

T U D O M Á N Y T Á R

KÖZRE BOCSÁTJA

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

L I T T E R A T Ú R A.

SZERKEZTETI

ALMÁSI BALOGH PÁL.

NEGYEDIK KÖTET.

B U D Á N,
A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1 8 4 0.

L I T E R A T Ú R A .

CSEH LITERATÚRA.

ELSŐ CZIKKELY.

A szláv nyelv, mellynek eredetét ha forrásáig akarnánk nyomozni, hihetőleg Kelet-Indiában fellehetne találni, miért Surowiecki is a' sanscrittől származtatá sok tiszta gyökszavakat tartott meg az indusból. Nem csak a' „Krok“ című havilap, állítá már ezt ez előtt, hanem Maiewski lengyel tudós is bizonyítá, és Brezowsky szláv utazó, zágrábi fi, erősíti, mikép őt a' Hindus Cochinchináiig megértette.

Dobrowsky szerint a' szláv nyelv, leánya a' kihalt szláv ösnyelvnek. Ezen szláv ösnyelv két fő beszédmódra ágazott, az antira, és slavoira, ezen beszéltek a' nyugoti, amazon a' keleti Szlávok, az Antok.

A' szláv néptörzsek között a' Csehek valának elsők kik nyelvökét mivelék, és bizonyos szabályok, és határozott formák alá veték, és a' nyelvismerő, ki ezen nyelv' alkotát elfogulatlan elmével vizsgálja, bővségére és változatosságára, képezhetőségére és hajlékonságára, határozottságára, erejére, hathatóságára, — tölè az elsőséget sok más nyelvek felett bizonyosan nem fogja megtagadni. A' cseh nyelv nem csak egész szavak, hanem egyes szótagok, sőt egyes betűk' előretétele által is új más fogalmat jelent; bámulásra méltó benne a' ragasztékok' és származtatott szók' nagy sokasága, mellyek szerint új fogalmak, és finomfogalomárnyéklatok állanak elő, és egy törzsökszótól, a' gyakorló igéket, igeféle-fő- és mellék neveket ide nem értvén, gyakran 90—110 más szókat lehet származtatni.

A' kettős szám, mint a' görögben még inkább neveli a' szám' viszonyainak határozottságát, és a' többes számmal csak akkor élnek, ha több mint két személyről van szó; e' mellett az eltartó (dauernd) ige' egyik alakja, a' görög aoristusok, hasonlatosságára 3—4 múlt időt képezvén: a' múltat különféleképen árnyékolhatja; a' jövendő idők pedig nem épen csak az időt, hanem többnyire a' cselekvés' tartosságát,

gyakrabbi vagy ritkábbi előfordulását is kifejezhetik. Hasonlólag sokféle és jelentősek a' részesülő végzetek, mint szinte a' kised köztöcskák az eszmék' finom árnyéklására, mire nézve a' cseh nyelv a' göröggel ismét sokban megegyezik.

Gazdag lévén az öszvetett szavakban, mellyeket más művelt nyelvek csak nehezen, és körülírással fejezhetnek ki, bir még a' cseh nyelv azon sajátssággal, mi szerint a' német és görög öszvetett szókat gyakran egy egyes szóval teszi ki. Vannak patronymica nevei is mint a' görögnek, és a' kicsinyítő szók', és vezzeggiatívek' sokaságára elsőségét csak az olasz teheti kétesse, de a' mellyel a' peggioratívekre nézve nem mérközhetik.

A' főnevek nélkülözhetik a' névmutatót, sok igék a' segítő igét, és személyn névmásokat, és az aligmult idő' harmadik személye a' nemet is kifejezi.

Nem kevésbé neveli a' cseh nyelv' erejét és hathatóságát az is, mi szerint keves segítőigét, köt- és átmeneti szókat használ, mellyek más nyelvekben a' beszéd' folyamát mintegy meglánczolják.

A' nevezetek' hangzása gyakran olly jelentős, és a' dolog' tulajdonságainak olly megfelelő, hogy az állatoknak hangjok után, a' növényeknek erejök vagy alakjukhoz képest, a' természeti jeleneteknek a' szerint mint érzéseink alá esnek, van név adva.

Érthetőségét és határozottságát nevelik a' sok synonymok. — Szókötése is szabadabb mint minden újabb nyelveké, és ha ügyes kézzel forgolódnak körülé, olly erőt fejt ki, melly hensejéből magától önként látszik elő buzogni. Mind ezen sajáttságok teszük aztán, hogy a' cseh nyelv különösen alkalmas a' régi formák' utánzására, 's képes magának a' tudományos név' megszerzésére; nem kell azért a' sok szerencsétlen tolfuttatások miatt elijedni, hanem komolyan és megfontolva a' jól sikerülte tovább építeni, hogy végre a' kívánt célt el lehessen érni.

Legtetemesebb fogatkozása a' cseh nyelvnek, melly azonban minden szláv rokonaival, mint szinte majd minden újabb nyelvekkel közös, a' szenvedő alak' nem léte. Ez a' legkeményebb, és legerősebb a' szláv nyelvekben; de ezen keménységet ügyes kéz igen lágyíthatja, mint Machaczek prof. megmutatá.

Ha a' szláv literatúra' eredetére vissza akarunk menni, mind ennek, mind a' szláv népnek történetét, a' kereszténység' elsőbb századiban mesés homály fedi, mellybe a' keresztény vallás' bevitele lövelt először világot. Cyrillus, más néven Constantin, gondolá ki a' 9-ik században a' szláv nyelv' hangjait számára a' görög után képzett cyrilli-szláv abécztét, ezután a' glagolitai támadt, de a' mellyet kevésbé használtak.

A' csehok' legrégebbi irott emléke 993-ból van. Az irás német, a' pecsét viasz; a' körülíratban a' herczeg *isten' kegyelméből* mondatik, és mellette három csík van mellyek mint Premisl' jelei, Csehország' három fővizet jelentik.

A' római udvar' befolyása által már a' 10dik században kiszorított a' görög szertartás, 's azzal együtt a' cyrilli betűk, és Chudechen iskola állítottatott, hol a' csehok latinra tanítottak, mellyet mint uralkodó nyelvet minden köz dolgokban használtak. Csak a' szaxmai kolostorbéli barátok használák még a' következő században a' sláv egyházi szertartásnál a' cseh nyelvet, és a' cyrilli írásjegyeket; de midőn Wratislaw király VII. Gergely pápához engedelemért folyamodnék, mi szerint ezen szertartást más helyekre is bevinnie szabad legyen, megtagadó választ kapott, és a' latin papság most annál inkább igyekezett a' régi szokásokat, és a' sláv nyelvet, mint írást elnyomni, úgy hogy az elsőbb századokból csak kevés, csekély becsű maradványok jutottak. A' csehok' legnagyobb költői régisége ezen egyházi ének: „Hospodine Pomilui“, mellyet sz. Adalbert püspök szerze, és még ma is több ünnepi alkalomkor énekelik.

A' latin nyelv annyira elhatalmazott, hogy a' 11. századból egy munka sem maradt fel, hanem csak egyes szláv szavak latin oklevelekben fordulnak elő. A' 12. században az idegen nyomás' daczára is éledezett a' honi költészet. II-dik Wladislaw' király' felszólítását a' majlandi táborozásra, számtalan ének dicsőíté, de a' mellyek a' következő század' zivataraiiban mind elvesztek. Kedvezőbb volt a' 13. század, és a' 14-nek elsőbb tizede. A' rozenbergi Zawisch, kora' jó költői közé számláltatik, és ha szinte a' költemények' nagyobb része a' 25-ik század' mindent pusztító vallásos küzdései között elenyészett is, marad még is fel egy érdekes maradvány, mellyből — ha szinte olly kicsiny is — fogalmunk lehet azon időszak' költői gazdagságáról. Hanka ur t. i. a' cseh nemzeti museum' őre találá a' königinhofi egyház melletti kamrában, még a' huszita háború' idejéből lévő oszlopok között, egy lyrico-epicai cseh énekgyűjteményből két egész pergamen levelet, és egy pár keskeny csíkokat; e' két level minden eddig feltalált költői régiséget felülmúl. Az irás szerint 1290—1310 lehet tenni. Az egész gyűjtemeny — mellynek elveszése megbecsülhetlen — állott, mint ki lehet vetni, 3 könyvből; az említett levelek a' 3-ik könyv' 26. 27. 28-ik fejezetét teszik, és 14. darab költeményből állanak, de a' mellyek, mint a' folyóírás, folyvást vannak irva. A' kézirat a' Lengyelek' elűzéséről írt költemény' végsőival kezdődik, azután van ezen felírás: „következik a' 3-ik könyv' 26-ik része „a' százok' megveretéséről“, azután „a' keresztények' viadalai a' tatárokkal“. A' huszonhetedik rész magában fog-

lalja az „Wlaslawon vett győzdelmet“ aztán „a' harcjátékot“ és „Zaboj“-t, a' huszonnyolczadik pedig „Zbyhon“-t, a' „földiepret“ a' „szarvast“ és négy más éneket czim nélkül. Sokan kik a' régi cseh literaturát közelebből ismerik, azt állítják, hogy azok közül némelyek régiebbek, és azon időben csak egy szorgalmas gyűjtögetőtől másoltattak le. Kezességük azért a' még pogány Csehország' azon szabad szelleme, melyet azon dalok közül némelyek lehelnek és a' melyet a' tizenharmadik században nem lehetett volna annyira elkapni; Zimmermann könyvtári irnok is talált a' „szarvas“-nak egy másik másolatát, mely kétség kívül 230—1250 való. A' köninghofi kézirat nem csak a' mostani cseh literaturára volt nagy befolyással, hanem több nyelvekre is lefordítattak. Swoboda prof. németre fordítá, és belőle Goethe is közölt mutatványokat „művészet és régiségében“. Oroszra fordította Siskow admirál, lengyelre Brodzinski, Siemenski, és Kuchariski, angolra John Bowring, francziára Edgar Quinet, rusniakira Marican Rusler és Szaskiewiecz, karinthiaira Kaselitz.

Azon idő' fontos költői jelenetei közé tartozik még egy cseh zsoltár, és egy legenda a' tizenkét apostolokról rimes versekben, (mellynek töredéke Bécsben a' csász. könyvtárban van meg) azután egy töredék Krisztus' kinszenvedéséből szinte rímelve, egyházi ének szent Venczel' tiszteletére, és több dalok és mesék rövid rimes versekben.

II. Venczel ezrével adá a' gira ezüstöt az ereklyékért, és egyházi ékességekért, de 200 gira ezüstöt adott olvasási gyakorlatokon kezdődő könyvekért is; legendákhoz csatla-kozának a' történet' első kezdetei, a' pragai püspök Bechinie Tobiás rávévé a' királyt, hogy a' fővárosi iskolára külföldről hívjon tanítókat; de akadtak papok és barátok kik az ugy nevezett szent törvényszéket ide is behozván az egyes tudósok, könyvtárak és oklevel-gyűjtemények, ezeknek felvi-gyázatok alatt maradtanak.

A' luxenburgi család' uralkodása alatt félelmes versenytársra talált a' latin nyelv a' németben, melyet gyakran használnának; a' külföldeli zsurlódásból megtanulának a' csehek francziától és olaszul is, de a' papokat kivévén, ritka ember tudott irni és olvasni, mindazáltal voltak már emberek kik okleveleket hamisítottak, és diplomákban vakarásokat tettek, miért is János király köz leveltárt állitott. Végre IV. Károlyban a' nép' nyelve is pártolóra talált, ki arany bul-lájában a' német választó fejedelmek' fiainak meghagyá a' cseh nyelv' tanulását. VI-ik Károly 1348-ban állitá fel a' pragai főiskolát a' parisi és bonni mintájára, mint elsőt minden szláv országokban, és „Universitás“-nak nevezé, mivel benne a' négy elem szerint négy tudós kar (Facultät) vala. Ki-

lencz parisi tanár hivatott meg tanítónak, és öt szabad jószág mutattatott ki jövedelműl; a' tanulók négy nemzetre — cseh, bajor, lengyel, és szász — osztattak, és a' város' fénye csaknem inkább nevededett a' fő iskola, mint a' császári szék által. IV. Károly, Bartolo di Sappoferrato bolognai híres törvénytudós által egy törvénykönyvet íratott, a' „Majestas Carolina“-t, melly ha bár nem ment is még százada' vadságátul, még is előlépésnek tekinthetni a' törvenytudományhoz, például az illy tétteleket: „egy zászlós úr és nemes se vájja ki emberei' szemét; egy báró vagy nemes se vágja el emberének a' két orrlyuk' közfalával orrát; egy úr se tegye senkinek kezét vagy lábát kalodába, és vágja el“⁴. Elismerte ugyan még az inquisitiót és cretnekegetést, de ezért világosan mondja: „a' tüzes vas', hideg viz' és más kényszerítő eszközök' használatát, melly által sokan a' leányrablást, házasságtörést és más vétkeket hiszik fölfedezhetni, egész birodalmunkban megtiltjuk“. Más helyek pedig következőleg szólnak: „a' papok és clericusok jószágaitak és pénzeiket gyakran a' ringyóknak és ágyasoknak ajándékozzák, ezért a' királyi fiskus jöjjön közbe. — Negyven év óta a' zászlósok, nemesek a' királyi udvar' jószágait magokhoz ragadozták, és minden jog, egyiknek erőszakoskodása, másiknak gyávasága miatt eltapodtatik. Új törvényt hozunk a' mindenhatónak, és egyszülött fiának a' mi urunk Jezus Krisztusnak, és a' dicsőséges szent háromságnak nevében“.

De azon idő' erkölcsi életének nevezetes bizonyása azon körülmény, mi szerint a' főpapok, és a' birodalom fő tisztviselői annyira felloválták a' „Carolina Majestas“ ellen a' nemességet, hogy bevételét nem lehetett kivinni. A' nagy király leirá életét is, melly elég jeles, és így kezdődik:

„IV. Károly, rómaiak' és csehek' királya, két fiaimnak, kik székesen ülnek, hogy a' világ' két életét megismerjék, és a' jobbikat válaszsák! Midőn mi Jánus' talányos kétképet szemléljük, az ember' két életére (jó, rossz) levénk figyelmessé. Majd ha utánam uralkodtok felékesítve királyi díszjelekkel, gondoljátok meg, hogy én előttetek uralkodtam, hogy por és hamu és férgek' étke lettem. Ti is majd elmultok mint az árnyék, és a' mezők' virága“.

Károlynak fia, Venczel alatt még erősebb lábra kapott a' cseh nyelv Csehországban, kiszorítá a' latint a' köz dolgokból, és az uralkodó' rendeletei ismét nemzeti nyelven írtak.

Károly és Venczel alatt Praga nem csak a' romai sz. birodalom' első városa volt, hanem egyszersmind legnevezetesebb lakhelye a' művészeteknek és tudományoknak is. Ezen időközben adá ki Dubi András a' cseh törvények' gyűjteményét három részben; meserítzi Dalemil a' lovag szellemű költő és történetíró, versben irá a' cseh történetet; Pulkawa.

Pribik szinte cseh történetet, és a' horovitzai Benesch a' birodalom' történetét Venczelig; Brezowai Lorenz a' római császárak' történetét adá, és több fordításokat; richenburgi Smil Flaszka báro jeles politico — didacticali költeményt; Tkadleczek Lajos' szerelmi panaszát a' Moldvahoz szabadon fordítá Hagen „cseh szántóvető“-jében. Ferencz pragai kanonok a' püspök' gyóntatója többet tudott, mint elmondani mert, és Péter a' königsali abbas nyíltan kimondá: a' historiát kétszer kellene írni, egyszer maga számára, egyszer a' király' tetteit eltitkolni, és az isten munkáit fölfedezni“.

Nevetlen, vagy olly szerzőktül kiket nem lehet egész bizonyossággal megnevezni, fordításban birjuk N. Sándor' viselt dolgait, zierotini Plichta' életrajzát, a' Cressy ütközet' leírását, és János' hős halálát, mint szinte ezen lovag érzelmű király' táborjárását trencsini Máté ellen, továbbá a' „harcjátékot 1315-ből“ és több más tudományos és költői munkákat köztök „a' kuruzsoló“ merész guny comoedia, és „az állatok' tanácsa“ jeles mese. Az elsőbb valóban különös tünemény, és bár a' darab a' Krisztus' koporsóba tetelére céloz, még is a' Charlatan benne a' főszemély, és a' keresztény elem csak mint meteor tűnik fel: bizonyos Wurm doctor, a' darab' hőse, vig kedvű, szolgálja', és szerzavas neje' segítségével, felüti sátorát a' piacon, kikürtöli isteni gyógyszereit, mellyek királysággal vetekednek, de ő még is az emberiség' java' tekintetébül csak néhány krajczáron adja. Sok nép tódul hozzá, többek közt egy apa is oda viszi fiát, ki magát holttnak tettet, ki kézzel foghatólag és igen dévajon gyógyítatik meg. Egy vig, pergő nyelvű fickó, ki magát a' hires velencezi Rubinnak mondja, ajánlja szolgálatát a' charlatánnak, és mi' után megegyeztek, Rubin dolgához lát, csalogatja vagy inkább énekli oda a' vevőket, és több játszi személyek egyesülnek, nyers, néha csintalan szókat ejtvén, míg végre néhány szűzek jönnek kenetet venni, az üdveztő' labát megkenendők, ezen jelenet méltóságosan kivíve, és hihetőleg a' bohózat olly komolyan végződik, mint csintalanul kézdődött, de fájdalom a' darab' vége elveszett. Egyébiránt ekkor már voltak regények is, és síklós költemények, mint Ritny Tamás lovagnak gyermekei' számára írott „keresztény oktatásából“ megtetszik, ki azon panszkodik, hogy azokat sok helyen feljebb becsülik a' komoly és tanúságos írásoknál.

A' merész reformator hussinetzi Huss János' megjelenésével, ki' vallásos nézeteit halálával pecsétlé, a' cseh nyelv és literatura kettős gyarapodást nyert, és a' tizenötödik század' vallásos zivatarai, mellyek, a' mellett hogy annyira pusztították Csehországot. a' nemzeti nyelvnek teljes győzödelmet szereztek. Husz gondolta ki a' még most is szokásban lévő,

egyszerű, szabatos és következetes cseh orthographiát, de ez nyomtatásban sohasem jelent meg; több tantételeket hexameterben írt, ő fordítá továbbá, cseh nyelvre Wicleff „Trilogus“-át és a hat hibákróli értekezést a betlehem-i kápolna falára jegyzeté. 1413-ban Amschelberg várában írta első „Postilla“-ját, azután „Feljebbvitelt a pápához“ „a tizenkét czikkely magyarázatát“ és „a tiz parancsolatot“, melyet Konstanczból Hawlik paphoz küldött, „vitairatot pater Küchenmeister ellen“, „két predikációt az antikrisztusról“, „a hármas kötelecskét“ és több egyházi énekeket. Leveleit, melyeket a konstanci tömlöcből földieizhez írt, Luther Márton latinra fordította, és 1536-ban Wittenbergben kinyomatta. Mennyre ment legyen munkáinak száma, melyek a Jesuiták pusztító kezei közt elvesztek, nem tudatik. A szentírást is javítá és terjeszté ő a pragai Hieronymus, és a mieszi Jacobellel együtt, és ennek másolata több könyvtárokban még most is találatik. De Huss még fontosabb személy az által a cseh literatúrában a mit okozott, mint a mit magatett; mert a vallásos viták, melyeket a Carolinumban tartott, kényszeríték a nemességet és népet, férjfiakat és asszonyokat, a biblia olvasására, és az a feletti elmélkedésre. Innen van az, hogy a konstanci és baseli zsinaton öszvegyülekezett fő papok annyira bámulák a vitéz cseh lovagok valásbeli tudományát, és a tudós Aeneas Sylvius méltónak tartá magasztalni a hussita asszonyok bibliai ismeretét¹⁾.

Huss' és Hieronymus' gyász végét nemzeti gyalázatnak vevék a Csehek; panaszok és gúnyköltemények, vád- és védíratok jelentek meg mindenhol. A prágaiak sok hadidalt csináltak, melyek közül némelyek most is meg vannak. Számatalan, 's még eddigelé mellőzött dogmaticai, polemicai, és épületes értekezéseik hevernek a hussitáknak a könyv- és leveltárokban, melyek közül sokat asszonyok, kézmivesek, és földmivelők írtak, de a melyek közül a jelesebbek elvesztek.

A laboriták, utraquisták, és a cseh atyafiak ismét bevivék anyai nyelvöket az isteni tiszteletbe, és a kelyhet olly vitézül oltalmazták szóval mint karddal, és a tizenötödik században egy népnek sem volt annyi sok vallásos éneke, mint a cseheknek. Lupatz Márton és néhány barátai újant dolgozák és helyesebben fordíták az új testamentomot, és Pelrimovi Miklós, a hussiták püspöke theologiai értekezéseit cseh és latin nyelven írta. A földmivelő, polgár, földesúr

¹⁾ Com. in dict. Alph. reg.: „Pudeat Italiae sacerdotés, quos ne semel quidem novam legem constat legisse; apud Tabornitas vix mulierculam invenies quae de novo testamento et veteri respondere nesciat.“

mind inkább becsesebb örökségnek nézék atyáik' nyelvét, és ezen nézet a' király választásra is nagy befolyással bírt. Igy Albert bajor herceget azért kínálák meg az ország' koronájával, mivel csehül tudott, 1458-ban Podiebrad Györgyöt, és 1471-ben Dlaszlót a' lengyel királyt azért emelék a' trónra, mivel a' rendek' nézete szerint a' cseh nemzet' és sláv nyelv' dicsőségét öregbitendik. Mind inkább felvirágzott a' nyelv és literatúra, még a' hölgyek is gyakran mint írók tünettek ki magokat, a' tudósok hatalmasan pártoltattak, tiszteletjelekkel halmozattak, és nemességre emeltettek; Morvában a' köz dolgok cseh nyelven folytak, a' Lengyelek bohémisáltak beszédeikben, a' lithvániai nagy hercegek külügyekben gyakran azt használták, és a' cseh nyelv nem csak hatalmas vetélkedője lett a' latinnak, hanem az előadás' tisztaságában gyakran feljül is multa.

Azon idő' literatúrai művei között még most is sok, dicsérettel említettik. Zizka hussita vezér nem csak hadi dalokat írt, hanem „rendszabályt is serege' számára“, és több azon időbeli vezérek mint a' hodiétini Hayek, és Czenowi Wlczek katonai munkákat hagytak magok után, és kivált az utóbbiké érdekes azon idő' történetére és hadi mesterségére, de a' nagy számú katonai mester szavak miatt, melyek' értelme elveszett, nagyobb részint érthetetlen. György király a' Cseheknek mérték-, pénz-fönt feletti szabályokat adott. Zidek Péter a' „királyi tudományt“ írta, melynek első könyve a' király' kötelességeiről a' közjóra nézve tanít, második személyes viszonyáról, és a' harmadikban a' világtörténetének vázolata van, gyakori intéssel mit kell az uralkodónak tenni és nem tenni, de ez, mint szinte ezen szerző „encyclopaediai műve“ sem sokat ér. Mladienovitz, ki Konstanczban szemtanuja volt a' cseh reformator' megégetésének, leírta annak „életrajzát“ mely aztán a' cseh egyházakban mindég felolvasatott. Cornelius Victorin lovag kilencz könyvet írt a' „jogokról, törvény székekrül, Csehországi tábláról“ melyek az előadás' tisztasága, határozottsága, és kerekdedése által a' régi classicusokhoz igen közel járnak. A' szellemdús és ékesszóló morvai fő kapitány cimburgi Stibor báró jeles munkáját „a' papok' jószágáról“ Podiebrad György királynak ajánlá, és kiadta „Morva' szabadságai' és jogai' gyűjteményét.“ A' „kutenbergi és iglói bányászjogok“ Prespoletil nagy hatást csináltak. Prachatitz Christian gyógytani rendszert becsátott világ eleibe. Lobkowitz János és Kabatnik Márton leírák „utjokat a' szent sírhoz“; Sasek, Löw bárónak Német, Angol, Francia, Spanyol, Portugal, Olaszországokban útítársa, kiadta „nevezetességeit, és útleírását“, melyek mint a' tizenötödik század' kor- és szokás rajza, igen érdekesek. Ezeket kívül valának több szótárak, csillagászi iratok, gyógy-

tan, mezei gazdaság; (már 1447-ben egy nevetlen a' faoltásrúl adott ki értekezést) aztán Rokizana, Likomericzky, Kurandatul theologiai értekezések és viták stb.

Bohuslav ír a' „egész kereszténység' tükrét“ 118, levelén, mellyek közül 88 előtt kép van. Némeltyek azok közül a' római püspökök' bánásmódját a' cseh idézettekkel adják elő, mások Husst mutatják a' szószeiken, és a' máglyán. Két kép után, mellyek közül egyik a' hussiták' isteni tiszteletét, másik a' taboriták' költözését ábrázolja, következik Lucifer' csipkedő levele, a' vak Zizka hussita vezér' arczképe alatt töredékek állanak a' taboriták' hadidalából, továbbá van egy kettős beszéd az atya és fia között, mellyben az ennek előbeszéli, mint támadt a' kehely és isten' törvénye Csehországban. Nevezetes theologiai író volt P. Chelcicky, kinek könyve: „Varga kapták“ nagy hatást gerjesztett. Írt egy mást is ezen czím alatt: „a' hit' hálója“ „János' mennyei jelenése 13. része feletti beszéd a' fenevadrúl és ábrázolatárúl“, továbbá „írás az isten' szeretetéről“, és kiadta „vasárnapi evangyeliomok' magyarázatát“. Walcowsky írt a' papok' bűneiről, és képmutatásárúl.

Nevezetes pólemiái irat volt P. Lupatz Márton' értekezése „a' hintező ellen“, és egy elménczkedőtül feltett kérdés: „Mester! mond meg nekem mellyik madarak jobbak, azok-e mellyek esznek és isznak, vagy azok, mellyek csak esznek és nem isznak? és miért azok, mellyek csak esznek és nem isznak, ellenségei azoknak, mellyek esznek és isznak.“

Csak a' költészet maradt — keves kivétellel — a' tizenharmadik századának megette, míg a' latin költők jobb izlés által jelelék ki magokat. De ezen idő' szüleménye a' rímes legenda 10,000 lovagrúl, Aesop' meséinek fordítása, és egy rövid gúnyírat a' taboriták' papjainak üldözésére. Prokop Dalemil' rímes évkönyvét lehozá a' maga koráig, Podiebrad Hynek, György király' kisebbik fia, több költeményeket írt, mellyek nincsenek költői érdem nélkül, de bugyogók; jelentek meg ezen időszakban is regények, de nagyobb részint elvesztek.

Ellenben a' szónoklat hatalmas gyarapodást vett. Az egykorú és későbbi írók, azok között a' híres Bohuslav csudalkozással beszélnek a' cseh szónoklat' ragadó árjárúl.

A' könyvnyomtatás' mestersége Jagello László alatt ment a' csehekhez, és itt nem csak nagy előhaladást tett, hanem létele' elsőbb 30. éveiben rendkívüli tökélyre emelkedett. Az első nyomott könyv 1459-ben volt „Huss János' körlevele Konstánczbul“ a' második 1468-ban „a' trójai háború“, a' harmadik 1474-ben „új testamentom“, 1488-ban megjelent az egész biblia, 1459-ben a' legelső kalendariom, és a' Csehek valának minden szlávok között a' legelsők kik anyanyel-

vökön írott munkát nyomtatának. Azon időben megjelent bibliák közül 14. maradt fel 10. új testamentommal együtt.

A' tizenhatodik században olly nagy kiterjedést nyert a' cseh literatura, hogy II. Rudolf alatt a' főváros már több mint 150. derek tudóst számlálna, és az iskolaügy olly virágzásra jutott hogy Prágában két főiskolán kívül még tizenhat tanító intézet, 's köztök két leányiskola volt, és az ország papiskolákkal és gymnasiumokkal elégségesen el vala látva. A' cseh nyelv' kifejlése és elterjedése' tetőpontját elérte, és mi áthágnók e' lapok' határát, ha Csehország' azon korbéli literaturai serénykedésének tökéletes rajzát akarnók adni, és annyival is inkább mellőzhetjük, mivel a' tudományok iránti közönséges szeretet mellett sem találkozott beneszületett, ki mély vizsgálatai által magát megkülönböztette volna, a' szónoklat pedig, mely ezen korszak' elején teljes virágában állott, vége felé alászállott, mivel mind inkább a' német terjedelmességbe, és szerszavas bugyogósságba merült, és csak a' lengyel Kochanowszkival össze hasonlítható költőt sem tudott mutatni, kin pedig a' cseh befolyás' látható volt. A' koronás udvari költő II. Rudolf császár Lomnický Simon, és a' kegyes éneklő Streyc György valának ezen kor legjelesb költői.

Liboczeni Hagek Wenczel, Bilegowszky Bohuslaw, és Kuthen Márton „cseh évkönyveket“ írának, az utolsó megfírá „Zizka' életét“ is. Hagek' évkönyvét ugy tekinthetni mint a' régi mondák és hagyományok' regényes halmozatát, mint költőnek való nyers anyagot, mellynek historiai becse és hitelen nincsen. Nevezetesebbek azon korból öt más (eddigelé nyomtatásban meg nem jelent) történetírók: 1. a' pragai Bartosz, ki az 1524-ki nyugtalanságokat a' legelevenebb színekkel festi. 2. az ó városi cancellar ottersdorfi Sixt, ki körülmenyes „tudósítást“ adott azon eseményekről mellyek az 1547-ki véres országgyűlést okozák. 3. Blahozlaw János kit „a' cseh és morva atyafiak egyesülete' történetének“ szerzője gyanánt tartanak. 4. A' híres genealog és életrajz író Brezan Wenczel, kinek munkáit alaposság és hűség, világosság, rövidség és tartalmasság bélyegezik, és végre. 5. egy nevetlen, kinek közönséges történettanából csak az első kötet van még Stockholmban meg. — Azon kornak főmíve a' kralitzi biblia. Zierotin János báró t. i. összegyűjtött a' cseh atyafiak' egyesületéből Kralitzba nyolcz tudós férjfiakat, kik egyesülvén 15. év alatt (1579—1593) az egész biblia' fordítását az eredetiből bevégzék, és 6. negyedréti kötetben kiadák, mellyet magok a' felvilágosodott Jesuiták is a' nyelvbéli tisztaság', csín' és hibátlanság' példányának elismertek. — Oprat Benesz készíté az első „cseh nyelvtant“, Resal Tamás „latint es cseh szótárt“. — Puchow János cseh „Kosmogra-

phia“-t adott, és a' lickai Brycky a' „városjogokat“ adá ki. — Mitrowitzi Wratław Wenczel leirá' követségi utát Konstan-
czinapolyba; polczitzi Harant lovag, velencei utját; érde-
kesek még wkanowai Prefat Ulrich lovag' viszontagságai ke-
leteu, stb. — Weleslawin Ádám minden előtte voltakát feljül-
mult írásainak sokasága által. — A' feljebb említett Lomnický
Simon 18. darab munkával áll a' cseh írók' névjegyzékében,
Paprocki Bertalan lengyel pedig 14-el, mellyek között „a'
morvai markgrófság' tüköre“ és „Csehország' királyainak és
hercegeinek következése“ legjobbak. — Hassensteini Lobko-
vitz Bobuslaw bár többnyire latinul irt még is előmozdítója
volt a' hazai tudományoknak, és végrendeletében meghagyá,
hogy könyvtára, melly a' legritkább darabokból állott, csal-
ládjából mindég a' legtudósabbé legyen.

Legnevezetesebb fordítások idegen nyelvből: az egész
biblia wartai Waitowsky Jánostúl, és az új szövetség görög-
ből Blachoslaw Jánostúl, — Josephus Flavius 7. könyvei
a' zsidó háborúról Worlicny Páltúl, — samosatai Lucian' be-
szélgetései a' konatzi Hodiskow-túl, minden munkái pedig
michowi Welenszky Udalrich-túl, — Isokrates Daemonikus-
hoz, Pisecky Wenczeltúl, — Lactantius Firmianus az isten igaz
tisztelétérül, és Seneca a' haragrúl, Klaudyán Miklostúl, —
Cyrus' élete görögből, Ginterod Ábráhámtúl, — Petrarca'
könyvei a' szerencsérül és szerencsétlenségrül Hruby György-
túl, stb.

Milly nagyra megy azon munkák' száma, mellyek ezen
időben megjelentek, csak onnan is lehet gondolni, hogy
Prágában 18., Csehország' mezővárosaiban 7., Morvában
szinte 7., sajtó volt, azon kívül hogy Dresdában, Lipsésben,
Wittenbergben, Nürnbergben, Hollandiában, és Lengyelor-
szágban is igen sok cseh könyvet nyomtak. Ama véres or-
szággyűlés alatt megmutatta a' prágai főkáptalan I. Ferdi-
nandnak, mi szerint a' rendek' ellenszegülése eretnek köny-
vekből származnék. A' főpapok kérelmök után megnyerék a'
Censurát, és mint Romában készítének egy „index librorum
prohibitorum-ot“. Minél szigorúbbak valának a' censorok
annál inkább elnémulának az írók. II. Maximilian megszorít-
ta' a' censorokat, a' nélkül hogy a' censurát eltörlené, melly
mind e' mai napiglan fenáll.

A' tizenhetedik század' első negyedében ütött ki a' har-
mincz esztendő's háboru, és egy csapással megsemmisíté mind
azon virágokat és gyümölcsöket, a' mellyeket a' hoszas béke
elővárásolt a' tudomány' és művészet' mezején. Nem csak
az, hogy a' leghíresebb kéziratok, és a' rosenbergi könyvgyűj-
temény Prágából Stockholmba vitetett, hol mint cseh könyv-
tár még most is meg van, hanem a' nemzet' legderekabb fiai
is hóhér pallos, had és dög által vesztek' el; 30,000. család,

közte 185. régi nemes, ezek között a' legmíveltebb emberek, tudósok, művészek, mint szinte az egész akatholicus pap-ság, részint száműzettek, részint önként kivándoroltak, hogy a' választott hitrűl le ne kelljen mondaniok. Olasz, spanyol's dél németországi barátok mentek az országba, és foglalták el a' tanítószékeket; a' Jesuiták, mint egyedül uralkodók, térítőket bocsátottak szélyt az országba; minden cseh könyvek 1444—1635. eretnkséggel vádoltattak, a' könyvtárokban mint szinte a' családok' körében felkerestettek, erőszakkal elvették, és — köztök számtalan kéziratok előbbi századokból — minden válogatás nélkül megsemmisítetttek. Legtöbbnyire öszvesen éré ezen csapás a' cseh könyveket, mert a' barát, vagy a' kísérő katona restelé megnézegetni, gyakran pedig a' cseh nyelvet sem egyik sem másik nem tudta. Hasztalan emelék fel Balbin Bohuslaus és más felvilágosodott jesuiták szavokat ezen barbarus könyvüldözés ellen, melly a' 18. század' közepéig tartott, ugy hogy Konias Antal, 1780. elhalt jesuita, maga dicsekednék, mi szerint tulajdon kezeivel 60,000 darab könyvet vetett tűzbe. A' mi a' tüzet elkerülé kolostorba hurczoltatott, és kemény vaszár, róstély, és láncz alatt erős alboltokba záratott, 's intésül ezen fölrással „a' pokol“ elláttatott, míg a' kivándorlottak idegen országokban cseh sajtókat állítottak, mellyek által legalább a' bibliát, és más régi cseh munkákat újant nyomták, 'és Cseh-Morva-Magyarországban levő hitsorsosaiknak titkon megküldözék. Benn az országban csak keves jeles fők maradtak, kik igyekeztek a' cseh literatúra' utolsó szikráját feltartani, ilyenek valának: Czechorod Pessina, Beckowsky János történetirók, ki Csehország' történetét 1620-ig folytatá, Wesely Wenczel, ki cseh geometriát és trigonometriát irt stb. Slawata gr. (kit 1618. az ablakon kivetés tett híressé) kora' adatokkal hebizonyított történetét írta meg 15. ivnagyságú kötetekben, de a' melly még világot nem látott, és a' cseh atyafiak' utolsó püspöke a' morva Comenius Ámos több mint 30. nagyobb részint derék munkákat irt, mellyek között a' híres „janua lingvarum reserata“ az első képes könyv gyermekek' számára, 26. fordítást ért, 13. európai nyelvre, azonkívül arab, perzsa, mongolra is lefordítottatott, és számtalan új kiadásokban újra megújra megjelent, 's valóban ha azon kor' és a' mostani' különségét figyelembe vesszük, még nincs feljül mulva. — Ezekon kívül itt ott irtak még cseh könyvet, de csak nem minden kivétel nélkül, darabos stíllel, és romlott izléssel.

Az akatholicusok' kivándorlása után a' csaknem népéptelenedett országot német lakosokkal ültették-be, ezeknek nyelvét vivék a' társalkodásba és közdolgokba, a' nemzeti nyelv pedig a' nép' kunyhóiba, és a' kisebb városokba

utasítottott. Azok kik jó nevelésüeknek akarának látszani, szégyenlének cseh vérből eredetnek lenni, és német nevet adtak magoknak, részint hogy külföldi eredetüket elhitessek, részint pedig hogy *politikai* üldözésektől mentek legyenek, mert ezen szó *cseh* egy jelentésű volt ezzel: eretnek, pártos. Legfőképp pedig óvakodának a' *parasztnyelvet* (így nevezék a' jesuiták a' csehet) szájokra venni, és inkább gúzsolták a' németet, melly nyelv minden literatúrai termékek' egyedárosa lett, és így alig telt egy század bele, a' cseh nyelv és literatúra egészen elhagyatásban senyvedett.

Midőn a' teremtő lelkű II. József atyái' thronjára lépett előtte a' cseh titkos protestansok' küldöttsége esedezett, és ő kibocsátván halhatatlan türelmi parancsát, újra feléledt a' csehek' reménye, de a' literatúrai erő parányi vala, a' németek birtokában minden eszközöknek, és a' fejedelem nagyszerű, de kissé merész eszméje miatt, akkor végsőt látszott ütni a' cseh nyelv' órája. Terve volt t. i. Józsefnek a' hatalma alatt lévő, különféle fajú népeket, egy nyelvvel egyesíteni, és e' végre választá mint legtudományosabbat, a' németet, bár azon alig beszélt egy negyede alattvalóinak. 1774-ben a' német nyelv minden városi iskolákba, gymnasiumokba, és más tanító intézetekbe bevitetett, és 1780-tól kezdve egy gyermekket sem vettek fel latin iskolába német nyelv tudása nélkül; de ezen fenyegető veszély költötte fel néhány tudósok, és hazafiúi érzelmű Csehek' szívében, kik eddigelé többnyire német literatorok voltak, azon nemes szándokot, mi szerint a' nemzeti literatúrát is halálálamból felköltésék, mellybe a' mult évsor döntötte. Az első a' ki e' tárgyban szavát felemelé gr. Kinszky Ferencz general volt, ki egyiránt érdemesíté magát Austria' hadserege és a' hazai literatúra iránt, és a' kormány 1775-ben elvégzé, mi szerint a' cseh nyelvet legalább a' főbb katonai iskolákban tanítsák. A' hazai nyelvre legérdemtelsebb férjfi volt — ha szinte latinul és németül írt is — Dobrowsky abbas, kétségkívül a' legtudósabb szláv az austriai birodalomban. Ő több más értekezései mellett a' nyelvre nézve is nagy érdemet tett „szótára“ „Slawin“ ujsága, és „cseh nyelv' rendszere“ által, mellyet Hanka csehre fordított. Dobrowsky József született Magyarországbán, Jermatban, cseh szüléktől augustus 17-kén 1753-ban, 19 éves korában Brünnben a' jesuiták' rendébe lépett. Tíz hónap mulva, melly idő alatt az ifju Dobrowsky csak roszul tudá szabad elveit titkolni, eltöröltetett a' szerzet. Dobrowsky Pragában folytató a' theologia' tanulását, és aztán darab ideig Hradischban élt mint az ottani főneven-dék papiskola' rectora, néhány esztendeig mint nevelő, aztán mint házi barát gr. Nostitznál. Sokat utazott, 's leginkább gyalog. 1792-ben gr. Sternberggel Orosz és Svédor-

szágra ment, hogy a' kéziratokat összevesse, és az ottani literatúrai kincsek közül, mellyek Csehországból vitettek Stockholmba, némelyeket lemásoltasson. A' következő esztendőben Romába utazott, és több mint 50. esztendei tudós munkálkodása után meghalt életének 76. évében, januar' 6-kán 1820. Brünnebe való utjában.

Pelzellel, Prochazka-val, Parizek-kel, Durich és Tomával együtt munkálkodék Dobrowsky a' régi jó cseh míviek' újranyomatásán, és első ada ki egy cseh évkönyvet, melly elég jól bevégzett, és különösen figyelmet érdemel a' benne lévő rend miatt. A' három első része már megjelent, a' negyedik, melly a' hussita háborúról beszél, kéziratban van.

Cramerius és mások, több tanulságos munkákat irának anyanyelven a' nép' számára. Jungmann József prof. adá első példányát a' jó cseh stílusnak. Nagedli János is szép, folyó prosában írt, mig Stepanek Nep. János 1803-tól kezdve a' cseh színpad' számára dolgozott, és olly szerençsés volt, mi szerint darabjai által ismét érdeket gerjesztett a' cseh közönségben. Puchmayer érdemlé meg először ismét a' költő nevet, és több művészet kedvelőkkel együtt 1795—1814. cseh költészeti gyűjteményt ada ki.

De mind ezen derék fiaknak fáradozásaiak sem valának elegendők a' hazai literatúrát azon mély lealacsonyodásból, mellybe századok sülyeszték, ismét fölemelni, mivel mind a' kormánynál mind a' nemzetnél keves gyámolítást találtak, a' többi cseh írók pedig jobbadán nyomorú fordítók és firkálók voltak, kik a' hazai literatúrát inkább rossz hírbe hozták, mint sem érdekét előmozdították volna.

Blätter zur Kunde der Literat. des Ausl. (No 8—13. 1839.) után

D. I.

CRITICAI SZEMLE.

TÖRTÉNETTUDOMÁNY.

Geschichte von Frankreich, von Dr. E. A. SCHMIDT. Erster Baud. Hamburg, Perthes, 1835. 48 $\frac{1}{2}$ iv, 8-adr.
Ára 3 for. 30 kr. pp.

A' *Heeren-Ukert*' gyűjteményéhez tartozik. Nagy becsű tudós munka, melly rövidebb szakaszok és folyóbb styl által még többet nyert volna. Ezen első kötet csak a' Capetingek' végeig (1328) megyen, és a' Frankok' régibb történetét 's azután a' külön vett francia királyokét foglalja magában. Itt a' fő érdek a' feudális rendszer körül' forog. Midőn Franciaország, az akkori Neustria, a' Karolingek' elenyésztevel, Németbontól az akkori Austrasiától elvált, és annak vasalljai egy magokkal egyenlőt, Capet Húgót választák királynak, kéntelen vala ez régi rangtársinak nagy függetlenséget engedni, és a' francia hercegek, grófok és márkgrófok, valamint a' németek, egy ideig szinte fő urak voltak, 's a' királyok' főurasága csak színleges. Németországban megtarták azok ezen hatalmat, leronták egészen a' császárárt és valóban souverainekké lettek. Franciaországban elsült a' királyoknak a' nagyok' aristocriatiáját apránként magok alá vetni és a' királyi fő hatalommal az ország' egyességét is fentartani.

Mihelyt Franciaország ezen egységet magának biztosítá, hatalmas lett képestleg a' szomszéd, magában ugyan nagyobb, de megoszlott Németországnál. Ez vala oka azon időponttól fogva Franciaország' szakadatlan politicájának, használni a' Németek' egyenletlenségét, hogy azoktól egyik tartományt a' másik után elcsipje, hogy magát nagygyá, ezeket kicsinyekké tegye, és a' meddig csak lehet tartóztassa azon catastrophát, melly által ezek végre természetes felülhatóságokat vissza fognak nyerni.

Már a' középkorban táplálá Franciaország az egyenletlenséget Németországban, még pedig annyira a' maga saját érdekében, hogy mindenkor egyik német párttól a' másikköz ugrott-ált, mihelyt tartott tőle, hogy az, mellyet clebb se-

gített, igen hatalmassá lehetne. Mig a' német Császárok hatalmasok voltak, Franciaország a' pápával és a' pápa által a' császár ellen felbujtott német fejedelmi-aristocráciával tartott, azaz guelfista volt. Mikor pedig a' guelfismus győzött és a' guelfektől választott császár IV. Ottó új hatalmat kívánt alapítani, Franciaország hirtelen ismét ghibellinus lett és legbuzgóbb barátjok a' Hohenstauffeneknek; de mikor a' Hohenstauffenek újra felkaptak, épen olly hirtelen ugrott által ismét a' Guelfekhez, szüntelen csak arról gondolkodván, hogy a' német birodalom visszavonásban legyen és egységének 's hatalma' teljének soha se örvendhessen.

Franciaországnak a' pápávali szövetsége nélkül, soha sem sült volna el az egyes német fejedelmeknek és grófoknak, püspököknek és városoknak a' birodalmat annyi regulátlan és rozszúl összefüggő részekre felosztatni. Azon nagy dőfésen, melyet a' német birodalom a' hierarchia által szenvedett, jámborúl együtt dolgozott Franciaország, és bizonyos tekintetben egyedül Franciaország' vétke az, a' mennyiben az a' külső védelem, melyet a' pápák Avignonban találtak, tette csak lehetővé, hogy azok úgy lépjenek fel a' császárok ellen, a' mint felléptek.

Mihelyt Franciaország a' német birodalomnak sok apró részekre feldarabolását kivitte, könnyü vala neki annak minden olasz nyelvű részeit közvetlenül vagy közvetve meghódítani, először Nápolyt és Siciliát, 's a' régi burgundi királyságot.

Mi után ez a' második lépés szerencsésen végre lón hajtva, elkezdé Franciaország tiszta német tartományok után is kezét kinyújtani. Legelőször Németalföld után. Ott akkor a' nép uralkodott, és a' nemesség el vala nyomva. Francia Filep, ki a' maga saját tartományában az aristocrátiát erőszakosan lenyomva tartá, és az által Franciaországot olly eggyessé és hatalmassá tevé, a' legmelegebb buzgalmat szinlé a' nemesség' java irant és annak szabadítójaként jelenik meg. A' flandriai nemesség a' francia liliomok' tiszteletére a' liliardok' szövetségét képzé. De még akkor a' nép teljes vala erővel, és a' hires sarkantyú ütközetben a' genti és brüggei húsárosok és takácsok úgy megverék a' francziákat, hogy 8000 arany sarkantyút szedének fel a' csatamezőkön.

De a' vitéz flamandok nem segítettek túnya német testvéreiktől, 's így történt az, hogy mind a' mellett is csak hamar az örökségi jog' törvényszerű alakja alatt, legalább a' fél francia hatalomnak, t. i. a' burgundi dynastiának (a' francia' melléklineájának) megadák magokat.

Burgund, ámbár Franciaországtól különválva, mindazáltal annak régi politicáját követé Németország iránt, és minekutána a' német birodalom' jobb szárnyát (Németalföl-

det) már birta, a' balt is (Schweizot) el akará foglalni. De itt is voltak sarkantyú ütközetek. Az alpesi német parasztok épen úgy leverék az olasz lovagokat, mint ama flamandi polgárok.

De a' Schweizerek nem segítettek túnya német testvéreiktől és meghódoltak daczból 's dísztelen pénzvágyból a' francia érdeknek, észre nem véve, hogy Franciaország csak a' meggyőzött Burgund' helyére lépett és a' barátság' álarca alatt a' legellenségesb szándékokat rejtegeté.

Igy tehát a' német birodalom' bal szárnyát megnyerte Franciaország zsoldért. A' jobb szárnyát (Németalföldet) újra elveszték Habsburg' házassági szerencséje által. De majd próbát tőnek a' német határok' közép pontja felé. A' reformáció elkezdődék. A' német protestansok megszorultak. Akkor mindjárt segélyt ajánla II. Henrik, a' leghevebb buzgalmat szinlé a' vallási szabadság iránt (ámbar ő maga minden lutheranust és reformátust megégettete Franciaországban, épen mint a' hogy Filep a' leghevebb buzgalmat szinlé a' flamandi nemesség iránt, míg a' francia nemességet elnyomá) Némethon' szabadítójának nevezé magát, egy szabadság-sapkával és törökkel díszített manifestumában 's — elcsipé a' metzi, touli és verduni püspökségeket. A' vallásháború folyást tartott Németországban. Ez a' francia királyoknak mindég újabb alkalmakat nyújtott segélyöket ajánlani, kivált a' harminczéves háborúban, 's így lopták el végre egészen Burgundot is, és Elszaszt. (Alsatiát).

A' harminczévi háború után nem veheték többé a' valást ragadozásaik' ürügyéül. XIV. Lajos tehát colossális szentelenséggel lépett fel, minden jogot minden ürügy nélkül egyenesen arczban verve, car tel est notre plaisir. Németország' balszárnya, Schweiz, a' rohadt aristocratia' megvesztetése által annyira meg volt részéről nyerve, hogy az bizonyos tekintetben francia provinciának vétethetett. Minden schweizi kormányzók francia zsoldot kaptak. Midőn Straszburg, a' vitéz német város, melly a' schweiziakat a' burgundi háborúban annyiszor és oly jámborül segítette, a' francziáktól ellopattott, a' schweizi kormányzók udvarlásokat tevék a' királynál, és mindenik 50 louisd'or ütiköltiséget vagy borraivalót hagyta magának tőle ajándékozatni. Midőn egy francia követ Baselse ment, a' tanácsos férfiak szolgáltak neki az asztalnál tisztí ruhájokban. Ő egy asztalborítékot ajándékozott nekik, mellyet az átkozatos emlékü Mazarin kardinal használt saját magas személyében, és a' Básieliek egy szent ereklye gyanánt őrzötték azt. Türték, hogy a' francia követ kalappal fejében beszélt hozzájok, 's midőn ők magok egy követet küldtek Parisba, hogy a' reájok nézve olly káros kereskedési zárnak Elszasz' részéről, felnyittatását

kikérjek, az még csak meg sem hallgattatott. Hüningenben egy ágyút öntöttek illy felirattal: si tu te remues, Bâle, je te tue. Montclans a' hüningeni vár-parancsnok szilaj kéjből agyon lövetett egy bási embert, 's azután ezt nyilatkozatá: a' francziák mindég csak elleneikre lőnek, 's ha básieliek találtak azok közt, annál rosszabb reájok nézve. 'S mind ezt elnézték a' Schweiziak, minthogy a' legromlottabb aristocratiától kormányoztattak, melly fiait francia szolgálatba adta, és titkos évi díjakat húzott. Minden csatáiban XIV. Lajosnak Schweiziak harczoltak német testvéreik ellen, 's nem keveset tettek a' tartományokat ragadozónak boldogulására. Midőn a' német császár előterjesztéseket tett a' schweizi szövetségnek, ez gúnyosan igazítá-vissza azokat, 's egyedül a' zürichi papságnak volt bátorsága megmondani az alkotmányos gyűlésnek: „hogyan szolgálhatunk mi Franciaországnak a' birodalom ellen? hogyan szolgálhatunk a' legigazságalanabb ügynek és segíthetünk eltapodni egy ártatlan népet? A' conföderációhoz az illenek, hogy egész világ előtt nyilvánítaná, hogy illy utálatosságok neki nem tetszenek. Vallyon a' mi héres szolgálatunk miatt nincs-e meggyalázva egyébként dicséretes conföderationk a' világ' minden nemzetei előtt, mint egy pénzfaló nép, melly pénzért még a' sátánnak is szolgálna, 's nem vettünk-e meg ezért nyilván még a' francziáktól is, a' kiknek szolgálunk?“ (Theatrum Europ. XII. 855.) Már akkor megjövendölték a' Schweiziaknak, hogy utoljára épen úgy fognak járni, mint az Elszasiak, Pfalziak és Németalföldiek, kiknek tartományikat Franciaország' zsoldjában elpusztítani segíték, és elébb vagy később az ő alpesi tartományaik is ugyanazon Franciaországtól fognak kirabolatni. De ők azt nem hívék, és megfélelkezve a' becsületről, folytaták német testvéreiket Németországban lopott francia pénzért öldökölni.

Minthogy XIV. Lajos Németország' hal szarnyát egészen részére hódította, és a' közép pontha is már messze elönyomult, a' jobb szárnyra irányozta fő megtámadásait, mellynek bírása nélkül a' középben tett minden hódításai fenyegetve voltak. Innen az ő szakadatlan és folyvást megújított megtámadásai 1668-tól 1714-ig Németalföld és Holland ellen, mellyek csak Eugen herczeg' és Marlborough' genieje által mentethettek meg.

Mint különösen characteristicust a' francia politicában kell megjegyezni, hogy XIV. Lajos a' Schweiziak' republicánus szabadságát a' világ' minden koronás fejedelmei ellen merészlette védeni, mikor a' turini győzelem után Eugenius herczeg a' Schweizot egy pillanatig fenyegeté, melly alkalommal a' versaillesi despota nem szégyenlé ezt mondani: Sa majesté ne laissera point de combattre pour la liberté de l'Europe. Mindazáltal az elnyomott nép Schweizban nem me-

részeltetett a' szabadságról szót tenni, mert mind a' nagy paraszt-lázadás 1652-ben, mind a' baseli polgároké 1694-ben leginkább a' francziákkal való fenyegetés által nyomatott el. Ugyanaz a' király, ki azzal dicsekvék, hogy egész Europa' szabadságaért harczol, hogy Strassburgnak elrablását legalább valamennyire szépíthesse, felszólított minden német fejedelmeket, hogy a' hozzájuk legközelebb fekvő birodalmi városokat foglalják el, és azok' szabadságát nyomják el, a' mi sokakra nézve valóban kivitetett vagy legalább megpróbáltatott, p. o. Erfurton, Münsteren, Cölnön, Magdeburgon, Braunschweigon, Lüttichen, 's próbaképen Hamburgon és Brémán. A' fejedelmekhez intézett felszólításban épen oly hév buzgalom szóll az autoeratia mellett és gyűlölség minden polgári szabadság ellen, mint a' melly hév buzgalom a' respublicák iránt a' Schweizhoz intézett kinyilatkoztatásban. Így játszott Lajos a' németországi pártokkal, megsalá mindnyájokat és ellopá tőlök Lothringent és Strassburgot.

Midőn Austria valamennyire ismét erőre kapott, azonnal összeköté magát az ellen Franciaország Prussziával az austriai örökülési háborúban; 's midőn Prussia Silesiát elfoglalta, és királya alatt nagy emelkedést kapott, egyszerre ismét Austriához kapcsolá magát Franciaország, mind az ősi francia politica szerint, mellynek tökéletesen egy, mellyik párttal tartson Németországban, csak hogy egyiket a' másik által gyengíthesse 's mind kettőnek gyengesége által nyerhesse. De valamint már régebben Eugen és Marlborough' hős lelke Franciaországnak ragadományát legalább megcsoukította, úgy most, hála a' Fridrik' vitéségének, Franciaország egészen üres kézzel tért vissza.

A' francia revolutió a' külső 's nevezetesen a' Németország ellen intézett politicán teljességgel semmit sem változtatott. A' convent, a' directorium, a' consularatus és a' császárság épen úgy tett mint az előtt a' királyság, csak hogy ezek gyorsabban vittek ki mindent. Eleinte félt a' francia köztársaság, nem ismerte még egy fellázadt nép' erejét, azt hitte, hogy a' királyok' armadáinak hátok megett szükség egy diversiót tenni a' népek' fellázítása által. Utóbb e' rendszert azért követé, hogy kényelmesebben bódíthasson. A' francziáknak soha sem volt komoly szándékjok más népeket szabadokká tenni, 's legkevésbé a' németeket. Világos dolog, hogy ha Németország egészen szabadon, egyetértve, 's a' maga természeti hatalomteljének nagyságában állana, a' jó Franciaországnak majd egy új Neustriává kellene összesugorodnia. Senki sem tudja azt jobban, mint maga Franciaország, azért is a' legnagyobb political ostobaság, melly valaha német agyban dült, azt hinni, hogy Franciaország valaha teend vagy előmozdítand valamit, mi Németország' diszlésére szolgál.

Minékutánna a' Francziáknál az első ijedtség elmúlt, 's minékutánna a' poroszok Valneynál fecsegéssel el hagyák utasítatni magokat, a' más népek' fellázítása is teljességgel nem volt többé szükségben segítő Franciaországra nézve, hanem csak arra való speculatio, hogy magoknak szomszéd tartományokba könnyebb bemenetet szerezhessenek, hogy kényelmesebben lophassanak és hódíthassanak a' régi mód színt.

Itt a' rókák prédikáltak a' ludaknak. Szabadságot és egyenlőséget hirdettek ők, hogy a' leggyalázatosabban lopjanak. Hijába protestáltak a' brüsseli és antverpi magistrátusok, hijába kaptak az olly fennyen hirdetett szabadsághoz, 's kívánták, hogy Belgium saját képviselői által kormányozhassa magát. A' drága világos ostobaság szövetkezve az árulással tágas kaput nyitott a' francziáknak, 's alig valának ezek benn, midőn az új testvéreket nyakon kapák: la bourse ou la vie. Miután Németalföld és az egész bal Rajnapart olly rendszeresen kiszopattak, mintha valamely sáska sereg ment volna rajtok keresztül, végre Schweizra is rákerült a' sor. Franciaország' régi szövetség társa, mellynek vérével Franciaország olly sok győzedelmeket és hasznokat nyert, a' régi remek köztársaság, mellynek Tell Vilhelmje a' francziáktól théatromi hatásra olly sokszor használtatott, szintűgy nem kíméltetett mint más német tartomány. Bonaparte, Talleyrand és Ochs intézék egy bási összejövetben Schweiz' fellázítását. Ochs, azon jó hitben, hogy csak a' régi aristocrazia' felforgatását illeti a' dolog, kezét nyújtja, 's csak hamar az Alpsek „a' szabadság' örök bástyája“ francia fegyvetlenség-től moeskoltatott be, Berna' régi aranyában Rapinat' tolvaj újai turkáltak, 's a' Morgarteni és Sempachi, St. Jacobi és Murteni hősök' sirjai felett ittas olaszok tántorogtak, mint tartomány' urai. Schweiz francia provinciává lett, mellynek csak a' nevét hagyták meg a' függetlenségnek. Tudva van, mint űzött csúfot Napoleon a' tizenkettős köztársaság' szabadságából.

Mindent valamit XIV. Lajos akart, elért Napoleon. Ő Franciaországnak Németország iránti ősrégi szétromboló és hódító politicáját messzebb vitte, mint az valaha valamely francia kormánynak elsült volna. De ő nem tett egyebet, mint a' mit Franciaországnak minden kormányai tettek ő előtte, ő csak azok' törekedését folytatá. Minékutána a' német hírodalomból elég apró darabok kiharaptattak, ő egy nagy darabot harapott ki.

Az 1814-dik év visszarérés volt; de Franciaország jó részét megtartá még azon ragadományoknak, mellyet az előtt tisztán német tartományokból tett, és azon ritka nagy lelkűségben, melly neki ezen engedményeket tevő, Franciaországra nézve azon áldozat van, hogy legelső alkalommal újra

folytassa a félbeszakadott munkát. Két évtizedi megállapodás ezen esetben semmit sem határoz, Franciaországnak mulékony gyengesége és belső pártszakadása, mely azt a kül-nemzetekre nézve igen békés érzelmekre készíti, nem határoz semmit. Sőt ha bár a francziák még egyszer olly mélyen süllyednének is, mint tizenötödik Lajos alatt, még ez sem határozna semmit, mert az első pillanatban, mely nekik kedvező, ismét a régiek lesznek ők a németek iránt is, és mind a közt, a mi Európát várja, semmit olly bizonyossággal nem jövendölhetni, mint a franczia politica' folytatását a német középpont ellen, és annak két szárnya, Schweiz és Németalföld ellen.

Vallyon sok-e hát, ha egy *német* történetirótól azt kívánjuk, hogy ha *franczia* történetet akar írni, ezt a practicus néző pontot figyelem nélkül ne hagyja?

Menzel's Literatur-Blatt (No 76. 1837.) után.

A. B. S.

Histoire des Français par J. C. L. SIMONDE DE SISMONDI. Tome I—XXI. A Paris, 1821—1836. chez Treuttel et Würtz. Ára 82 for. pp.

A középkorbeli olasz köztársaságok' történeteinek híres írója Sismondi úr azon időpontban kezdte írni fent czimzett munkáját, melyben Franciaország újabb históriai iskolái érett korra jutottak, 's egyszersmind egy franczia nemzeti történeti munkától sokkal több várattott. Mi fogyasztásai voltak eddigelé a franczia történetírásnak, világosan kimutogatta Thierry „lettres sur l'histoire“ című jeles iratában: már ő előtte Müller János annak tartalma és értéke felett eltörte a pálcát. Sismondi urnak munkája méltányolva fogadtatott mind francziáktól mind németektől, németre át fordítását Luden vállalta megára 's minthogy a' munka közvetlenül küt-főkből merítettett, sokak által használtatik; már Belgiumban is megjelent utánnyomásban. Ez előtt a' franczia historicusokat következőleg lehetett sorolni: 1) Tudós forrásgyűjtők, kik az előadással semmit sem törődtek. 2) Olly történetirók, kik előadásait küt-főkből merített elegyítésekkel csinogatták, a' divatos előadás' szépségeit keresték, de gyakran a' tiszta forrásvizet királyi aranyos vizen szivárogtatták át, illyek voltak a' királyi historicusok. 3) Az okoskodó pragmaticusok, az újabb philosophusok, — Voltaire' vezetése alatt. Ezen három tulajdonok Sismondiban egyesülnek. Ma az elszámlált 3 osztályból külön külön egy sem létezik, mert a'

forrásgyűjtők jó stylisták, ezek pedig nyomos vizsgálódók levének, 's új philosophia helyett a' francia történetírók többnyire valódi philosophiai lélekkel bírnak. E' szerint csak maga Sismondi lenne francziáknak való történetíró, 's munkája nemzeti? Ezen azonban kételkednünk kell. Felfogása módorjában hibázik a' francia nemzeti érzés, a' francia nemzeti hiúság, mellyeknek pedig francia történeti munkában, kezét fogva kell találkozniok, ha a' munka érdeket kíván ébreszteni, nyelve inkább cosmopolitai, mint azon nemzeti bélyeget viselő, melly a' revolutio óta kedveltetik; e' szerint munkáját a' mostani francia nem igen szeretheti, (?) az a' mérleg illik reá, melly H. Fridrich írásaira (?). Mi illi már a' feladást, melly minden egyes nép' vagy ország' történetírója által megfejtendő; a' népnek származását, nevedekését, benső életét, mint egy elkülönzött egészet hazai elemekből fejtegetve kül és bel terjedtségében, valamint öszve köttetését más népekkel minden elágazásaiban előterjeszteni: Anyagok fogyatkozása amott, ügyetlen tapintat a' határ kijelelésben emitt, teszük főbb hibáit illy nemű történeti dolgozatoknak, amott nagyon is könnyű kimondani, mi hiányzik? de előszerezni nem mindég lehet, emitt nagyon könnyen sok idegennemű bevegүүл, de kiválasztani, elkülönözni nagy tartózkodás kívántatik. Ezeket Sismondi' munkájára alkalmazva: A' könyv' címjéről „Histoire des Francais“ itélve nem Franciaország'nak, hanem francia nemzetnek történetét várnók. Azonban feltaláljuk e' benne az öszves népelet' történeti kifejlését, annak minden irányában, 's vonatkozásaiban, természeti, szellemi, 's erkölcsi szempontokból vizsgálva, az ész' munkásságának legegyszerűbb nyilatkozásától annak legfennségesebb szüleményéig a' szemlélődés' és művészet' mezején? Avagy úgy vagon-e kiemelve az, hogy m' ellette az országos változások, csakmint kevésbé fontos alkotó rész tárgyalatnak? Az utóbbi épen nem áll, az előbbi is sok óhajtani valót hágy fel, kivált a' kézműi életet tekintőleg. Mentségére szolgál ugyan a' szerzőnek, mi szerint Franciaország' évkönyvei, 's memoire-jai nevezetes csorbakkal teljesek, 's legszorgosabb oklevél-kutatás, törvények 's rendeletek' studiuma, különösen a' szokásbeli törvény (droit coutumier), mellyből a' népeletre olly sokat lehet következtetni, nem képesek a' feudalis Franciaország' történeti mezején a' nép életnek gazdag 's részletes képét előállítani. Hajlandók vagyunk mindazáltal hinni, mi szerint a' szerzőnek több kedve 's talán több tehetsége vagon a' népeletre csak oldalpillanatokat vetve, a' státus' viszonyait mint fő dolgot fogni fel; minthogy felvett tervéhez hű marad ott is, hol a' források gazdagabbak. Ezen előszeretettel nyilatkozik fő képen abban is, hogy a' sz. terjedelmes hosszúsággal mulat a' külfölddeli viszonyokon, 's ez által a' francia történet' körét

kelletén túl ágátja; — például szolgáljanak Eduard' története 8-ik füzet, 229 l. 387 l. 11-ik Richardé, II-ik f. 386 l. 12, 90—118. Scot országé 8, 445. Siciliáé 8, 304. Palaestináé 8, 424 l. tovább az unalomig vitt ismétlései a' francia történetekkel egy idejű külföldi eseményeknek: mint: a' 8, és 9 f. a' 8-ban l. 283 l. a' 9-ben 58, 269 l. 's több illyek; — ide illik a' szerzőnek ezen nyilatkozása „nous sentions la nécessité de rassembler autour de chaque nom connu tous les souvenirs, qu'il devoit réveiller“ stb. Az utóbbi négy századokban ugyan ez a' modor kerülhetetlen, minthogy a' francia történet a' világtörténetben vész el, de Filep Auguszt előtt inkább beltömöttség, mint kifelé terjeszkedés kívántatnék, s ezzel akarni pótolni annak hiányát czéltalan törekvés. Más dolog, midőn a' külföldi és idegen személyek azért idéztetnek elő, hogy általuk azon időnek charactere ábrázoltassék: de ha olly terjedelmes munka, mint a' Sismondie, szomszéd népeknek történeteire ott is hol semmi érintési pontok nincsenek, kiereszkedik, szükségképen évkönyvhöz hasonlítand; 's valóban ezen modor sajátja is Sismondinak, melly munkáját az újabb kor több nem kevesebé nevezetes dolgozataitól, például Lingard Anglia' történetétől szembeötölőleg különbözteti. Nagyon szorosan veszi a' chronologiai folyamatot. Egyik tárgytól a' másra, hazairól külföldre ugrálás az egésznek egybefüggését tetemesen megrontja, ezen fogyatkozások koránt sem segítenek az általános áttekintések, 's egyes fejezetek' bevezetései, az olvasó' figyelme sok felé vonatik, és semmi pihenést nem talál abban, hogy időről időre magasabb állásra vezetetik, honnan szélesebb látkörben szét tekinthet; az elvesztett fonálnak számos egybekötötgetése fáradalmas elmefoglalkozássá válik, 's az olvasóban önkénytelen jelentkező vágy, mi szerint a' rendetlenül felhalmozott adatokból magának egy öszvefüggő egészet alkotni törekszik — a' szerzőt vádolja, miért nem igyekezett helyesebb elrendelés által olvasójának a' felfogást könnyíteni. A' krónikás előadással járó alkalmatlanság, mi szerint egy dolog többször is ismételtetik, a' jelen munkának is hibái közé tartozik. Mind a' mellett is —

A' szerkezetnek fent előszámlált hibái figyelembe sem jöhetnek, ha tekintjük e' munkának velősségét 's tartalmasságát a' kútfőkből meritett anyagokra nézve. E' tekintetben Sismondie ur elibe egykorúí között egy sem léphet. Olvasottsága, szorgalma a' források kutatásában több kívánni valót nem hagyunk hátra; nehéz volna megmutatni, hogy használatlanul hagyott adatokat, mikhez jutnia lehetett. Igaz ugyan, miként mindenhez nem juthatott; sok nagyon még levél- és könyvtárakban, mi felfedezőre vár; a' Francziáknak csüggedetlen 's dicséretes törekvése által, mely-

középkorbeli történeteiket világra deríteni igyekeznek, újabban is elég került napfényre, 's Sismondi' utódjának még az archives curieuses 's egyes városok történeteiben stb. böngezet marad hátra. Szintén nem sok kifogást tehetni a' historiai adatok' épsége, critica' és szabatoság' tekintetében, ha az elsőre nézve mellőzzük, miként a' sz. a' népeletnek kimerítő történetét adni nem is szándékozott, hanem csak az országos változások', az alkotmány', az udvar' stb történetét; a' criticának 's pontosságnak megrostálásában pedig nem veszszük szorosan azon pótlékokat, miket az előadás' elevenítése végett használt a' szerző. A' bizonyosságok' idézése módja, nem épen az, melyet vizsgálódó olvasó kívánna, mivel leginkább csak a' könyv, 's a' fejezet mellyben a' bizonyító szavak foglalvák, neveztetnek meg, sőt gyakran hosszas szakaszokból több helyek is idéztetnek a' nélkül, hogy egyik vagy másik jelesebben is kimutogattatnék. Igaz ugyan az is, miként ez által sok olvasónak köszönetét érdemlette meg a' sz. megkímélvén őket a' sok barbár latinok olvasásától. Nem mellőzhetjük el, mi szerint a' sz. sok forrásokkal egész hosszú helyeket vagy szórol szóra lefordítva, vagy ó francia nyelven be szőtt előadásába. Véleményünk szerint helyesebb lett volna azokat nem elavúlt kabáthban vezetni be, hanem a' mai korhoz illőleg öltöztetni fel; 's a' hol fárasztásig hosszasak, kurtítani.

Mi illeti már azt, mit a' sz. nem forrásból merített, mi lelkének kinyomása, mi historiai bélyegét teszi: Sismondi úr azok közzé tartozik, kik a' történehez örömet adnak a' magokéból, még pedig nem úgy, hogy azt az előbeszélésbe öntenék belé, 's az által azt elevenítenék, hanem azt okoskodás, ertekezés' formájában toldják hozzá. Ennek Sismondi urnál számtalan példái vagynak, sőt némelly kedvenc eszméi minden mutatkozó alkalommal nagyon is gyakran előjönnek. A' sz. political irányához képest leggyakrabban meg állapodik a' népeknek szabadság és jogkivívása körüli mozgalmainál. Sismondi nincs elfogúlva a' francia nemzetiségtől, a' hűbéri rendszer' lovagi fényétől, a' királyság' nimbusától, egy vagy más egyház' hitágazatától, — vagy valamelyik iskolai rendszertől, ezen világpolgári nézetnek megfelel ítéletének szabadsága, sőt gyakran az még keményebb hozzáadásokkal is vagyon fűszerezve. A' sz. szabad városi nemzetség' sarjadéka, a' középkori olasz szabad státusok' történeteit irta, jelenleg szabad státusban él, 's mi őtet minden tartózkodás nélkül republicanusnak tartjuk. Mindazáltal nem kell csupán innen magyarázni több olly fejedelmi személyek felett, kik előbb nagy tiszteletben tartattak, 's dicsérő nevekkal nevezettek — ki mondott szigorú ítéleteit: itt nem ritkán a' barát évkönyvirók' rövidlítése, az egyoldalú nemzetség vagy a'

hűbér vegyültek a' játékba, 's csak elfogulatlanság kívántatik, hogy azon deli' bábok — mellyek Franciaorsz. középkori király székét hiú csillogással körülsugározzák eloszoljanak. Ámde a' franciaia történetiróknál nagyon ritka az elfogulatlan ítélet! A' Capeti ház' első tagjai — a' Valois-k, kegyes János, böles Károly, a' valoisei házbóli burgundi herczégek felett hozott ítéleteit csak igazságosoknak lehet mondani! De mindenütt megegyezni a' sz. véleményével alig ha lenne egy is a' gondolkozó olvasók közzül hajlandó. Characterfestés nem tartozik a' sz. sajátságaihoz, ez is az évkönyves előadás' következménye; nem hiányzanak ugyan jeles ecsethúzások több characterekhez, de az egésznek öszve állítása még is csak az olvasóra marad. Botránkoztató e' mellett, mi szerint a' sz. mint Homerus mindég mellékeveivel együtt vezeti fel hősét, költeményben megengedhetőbb ez ismétlés, de historicusban — ki azokat szükség nélkül egyszerűen többször említi — megrovandó, mert olvasója emlékező tehetségéről keveset teszen fel. Egy gondos áttekintés hihetőleg sok személyeségek feletti észrevételeket egyszerűbbé tett volna.

A' több darabokból álló munkának azon füzetei leginkább tetszenek, mellyekben legkevesebb bevezetések, értekezések találkoznak. Ez a' franciaia történetírás alapjaiból következik, mellyek négyfélék, u. m. barátiak, lovagiak, királyiak, és új philosophiaiak. A' két elsőbb foglaltatik a' sz. eddig ki jött darabjaiban, mellyek közzül az első minden kéz alatt száraz marad, annyival is inkább, mivel az olaszok' története emeltetik ki, mint nemzeti, a' franczoké pedig oldalt marad; így azon időnek legnagyobb jelessége is Nagy Károly idegenné lesz, 's méltán, mert a' francziák csak ugyan nem kevélykedhetnek Charlemagne-nyal. Az albigiakkali háborúk első gazdag történeti darabja e' munkának 's itt kezdődik a' historiai teljesség. A' második időszaknak történetét, melly a' Memoires-íróktól nevezetes emlék gyűjteményekkel fel készítettett, eseményekben, mozgalmakban erőszakos rázkodásokban, horzasztó vétkekben gazdag — a' hűbéri egyoldalúságból kell ki emelni; — ez sükerült is a' szerzőnek, 's a' tartalmas kép kellő fénybe állítatott. Ha még is inkább ország' 's udvar' története, mint népelet teszik ezen századok' történetírását, annak oka a' dolog természetében vagon, a' népeletnek elsorvadását udvar 's aristocrazia' járma alatt, annak felfogását az akkori tudósításokban, 's nem a' szerzőnek historiai tehetségét kell vádolni.

Jahrb. für wissensch. Kritik (No 46—48. 1837.) után.

B. T.

FÖLD- ÉS NÉPLEIRÁS.

Mexikanische Zustände aus den Jahren 1830—1832. Vom Verfasser der „Briefe in die Heimath.“ Erster Band. Stuttg. u. Tüb. F. G. Cotta'sche Buch. 1837. 33 ív, n8d. velin. Ára 2 for. 45 kr. pp.

Hosszabb tartózkodás Mexicóban a' szerzőt azon állapothba helyezé, ez érdekes tartomány felől a' legpontosb utasítást adni. A' cím „Állapotok“ bennünk semmi kedvező előítéletet nem ébreszte, minthogy már egész az ízetlenségig ismételve eddig rendszeren csak tudákos ifjak' legfelüllegeseb hitványságait characterizálta. Hanem a' jelen munka a' trivial címnek képes hitelt eszközölni. Rendkívül bőrtartalmú föld- 's népismereti forrás és kellemes olvasmány, hol a' szem a' táblák' felett elugrál. A' sz. előnkbe rajzolja a' tartomány' természetét, 's jelen műveltségi állását, a' politikai pártokat, a' pénzügyet, a' kormányzást 's igazságki szolgáltatást, az egyházat és oskolát, erkölcsöket 's szokásokat, kereskedést, ipart, természetst, az olly fontos bányászatot, szóval mindent, mi ott érdekes. A' népességet ekkép szabja ki: 4,500,000 Indusok, 1,000,000 Fejérek, 6,000' Szerecsenek, 2,494,000 Keverték.

Természetrajzai közt a' mexicói völgyé legkiesb. Egy másután minden tartományt — földészet statisticailag keresztüljár, 's a' földész rendkívül sokat tudósíthat szerinte, minthogy a' sz. tulajdon szemléletéből 's magában az országban legjobb kutfók által képes vala minden eldődeinél pontosbnak lennie. Mexico egy sereg tartománya bár olly szép 's olly néptelen, a' sz. még sem javálja német földieinek az odai vándorlást, kivéven a' tejasi megyét. A' mexicói alkotmány-nyal eddig — 's a' pappárt' legújabb sikerdús visszabatasái után itélve kihetőleg még hosszú időre — lényegesen összefort elve a' vallási türetlenségnek azon elvvel összekötvé, hogy csak született vagy honosított Mexicioiak, következés-kép minden esetre csak catholicusok, mivel minden mások a' honosításra alkalmatlanok, bírhatnak ott földtulajdont, minden országbeli protestans vagy különben catholicus kívándorlóknak, ok lesz, terveiket nem e' köztársaságra irányozniok. Ha a' tejasi Éjszakamerikaiak ezzel nem gondoltak, úgy igenis előre vala látható a' tartománynak a' mexicói stautskötéstől' jövendő elszakadása. De azonkívül is Mexico'

állandó belső bonyolódásai az azokból mindegyre származó nemcsak kormány- és rendszerváltoztatások, hanem a 'szempillantat' fontosb' céljaiérti minden kormányzó munkásság' előfoglalásai miatt is kevéssé alkalmasok, a' távolbóli még catholicus bevándorlóknak is azon bizodalmat 's bátorság' érzetét beoltani, melly legalább nagyobb, 's a' kormányal formaszertintt egyesség nélkül ott végre ép nem is hajtható gyarmati vállalkozásoknál az ő hasznokra nélkülözhetlen. Terjedelmes, 's illyes vállalkozásokkal különbféle tulajdonok által kínáló földdarabok igenis bőszeggel vannak; nevezetesen és különösen Goazocoalconál, Tejas- és Californiában; de a' goazocoalconi torkolat és Tehuantepec közti egész földszoros' folyamalaconyságai égbajlata az Éjszakeurópainak olly kiállhatlan 's vésszefenyegető, hogy alig lélelkezhet ott valaha kéjmelmesen; minden esetre ez ősz erdők' 's búja pusztaságok' első gyarmatosai, ha tömegesen, ha ép mívelten 's jól felkészülten, ha általában kedvező körülmények közt érkezvén is meg, az ő első, hatalmas természet által kitarató művelési küzdéseikben iszonyúan tizedeltetnek, sőt talán ötöd- 's negyedeltetnek meg. Tejasra nézve igenis e' nehézség sokkal csekélyebb fokú, de alig is átlátható, az idegeneket — az Éjszakamerikaiakat kivévén, mint kik e' részben honi 's népi érdekekkel lehetnek a' dolog iránt — mi indíthatja különösen olly tartományban telepedni le, mellynek, mint a' mexicói 's éjszakamerikai egyesült státusok közti hatalmas vita- 's féltékenységpontnak, előbbutóbb minden esetre kettőjük közti heves politicalai ütközetek' nézőhelyévé kell lennie, a' külső háborúnak úgy, mint a' belső anarchia' 's egyenetlenségnek, minden belőle származó, minden új településnek olly ártalmas követkevéseivel. California' európai bevándorlókkali gyarmatosodásának szüntelen különös akadályja lesz az utak' azon távolsága és terhessége, mellyeken oda lehet jutni. A' Cap-Horn körüli vizutról elég azt megjegyoznünk, hogy az — ha bár a' napjainkban tetemesen bővült hajózási tannál fogva nem lesz többé, mint még kevés tizedek előtt, szokatlan veszélyek' rénképe — mégis már a' reá fordítandó idő miatt egy kívándorlókkal megterhelt hajónak mindég szintolly aggodalmas mint költséges vállalat marad. A' magában véve talán derekabb ut, Veracruzon át, továbbá Mexican keresztül a' szárazon Valladolidon, Guadalajarán, sz. Blas vagy Moztatlanon át a' félszigetrei behajózásra, tartományi szakaszában, a' mexicói ut- és szállítóintézetek' jelen állapotánál, a' jövendő föld- művelés' minden szükséges eszközeivel, minden nembeli 's korú vándorló gyarmatnak vagy, talán résziint felülmúlhatlan nehézségeket nyújtana: ez még azon felül költségesb lenne amannál, 's a' gyarmat' netalántáni intézkedésére szolgáló tőke' tetemes részét haszontalanul csor-

bítná meg. Mind e' körülmények között német kivándorlóknak, kik nagyobb csoportokban 's egyesületekben a' távolbani gazdasági településre törekesznek, a' mexicói köztársaságot, mint célpontot nehezen ajánlhatjuk.“ Á' bányászatra nézve a' sz. megjegyzi, hogy az, mióta angol társaságok' kezében van, ismét nagy reményeket nyújt, de nemcsak hogy még sokára nem álland az előbbi magasságon, hanem eddig még a' költségeket sem fedi.

A' politicai állapotot nem találja örvendetesnek. Egy benszülöttet hagy beszélni: „A' szolgaság, lealáztatás, mellyre bennünket a' Spanyolok kárhóztatának, bennünk lappang; csak a' jövő nemzedékek lesznek tőle megváltva, 's ők is csak annyiban, a' mint jó oktatásról 's jó törvényekről gondoskodunk. Addig, mintegy a' légben, rabszolgaság 's szabadság, természeti állapot 's polgárisodás közt lebegünk, a' két rendszer' károsvoltát igenis, de hasznát egyiknek sem érezve. Múltkorunkkal összefüggő, jelenünk- 's jövőnkkel legvisszább nemzeti vétkek a' restség és inuiszeretés. Már fejér és kevert Creolaink' (ladinos) tömege semmi különös dologszeretést nem mutat; a' legtöbb férfiak kedvelik a' henyéséget, míg minden házi szükség' 's kenyérkeresés' súlyja nagyobb részét a' szegény némbereket nyomja. Világosan észrevehető ez, ha valamelly közczélra a' községnek férfi karokra van szüksége; pénzért sem lehet őket megkapni, a' henyéség' ingere a' nyereségvágy' minden ingerét túlnyomja. 'S hát még a' Hinduk! Ezek eleitől óta semmit nem tettek, mint mit az egyszerű állati élethiány' gondja, — mi szerencsés éghajlatunk alatt olly könnyen megszerezhető — vagy szigorú robotkényszerítés tőlök kisajtott. Ez utolsó alul a' zendülés óta felszabadítva, épen nem dolgoznának már, ha előbbi földesuraik a' tőlök megtagadt feudalkényszerítés helyett a' polgári 's birói kényszerítést nem használnák, mi onnét származik, hogy ők pálinka-bódócikban 's szatócsboltjaikban szeszes italokat 's mindenféle csecsebecséket, miknek a' nagy gyermekek ellent nem állhatnak, hitelbe adnak nekik, mit azután, minden más fizetési eszközök' hiányában kézi munkáik által kell leróniok. E' bánásmóddal a' Hinduk nem lesznek szorgalmasbak 's fürgébbek, sem tulajdon, sem uraik' érdekében; még mindég csak kényszerítve dolgoznak, ha bár más forma alatt is; 's a' személyes függés' és szolgálat' előbbi lealacsonyító viszonyában reájok nézve anyagilag kevés a' változás, de erkölcsi helyzetök az által nyilván rosszabbul, hogy a' földesúri érdek' következtében a' földesúri csapszékben hitelbe mindég kapván, a' szeszes italokhozi veleszületett hajlandóságuk naponként erősbedik, 's az ivás által a' netalán bennök rejtező nemesedési csirák naponként veszni térnek.“

Az ügyvédek, kik az ügyekben előre tolokodtak, az ú. n. szabad statusban olly zsarnokságot gyakorolnak, mint a' zsarnokok az ó görög szabadstatusokban. „Nevezetes törvényszéki vétséget — összehasonlíthatót azon leggonoszbakhoz, mik egykor az ó francia bastille' homályában költettek ki — 1830-ban vont a' történet napvilágra. Már 1821-ben G... ügyvéd, szabója' szép 's ifju nejével szerelmeskedést űze, hanem a' férj a' dolgot észrevéve, 's rosszra magyarázva, ne-jét megbotozá, 's az ügyvédet házából kiveté. Ez most fen-yítőpért csapott nyakába, bilincsbe vetteté, 's ármány és személyes befolyás által a' dolgot kilencz évig eldöntetlenül tudta húzni, 's a' szerencsétlent tömlőczben tartatni. Ez idő alatt a' nővel a' legbotránkozottabb ágyasságban élt, 's vele a' férj' vagyona' legnagyobb részét elvesztegeté. Kérdés, ha áldozata valaha lát-e ismét napvilágot, ha ő 1830-ki tava-szon, mint buzógó Yorkino 's csendtelen fő, a' tartomány' új kormánya által nem száműzetik. Csak eltávoztával végződött személyes befolyása a' dologra, 's ezzel együtt a' nyomorult szabó' záralatti léte. E' történet kettős tekintetben nevezetes. Először, mint rosz fen-yítő- és polgári jog 's megromlott erkölcsök elleni alkotmányos formák' teljes tehetetlenségének új erős bizonyossága; mert lehetlen a' polgár' személyes sza-badságaért féltékenyebben őrt állni, mint az a' mexicói alkotmányoklevelek által történik; 's hatalmok alatt, a' fővá-rospan, a' státus' minden főhatalmának szeméi alatt illy eset még is történheték. Másodsor azért is nevezetes, mint a' közönséges történetíráti tapasztalás bizonyítá, hogy zendülés által, melly a' statut az absolut formából köztársaságiba ala-kítja át, az ügyvédi osztály a' nagy aristocriatiát örökölni, 's mind ketten több mint egy tekintetben szerepöket változtatni szokják. A' férjet bezáratni azért, hogy a' nővel békén alhas-sék, romlott feudalmonarchiákban udvaronc-z-szabadalom; a' köztársaságban csak az ügyvéd hozza azt készen!“

Hogy illy körülmények közt az erkölcsök nem nyerhet-nek, magában értődik. A' sz. botránkozottat eseteket hord fel (463 old.). Az új püspökök ugyan próbáltak az erkölcsök felett magok némelly tekintetet adni, de nem sikerült nekik. Farsang' idején az álarczosok még számosbak 's vadabbak, mint valaha. Az oskolák is a' legelhagyatottabb állapotban vannak. A' vallás semmi nem egyéb mint a' legbotránkozta-tóbbnemű látvány. A' sz. több egyházünnepeket ír le: „Gua-delupeban a' közönséges isteni tiszleletnél ellenben az ép leirt st. angeli mesés quodlibetet láthatni, 's pedig magában az egyházban, mintegy a' szűz' szekrénye előtt, az istenitizste-letű foglalatosságok közt, mint nálunk a' daljáték' actusai közt a' balleteket — a' leggroteskebbnemű industánczok által ismételve. 1830-ki Nov.' 21-kén egy illy elég emlékezetesen

három csoportta, férfiakká, némberek- 's ördögökké alakult. Az utóbbiak — most rangjukhoz illőleg lólábakkal, fark- 's szarvakkal — a' némberek közt ugráltak, kísértő hivatásukat a' legvilágosb tagjártatási játszást nyilvánítva; a' férfiak korlácsokkal fegyverkezve, 's a' tánczra a' taktot ütve, majd az ördögökre, ha ezek szemteleneknek, majd a' némberekre ütöttek, ha ezek igen évaneműeknek látszattak — minden, mint mondaték, az egyházban, az istenitisztelet közben, az áhítatos község' nyerítő röhögése közt! "

A' sz. még a' Mexicobani Németekről, Waldeck, Nebel, Uhde Károly és Rugendas urakról is tudósít. A' csekélységek 's erkölcsvonások közt egy kedvelés tünt fel előttünk. „Igen közönséges itt is az ismeretes gyermekmúltság a' felszáló papirossárcányokkal, 's még pedig némelly szép és elnés ragasztékokkal. Így p. o. lantnemű, húrokkal bevont nyílás a' közepén; e' húrok a' széltől keresztül fúva, Aeol' hárfája' foganatát adják; danolva 's csengve uszkál a' papirosszörny az emberek' fejei felett. Beállott homálykor gyakran láthatni megvilágosított sárcányokat, miknek fejeiben olajos papirossbóli nagy lámpa van helyezve, 's farkok sok kisebbekből van összerakva. Ha igen magasra ereszkednek, csodás ismeretlen farkesillagok' példányaként láttatnak; 's jelenlétem alatt egyszer valóban napokig volt a' hir új, szokatlan nagy üstökösről egész Mexicóban elterjedve, de csupán az említett nemű sárcány által okozva.“

Literaturblatt (Nro 38. 1837.) után,

K—y.

Südafrikanische Skizzen, von Thomas PRINGLE. Aus dem Englischen. Stuttg. u. Tüb., I. G. Cotta' sche Buchh. 1836. 20 ív, 8adr. velin. Ára 1 for. pp.

Anglia kegyeli a' gyarmatosítást Capnál. Egész sereg mindennemű angol és scot vevé magát Délafrikába 1820-ban, Captól éjszak felé települendő. Á' parlament 50,000 fontot szánt reá. Á' vezetők' egyike Pringle volt. Azon előkelőbbek' megérkeztét, első tarka zavarodását és halgatagságát, kik Afrika' pusztái' közepette kezdetben még mindég a' fővárosi szokásokat akarák fentartani, igen érdekesen festi. Az éjszaki határoknak a' Kafferek elleni óltalmazása levén ez új gyarmatosításoknál a' fő czél, a' szerzőnek csak hamar alkalmá lett e' népet ismerni tanulni. „A' thea' elkészítése alatt bealkonyodván, gazdám elhívaték, más idegenekkel beszélendő. Az egy kaffernő vala, egy kis nyólcz, tíz éves

leánykától kísérve, 's hátán egy gyermekkel, kit cserzett marhabőr-köpönyegébe kötött. Drostdyból, vagy Uitenhage kerületi városból jöve egy fekete pattantyús' felvigyázása alatt, ki őt olly kaffernéembernek jegyzé, a' ki a' határ-parancsnok' parancsára leve fogollyá, mert a' határvonalt engedelem nélkül lépé át, 's ki most a' kerület' fejr lakói közt rabszolgaként adassék el. E' néembernek a' térítő által, az ő emberei' egyikének felvigyázta alatt, egy gyarmatos' lakhelyére, nyugotra mintegy húsz mértföldnyire kelle vitetnie. Így szolt a' tartományagy' vagy a' kerületi tanácsbeli' parancsa. Midőn a' pattantyús követségét áthozta, a' kaffernő reá 's reánk éles, értő szemekkel néze, 's csak tökélytelenül érté bár annak nyelvét, tartalmát még is teljesen felfogni látszék. Mikor az végzett, előlépe ez, alakját teljes magasságában felemelé, jobb karát kinyújtá, 's anyanyelvén, az amakosa-szóejtésen beszédet kezde meg. Bár én egyetlenegy szót sem érték beszédéből, de ritkán lepett meg úgy a' bámulat és csudálat. A' nyelv, mellynek teljes és hathatós hangot adni látszék, nagy mértékben muzsikai és hangzatos, tagjártatása természetes, kellemes és jelentős volt, 's homályos szemei és szép bronz arca beszélő tűzzel tele. Néha honára vissza és gyermekcüre mutata. Másszor hangját emelé fel, 's rázá ökölbe szorított kezét, mintha igazságtalanságukat vádolná be 's törzsöke' boszújával fenyegetne. Azután újra csaknem könyűkre olvadva, mintha kegyelemért esedeznék, 's segédtelen kicsinyeit gyászolná. Némelly falubeliek, kik körülvevék, 's egészen vagy félig Kafferek voltak, érték beszédét, 's a' térítőnek hollandul elmondák; de ez semmit sem tehete rendelkezése' megváltoztatására, 's csak barátságos szót nyújthata vizsgálásául. Mi engem illet, nem kevésse valék e' jelenet által elfogva, 's nem fojthatám el azon gondolatot, hogy az én európai földieim illy ártatlan nőket 's gyermekeket e' módon foglyokká téve valóban nagyobb barbárok, mint Kaffertartomány' vad benszülőttei."

Az erős Kafferekkel ellenkeznek a' már inkább alázatossághoz szokott Hottentották, és az új angol jövevényekkel a' régi hollandi földművelők, régi szilárd és becsületes erkölcsű óriás alakok, hanem elvadultak és kegyetlenek. Nem érdek nélkül olvassuk azon kis lázadás' történetét, mellyben e' hollandi földművelők 1815-ben az angol kormány ellen fel-támadtak. Az a' tartomány' állapotát teljesen echaracterizálja. Egy Hottentottával, hollandi ura, egy földművelő durván bánt, 's panaszkodott az angol előjáráságnál; ez pártját fogá, de a' hollandi azt állítá, neki rabszolgáival, mit akar, tennie szabad. A' tekintet ellen szegült, földéinél segítséget nyert, 's már annyira jött, hogy a' Hollandok a' Kaffereknek az Angolok ellen szövetséget ajánlanak, de a' mit azok

gyanúból nem fogadának el. Így dőlt dugába a' dolog. A' bűnös 's vitéz neje pedig m. e. negyvened magokkal utósó csepvérekeig védék magokat. Az Angolok Gaika kafferkirály elleni háborúja is közelebből van itt rajzolva, 's a' sz. gyakran irtozáttal fordul el azon kegyetlenségtől, mellyel földieit a' Kafferekkal és Buschmanokkal bánnak. Csak egy jelene- tet egy katonatiszt' tudósításából: „Mi egy nagy Kraal Bos- jesment támadánk meg 's pusztítánk el. Vége lévén a' tűz- nek, még öt némbert találánk életben. Hosszú tanakodás után azt határozzók, hogy életöket megkíméljük, mert egyik föld- dinknek a' szolgálóra egy, a' másiknak más dologban volt szüksége. A' szerencsétlen teremtmények parancsot vettek, a' seregostály (Commando) előtt elmenni, de csakhamar úgy találtatek, hogy utazásunkat gátlák, nem mehetvén elég se- besen. Tehát agyonlövésök parancsoltaték. A' most kö- vetkező jelenet még most is gyakran üldözőbe vesz. A' se- gédtelen áldozatok czélunkat gyanítva nekünk ugrottak, 's a' felek némellyikeibe olly erősen bele kapaszkodtak, hogy darab ideig lehetlen volt őket agyonlóni, az őket tartók élete' ve- szélyeztetése nélkül. Végre négy közülök kivégezteték, de az ötödiket épen nem leheté bajtársunk' egyikétől szétsza- kasztani, kit halálos aggodásban keresztül karolt, 's ennek kérésére végre megengedteték, azon némbert haza vihetnie. Szabadítójával mene, neki sokáig 's híven szolgálá, 's mint vélem a' családban halt meg — Isten bocsássa meg a' tarto- mánynak!“ Ellenben dicséri Pringle, hogy a' Kafferek egy térítő társaság' meghódításakor magokat néhány hűsz térítők, nejeik 's gyermekeik iránt a' legemberibbül és nagylelküleg viselék. Hanem e' herrnhuti térítők jobban is értenek a' velök összebarátkozáshoz.

A' sz. különféle rándulásokat tőn a' gyarmatban, tar- tományt és népet rajzol. Hogy orosz lányok-, hiénák-, ki- gyókról stb. is van szó, magában értődik.

Litteraturblatt (No. 38. 1838) után.

M. K.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társaság m. évi *december*' 2., 9., 17., 23 és 31. tartott kis gyűléseiben a' nagy gyűlésből részletes fölvétel végett ide utasított tárgyakkal foglalkodott. Ugyanekkor I. Matusik János tatai és ráczi tájszógyűjteményt küldött a' szótár' számára. II. Berkity Györgytől a' Pest és Fejér vmegyei bunyei ráczok' ismertetése Jerney János —, és Irinyi János' értekezése a' vegyaránytanról Frivaldszky Imre r. tagok' ajánlatára a' Tudománytárba felvetetni rendeltetett. III. Egy nyomtatás végett beküldött orvosi munka, átdolgozás végett szerzőjéhez utasított. IV. A' könyvtár' számára beadattak a) Haller Ferencztől: A' szent nagy hét, írta Vinklern János, fordítatott Haller Ferencz által. Kolozsvár, 1831. Az ugaros szőlőmivelés. Kolozsvár, 1834. b) Hetényi János I. tagtól: Grundzüge der Chemie von August Adet, übersetzt von Dr. Hubert. Basel és Aarau, 1805. c) Kacs Kovics Lajostól: Gazdasági Tudósítások, 1839-diki utolsó kötet, 1839. d) Kecskeméthy Csapó Danieltől: Voltairiana. Par C... dt Aval. Paris, 1801. Hesiodi Carmina. Lipcse, 1820. Anklageakt gegen Dr. Wirth etc. Zweibrücken, 1833. Oratio, quam seniori Gedeoni Comiti de Ráda monumentum esse voluit Carolus Koppi. Pest, 1792. Egyházi almanach 1833-dik esztendőre. Kiadta Tóth Dániel. Pozsony, 1833. Egyházi almanak 1836-ra. Kiadatott Polgár Mihály által. Pest, 8. Terve a' Kecskeméti öröklő's tőkétalapító temetési és magtári egyesületnek. Pest, 1839. f) Csécsi Imrétől: A' természet' ösmeretének jötevő befolyása a' tudományos miveltésre. Debr. 1839. g) Nagy Ignácztól: Argirus királyfi. Budán, 1839. V. A' kéziratár' számára: a) Haller Ferencz' nevében ennek „az új testamentomi szent religiónak történetei versekben“ című nyomtatásban meg nem jelenhetett munkája. b) Kecskeméthy Csapó Danieltől: Bod Péter' Autographumja magyar Leksikona mellől. VI. A' pénzgyűjteményt Hetényi János lt. 10 db. romai pénzzel nevelte. VII. A' természetiek' tára' számára, Miskolcзы István egy a' Dunában talált mastodon-alkapczát küldött be.

HIVATALOS JELENTÉSEK.

M. tud. társaság. — Egyed Antal koppanmonostori apát, dunaföldvári plébános és m. acad. lt., Ovidiusnak általa fordított 's a folyó évben Pesten kiadott Pontusi leveleiből 400 példánnyal kedveskedett a' társaságnak, azon kéréssel, hogy az eladásokból gyülemelő summa az academia által megindított régi classicusok' fordítási gyűjteményének folytatására fordíttassék. Pest, dec. 18. 1839. Dr. *Schedel Ferencz* titoknak.

— Budán a' kir. egyet.' bet. 's academiái költségen legközelebb a' következő munkák jelentek meg: 1. *Romai Classicusok magyar fordításokban.* Kiadja a' magyar tudós társaság. Harmadik kötet: *C. Jul. Caesar' minden munkái*, fordíta és jegyzeteivel bővíté *Szenczy Imre* acad. l. tag. Első kötet, a' gallus háboru. n8r. 387. lap. Velinen, borit. füzve 2 ft. ep. — 2. *Elmélkedések a' physiologia és psychologia' körében különös tekintettel a' polgári és erkölcsi nevelésre.* Irta Dr. *Mocsi Mihály.* Különös dicséretet nyert munka, n8r. összesen 147 lap. Velinen, borit. füzve 54 kr. ep. — 3. *Külföldi játékszin.* Kiadja a' m. tud. társ. XVI. kötet: *Régalom' iskolája.* Vigjáték Scheridan után angolból *Tóth Főrincz* által. n12r. 151 lap. finom velinen, ékes borit. füzve 36 kr. ep. — 4. XVII. köt. *Romeo és Julia.* Szomorujáték, Shakspeare után, *Náray Antal.* n12r. 176 lap. finom velinen, ékes borit. füzve 48 kr. ep. — 5. *Astronomiai naptó és kalendárium* 1840-ra. Szerkeszté *Nagy Károly* r. tag. Bécsben, Sollinger' betűivel, 8r. 132 lap. finom velinen, kemény borítékban 20 kr. ep. — *Sajtó alatt:* I. Romai Classicusok, 3-d. köt. J. Caesar' második fele. 2. Felsőbb analysis' elemei, Gyóri Sándortól, 2-d. füzet. 3. Az állatország' története Cuviertól, fordít. Vajda Péter által, első kötet. 4. Régi magyar nyelvemlékek II. és III. köt. 5. Hellen Classicusok magyar fordításokban, első kötet: Sophocles' Oedipusa és Euripides' Iphigeniája Guzmicstól. — Pesten, decemb. 20. 1839. Dr. *Schedel Ferencz* titoknak.

CSEH LITERATÚRA.

MÁSODIK CZIKKELY.

A' nagy József unokájának I. Ferencznek volt feltartva, hogy uralkodói hatalmával a' cseh tudósok' törekvéseit gyámolítsa, és a' szelíd és jó uralkodó' cziméhez, a' cseh nyelv' és literatura' visszaállítóját is kösse. Az ő kívánsága volt népei' sajtóságát tisztaságában feltartani, és ha megvolt zavarva azt ismét visszaállítani, és ha ezen eszme nem volt is ollymérés, mint nagybátyyáé, de bizonyosan sokkal emberibb, és atyaiabb volt. Az 1810. és 1818. czász. parancsok nem csak ajánlák a' cseh nyelv' és literatura' gondos ápolását, melly már a' gymnasiumokban serényen üzetett, hanem végre szinte keményen meghagyák, hogy annak tudása nélkül senki köz hivatalra számot nem tarthat. Ezen rendeletek feletti öröm közönséges volt, költők atyáik' nyelvén éneklék a' fenséges újító dicséretet, és fejedelmi rendeletnek ritkán volt gyorsabb és sikerebb következése mint az említettnek, melly a' cseh írókat új erőkisértésre bátorítá, és a' prágai tanuló ifjuságban olly lángoló igyekezetet gerjesztett.

Ezen időben jelent meg mint világító csillag a' cseh tudományosság' egén egy név, melly Csehország' legújabb művelődése' szakában, mint a' természettani literaturában nagy tisztelettel említettik, és magának már az „elővilág' Flórája“ által európai hírt szerzett, ez: Kaspar Maria Sternberg-Manderscheid gróf, született 1761. és 1825 óta csász. titkos tanácsos előbb passauai, freysingi, és regensburgi kanonok, Regensburgban a' kormányszék' és tudományos intézetek' elnöke, honnan 1809 a' háboru Csehországba szorította. Itt könyv- és egyéb gyűjteményeit egyesíté János testvérjéével, és megvásárlá még hozzá Lindacker bányászmasteréét. Brezina az ő mezei laka természethistóriai museummá változott, több utazó természetvizsgálók meglátogatók, és egy növény, a' „Saxifraga Sternbergia“, mint szinte egy új ásványfaj, a' „Sternbergit“ köszönik a' nagy természetvizsgálónak nevéket. 1818. egyesült az akkori ezredes várgróffal Kolowrat-Liebsteinszky Ferencz Antallal nemzeti museum' alapítására, melly végett ez befolyását mint ország-kormányzó derckasan hasz-

nálta, amaz elnökké választatván, a' tőle alkotott intézetnek 4000 kötet természethistóriai munkát, 500 darab cseh könyvet, és minden természeti gyűjteményeit (30 láda ásványt, 9000 növényt) ajándékozá, mellynek becsét 50,000 p. ftra tehetni. A' két alapító' felszólítása Csehország' közönségehez nem maradt foganat nélkül; nagy mennyiségű pénz gyűlt be, számos művészeti kincsek és nevezetes termékek, részint csehországiak, részint pedig mellyek a' hon' ragyogó évszakában vitettek be, és eddig magános tulajdonok voltak 's a' birtokok' gondatlansága miatt romlással fenyegettetek, itt mind egybegyűjtettek, továbbá a' számos nyomott munkákból és kéziratokból, földképekből álló könyvtár honi oklevelek' gyűjteménye, történeti emlékek' rajza és másolata, honi czimerek, eredeti és utánnyomott pecsétek, pénzek, gazdag természeti ritkaságok' gyűjteménye, termények' csarnoka, és a' cseh régiségek' museuma, dús anyagot nyujtanak a' hazai literátornak tudományos dolgozatokra, és tudós vállalatok' gyámolítására, míg a' körülbelől 120,000 ftra rúgó alaptőke, és aláírás által több mint 10,000 ftra menő jövedelem biztosítja a' hazai czélok' elérésére szükséges segédszereket az egyesületnek. Itt a' hely' szűke miatt csak a' cseh nemzeti museumról, szólnunk, mint a' hazai nyelv és literatúra' előmozdítójáról, melly czélból az barátságot vetett a' tudós társasággal, gazdasági egyesülettel, és a' polytechnicali intézettel, és mindjárt az elsőbb években úgy lépett fel miut a' hasznos hazai munkák' kiadója, mindenek előtt pedig „Prága' térképét adá, melly igen derék, és két tudományos folyó irást indított-meg, Palacky Ferencz' ügyelete alatt, egyiket német, másikat cseh nyelven, de az elsőbb bár belső becsét nem lehet tagadni, az olvasó közönség' részvétlensége miatt megbukott, a' másik pedig virágjában áll. De a' museumi társaság' munkássága itt még nem állapodott meg, hanem 1831. egy programmát adott ki, mellyben meghivja a' nemzeti nyelv' barátit bizonyos tőke' alapítására, mellynek jövedelmezése hasznos tudományos munkák, mindenek felett pedig egy tökéletes nemzeti szókönyv' kiadására fordítatnék. A' tőke csak hamar előállott, és I. Ferencz uralkodásának 40. évnapiján, megnyitattott a' kiadási pénztár (Matíce anyapénztár). 15 cseh költők hazafiúi ömledézésekkel ünneplék e' napot, költeményeik a' választott biztosság' ügyelése alatt Kinszky hg kölcségére a' lehető csinnal kinyomattak, és az alapítók közt kiosztattak. Már 1832. megjelent az 'anyapénztár' kölcségén „Csehország' legnevezetesebb tisztviselőinek időkori rajza, a' legrégebb időktől mostanig“ Palacky Ferencztül, ki azt az intézetnek adá. Magában foglalja öt ívnagyságú táblán a' csehországi hercegeket, királyokat, prágai püspököket és érsekeket, fő tisztviselőket, maltai rend' nagy mes-

tercit, híres hadvezéreket stb., azoknak tetteiket, gyakran haláluk napját is, továbbá az örökös hivatalokkal bírt családok' neveit stb. Ezen nagy gonddal készített, több mint 2000 történeti nevekből álló laistrom teszi a' cseh nemesség' rajzzát, mint a' genealog' és történetíró' vezércsillagát. Második munka, melly ezen úton 1832. jelent meg „a' házi orvos“ Palacky dr. után németből fordítá Jungmann Antal, 's a' kéziratot az' intézetnek ajándékozta.

1834. óta a' választmány a' Jungman József prof. által készített „nagy cseh-német szótárnak“ kiadásával foglalatoskodik, és csak illy hatalmas gyámolítás támaszthatá a' cseh nemzeten azon reményt, mi szerint a' hazai literatura ezen sajnosan érzett hézaga ki fog pótoltatni. A' szerző, ki 30 év óta erejét ezen munkának és a' hazai nyelvnek szentelé, minden ismeretes és hozzájutható forrást használt; a' munka olly tartalmas mint gazdaságos, és méltán állíthatni, mi szerint e' nemben a' szláv literatura hozzáfoghatót még nem bír. Feltalálhatni benne a' legközségesebb szólásmódokat 's azoknak legkülönfélébb jelentéseit, a' szláv nyelv' gyökszavainak, és az európai és ázsiai jelesebb nyelvek' rokonságának a' legpontosabb előadását.

Foglalkozik a' választmány egy cseh átlás' kiadásával is, még pedig nem csak a' Csehek' hanem minden szláv törzsek' számára; ez a' Balbi Adorján' geographiájának cseh fordításához fog csatoltatni, mellyel most Sorch ur foglalatoskodik.

Ha a' hazafiúi egyesület' törekvéseiről egyes cseh literátorok' munkálkodásaira akarunk térni, a' sort Palacky Ferenczcel kell megkezdennünk, kit már synchronistica tábláiról ismerünk, és kinek „Csehek' története“ (egy kötet) németül olly nagy hatást csinált, hogy cseh nyelvre leendő fordítását forrón kívánják; ő az olvasóvilág' figyelmét leginkább „Scriptores rerum bohemicarum“ (három kötet) és a' „régii cseh történetírók“ méltánylása által voná magára, ez utóbbit a' tudós társaság' felszólítására írta, mellyben több középkori évkönyveket összev hasonlított, és nyomos, ép kritikával, és mély tudománnyal rostál.

Jungman József prof. kinek korábbi dolgozatait, mint szinte „szótárát“ már említők, az ő szónoklat' teoriájában“ és a' havi lapokban megjelent több más értekezéseiben, mint remek fordításaiiban csak nem legelső példáját adá a' jólhangzó tudományos stílnak. Az ő „cseh literatura' története“ magában foglalja a' legjelesebb literatúrai termékekkel a' cseh nemzet' történetének rövid átnézetét is, és azon változásokat mellyeken a' cseh nyelv átment. Testvérje Jungman Antal prof. leginkább, „Anthropológiája“ és néhány orvosi értekezés által tevő magát nevezetessé.

A' mint Palacky Csehország' különös historiáján dolgozik, úgy tartja nyomozásait Schafarik József Pál, ki mint magános tudós Prágában él, és 1834. 's 1835. a' cseh „fíllértárt“ szerkesztette, a' szlávok' közönséges története felett. A' történeti források' hosszas stúdiuma a' szláv, és csaknem minden európai régibb és újabb nyelvek' ismerete egészen alkalmassá teszi őt ezen népek' történetírására. Az ő mythologiai próbatétele a' cseh nymphákról“ (Rusalky) classicus mű. A' szláv őstörténet' forrásainak átnézete olyakat is ismertet meg velünk, melyekről más írók előtte nem is szó-lottak, és azou megmutatás, mi szerint a' szlávok nem az ötödik században jöttek először Európába, megezáfolhatlannak látszik. Most egy szláv régiségekrüli munkán dolgozik, mely hihetőleg világot és rendet önt ezen népek' történetébe. Mint aestheticus bíráló több jeles értekezéseket írt, melyek között kitünő Aristophanes' programmája, és mindezen komoly munkák sem akadályozzák őt, hogy hébekorban elbeszéléseket, és dalokat ne írjon.

Puchmayer J. jeles „rínthéoriája“ után két nevetlen a' „cseh költészet' alaptételeit“ adá ki, és ezek után Jungmann József, és Schafarik a' cseh prosodia' szabályait alapították meg, melyeket már a' 16. és 17. században Blahoslav és Komenszki azon szerint alapítottanak. Ezen alaptételeket Negyedly J. nyelvtanában és Hniewkowsky' „cseh prosodia' töredékeiben“ keves sikerrel támadták meg. Az utóbbik kívánja, hogy az első szótag, mely a' cseh nyelvben mindig ékes, a' prosodiában is az legyen, és hogy mindenem ékelt szótagok rövidek, vagy legalább kétesek legyenek, 's tetszés szerint használtassanak. Ezek szerint a' legszabadabb prosa hexameterekben vagy különféle lyrai versformákban özőnlenék.

Hanka Venczel nem csak a' cseh költészetnek tett nagy szolgálatot a' régi cseh költemények' kiadása által, hanem a' „legrégibb latin-cseh szótárak' gyűjteményével“ a' nyelvnek is, azok között van sz. János evangéliomának töredéke a' a' 11. vagy a' 10. századból; közöl sok cseh magyarázatokat a' „Mater Verborum“ című becses kézírathól, melyet Kollowrat János gr. a' tudósok' használatára küldött a' museum' könyvtárába. Hanka' dalai sajátlagos és valódi nemzeti helyeg-gel bírnak; 1815. óta több hangszerzők muzsikára alkalmaz-zák, és most egész Csehország énekei.

Hniewkowsky Sebestyén víg hős költeményében „a' leányharcz“ (melly 1830. két kiadást ért) dévaján írja le a' cseh amazonok' küzdését. Negyedly Béla dékán két komoly nemű hőskölteményt adott t. i. „IV Károlyt“ és „Ottokart és Wratislawot“ 1833, világ' eleibe bocsátá „költészeti sokféle-segeit“ is, de a' melyek minthogy nagyobb részint a' mult

században irattak, szellemben és alakban elaggodtak. Ugyan azon időben Puchmayer J. költeményeinek kiadása által, mellynek második kötetéhez toldalekül ragasztá Rautenkrantz József, és Negedly János költeményeit, jó hirt szerzett magának az elsőbb tisztelői előtt. Holy „Swatopluk“ hőskölteményében szerencsésen követé a' régieket. Az előadás eleven, a' kifejezés hatalmas, és a' jelenetek' változása 's a' characterek' ellentéte mellett ezen költeményt még tökéletes objectiv tartás, és barát 's ellenség iránti részrehajlatlanság is bélyegezik; de fájdalom, az egész azon kerület' szóejtésén van irva, hol a' szerző él. Későbbi munkáiban inkább közelit az írói nyelvhez, és jól tenné, ha nagyobb munkáját is újánt dolgozná, hogy minden szlávok érthessék.

Stepanekkel Klicpera Venczel is egyesült a' cseh drama' ápolására. Az elsőbiknek játékszíne, melly eredetiből és fordításból áll, már 16. kötetre nevededett, 's hazafiúi tüzeben nem elégedett meg azzal, mi szerint földieinek eredeti darabokat és fordításokat adjon, ő többet tett: cseh színész nevendékházat állított, hogy Prága' lakosai' nagy részének, (könnyen számolva majd fele a' népességnek) a' színházi gyönyört megszerezze, mellyet eddigelé, nem tudván németül, nélkülöznie kellett. Feltéte sikerült; néha néha egyes jóralók kerülnek ki ezen iskolából; az ifjú színészek lassanként gyakorlottságot, készséget szereznek magoknak; sok előadások jól összevágának és sikerülnek, és az alsóbb osztályból ezrenként örülnek Thalia' vig játékainak vagy az előidő' históriai és regényes emlékeinek, holott ezelőtt a' vasárnap délutánokat sörházakban szokták tölteni; valóban kettős haszon a' nép' erkölcsiségére nézve, mivel ezen multság által kedvet kap az olvasáshoz, és üres idejét értelme' és lelke' mivelésére fordítja, mellyet különben ivással és csavargással töltött volna el. Ezen szempontból tekintve a' cseh színház Prága' erkölcsiségére tetemes fontosságú lehetne és megérdemelné, hogy minden ki ezen város életéről, szokásáról művészetéről szól, egy nyomas pillanatot ezen intézetre is vessen. Hogy különben önállóságát ezen intézet mind inkább megalapítja, mutatja azon körülmény, miszerint a' német társalkodási világ, melly eddigelé a' cseh színházat nélkülözhetőnek, sőt feleslegesnek tartá, lassanként magába száll, 's elismeri, hogy a' tulajdonképen való cseheknek is épen olly joguk van a' dramai műzsától mulatságot és tanulságot kívánni, mint Prága' német lakosinak. Már meglátogatják a' cseh színdarabot vagy legalább operát — is, és lassanként kibékülnek vele.

Klicpera 1825—1831. „játékszíni almanakot“ adott ki, és ezenkívül több drámát. A' „Swogahow család“, „Sobieslaw“, „az ikerek“ szomorú játékaik jelesek a' cseh literatu-

rában. Ezekon kívül irt Klicpera még víg költeményeket, novellákat, és egy történeti regényt „a' tatárok Olmütz előtt.“

Cramericus is adott ki „új cseh játékszínt“ egy kötetben, de ez nagyobb részint fordításból áll, ha szinte nincs is mindenütt a' forrás megnevezve.

A' legjobb cseh vígjátékot „a' kérők-et“ írta S. K. Machaczek prof. rímes versekben, ki magát mint Goethe' „Iphigenia-jának,“ Raupach' Isidor és Olgájának“ és több operának mint: „a' schweiczi család“ „Othello“ „Don Juan“ „a' hó“ „a' sevillai horbély“ stbb fordítója főleg az által jelelé ki hogy a' cseh nyelv' keménységét eltudá mellőzni, és versei gyakran úgy hangzanak mint az olaszok. Ezen cím alatt: „a' szépen beszélő“ versgyűjteményt adott ki szavalás végett.

Turinsky „alagyákon“ kívül egy szomorú játékot is irt „Angelinát“ de ez Müllner' „bünsúlyának“ köszöni életét, stíljé virágos 's magatartása inkább lyrai, mint drama.

Wocel J. E. irt egy szomorú játékot „a' hárfa,“ Linda W. nézőjátékot: „sternbergi Jaroslaw“ és „Venczel és Boleslaw herczegek korának képrajzát“. Legújabb időben a' drámai osztály inkább csak fordításból áll, melyet Filipek és Püner adnak ki évenként 5—6 kötetet. Az első kötetben van „X. Károly' visszatérése,“ Planché után, és „átok és áldás“ Houwald után.

A' legmunkásabb fiatal literátorok' egyike Tytki, sok drámai fordításokon kívül több eredeti darabokat is irt, a' legjelesebb azok közt „Czestmir“ mely sietve látszik ugyan dolgozottnak lenni, de azért színpad ismeretre mutat. Ezenkívül birunk töle több novellákat, és „Wyhon Dub“ történeti regényt.

Czelakowsky László Ferencz egyike a' legtermékenyebb cseh literátoroknak, literatúrai criticája mellett különösen szláv népdalai által tünteté ki magát. Miután 1822—1827 „szláv nemzeti dalok“ gyűjteményét 3 kis kötetben kiadá, azon célú tűzéki gazdag költői erének, mi szerint a' rokon szláv népek' szellemében is szerezzen dalokat, és e' tekintetben az ő „orosz dalok' viszhang“-ja minden várakozást feljül mult, Éneke, melyben „Sándor' halálát“ és a' „gyász ünnepe“ megéneklé, igen megérdemlik az orosz nemzet' figyelmét, és művei az orosz nyelvre való fordítást. „Cseh nemzeti énekek' viszhang“-ja tökéletesen kiadja a' népköltészet' egyszerű, víg, dévaj bélyegét, és valódi ellenmása az orosz komoly, bús-komor, nagyszerű, gyakran túlos költészetnek. „Vegey költészetében“ mint szinte „emlékezéseiben a' Watawa' partjára“ egész bájában mutatkozik Czelakowsky' lelke.

Szép eredeti tehetséggel bir Langer Jaroslaw József is, ki leginkább a' vígneműben tűnik ki. „Idylljei“ jelesek; „ár-

va csalána“ es „Bohdaneo' kézirata“ pedig gúnyoros. Igért „néplegendákat“ 's e' nemben sokat tehet.

Kamaryt és Kamenicky is szép tehetséget fejtettek ki a' népköltészetben. Winaricky Károly is megkísérté erejét az „elbeszélésekben“ és „dalokban.“

Schneider Agnell Károly mint német költő semmit sem ért, csak később kezdett cseh nyelven írni, és úgy látszik mintha más lélek szállta volna meg; költeményei leginkább víg, néha dévaj tartalmiak, 's anakreoni könnyűségöknél fogva kitűnök, balladái legjobbak a' cseh literatúrában.

A' meghalt Sedlacek prof. mennyiség - mér - természet-tani tárgyakkal foglalkozott, e' mellet alkalmi versekkel; írt egy vígjátékot is.

A' kevéssel ezelőtt elhalt P. Zimmerman „I. Ferdinánd, és II. Maximilian országlása' történeteit“ a' csász. könyvtár' azon időbeli kéziratai után dolgozá.

Zahradnik Vincze jól talált, czélszerű, és elmés „me-sei“ mellett több practica philosophiai értekezéseket írt, és Zap „Prága' leírását“ cseh nyelven.

Smetana prof. „a' régiség' rajzát“ a' közönséges politiai történeten első része gyanánt.

Pollak Z. M. már 20. esztendő óta „leíró és lyrai költeményei“ által ismeretes; ereje van és tüze, de leginkább egy hangú, nyolcztagú, caesurátlan trochaeusokban ír, és gyakran merész végszavakat használ mellyek ritkán sikerülnek. „Olaszországi útá“ csínnal írva. Slawa' „gyalogutazása déli Csehországban“ jól, elevenen van elő-adva.

A' népelbeszélések közt: „a' virágos nyelv“ Amerlingtól, ezimje daczára nagyon becses.

Két hölgy is díszesíti a' cseh parnaszt; az egyik a' tiszteletre méltó Maria Antonia a' ki: „erkölcsi novellákat és elbeszéléseket“ írt, a' másik Retik Magdolna asszony, a' ki „Fejér rózsa“ dramai aprósága mellett több furcsa, kedélyes költeményeket írt, mellyeket részint folyóíráásokban, részint gyűjteményében ezen cím alatt: „Mariane' kosárája“ és „Narczisok“ adá ki. Az utóbbi időben valódi asszonyi munkára fordította erejét, és „szakácskönyvvel“ ajándékoza meg a' cseh gazdaasszonyokat.

„Wesna“ cím alatt 1837. megjelent zsebkönyv' első kötete nagy tetszést nyert. Kötött beszédben irtak bele Rubesch, Tichy Ludmilla (harmadik hölgy a' cseh literatúra' körében) Langer, Ssituretz, Pichl, Erben, Sabinsky, Trojan és Pícek; kötetlenben Tyl, Wrtatko, Filipek, Hagnis, es Pospissil.

Minden cseh folyóiratok közt legérdekesebb a' nemzeti museum' évnegyedes írata, iránya tisztán tudományos 's főleg a' hazának szentelve. Szerkesztője Palacky, ki becses

közleményei által sok homályos szakokat világosítottfel az előidőből, és különösen több jeles 14. 15. 16. századbéli leveleket közölt. Ő adá ki hodiétini Hagek (1413) és cheynowi Wlczek Venczel' (1490.) koruk' legnagyobb vezéreinek írásaikat, honnan megtudhatni az akkori hadfolytatásnak' mesterségét, és fegyvereket. Ő tevé ismeretessé Podiebrad György király' azon tervét, miszerint fő bekebróság állitassék, melly a' fejedelmek' vitáit barátságosan intézze el, e' végett 1464. követséget küldött a' francia királyhoz, mellynek naplója most is megvan; továbbá közöl kivonatot Zierotin Károly' nevezetességeiből, és zhorei Skala Pál (1624) közönséges egyházi történettanából, rosenbergi Zavisch' életrajzát, és Comenius Amosét, ki leginkább a' nevelés' tökéletesítésén dolgozott; továbbá a' csehországi helyneveknek gyökkereső fejtegetését, és több aesthetikai értekezéseket, mellyekben nézeteit világosan kifejti. Palacky írásainak bélyege egészséges ítélet, és nyugalmas részrehajlatlanság. — A' kiadó után Schafarik áll első helyen a' munkatársak közt, ki széles, sok oldalú tudományából mutatványokat adott az olvasó világnak. — Chemelensky jó „értekezést irt a' eseh életről“, Jungmann Antal Csehország' ásványos forrásait ismérteté, mig Ryba dr. nagy érthetőséggel és népszerűséggel az ázsiai cholera't írta le. — Pelikan törvénykezési műszókönyvet adott, Hanka tudósítást különféle régi, mostanában feltalált nyelvemlékekről, Jungmann József pedig és Palacky felemlék szavokat miszerint az újítástól és csonkítástól megoltalmazák. — Wocel hőskölteményi mutatványt közöl. Jungmann József öszvegyüjté a' példabeszédeket, belőlök novellát készített, mellyben a' néphölcsőség' minden kincseit feltalálhatni. — Czelakowszky „közönséges emberek' levelezése“ átalában characteristicus, és mivel levelezőit olly dolgokkal foglalkoztatja, mellyek hivatásukhoz tartoznak, kevés, merész vonásokat szolgáltatnak képök' festéséhez. Ezenkívül közöl ezen évszaki folyó írás literatúrai jelentményeket, bírálatokat, és levelezéseket, továbbá a' szláv literatúra' át-nézetét, és a' nemzeti museum' tudósításait.

Egy más időszaki lap a' „Krok“ 1821. észtenő óta jelenik meg, iránya encyclopaediai, 's a' cseh nyelv, és literatúra' tökéletesítésének, 's a' természet ismeretének van szentelve; de egyik a' másik után igen sokára jön ki, 's még csak 10. füzetet bírnak belőle. Szerkesztője Presl prof. több másokkal természettani műszavak' készítésében kísérté meg erejét, mellyhez elemeket a' szláv nyelvekből vett, a' kitételeket hozzá értő bírák többnyire helyeslék, de némelylek kissé szerencsétlenek. Presl professornak, ki, természet- vagy föld-tani, földismereti (geognofia) czikkelyeket is közölt, stílje, előadása nehezkés, és inkább tudósoknak, mint

olvasó közönségnek való. Más természethistóriái, és technicai irományokat „az Üstökösökről“ Smetanától, és a „vászonról és takács mesterségről“ Chemelától bírnak. A philosophiában, költészetben, és műbirálatban Palacky adott egy értekezést „az emberi lélek működéseiről“ és a szép philosophiájának történetét; Jungmann József egy cikkelyt a „Sanskritről“, és „és „anyag szereket“ a szláv mythológiához; Hanka „két episódot Rama Yona indus hősköltevényből stb. stb.

„Időszaki lap a catholicus papság számára“ Clumczanszky érsek alatt alapított, 's szerkesztőjévé Pessina Kanonok nevezetett; jó, serény munka társai vannak, az egészset nyugalmas hang, és jó-akaró keresztény szellem bélyegzi. Függelékül válogatott kivonatokat közül az egyházi atyákból, többek között Czelakovszky jeles fordítása szerint sz. Ágoston értekezését „de civitate dei.“

Van még egy más évszaki írás is: „az érseki egyházi tanács' időszaki lapja“ szerkesztője Waclaviczek kanonok, iránya hit-tani.

A „virágok“ czímű folyóirat' cikkelyei nagy változatossággal bírnak, munka társai leginkább fiatalok, sokan nagy tehetségűek, de még készületre van szükségök. Tyl úr szerkesztője; szeszélye, nagy tehetsége által itt is kitünteti magát, de a külső alakot még gyakran elhanyagolja, 's ezért komoly szorgalomra van szüksége.

„Fillértárnak“ Schafarik ügyelete alatt 1834. jutott Prága birtokába, mellynek fa metszetekben a „mindenség' körrajzához“ kellett volna hasonlítani, de tartalma alaposabban, és tudományosabban volt kidolgozva. Storch, és Zap két ifjú dolgos tudósok serény munkatársai valának a földíráti osztályban; Hanl és Amerling pedig a természethistóriáiban; de ezen urak kivált az utolsó, mint kellett volna illy vállalatnál, kevésbé valának népszerűk, 's ezért második esztendőben elakadt.

„Az ifjúság' barátját“ kiadta Ziegler krudini dékán, vannak benne levelezések Indiából stbb; szóval minden minék nem kellene lennie, 's igen ritkán olyan, mi az ifjúságnak tanúságos és vonzalmas lehetne. Campe „Ifjú-Robinson“ jának fordítása tölti el 1828—1834. füzeteit.

„Czechoslaw“ kiadta Langer, néhány jeles cikkely volt benne, de azért fájdalom elakadt; épen úgy az „Esti lap“ is.

A fordítások száma teméntelen, nem csak néhány görög, és romai szerzők találtak fordítókra, hanem a francia, és angol classicusok' egyes művei p. o. Flórian és Fernelon, Ossian, Milton, és Pope; a német költők, és prosaicusok mint Schiller és Göthe, Grillparzer, Müllner, Zschocke, Koczebue, továbbá az újabbak közül Byron és Walter

Scott, Bulwer, és Washington Irving, sőt Vander Velde, és Claren is. Presl prof. különösen munkás a' természet-tan' mezején, és fordítá „Cuvier Discours sur les revolutions de la surface du globe“ és „Système des mammifères“ mig Winaricki, Lobkovicz Bohuslaw' classicus műveit fordítá, és annak élet rajzát kiadá. Purkinje prof. a' „Gierusalemme liberata“ fordítását hasonló versmértékben próbálá, Junika pedig hexameterekben. A' rokon Lengyelektül Senkowski és Somow' fordítását bírjuk; de a' legnevezetesebb Krazicki 'Sigmund Gr. „Agay Chan“ja 's Czelakovszky ezen derék lengyel költő hájos zengzetét sok szerencsével visszaadá.

Ezen czím alatt „Koszorú“ jelent meg Chmelensky' ügyelete alatt egy részint kedvelt operákból, részint cseh eredeti darabokból álló muzsikai havi lap. Tomaschek, és Witasek, és több tanítványaik: Kitll, Ruziczka, Wocel stbb hévvel gyámolíták. Tomaschek többek közt muzsikára alkalmazá a' „Königinhofi“ kézirat' hat énekeit. — Suss-il össze gyűjté és kiadá a' morvai népdalokat, és már 1823. Prágában cseh operával is próbát tevének. Stepanek, Machaczek, Chmelenszky 'stb több mint harmincz operát fordítottak; az utolsó három eredetit irt, úgymint a' „Drótos“ „Libussa itelete“ „Udalrich és Bosena;“ muzsikáját szerzé Skraup karmester; a' cseh operát a' németek is meglátogatják, és néha a' németnek elibe teszik.

Ez rövid rajza a' cseh literatúra történetének és jelen állapotjának. Hogy nem minden megemlített munkák egyenlő becsüek, az igen természetes, mint az is, hogy sok jó fők a' cseh literátorok közt még kevesebbet tettek, mint sem megemlítettethetnének, a' teméntelen irkaírkálókat pedig munkáikkal együtt egész készséggel mellőztük. A' legveszedelmesebb fereg melly a' cseh literatúra szívében rág, azon békétlenség melly a' keves számú Literátorok közt uralkodik, kik egymást olly dühvel, 's olly kifejezésbeli erővel támadják meg, melly a' német tudósok' literatúrai ököl viadala megett épen nem marad. Ezen ajánlatos hangon két cseh tudósok, 's még pedig először Dobrowszky ellen szállaltak fel. Az első volt Necedly József prof. ki Dobrowszky' „Cseh nyelv rendszerét“ igen használta „Cseh nyelv-tanában“ az e' szerint megjavított helyes-írás' módját pedig megbocsáthatlan hevességgel támadta meg. A' másik Swoboda professor volt, ki szinte a' nagy nyelv,-és régiség-vizsgálóba kötött. Dobrowszky tudniillik ki kelt egy feltalált cseh költemény igazisága, vagy inkább régisége ellen, és nem is említvén hogy egy olly férfi szavát, ki magánaka' szláv philológiában europai hirt szerzett, csak nagy óvakodással kellett volna feszegetni, arra bírhatja vala elleneit, mi szerint ha igazuk van is, azt, érdemeit tekintetbe vévén, szenvedély nélkül ol-

talmazzák. Az ősz' ifjú lelke szinte olly elevenen felelt, és csuda hogy azon példa, a' heves ifjúságot olly indulatosságra ragadá, melly a' jót soha se mozdíthatja elő? Nem kevésbé akadályára van a' közös czélnak azon körülmény is, mi szerint gyakran rossz akaratból, gyakran rosszul értett hazaszeretetből, a' tiszta nyelvészeti, vagy literatúrai törekvések alatt politicalai czélt rejtegetnek. Igy egy része a' cseh literátoroknak azon eszmével vesződik, hogy több bajtársaik, és sokan a' nép közül a' cseh egyénséget fenyegető előszeretettel az oroszokhoz szítanak; de ha egyik vagy másik hiúság, vagy épen háladatosságból bizonyos dicséretes vállalat' elismerése' következésében különös figyelemmel van is azon birodalom iránt, az még semmit sem jelent, és olly közönséges idegzettöli félelem, csak agyrém. Az igaz hogy Miklós Czár megjelenése 1833. és 1835. nagy izgást gerjesztett a' magasb körökben, sőt a' középrendűeknél is kikre e' szép férfi' termete, és magatartása különös meghatással volt; de illy tulajdonságok a' népre nem nagy benyomást tesznek. De az még is szomorú, mikor illy tünemény gyakran a' legjobb főket csábítja el a' cseh literátorok között, kik ez által inkább akadályozzák a' köz czélt mint előmozdítják. Ha egyébiránt Németországban sok literátorok idejőket hasztalan, gyakran személyes tollcsatákra vesztegetik, vagy egymást pártos gondolatokkal vádolják, minden esetre sajnálni lehet, mivel addig más valami jobbat csinálhatnának; de ezen rossz ottan a' lelki erő' nagy mennyisége miatt csak részszerinti, és egyénes, míg a' cseh írók kis száma mellett a' a' literatúra élet erébe vág, és ki a' szláv tudomány és művészet javát akarja, íróit a' szép czél' elérése tekintetéből nem lehet eléggé békére, és az összes erők' egyesítésére nem intenie. Hogy ez komoly szándokunk, vég szavaink bizonyíthatják, bár meg vagyunk győződve, miszerint sok szláv literátorok keserűséggel olvassák, és fogják megtámadni.

Blätter zur Kunde der Literat. des Ausl. (No 21—25. 1838.) után

D. J.

CRITICAI SZEMLE.

FÖLDLEIRÁS.

1) *Anfangsgründe der Erd- Völker- und Staatenkunde. Ein Leitfaden für Schüler von Gymnasien, , Militair- und höheren Bürgerschulen.* Für einen stufenweisen Unterrichtsgang berechnet und entworfen von Albrecht von ROON. Drei Abtheilungen. 2-te verbesserte Auflage. Berlin, 1835. bei G. Reimer. 280 lap. 8: Ára 53 kr. pp.

2) *Lehrbuch der allgemeinen Geographie.* Von Karl von RAUMER, Prof. in Erlangen. Zweite vermehrte Auflage. Mit 6 Kupfertafeln. Leipzig. 1835. bei F. A. Brockhaus. 488 lap. 8. Ára 2 for. 15. kr. pp.

A' földismeretnek viszonyban a' természet' és ember' történetével, mint híres alapítója, C. Ritter mondá, mint tudományos és valódi földismeretnek, mint a' melly nyomonzaiban gondolatinkat arra irányozza, hogy planétánk' physikai egyénisége és az emberi nem' szellemi kifejlődése belső összefüggésben vannak, és az egymást feltételező 's történeti kifejlődésre vitető földi jelenetek' bőségénél combinatióra unszól, — elemi elveinek rendszeres összeállítása által képesnek kell lenni a' lélek' nem csak humánus, hanem idomi képzésére is, és így a' többi iskolai tudományok közt magasb fokot foglal el, mint a' földiratot ó szabásában illeté. Tudván az új és magasb tan' hasznát, ajándékoznak némellyek C. Ritter' hallgatóji közül becses földirati oktató könyveket, de a' mellyek, szorosabb vizsgálat után úgy látszék, inkább azt vevék feladásúl, hogy a' mester' lelkes nézeteit terjesszék a' földismeret' kevésbé kegyelt és távolabbi barátai közt, mintsem az iskolai szükségnek alaposan eleget tenni kívántak volna.

Majd mintegy öt év előtt, nevelői tapasztalással felkészülten és a' tisztelt tanítóhoz 's mesterhez közelebbi hivatalos viszonyban, szerkezte ROON úr egy tanítókönyvet illy czímmel: alapvonatai a' föld-, nép- országstudománynak, statistikai táblákkal együtt, mellynek nem csak az volt czélja, hogy a' földirati tudomány' különféle ágait, helyeiken mint iskola-

tudományt, helyes viszonyba tegye önmagokhoz és az általános tárgyhoz; hanem mély belátással tekintetbe vevé a' tanítványok' szellemi műveltségfokát is. De a' tanító-intézetekben a' földíratra még mindég fősvényül szabott idő csak hamar szükségessé tón az alapvonalatból egy kiváratot a' mit Roon úr véghez is vive az anyaglatnak még élesebb külső megválogatásával és a' földírat rendszerre való ügyelettel 's lényeges javításokkal 's ezt három szakaszra osztá illy czím alatt: kezdő vonalmai a' föld-, nép- és országtudománynak. Ez a' könyv az, melly most már több mint egy év óta szükségesnek érzett második kiadásában, ismertetésül előttünk van.

A' mennyiben pedig a' földírat nem csak irányára nézve, a' történetre való világos vitetése által, hanem fényes eredményei által is, mellyek az ő kiváltképeni segéd, a' természet-tudománya' körében főkép Humboldt Sándor' fényterjesztő, nagyszerű munkássága óta tett vizsgálatokból keletkezének, a' ki mindenkor az egész földgolyó' physiciáját tartá szeme előtt, egy más, mélyebben alapított földtudománynya' lett; annyiban a' földírat elemi és tanítókönyvek' megítélésében is általában kérdésbe kell tennünk azok' viszonyát ezen eredményekhez és a' természettudomány' tanjaihoz, ezen kérdés pedig annál szükségesb, minthogy egyóldalról az új tan, sok új tisztán földíratí fogalmakat hozott be, mellyek a' természettudományben nem eléggé biztos földíratí íróval könnyen fontos, attól kölcsönözött adatokat mellőztetnek el, más oldalról pedig a' földi viszonyoknak történe helybeli tünényekkel való magasb összefüggése, melly a' bölcselkedő földismeretnél fogva' alig vala sejdíthető, azon próbatétekre ösztönözött, hogy a' földírat a' történettudománynyal már az elemi oktatásban és iskolakönyvben összeköttesék 's azontúl a' földismeretnek physikai viszonyok szerinti alapos tökéletesítése elmulasztassék.

Illy irat, melly nem csak ezen hiányoktól ment, hanem mathematico-geographiai és physikai szakaszaiban is jeles, a' természettudományok' álláspontjának megfelelő oktatást nyujt, ajándékozotaték a' földíratí közönségnek egy olly osztálybeli tudóstól Raumer úrtól, az ő általános földírat' tanítókönyvében, melly bírálát végett hasonlóan előttünk fekszik. De valamint a' Roon' művében hiányosak ezen szakaszok, mellyeket épen a' Raumer' tanítókönyvében legjelesbeknek mondánk; úgy ebben hiányzik a' földíratbani első oktatás' tárgyának nevelőleg fontos elrendelése, valamint az új és valódi tanhoz való helyes viszony is, a' mi által Roon úr' könyve kitűnő. E' szerint miként támogatja 's egészíti ki egymást az előttünk fekvő két munka, és miként ad együtt alapos oktatást, különös bírálataikból talán kiviláglandik.

1) A' föld-, nép- és országismeret' alapvonatai a' tanít-

ványok' szellemi kifejlődésfoka szerint három szakaszra osztatnak; a' legalsóbb osztály' számára: helybeli földírat, előleges világtításokkal a' mathematicai és physical földíratból; a' közép osztály számára physical földírat, további világosításokkal a' mathematicai és physical földíratból, a' szárazföld és vizirati és a' föld' égővi vázolataival; a' felsőbb osztály' számára: a' harmadik tanításfok vagy nép- és országismeret.

A' helyi földírat csak a' földírat tárgyak' megnevezésével 's csoportba állításával foglalkozik, fekvéseiket mindég szem előtt tartván; innen különösen az ifjabb tanítványok' még élénk emlékező tehetségére támaszkodik. Már ezen szakaszban tekintet van a' tanuló összeszerkesztő önmunkásságára, minden feladások erreszámítvák, ezért is igen célirányosan bocsátatik itt elébe a' folyók' név és astronomiai hely szerinti felhozása, a' hegyleírásoknak, mellyek legelőször a' második osztályban következnek. Különösen fontos érdeme e' szakasznak az érintett tárgyak' astronomiai fekvésének sokszori megemlézése, mi által Szerző közelíti Swen Agren' jeles módszerét; mert a' földírat orographiai és más physical viszonyok' méltatásán kívül, mint eddig történt, nem mellőzheti el az astronomiai vagy független fekvés' megemlézését; minthogy illy adatok által azt érthetni el, hogy a' tanítvány akárhol könnyen felveheti a' tájat 's a' földgolyón megotthonosodik, így aztán a' leíró előadás haszonnal következhetik. Másik fontos jelessége ezen helyi résznek abban áll, hogy tekintetbe vétetnek az egyenetlenségek' téri viszonyai, elválasztva azok' alaki viszonyaitól, a' miről a' második tanításfokban van szó. Eddig régi szokás szerint a' hegyeknek csak magasságát, irányát és a' fő rész' terjedelmeit vevék tekintetbe, holott mihelyt feltételesítő befolyásról van szó, a' felülettér' kiterjedése, mellyet hegyek, magas vagy mély lapályok tesznek, gyakran fontos földíratí szempont.

Valódi fontosságot nyer az első tanításfok azon belső összefüggés által, mellyben a' második szakasszal vagy tanításfokkal áll, melly főkép az egyenetlenségek' és folyók' alaki állásának, mellyek a' helyi részben csak név, nagyság vagy astronomiai fekvés szerint említetének, felfogható és bélyegző leírásával foglalatos. Épen olly derék a' föld' égőve' rajzainak előadása is, mellyek e' második szakaszt bezárják, a' mellyek felfoghatósága végett a' leghaszonvehetőbb növények elterjedésének abroszában, Canstein Fülöptől, nagyon becses segédszer ajánlkozik.

Rendszerre és tartalomra nézve az említett szakaszoknál kevésbé célirányosoknak és teljeseknek látszauak, mint feljebb már érinteték, a' mathematicai és sajátlag physical földírat, mellyek ezen második tanításfokban beveztetnek. Ezen

elnevezés: előleges és további világítások, maga is arra mutat, hogy Szerzőnek nem vala 'célja a' földíratni tudomány' ezen ágait rendszeres alapossággal előadni, holott a' mathematicai és physikai földíratnak különösen illy előadásra van szüksége, ha érthető akar lenni; lehető-e ezt a' math. földíratra nézve tizenhét lapon, a' mennyi ennek alapvonataira száma van, kivinni, kételkedünk; annál kevésbé elége-lünk hét lapot kezdő alapnak, ha csak csupa egyes igazságok adatni nem akarnak. Ha tetszenék Szerzőnek munkája' újabb kiadása' esetében, a' mi illy haszonvehető irományra bizonyosan várakozik, ezen említett szakaszokat kijavítani és akkor a' math. földírat' elveinek fejtegetésénél a' történeti kifejlést követni, mellyet ez felvett, és egyszersmind tekintetbe venni plauctánk' viszonyát és állását a' csillagzatokhoz és főkép a' naphoz, valamint trabantunkat saját tüneményeivel, mozgalmával és visszavert fény általi befolyásával; akkor kiegészítetnének azon ki nem elégitő fejtegetések, minő a' világtájaké, melly csak az éjszaki félgolyó' lakosaira nézve állhat, és a' naptérítőké, mellyek' leírására csak az mondatik, hogy azon párhuzamos körök, mellyek éjszakra 's délre az egyenlítőtlő 23½ foknyira vannak. Bátrak vagyunk hasonlót kívánni a' physikai földíratra nézve is, mellynek javításában talán nagyobb ügyeletet lehetne fordítani a' felfoghatóságra, hogy a' tanítványt a' kezdő alap' vagy alapvonatok' adatai szerint, lehetne szorítani a' földgolyó' tisztán physikai viszonyainak leírasi előadására is; 's erre nézve szükséges lenne bizonyos földíratni tárgyak' helyiségének pontosabb előadása, minők például: a' passat, szélcsend, nyugoti hullámozás, egy-melegségi vonalak stb.

A' harmadik tanításfokról, a' nép- és országismeretről, ismét ugyanazon kedvező itéletet kell kimondanunk, mellyre alkalmat olly gyakran találunk. Vannak ugyan, kik történeti közbevegyítés' hiánya miatt soványnak és száraznak mondják e' szakaszt; de úgy véljük, hogy compendiumban illy éretlen toldalék ártana a' földírat' alapos stúdiumának és így az érettebb gyümölcs' elérhetése' céljának, a' minőket legújabb időkben adának Meinicke, — Australia' egyediratában, Mendelssohn, — Germáni Európájában és Müller — az ugrai néptörzsök című vizsgálataiban. Aztán meg szükség, hogy a' tanító eléggé jártas legyen a' történeti földismeretben, hogy előadását az ezen körből reflexiók által élénkítse.

2) Raumernek a' feljebb előadott okoknál fogva a' tudományra nézve örömmel fogadott műve, nincs nygán tulajdonképen az újabb földismeret' értelmében írva, melly feladásainak legegységibb részében is: a' földet, mint nagy nevelőházát az embernek és az ő történeti kifejlődése' nézőhelyének tanítja ismerni, azon számtalan, kölcsönös viszonyban

álló, cosmico-physical behatások közt, és ezért már jó eleve húzza a' határvonalat az ő segédtudományainak köre szerint, hogy védje magát az eltávozó irány és tévedéstől; de eleget teszen ezért a' tartalomteljes, és egy a' régiék' studiuma és természettudományok által kimivelt tudós' tollából származott munka' földíratí anyaglatának hősege, az előadás' világossága, a' legujabb és legjobb segédszerek' használása 's azok' sok jegyzékbeni kimutatása által. Ha most Ref. bíráló jegyzetei' következésében, ezen munkára nézve is nyilvánít némi kívánságot, csak azért történik, hogy azon ritka, kedvező körülményből, mi szerint a' természettel olly ismerős író vállal magára földíratí tanítókönyv' kidolgozását, a' tudományra nézve minden lehető nyereség háramoljék.

A' tanítókönyv' első szakasza a' mathematicai földírat, 130 lapon, nagyon felfoghatólag 's kimerítőleg van előadva; ez a' tudomány' kifejlődési folyama szerint 's az ég' vizsgálatát egy szabad pontról, melly az alatta nyugvó föld' közép-pontjának látszik, kezdve, hibán keresztül vezet a' valósághoz, és sok idézményeket foglal magában Plinius', Cicero', Seneca', Copernicus', sat. műveiből. A' 38-ik §. kár, hogy nélkülözünk több bizonyítványokat a' földnek tengelye körüli forgásáról mellyek csekélyebbek ugyan, mint az e' §-ban előhozottak, de még is illy teljes előadásból nem kellene hibáznok; szinte ohajtottuk volna a' Keppler' második törvényét is nagyobb teljességgel előadatva 's megvilágítva látni, valamint az ebből következő, a' földgolyó' physicájára nézve érdekes eredmény' előadását is, hogy az éjszaki félgolyón a' csillagászati nyár nappal hosszabb mint a' délin; a' holdpálya' és holdváltozások' megfejtése és képes előadása sem egészen elégt ki, minthogy a' mellett semmi tekintet sem fordítatott ezen pálya' saját, valódi alakjára 's annak az ecliptica' mind kétoldala felé való szelíden görbült kikanyarodására. Azon berekesztő észrevételek helyett, mellyek a' 115. lapon az astronomiai igazságokra való visszatekintést foglalják magokban, jobb lett volna néhány tudományos fejtegetéseket vallásos vizsgálódások gyanánt adni a' földnek a' naprendszerbeni állásáról és viszonyáról. — Há már feljebb érintetett a' tiszta, világos előadás, mint e' könyv' különös jelessége; azon ítéletet főképen e' szakaszra kell alkalmazni, melly mindenütt mutatja, miként az tanítás által keletkezett 's azon van, hogy a' hallgató' minden kétséget - 's bizonytalanságot eloszlassa. — A' 2. szakaszt, a' föld' felülete' leírása, úgy nézhetni, mint e' tanítókönyv' helyi részét és magába foglalja a' tengereket és tengeröblöket név, nagyság és csillagászati fekvés szerint, aztán a' föld' részeit következő szempontok szerint 's rendben: határ, nagyság, hegyek, fokok, folyók, folyamtavak, tavak, lapályok és rónák és szigetek. Erre nézve, mi-

ért nem érthetünk egyet Szerzővel sem az elrendelésben sem ezen rész' kivételében, névszerint a' hegyleírásokban, oka kitzszik a' Roon' műve' bírálatában elmondottakból.

A' harmadik szakasz: physical földírat, és a' negyedik: növények és állatok ellenben ismét különösen ajánlandók. A' természettudomány' minden ágaiból oktató módon közöltetnek sok érdekes adatok, miket a' földismeret' tanítója és barátja nagy örömmel fogadhat, sőt még a' legújabb eredményekre is van ügyelet. Talán egy új kiadásában andand' szerző úr néhány jegyzeteket a' viznek földíratilag fontos, vegytani behatásairól a' földfelület' megváltoztatására, például: különféle szirtfajok' különemű szétbontásáról és felosztásáról, továbbá az európai hegyek' földismereti tulajdonságáról, a' földnek ülepedek' és növényrétegek' alakja szerinti elosztásáról; talán akkor a' természeti növénycsaládoknak a' földgolyón levő számszerinti elosztása is találandó még helyet, hogy ezen tanítókönyv épen olly teljes mint biztos tanácsadója lehessen a' földírat olly tanítóji' nagy számának, kik más tanítási tárgyak' oktatásával megterhelve, ezen tudományra nem szentelhetnek időt és módot, hogy a' nagy művekbeni saját nyomozás által szerezzék meg a' szükséges oktatást. Hogy szerző is tevő magának részint e' feladást, kitzszik némelly tárgyak feltételéből, minő péld. a' kirkdalei barlang' földtudományilag fontos leírása, több vulkáni kitörések, állat- és növénytudományi rendszerek, összehasonlító lajstroma a' sanskrit szavaknak hat más nyelvekéivel, stb.

Politikai földíratot a' sz. nem ad; az utolsó szakasz értekezik az emberről, neme, nyelve, vallása és országa szerint általánosan; ezen tanítókönyvnek a' tudományhoz való állásáról véleményünk szerint, nem hiányzik ebből a' tulajdonképi országtudományi földírat, hanem akkor kellene ezen fontos rész' hiánya miatt panaszkodnunk, ha általában szerzőnek szándéka volt volna egyenesen a' történettudomány' és politicának, a' mennyire ez földíratban lehet, philosophiai stúdiumára előkészíteni.

Jahrb. für wissenschaft. Kritik (No 36. II. 1837.) után.

Sz. D.

Handbuch der allgemeinen Staatenkunde v. Europa, von Dr. F. W. SCHUBERT, Prof. in Königsberg. Erster Bd. 3 Theile, Königsberg, *Bornträger*, 1835—1837. Ára 10 for. pp.

Az első kötet' jelen három részei a' közönséges bevezetést, azután Orosz-, Francia-, Angol-, Spanyol- és Por-
1840. II.

tugalországokat foglalják magokban. A' módszer, melly szerint a' sz. az országokat 's statusokat leírja, a' következő. Elsőben a' physicali állapot, mintegy a' status' tőkéjeül, vagy alapzatául veszi a' földet, éghajlatot, közlekedési eszközöket, törzsökök-, országos rendűek- 's vallásszerinti népséget. Azután e' tőkének mintegy haszonra fordítását vizsgálja a' földművelésben, ipar- 's kereskedésben, továbbá az alkotmány- 's kormányzásbani, katonaságnál 's pénzügybeni főfelügyelést, szellemi, művelődési 's oktatási intézeteket, végre minden status' külső viszonyait. E' módszer a' statustanra nézve igen helyes, 's annyival inkább korlátok közt tartandó, mivel a' földtan, mint olyan, mindég inkább a' statisticától a' physicali földleíráshoz tér vissza, és joggal. A' sz. a' bevezetésben a' státustannak, 's igen lassankénti kifejlődésének történetirátát adja, melly csak az újabb időben halada gyorsabban (ha Chinát kivesszük). Mindenütt, az egyes statusok' kidolgozatánál is, a' legjobb kutfőkre, mellyekből a' tartomány' közelebbi ismerete meríthető, úgy a' legjobb földképekre, utazási munkákra stb. igazít.

A' kidolgozás' kormányzási része látszik nekünk derekabbnak. Az egyes rendeknek egymáshozí 's a' status iránti, a' statusnak az egyház, a' középponti, tartományi és municipális igazgatás, 's igazságkiszolgáltatás iránti viszonyai alig vannak máshol olly világosan feltáglalva, mint itt. P. o. Orosz- és Spanyolország' kevesbé ismert belső viszonyairól igen tiszta képet nyerünk, minden rendűek történetirati eredetök 's jelen political és társasági jelentőségek szerint tűnnek fel előttünk. A' statusigazgatás' minden ágaiiba mintegy a' középpontból nézünk. Illy munkák teljesen alkalmasok valódi felvilágosodást előmozdítani, 's a' még mindegyre a' tudatlansággal küzdő ál fogalmakat mind két részről oda vinni, hova az európai értelemnek megérkeznie kell, ha szükséges azt tudnia, hogy tulajdonkép mit akar. Mert a' mult- 's jelenkorbai belátás nélkül többnyire tévelyegve menünk a' jövőbe. A' XIX-dik század' azon számos gyakorlati tanító könyvei, mellyekben a' való és lehető a' legtisztább belátásig adatik, egybevetve a' mult század' azon elméleteivel, mik a' világot valamelly elégett agyvelő' első legjobb észbejutása szerint öszsze vissza akarák forgatni, a' nélkül, hogy a' nemzetek' történetirati kifejlődésére és sajátságára, a' különbféle rendeknek maga a' természet által parancsolt életmódjára 's általában a' valóra legcsekélyebb tekintettel levének vala, valódi haladás. A' hitdüh néha csodákat művel, de mik csak kevés ideig hatnak, azután elmúlik a' mámor, 's a' természetielleni viszonyok, miket teremté, magoktól enyésznek el. Csak tapasztalatszerű, mathematicai igazságú, világos meggyőződések hatnak ellenállhatlanul 's tartósan, és semmi erőszak sem ké-

pes azt újra ledönteni, mi általok jobbult meg. Azért közhasznu ismeretek' terjesztése sokkal hatalmasb és haladóbb, mint a' csupa véleményeké.

Literaturblatt (Nro 39. 1837.) után,

K—y.

FÖLD- ÉS NÉPISMERET.

Adalbert von CHAMISSO's Werke. Erster und zweiter Band.
Reise um die Welt. Leipzig, Weidmann, 1836. n12r.
 Ára 3 for. 45 kr. pp.

Chamisso úr minden tekintetben literatúránk' szeretetre legméltóbb tüneményeihez tartozik. A' bévezetésben érdekes életének maga következő rövid vázlatát adja: „Egy ősi ház' nemzedéke Champagneban, a' boncourt-i várban születém 1781-diki januárban. A' francia nemesség' kívándorlása már 1790-ben elragada anyaföldemtől. A' gyermekkoromrai visszaemlékezések nekem tanulságos könyv, mellyben élesedett látásomnak előtte fekszik azon szenvedélyesen felizgatott kor. A' gyermek' véleményei a' világi, melly magát benne tükörben mutatja, 's szeretném végre magamtól kérdezni: sokszor a' férfi' gondolatai inkább az ő tulajdona-e? Németalföldön, Hollandián, Németországon keresztül tett némelly csatangolások és némelly eltűrt nyomorúság után családom utójára. Poroszországba vetődött. 1796-ban a' királyné', II. Fridrik Vilmos' hitvese' apróda levék, és 1798-ban III. Fridrik Vilmos alatt a' berlini őrsereg' gyalog ezredénél hadi- szolgálatba léptem. Az első consul' szelidebb uralkodása családomnak a' Franciaországai hazatérést a' század' elején megengedé, de én visszamaradtam. Így állék azon években, midőn a' gyermek férfivá érik, egyedül, semmi iskolát nem látogatók meg komolyan. Verseket csináltam, előszer francia, későbbben németeket. 1803-b. Faustot írák, mit haladatos emlékezet' okáért verseim közé felvevék. Ezen majdnem gyermekes metaphysico-poetai próba történetből egy más ifjuval ismertetett meg, ki, mint én, próbált verselni, Varnhagen von Ense K. A. Rokonulánk, 's így támada éretlenkép az 1804-ki Musen-Almanach, melly,

kiadását semmi könyvkereskedő elvállalni nem akarván, az én költségemen jött ki. Ezen meggondolatlanság, mit meg nem bánhatok, éltem' áldásdús fordulópontjává leve. Bár akkori költésem többnyire csak a' poetai formák', mellyeket az u. n. újjiskola ajánla, betöltésében állhata, azon könyvecske még is némelly figyelmet gerjeszte. Egyfelől derék ifjakkal szorosb rokonságba hozta, kik jeles férfiakká nőttek; másfelől olly férfiak' jóakaró figyelmét voná magamra, kik közül csak Fichtét nevezem, ki atyai barátságára méltata. A' Chamisso Adalbert és Varnhagen K. A.-töli Musen-Almanachnak még két évfolyama jelent meg, miknek kiadója találkozik, és a' könyv csak akkor kezdte megszűnni, midőn a' kiadókat és munkatársakat a' politicalai események szétkergeték. Én azalatt megerőködve tanulám, előszer a' görög, és csak később a' deák, és alkalmilag Európa' élő nyelveit. Az elhatározat érek bennem a' hadiszolgálatot elhagynom, és egészen a' tanulmányoknak feküdnöm. Az 1806-ki sorsteljes történetek gátlo- és halogatólag jövének én és szándékom közé. A' hallei fő iskola, hova barátim után akarék menni, nem állt többé fenn, ők magok is a' széles világban elszéledvék. A' halál szülőimét elrablotta. Magamon kívül állás és foglalatosság nélkül, leerve, megtörve töltém Berlinben a' szomorú időt. Legdúlóbban hatott rám egy férfi, azon idő' első szellemeinek egyike, kihez buzgó tisztelettel ragaszkodtam, 's kinek a' rajtam segíthetés, csak egy szóba, csak egy intésbe került volna, és ki még most sem tudom mi okból, magának kötelességévé tevé engem' eltíprani. Ekkor egy barátom azt kívánta, csak valami ostoba tettet követnék el, hogy lenne ismét mit jóvá tennem, és újra tett-erőre találnék. Azon összetiprástól, mellybe süllyedék, a' napoleonvillei lyceumba professornak történt hivatásom által menekvém meg, mit az 1809-diki őszön családom' egy barátja intézte hozzám. Franciaországba utazám; de professorságomba nem léptem be. A' történet, a' sors újra határoza felettem; Staël asszony' körébe vonattam. Az ő Blois-boli elűzetése után az 1810 és 11-diki telet Napoleonvilleben, Barante Prosper praefectusnál töltém el, az 1811-diki tavaszon fő urnémat Geufbe és Coppetbe követém, 's 1812-beni futásának együttmunkás tanúja valék. Én e' nagyszerűleg csudálatos asszonynál elfelejtethlen napokat éltem, azon idő' legjelentőbb férfiai közül sokakat tanulék ismerui, 's Napoleon' története' egy szakaszát éltem meg, egy őt nem uraló hatalom' megharczolását; mert mellette 's alatta semmi magánálló nem állhata meg. 1812-ki ősszel elhagytam Coppetet és Staël Ágoston barátomat, magamat a' berlini egyetemben a' természet' tanulmányának szentelendő. Így léptem be csak most cselekvő- és határozólag történetembe, 's azon

irányt rajzolám elébe, mit azután elfordulatlanul űze. Az 1813-ki világesemények, melyekben munkás részt nem veheték — hiszen nem volt már, vagy még nem volt hazám, — újra sokszorosán szaggattak, a' nélkül, hogy az ősvényről eltérítettek volna. E' nyáron, magam' elszóródására, 's egy barátom' gyermekei' megörvendeztetésére, a' Schlemihl Péter című mesét, a' Németországban kedvezőleg fogadottat, 's Angliában népszerűvé tettet irtam. A' föld alig erősödék még, 's az ég alig vett magára kék színt, midőn 1815-ben a' vihar újra kezdődék, 's ismét fegyvert kelle markolni. Ugyan mit fognak mondani legjobb barátim kimarsolásomkor, mondám most magamhoz: az idő semmi fegyvert nem nyujta nekem; de őszverontsoló, illy fegyvernek örülő népmozgásnál henye nézőnek lenni kelleni. A' wiedneuwiedi Max herczeg készülődék akkor brasiliai útjára. Azon gondolatra jövék, hogy hozzá kapcsoljam magam'; segédül valék neki ajánlva: — ő a' már berekesztett felkészülést nem akará bővítni, 's az utazást magam' költségén tenni, tehetlen valék. Akkor tájban láték történetből Hitzig Gyula Edwardnál egy ujságcikket, hol az Oroszoknak az éjszaki pólus felé kevés idő múlva kikészülendő felfedezési menetökről zavaros tudósítás adaték. „Bár csak ezen Oroszokkal az éjszaki pólusnál volnék!“ mondék kedvetlenül, 's lábommal toppanték is reá. Hitzig kivevé kezemből a' levelet, átolvásá a' cikket 's kérdé: „Valóban akarod-e?“ — „Igenis!“

Hitzig valóban szerze is neki, mint önkéntes természetbúvárnak, a' Kotzebue Otto, a' híres vigjátékiró' fia által parancsnoklott Rurikon helyet. De itt is űzőbe vevé rossz csillaga, mint az nem ritkán a' legnemesb emberekre is lesugárzik, ezek' szeretetre legméltóbb oldalát, a' plátói csendet, a' mosolygó resignatiót napfényre hozandó.

Gróf Romanzoff azon hajót maga' költségén készíté fel, csupán csak felfedezésekért. Természetvizsgáló ott felesleges épen nem vala. De mindjárt eleinte tetszék Kotzebue Otto urnak nyilatkozni, hogy ő hadizászlót visz, tehát hajója hadihajó, tehát semmi utazók nem reá valók, tehát az illyek, ha még is felvételnének, semmi igényekre számot se tartसानak. Chamisso úr hát még kiszolgálást sem nyert, még csak csizmáit sem tisztogatták, csak kevés pillanatokig, míg a' tiszték magánhagyák, volt helye az asztalnál; alvóhelyén kívül semmi más helye nem volt növényszáritásra stb. Néha gyűjtései, miket szárogatni rakott ki, a' nélkül, hogy őt előbb megkérdeznék, a' tengerbe vették. Egy festés volt a' hajón, az újonan feltalált természet-terményeket lerajzolandó, de csak Kotzebue Otto úrtól fogadott el parancsot, ki mind azon dolgokban, mikhez nem értett, ugyancsak kevés részt vőn. Ehez járult a' társaságtalan, valódi orosz

komor tekintet, melyet felvenni szükségesnek vélt, hogy imponálhasson, 's egy más, a' hajónlevő természetvizsgálónak feltékenysége, mi mind képes volt hosszú tengeri utazást, illy szűktérbeni együttlakást nagyon keseríteni. „Emlékszem, mond a' szerző, hogy midőn a' Staatenlandot¹⁾ látuk, a' szomorú, mezíten kősziklákra néztem, 's csaknem óhajtám, hogy a' hajóról a' kis dereglye azon téli pusztaságba vigyen át, 's ott tegyen ki, a' kínzó jelentől felszabadítandó.“ A' haszontalanságokbani pedantság annyira ment az ifjú németorosz hadnagynál, hogy még Chamisso úr' baszusát is, mit növeszte, ismét levágni parancsolá.

Az utazás az atlanti tengeren ment keresztül, mi a' szerzőnek csak utca gyanánt, mindenütt hajók által éledve és mint csatorna, oly szűknek tetszék, a' mint a' természet' tágassága mindég is összéb olvad, minél tovább, gyakrabban és sebesebben utazunk, 's földgömbünkön mindenütt eligazodunk. A' tenger' világítása, a' vonaloni átmenés, a' közönséges esetek, mint a' repülő halak, tengeri buborek stb. foglalatoskodtaták elsőben Chamisso urat; Brasiliában, hová épen kiszált, „meghökkenet“ a' növényvilág' bősége és nagyszerűsége felett. Utját aztán a' Hornfok mellett Chilibe folytatá, hol ismét rövid ideig mulatott, a' csendestengeren, a' Husvétszigeten át, annak részint új felfedezett szigeteire, mik Kotzebue Otto úr' hivatalos utazási leírásából eléggé ismeretesek, minn hát nem is akarunk itt időzni. Végre az éjszaki pólus felé kormányoztak, 's a' lakhatlan jégövezetbe értek. A' czetek' országában azon furcsa megjegyzést teszi a' szerző: „E' czetek arra emlékeztetnek, mit egykor egy elmés természetvizsgáló által hallék felhozatni. A' legközelebbi lépés, mi teendő, mi sokkal közelebb van és sokkal meszezebbre viend, mint a' gőzerőművek a' gőzhajóval, ezen első melegvérű állattal, mely az emberi kezek közül jött ki, — a' legközelebbi lépés: a' czetet megszelídíteni. Miben fekszik a' feladat? A' lebukást feledtetni el vele! Láttatok valaha egy sereg vadludat költözni; 's láttatok egy vén banyát remegő kezében egy vesszővel a' szellők' félezer illy magosan vitorlázóit az ugarra hajtani 's terelgetni? Ime láttatok 's a' csudán nem borzadtatok el! Mért hökkentek meg e' javaslatnál, a' czetet megszelídíteni? Neveljetez kicsinyeket zárt helyen, vonatok nekik úszó hólyagok által hordozott tövisövet mellszárnyaik alá, tegyetez próbát. Bizonyára a' két tengert egyesíteni, 's az Archangel, sz. Péter és Pál közti távolságot egy két héti időre megkevesbítni, érdemes a' próbára. Hogy egyébként a' czethal húzzon vagy vigyen,

1) Sziget a' Tüzföld' tengerpartján, melytől „La meri“ tengerszorulat által választatik el.

be kelljen-e őt és mikép fogni, vagy megterhelni, mint zablyázni vagy kormányozni, 's ki legyen e' vízi elefánt kor-nakja, mind magától jövend."

Otaheiti, a Sandwichszigetek, a kamcsatkai Péter- és Pál-kikötők, Unalaska és California az utazás' fő álláshe-lyeik nézethetnek. A' déltengeri szigetek formájk' a' lei-rás' fénypontját. Chamisso úr igenis humánus és költői, mintsem azt ne érezné, mit egykor Cook és Wilson érze-nek. Tudva van, hogy azóta a' természet gyermekei' szép régi erkölceik az angol térítők által erőszakosan szorítatvák ki. Felőle így szól a' szerző: „Pártkérdéssé levének a' téríté-ések, mik csak az én időm után gyökeredztek meg e' szig-etekeken, 's én semmi párthoz nem tartozom. Adass magad' elébe okleveleket, 's ne hallgass azokra, kik magok' nézése nélkül a' vitázásban zavarral emelék fel szavaikat. Én azo-kat magam sem olvasám teljesen. A' népszerűséget, minek a' felkelendő kereszténység előtt vesznie kell, láttam, 's be-cessé leve előttem; hogy gyászolom, tartózkodás nélkül mondom ki. De azt, hogy a' haladás' embere vagyok, 's a' kereszténység' szelleme áldásával együtt előttem becsesb, hiszem „Ein Gerichtstag auf Huahine“ című költeményem-ben nyilvánossá tetvém. Magán a' kegyes Ellisen (Polynesian researches) is két dolgot nélkülöztem: neki, magának, úgy vélem, Otaheitiinak kellett volna lennie, mielőtt Otaheitiák' átfarmalását vállalá el, 's szent foglalatosságát szellemiben foghatá fel és üzheté. Tengerészek, kik a' Sandwich szige-teken némbereket 's gyönyört kerestek, idegenkedhetnek a' térítő ügytől; de fontosabb vádakkal felhagyva még is min-den tanúbizonyyságból azt látom kitűnni, hogy a' térítői fog-lalatosság szellemtelenül megy Owaihin, hol a' szellem'-ki-kelését a' társas élet' semmi előre haladása be nem bizonyítá. A' szombat' csendes megülése, az egyház' és iskola' kényszerít-tet meglátogatása még nem kereszténység." A' legméltányosb, mit e' tárgy felől mondhatunk. Minden érző olvasó eleven érdekekkel olvasandja azon szép rajzolatokat, miket a' szerző amaz idylli szigetvilágról feste, és különösen a' hú Kaduhozi viszonya által vonzónak találandja, kinek arcképe a' má-sodik kötet' címreze. „Mi, ugymond, elsőben és leginkább az Otdia csoportban a' radaeki kellemes népet tanulók ismer-ni. Az emberek barátságos kínálkozólag elénkbe jöven, egy darabig tőlünk, felsőbbségünk' érzetében, félni látszattak. A' főnökök bizonyíták az erősb bátorságot, a' nagyobb bizo-dalmat. Bizodalom a' mi barátinkat soha sem tevő tolako-dók- 's alkalmatlankodókká. Á' mi bőséges gazdagságunk' 's az ő szűkölködésök' összehasonlítása soha sem alacsonyítá le őket koldulásig, ritkán csábítá el tolvajságra, soha sem lettek hűtlenek, hol hittek nekik. Mi minden nap, egyenként,

fegyver nélkül, szigetökben járkálánk, felrakott kincseiknél (kések-, vasaknál) alvánk fedezeteik alatt, hosszabb menetre távozáink el csónakaikon, 's bízánk érzéseikben, mint nálunk a^o törvények' örökös védelmében bízunk. Általok elébb felszólítva elcserélők velek neveinket. Hol előtűnének, vendégszeretőleg jövének elénkbe az emberek, 's kokusdiókat nyújtának. Nem kereskedénk Otdián, ajándékozánk 's megajándékoztatánk. Egyesek a' mienkkel egyforma kedvet mutatának az adáshoz, 's főnem szokásból még akkor is ajándékoztak, mikor viszajándékokra nálunk nem számolhatának. Mások önhaszonvadászóbbak voltak. Hol hallatlan események soha sem vélt viszonyokat okoznak, és az erkölcs hallgat, ott az ember' tulajdonképi characterének önállólag kell nyilatkoznia. Az asszonyok szemérmesen és visszatarthatózkodva viselék magokat, távozáink hol mi elsőben mutatkozánk, 's csak a' férfiak' védelmében jövének ismét elő. A' mi kis ajándékink, gyűrűk, üvegyöngyök helyett, miket angol írónbéli szagos fahorgácskáknál többre látszának becsülni, szép módon nyújtották azon díszet, melyet épen viseltek, tengericsiga- 's virágkoszorúikat. Egy radacki némben sem lépett soha hajónkba.

Kotzebue Otto az őt meglepte baj miatt, Chamisso úr és az angol levelek szerint igen rossz időben fordult visszafelé, 's a' mit az orosz kapitány magának megengede, az angol fogalmak szerint, egy angolnak sem lett volna szabadságában. Mielőtt Chamisso úr ismét szárazföldre lépne, még kevés ideig Angolországban tartózkodék, hol a' legjelesb természetvizsgálókkal jöve érintésbe. Azóta Berlinben, a' fűvész kertben idegen éghajlatokrai emlékezesekben, minden őt ismerőktől mint ember 's mint legjelesb költőink' egyike, tiszteltetve, — kinél kiváltkép azon nevezetes van, hogy ő született francia létére olly igen honos lényünkben és szellemünkben — élt, 's csak e' nyáron húnyt el. Schlemihl Pétere igazi népkönyv.

Kotzebue Otto úr' munkájának harmadik kötete Chamissonak már (itt a' második kötetben közölt) észrevételeit és nézeteit foglalá magában. Ez azonban így nyilatkozik most felölök: „Az egyetlen haszon, mit fáradozásimból utazásom közben és után mint természetvizsgáló és író magamnak ígérheték, volt, ezen tölem kívánt emlékiratokat a' közönség előtt, mely számára valának határozva, tiszta lenyomatban, és méltó formában megjeleneni látni. A' következés nem felelt meg várakozásomnak. Mit írék, számtalan, értelemzavaró nyomtatási hibák miatt sok helyütt hamisított és érthetlen; 's azokat végről kimutatni, tölem határozottan megtagadtaték. Egy tulajdon értekezésben, mi nekem vala tulajdonítható 's tulajdonítva, Eschholz a' Korallszigetek feletti szokott véleményeket

újra előhozá, miknek megtörtént czáfolatát fő érdemem gyanánt tekintém. A' kiadói könyvkereskedés a' francia fordításrai kilátást, mi felől egy velem barátságban élt tudós akara gondoskodni, megsemmisíté, midőn az a' végre kívánt mutatóványveket megtagadá. Utóljára e' megjelenendő könyvre Sand' boldogtalan tette sötétét véte, 's csak azon nevet, mit homlokán horda, csillogtatá a' pártok' világában. "Tehát súlyos utazása után is még a' legkinzobbnemű kellemtelenségek környezék; mikén felül a' nemes szerzőt végre hirté és a' német közönség' részvéte olly magasra emelé, mint azt megérdemlé.

Litteraturblatt (No. 35. 1837) után.

K—y.

Montenegro und die Montenegriner. Ein Beitrag zur Kenntnis der Europäischen Türkei und des Serbischen Volks. Stuttg. u. Tüb. J. G. Cotta'sche Buchh. 1837. 8. S. 44. velinen. Ára 1 fr. 19 kr. pp.

A' még kevéssé ismeretes föld' 's nép' igen jó rajza, melly azon felül még az által nyer, hogy a' Magyar- és Görögország közti distictusokróli zavart fogalmakat felvilágosítja, 's Serbiának, mint jövendőben sokkal nevezetesb országnak fontosságát kiemeli. „Minden Montenegrok serb törzsökü görög nemegyesült vallásu Szlávok. Csak Kucsiban vannak nélány ezer catholicus Albanok. Emlékezetes, Európa e' néptörzsök' ismeretében a' mái napig minő kevéssé haladt. A' legtöbb tudósok 's diplomatak jobban tudják, mi történik Nilus- 's Euphratnál, mint élnek ott a' népek, 's hogy' neveztetnek, mint p. o. Herczegowinában 's Montenegroban. Vialla, francia ezredes, ki Montenegrot 1813ban utazá be, a' montenegrói nyelvet, mellyen szükségből beszélni is tud, a' görög' egyik tájnyelvének nyilatkoztatja! Hihetőleg azon francia diplomatak is e' véleményen voltak, kik (mint de Pradt) a' török birodalom' osztásakor Görögország' határait egész a' Dunáig kiterjeszkesdni vélték. Ez eszméjük nem leheté, ha tudák vala, hogy Görögország' 's Duna közt egy nemzet honos, melly a' görögnél számosb, magát nem csak nyelvében, származásában, 's characterében, hanem még nemzeti gyűlölség 's utalás által is a' görögöktől igen elkülönzi.— Ez alkalommal lehetlen, a' közönséges olvasatú Conversationslexiconbani „Serbia“ czikket annyiban nem említnem, hogy az abban foglalt sok történettani helytelenségek megrovást érdemlenek. Annál inkább kell azt csudálni, minthogy szer-

zöje, Rankének az e' tekintetben jeles munkáját idézi 's reá utal. Ohajtó, hogy azon igen elterjedt lexicon' új kiadásában e' czikk szaktudós férfiak, mint Ranke, Schafarik stb. által újra kidolgoztassék. Nem véljük hát feleslegesnek, ha itt megjegyezzük, hogy a' Serbek' tulajdonképi hona, hol ők most milliószámra laknak, a' mai Serbiától Prisrenig és Ipekig a' Haemuson túl terjed ki, 's egész Bosnyákországot, a' Herczegowinát, Montenegrot, Antivari' környét, az osztrák Albaniát, Ragusát, Dalmátországot, török 's osztrák (katonai) Horvátországot, Tótországot, Szeremet, csaknem az egész Bács-megyét foglalja magában, 's a' Duana' partjai' hosszában Sz. Endréig (Budán felül) 's a' Banát' nagy részében terjed ki. E' tájakon öt millió felül egytörzssökü 's nyelvű Szlávok laknak, csupán vallásokban különbözve. Mintegy három millió (t. i. egy millió a' mai Serbiában, egy millió Magyarországban, 's egymillió Bosnyákország-, Herczegowina-Zeta-, Montenegro-, az osztrák Albania-, 's Dalmátországban lakik) görög nemegyesült vallású; a' más két millióból feltehetni, hogy kétharmada Bosnyákország- 's Herczegowinában muhamed, egyharmada Tót-, Horvát-, Dalmátországokban 's Ragusában catholicus vallású. Így a' Serbek közt, kik Kragujevacban, a' mostani fejedelmi lakóvárosban laknak, 's Ragusa' lakosai közt semmi más különbség nincs, mint p. o. a' dresdaiak 's bécsiek közt, 's ez is csak vallási tekintetben; a' nyelvbeni különbség még észrevethetlenebb. — Magok a' dalmát Morlások is, kik a' „Grundrisz der Erdbeschreibung für die erste Grammatical- Classe der kk. oesterr. Gymnasien“ (Bécs, 1831) szerint tatáreredetű pásztornép volnának, nemegyebek Serbeknél, mint Montenegro', a' Herczegowina' 's Serbia' lakosi. A' megyei Horvátok Zágráb stb. körül szláv tájbeszédet beszélnek, melly a' kraini' és a' serb' keveréke, de az utóbbihoz még is hasonlóbb, 's ettől alig különbözik annyira, mint a' szász beszédmód az osztráktól. A' Bolgárok a' görög nemegyesült Serbekkel egyvallásúak 's ugyanazon egyháznyelvűek (mi az orosz egyház nyelve is); de nemzeti nyelvök tulajdon szláv beszédmód, melly különösen Bolgárország' belsejében a' serbtől, mint más szláv beszédmódotól is lényegesen különbözik.

Montenegro' története röviden ím ez. A' benszületett fejedelmek a' Törökök' szorongatási alatt lerogytak, 's még csak a' cetinjei metropolita alatti csekély népecske tarta össze. Ennek nagyobb része az iszlomot fogadá el, hanem keresztény atyjokfiái hirtelen rajtok ütének, 's mind megöletvék, a' múlt század' elein. Azóta vad szabadságban, az igen szelíd papi felvigyázat alatt élnek, örök határharcban a' Törökökkel. A' múlt század' végén egy, magát III. Péter orosz czárnak kiadott kalandor az országban, eltűnőleg szerepet játszik.

A' mai montenegrói határ' népsége' száma 100,000. lélekre, és 15,000. fegyvert fogható férfiakra becsültetik. A' Montenegróiak közti legnagyobb személy a' metropolita vagy püspök, nyelvök szerint „Vladika.“ Közönségesen e' szavakkal „Sveti Vladika“ (sz. püspök) szólíttatik meg, egyébként másokkali beszédközben Gospodárnak (úrnak) is nevezetik. A' Vladika főkormányzón kívül minden Nahienak egy Serdár-a, minden törzsöknek egy Vajdája, Knes-e és Barjak-tár-a (zászlósa) van, 's mind ezen méltóságok bizonyos családokban örökiek. A' minden törzsök' főbbei a' nevezett zászlósokon kívül némelly tekintettel is bírnak, Glavari-nak (főnököknek) is nevezetnek. A' Vladika mellett 1832ig világi kormányzó vagy guvernatur is volt, melly méltóság hasonlókép és pedig a' neguschi törzsből Radonjich családban volt örökös. Hihetőleg e' méltóság Montenegróban a' legújabb; de hogy' 's mikor keletkezék, kinyomozhatlan. Az utolsó kormányzó az írt (1832) évben egész családotól száműzeték, mert azon próbatétellel vádoltaték, mintha Vladika Péter' halála után az egyházi 's világi hatalmat maga személyében egyesíteni akarná. Azonban mind e' szépen csengő méltóságok Montenegróban csupa üres címek. • Azoknak egyike sincs jövedelemmel megajándékozva, sem a' többi Montenegróiak felett legkisebb jogot sem ad; sőt itt talán a' legnagyobb egyenlőség létezik az egész földön. A' legszegényebb akarkinek ezt felelheti: „En sem alábbvaló sem hitványabb eredetű nem vagyok nálad.“ A' közügyek felőli tanácskozás végett közönségesen mint egyes törzsökökben 's nahiekben, úgy szinte mindegyiktől együtt Cetinjében gyűlések tartatnak; de itt is mindegyik, kivált erős családos, száz szavazat ellen mondhatja: „ezt vagy amazt nem akarom“, azon egyszerű okból, mivel neki nem tetszik. Ruházat- 's életmódban sem különböznek a' főnökök a' többi Montenegróiaktól. Maga a' Vladika' atyja 's testvérei sem tűnnek ki viseletök által legkevesbé is a' többiek felett.“

• Montenegróban tehát még azon régi erkölcsök mind megóvatvák, mellyek a' vad szabadságtól egyenlőjogú törzsökök 's családok közt elválaszthatlanok, 's a' mik p. o. régi Németeknél uralkodtak, a' vérbosszú, vendégszeretet, leányvásár 's rablás stb. Csak a' mostani Vladika teve próbát divatszerinti alkotvány felől, tanács' nemét állíta, 's a' büntetést országosan büntetteté meg. De úgy látszik, mintha e' reform még nem volt volna eléggé elevenbe vágó.

A' nép vad characterétől nem szokhatik el, míg mint a' Török' tószomszédja csak arra gondol, hogy raboljon 's raboltatik. Egyik sem fogja meg az eke' szarvát a' nélkül, hogy egész fegyverben ne állana, 's a' Török az átelleni szántó földön ép úgy tesz. Különös középteremtések köztök az Us-

kokok (szó szerint, heugrottak), kik büntét miatt szöktek, kik hát mindég kétfélek (montenegróiak), kik a' törökökhez 's törökök, kik a' Montenegróiakhoz szöknek, 's kik új barátaiknak a' régiék ellen buzgón szolgálnak:

Egyház sok van a' tartományban, de oskola egy sincs. Csekély kiviteli kereskedést üznek, de a' kézművek mélyen utálják. A' sz. a' néperkölcsoket igen vonzólag rajzolja. A' nép vad, de szűz, mértékletes, vendégszerető, igen egészséges ősnép. A' terjedelmes és characteres mennyegzői ünnepek legrészletesben közöltetnek.

Literaturblatt (No. 39. 1837) után,

M. K.

Germany; the spirit of her history, literature, social condition and national economy, by BISSET HAWKINS.
London, 1838.

Egyes ember mindég kívánja más itéletét magáról, és egy nép örömet hallja más nép' szavát magáról, ha t. i. az olyan, hogy becsülését érdemli. Mennyiben érdemli e' jelen könyv figyelmünket, melly az angoloknak rövid nézetét adja mind annak, a' mi németországot literatúrai, politicalai, és társasági tekintetben kijeleli, és a' melly, ha szorosan véve talán csak öszvelopogátása annak mit a' német írók hazájok' statisticájára tevének, de mint olyan is nem minden ügyesség nélkül kivivé, és olly szellemben melly mindég igazságos s részrehajlatlannak igyekszik mutatkozni. A' könyv két részre oszlik, az elsőben németország mint egész, a' másodikban pedig részenként adatik elő. Az első szakasz' bevezető cikkelyében a' német történet terjesztetik elő, ezt követik a' vázolatok németország' függő fejedelmeiről, és a' német nemesség' története és jelen állapotja. Két érdekes cikkely ezután általános élettrajzi-criticalai nézetek közül az újabb német literatúráról, és két másik különösen historiai, politicalai és tudományos írókról, mint szinte az újabb korbeli festőkről, szobrászokról, muzikusokról, és dramaturgusokról. Ezt követi a' német literatúra', tudomány', művészet' és művelődés' korszerinti rajza a' legrégebb időtől, és egy cikkely arról a' mit literatúra' statisticájának neveznek. Szerző aztán kiereszkedik a' vallás, nevelés, bűn, és büntetésre, és némelly utmutatás után a' fürdőkről és gyógyforrásokról, mint szinte az egyes statusokbeli lovagrendekről, berekeszti ezen első szakaszt néhány, Németország' politicalai és társas állapotjáról, épen olly nyílt és érdekes nézetekkel,

mint a' journalliteratúrát, és annak censuráját illető anecdotákkal. Második szakaszban röviden írja le a' német szövetség' egyes statusait, és a' sok tagu német status' alkatrészeit, segédforrásait, belső szerkezetét, szóval egész political intézvényét világosan, szabatosan adja elő. „Eléggé meg volna munkám jutalmazva, így szól Hawkins Dr. ha sikerülne nekem ezen hiános lopdosat által figyelmet ébresztteni az angolokban egy nép iránt, melly velök szorosabb és természetesebb kötelek által van öszveköttve mint akarmeltyik a' világon; egy nép iránt, melly lelkülete 's származása után közel atyafi, izlésében velünk leginkább egyező; egy nép iránt, melly minket inkább mint más akárkit talán a' dánokat, norvegusokat, és svédeket kivéve, testvérnépnek szokott nézni. Literatúránkuaq Németországban legnagyobb csudalói és legügyesebb kiadói vannak, és a' hosszú béke köztünk 's a' németek között szívbeli frigyét kötött, mellyet, minthogy független a' szerződéstől, határozatok által nem nyomhatni el.

A' legújabb kori német legjelesb írók' vázlatai, melylyek Gottscheden kezdetnek, és Heinen végeztetnek, nem érdeknélküliek. Az elsőbket következőleg rajzolja: „bár komoly tanító arcú, tudós parókája professor volt, nem tartá magához illetlennek a' színházzal bajlakodni, és critical seprőjének sikerült a' színpadról a' bábokat leseperni. Gyámolítá őt ezen javításban egy lipcei hölgy (neje?) francia fordítások' behozatala által. A' francia pseudo-classicus szabályok' befolyása alatt addig nyavalygott a' német drama, míg Lessing' critica'ja egy csapással meg nem semmisíté, de szerencsétlenül másik tulságba esett. Gottsched' fényszaka a' mult század 20—41 éve ideje közzé esett, mikor őt minden lipcei tanuló, mint családja' környezék. Neje a' kor' nyavalyájában sinlett, és francia tragoediát fordított, míg maga Addison' Catóját utánzotta. Gondolhatni, hogy a' professor' agyassága és merészsége nagyon nőtt a' szerencse' ezen napjaiban, mint történni szokott közönségesen a' kis lelkekkel, ha vállalataik sikerülnek. Mint törvényadó dictatori arczczal lépett fel a' literatori világban; de az ember' természetébe, hol a' critica' törvényei egyedül rejteznek, egy pillanatot vetni, nem tartá fáradságra méltónak. Aristoteles félreérté, és a' francziákat esetlenül, hiánosan utánzá. Míg 11. Fridrik Porosz király Szászországot a' hét esztendő háboruban bírta, főhadi szállását gyakran Lipcsébe tevé, és bár képződése után francia vala inkább mint német, hébe korba még is leereszkedett anyanyelvéről magának' tudomást szerezni, és ilyen szeszélyében Gottschedet hívá mint a' német literatúra' képviselőjét, udvarába. Ez mint testesült csudalója a' francziáknak, itt elemében találá magát, és szerfelett örvendett, hogy a' király' előítéleteit tudós tekin-

tete által megerősíthető, mellyért ez őt néhány francia verssel ajándékozta meg, mellyben „Szászország’ hattyújának nevezé.“ Goethe Gottschednél tett első látogatása’ alkalmával különös mulattató adatot hagyott róla. Tévedésből a’ professor’ öltözőszobájába vezetett, ki belépésekor hirtelen parókáját igazgatta, baljával ostoba inasát tarkón csapta, jobbját pedig az idegennek nyújtotta.

Herdert Goethe’ korábbi barátját és pártfogóját, ki őt oly nagyra becsüli, és kinek pályájára oly mély, oly tartós, és oly jótékony befolyást gyakorolt, úgy látszik Hawkins Dr. kevésbé méltányolja így szólván róla: „Herder criticus volt a’ szó’ jobb értelmében, olyan, ki örömestebb mulatott a’ szépségnél, mint hibákat keresett. Hajlékony, képezhető, és fogékony természetű volt; végre talán igen is hajlott a’ határozatlanhoz, és még legjobb korában sem találjuk gyakran a’ kitűnő lélek’ erejét és élességét. Első ő vivé be a’ német literatúrába ama világpolgári törekvést melly azóta mindég nevedék, és most büszkesége. Herder költő volt, nem philosophus; tanult inkább mint tudós. Hol tisztán és világosan nem látott, szerencsésen tudott tanácsolni. Sok nyelveket tudott, de egyet sem értett alaposan. Népköltemény felett tett vizsgálatai úgy látszik azon gondolatra bírák, hogy a’ muzsákat csak legdurvább imádóik tisztelhetik sikerrel és szerencsével. De ez nagy tévedés. A’ művészet az embernek annyira természetében van, hogy irántai szeretetét még a’ legvadabb állapotban sem vetkezheti le, és miért kellene a’ költészetet ettől megfosztani. Mi az ég’ ezen gyermekét nem éktelenítjük el az által, hogy szép köntösben öltöztetjük, azzal csak szépségei és ennen éldeletünk’ változatosságát neveljük.“ Ez kissé másként hangzik mint a’ hogy Goethe szól Herderről, bár az profetálással határos: ő igazságos elismerést csak a’ késő jövőd’ gyémántmérélegében találand. „Mások, így nyilatkozik Goethe többekközt Herder’ tudománya felett, úgy vétetnek körül tudásoktól mint akasztó borostyán-kocstól; körülé oly kellemeesen függ övé, mint szőlőveszszők, és azt gyümölcscesel, mint gerézddel ékesíté, Ismeretes a’ lelkesedé mellyel Goethe Herderről szól, ha róla azon két bélyegző vonást beszéli el, hogy ő egykor a’ karének’ ünnepélyes zengésinél magát a’ középkorba kívánta, máskor pedig közvetlen közlekedést a’ lelkek’világával. Nagyobb igazságot szolgáltat Hawkins Dr. Tiecknek, a’ német regényes iskola’ alapítójának. Mi itt azon helyet hozzuk fel, melly Tieck’ londoni látogatását illeti. „Tieck 1818 volt Londonban, és Shakspeare’ megcsonkítása miatt siránkozott nemzeti színházunkon.“ Tate’ jobbítása, Garriek’ változtatása neki nem tetszett, és alig talált szavakat hosszúságát azon kifejezni, mint adák „Mackbetet“

Drurylaeben. Látá Kemble Jánost, Coriolánját megtapso-
lá, de Hamletjén csak nevetni tudott. Kean' önkényes ma-
gyarázatát, és igazolhatlan pontozatát nem szenvedheté.
Macreadyt, ki még akkor csak kezdő volt egy új szomorú-
játékban látá felépni, és jövődöbeli hírét, előre megmon-
dá. O' Neil asszony volt kedvecuz hősnéje. Tieck angliai
idözésével igen meg vala elégedve, és három kellemes na-
pot töltött Coleridge-el Highgateben. "A' második szakasz-
ban levő Bentink grófság' vázolatában, olyan characterről,
minöt ottan felhoz, többecs két is mondhatott volna mint a' kö-
vetkező hiánost: „A' mostani gróf. Gusztáv, született 1809
a' ki, miután nagyobb testvére William lemondott örökösö-
dési jogáról, követé atyját 1835, Oct. 22. William a' nagyobb
testvér, mint gondolom, amerikai polgár, és földmívelő
Warren grófságban Missuriban.“ Ezen character bővcbb
és tiszteletesebb említést is érdemelt volna.

Blätter für literarische Unterhaltung (Nro. 260. 1838.) után

D. I.

BIBLIOGRAPHIA.

1. *ELÉMENTS de géologie*, mis à la portée de tout le monde etc. (A' földtan' elemei, minden ember által érthetőleg előadva, belbizonyításával annak, hogy a' földtani lettdolgok, a' szentírásban, egyiptomi traditiókban 's görög mesékben találtató, historiai lettdolgokkal megegyeznek) L. A. CHAUBARD által; 2-dik egészen átdolgozott 's megbővített kiadás. Paris, 1838. Ára 5 franc. — Minden földtani felfedezések, 's minden ezen tudományban néhány évek óta gyűjtött lettdolgok, világos előadásban találtak ezen munkában fel. De Chaubard ur talán nagyon kizárólag szentelte magát azon munkára, hogy a' szent 's világhistoria' homályos adatait a' világ' első korairól, öszvegyeztesse a' földtani adatokkal. Ugy áll ő elő, mint a' genesis' ügyvéde, a' legkisebb részletekben, 's megtámadja Cuvier-t mind abban, miben Mozesstől különbözik. Felmenvén a' zsidó textusig, annak minden szavát megmagyarázza, 's a' tudomány' új vizsgálódási szerint fejti ki abból az igazságot. Nem csak közönséges megegyezést akar ő megalapítani, hanem a' szent könyv' minden legkisebb szavait, teljes öszvehangzásba akarja hozni a' chemia' és physica' új felfedezéseivel. Ha Chaubard ur' czélja ezen különös és sokszor az okossággal ellenkező előadásban a' volt, hogy magának minden tanító intézetekbe utat csináljon, akkor nehéz munkája köszönetet érdemel, mert a' tudomány' előmenetelét eszközölte. A' legjobb eszköz az igazság' elérésére az, ha a' tudományhozjutást mindenekre nézve megkönnyebbitjük.

2. *DE LA LOGIQUE d'Aristote*. (Aristoteles' logicája). J. BARTHELEMY SAINT-HILAIRE által. Az Institut által 1837-ben megkoronázott értekezés. Paris, Ladrance, 1838. 2 dar. 8r. Ára 14 franc. — Ezen munka nagy figyelmet gerjesztend okvetetlen a' publicumban. Már azon megkülönböztetés, mellyben az erkölcsi és political tudományok' academiája által részeltetett, becses ajánlására szolgálnak annak, 's jóslatúul szolgálhatnak szerencséjének. Az lévén annak rendeltetése más részt, hogy a' legszebb könyvnek talám, mellyet valaha az emberi genius létrehozott, szétbontását és somnázatát adja, már előre ki van annak helye jelelve, minden könyvtárakban. Aristoteles' logicája, nem szünt soha meg hatalmas befolyást gyakorolni a' lelkek' menetelére, azon pillanat óta,

mellyben először jutott a' tudós világ esmeretére. Túl emelkedvén némi tekintetben a' tér' és idő' törvényein, mellyek az ember' minden szüleményén uralkodni láttatnak, veszély nélkül futotta az át a' századokat 's azok political és vallásos forradalmait. Bár melly korszakára tekintünk a' históriának, mindég általános uralkodásban találjuk azt; 's ha néha láng képzelő-tehetségek, nyughatatlan lelkek próbálják annak jármát lerázni, 's birodalmát lerontani, azonnal minden meg-rázkodni látszik, minden bizonytalan 's zavarttá lesz, 's a' fáradságos küzködések' bizonyos ideje után, sietve hajtják ismét meg fejöket ezen ragyogó világ előtt, mellyet az örök igazság' sugarának kénytelenek megismereni. — Oka, mert Aristoteles valójában az emberi elme' gépelyzetének valóságos rugóit tudta felfedezni. Állandó menetelének minden titkait, 's az abból származó elkerülhetlen következményeket feltalálá ő. Innen van, hogy mihelyt az megjelent, annak hatalmas fogalma, azonnal magára voná minden gondolkodók' figyelmét. Mind az ő mind az új világ hódolt a' nagy philosoph' tanításainak, 's Kant azok' örök becsét megalapítá ezen szavaival: „A' logica beltartalmára nézve semmit sem nyert Aristoteles óta, de nyerhet a' világosságban; Aristoteles az okoskodás' alapelveinek egyikét sem hagyá ki; de mi lehetünk szabatosabbak, módszeresebbek, rendesebbek.“ M. B. Saint-Hilaire ur a' mély tudománnyal, tiszta és felemelkedett stylus' érdemét köti öszve.

3. *REVUE française.* (Francia szemle.) Paris. Dupont et Co. Minden hónapban megjelenik egy 12 ívből álló füzet. Esztendei ára 40 franc. — Franciaország' minden havi gyűjteményei közt, ime ez az melly teljesen megfelel, az Angoloktól már régóta költsönzött *szemle* czímének 's melly Angolhon' legjobb Review-jai mellett az első rangot érdemli. Az abban kifejtett politicalai tanok, mellyek tagadhatatlan talentommal írvák (nagy részt Guizottól) kétségkívül eleven ellenszegülést találnak a' publicumnál. — Legnagyobb része a' francia szemlének, nevezetesb munkák' vizsgálatából áll. A' helyett hogy mint más gyűjtemények, olvasóinak románok' kivonatát adná, a' legnevezetesb munkák' megismertetésével foglalatoskodik leginkább, a' szerint a' mint azok megjelennek, 's ekként a' napi renden lévő legérdekesb dolgokról értekezésekbe ereszkedik. Criticája közönségesen véve nevezetes, nézeteinek magassága 's nyelvének méltósága által.

4. *ETUDES et souvenirs de voyage* etc. (Olaszthonban, Schweizban, Nápolyban, a' Vezúvon, Vulkánokon, Rómában stb. tett utazások' emlékezetei és stúdiumai). C. FLANDIN által. Paris, 1838, 2 darab 8r. Ára 15 franc. — Jelen munka, a' legérdekesb jelenetek' egyike, melly a' mulattatást oktatással köti öszve. Szerző nem akará a' rendszerinti út-
1840. II. 6

leírásokat követni, nem áll meg a' festői leírásoknál, félvén hogy olyvakat ismétlend, mik már sokszor elmondattak, hanem újja' eseményeit igen kellemetesen vegyíti össze a' legnagyobb érdekű tudományos vizsgálódásokkal. Jól tudván, hogy sebes utazásban nem lehet egy nép' erkölcei' 's intézetei' stúdiumának feküdni, magára a' tartományra függeszti figyelmét, 's minden feltűnő különféle természeti tüneményeken szemlét tart. Így Nápolyban a' Vezúv vonja magára egész figyelmét; megvizsgálja azt teljes módon, 's megvizsgálja sebesen mind azon rendszereket, mellyek ezen földalatti tüzek 's azok gyakori kitörésének magyarázatára kigondoltattak. Romában, 's Velenczében a' régiség' emlékei, elmékedésének tárgyai. Leírja a' legnevezetesebbeket, különösen pedig a' kevésbé esmerettek a' hajdankori polgárisodás' ezen maradványi közül, mellyekkel a' római föld mintegy hintve van. Némely históriai emlékezetek is foglalatoskodtatják a' rettentő Velence' dicsőségének 's hatalmának hajdankorából. — Az Alpesebben földtannal foglalkozik; 's ezen különféle alakú hegyek' tekintete, hol minden lépés világos nyomait mutatja a' föld által szenvedett felforgásoknak, a' földgolyó' kora 's eredetirőli nagy kérdések' felfogására vezérli ötét. Flandin ur' egyszerű 's könnyű stylusa kellemet ad ezen tudománynak, 's áltjában Flandin urat igen jeles szellem vezérli vizsgálódásaiban, mellynél fogva minden theoriák, vélemények 's rendszerekből azt mi jó 's az igazsággal megegyező, illőleg kitünteti.

5. ANTONIO GIOVIANI, par Mme Nanine SOUVESTRE. — Brest. 2 dar. 12r. 1836. Ára 6 fr. — „Gyermekség óta megszokása, engedni a' kívánságoknak, csaknem minden hibáink' forrása. Legelső 's legfontosabb használatmódja az akaratnak a' gyermeknél az, hogy azt maga ellen fordítsa.“ Ez azon erkölcsi igazság, mellynek kifejtése, czélja ezen kellemetes 's igen nevezetes talentommal irt elbeszélésnek, mellyet szülék 's gyermekek egyeulő gyönyörrel fognak olvasni.

6. NOUVEAU SYSTÈME de *physiologie végétale et de botanique* etc. (A' növényi physiologia' 's fűvésztan' új rendszere, az életműszeres chemia' új rendszerében kifejtett, figyelet-módszereken alapítva, 60 a' természet után rajzolt 's rézremetszett táblákkal); F. V. RASPAIL által. Paris, 1837. 3 dar. 8r. Ára 30 fr. Raspail ur' dolgozatának alapja a' figyelet, mellyet mi sokszor hanyagolnak el a' rendszerek' 's elnevezések' csinálói! Ő microscopiummal tudakozza a' természetet, 's igyekszik kikutatni a' titkokat, felfedezvén annak munkálkodását az életműves anyag' legkisebb részecskéjében is. Ezen bölcs irány nagy fontosságot ad az ő szavainak, 's nem engedi meg, hogy vizsgálat nélkül vettessenek félre az általa kimondott új eszmék, ha szinte azok igen merészeknek

látszassanak is lenni 's minden bizonynal több mint egy hibával legyenek is vegyülve. Egy sor theorcímában, mellyeknek mindenike lánczolatban van a' másikkal, lépésről lépésre követi a' növényzet' minden tünetényeit, igyekeztvén azok' okait 's okozatait megmagyarázni. Előadja ekként minden életműszerek' történetét 's azok' mindnyáját egy eredetre vezeti vissza, egy eredeti 's közös typusra, melly nem egyéb mint egyfaoldalú, láthatólag lyukatlan és színtlen, életműszeres hólyagocska, bevonva egy színes, enyves hólyagocska által 's melly keblében két ellenkező irányú pergefonalrendszert nemz, mellyeknek egyike a' zenith, másika a' nadir; egyike a' világosság, másika a' setétség; egyike az atmosphaera, másika a' földbel felé igyekszik. Ezen rendszert (Théorie spirovésieulaire) szerző az állatokra épen úgy, mint a' növényekre alkalmazhatónak véli, 's okoskodásait nagyszámu lettdolgok 's tapasztalatokra építi. Bár melly vélemények keletkezzenek is a' szerző által gerjesztett főkérdésekről, annyi igaz, hogy egy illy lelkesmeretes dolgozást csak csudálni lehet; igazi 's mély tudomány ez; hasznos a' mellett, melly az igazságot buzgón keresi 's nem hátrál semmi némű akadályok 's fáradságoktól. Neveli a' jeles munka' érdekét 's becsét a' hozzámellékelt atlas, mellynek ritka tökélyű metszéssel készült réztáblái, semmi kívánnivalót nem hagynak hátra. Szerző ritka béketűrése 's csudálatu áhatatossága által, több hamis eszme' megigazítását eszközölte 's nagy számu becses felfedezésekkel gazdagította a' tudományt.

7. *ETUDES de la vie des femmes.* (Studiumok az asszonyok' életéből); Mme NECKER DE SAUSSURE által. Paris, 1838, 8r. Ára 7 franc. — Ezen munka, a' legnagyobb érdekű elméllkedéseket foglalja magában az asszonyok' jelen állapotjáról, azok' neveléséről 's ennek következményeiről életök' minden szakáiban. Jeles tanácsokat, bölcs tanulságokat lehet abból meríteni, csak a' kár, hogy Mme Necker nem fogta fel a' kérdést egész terjedelmében, mivel munkája csak a' társaság' egy osztályát illeti, azon kényelmesen élő 's legkisebb számu osztályt, mellynek legkevésb panasza van. Azonban azt mit elő ad, a' legteljesb módon adja. Mme Necker nem kívánja kivenni az asszonyt szerény köréből, mellyet neki a' természet kimutatott; csak azt hiszi, hogy ezen kör sokkal bővebb, mint közönségesen vélik, 's hogy az asszonyok' hivatása a' családok' kebléből az, hogy a' férfi' életére 's tetteire a' legnagyobb befolyást gyakoroljanak. Ezen eszméből indulva, úgy találja, hogy az asszonyok' nevelése jelenen tökéletlen, rendeltetéséhez igen kevéssé illő, sőt sokszor aztal ellenkező. Érzeteti ő, mennyire szükség az érzést kifejteni, vállalás és erkölcsi irány' adása által, a' szívet egyszersmind képezni a' lélekkel, 's komoly és szilárd oktatmá

nyokkal ostromolni könnyelmű hajlandóságát, mellyek bizonyos korban mindég nagyobb hatalmat veendek rajta. Nem osztzik ő több első rangú írók' azon véleményében, hogy az asszonyoknak nincsen szükségök mely studiumokra, 's hogy őket magasb műveltségben részeltetni annyi mint pedantokká tenni őket. Véleménye szerint a' számvetés' és physical tudományok' elemeinek, a' nyelveknek, históriának és geographiának épen úgy helyöknek kell lenni a' leánykák' nevelésében, mint a' muzsikának, rajzolásnak, asszonyi munkáknak 's házi foglalatosságoknak. Nem a' tudomány tesz valakit pedanttá, hanem a' tanításmód, a' tudatlanság 's feltudomány vannak közel ezen szirthoz. — Mad. Necker' egész munkája telve igazsággal, kellemmel és frissességgel, de legnevezetesebb része annak az, mely a' házasságról szól. „A' házasság — így szól ő többet közt — szent kötele a' családnak, támasza a' társaságnak, melly nélkül polgárisodásról szó sem lehet, a' házasság, véleményünk szerint, még mindég legalkalmasabb állapot arra, hogy az asszony mennél közelebb juthasson a' tökéletességhez. Ha ezen kötélt' eszméje, valóságos magasságában vétetik, ha úgy tekintetik mint magának az istenségnek intézménye, abban annyi önmegtágadás, magát másoknak felszentelés találtatik; az emberiség' ezen szép tulajdonsági, a' magátfeláldozás' és korlátozás' tehetsége annyira követeltetnek, hogy ezen kötel, mindég legjelesebb iskolája leend a' jobbulásnak, 's még akkor is midőn a' kilátást semmi felmagasztalt érzés nem szépítené, annyi érdekes viszonyok támadnának csakhamar az életben, oly sok új tájak nyilatkoznának a' szívre nézve, oly soknemű kötelességek adnának becses minden órának, hogy a' létel' ezen kiterjedése, még egy nagy ok volna az erkölcsi kifejlődésre 's boldogságra.“ A' hely' szüke nem engedi hogy többet közöljünk e' jeles munkából, mellyben sok elmés nézetek, gyöngédséggel teljes vonatok 's a' legnagyobb érdekű részletek találtatnak, de a' helyett ajánljuk azt mint becses szerzeményt minden könyvtárnak, 's mint oly könyvet melly tulajdon studiumot érdemel.

8. *EXAMEN médical et philosophique du système pénitentiaire.* (Orvosi és philosophiai vizsgálata a' bűnhesztő rendszernek) L. A. Gosse, o. dr. által. Genève et Paris. *Cherbulier et Co.* 1838. 8r. Ára 6 fr.

9. *MÉMOIRE sur l'hygiène des prisons.* (Emlékirás a' tömlöczök' egészségtanjáról). M. COINDET, o. dr. által. Paris, 1838, 8r. Ára 2 fr. 50 c. — Ezen két munka különös érdeket nyújt. Mind eddig a' bűnhesztő rendszert csak erkölcsi oldalról tekintették, 's az elítéltek' újjászületésével lévén elfoglalva elfelejtkeztek az egészség' kívánatiról. A' reform' bizonyos feltételei, mellyek a' lélek' felébresztésére szükségesek, a' testre veszélyes befolyással vannak. Illyen különösen a' különre-

kesztés, mely a' bünbesztő rendszerben elég nagy szerepet játszik. A' statistikai vizsgálatok 's különösen dr. Coindet ur' szép dolgozata, bebizonyították, hogy az általános éjjeli nappali különrekesztés, szakadatlan oka a' nyavalyáknak 's halandóságnak. Különösen megmutatták ezek, hogy az az ész' nyavalyáira sokszor okot nyújtott, 's hogy a' maga gondolataira korlátozott lélek, magára 's a' lelkesmeret' mardosására hagyva, sokszor igen gyenge, ellentállani ezen kegyetlen próbának. — Gosse ur' munkája, hasonló értelmű, de az egészségtan bővebben ki van abban fejtve. Rendszerének alapja a' physicumnak az erkölcsire, a' testnek a' lélekre való befolyása, honnan Gosse ur szerint, a' vetkes hajlandóságokat olly táplálattal kell ostromolni, mely képes legyen megakadályoztatni minden rendetlenséget az állati testben. Az agyvelő' sérelmeit, a' vér' tódulásait a' főre, ugy tekintí Gosse, mint legközönségesebb 's legfélelmesb ingereit a' szenvedelmeknek. Az elítélteket hát illő életrendre akarja ő szorítani, mely elkészítse őket az erkölcsi reform' első leczkéire. A' hasznos munkával öszvekapcsolt mindennapi gyakorlást is elmulthatlan segédszer gyanánt tekintí ő, 's e' végett új gépelek' bevitelét ajánlja, melyeket az elítéltek hozzanak mozgásba. Azonban Gosse ur' rendszere ellen nagyon sok kifogást lehetne csinálni 's ezek közt legfőbb az, hogy lettdolgok ellenemondanak a' theoriának. Könnyű volna megmutatni, hogy a' legjózanabb, legsoványabb élet, mely legkevésbé képest vértodulást okozni a' főre, épen nem akadályoztatja meg, a' legerősb szenvedelmek' kitérését. Minden esetre köszönetet érdemel a' szerző, hogy a' köz figyelmet, egy eddig elhanyagolt tárgyra fordította.

10. DE LA PROSTITUTION *dans la ville de Paris* etc. (A' fajtalan életről Párizsban, a' nyilvános egészségtan', morál' és közrendtartás' tekintetéből); A. J. R. PARENT-DUCHATELET, a' parizi egészségi tanács' tagja stb. által. Paris, 1836, 8r. abroszokkal és táblákkal. Ára 16 fr. — Németül, fordítva dr. Becker által. Leipzig, Fr. *Fleischer*, 1837. Ára 4 for. 30 kr. pp. — Nagy érdekű munka, akar tárgyának fontosságát, akár pedig azon lelkesmeretes módot tekintsük, melylyel azt lelkes szerzője kidolgozta. Olly helyzetben lévén ő, honnan gyakran láthatá közélről ezen sebet, mely elválhatlannak látszik lenni minden népesebb helyektől, mely stúdiuma tárgyává tevé azt, a' nélkül hogy magát az akadályok 's undorodás által el hagyta volna reitenti. Annál nagyobb köszönetet érdemel a' szerző, mivel ezen visszataszító tárgy olly közel öszveköttetésben van, a' moral, nyilvános egészségtan' 's statistica leglétalaposh kérdéseivel. Nem csak mint világos elméjű philantrop foglalatoskodék ő azzal, hanem öszvegyűjtött minden hivatalos tanüveveket, melyek neki

alapul szolgálhatának némi közönséges törvények' felfedezésére, ezen rossz' menetelében, okaiban 's következményeiben, 's azon eszközök' kitalálására, mellyek ezen még mindég gyógyíthatlannak itélt rosszon segíthetnének. — Parent-Duchatelet' szoros vizsgálódási szerint ezen lealacsonyított aszszonyok' száma Parisban 15 év alatt (1816—1831) csak 12,707-ra megy, 's ezen szám sokkal csekélyebb, mint mennyit az eddigi írók adtak. Ezek közül 24 nem tudta születése helyét, 32 Afrikából, Amerikából vagy Aziából jött, 451, Franciaországon kívüli tartományokból való volt 's végre 12,201 Franciaországban született. Megmutatja aztán hiteles tanulevelekből, hogy egy harmad része ezen szerencsétlenek' apáinak irni nem tudott, tehát a' legalsóbb néposztályhoz tartozott, továbbá hogy egy negyed része minden ezen osztályhoz tartozó 's Parisban született leányoknak, törvénytelen házasságból született legyen. Meg vizsgálja továbbá a' keresetmódokat, mellyet azon leányok addig követtek, 's úgy találta, hogy többnyire, ülő életet követtek, a' gyárokban, piperekészítőnőknél stb. Végre megmutatja, hogy ezen teremtmények többnyire teljes míveletlenségben vannak, 's hogy a' 4470 Parisban született leányok közül 110 jól, 1780 igen rosszul 's 2332 épen nem tudott irni. — Psychologiai érdekű az, hogy ezen bűn, csaknem átaljában eszközül szolgál másnemű czélokra 's hogy csak a' legritkább esetekben czél maga magának. Átaljában, felette nagybecsűek a' szerző' psychologiai vizsgálódásai 's részint ujságok által meglepők. Mindenütt követte ő, közepette a' bűn' mámorának a' jobb emberi érzést, 's figyelmetessé tesz azon apró sajátságokra, mellyek által az emberben lakó nemesb rész, akaratlanul elárulja magát. Ebből méltán lehet következtetni, hogy a' nevelés, melly a' szép 's jó' szerelmét beoltja a' szivbe, melly egyedül képes az emberi méltóság' érzését kifejteni, leghatalmasb eszköz volna az erkölcsi elvetemedések' megakadályoztatására 's a' nemesb életmód megkedveltetésére.

11. REISE IN DEN SÜDLICHEN THEILEN von Neu-Griechenland. Beiträge zur Charakteristik dieses Landes. In Briefen von E. R. FRIEDRICHSTHAL. Mit einem botanischen Anhang. Leipzig, *Engelmann*, 1838. n12r. 13 $\frac{3}{4}$ ív. Ára 2 for. 15 kr. pp. — Noha ezen munka tudományos szellem, 's figyelet' és felfogás' mélysege nélkül szűkölködik, érdekes felvilágosításokat nyújt az még is a' görög földről, az ottani szokásokról és életmódról, nevezetesen a' házi és társaságok életről, a' lakosok' characteréről, valamint az ottani dolgok' akkori állásáról.

12. KITAB WEFEYAT EL-AZYAN, ou *Vies des hommes illustres d'Ibn-Khallikan*. (Híres emberek' élete d'Ibn-Khallikantól). Paris, M. U. Firmin *Didot*, 1838—39. Az arab

text nyolcz 160 lapnyi szállitmányból álland, 's mindenikének ára 10 franc. — D' Ibn-Khallikan' biographiai szótára, az arab literatúra' azon munkáinak egyike, melyet osztatlan tetszéssel bíráltak meg Europa' tudósai. Az islamismus több mint nyolczszáz nevezetes embereiről közöl ez esmeretéseket, 's olly lettdolgokat és utasításokat nyújt, mellyeket másutt hiába keresnél. Szerző felette mély jártasságot mutat nemzeti literatúrájában; egy musulmánál ritka critikai szellemet tanúsít, 's biztos jeleit adja annak, hogy korának semmi esmeretneme előtte esmeretlen nem volt. Jelen munka' kiadásának sok és nagy nehezségek áltak ellenében, mellyek elosztására hatalmas segédet nyújtanak a' királyi könyvtár' keleti kéziratokban gazdag gyűjteménye, 's míg élt, a' nagy hírnű Silvestre de Sacy. Gyászba borulván a' keleti tudományok ennek halála által, a' kiadó kettőztetett szorgalommal 's nekifekvéssel igyekszik a' munkát azon úton bevégezni, mellyet híres mestere kimutatott.

13. HISTOIRE des Francais des divers états etc. (A' különbözőféle tartományokbeli Francziák' historiája, az utolsó öt században): AMANS-ALEXIS MONTEIL által. XVII-dik század. VII. és VIII-d. darab. Paris, Mme Poussin, 1839; VIII, 503 és 581 l. 8r. — Ezen két darabban nagy számu különös lettdolgokat 's éles figyeleteket gyűjtött össze szerző, olly alakban, melly nem annyira a' historiához, mint a' historiai románhoz tartozik, a' Francziák' erkölceiről, szokásairól 's magános életéről a' 17-d. században. Monteil ur, gondosan közli a' darab' végén, azon forrásokat, mellyekből meritett, 's ezen jegyzetek, azon kívül, hogy a' szerző tudományosságának bizonyossági, lelkismeretes munkájának valószínűségi historiai becsét is adnak.

A. B. P.

A' FRANCZIA ACADEMIA' JUTALOMKÉRDÉSEI.

I. *Nagy jutalom a' physicából.* „A' legnevezeteseb egyszerű testek' specificus melegségének, valamint nagyszámú ércz és életműves öszveköttetéseknek szoros tapasztalatok általi meghatározása. A' testek' specificus nehezsége és specificus melegsége közti viszony' megmagyarázása.“ A' dolgozatok' beadásának határnapja, april 1-sője, 1840.

II. *Hatezer frankból álló rendkívüli jutalom* „a' legjobb munkának, a' gőzerő' legsikereseb alkalmazásmódjáról a' hajókázásra, 's a' legjeleseb rendszerről ezen hajók' mechanismusában, megterhelésében, felfegyverzésében 's egyéb belső elrendelésében.“ Határidő 1-ő martius, 1841.

III. *Nagy jutalom a' mathematicára.* „A' körkörbeni mozgások' pályahagyásait, periodicus nagyságok' sorai által olly módon meghatározni, hogy számrendes táblák által, egyes planéta' álláspontját, bár mi időben meg lehessen határozni.“ Határidő első martius, 1841.

IV. *Tizezer frank jutalom a' tehénhimlőoltást* illető következendő kérdések' legjobb megfejtéseért: „A' tehénhimlő' óvóereje általános-e vagy csak időszerinti? — A' utóbbi esetben, szoros tapasztalatok 's hiteles lcttdolgok által meg kellene azon időnek határozatni, melly alatt a' tehénhimlő az emberhimlőtől megóv.“

„Bízatosb 's hosszabb ideig tartó óvóereje van-e a' tehénhimlőnek (cowpox), mint a' tehénhimlőinégnek, melly már kisebb vagy nagyobb számú oltásokra használtatott?“

„Azon esetben, ha a' tehénhimlő' óvóereje idővel megkisebbedik, meg kell-e azt újítani 's mi által?“

„A' tehénhimlő által okozott, helybeli jelenetek' intensitása, arányban van-e, annak az emberi himlőtől megóvó erejével?“

„Szükséges-e ugyan azon egyént többször beoltani, 's hány esztendő mulva?“ A' munkálatok' határideje, első aprilis, 1842.

V. *Jutalom az astronomiából,* egy emlékpénzből álló, Lalande által alapítva, a' folyó esztendő' nyilvános ülésében, azon munkának fog odaitéltetni, melly az astronomia' előmenetélére leghasznosb leend.

VI. *Manni ur által alapított jutalom.* „A' tetszhalál' különbnemű fajainak megkülönböztető jelei mellyek?“

„Mellyek az elevenen eltemettetés' elhárításának eszközei?“ Határidő első aprilis, 1848.

A. B. P.

A' CRITICA'

ÁLLAPOTJA ÉS AKADÁLYAI

FRANCZIAORSZÁGBAN.

Mig Franciaország nem szűkölködik új literatúrai termékekben, mellyek egyes criticusoktól dicséret és csudálatlaltalmoztatnak, és legatább első feltüntötkkor habár mi hamar elhangzó figyelmet támasztanak, komoly és józan szózatok, a' legújabb francia literatúra' állapotja, különösen annak tulajdonképi értelemben teremtő ága felett csak méltatva és diadallal nyilatkoznak. Következőkben teszünk róla bizonságot.

A' közönség criticát ohajt, joggal, mert épen nincs. De nem tudja, milly nehéz, mit ohajt, sőt, mondjuk ki ke-reken, csaknem milly lehetlen mai nap, és pedig számtalan okoknál fogva, mellyek magának a' társaságnak állapotjával, és a' literatúra' egész alkotmányával egybefüggenek. Nyolcz év, azaz a' juliusi forradalom óta, a' tudományi iskolák, mint a' politicalai pártok, feloszlottak, és újak épen nem alakultak. Kítünő egyedek, új elmék különböztettek meg magokat, a' nélkül, hogy létező körhöz tartoznának, czél nélkül, hogy önálló nyilvános tant képviselnének. A' régibb elmék, 's közöltök a' legkitünőbbek, mellyek kör, és tanhoz tartoznak, 's a' restauratio' idejében nagy tekintetben állottak, hirtelem ótalom nélkül, köreikből mintegy kilökettek; egyenesen nem tarthaták fel többé magokat, és mivel folytonosan ott akartak tündöklenni, lón, hogy nem valának többé önmagok. Azok, kiket tölgyekül nézének, mig a' társaság' kizáró falai léteztek, mellyek őket megszorítani látszának, szabadban csak meghajlott és törött fák levének. Így La Mennais, ki előbbi években pecsétjévé villántól zúzott tölgyet akara, illy jelmondattal: „Töröm; de meg nem hajlom“, daczos szavát teljesülni látta; és ezen magas nemes természet most elmélkedhetik darabokra szeldelt tölgye felett. Lamartine kevés évek óta La Mennais-val hasonló és egyforma belső forradalmon ment keresztül; valóban ellenképe annak, ha elméjök' és természetök' különbözősége szám-
1840. III. 7

ba vétetik. A' restauratió' rámaja a' Lamartineé is volt, 's ugy látszott, mindég így kell maradnia. A' sugárok kölesnősek valának; a' költő kéjelmesen érzé magát, és nyugodtan megmaradt ezen állapotban. De midőn ezen ráma nem volt többé, ő korlátok' ismerete nélkül kelletin túl terjeszkedik, és azon gáz' módjára, mellyel költészetének aetheriségében rokonságot tanúsít. Érdekes szemmel tartani azon befolyást és visszahatást, mellyet a' legújabb fordulat' két legkitünőbb talentoma ezen két nagy, a' restauratióból maradt elmére gyakorlott. Az *egy hívó' szava'*, és a' dicső festész *Lelia'* szerzőjének philosophi és irói közeledése a' korszakra vitetésben semmi meglepőbbet, és jellemzőbbet nem mutat, mint azon hirtelen és hatalmas tekintet, mellyet Balzac' modorja Lamartine-nak, az *egy angyal' bukásában*, egy teljesen földalatti szakaszára vetett. Mind ez azt mutatja, hogy az irói iskolák nyolcz év óta feloszlottak, hogy a' character' korlátai, és biztosítékai a' leguemesebb elmeéknél hirtelen vagy lassan, a' dolgok' nem tudom, mi zavaró vagy felozlató erejének engedni, és hódolni kényszerültek. Ezen zavar és örvény mutatják az új irói időszakaszt. Mi nélkül a' munkák szűkölködnek, a' tám- és védpont, — hogyan találhatná ezt fel a' critica?

Kétség kívül az ép, művelt értelem és izlés, mindég alakíthatja itéletét, még harmoniás kerek művek' nemlétében is képes nyilatkozni, szánakozni, vágyait kijelenteni, gáncsát vagy reményét kifejezni. Ez gyakran beszélgetésben történik és ezen alakban a' critica meg nem szakad. Honnan van már, hogy azt őszintén össze nem szerkesztik, illendőnek tartván visszavonulni, és hogy gyakran olly nagy a' különbség a' közt, mit belátással és erősen érezve kimondanak, és mit kinyomatnak.

Onnan, mivel a' nyomtatásban nyilvánított critica mellett bizonyos szükséges külső feltételek állanak, függetlenül azon itélettől is, mellyet talán in petto (a' kedélyben) formálnak. Őszinte független criticusnak szükséges, hogy magát nem kell meg neveznie, nem azért, hogy névtelenségből az irók elleni visszaélés kikerültessek, hanem hogy ő az irók' méltatlankodásitól biztosíttassék. De most a' szemle és tudományi fénykör' szüksége, melly az iparral 's közlekedéssel van öszveköttetésben annyira jutott, hogy a' legsilányabb bírálatok alá nevek, előnevek kiíratnak.

A' criticusnak továbbá nem kell elszigeteltetnie, 's egyedül ülni asztalánál tollal kezében; neki tanok' rendszeréhez, és bizonyos, vele egyetérző társulat' köréhez tartoznia, mellytől fedessék, mellyből pillanatonként erősséget, 's iteleiteinek kijavítását merithesse; mivel maga sokszor nem mást csinál, mint köre' szavazatait lopvást öszveszedi, 's az ered-

ményt jól átdolgozva nyilvánossá teszi. De nyolcz év óta criticus fáradsággal és haszontalan keresne illy védő és tanácselő kört. A' restauratio alatti journalnak, mellyben a' legjobb, mélyelmű, és legneimesb critica adatott, a' *Globenak* volt valóban szerencséje egy, egyforma philosophi miveltség, egyforma haladás és tapasztalás, és egyforma szellemi sugallat által egyesített körhöz¹⁾. A' *Revue des deux mondes* olly időpontban tűnven fel, mellyben illy ifju, és erőteljes egyesülhetés már megsemmisült, legalább a' romokat igyekszik felszedni, és megtartani. Ez neki, ugy látszik, némileg hecsületesen el is sült; zárt egység helyett, melly többé lehetlen volt, kárpótlékul, a' szelidség' szellemét, és nagyobb terjedelmet akara elővenni. Mind a' közt, mit ezen értelem-beni dicséretes credményekből nyereségnek hiszünk, valljuk meg, a' tulajdonképi critica nem volt mindég elég terjedelmes, és következetes. Nem minden bírálattot meg; gyakran elmellőztek valamit, választottak. Ha valaki író lón jobban iparkodtak ollykor személyességét leirni, mint munkáit meg-bírálni. Azonban itt is vannak kivételek, és hiszem, több, mint egy író fogott lenni azon véleményben, hogy a' revue des deux mondes-ban eddigelő igen keves critica volt.

Akarmint lett légyen, ha folytonosan, mint a' közön-ség kívánhatá, critica nem adatott, hogy a' feltételek' akadályaira visszajőjjenek, onnan ered, hogy a' tulajdonképi értelem-ben ugy nevezett literatúra' megyéjén bíráló' szerepe különösen kényes valami. A' versek, regények, az egyediségnek, mint mondják, olly pontjára értek, magokat és másokat olly nyilt és meztelen nézőhelyre állítottak; az írásmód, hogy az egész embert visszaadja, nemcsak szelleme, hanem mérsékménye lón az irónak, annyira, hogy körülbelül lehetlen élő és igaz criticát irni személyes műtételek, és a' physiologia' folyamának meztelen adása, vagy épen alattomos sebészi gyakorlat nélkül, mi minden pillanatban sértésre csapong ki.

Közbe jó az ipar, mit mai nap, ez vagy amaz alakban minden lépten nyomon fellelünk, mi minden czikkelybe kérve vagy fenyegetőzve becsúszik. E' felett tisztába hoznom magamat a' következő sorokat kell kiirnom, mellyeket egy „gondolatok“ még világra nem jött kötetében talállok: „Ha jelenleg valamelly író, költő, regényszerző élesen megbíráltatik, csaknem, mintha kenyerét akarnák elvenni, mintha őt akadályoznákn hecsületes szorgalma után élni, és könnyez

1) Mi emberek a' Globe' urai, mint lesznek naponként nagyobbak és szembetűnőbbek. es mintha mindnyájan egy lélektől lelkesítetténekn, arrul alig van fogalmunk.

engedékenységre jutunk, az írónak kedveztén, ki természet élelemért, nem dicsőségért. De mihelyt a' critica szelidül, és talán halkan dicsér, az alázatos koldus azonnal begyvet pöflészt, — és követel *hírt*, *hírt* még pedig elsőrangút, magosat, nem másodrendűt, mert magát in petto a' század' lángelméjének gondolja. Mit tegyen most a' szegény bíráló? Lebiráljon egy szerzót? az annyi mintha üvegesnek bódéjában minden üvegeit összetörné, mintha egy isten' kristálygrottáját csufosan szertezúzná. Még tovább lehetne terjeszkedni a' critica' utjának tövisei és akadályai felett; de félbeszakasztjuk, annyival inkább, mivel Balzac ur' legújabb munkája még kissé a' tárgy mellett marasztal. Ezen könyvet: „*A' XIX. század' erkölcsének stúdiumai*“ előszó kezdi, meg, melly az egésznek nem kis, pikant részét teszi. A' szerző, beszélvén az itt öszveszedett, és három töredéknek nevezett három novelláról, mentekezik a' bennök találtatandó tökélytelen, és szabályszerütlenség ellen, és kibocsátkozik nagyszélesen, azon anyagi szükségek felett, mellyek rajta zsarnoklanak. Maga és Walter közti párhuzam után, kivel ugyan, mint mondja, magát nem akarja összehasonlítani, összevetvén az olasz művészet' remekeit a' mi szegény festvényink, és faragványinkkal, folytatja: a' márvány olly drága; a' művész ép úgy eselekvendék, mint a' szegény emberek, mint Paris, és a' kormány, mellyek papirorost használnak nyilvános emlékekre. Hja! ör.....; a' szerző a' maga' korába tartozik, és nem a' X. Leo' századába; hogy ő szegény touraine-i, és nem gazdag Scott. Mind e dolgok egybefüggenek. Évdíj nélküli ember nem köteles hozzátok könyveket szállítani, mint egy literariai király' emberei. A' criticusok mondják, a' világ utánok hangozza, pénznek azzal semmi köze..... Rubens, Van Dyck, Raphael, Titian, Voltaire, Aristoteles, Montesquieu, Newton, Cuvier adhaták azon valódi örök formát műveiknek fejedelmi segítség nélkül? Nem megvallá Rousseau J. J. hogy a' Contrat social köve egy nagy emlékeknek, mellynek kiviteléről le kelle mondanía? Így mi Rousseautól csak czikkelykét birunk, kit bí és inség ölt meg.“

Miután darab ideig illy hangon beszél, egy szóhoz ragaskodik, mellyet Custine ur, Spanyolországrol irt könyvében csusszantott ki: „Francziaországban, mond a' szelleműs turista, Rousseau azon egyetlen, ki tettei és szavai által tanubizonytságot tón a' literariai apostolkodás' nagyságáru; a' helyett, hogy írásaiul élne, eladná gondolatit, zenét irt, 's ellátá szükségait. E' nemes, a' megvakult világtól nevétségessé tett példa már elegendő élte' tévedésivel kibékíteni. Nagy a' különbség szegény Rousseau' méltóságteljes cselekvésmódja, és az emberi szeretettel speculatiót üző Voltaire',

és viszhangja' Beaumarchais' fényes tudományi szerencséje között. "Balzac ur nem igaztalanul jegyezvén meg, hogy e' szigor az írók iránt, kik műveiket eladják, szebb színben jelennék meg, ha kevésbbé szabadítékos tollbul folyanda, mint Custine uré minden tekintelben, magaénak szabad folyamat enged, és ellenpontra szökken, 's mindent elmond, mit literariai milliósokra emlékezetből tudhat, és végzi, hogy ha valaki nem olly gazdag, mint egy nagyhaszonbérlő, nehezen lehet nagy íróvá. Ezen előbeszédnek különböző benyomásainak kell lenni, illy állítások mindenféle érzelmeket támasztandanak. Ránk nézve eme benyomás általában keserű volt. Az írói szegénység és gazdagság feletti hosszas nyilatkozás fájdalmasan esett. Bizonyos, hogy a' pénz jelentőséggel bír az író' életére és talentumára nézve. De egy Rousseau J. J. büszke, köztudomásu és csaknem cynicus szegénységének, Custine ur' előkelő kényes és aristocratai finnyosságának, és Balzac ur' kimaradhatlan milliók, és tudományi évdijért sovárgó követelésének, egy illető írónak Senancourtnak pár tételét mint igazságot, tapintatot és méltóságot akarom el- lenébe állítani: Emlékezzél meg szünetlenül, hogy a' való javak mindég fenségesbek a' jólét' élveinél; de el ne felejtöd, hogy a' pénzre adj némi hecset, mert gyakran meghozója annak, mit okos ember el nem taszithat. A' gazdagságot hogy megvetesd, várd el, mig a' balsors' éveit tanultad is- merni, mig hosszas nélkülözés erőd' meggyengíté és szegény- ségdedben természetlenné válni láttad a' szellemet, külvilág folytonos ellenállása, vagy emberi természet' csekély ener- giájának miatta. Akkor állithatod, hogy a' mi méltóságunk és hecsérzetünk legfinomabb öntudatával összeférhetlen, so- ha nem kap mentséget a' tiszteletdíj aranyában; de át is lá- tandod, mikép hecsülettel szerzett vagyon sokat ér, és az ideigvaló javak' megvetését azokra hagyod, kik a' nélkül, hogy azoktól teljesen megválhatnának, elkeseredéssel vannak bizonyos ellenség ellen, melly mindég győzödelmes." Ez egy szegénységtől lenyomott természet' elfojtódott kiáltása; ki- mondván, hallgassunk! mire valók az olly balzaci hosszas nyilatkozások? miért a' közönséget e' nyomorba avatni mely- lyet a' büszkeség, ha való, eltítkol?

Blätt. z. Kunde d. Liter. d. Auslandes (No 50, 51. 1839.) után

D. J.

CRITICAI SZEMLE.

TÖRTÉNETIRÁS.

Geschichte der vandalischen Herrschaft in Afrika, von Dr. Felix PAPENCORDT. Eine von der Academie zu Paris im August 1836 gekrönte Preisschrift. Berlin, 1837. 29. év, 188. Ara 3 for. 45 kr. pp.

Az európai népelet' kifejlésének alapját találjuk azon időszakban, mellyben a' régi világ a' germán-keresztény századokba lép által, melly időszakot népvándorlásnak nevezünk. Egy nagyobb hajdankor' haldokló hagyományi, és az új 's erőteljes nemzetiségnek, melly rövid idő alatt az üdvezítő vallással lép kapcsolatba, emelkedő hatalma közötti küzdelem korszaka ez, melly a' historiai világnak egészen új alakját idézi elő. Az életnek minden elemei, vallás, státus, erkölcs sarkaiban rendítettnek meg; ellenálthatlan erővel rohánzó folyam ez, melly a' szemlélők előtt szükségképen fejtelenségre átmenetelnek, törvényszerűleg megalapított rend' felbomlásának látszott, de mellyben m' Európának újabb és szebb életre — melly a' középtenger szelétől mintegy történetileg terjeszkedett a' szelső éjszaki partokig, — átmenetelét látjuk, a' mennyiben a' régi elfinomult, 's egyszersmind erkölcsi romlóság' tetőpontjára 's végső hanyatlásra jutott déli nemzetek 's a' vad, még fejtelten, de erődúzs éjszaki népek közötti közfal' kiegyenlítődése ekkor kezdődött meg. Mind két résznek népiségei átjárták egymást, az erő győzött, de megneemesítettett, felvévén magába a' hosszú historiai életen alapúlt műveltséget; a' római világból kapták a' Germánok a' keresztény vallást, melly őket világpolgári jelentőségre képessé tette. Ezen mozgás még Európa' határin is túl terjeszkedett. Góth harcosok' csapatai Ázsiának partjairól annak belsejébe nyomultak, de nem vala elég erejük az uralkodó tespedést legyőzni. Ellenben egy ágnak sikerült Afrika' északi partján telepítvényt állítani fel, azon földön, hol gyakori cserével európai 's ázsiai uralkodás váltogatták egymást.

Ezen események' egész sorát Gibbon halhatatlan munkájában kimeríteni törekedett, — Mascovnak alapos vizsgálódásai nagy részben 's pedig a' leg nehezebben utat csináltak előtte. Ő utánna a' történetírás nevezetes előmenetelt tett, nyomozások annak különféle osztályaiban új fényt derítettek ezen időszakra, különösen a' germán világ az újabb nyomozások által lett különösen nyelvet 's jogot tekintőleg érthetővé. Mindazáltal még sok hibázik, míg elmondhatjuk: a' népvándorlás úgy vagyon kinyomozva 's előadva, mint azt a' tudomány megkívánhatja. Részletes vizsgálódásoknak tágas mező maradt még most is. Többen a' most élő történetbúvárok közül e' szakaszra fordíták figyelmüket: minden törekvés elismerést érdemel ugyan, de nem mindenik felel meg a' kívánatnak. Mascov' nyomozatai, Gibbon' előadásai nem ritkán alapúl vétetnek az újabb dolgozatoknál. Jelenleg Zeussnek gazdag és munkás gyűjteménye kapcsolatban azzal, mi Grimmnek nagy munkáiban lerakatott, elegendő anyagot szolgáltat, mellyből még sokan fognak kölesönözni, az illy könyvekben hiányzó eleven egybefüggést saját adataikkal kiegészítvén. De nem ez mozdtítja elő a' tudományt, ki nem saját gyűjtögetéséből 's nyomozásából meríti ismereteit, 's a' forrásokat alaposan nem ismeri, sem kimerítő munkát, sem egyes részeknek kidolgozását haszonnal nem fogja végrehajtani.

A' fent czimzett könyv nem tartozik azok' sorába. A' sz. önállólag dolgozott, figyelmezve mindazáltal elődei' munkáira, hogy a' talált alapon nagyobb épületet emeljen, 's egy részét ezen népmozgásnak tisztább fénybe helyezze. Azon telepvény' szélső pontja volt a' germán befolyásnak a' római világra, melly — okot szolgáltatván erre egy korunkbéli hasonló történet — itt gondos vizsgálódás tárgyául tétetett. A' sz. forrástanulmányon alapította könyvét, ismeri mind általános eredményit a' históriai vizsgálatoknak, mind különösen az újabbak' e' részt illető munkálatit; elfogulatlanul lát munkához, 's egyszerűen, minden keresett öltözet nélkül, de nem kellemetlen nyelven adja elő szorgalma' eredményeit.

Két fő osztályokra oszlik el a' könyv, u. m. a' Vandalok' politicai története; vizsgálódás országok' belső állapotja körül. Egy bevezető fejezet megismerkedtet a' nép' korábbi történetével, 's a' meghódított föld' fekvésével, egy függelék némely egyes kérdések' felvilágításával' foglalkozik, 's előadja a' munka' dolgozása mellett használt forrásokat.

Az első részről általánosan megjegyzendő, mi szerint benne a' vizsgálódás inkább munkás és nyugalmas, mint mély 's kimerítő, az eredmények világosak és egyszerűek, de sem meglepők, sem csalhatatlan bizonyosságúak. A' tulajdonképi históriai előadásról is ezt lehet itélni. Egyszerűen

beszéli el a' történetet a' nélkül, hogy tudós egybevetések vagy éles gyanitgatások által ismérteink' mezejét tágitaná.

Több szorgalom van fordítva Afrikának a' Vandalok hódítása előtti valamint a' vandal uralkodás alatti állapotja kinyomozására, 's itt mind ezen gazdag 's csudás történetek által kitűnő ország' kifejlését, mind a' germán életnek ezen egészen idegen földön ki képzését illetőleg becses közlemények találtak, mint ezt várhatni olly munkától, melly a' párisi academianak illy értelmű jutalomkérdésére készülvén, a' jutalomra kitűnő megtiszteléssel érdemesítettet. Először körülményesen kifejetik a' Vandalok' viszonya a' többi lakossághoz. A' többi germán népeknek római földöni telepikhez több fő vonatkozásokban hasonlólag fejlődött ki a' régi törzslakosok' állapotja. Elveszték minden tulajdonokat, 's „hőrigek“ lőnek. Mindazáltal a' hiányos forrásokból megmutogattatik, miként ez a' viszony csak a' proconsular tartományra terjedett, a' többi részekben a' Rómaiak' szabad tulajdona 's általában az ország előbbi állapotja fentartott. A' tulajdonnak felosztása győzők 's meg győzöttek közt mint ez ezen időszakban több ízben megtörtént, még a' benn születtek teljes meghódításukkal sem talált helyet. Meddig magok telepedtek, elvettek mindent, távolabb részekre csak uraságok terjedett ki, 's megelégedtek adókvetéssel. A' városokban tulajdon nélkül fentartották a' Rómaiak tekinteteket 's sajátságokat. Mellettök éltek a' Vandalok, kiknek életök módja a' többi germán népektől nem igen különbözik. Az mindazáltal sajátságos, hogy már Geiserich törvényt hozott mi szerint a' nemzetség legidősbje következék a' népnek minden befolyása nélkül mindég az uralkodásban, holott a' többi német népeknél a' választás 's örökösödés egyesítve voltak. Ref. ebben kételkedik. Ez a' törvény csak az uralkodó ház' különféle tagjait, rokonait szabályozhatta, a' nép' helybehagyási joga fennmaradt, de valamint szokás által vezéreltetve mindég az örökösödést tartotta szem előtt, úgy azon jog ezen rendelet által nem megszüntetett, hanem annak csak irány adatott.

Mi a' hadi mesterséget, igazságszolgáltatást, financiát, egyházi állapotot, 's nyelvet illetőleg kinyomozható, azt egyes fejezetekben gondal 's világosan terjeszti elő. Savignynak, Eichhornnak 's Grimmnek ismeretes munkáit veszi vezérekül, minden részletre figyelmez, melly hasonló intézetnek a' Vandaloknál létezését tanúsítja, ellenben kiemeli „hol a' Vandalok a' többi Germánoktól eltértek. Nyelvökre nézve, Grimmore támaszkodva megmutatja, miként az a' goth nyelv' sarjadéka, min a' nélkül is senki sem kételkedett. De római műveltség, literatura, nyelv is nevezetes befolyással voltak reájok. Ha egy oldalról úgy tetszik is, mintha a' Vandalok ke-

vesbé akartak volna a' bennszülöttekkel egyesülni, ha nagyobb gyűlölettel lépnek is a' római császárok ellen fel, a' catholicus alattvalókat véres keménységgel üldözik: mégis együttélés, műveltség' hatalma elleneik' részéről, a' két egyháznak örökös érintkezése szükségképen bizonyos öszveszokást, a' régi természet' szelídülését következtette elő. Ha tovább tudta volna magát a' Vandal nép megtartani azon földön, melyet birt, hol minden befolyások sajátságainak elenyésztésére öszvemunkáltak, hihetőleg rövid idő alatt a' német charactert egészen elvesztette volna; alig ha sikerült volna néki, mint több német népeknek, déli Európában a' német műveltséget küzdeni ki, csak egyes elemek maradtak volna talán még fent, mellyek a' keleti Arabok' berohanásai ellen erőszéget adtak volna, kik azonban 100 évek múlva csak elpuhult rómaiakat találtak. P. úr a' vandál hódftást szomorú eseménynek tartja, csak rontott 's üldözött, maradandót semmit nem hagyott, 's dicsőség nélkül enyészett el. Nem mondhatunk ellen. Valóban az — a' nagy folyamnak túl özönlése azon határokon, mellyek a' germán műveltségnek rakattak. A' keleti 's nyugoti keresztény elemek közötti harczternek nem ez vala szánva, hanem Európa, hol kevésbé és sőbb ezen harcz megküzdett, a' közelebbi századoknak volt fenhagyva a' német - római népek' kiképzett históriai életök' befolyását idegen földrészekre is kiterjeszteni.

Jahrh. für wissenschaft. Kritik (No 66. 67. 1838.) után.

B. T.

History of the Indian tribes of North America; with biographical sketches and anecdotes of the principal chiefs. Embellished with one hundred and twenty portraits; from the Indian gallery in the department of war at Washington. By T. M' KENNEY and J. HALL. London, 1838.

„Egy iszonyú járvány, az új fekete halál néhány héttől 33,000 indiánt elragadott; 1,600. mandan közül 35 maradt meg, az assinneboinek közül pedig 10,600 veszett el. Fris hantú sirdombok, elpusztult wigwam-ok, kánya, 's holló környezte rothadó holttestek fedik a' hegyek, 's rétek' hús rengetegét. A' yarju- és feketelábu Indiánok szinte borzasztólag szenvedtek; a' kisebb törzsökök' némellyike egészen kiholt; férj, nő, 's magzat haza költözének a' nagy szellemhez, annélkül, hogy csak egy is visszamaradt volna, bizonyosságot teendő, miképen ők egykor hadakozó népet játszanak“.

Igy tudósítanak néhány hónap előtt az éjszakamerikából levelek, 's ujságok. Valóban úgy látszik, mintha átok' súlya nyomá ez országban a' veres embereket. Ők enyészetre szányvák, 's mint a' tavaszi nap' sugáritól a' hó, eltűnnek. Kiket tomahawk megkímél, azok, vagy valamely ragályos járvány, mint például e' fekete halál, vagy egy himlő-korcsfajzat által ragadtatnak el, úgy annyira, hogy az atlanti világtenger, 's a' „folyók' atyja“ Mississippi közt, a' veres embert ritkaságok közé számlálhatandni; a' Creek, és Choctavok ugyanis távolny nyugotra úzetének, a' Cherokee-k szinte kénytelenek Georgiában apjaik' hónapát kerülni, mellyben ők az újabb műveltséget a' mennyire lehetett, megszokni törekvének, annélkül, hogy, már csak ezért is, kegyelemre méltatták volna e' rabszolgá status' földbirtok után kapkodó, farkas polgárai; a' Seminol-ok szinte nem képesek soká ellenállni az Ünio' fegyvereinek, mellynek ügyvivői a' gyalázatos árulástól sem borzadnak vissza. Idővel azonban a' két millió néger, 's a' számos délszaki vegyenz (Mischling), kik előbb utóbb önmagokat szabadítandják fel, az Indiánoknál sokkal veszélyesb ellenség gyanánt lépendnek fel mostani zsarnokaik, a' fejezek ellen.

Egyptomiak-, Zsidók-, 's Rómaiaknak, Görögök, és Németeknek, minden nemzetbelinek voltak történetírói, vagy költészei, kiktől tetteik örökítettének; csak — a' különben olly regényes, 's olly feleket szomorú sorsu veres ember tartaték, egész az utolsó évtizedig, költészeti tekintetben egészen meddő, 's hálátlan anyagnak, míg Mac Lellan' költeményei, 's Cooper' regényei ellenkezőt bizonyítanak. Egy egész emberfaj' végeleenyésztében pedig van valami megható, leverő. A' kérlelhetlen sors kivánni látszik ez' egyesült státusokbani veres embereknek a' földről eltűnésöket; és e' végzet elháríthatlan, 's az Indiánokat mindenhol utólérendi, míg földmivelő életre nem adandják magokat. Mexico-, és Peruban a' Spanyolok statust képező, politicalai életű történetíráttal bíró népekre találtak, kik városok-, 's falukban laktak, a' földet művelék, 's kiknél művészet, 's mesterség ismeretlenek nem valának. Ez' okból ott maiglan fentarták magokat, ámbár számok inkább kevesült, mint nevedekék. Mexicoban közel öt millió veres ember, 's néhány millió vegyenz van jelenleg, míg fehér csak 800,000; Peruban szint' illy viszony uralkodik. De az egyesült státusok' birodalmában az Indiánok mind mai napig csak vadász- csordát képezének; rájok nézve hasztalan emelkedének legrégibb idők óta a' rétek' buja virányai; csak egyszer sem próbálták fejés végett megszeldítni a' bivalyt, mit még a' Láp is megtesz iramszarvasánál; ők még a' vándornépekhez sem emelkedhetének fel. Ha pedig egy vadász csorda, gyarmatosított, földműve-

lő, 's így a' műveltség' magosb fokán álló néptörzsökkel jön érintkezésbe, a' dolgok' természete szerint, hátrálnia kell; ha nem hátrál-, elveszend. Éppen úgy, mint egy túlmívelttségű nép más erőteljesh, 's romlatlanabb törzsöknek kénytelen hódolni, mint ezt évkönyveink eléggé bizonyítják. Ki Tanner Janos' emlékiratait, ki 30 évig élt az Oschiblevay, és Assinneboin-ek közt, 's maga is Indiáná lőn, olvassa, az megérterdi, miképpen átaljában lehetlen, hogy az Indianok csak ötven évig is vonhassák létöket; mert még a' nemző erejük is fogy a' pálinka itai által. Ha kevesebb a' vad: százanként hullnak az éhség' áldozatául; czél, 's terv nélkül kalandoznak széllyel, minden balesetnek kitétetvék; sőt ama kevés törzsökök is, mellyek állandó lakhelyre határozhaták magokat, egymás után kihalnak. 1831ben az Ontario' taván utazó Beaumont, és Tocqveville előtt néhány, rongyokba burkolt veres férfiu alanizsnaért esedezék. Irokeseek voltak a' nyomorúk, utolsó maradéki ama rémítő népnek, melly 60 évvel ezelőtt még több ezer harcznokot állita csatasíkra.

Dicséretre méltó az egyesült statusok' ama gondoskodása, mellyel, miután az Indiánokat végképpi kihalás fenyegeti, e' munka' létesülését minden lehető módon elősegíté. Így legalább az utóvilág jelenvalóvá teheti magának e' törzsökök' vonásait, 's lelkületét, mellyek hajdan övéknek mondák a' nagy tengertől a' mexicói tengeröbölíg nyuló egész tartományt. E' munkához készületek hét évig tartának; ivnagságu 20 szállitmányból álland, 120 nevezetes főnök' arczmását közlendi; az ezeket követő biographiai magyarázat két kötet-, az indián törzsökökröli történetíratí értékezések pedig egy kötetből fognak állni. 1812 előtt illy főnökök Washingtonban ritkán valának láthatók, és senkinek nem jött eszébe őket lemásolni; türelmesb embert pedig az Indiánoknál soha festész nem is kívánhat magának; úgy ülnek a' széken, mintha levólnának szögezve. Illy arczmások' főérdemét, 's főérdekét természetesen a' kétkedésig hív utánzás, 's a' vonások' legpontosb eltalálása teszi. Mi itt, a' munkához mellékelt bizonyítványok, 's a' képek' egész lelkületéhez képest, tökélyesen eléretett. Több, a' gyarmat' történetében nevezetes szerepet játszott, jeles férfinak nem bírnk hiteles arczmásával, például a' 17ik században élt, 's Újangliában olly hatalmas Fülep király', továbbá az ugy nevezett virginiai császár Powhatan', és szép lyánya Pacohonta' arczmásával, kitől a' Randolph nemzetség származik, 's kinek vére Washington', és Jefferson' ereiben is folyt¹⁾. Az „amerikai Bonaparte“ Tecumseh' vonásai sem jutának az utóvilág' élébe. Mint-

1) Ez utolsóól azonban vannak Pasz Simon által 1616. Londonban készült rézmetszetek.

egy husz év óta azonban minden, a' fővárosba érkező főnők azonnal lemásoltatik, 's az említett munkabani képek ezen eredeti festmények után készítettének. E' munka valóban megérdemli, hogy minden europai nagyobb rézmetszeti gyűjteménybe megszerezessék. Ezen — erdők' stoicusai', e' könnyriélküli férfiak' vonásai rendkívül kifejezésteliek. Majd mindannyiban mély búskomorság' nyomai lelhetők; főkép' ama híres veresöltöny (Red-Jacket), ki Reservé-én ¹⁾, az Ujyork statusban élt, 's ön magát utolsó Senecának nevezé. Minden érintkezést került a' fejérekkel, 's elzárkozva önmagának élt, míg néhány hónap előtt több nyugoti törzsök' főnökei keresztül vonulván az atlanti városokon, 's Bostonban, ugyanazon tartományban, melyet Fülep király két század előtt olly vitézül védelmezett, „a' szabadság' hőlesője“ bámész lakosi előtt harsogtatták hadi kürtjeiket, hadi tánczot jártak, 's forgaták tomahawk-aikat, és mindezért a' főnökök (Sachem) étel-, ital-, 's ajándékokkal, ezenkívül a' kormányzó Everett által egy jeles beszéddel vendégeltettek meg.

Az Indiánok' története felette regényes és elgérzenyítő; olly eggyes részletességek tűnnek fel benne, mellyek erő, vitézség, 's nemeslelkűségökre nézve ez őskor hőseivel méltán összehasonlíthatók; de milly kevesen ismerik mindezeket? Amerikában is voltak, hogy Horác' szavaival éljünk, Agamemnon előtt hatalmas férfiak; a' világ azonban semmit sem tud felőlök, mert nélkülezni valának kénytelenek minden dalnokot. Az említett munka mindazáltal e' rétek' és erdők' Caesarit, Ciceróit, Hektorait, és Helenáit kiragadni szándékozik a' feledékenység' örvényéből.

Felsőgesek Wa-na-ta Sioux főnök' valóban római vonásai. E' hős' teste 6 láb-, 's három hüvelyknyi. Kétségkívül illy alkatra gondolt West, amerikai festész, midőn egykor Romában egészen elmerülve a' belvederi Apollo' szemléletébe, felkiálta: „Milly pontos hasonlóság egy amerikai vadhoz!“ Wana-ta, ki nem rég ezelőtt még 1300 harcznokot állita csatasíkra, Sioux-i — az egyesült statusokbani indián törzsökök' legszámosbai előtt, csatangolva nyilsebességgel nyargala néha, vadat, vagy ellent úzve, néhány nap alatt az Arkansa, 's Winnipeg' tava közti több száz mérföldet keresztül. A' nagy folyán' jobb partján néhány törzsök lötenyészésre adá magát, de földmivelésről szó sincs, 's ez okból a' folyvást harcz-, 's vadászathani lételök felette bitang, bizonytalan. Wa-na-ta' békeöltözete egy hófejjérré csávázott, 's bagolytollakkal kirakott bivalybőr-köponyegből, és egy

1) Reserve-nek neveztetik olly tartományrész, melyet az unio szabad használat vegett az Indianoknak átengedett, egy mellyre tulajdonkép' fejérnek lépni nem szabad.

nyakkötőből állott, mely 60 szürke medve-körömből, láb-szárok-, 's veres mokassinból vala összeállítva, 's madártollakkal ékesítve; ezenkívül egy, kanpulykatollakból készült, legyezőt, 's egy hosszú csévés kentuckyi puskát hordozott.

Még két, minden tekintetben nevezetes képmást láthatni e' gyűjteményben; a' jovay főnök Mahaskah', t. i. és neje'- a' repülő galamb' arczásait. Az ifju Mahaskah-é is jeles. Atyja, midőn egykor a' szomszéd törzsök' falujából kilépe, egy férfiútól, ki magát megsértve véle általa, agyonütöttek. Miután a' fiu erről tudósították, 's hallá, hogy a' gyilkos lakába visszatért, utánna mene, kutyáit, lovait agyonüté, elővéve kesét, és mindent, mi a' sátorban kezébe a' kad, összedarabolt. Ez' utóbbi gyalázatnak tartatik, mit harcznoknak nem szabad eltűrni. Mahaskah a' gyilkost mindenféle szidalmakkal, 's kissebbítésekkel illeté, 's ezután belépe hozzá, ki mindeddig nyugodtan álla ott, 's e' szókra fakada: „Te a' legnagyobb férfiut ütöted agyon mindazok közt, kik valaha Naudavai mellett Mokassinsben járdaltak; kétségkívül tehát neked is nagy embernek kell lenni, mivel a' nagy szellem neked engedé a' győzelmet. Ha én téged, ebnek neveznélek, jobban lealatsonyítuám atyámat, mintha ő eb volna². Ekkor a' gyilkos' neje felkiálta: „Mért nem ütöd agyon azt a' suhanczot?“ — „Ő még nagy vitéz leend, én nem üthetem őt' agyon“ felele a' gyilkos, 's miután szavait végzé, az ifju főnöknek egy pipát nyujta, melyet azonban ez e' szókkal: „Én téged törzsököm' vitézeinek kezei közé foglak adni“ visszautasított. A' gyilkos nyugodtan hallgatá őt, 's ezt mondá: „Möst elmegyek, hónap eleibek lépendek vitézeidnek“. Jól tudta ő, hogy neki már most veszni kell; más nap egy tanácskozásban egyhanguan az végeztették, hogy a' gyilkos életétől fosztassék meg, 's a' halálos csapást az ifju Mahaskah kezeitől vegye. Ez azonban nem akará azt teljesíteni, 's így egy másik keresztüllövé a' gyilkost; teste ott hagyaték, a' farkasoktól szétszaggatandó; nálok az orgyilkosoknak ez a' büntetésök.

Maga Jefferson is keserűn ócsárlá, 's rosszállá a' bánásmódot, melyet az Amerikaiak, főleg korábbi időkben, az első lakosok iránt követének; 's fájdalmasan kiálta fel egykor: „Ha meggondolom, miként bántak az Indiánokkal, forbátlattól feltem népemet!“ Jefferson' kormánya óta azonban általában sok jótémény létesül a' veres emberekre nézve; a' kormány, 's egyesek nagy summákat fordítanak polgárosításokra. Két, egészen különböző emberfaj azonban egymás mellett fen nem állhat; a' míveletlennek iparkodnia kell magát a' míveltebb fajjal ugyanazonítani (amalgamázni), vagy — nincs egyéb alternativa! — vesznie kell. Ez olly tör-

téneti igazság, melyet semmi emberbaráti ékesszóllás sem fog eltagadhatni. Az eke legnagyobb ellensége az Indiánoknak. Vajha ez' unióbani veresfiak olly buták ne volnának, 's hasonlítának némüleg a' Mexico -, 's Peruiakhoz; bennök azonban sokkal kissébb adagban létez a' rugékony anyag, mint a' Négerekben. A' szellemi felemelkedés hiányzik nálök; nem képesek a' külsőleg hozzájok juttatott elemeket felfogni, 's felemészteni. Minden békés közlekedéstől idegenek, örök ellenkedésben élnek egymással, 's egymás között; nagy folyamaik mellett sehol várost nem építének, statust nem alapítanak, földmivelést, mesterséget, és kereskedést nem űztek, mint például, az Afrikaiak Niger' partjain; elcítől fogva egymást fojtogatók, 's éltöket a' történehből puskájok alá esett vadakkal táplálgaták. A' Négert legalább, mit kiki elismer, bizonyos pontig könnyen polgárosíthatni; de az Indiánt legszigorúbb kényszerrel is alig vonhatni el egy hajszálnyira régi szokásaitól; az ő nevelése — ha szabad így szólunk, ön nemében befejeztetett; vannak elvei, melyektől el nem távozik, ezek az ő zsarnokai, 's főökai a' balsorsnak, melynek áldozatai levének. Komor ugyan e' rajz, de hív, valamint bizonyos az is, hogy az egyesült statusokbani Indiánokat jóllehet egyes tagok köztök bámulásra méltók, a' végényészettől megmenteni nem lehet. Magoktól kell elenyészniök. Hogy azonban az utóvilág rájok emlékezzék, 's arczalkotásaikat ismerhesse, ez iránt gondoskodának az Amerikaiak a' fenemlített munka' kiadása, 's egyéb íratok által. És ekként unokáinknak e' veres népről még más emlékjelei is leendnek ama rejtélyes sirdombok -, és sánczolatokon kívül Ohio, 's Mississipi' partjain, melyeknek jólhangzó neveik, több hegyek-, 's folyamokéival, a' legkésőbb időkben is bizonyoságul leendnek, miképen Éjszakamerika' komor erdeiben, 's mosolygó rétein, egykor más emberfaj élé napjait, mint ama férfiak' unokái, kik, Európát megunván, a' keleti félgolyót a' nyugotival cserélék fel.

Blätter f. litter. Unterh. (Nr. 284, 1838) után.

Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts und des neunzehnten bis zum Sturze des französischen Kaiserreichs, mit besonderer Rücksicht auf geistige Bildung. v. F. C. SCHLOSSER, Geheimer - Rath und Professor der Geschichte in Heidelberg. Zweiter Band. Bis zum allgemeinen Frieden 1763. Heidelberg in der akad. Buchh. von Mohr. 1837. x. u. 650. S. 8. ¹⁾

Ára 5 for. p. p.

A' tudós, szellemdús, 's elhíresült Sz. második részét adja ismeretes munkájának. E' második darabban is sok újat 's valódi érdeket találunk maga a' szakmányos történetíró is. Mi illeti tartalmát: tárgya a' *XVIIIik Sz. második időszaka: IIik Fridriknek uralkodása kezdetétől a' hét éves háború végéig.* Az *első szakaszban* előadatnak a' polgári 's házi életben ez időszak folytában történt státusváltozások, jelesen az *első fejezetben* I. Fridrik Vilmos halálától az acheni békekötésig; a' *második fejezetben*: beltörténetük az európai országoknak tekintőleg a' népeletet, erkölcsöket, igazgatást; *harmadikban*: az újabb közönséges háborúra okot szolgáltató eseményektől kezdve, a' hubertsburgi békekötésig. A' *második szakasz* magában foglalja a' XVIIIik század' műveltségi 's világosodási előhaladásának 's kifejlésének történetét és pedig az *első fejezet*: vezér észrevételeket az angol litteratúrának némelly jelenetei felett, *második*: Németországot a' XVIIIik sz. 7ik tizedének elsőbb esztendejéig.

Porosz országgal kezdődik e' darab. Röviden, de nyomosan rajzolja a' Sz. az országnak — Fridrik trónra léptekor, terveinek kivitelökre kedvező állását. A' király' erőteljes lépéseit, felvilágosodott lelkét érdem szerint méltatja.

Az austriai örökösödési, az első 's második siléziai háborúk jobbadán ismeres kűtfök után adatnak elő, kivévén, hogy a' szerző a' francia Departementnek külügyi levéltárából, *Affaire étrangère*, Bavière nro 91. czímű foliantból némellyeket közöl. Itt nagyon nyomorú szerepet játszik bajor vál: fejedelem Károly Albert, mint Császár VII. Károly, XV Lajoshoz 's Ministeréhez Fleuryhez írott nagyon alázas, méltóságához illetlen leveleiben.

Második fejezet tárgyazza az európai országok' beltörténetét, tekintőleg a' népeletet, erkölcsöket, igazgatást (mint feljebb is mondatott). Az olasz tartományok' áttekintését Nápolyal kezdi meg a' Sz. minthogy IV. Károly királynak, 's Tanucci ministerének javítási próbái legnevezetesebbek, kik ál-

1) Az első darab' criticáját lásd: Tudománytár. Literatura 1. kötet. l. 389.

tal a' heverő 's nagyobb részben tudatlan papságnak száma megfogyaszatott. IV. Károly trónra léptekor találtatott 112,038. Ezek közül 22 érsek. 116 püspök, 565,000 lelkész. 31,800 szerzetes, 's 23,600 apácza, és így 4000 lakosra esett 28 egyházi személy.

Spanyol 's Portugal országok felett következő itéletet mond a' Sz. „Spanyol és Portugal országoknak erkölceiben sokkal több keleties vagyon mint Olasz országéiban. Ott az udvar legkisebb befolyással sincs az erkölcsökre, a' vallás és költészet elannyira távol vagyon a' mi éjszaki polgári életünk' moráljától, hogy csak nagy és láng elmék képesek azoknak befolyását illőleg megítélni, miért is ni ezen feladatot, mint nagyon nehezett magunkról elhárítjuk, 's a' két országoknak csak státus- és udvari-történeteikre szorítkozunk“

Milly gyámoltalan volt Spanyolország' kormányzata V-dik Fülep alatt, híven festi a' Sz. „Fülep, ugymond, már 1730—1740. olly állapotban volt, melly magányos ember rokonit jogosíthatott volna, néki törvényesen gyámot rendelteni. Napokat tölte ágyban, megnevelé haját 's körmeit, makacsúl hallgatott, csak éjjel kelt fel néhány pillanatra keveset enni, 's nem lehetett rábírní, hogy a' szükséges aláírásokat megtegye. A' hangászat volt, mi leginkább hatott reá. Ez által emelte fel magát Farinelli énekes, királyi kegyenczé, 's tulajdonképen ő igazgatta Spanyolországot. Ki valamit kiakart vinni, csak ő hozzá fordúlt. Még Mária Theresia is leereszkedett hozzá levelet írni. De mind az, mit Alberoni 's Ripperto tettek kézmű- ipar- tudomány' emelésében, lassanként elenyészett“.

Franciaországrol nagyon igazán mondja a' Sz. a' 170-ik lapon: „A' francia nép nagyobb része tudatlan, vakbuzgó, hierarchiától 's legsetétebb balitéletektől elfogúlt volt, a' királyt bálványképen imádtá. Ellenben a' művelt osztályok, 's a' párizsi világ nem csak a' középkor' békóit lerázta lassanként, hanem az egyházi tanokkal visszaélés miatti bosszúságában kigúnyolta még a' hasznos, keresztény hitet, az egyház boldogító intézvényit is, mellyek az indulatokat mérséklék, mivel az érzéseket 's képzeletet foglalkodtatják. Az udvar 's a' nemességnek udvartól kegyelt része, szemét az új világosság előtt szántsándékkal behúnyva, előjogaira daczosan támaszkodva, a' hierarchiát, az egyházi fenytéket, vallásos szertartásokat, a' régi kegyetlen parlamenti törvénykezést minden cróvel fentartani igyezett a' Hugonották ellenében, azonban ő maga lengesége, minden szemérmert levette 's botránkoztató feslettsége által az egész ország' szemében szálka volt“.

A' 203ik lapon az éjszaki országokra tér a' szerző. Mután Erzsébet császárné ministereinek 's kegyenceinek ha-

tártalan zsarnokságukat, elvetemültségöket, kicsapongó életmódjokat, — Svécziában az oligarchák jogbitorlásaikat, 's Fridriknek e' miatti erőtelen kormányát leírta volna, Dániára tér által, 's egy kevésse vastag hangon imigy nyilatkozik a' 211. lapon: „1730ik évi octoberben lépett VI-dik Kerestély a' trónra, kegyes, legjobb szándékú ember, de ki korunk státus-férjái 's doctrinariusai példájára azt hitte, mi szerint kereskedést, 's közlekedést, vallást és erkölcsöket, oktatást, művészetet 's tudományt, rendeletek 's törvények által bizonyos rendszer szerint lehet előmozdítani. Igaz ugyan, hogy sok jó eszközöltetett e' jámbor király' uralkodása alatt, ki a' vallásosságot, erkölcsöket, illedelmet, bárbar kegyetlen törvények által reménylte fenntartani, de mi a' történetiró' kötelességének tartjuk olly időszakban, midőn a' lélekből 's életből elköltözött vallásosságot, *korbáccsal akarják a' testbe visszahajtani*, körülményesebben adni elő, mi történt Dániában, mikor a' kegyes Kerestély király 's udvari papja Blum, Istenért 's a' lutheranismusért buzgólkodtak“. Igy p. o. mindent, ki a' reggeli vagy délutáni isteni tiszteletet elmulatja, vagy pénzre büntettetni, vagy bitófához állíttatni rendelt a' király.

A' harmadik fejezetben legtöbb helyet foglal el a' hét éves háború. Itt némelly újakat hoz fel a' Sz. miket a' francia „Archives du Royaume“ból, mellyek használatára voltak, meritett. Különösen a' 156-dik fejezet, a' hét éves háborút tárgyzó nagyon érdekes okleveleket foglal magában. Nagyon jó tudósítás vagyon benne a' roszbachi csatáról: „Les Généraux, — így szól a' francia maga, — furent battus, pour n' avoir pas éclairé leur ennemi et pour avoir été surpris par son attaque imprévue, on aura de la peine a le croire au moment ou ils alloient les combattre eux mémes“.

Legtöbb történetek az ismeretes kütfők után beszéltetnek elő. Temérdek nagyok voltak a' sarczok, miket a' k. Thüningiában 's Szászországban behajtatott. Különösen szenvedett a' szerencsétlen Szászország, ember- 's pénzbeli adózások által. Lípcse városára 1760ban 1,100,000 rén. tallér vettetett, 's gazdag tanácsbeliek, kereskedők, ágytól, tüztől, 's világtól megfosztva mind addig fogva tartattak, míg 400000 tallért le nem tettek. A' lipcsei kerület kész pénzben két milliót tartozott fizetni, a' thüningiai ker. 1,375,841 r tallért, Merseburg 120,000 rtl. 377 újonczot, 254 szolgát 's 420 katonát lovat, vagy minden embert 150, minden lovat 50 r tallérral válthatott meg. Naumburg 200000 rtl. stb.

A' hadakozó feleknek minden segéd forrásai ki valának merítve, 's azért mindenik béke után ohajtozott. Poroszország 's Ausztria között különösen a' nemeselekkü szász v. fejsiettetete az alkudozásokat, hogy boldogtalan népet megment-

hesse. E' békekötés' siettetését eszközölte az Anglia és Franciaország között 1753 eszt. 10 februárban kötött szerződésnek 15ik pontja, mellyben ezen hatalmak kötelezték magokat, mi szerint a' hadfolytató hatalmak közzül sem egyiket sem másikat legkevesbé sem segitendik, ha azon eszt. 15ik mártziusa előtt a' háborút be nem végezi.

A' második szakasz tárgyazza a' XVIIIik Sz. műveltségi 's világosodási előhaladásának történetét.

Itt, mint az első kötetben, világos tanujeleit adja a' Sz. nagy olvasottságának, előitéleten felülemelkedett értelmének, 's mély ítélő tehetségének. Azonban e' lapok szűk köre nem engedi meg a' Szt. lépésről lépésre kísérni. Csak tartalmát érintjük egy két szóval. Az első fejezet Franciaországgal foglalkozik. Először is a' literatura' három előkelőit emeli ki a' Sz. u. m. Voltairet, Montesquieut, 's Rousseaut, és a' 443ik lapon következőleg itél rólók: „Voltaire-nak egész lénye, elméssége, életbökesessége, az általa ajánlott finomság 's műveltség csak a' gazdagokra, a' monarchiák előkelőinek életükre, az udvarokra illhetett; Montesquieu Angolhonban találta fel ideálját, ő az aristocratának, 's azon főrangú uraknak, kiket uralkodó egyháznak szokás nevezni, újabb philosophiai fényt tudott adni; egyedül Rousseau volt az, ki a' katonai, papurasági, despotico-aristocratiai Europa' közepében egy képzeleti világ' democratiáját hirdetni merészlette“.

Ezután következnek Diderot, Helvetius, és d' Alembert. Az utóbbi feletti vizsgálódásra bevezetésül ezeket mondja a' Sz. az 534-ik lapon: „D' Alembertnek személyes befolyását Ilik Fridrichre, Ilik Katalinra, 's sok német fejedelmekre e' cikkely' végére fentartván, először is szólunk abbéli törekvéseiről, azon eszmék' terjesztéséről, mik az uralkodó rendszernek, melly csak habonán 's erőszakon alapult, szükségképen ártalmasok valának. E' tekintetben nem csak társa volt Diderotnak az Encyclopaedia' szerkesztésében, de mint Voltairenak barátja is fontossággal bírt, nagyobb finomság- elővigyázat- 's okossággal látott munkához mint Diderot, de a' fenálló vallásnak nem volt nagyobb barátja mint Holbach vagy Helvétius.“

A' második fejezet tárgyazza Németországot, a' XVIIIik Sz. hetedik tizedének első esztendeiben.

Először szóll a' Sz. az újabb korszellem' befolyásának első nyomairól a' tisztviselőkre, egyetemekre, theológiára 's tudományosságra. Bíráló e' tárgyaknak olly rövid 's gondolatlejtéses áttekintését sehol sem látta máshol, mint itt. A' 2-ik cikkelynek czimje: die Litteratur-Briefe, oder Briefe, die neueste Litteratur betreffend; die ersten Jahre der allgemeinen deutschen Bibliothek; Herders Fragmente zur

deutschen Litteratur; Wieland und von Thümmel. Ezt követik Lavater és Basedow, berekeszti Lessing. Ez utolsót különösen magasztalja a Sz. 's a' 632ik lapon így szól: „Érdemeiről nyelvünk 's litteraturánk körül, felül nem haladott, 's felül nem haladható remek munkáiról a' szónoklat' és költészet' körében terjedelmesebben kell emlékeznünk, minthogy ő a' szó szoros értelmében népiró volt, vagy lenni akart, mivel minden munkáiban a' nemzetnek alapos műveltségű részét vette figyelembe. Egykorú irótársai közt csak ő értette a' nagyon nehéz mesterséget szorosan okszerűleg, alaposan, tanúságosan, 's mégis élénken 's mulattatólag írni, 's az olvasót az előadás' erejével kénytetni, hogy a' tárgyat részvétellel olvassa. Ő játékvész, elménczkedés nélkül letudott ereszkedni, a' képzelődést mindennemű festéseivel megindítani, még komoly tudományos tárgyak feletti elméleteket vagy nehéz tárgyak feletti vitatkozásokat is előadásának formája által érdekessé tudott az olvasó előtt tenni.

E' jelentés' olvasói előtt talán legkedvesebb leend az, mi szerint e' munkának harmadik darabját is rövid időn várhatjuk.

Allg. Litteratur Zeitung (No 209—227. 1838.) után.

B. T.

PHILOSOPHIA.

Ueber die neuesten Darstellungen und Beurtheilungen der Herbart'schen Philosophie. von G. HARTENSTEIN. Leipzig, 1835. 145. 5. 8.

Míg az idő, a' legújabb német philosophia maglászikláin minden leülepedeteket és kiáradatokat, — mellyek azok körül és azokra verődének le — részint újolag feloldott és elmosott; a' legújabb ezen harmadik alakításuak közzül: a' herbartféle philosophia, a' legújabb tetők közzül egyen magát olly szilárdul meg tudta tartani, hogy a' rokon alakításuak' sorsát mind eddig elkerülé. Ki beszél már Reinholdnak *Előterjesztés' elméleteről*, Bardilinak *első Logicajáról*, Becknek állásponttanáról, Schulzenak Aenesidemasáról, Bousterwek' apodiktikájáról, Friesnek ész' új criticájáról, Krug' új organonáról? És mégis ezen iratok ollyak, mellyek ide-

jökben hatának, és pedig kiterjedten. Ezért a' philosophia főtörténetének ezekről emlékezni kell, ha szinte már a' ki-aludvák közzé számláltatnak is. Herbart' szüleményeinél egészen másképen áll a' dolog. Az ő legelső munkái, mellyek korszerűk valának hatottak, de a' hol épen kell vala hatniok nem hatottak, oka, mert bonyolt metaphysicai fogalmuk miatt, mellyek teljes kopaszságukban minden alkalmazás nélkül állnak, mindenkit elidegítének magoktól. Midőn Hegel meghalt, azt hívé Herbart, — ki magát a' mai kor' első gondolkodójának tartja — miképen eljött legyen azon pillanat, mellyben leghatalmasabb ellenkezőtől megszabadulva, rendszerének egész Németországon elismerést szerzend; e' végett jónak látá Berlint hatáskörének központjául tenni, mint hogy minden élet a' philosophiában ide voná magát, de mivel philosophiája holtzülöttvény, itt nem csak kedvellőket nem talált, sőt inkább hegeli ellenzőket, melly közben szerencsés vala, azon egyetembe visszahivatni, mellynek kapui előtt a' legújabb philosophia' gondolatai ma is veszteg-ídőt tartanak, hol ő Schulze' és Bouterwek' emlékezete után kedvezést, és philosophiája tenyésztésére alkalmas földet talált. Így történt hogy az újabb években Herbart némi tekintetet nyert, nem tanának belső értéke, de az által, hogy azokat, kik Hegellel előhaladni sem akartak, sem tudtak, kik a' haladó kor' kerekét szerették vissza felé mozgatni, — maga körül népszerű philosophiájával öszvegyűjté, 's míg a' hegelieknek, az álhegeliekkel való dolgok, millyenek J. H. Fichte, Weisse, Braniss 's mások, addig az elvirágozott Kantianismusnak ezen elkésett virága, a' legújabb philosophia' fenséges faja mellett, fejté felemelé.

Prof. Hartenstein ur is a' herbarti tan' barátja, kinek ezen munkában több ellenkezőkkel van dolga, és midőn Hercules a' bölcsőben, kezeckéjével csak két kigyót öle meg, szerző merész négy ellenzővel szembeszállani: A' hegeli iskola az első és utolsó, közepén állnak két magok közt is különönmű ellenzők. Névszerént igyekszik itt szerző először is megezáfolni referensnek azon herbarti philosophia criticáját, melly ref. Geschichte der letzten Systeme der philosophie in Deutschland von Kant bis Hegel Th. I. s. 274—299 munkájában látható, másodsor prof. Chalybäus urnak Herbart felőli előadását: „Historische Entwicklung der speculativen Philosophie von Kant bis Hegel“ munkájában; harmadsor prof. Beneke ur' recensióját a' szerző metaphysicája felett; végre következik a' gyakorlat-philosophia tárgyabani kemény megtámadtatása dr. Feuerbach urnak, mi szerint ez a' spinozai ethicának elsőbbséget ad a' herbarti felett, hol valóban a' spinozai tan' legmélyebb nemismerése tűnik ki. — A' mi a' ref. ellen intézett megtámadásokat illeti, czek

töbnyire inkább személyességek, mintsem a' tárgyhoz szö-
 lok, minek más okát ref. nem gondolhatja, mint azt, hogy
 érintett nézetei, a' herbarti philosophiának elevenébe vágtak.
 Azonban vannak a' tárgyhoz tartozó némelly eröködések is,
 mellyek azt igyekeztek megmutatni, hogy Herbart Kant fe-
 lett áll; név szerint azt mondja a' szerző: Az hogy ref. a'
 Kanttöli német philosophia' történetében Herbartra tekintet-
 tel volt, vagy kénytetve találá magát erre; vallománya an-
 nak, miképen Herbart' rendszere történettani, vagy bár a'
 jelenkorra egyetemes hatása nincs is, tudományos jelenté-
 sű. — De szerzőnek épen ezen állításából lehet lehúzni azt,
 hogy a' herbarti rendszer korát már leélte, mert történet-
 tani jelentésűnek lenni 's a' korra egyetemesen nem hatni,
 ebben öily tudományos mozzana 's álláspontja fekszik az érin-
 tett philosophi szellemnek, mi szerint az, a' multban és nem
 a' jelenben foglalhat helyet. De hiszen ki ne szeretne ma
 már Kánton felül bölcsekedni? Azonban lássuk szerzőnek
 saját szavait, mellyek Kant' állításaival megegyeznek, söt a-
 zonok. Herbart' tana több közt a' következő: Azon igyeke-
 ztek, hogy a' pusztá gondolatból tiszta logica által dologi tárgy
 állíttassék elő, haszontalan. A' van' fogalma, az erre alapu-
 ló van és gondolat' azonsága elleni tétel, a' philosophiának
 énelges fogalom-munkálatra szorítása, azon fő pont, melly-
 ben ő magát Kanttal a' végetlen' valódi és álmódott nézlesé-
 nek, a' régi scholasticismusnak, mint a' legújabb dialecti-
 cának is ellenteszi. Ezek mellett Kanttal az ellenmondás tété-
 lét, mint a' helyes fogalom-alkatás' szabályát állítja; a'
 tapasztalatot vele ugy tekinti, mint első, ha nem egyedüli for-
 rását is világróli tudásunknak, — ő Kanttal az emberi tudás
 körét az emberi tapasztalat' körére szorítja, következöleg
 igénytelen Kanttal a' cosmologia és elméleti theologia iránt;
 megegyez Kanttal abban is, hogy az ethica minden elméleti
 tanvéleményektől független is fénállhat, stb. (s. 13, 20, 21.)
 Ezen tételeket szerzőnek elkelte vala hallgatni, mert ezek
 Herbart' saját vallomása után mutatják, hogy a' kanti rend-
 szernek minden faradékait saját rendszerének fő támaszául
 tevé. És ezen kant- herbart féle irány, mi mélyen feneklik
 szerző' munkájában is, elég legyen csak következö szavait fel-
 hozni (s. 40, 85.) Ezért semmi philosophiában nem lehet a'
 dolog magábaniján (Ding an sich) felülvergödni. A' régi
 joniak víz- és légök, a' plátói eszmék, Spinosá' állománya,
 a' leibnitzi egyedek (monades), Schelling' azonság' és nem-
 azonság' azonítása, Hegel' önfejtö eszméje mind a' dolog ma-
 gábanijának csak kinyomatai. Mi felszeg nézet ez a' philo-
 sophia' történetéről, 's mi akarás mindent a' criticismus' kocz-
 zsákjába szorítani!

Az érintett kanti alapra mit építe Herbart megtaláljuk

ha a' helyett hogy előre mennénk, hátra menendünk. Hogy Herbart ellentétben láttassék Kanttal, a' criticismus' meztelenségét, a' leibnitzi idealismus' némely bársony rongyaival igyekszik beaggatni. „A' lények' egyszerű mije“ éppen az mi a' leibnitzi egyedek, azzal a' különbséggel, hogy a' Leibnitz előterjesztő egyededeinek beható kifejtéséről szemlélődő gondolatja, Herbart által a' „dolognak sok tulajdonai-vagy jegyeivel“ nyomorú értelem-categoriává változtatott. Az „ön-feltartásról“ elméletében is, a' magát kifejtő egyedek' eszménységének csilláma tűnik ki, de fájdalom ez majd semmisül a' „szétbomlásról“ és a' „történetleges nézetekről“ elméletek által, mely két állítások között, az első által az egyedek' beható előterjesztése, a' lények' külső viszonyává lesz; a' második által pedig, a' dolog' kifejlő határozásainak különbsége, a' felfogó tudalom' éneleges látszatjává, holott Leibnitz ezeket az egyedek' egyesítésének elvéül tette (principium individuationis monadum.) Látszik ezekből is, hogy Herbart által az eszménység' minden árnyéka, a' legsoványabb tapasztalattá, a' tudalom, tett dologról tanná süllyede, habár azon igyekezete Herbartnak köszönetet érdemel is, mi szerint, a' Kant által egészen homályban hagyott dolog-magabani, és tüneti viszonyt helyesebben akará adni; de a' mi neki igen roszul ütött ki, mert ha azokra, miket eddig látánk visszatekintünk, Herbart semmi egyből mint a' puszta előterjesztés' közvetlen tudásánál álló philosoph, mellynek köréből saját állítása szerint is soha ki nem jöhet. Reinholdnak „az előterjesztés-tehetségről elmélete“ első eredete az ő gondolkodásának, mellynek legbensőbb magvaul, a' criticismus, külső fedelékül pedig a' leibnizianismus szolgál. Innen érthető azon magas tisztelet, mellyel Herbart, az érintett irók, és azoknak követői iránt viseltetik, mert azok hírókkal az ő sorsa is elválhatlan egyfűgésben áll. Az eddig érintett tudományos jelentését Herbartnak kétségtelenné nem tehetjük, minthogy azonban ő nem a' jelenhez, hanem a' multhoz tartozik, róla is ezen szavakat mondjuk: a' holtak temessék el holtaitak! Miért még is hogy a' herbarti philosophia itt ott követőkre talál? Ennek oka az, mert a' nép' tudalmába egy philosophia sem hatott eddig olly mélyen, mint a' Kanté, 's Herbart azon utolsó horgony, mellyen ez halálküzdelmek közt végtére megakada.

Szerző prof. Chalybäus ellen sokkal kímélőbben kel ki, minthogy ez neki igen tetszőleg, a' Hegelismus felőli hitét a' csalhatóságot eleve kimondta, azt mondja névszerént Chalybäus' előadása ellen: „Ez által csaknem elkerülhetlen azon hiba támad az olvasóban, hogy a' dologiak' (Realen) sokságának felvétele csak történetleges nézet, olly hiba, melly

a' metaphysica' első egyetemes tételére, így az abból folyóakra is hamis fényt veté". Valóban ezen átfelfogás által az egész herbarti tan helytelen van előadva. Egyébiránt Chalybäus mit mond a' herbarti philosophiáról, szerző azzal nem sokat törődik, hanem a' végítéletet nézi, 's magát a' szerint alkalmazza, mint az kedvező, vagy szigorú; mert Chalybäus a' Herbart' philosophiáját az azonság-philosophiának nem alá, hanem mellé rendeli, mely ennél fogva a' Hegel-philosophia által nincs legyőzve, hanem a' két ellentételeknek közvetítése még valamely következő philosophiától várandó. Azonban úgy látszik Herbart, Chalybäusnak is elaggott philosoph, midőn őt Kant- és Jakobival össze nem kötheti, ellentétben Fichte- Schelling- és Hegellel (s. 69. 82.) Egyébiránt a' fentérintett ellentételt közvetítendő philosophiául Chalybäus magát látszik tenni, ellentétben egy oldalról Kantot, Jakobit és Herbartot, másról Fichtet, Schellinget és Hegelt, és ezen közvető ellentétel a' van, és általános levés, az a' külerő-dologi, ez a' belerő-eszményi irány, az, az állomány, ez, az alap munkásság, okiság és élet, mintha bizony! Hegel szerint a' levésben a' van, az állományban az élet, ben nem foglaltatnék! Bár illy meddők és kopaszok is ezen chalybäusi előadások, szerző mindazáltal azok után kíváncsian kapdos; mert neki valóban nagy dicsőség tulajdonítottatik az által, hogy három geniének tarthat mérleget; ezért mondja egész elbizottsággal: Herbart és Hegel majd úgy állnak egymáshoz, mint Parmenides és Heraclit, vagy mint Pláto eszméivel, a' Spinosa' causa sui-jára (s. 75.) Semmi képen sem! Azonban ha Herbart csakugyan Parmenides akar lenni referens megfontolásul ajánlja azt, hogy Parmenides még csak első kezdete a' philosophiának, és az ő csaknem olyan száraz elve, mint a' Herbarté, a' hegeli logicának csak legelvontabb gondolatát képviseli, mely előtt még a' gondos kifejtés elvan zárva. Chalybäus is végre a' Herbart' rendszeréről következőleg nyilatkozik: Az életnek, a' lény szabad kifejtésének, valamint a' léleknek is, mint a' természetműködés termő elvének fogalma a' herbarti rendszerből egészen kivan küszöbölve, és ezen hiányt az élet elve által helyettesített *önfelfartás* nem pótolja ki (s. 90.) Igen is! És midőn Herbart, az előtt legalább a' Kant' teleologiai nézetét az életműszeres terményekre nézve helyeslé, újabb szüleményeiben szerző szerént a' természet életműszerességét elnyomni igyekszik: „A' magára hagyott életműszeresség, szól, az eh betegsége miatt szétbomlanék, ha kívülről semmi tápszert nem kapna; az életműszeresség nem a' legönállóbb, hanem mástól függő nélkülöző és tulajdonképeni szenvedő a' tapasztalás körének mezején“. Olly kérelmiek ezek, mellyek által Herbart a' természet' egyetemes életműszerességének ter-

mészetphilosophiai eszméjét megczáfolni akarja, ezért szól szerző „szellem' mechanicájáról“, épen úgy mint az égeről, és a' Herbart mechanikai lélektanátóli „irtozást“ a' „homályos fogalmaknak“ tulajdonítja (s. 97—98.). Valóban igen is világos az, hova a' szellemrőlílyen nézetek vezetnek!

Midőn szerző különösen a' hegeli rendszerre jön ellentételben a' herbarti philosophiára ezt mondja „hogy az mint az előző philosophiák felett álló legnépszerűbb és a' szokott gondolkodás által is felfogható“ (s. 89.) Ezen állítás sem nem új, sem nem minden paradoxon nélküli, és a' kanti philosophia irány illy elfajulása mellett, a' Fichte - Schelling - és hegeli irány sem megy ki a' „szokott gondolatkörből“ azért hogy „a' sokak' egybenmaradásának alapgondolatát“ megtartotta; mert a' hegeli philosophia ezen sokaknak egybenmaradását az általános van és levés' törvénye szerint benmozgólág fejt ki, midőn Herbart a' szokott gondolkodásmenetelt az „egymás felett ülő“ lények' különböző viszonyaira, és a' „külső szétbomlás“ által előállt történetleges nézetekre szorítja. Ez egy olly határa a' porias trivialitásnak, mire egy philosoph csak vetemedhetik. Ugyan csak illy lélekzettel hozza fel szerző a' hegeli philosophia ellen: A' mi azt népszerűtlenné teszi az, *miben ez, lényeges szemlélési érdemét helyezi, 's mivel részint bir is:* az ellenmondás' világos kimondása, annak következetes szilárd tartása, *ellentétben a' szokott gondolkodás következetlen ingásával,* továbbá egy rendszernek felállításása, a' melly egyenes ellentétele annak, melly eddig a' gondolat' összefűzésének törvényszerű szabályaúl tartatott (s. 89—90.) Ez egy jó jele az időnek, mi szerint nem csak az álhegeliek; hanem még a' hátramaradt ellenzők is, kénytelenítetnek a' hegeli tan' lényeges érdemét, annak szemléleti rendszerében megismerni. —

Hol szerző prof. Beneke' recenziójára megy át, — ki a' szemlélődő ész' philosophi kifejtése ellen, a' tapasztalást pártolja, — azon jegyzést teszi, hogy az előző két párt, és a' herbartiak közt „sem a' philosophiának tartalmára a' gondolatra, sem pedig annak eredményére a' fogalomra nézve, nincs vita“ (s. 102—120.) A' minék legalább a' hegeli iskola ellenmond, mert Herbartnak alig van sejtelve arról, a' mit ez szemléleti gondolatnak, és fogalomnak nevez; mert ő a' gondolon csak az előterjesztés' enleges munkásságát érti, így szorosan azt mit a' régi értelem-metaphysicán. Egyébaránt prof. Beneke is azt mondja Herbartról, hogy ő orthodoxus kanti. Azonban midőn Beneke egyszersmind azt is átlátja, hogy Herbart' philosophiája „a' pusztá fogalmakbólísméret“ nem láthatni át, hogyan engeszteli össze ezen két állítását, holott Kant mindég azt sürgeti, miképen a' fogalmak nézles nélkül üresek, és nézlesre van szükségök,

hogy a' tapasztalás' szűk körén alkattathassanak. Benekének ezen, és több ilyen philosophi nem értésből eredt állítása miatt, igen helyesen hozza fel szerző, alkalmazólag Herbart' szavait: „A' ki nem gondolkodik annak igen sok gondolata marad olyan, mi a' gondolkodónak gondolhatlan“ Recensensnek a' herbart-benekei vitáról véleménye ez: mind kettő közt medius terminus a' tapasztalatlélektani álláspont, melyben rokonilag szoríthatják egymás közt kezöket, 's melynek szűk határa által mindketten annyira megszorítvák, hogy bár mi tüzesen vívjanak is a' rangelsőbbség felett, abból soha ki nem vergődhetendnek.

Vége szól a' szerző az erkölcsstani viszonyokról, hol miután a' herbarti ethicának fő kérdéseül ezt tevő: mi érzemények és törekvények fogattatnak fel dicsérettel és gyalorlattal? azt állítja, hogy a' schleiermacheri, és hegeli erkölcsstan, ellentevő a' herbartinak, vilagszerű (kosmisch) erkölcsstan, mert ezek ezen kérdést teszik fel: micsoda érzemények és cselekvények méretnek azon helyezethez, jelentéshez, és feladathoz, melyek az emberi életnek egyetemesen kimutatvák? A' különbség a' két kérdés közt ez: Herbart nem akarja, hogy az egyed igazi értékét és átalányos becsét az erkölcsi erőben, és az élet' szellemi viszonyában, mint a' jo' mozzanaiban találja fel, neki minden egyed tartozik gondoskodni saját erkölcsi fentartásáról azért, hogy erkölcsiségén, mások erkölcsi vagy erkölcstelen haborítása által ne szenvedjen. A' mi dr. Feuerbach és szerző közt a' spinosai erkölcsstanviszonyt illeti; itt szerző dr. Feuerbachnak a' következő szavakat nem engedheti el. „Igen Herbart ur. A' gondolatat erény... erény, mint azt Spinoza a' gondolattal legszorosabb viszonyba hozta, és midőn azért a' spinozai erkölcsstan főtételét: „summum mentis bonum est Dei cognitio, et summa mentis virtus est, Deum cognoscere“ minden módon hát megé szorítani törekszik; más helyekből, azt akarja kifürkészni hogy Spinoza' erkölcstanelve, saját haszon, érzéki kívánás, és ezek' kielégítése vala.“ Igen is megmutatja Feuerbach, hogy Spinoza a' haszonról szól, de ez az emberi eszes természetnek kifejtésében, 's az ilyen kívánás méltányos kielégítésében áll (S. 135—139.). Az olyan felvilágosítások után mondja aztán szerző Herbarttal azt: „hogy Spinoza' ethicája 'criticán alól van“ melly állítás azt mutatja, hogy az ilyen bírálók Spinozának még csak egy sorát sem olvasták, hanem itéleteket más után gagyogják.

Ezekből láthatni, hogy az ki a' mult kor' leg tiszteltebb, valamint a' legujabb philosophia' legnagyobb genieit olly balúl itéli meg, e' mellett olly büszke azokra alánézni, az ilyen, üres elvei feletti felfuvalkodtságában olly hiú meglegedést éldehet, melyben mi őt saját tetszése szerént to-

vább is philosophálni engedjük, a' nélkül hogy őt abban háborítani kívánóok.

MICHELET után (Jahrb. f. wiss. Kritik. Mai. 1838. No 87, 88, 89.)

Sz. W. J.

Die Philosophie unserer Zeit. Zur Apologie und Erläuterung des Hegel'schen Systems. Von D. Jul. SCHALLER, Privat-Dozent an der Universität Halle. Leipzig, 1837. Verlag der J. C. Hinrichs'schen Buchhandlung, VIII. u. 358. S.

Ára 2 for. 49 kr. pp.

Első czikkely.

Miután a' critica philosophiának isméretes eredménye: a' magábaninak megismerhetlensége, elég soká mint ellenmondhatlan igazság ért, és a' kor' philosophiájának mintegy előfeltéteményül 's alapul szolgált; a' gondolkodó szellemtől, mélyebb öntudalmánál fogva, a' philosophiai criticának méltán ellenkező eredményét leheté várni, ugymint az igazság' megismerhetésének alapos megmutatását. Valóban méltányos, hogy a' német philosophia' nagyszerű, és messzeható előkészületei után, végre philosophi alapot nyervén, az igazság'nak saját elemében a' tudat, fogalma által nyert valódi, és tartalmas ismeretre jusson. És ezen eredményt a' Hegel-philosophiának phaenomenológiája közvetíté, ugymint az általános eszmé' elemét, az igazság' tiszta tudását, és a' magát, mint igazat tudó szellemet. Ezen biztos eredménye a' phaenomenológiának közvetítették tagadólagosan az által, hogy a' tudalom' minden énleges módosulásai az igazságnak felvett tárgyakkal ellenkezetbe tétettek, mely által a' tárgyak' valódi tudalma, 's az éntudalom közvetítették, állítólagosan pedig úgy, hogy a' bizonyosság, mint tudalom, és az igazság, mint éntudalom egységében, a' phaenomenologia' végcélját a' szellem általános tudását éri el. Így közvetítették a' szellem saját lényében, és nyert fogalmában mint olyan, ki saját lényének és önigazságának tiszta tudása, ki saját elemében mozog, magát gondoló, különbítő és határozó, magát el nem hagyja, magát tudja és tudásra emeli, saját lényét betölti, magában és magaért létezik, midőn ezt elérte, magát valólag, mint szellem tudja.

A' phaenomenologia' ezen műveletének be kelle következni azon időben, midőn ez épen feltűnt. A' philosophiának elért állás pontja, az eszme' közvetlenül visszanyert eleme, a' közvetítés' szükségét már magában zárá. Ezen ál-

laspontja a' philosophiának kényszerité az általános éntudalomra' felemelkedett szellem' gondolkodását, saját igazságának is kimutatására, melly minden igaztalannak criticája, és a' csak látszatos tudásmódnak megczáfolása által foganittaték, 's czélja az, hogy a' tiszta tudás az igazság saját elemében, mint közvetített, és szükségesképeni, minden gondolkodó' énje által elérhetőleg állitassék elő.

Ilogy Kant szerint, az ember a' gondolkodó és eszes lény, az isten és világ megismerhetlenek, hogy az isten az embert az ő képínassát ilyen vakásra teremtette, és kárhoztatta el, az vigasztalás nélküli, és visszalökő tanitmány. Fichtének egy oldalu énelges mélysége és visszahatása, a' tárgyilagossággal meghasonulásba jön, 's eredménye az énelges és tárgyilagossá kettősdiség (dualismus) leve, melly által a' philosophia egy oldalról énelges ürességre, másról tárgyilagossá tudalomba esék, annyira, hogy az énelgességi és énvisszahatási philosophia még teljesen most sincs legyözve, hanem csak más alakba öltözve. Midőn a' philosophia ilyen állaspontja az, hogy az én, vagy a' gondolkodás, az igazat, vagy az ismeretet magában keresse, akkor az ellentételek általános azonsági tanitmánya által, melly magát egyszerre az igaz' közvetlen bírásában és nézésében találá fel, az egész critica' kívánata keresztül ugortaték, 's a' tiszta tudás állaspontja magáért, és másért épen olly kevésé vala közvetítve, mint az ismerésmódnak más állaspontja az által tudományosan megczáfolva. A' philosophia ilyen állásánál előáll a' phaenomenologia, 's azt a' mi hiánzék, mire szükség vala, teljesen és alaposan megadá. Valamint Platonak, hogy rendszerét félepithesse, a' sophisticat kelle, mint tagadólagossá elemet, feloldani és megczáfolni, 's azt ő dialogjának vitázó rendszere által éré el; ugy a' phaenomenologia dialecticájának is, a' tudalom' azon állaspontját kelle tagadólagosságában feloldani, mellyen minden tudás egyedül látszat vala, 's ennek, rendszere félepíthetése végett, elő kelle azt bocsátatnia. De ezen rendszer' teljes kivitele nem a' gondolkodástanban (Logica) éretett el, mint a' szellemnek a' tiszta tudástól, és tiszta észától elvont gondolkodásában, hasonlóan nem éretett ez el a' természetphilosophiában, mint a' szellemnek nemszellemrőlí tudásában, vagy pedig a' gondolkodástan' eszméinek dologi másletében; hanem teljességet nyert a' természetből, magába visszatért, fogalmat létezőleg, és valódilag betöltő szellemphilosophiában, legmagasabb és legutolsó teljességét pedig elére az általános szellemenben.

Bár fontos és általán szükséges is a' gondolkodástan, mint tudományos ismérte az észnek, és mint tiszta állományos lénye a' szellemnek, 's bár a' magáhani és magáérti általa nyert igaz, olly kevésé veszhet is el a' gondolkodás

elől, mind e' mellett általa a' rendszer nincs bezárva, épen oly kevésbé mint isten teljes nem lehet a' világ' teremtése nélkül. A' gondolkodástani, vagy tiszta eszme, azon elvont eszme, melly a' tiszta lényt gondoló szellemnek, a' gondolkodásban, még nem a' valódi és betölt eszme. Ennek elvonása, de csak ez, és nem a' magában, és magáérti tartalom, magának tagadása, melly a' második alakba a' természet' tartalmas pompásságába megyát. A' természetphilosophia az által gazdagabb, mint a' logikai eszme, hogy az ezt nem csak magába közvetli (aufheben) nem csak mint alapját, és belső igazságát, és szükségességét tartja magában, hanem a' fogalomnak mindazon mozzanait és módosulásait is, mellyek a' természet' részlegességeit egy egészé alkotják, és annak elegyeditett (vereinzelt) lételeit végetlen különbségökben kifejtik, és alakítják. De e' mellett a' természet magáért sem a' fogalmat el nem érheti, sem pedig magát saját belső ösztöne után ki nem elégítheti. Ennek alaphiánya, mit legnagyobb erőködéssel sem érhet el a' nemszellem, vagy nem tudása saját vanjának és létének, miben őt a' legcekekélyebb szellemű lény is felülmúlja. A' természet' igazsága tehát mibe ő átmegy a' szellem, egyszersmind ez által a' természetnek saját vége. Itt kezdődik a' szellem ez a' legmagasabb valóság, melyre a' természet magát felemeli, és a' mellybe átmegy. Ez tartalmas és létező egysége, és igazsága a' tiszta gondolkodástani eszméknek, de már többé nem elvontaknak, hanem közvetlenül valódiaknak és élőknek, — és a' természetnek. Ez magában egyít a' kettőt, épen úgy mint a' kettő felett áll, a' mennyiben mind kettőnek egy oldalul elvonásait valóságába felemelte. A' szellem, mint ilyen valóság, midőn mint szellemileg élő jelen meg, egyszersmind tudó, és magat tudó, énelges szellem (Anthropologia, Phoenomenologia és Psychologia). Ezen öntudalomra emelkedett szellem egyedi szabadsága által magával meghasonlásba 's tagadásba jön, 's közvetlenségéből kiemelkedve tartozását, és azt mi nem még, vagy a' mivé lennie kell, keresi, szóval énelges szellemiségét, tárgyilagosszellemiségbe viszi, 's magában, a' jog, erény', és erkölcs' fogalmait találja. Az énelges szellemiség, és ennek tagadása, a' szabadság, 's ebből kelő fogalmak harcizolnak szellemi létünkben, a' mennyiben emberi létünk a' természeti, és szellemi oldalt tartja magában. Hogy ezen ellenkezetben szellemi lételünk, a' szellem' végetlenségére, az istenhez emeltessék, lételünk egyik oldala, a' természet segélyül jön az egyed' halála által, melly a' szellemet létének legutolsó közvetlenségétől megszabadítja. De a' szellem' igazsága, végetlensége, szabadságának, isteni természetének öntudalma nem engedi meg, az ellenkezés' ezen külső kiengesztelését, hanem

saját ereje által hajtja őt egész földi létén keresztül, arra hogy ezen ellenkezésből magát tudással szabadítsa meg, vagy a' tudalmas önszabadításra, hogy így titkos és magábani lényének tudása által, az igazságnak és valódi szabadságnak országába emeltessek. Minden vallásnak és philosophiának ez a' célja, és mind kettő közül legmagasabb és legigazabb, az melly tudja és tanítja, hogy a' szellem, az igazság, és az abban található, és ennek ismerete igazan szabaddá tevő. Elég korán feltűnt ismeret, és Énünknek szellemi végetlenségére lett felemelkedés az a' világon, mi által Énünk a' hitben, vagy személyi megmaradásának tudásában, a' síron túl is feltartatik, de az ilyen ismerés elégtelen és csekély, ha az ezt, az istenen kívül, és örök igazságának tartalma nélkül, örök létét és boldogságát csak elvont Énjének bizonyossága után, és ahhoz ragaszkodva keresi. Mind ez, azon uton üres alakká és lénytelen árnyékká leend.

Ez vezet vissza a' szellem' phaenomenológiájához, melly által a' hegeli philosophia' rendszere, ez a' szellem' öntudása, valamint a' magábani és a' magáérti igaznak kiinduló pontjául, ugy megmaradó eleméül is leend. Miután a' gondolkodó szellem, magát a' pusztá entudalomnak előlépcsőzeteitől megszabadította, az entudalomnak, mint igazságnak elemire felemelte belső egyetemességét, mint végességét megismerte, saját fogalmát legalább egyetemileg, az ész és tiszta tudás' fogalmát megtalálta; semmi nem maradt fent, mint ezen elem' betöltése, mellyben a' szellem legközelebb is mint önnézés, mint értelmi nézés, vagy mint üres és betöltetlen eszme jelent meg. És ezen betöltés semmi más, mint az egész rendszer, a' magát gondoló és ismerő szellemnek kifejlése, először a' tiszta észben a' szellem' állományos lényében, azután elvont tárgyiségában, vagy az eszjének természetalakjában, innen magához vissza térőleg saját tartalma tárgyias és énelges észizvalóságában magának a' létező szellemnek országában. Ezen rendszer pedig teljesülést ér, a' gondolkodó ismerésnek az általános eszméhez, vagy az általános szellemnek, az isten eszjének tudásához szemlélődő felemelkedésében. Igy nyeri meg a' szemlélődő philosophia, a' szellem' öntudalmának ezen magában és magáért létező lénynek ismerésében, az általános igazsággali együlésben, mint gondolkodásban, valamint legmagasabb felemelkedését, úgy legmélyebb és általános önkielegítését, legbensőbb vágyának és ohajtásának célját, bár legyen, a' ki ezekre ezt mondja: ezeknek csak olyan lehet részese, ki az erre megkívántató, a' szellem általános mélyébe ható munkásságát a' gondolkodásnak bírja, kinek a' szellem titka felett a' philosophia jól felnyitattott, és kijelentetett. De valamint arra gond van, hogy a' fák az égbe ne nőjenek: gond van arra is,

hogy az ember, valamint vallásos ájtatosságában kevéssé érte el az az istennel egylevési célját, oly kevéssé lesz egy az istennel szemlélődő ájtatosságában is, mert az eddigi gondolkodás által egyaránt igaz, hogy az ember' szelleme az istent megismerheti, mélységet keresheti, mint az, hogy őt meg nem ismerheti, 's kinyilatkozásának végetlenségét el nem érheti. A' Hegel' rendszere által azonban a' gondolkodás ezen végetleni kinyilatkozásnak legmagasabb fokát éri el, mint-hogy a' hegeli módszer semmi egyéb mint a' szellemnek kifejlése, melly kifejlésben a' szellemnek magát először is tudalmának látszat-világától, és énleiségének történetességétől kelle meg szabaditnia, hogy így, mint szabad a' magában, és magáérti igazság' magától tudásának elemébe emelkedjék, ezen elemből közvetlen vanjának, lenyének, és fogalmának fokozatain eszmékké feljék, — mint ilyen kerestessék a' természetben, nem mint tulajdonképeni teremtés, hanem a' kifejlett ész' eszméinek egyezése a' természet' kifejlésével, továbbá mint a' tiszta ész, és ezzel megegyezőleg kifejlett természet eszméje kerestessék a' szellemi világban, hol a' szellem tetőző valóságát, a' művészet, vallás, és tudomány vagy a' tulajdon philosophia' eszméjében éri el. Énünk' ilyen folytonos közvetítés általi kifejlése semmi nem egyéb, mint ennek belső szükségsképeni igazságából lépcsőről lépcsőre emelkedő haladása, míg teljes kifejlése által magát a' tudományban éri el, eleinte pedig semmi nem egyéb, mint üres, elvont, határozatlan egyetemesség. Ezen most érintett kifejlése a' hegeli módszernek, szolgáljon tanításul azoknak, kik a' kezdetet az isten által teszik meg, ki ha szinte kezdet és általános vég is, még is, mint ilyen, általános mélységében a' tudomány' végen jelen meg.

Ezen hegeli philosophia, a' jelen philosophálásnak a' millyen központjául tevő magát, — melly körül más philosophi törekedések forognak és még soká forgandanak, — oly erős támadásoknak, ellenkezőeknek, és gyanúságoknak céljául tétetik az ki. — Ki az, ki tudományos körében a' hegeli philosophiáról ne beszélne? Ki az, ki főleg Hegel' halála után ebben bíró nem akar lenni? — mik által tagadni nem lehet, hogy ezen philosophia folyvást világosabb jobbulást nyer. És ezen jobbulás, valamint némellyeknél az a' körüli hibás visszaesések is, a' phaenomenologia' felfogásában, vagy fel nem fogásában gyökereznek. Főleg kitűnők a' megtamadások a' módszer és a' szabadság körül. A' módszer körüli megtamadtatása Hegelnek csak azért gyanús, mert ennek kivitele megtamadóinak sehogy sem sikerül, 's ezen siker' hiánya onnan van, miképen gondolkozások, a' helyett, hogy a' magában és magáérti igazságnak, és az ebben maradó tiszta ismérésnek tárgylagos elemébe bocsátkoznék, egy oldalú én-

leges vizsgálódásban marad. Ide tartozók főleg a' logikai eszméknek nemértése, és ezeknek viszonya a' természet — és szellem-philosophiára, mert ha valaki a' tiszta ismerés' erejét és jelentését megérti, ez által ebben az igazat is, melly valamint magában igazság, ugy igazsága a' gondolkodásnak, és főleg a' szellemnek; akkor nem lehet az igazságnak, mint megismerhetlennek, egyik tulságból a' másikba esni, az igazat csak énelegesen venni, mintha az isméret nem a' tárgyilagoss és magábani 's magáérti igaz, vagy nem az általános lenne. A' szabadság nem a' száraz és elvont *másképlevés* vagy *másképlehetés*, a' mi semmi más, mint a' másképentiségnek lehetősége, történetesség és valóban szabadságtalanság; hanem a' magában és másban levés és maradás, 's ezen különbségben önelnemvesztés, sőt önmegtartás és ebből ön-visszaállítás. De ilyen szabad csak szellemi én lehet, mert csak a' magát igazságban tudó, valódiilag és igazán szabad. A' ki Hegelnek azt veti ellenbe, hogy az ő philosophiájában szabadságot nem lehet találni, az ez által, hármát árul el 1. Hogy Hegelt általán nem érti, és annak lényegében egészen vak. 2. Nem tudja mi a' szabadság. 3. Hogy gondolkodásában is semmi szabadság nincs, hanem annak csak tünképét bírja, így ezen tekintetben Juno helyett felhőt ölel.

Ezekén kívül az egyes ellenvetések és megtámadások annyik, és olly különbözők, olly csudások, olly ellenmondásosok, hogy azok csak azon irányzatban egyeznek meg miképen egy ellenséget ostromolnak.

Egyébiránt ezen ellenvetések közül azokat, mellyek tudományos megfelelést kívánnak, 's az ezek által felállított elveknek egybehasonlítását, referens egy következő czikkben adandja.

Jahrb. f. wissensch. Kritik (No 71—73. 1837.) után

Sz. W. J.

BIBLIOGRAPHIA.

14. *LETTRÉS inédites de Maria Stuart* etc. (Stuart Maria' kinemadott levelei, különbnemű sürgönyök 's utasításoktól kisérvé (1558—1587); kiadta herczeg LABANOFF Sándor. Paris, *Firmin Didot*, 1839. LIX és 344 l. 8r. — Ezen gyűjteményben harminczöt levél találtatik Stuart Mariától, végrendelete, Erzsébet' halált parancsoló rendelete, tudósítás kivégeztetéséről Andrews Tamástól', 's tizenhat emlékirat vagy az utolsó évek' historiáját illető diplomaticus sürgöny. A' darab' elején Maria Stuart' historiájának chronológiája van, a' végre hogy a' levelek' datumát meg lehessen határozni, nem lévén azoknak bizonyos datumok. A' hg. Labanoff által kiadott darabok, még kinemadottaknak hirdettettek, kivévén ötöt, mellyek lord Egertonnak egy ritka munkájában jelentek meg, Egerton Tamás cancellár' életéről. Legnagyobb része azoknak valóságos érdekekkel bír, a' szerencsétlen scot királyné, még mindég igen titokteljes historiájára nézve. Az 1586 és 1587-dikbeliek' nagy száma, különös tudósításokat közöl a' francia követek' alkudozásiról, napjai' megmentése végett. Végre a' northamptoni grófság' főbirájának, kinek a' végrehajtásnál jelen lenni kellett, részrehajlatlan 's érzékeny bizonyágtétele, halála' heroismusáról. A' gyűjtemény' végén egy közönséges repertorium van, Stuart Maria' minden esmeretes, kiadott vagy kinemadott leveleiről, kivévén azon leveleket, mellyek egy tulajdon kéziratgyűjtemény' részét teszik, mellyeket a' kiadó, egy teljesebb munkában szándékozik kiadni jövő esztendőben, melly minden eddig ismert 's felfedezett levelezéseit magában foglalandja Maria királynének.

15. KONGL. VITTERHETS, *Historie och Antiquitets akademiens Handlingar*. (A' szép tudományok', historia' és régiségek' királyi academiájának emlékirásai). XIV-d. darab. Stockholm, 1838. 8r. — Ezen kötetben következő emlékirások vannak: Régi svéd emlékek' szemléje; H. *Wallman* János által. Az academia által megkoronázott emlékirat, réztáblákkal, mellyek Svéczia földén elszórt, kinemadott kövekből emlékek' különbnemű formáit 's elrendeléseit esmertetik meg. Egy más értekezésben ezen emlékeket szerző a' historiához való viszonyaikban vizsgálja meg. — Historiái próbatétel a' svéd törvényhozás' kifejléséről, I. Gusztáv trónralépése óta a' XVII-d. századig, H. *Jaerta* által. — A' runa-

moi felirásról, J. J. *Berzelius* báró által. Ezek után következnek az *academia* által 1830-tól 1833-ig kiosztott emlékpénzek' felirásai.

16. *RUN LAERA*. (Rúnok' tudománya); *LILJEGREN* János által. Stockholm, 1832. 8-adr. képekkel. Ezen munkában, melyet a' szép tudományok', história' és régiségek' királyi *academia*ja 1821-ben megkoronázott, megismerteti a' run alfabétumot, a' run betűknek adott különbözőféle formákat, 's ezek' használása módját a' sirkövi felirásokra, egyházi emlékekre, pénzekre 's kalendáriomokra.

17. *RUN - Urkunder*. (Run bizonyítványok); kiadta *LILJEGREN* János. Stockholm, 1833. 8r. — Szerző ezen munkában több mint 2500 run felíratot közöl, közlésével azon helyeknek hol találtattak, vagy hol még részint most is találtatnak.

18. *PHILOSOPHICAL Miscellanies* etc. (Bibliographiai egyvelegek, fordítva *Cousin*, *Gouffroy* és *Benjamin Constant* munkáikból *critical* jegyzetekkel); *RIPLEY* György által. Boston, *Hilliard, Gray* et Co. 1838. 2 dar. 8r. XIV és 383 's VIII és 376 l. Az első darab, *Cousin*' különbözőféle munkáiból kivonatoknak van szentelve; a' második hasonló nemű munkálatoknak *Jouffroy* és *Benjamin Constant* munkáikból. Ezen kivonatokat hosszú bevezetések követik ezen három szerző' életéről 's munkáiról.

19. *ELEMENTS of Psychology*. (A' lélektan' elemei vagy *Locke*' emberi elméről probatételének *critical* vizsgálata *M. V. Cousin*tól); francziából fordította, 's bevezetéssel és jegyzetekkel megtöltötte, tisztel. C. S. *HENRY*, D. D. Második kiadás, a' *collégiomok*' használatára. New-York, *Goulet et Newman*, 1837; 12r. XXXVIII és 423 l.

20. *VOYAGES, Relations et Mémoires originaux* etc. (Utazások, tudósítások 's eredeti emlékirások, Amerika felfedezése történetének felvilágosítására); legelőször kiadva *Henri TERNAUX* által. Paris, *Arthur Bertrand*, 1837. 3 darab 8r. Ára 19 frank 50 c. Amerika' felfedezésének korszaka, minden ellenmondás nélkül egy az új historia' legfontosabbikái közül. Midőn *Colomb Kristóf*' géniusa az új világot felfedezé, egész Europa, az ígéré' ezen földre, ezen Eldorado felé fordítá szemeit, hol mint gondolák csak le kell hajolni, az arany' tele marokkal szedésére. Csudálatos eltévedése az emberi léleknek! Ezen növényzet 's mindennemű természetmennyekben gazdag tartományban nem láttak eleinte egyebet, mint egy ragyogó arany 's ezüst ékességet, egy olly bányát, mely csak az európai erszények' megtöltésére szolgál; úgy tetszett mintha a' statusok' szerencsésletének 's bőségének első forrása az arany volna. Ezen időkből a' *politikai gazdaságtudomány* még csak nem is született, nem volt tudva, hogy a' legdrá-

gább ércz, nem egyéb mint képviselő, a' kicserélések' könnyebbítésére, de hogy az belső értéket tekintve, kevésbé hasznos az embernek a' vasnál és ónnál. Nem értette senki, hogy ezen tekintethen Peru' bányáinak felfedezése, egyéb eredményt nem szüle, mint az arany' közönségesbbé tételét 's ez által becse' lesüllyesztését. 'S ah még ma is, három század' munkálatai, annyi stúdiomok és forradalmak után, mennyi előítélettel kell küzdeni a' tudománynak, mennyi tévedések állnak elő elvek gyanánt, mellyeknek mentességére még az elmúlt idők' naif tudatlanságát sem lehet felhozni! — A' 16-dik század a' barbarismus' és vallásos eszmék' csudálatos vegyélékét mutatá, melly ezen időszak' embereinek egészen különös characteret adott. A' haszon és fenhéjazás motívumaiboz, mellyek akkor nagy sereg kalandort hajtottak az új világ felé, azon akkor hatalmas gondolat járult, catholicus hitre téríteni az azt lakó nagy számu vad nemzeteket. Amerika' felfedezése ugy tekintetett, mint a' bálványozásoni győzedelem, mint a' kereszténység' triumphusa, melly levetkeztvén azon szelidség' és kölcsönös segély' characterét, mellyel azt alapítója felruházá, kemény melyvasat öltözött magára 's az üldözés' fegyverét ragadá kezébe. A' béke' és szeretet' istenének nevében zürzavart, pusztitást és halált vittek azon csendes népségek közé, kiknek durva 's némelly babonás gyakorlatok által kísért isteni tiszteletök minden bizonnal kedvesb vala az örökkévalónak, mint üldözőik' kegyetlen fanatismusa. Semmi kín nem vala képes a' kielégíthetlen sóvárgás' kielégítését megakadályoztatni 's a' vallás mindég ott vala ürügyül 's a' legkegyetlenebb tettek' mentességül. Különös dolog! az emberek kik ennyire visszaéltek mind azzal, mi legnagyobb, legszentebb, nem valának képmutatók; hitök kétségkívül nagyon kevéssé vala felvilágosodva 's igen vad vala, de erős 's ekként nagy feláldozásokra 's férfias tettekre képes. Ez adá nekik a' bátorságot annyi veszélyeknek daczolni, a' szükséges alhatatosságot azon számlálhatlan akadályok' legyőzésére, mellyek ellen küzdeniök kelle, azon lemondást mellyel minden nyomoruságot, minden szükségét tűrének, mellyeknek magokat ki kelle tenniök. Egyedül az ezen időkorban kijött útleírások képesek hiv képet nyujtani ezen különös, egyszersmind vallásos, katonai és kereskedési expeditiokról. Ternaux ur' gyűjteménye hát nagy érdekű leendő, már csak az eddig megjelent három darabról itelve is.

21. OEUVRÉS de Molière. (Molière' munkái, minden magyarázó' jegyzékeivel). Második kiadva M. L. AIMÉ-MARTIN által. — Paris, 1837. *Lefèvre*. 4 darab 8r. Ára 24 franc. — Aimé-Martin' Molière-je, régóta erdemlett hírral bír. Ezen szerény cím alatt: „Notes de tous les commentateurs“ egészen új magyarázatot ad, melly minden eddigieket felvesz 's kiegé-

szt. Azon tiszta ízlés, azon érzés' gyöngédsége, azon éles ítélet és finomság tűnnek fel' abban, melyek Aimé-Martin urat megkülönböztetik 's korunk egyik jelesb literátorává bélyegzik. Moliére' színjátékai, ezen fenséges remekcek, Franciaország' literatúrai dicsőségének legszebb czímci, hihetőleg soha sem fognak elvülni, mint characterfestések; mert kivéven némelly külső módosításokat, az emberi természet, voltaképen véve mindég ugyan az marad. Mennél többszer olvassa az ember Moliére-t, annál inkább csudálja kimerithetetlen költői lelkét, valamint tökéletes emberi szív's lélek esmeretét. Mindenütt kitűnik, hogy ő a' természetet szakadhatlan figyelemmel tanulá.

22. *ESPRIT de la législation mosaïque.* (A' mósesi törvény' szelleme) J. E. CELLERIER által. Genève et Paris. *Cherbulier*, 1837. 2 dar. 8r. Ára 11 fr. Megengedvén elv 's hitágazat gyanánt az ó testamentom' isteniségt, Cellerier ur Mosesnek a' zsidó nemzet közepette alkotott törvénykönyvét rajzolja le, mellyben minden egyes rendelet' terjedelmét kiönteti 's előadja annak viszonyait azon közönséges célhoz, mellyet úgymond Isten magának kítűzött a' zsidó nemzet' kiválasztásában. Az előadás eleven érdekekkel teljes, 's gyönyörrel és haszonnal olvasandja azt nem csak a' theologus, hanem minden művelt ember. Nagy számú különös részletek 's a' szentírás több homályos fejezeteinek magyarázata foglaltatik ebben. Prof. Cellerier ur nagy mértékben bír azon ritka talentommal, vonzó alakban adni a' theológiát, kiemelni azt az iskolából, hogy a' salonok 's családokba bevezesse, szelid 's engesztelő menetet adni annak, 's megnyerni így minden hitvallású felvilágosodott emberek' tetszését.

A. B. P.

FRANCZIA ACADEMIA' ÜLÉSEI JANUARIUSBAN.

1840-re *Serres*, orvos a' Pitié-ben, 's az anatomia és physiológiában, különösen pedig az embryológiában vizsgá-lódásiról esmeretes tudós, választatott vice-elnökké.

A' daguerreotypia' stúdiumával és tökéletesítésével még mindég sokat foglalatoskodnak. Mi a' dolog' technicumát' illeti, két különös figyelemreméltó javítások terjesztettek egy-szerre az academia elébe: Egyik, *Seguier*-től, az ezüstlemez jódozásának rövidebb útoni végbevételét tárgyaza. Egy fa ka-tulyának allján jóddal átitatott vászon van, 's ezen felül egy táblapapiros, mellyen keresztül egyenlően hatnak át a' jód-gőzök 's az ezüstlemezre rakodnak le, mellynek a' külső me-legmérésklethez képest közelebb vagy távolabb kell lenni 's két percz alatt jódozva van. — A' másik módnak *opticus Soleil*-től czélja, a' kéneseő átvitelévi manipulatio' egyszerűsítése, a' világsugárok' munkálata szerint. Ő egy rézlemezre, salétromsavanyu kéneseő olvadékat használ, melly ott igen vékony kéneseő fektetet hagy hátra, melly csekély felhevítés által, a' jódozott lemezen csak hamar leülepedik. — *Bianchi* 'Toulonse-ból, egy táj' világképeit küldötte be, néhány ház-zal az előtérben, annak bizonyosságául, hogy lehet tárgyakat adni, természetes színeikkel; 's valóban házfedelek, a' téglaszinhez igen közelgető rozsdaveres színben jelentek meg, de ugyan ezen színt mutatták a' zöld ablaktáblák is. — *Melloni* Nápolyban ismét egy sor próbatétellel akará annak okát ki-puhatólni, hogy a' világképek, különben teljesen egyenlő körülmények közt, a' nap' némely részeiben nem olly tisztán állnak elő. Szétbontvan hát ismételve a' napsugárokat pris-ma, által ugy találta, hogy a' melegmérésklet' maximuma, a' spectrum' homályos részében, a' nap' nem minden részében ugyan az, hanem hogy a' veres színtől majd kisebb majd na-gyobb mértékben távol van, 's innen azt következtette, hogy a' melegségsugárok' vezetése, az atmosphaera' bizonyos álla-potai által módosítást szenved, mi a' világsugárok' áteresztésére épen semmi befolyással nincs. — *Forbes*, Edinburghan, jelenti az academiának, hogy ő bizonyos testeknek azon tu-lajdonságáról, mi szerint alsóbb melegméréskletet könnyebben áteresztenek, mint magasbbat, Mellonival egyenlő eredmé-nyeket nyert; azonban különös befolyása van a' felület' tu-lajdonságának is.

Mint tudva van *Turpin* a' ser- és borban az ugynevezett forrásgombákat 's a' tejpgolyóknak, növényformálásba (*Penicillium glaucum* Linck) átmenetelőket akará megmutatni. Most legújában *Donné*, egy az academiához tudósításában,

a' tejrőli vizsgálódásit illetőleg, azon allitást sürgeti, hogy ugyan azon penészformálódás a' természetes és olvasztott vaj' felületén is előáll néhány nap alatt. Turpin ur most már előadá errőli tapasztalatait. A' természetes vajban igen is nagyszámú ilyen, vajolaj által környezett tejgolyócskák vannak, melyeknek szétbomlása okozza az avasságot. Ha a' vaj felolvasztatik, a' tejgolyók nehezségöknél fogva lassanként az edény' fenekére szállnak. Ha meghűlt a' vaj, láthatni microscopium alatt, hogy a' vaj, véghetetlen sok, igen apró, finom, majd falombképű, majd fénylő gömböcskékbe (Sphäroide) helyezett sárga kristályokból áll, melyeknek mindenike bizonyos körév anyagtól van környezve, 's melyet könnyen soklapu sejtyuknak lehetne nézni. Mivel már a' tejgolyók, mindenfelől vajolajjal vétetvék körül 's ekként a' savanyag'és viz' hozzájárulásoktól mentvék, elébb nem csirázhatnak, mint ha az olaj széthomlik 's a' hozzájárulást megengedi, mi Turpin' vizsgálódási szerint a' 85-dik nap még meg nem történt, az alatt míg a' tejbenei golyócskák, már néhány nap alatt csiráznak.

Duhamel, a' harmonicus hangokról vizsgálódásinak eredményeit terjeszté elő. — *D'Abbadie*, utazásai alatt tett némely figyeleteinek eredményeit Aragohoz küldé. Alexandriában, 8-d. oct. a' magnestóhajlás szerinte $43^{\circ} 48'$; Rómában, 29-d. sept. $60^{\circ} 25'$, és Párizsban 19-d. aug. $67^{\circ} 13'$ volt. Több helységek' magasságát is megmérte Abyssiniában, időmérővel.

Beck Últrajectomból, Dutrochet' figyeleteit közönségesen véve megerősíti a' növények' tulajdon melegmérésékletéről. — *Jacquemet* Bordeauxból egy találmányt mutatott be az academiának, miként kelljen egy olvadható rondella' alkalmazása által megakadályoztatni a' gőzüst' szét pattanását. — *Lionville*, professor a' párizsi polytechnica iskolánál, az ellipsis' új kiszámolásait adá be. — Prof. *Erman*, Berlinből, írásban adá beközléseit az academiának a' futócsillagok' utjáról a' nap körül, melyhez a' föld 9—12 augustus közt közelitend. — *Robiquet* a' mustár' olajjáról szól, azon egy növényről, melyben szerinte fojtanyagot és kénköt találhatni egyszersmind. — Ezenkívül több előadások voltak a' vasutakról, locomotivekről 's a' t. ezek közt legérdekesebb volt hajóshadnagy *Leon du Parc*' közlése, a' gőzhajó' kerekeinek elintézéséről, mellynél fogva a' gőzhajókat a' környülállások szerint vitorlášhajókká lehet változtatni. A' kerekék, mindég akadályoztatták a' hajó' futását, sőt háborgó tengernél veszedelmesek is voltak. Du Parc, igen erős kerekeket talált ki, melyek kevesebb mint egy percz alatt, teljesen eltávoztathatnak, mi mind eddig feloldhatlan problémának látszék lenni, de a' mi a' Pharus gőzhajón már valósággal ki is vitetett.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társaság, f. e. januar. 7 és 21-kén tartott üléseiben, több belső tárgy' elintézésen kívül: I. Tanárky Sándor r. tag' halálával a' katonai műszavak' szerkesztését Kiss Károly l. t. bizta. II. Egy külön, nyomtatás végett beküldött, classica literaturai munkának, 's a' Tudománytárba szánt három historiai 's egy nyelvtudományi értekezésnek bírálók rendeltettek. III. Négy nyelvtudományi értekezés a' bírálók' megegyező véleményinek következtében, nyomtatástól elmozdítatott. IV. A' társaság' könyvtára következő ajándékokkal szaporodott: a) Horváth M*tól: az 183 $\frac{1}{2}$ -diki év' lefolyása Borsod vgyében, orvosi tekintetben. b) Somogyi Lászlótól: Bimbófűzér. Kassa, 1836. e) Gróf Odardtól (Toarsból). *Exposé des divers modes de culture de la vigne.* d) Bugát Pál r. és Flór Ferencz l. tagoktól: Orvosi tár. Új folyamat, 3-ik év. Pest, 1839. e) Salamon Józseftől: Erdélyi predikátori tár. IX-dik füzet, 1839. f) Sámuel Aloistól: I. Ferencz 40 évi országlásának örömmünnepeú tartott beszéd. Pest, 1832. V. A' kéziratárt Schedius Lajos tt. „Monumentum hunno. Scythicum Steph. Casp. Hajós e S. P.“ czimű kézirattal nevelte.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉSEK.

M. tud. társ. Az 1837-re hirdetett philosophiai jutalomkérdésre érkezett hat pályairat közül, a' harmadik helyre dicsérettel méltatott munka, mellynek jelmondata: „Tout l'univers subsiste à l'ombre de sa main,“ szerzőjének HRABOVSKY Dávid vallja magát. Pest, febr. 15. 1840. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— A' m. tud. társaság' játékszíni küldöttsége' munkálattól *tizenegyedik* értesítés. M. évi junius' elejétől f. évi febr. 15-keig a' küldöttség tizenkét ülésben folytatta dolgait, 's tisztügyre vett *nyolcz* fordítvány közül a' követhető hetet fogadta el: 1. *Elmellőzés*, színjáték 4 felv. Töpler után Lukács Lajos. 2. *Lovag és szolga*, vigjáték 1 felv. Irta francz. D'Epagny; Dunkel után németből Balog István. 3. *Belle-Isle Gabriela*, drama 5 felv. Dumas Sándortól, francziából ford. Nagy Elek. 4. *A' Leányok' igene*, vigj. 3 felv. Moratintól, Spanyolból ford. Fekete Soma. 5. *Dús és szegény*, drama 5 felv. Souvestre Emiltől, francziából ford. Kazinczy Gábor. 6. *Hajótörés*, színjáték 5 felv. Desnoyer-től, francziából ford. Nagy Elek. 7. *Két színész*, vigjáték 3 felv. Löwenthal Maxtól, ford. Nagy Elek. — Ezek is, a' régiebben

hirdetett 89 színművel együtt leiratás végett, bármely színész-társaságnak kiadatnak az academia' levéltárából. Pesten, a' kis gyűlésből, febr. 19. 1840. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— Az academia' igazgató tanácsa, miután m. évi novemberben, a' társaság' nagy gyűlése' alkalmával, teljes számú ülést nem tarthatván, némelly előleges és halaszthatatlan tárgyakat csak ideiglen látott el: f. évi februarius' 25. és mártius' 8. Pozsonyban tartotta rendes üléseit. Ezekben I. Olvastatott a' főgnádor-pártfogó' k. levele a' két elnöknek 183%-re történt királyi megerősítéséről. — II. Az elnökség a' pénztárnak esztendő közben kétszer történt véletlen megvizsgáltatásáról tudósítá a' gyűlést, mi szerint pénz, számló könyvek 's az alapítvány- és kötelezőlevelek tökéletes rendben találtak. — III. A' pénztári hivatal' számadásai 1838-ról az igazgatóság által bizottsági vég vizsgálat alá vétetvén, irántok semmi észrevétel elő nem fordult. E' számadások' kivonata az azon évi társasági munkálatokról szóló jelentéssel együtt még a' nov. 23-dikai tanácskozó ülésből terjesztetett a' törvényhatóságok elébe, 's nyomtatásban a' közönséggel is közzétett. — IV. A' pénztári hivatal' f. é. febr. 16-d. költ tudósítása szerint a) 1839-ben a' főpénztár' egész évi bevétele 24,082 ft. 6%₀ kr. volt, kiadása 20,955 ft. 28 kr. Az így keletkezett maradvánnyal a' folyó évi februarius' 15-keig volt bevétel 3446 ft. 38%₀ krt., az idei kiadás ugyan azon napig 1711 ft. 13 krt tevéen, a' fő pénztár' állapotja febr. 16. volt 1735 ft 25%₀ kr. A' kamattartozék a' m. év' végén 6306 ftot tevéen, a' mult évre csak 2000 ft tőkésítetett. b) szinte 1839-ben a' nyomtatási vagyis mellékpénztár' bevétele 10,972 ft 14%₀ kr. kiadása 6,811 ft 34%₀ kr; mihez új év óta 2,980 ft 17 kr kiadás járulván, febr. 15. a' mellék pénztárban 1180 ft 52%₀ kr. volt. — V. Följeltettek a' társaság' pénzalapjának az 1838-diki szeptemberi gyűlés óta lett öregbedései, u. m. 1. P. Gegő Elek' küldeménye 80 vft. 2. Missics István muzslai plebános' hagyományá 80 pft. 3. D. Viola József' küldeménye 75 pft. 4. Drnóvszky Ferencz pogrányi plebánus' ajándéka 10 darab arany. Továbbá Egyed Antal apát „P. Naso' pontusi levelei“ czimű fordításából 400 példányt ajándékozott (péld. ára 30 kr. ep.), azon megjegyzéssel, hogy a' belőlük bejövendő pénz az academia által megindított régi classicusok' fordításai' kiadására fordítassék. 6. Peregriny Elek, „Magyarok' történetei“ czimű munkácskájából 50 példányt adott által Eggenberger József könyvárosnak, ki azok' árául 20 pft fizetett a' főpénztárba. 7. Horvát Endre' hagyományá 800 vftban, mellynek tiszta kamatai azonban csak a' boldogult' mostohája' halála után foly a' társaság' pénztárába. 8. Helmecczy Mihály a' Berzenyi Dániel' versei' első kiadásából származott tiszta hasznót 200 pftban tette le, azon megjegyzéssel, hogy annak kamatai évenként a' könykiadási pénztárba folyjanak. Azon adakozók, kik az említett munka' kiadásához költséggel járultak, a' következők: a) a' pesti középponti papnevelő ház' akkori nevéndékei közül: b. Barkóczy László, most székesfejérvári püspök, Tatay János most lövői plebános Sopron mellett, Baricz Mihály nagyváradai deák szertartású pap, Fejér Antal károlyfejérvári növendék, Schwartz József veszprémi növ., Flizár György, most murakereszturi apát, Zombory János kalocsai növ., Fabry Ignác most csanádi kanonok; Vojvodich Mihály diakovári növ., Keller Gábor zirczi növ., Szabó Chrysostom szinte cistercei, Guzmics

Izidor utóbb bakonybeli apát, Tomicza János zágrábi növ., Kotró Pál ugocsai főesperes és Hering Ignác szatmári növendék. b) A' világiak közül: Helmeczy Mihály és Siskovics József most zemplényi főispányi helytartó. — 9. Gorove László, Lajos és Károly' 1000 pftnyi jutalomapítványának kezelése elfogadtatván: az, az abbéli eljárás végett, a' legközelebbi XI-d. nagygyűléshez utasítatott. — VI. Hasonlóképp följelentetett a' könyvtár' nevelésére tett három nagyobb rendű ajánlat, 1. gróf Batthyány Gusztáv' rohonczi gyűjteménye, melly közel 30 ezer darabból áll; 2. gróf Batthyány Kázmér' kisbéri gyűjteménye 2660 darabból, 's 3. Horváth Endre' hagyományából 677 kötet. — VII. A' nagy gyűlés által nyomtatás végett felterjesztett következő kéziratoknak tiszteletdíj határozottatott: 1. Székács József és Taubner Károlynak a' Hellen Classicusok' gyűjteménye' számára fordított Plutarch parallelaírt ivétől három arany, 2. Szabó Istvánnak, szinte a' Hellen Classicusok' gyűjteményébe szánt „Szikrákért a' hellen Szónokokból“ ivétől hasonlólag három arany. 3. Kazinczy Gábornak a' Külföldi játékszinbe szánt „Epigramm“ vigjáték' fordításaért ívenként egy arany. 4. D. Soltész Jánosnak „Az ember' szelleme“ Hartmann munkájaért két arany ívenként. — VIII. Az Évkönyvek' negyedik kötetére, úgy némelly régiségek' rajzoltatására; valamint IX. a' társaság' pénzgyűjteménye' felállítása és nevelésére költség rendeltetett. — X. A' játékszini küldöttségnek folyó évre 300 ft adatott rendelkezése alá. — XI. A' nagy gyűlés' javaslatára a' természettudományi osztály egy vidéki rendes taggal neveltetni határozottatván, az ajánlott három lev. tag közül köz akarattal Tarczy Lajos, a' természetan' r. prof. a' pápai ref. collegiumban lón elválasztva. — XII. A' pénzgyűjtemény' órévé, 300 ft fizetéssel, Luczenbacher János történetosztályi rendes tag neveztetett ki. — XIII. B. Prónay Sándor igazgató tag' kimultával üresség támadván az igazgató tanácsban, helyébe egyetértőleg baró Prónay Albert, Pest vmegye' főispáni helytartója hívatott meg. — XIV. Az elnök és másod elnök a' rendszabások' kívánatához képest helyeikről lelépven, köz akarattal megmarasztattak méltóságaikban, 's a' megerősítés' kieszközlésére Ó Fensége a' pártfogó kéretett. — Végre XV. jelentés készült a' társaság' munkálatairól 1855 óta 's pénztára' mibenlétéről, 's az országosan egybe gyűlt Főrendek és Karok' elébe terjesztés végett. — Az elnök' rendeléséből, Pozsonyban, martius' 9. 1840. D. *Schedel Ferencz*, titoknok.

AZ ÚJABB

FRANCZIA DRÁMA.

HUGO VICTOR.

Olly eleven és izgékony, a' szempillantástól és annak benyomásaitól annyira birt népnek mint a' franczia, a' drámai előadásokban, és a' drámai költészetben kedvet kell találnia, és sajátlagos szellemétől a' költői munkálat' ezen mezejére kiváltképen vonatgatnia. Semmi sem látszik világosabbnak, és szükségesebbnek — és ezen várakozást, ezen a' nemzeti jellemre épült előrefeltevést némikép a' tapasztalás is bizonyítja; de mind e' mellett még is bátran mondhatni: mikép a' francziák kitünő drámai tehetséggel nem bírnak. Feljebb a' *drámai előadást*, és a' *drámai költészetet* némileg egynek, egymást költsönösen feltételezőnek, és nemzőnek vettük — de azért helytelen volna azt hinni, hogy a' hol kedv, és hajlandóság van a' drámai előadások iránt, ottan a' drámai költői teremtésre tehetségnek, vagy lángésznek is kell lennie. Sőt úgy látszik, a' lélek ezen kétféle tehetségeinek szorosb különbözőése szolgáltat kulcsot annak megértésére, és méltánylására, mit tettek a' francziák a' drámai pályán (mimikai és költői tekintetben); a' testben, lélekben virgoncz, és ügyes franczia mindent, ha még olly csekélység is, tüzzel és hévvel ragad meg, ha az ingerlékeny oldalát találta; lelke a' történet', anecdotá', szó'fonalát tovább nyújtja, teste, ábrázata, szeme, keze, hangja, igyekszik az elbeszélést megeleveníteni, láthatóvá tenni — szóval drámai alakba öltözteti azt, a' mi élénkebben meghatja. E' végett nem kell sok néző, nem is kívántatik valami ünnepélyes készüllet, e' féle hevenyészek támadnak mindenütt, de mennyin, Franciaországban, — és innen eredhet aztán az: hogy a' drámai előadás Franciaországban sokkal szokottabb, sokkal nemzetibb, sokkal inkább a' nép lelke' mélyében van gyökerezve, mint a' hidegebb, józanabb nemzeteknél, de egyszersmind az is, a' mi ezzel együtt szokott járnai, hogy t. i. kevésbbé van szorosan elkülönözve az élettől és valóságtól, hogy azzal az átmenetekben inkább összefügg, valóságra czé-
loz, és azt magához veszi. Így semmi választófal nincsen a' költői és közönséges elemek közt; a' közönséges, minden-

napi, némi költői zomanczot kap (még inkább az olaszoknál), a' költészeten pedig anyagi, nehéz szag érzik, 's ez nem található így ott, hol az élet és költészet egymást bensőleg meghatja, mint p. o. a' Görögöknél, 's más népeknél. Így bátran lehet állítani: mikép bizonyos tekintetben épen a' dramaticum az a', francia nemzeti lelkületben, a' mi a' magasb drámai költészet' gyarapodását akadályozza, mikép azon közönséges szokás, mi szerint minden mindennapiság dramává gyártatik, nehezíti a' költői központosulást; mert ha az ember minden csekélységet feldolgoz, elveszti a' méltóbb, fontosabb egészség (Totalitát) utáni törekvést. Ezenkívül a' francia lélek' alapvonása: az elménczség, szesz (esprit) és a' rhetori pathos, némi becsét és fontosságot a' magában kicsinynek és csekélynek ad ugyan, de a' valódi nagynak, és költőinek inkább kárára van, azt inkább lehúzza, mint emeli. Saját nemzeti dramának azért Franciaországban csak a' vaudevillel mondhatnók, mellynek készítésében, és előadásában a' francziák mesterek. Igaz hogy azok kérészelltűek, a' pillanat' történetei, és érdekének magvából fakadók, 's a' nap' levegőjétől elfuvaltatók, de ha még egyszer olly mulékonyok is az egyénekben (Individuen) mint nem, még is maradandók. Scribe ezen nemben írt darabjai közül néhány talán még sokaig feltartja magát, de azért ő a' kórhazba kerülteket minden hónapban tenyeres talpas újonczokkal pótolja ki, és mint a' költészet ez ágának képviselője az academia padján ül — bár bajtársai közül sokan szégyenljék is magokat az új tag miatt, mint ezt jelesen Villemain is kitünteté tisztelkedő beszédében. De Scribe bár magánosan, elhagyatva ül is az academiában, tudja hogy kívül milliók felett parancsol, hogy művei — ha a' költészethez nem számíthatók is — ezen gyenge szárnyú, igénytelen kérészek, való hogy a' derék literatúrában nem nagy szerepet játszanak, 's a' külföld, bár mint fáradjon is a' francia lélekélet' minden tüneményeit felfogni, 's megérteni, még is csak közönséges fogalma leszen ezen fajnak lényéről, mellynek sajátságát, savát, és mézét izlelni egyedül a' francziáknak van feltartva; mert Francziáknak kell lennünk, vagy Franciaországban honnosodottnak, hogy minden elmésséget, tréfát, politicalai és társas viszonyokra, történetre és literatúrára, 's más ezer helybeli viszonyokra stb. vonatkozó czélzásokat azon pillanathan felfogjunk. Francziának kell lennünk, hogy mindig érezhessük, mi nevetséges, mi comicum az e' féle előadásokban, vagy legalább *minék kellene lenni*, mert a' túlfínomság' miveltség' magasb fokán a' nevetséges némikép illedelmessé válik, mellynek csak bizonyos körben, bizonyos helyen van kelete. A' mi az illyesféle drámai előadásoknak különös kellemet ad, az a' színészek és színésznők

dereksége, kiknek játéka a' comicumban és naive-ben kitünő és kellemesen öszvehangzó. Ha vaudevilles-kben az érdek főleg az elmés, meglepő helyzetekben, a' pillanati események' felvilágosításában és szerencsés feldolgozásában, 's egyes eredményekben áll, és érdemöket a' benne lévő, szélesebb értelemben vett elmességnek köszönhetik, akkor Molière' darabjaiban más oldala tűnik fel a' francia léleknek — azokban, hogy úgy szóljunk: *következetessége* van az elmességnek, míg más újabb vígjátékokban az elmesség' szikrái csak úgy pattognak; Molière nem elégszik meg az elmés ötletekkel, és comicai helyzetekkel; ő comicai jellemet tesz az egész darab' meséjévé, és azt vonásokbani kifogyhatatlan teljességgel viszi át, mellyet szintúgy a' valódi comicai teremtető erőnek, mint éles vizsgálódásának köszönhet. Megengedjük ugyan hogy Molière' műveiben, az elmességnek, emberismeretnek, találó fanyar, és finom vonásoknak kimeríthetlen kincstára van, és nem akarunk földieivel a' felett vitatkozni: milly helyen áll költőik között, hanem Schlegelnek a' drámai literatúra és francia comicusok feletti leczkéiben kimondott ítéletét, a' költészet' állaspontjából indulván ki, nagyobb részint igaznak valljuk és hozzá adjuk, mikép az ő műveiben, bár olly találók, csudálatraméltók, olly gyönyörködtető, és tanulságosak legyenek is, nincsen meg a' tulajdonképeni felemelő és megszabadító, melly a' magasb comicai és tragicai költészetnek ismértető-jele. Neki sajátja az éles, a' viszonyokba, különösen az élet gyarlóságiba és fogyatkozásiba mélyen beható ész, és részint visszateremtető, részint növekedő képzelő erő, de nincsen a' valóság felett engesztelve lebegő képzelete.

Franciaországban a' Molière vígj. költészetével egy korban felvirágzó tragoedia, mellynek Corneille, Racine és a' későbbi Voltaire főképviselői, korlátoltatott mint a' komoedia, a' francia lélek' lényében fekvő bilincsek által. Az *esprit* és *raisonnement* a' Franciaáknál csak nem olly szellemi hatalmak, mint a' németeknél: a' képzelet és kedély és ezen eszrevétel ha valahol a' XIV. Lajos alatti „aranyidő“ tragicusainak vizsgálásánál tűnik szembe; ezek bizonyos tetőpontot jelelnek ki a' francia költészetnek, a' mi ellenmondhatatlanul kiviláglik a' nyelv' classicus bevégezéséből, mellynek kifejlésével a' költészeté is, tapasztalás szerint szorossan öszve függ. Nem állítjuk ugyan, hogy a' francia költészet már soha többé semmi nagyobbbat nem mutathat, mint ama szomorú és vígj. szindarabok, de azt mondhatjuk: hogy valami talpraesett (gediegen) és nagyobbbat teremthessen, a' francia léleknek erőszakos változáson kell átmennie és kérdés- ha vajjon azon változás, mellyet romanticismusnak neveznek, eléggé gyökeres-e, és általá-

ban természetes és egészséges-e, vagy pedig erőszakos és el-sietett.

Azt minden esetre mondhatni, mikép a' francia dra-ma szenvedett azon szabályok' erőszakos, bilincsező és béni-tó befolyása alatt, mellyeket a' divat' parancsoló hatalma, és az udvariság annyival inkább megkívántak, mivel a' tra-goedia, mind inkább inkább a' társasági magash osztályok' és az udvar' pártfogása alá jutott. De más oldalról figyelembe kell azt is venni: hogy a' drámai költészet soha sem fogta volna ezen kényszerítést túrni, ha eredetileg több benső étellel, és erővel bír. A' francia tragicusok aláveték ma-gokat Aristoteles' egy oldalú, és lelketlen szabályainak, mint szeghetetlen törvényeknek mellyek nélkül üdvözülés nincs a' művészetben, de költészetük' szellemében, a' mennyire csak lehetett, annyira eltávoztak azon példányoktól, mellyekkel egész komolysággal versenezni igyekeztek. Mivel a' lentebb francia költészet olly könnyen összevágott, összeolvadt a' közönséges, tapasztalható valósággal, a' tragoediában szor-gos gonddal törekedtek elkerülni, mi a' közönséges életre emlékeztetett és szabadon akartak azon költői magasságban maradni, hol az élet' meleg lehellete megfagyott, a' szabad mozgás negédeskedő jelbeszédé (pantomime) az erőteljes érzelem kimért pathossá változott és magoknak a' személyek-nek is inkább, vagy kevésbbé álörcczés jellemet kellett ölte-niök. Egy lelkes német író (Sternberg) így szól: „és szár-mazának csirák, kiknek testök és lelkök nem illik jól ösz-ve, kik a' legújabb és legrégebb időhöz egyiránt tartoznak, kiknek csengő-hongó beszédében, a' dagály a' gyöngédség-gel kaczerkodik és kiknek lételéről, végre az igazság, és költészet semmit sem tud“ — és Diderotra utasít, ki nem-zete csudált példányairól a' legélesebben nyilatkozik, és az álfényt, bugyogó szónokságot, nevetséges ábrándot és a' büsz-ke koraeszúséget (Altklugheit) a' nagy tragoediákhan a' lege-levenebb színekkel kitünteti. Hijában igyekszik egy más el-més, de francziáskodó író, Heine, Racine-t Schlegel' szigorú itélete ellen menteni: „Schlegelnek sejtelme sem vala azon végtelen hájrról, azon mély kecsről, mely abban van, hogy Racine új francia hőseit ó szerű köntösökbe öltöztette és a' mai szenvedély' érdekéhez, az élvadó álörcczés' érdekét kö-tötte“, — ezen állítást maga is aligha komolyan veszi: „ká-baság Schlegeltől azon felöltöztetést kész pénz gyanánt ven-ni és a' versaillesi görögöket, az athenei görögök után itél-ni“; ez egyike azon ötleteknek, mellyeket azon szerzőnél megszoktunk, de a' mi Schlegel megczáfoltatását illeti, az Ra-cine-re nézve nem egyéb mint persiflage. Nevetségesnek tet-szik ugyan nekünk, ha olvassuk, mikép a' régi történet' és a' mythologia' hősei egészen mai szabású öltözetben lépnek-

fel, mikép egy színész, Bertier, száműzetik és megbüntetik, mivel a' király és az udvar előtt Nerot díszkard és fehér keztyű nélkül merete játszani és megfoghatatlannak látszik nekünk, ha a' tapasztalható valóságot olly szorgosan igyekezzenek a' szini pathostól távoltartani, miért ebben legkevesébbé sem botránkoznak meg? de még is türhetőbbnek tartanók, mai öltözetben régi hősöket szemlélni, mint a' mai sentimental, patheticus szavallatokban a' régi kor' feléledt lelkét az egészen honnosodott görögökben, romaikban, zsidókban, törökökben, francziákat, vagy franczia mintában öntött, elvont embereket, franczia szinezéssel látni. Itt a' történettanbani jártasság is keveset segített, 's talán csak Racine' Athaliájában, melly a' kar által az alexandrinek felibe van emelkedve, leng azon kor, azon nép' szelleme' mellyhez tartozik. Milly roppant behatással legyen a' költészet' benső lényére és kiképzésére a' külső alak, talán sohol sem tetszik meg világosabban, mint az alexandrinek' hatalma alatt nyögő franczia tragoediában. Ezen egy oldalról esetlen, merevény és ünnepélyes, másikról a' rim által majd epigrammai sikerű mérték nagyobb részént már felemésztette a' költő' erejét, midőn szónoki tiradákra és elmés elentétekre vezet, 's olly egyhangúságot hoz elő, melly az élesebb jellemvonások' kitüntetését a' nyelv' árnyéklatai által nehezíti és a' melly olvasás közben megszembeszökőbb, mint előadáskor, hol a' színészek' ügyessége által bár milly előadásbeli szigorú módszernek' kelljen is magokat alávetni lágyíttatnak és változatosságot nyerne. A' darab' szerkezeténél nagyobb szerepet játszik az ész, mint az ihletés, mellynek a' fennálló szabályok szárnyát szegék, és az akkori zsarnokoskodó critica egyes helyek' megmentését a' legelragadóbb helyzetek' feláldozása által nem tartá drágán vásároltnak.

A' classica tragoedia' jelességei azonban még világosabb fényre derülnek, ha az, az újabb drámákkal hasonlítottatik össze. Azon, szinte pedant ragaszkodás az egységhez, ereje' okos kimelésére kényszeríté a' költőt 's megóvá a' kicsapongástól; az egyenlőn görgő alexandrina' nyelv leggondosabb bánását szükségesíté mind a' kifejezésben, mind a' rimben, a' szertartás, ünnepélyesség, száműzé a' pörít, közönségest, és Chateaubriandnak némileg igaza van, mikor Racine' nyelvét „istenek' nyelvének“ nevezi, a' mennyiben t. i. abban nincs alljas, mindennapi — 's adjuk hozzá: mivel az, nem az emberek' természetes nyelve; de az istenek' nyelvétől“ megkívánható' tulajdonokat: megkapó tüzet, tömött rövidséget, természetes (nem keresett, mesterkél) fennséget hijában keressük benne. Voltaire utolsó volt a' tragoediai classicus triumvirek között, ő már szabadabb mozgást engedett magá-

nak és ezért, mint Rosenkranz megjegyzi, nem olly kerekded és bevégzett mint Corneille és Racine.

Ezen francia költészet, a' szó' legszorosabb és nem épen legjobb értelmében műköltészet (Kunstpoesie) 's e' mellett udvari költészet volt. Megbukott mihelyt a' mesterkétlen természet megkezdé harczát az előítélet, természetelleniség, túlos miveltség és mesterség' zsarnokoskodása ellen, és mihelyt az udvar megszűnt a' hangadó középpont lenni az értelmi világban. Már jóval a' zendülés' kiütése előtt, a' literaturai és aesthetikai társulatok nagy csorbát ejtettek az udvar' tekintetén és befolyásán, és az udvari despotismus' helyére az aristocratai párt lépett, melly nem sokára népszerű elveknek hódolt.

A' mult századot, a' tizennyolczadikot, philosophusi századnak szokták nevezni és pedig nem azon nagy haladás miatt mellyet a' német philosophia annak utóbbi tizedeiben tett, hanem a' francia tudósok' és gondolkozók' mint Voltaire, d'Alembert, Helvetius, Rousseau stb. tanjainak tiszteletére, mellyek az udvarban is némikép viszhangra találtak. Már ebből kiviláglik, mikép a' zendülés előtti időkben a' philosophia, nem a' költészet játszott főszerepet. A' szorosabb értelemben vett költészet, a' regényt ide nem számolva, csaknem megnyugodni látszott.

A' restauratio alatt újlag kezdett emelkedni a' költészet, de a' mellyre az utat már Chateaubriand, Stael asszony, és mások megegyengették; ezen új emelkedés, az úgy nevezett romanticismus, mellyet, egyik nevezetes képviselője, Victor Hugo „literaturai szabadszelleműségnek“ nevezett. Ezen nevezet sok tekintetben helyes, sokban nem, mivel gyakran libertinismussá fajul, és előképe, a' német regény iskola után néha hűbéri, középkori, és mysticus visszaemlékezésekkel tarkázott.

Itt mi csak a' regényiskola' drámai termékeit tartjuk szemünk előtt, és közöljük a' francia dráma — állapotról a' Quartely Reviewben nem rég megjelent értekezést, mellynek különben jó izlésű, és mély tudomány szerzője, kár hogy e' tárgyat inkább erkölcsi mint művészeti szempontból nézi, 's inkább a' dolgot (thema) mint a' dolgozatot bírálja:

„Csudálatos dolog, hogy, bár főleg a' literatura készítette meg az utat a' francia zendülésre, annak mégis haladására és diadalára kevés befolyása volt. Irók ástak a' régi Franciaország' rendszere alá, de ők a' fegyver fiai előtt meghajoltak. Míg a' politicalai változások hosszú sora alatt minden egyéb szokatlan, új utakon járt, a' literatura a' régi hagyományok mellett maradt, és a' XIV. Lajos' százada' critikai dogmái, kevés változással még Napoleon' megbukásakor is teljes erőben voltak. Ennek két oka van; egyik mivel Franciaor-

szág a' restauratióig tulajdonkép sohasem birt sajtószabadsággal; másik mivel azon időközben inkább practicus dologgal foglalkoztak. De akarmi legyen is oka, annyi bizonyos, hogy XIV. Lajostól fogva XVIII. Lajosig Franciaország' népszerű literatúrája, daczára ama volkani századnak, elveiben, tartalmában igen keveset változott.

A' restauratio eleinte semmi nevezetes változást nem okozott. Bár szabadabb volt a' sajtó mint valaha, az még is a' kormány' censurája alatt állott, mellynek főtörekvése volt az ancien régime' tanjainak új tekintetet szerezni.

De a' még Franciaországban soha nem érzett szabadság, és az ötven év óta először most ismét beállott csend csak hamar kimutatta hatását az ifjakban, a' politicali censura naponkint szabadabb lett, és midőn Geoffrey, Martainville 's más régi iskola' criticusainak tudományi censurája elenyészett, mindjárt észrevehető lett a' régi ösvénytől eltérés. Ezen eltérés még gyakoribb 's szembeszökőbb lett, midőn X. Károly' tekintete lesüllyedt és a' különféle tudósok, kivált az ifju literatureurök azon felfedezést tették, hogy ők a' statusban egy hatalmat képeznek.

Több idő óta két iskola volt a' francia literatúrában, egyik a' classicus, másik a' regényiskola, mint nevezni szereték, a' regényiskola mint mondá, követni igyekezett a' német és angol elevenebb szabadságot. A' classicusok a' rom. catholicusok valának a' literatúrában, kik Aristotelesben 's annak követőiben némi pápai csalhatlanságot tisztelének. A' regényiskola' követői ellenben, mint a' kalvinisták olly utálattal viseltetének a' régi tekintet iránt, miszerint a' hibákkal a' régi iskola' szépségeit gyakran feláldozák, és a' juliusi zendülés óta, a' szabadon gondolkozók' kicsapongásinak karjai közé veték magokat. De mint a' vallásban ugy történt a' literatúrában is: volt és van közép a' régi iskola' avassága és a' kicsapongó szemtelenség között, mellyet, ha nem csalatkozunk, az angolok ép észszel 's izléssel feltaláltak 's követnek; de a' francia nemzet nem képes juste milieu-re, — literatúrája classicusra és regényesre oszlik, igazábban pedig: pedantra és kicsapongóra, de ugy látszik senki sem gondol a' természetesre!"

Ezen cikkelyben a' regényiskola' egyik legkitünőbb tagjának, Hugo Victornak szindarabjait vesszük bírálat alá, 's főleg *Hernani* mellett mulatunk, mellynek adása 1830-ban olly nagy hatást 's küzdést támasztott, és a' melly a' regényiskolának biztosítá a' győzedelmet. Legújabb időben a' hírlapok' jelentése szerint Hugo Victor pert kezdett a' színházigazgatóság ellen, mivel darabjait nem hagyták adni, a' per az ő javára dűlött el, 's három drámáját egymás után csak hamar adták. Mint itél a' közönség Hugo Victorról, még

várnunk kell; annyi bizonyos hogy későbbi darabjai kevés szerencsét tettek színpadon, még kevesebb haladást a' művészetben. Hernani egyébiránt, bár legelőször adatott' nem legelső darabja Hugonak; Marion de Lorme, melly egy évvel később került színpadra, ha nem tévedünk 1828-ban íratott, Cromwell pedig, melly tökéletesen átesett, 1827-ben, ezt inkább drámai tollfuttatásnak nézhetni.

Hernani vagy a' *Castiliai becsület*; történet' ideje 1519, helye az 1, 2, 5-ik felvonásban Saragossa, a' harmadikban Saragossa' vidéke, a' negyedikben Aachen — 's ezáltal már a' hely' egysége merészen meg van sértve. Első felvonás, első jelenés egy hálószobában! Donna Josefa Duarte, Donna Sol de Silva' duennája (kinek öltözetét, mint más személyekét is a' diszítványokkal együtt szoroson meghatározza a' tudós költő) asszonya' szeretőjét várja, a' titkos ajtón jövendőt, most kocognak — az ajtó nyílik — de nem a' várt jött meg — sikoltni akar — az ismeretlen halállal fenyegeti ha lármát üt; mondja bujtassa el valahova — nem akarja — választnia csak gyilok is erszényarany közt lehet — enged — felnyitja a' falszekrényt 's elrejtí. (Ezen híres armoire-ral igen meg vannak akadva a' romanticusok, Hugo Victornál az elbujtatás átalában nagy szerepet játszik, ezen darabban még néhány-szor történik; Victor Hugo ezt hihetőleg a' töle méltán csudált és dicsért, de nem épen szerencsével követett Shakspeare-től leste el, ki Poloniust szinte a' szőnyeg megé bujtatta). Donna Sol jön; henne előérzés borong. A' duennával felnyit-tatja a' titkos ajtót, Hernani, a' várt, bejön nagy köpönyegben, kalappal, 's aragoni hegyizsivány' öltözetében, öve mellett fegyver, tör és kürt. A' szerelmesek köszöntik egymást; Donna Sol le akarja köpönyegét, kardját venni, mit az nem enged; kérés után a' duennának adja köpönyegét. Hernanit méreg, keserűség fogja el hogy neki ezen órát lopni kell kedvesénél, hogy kedvesét csak nagy bátyjának, a' gazdag, büszke, vén Don Ruy Gomez de Silva hg' távollétében lát-hatja. Donna Sol szép szavakkal nyugtatja, 's féltékenységet nagy bátyja iránt igyekszik lecsillapítani. Mondja hogy a' király Don Ruy Gomeznak jegyzé el; most Hernani' haragja kitor a' király ellen, kinek atyja vérpadon végezteté ki ennek atyját; atyjától öröklötte a' gyűlölséget 's az még el szívében. Leirja kedvesének mint él a' hegyekben vagyon 's fedél nélkül, száműzve, üldözve; leirja a' szükséget, fáradságot, félelmet melly reá vár, ha őt választja és követi; a' hölgy rendületlen marad feltételben kedvese' sorsát megosztani, 's kéri holnapra rendeljen el mindent az elszökésre. Éjjelre ígérkezik és midőn örömrzésének szabad útát enged, megnyílik a' titkos ajtó, előlép — Don Carlos a' király, 's következő szavakat mondja:

„Quand aurez vous fini de conter vôtre histoire ?

„Croyez-vous donc qu'on soit si bien dans une armoire ?“

Hernani visszajied ; Donna Sol karjai közé fut ; Hernani a' hivatlan vendéget számadásra akarja vonni ; ez megtartja csendes lelki állapotját, tréfál és gúnyolódik, még pedig olly hangon minő tragoediában király' szájába nem igen illik. Hernani ajtónkivetéssel fenyegeti.

„Majd meglátjuk. Én ajánlom szerelmem a' kisaszszony-nak. Legyünk osztályosok ha úgy tetszik. Szép lelkében annyi szerelmet, gyöngédséget találok, hogy két férfinak, ki őt szereti, mindég elég. Ma estve akartam a' csint megtenni. Rohanok ide előtted szerelemtül lángolva. Megvallom elbujtam és hallgatództam, de keveset hallottam, majd megfultam, a' mellett új mellényemet is öszszenyomtam 's azért kijöttem.“ Hernani: „Töröm sem kényelmesen érzi magát 's ki akar jönni.“

Kihívják egymást, — vivnak — Donna Sol egy székre hanyatlik — kopogtatnak, a' Duenna berohan az oldalajtón 's jelenti, hogy Don Ruy Gomez hg. visszajött. Don Carloson kívül mindnyájan megrémülnek, Hernani javasolja fusanak el, vagy bujjanak mind ketten a' szekrénybe ; a' király egyiket sem fogadja el — az ajtót kinyitattja. Oda vagyok, kiált Dona Sol. Don Ruy Gomez fáklyás szolgálkkal belép („szakállá haja ősz, feketén öltözködve, nyakában az arany gyapju.“) Á' bámulat miatt magán kívül van, unokahugának rövid, elmés szemrehányást tesz, aztán a' két férfihoz fordul, az illedelemről, 's büntetés fejében hosszú, mintegy ötven alexandrinból álló beszédet mond, mellyben gyalázatos, nem spanyolos magokviseletét korholja, az arany gyapjat nyakából leszakítja, kalapját földre csapja, 's mondja hágtak rá, miként háza becsületére hágtak, 's végre mondja: kövessék. Don Carlos félbenszakasztja Maximilian császár halála' jelentésével, leveti köpönyegét, 's az elbámult hgnek felfedezi, hogy ő a' király. Még inkább elbámulnak Donna Sol és Hernani, kinek szemei szikráznak. Illy késő éjszaka hú' szolgálja tanácsáért jön — a' hírnek titokban kell maradni 'stbb. A' király' kinézteiről a' német császári trónra beszélnek. Á' király kijelenti mikép parancsot adott ki Aragoniának a' zsványcsoportoktól megtisztítására, mellyek azt egy merész 's rettentő vezér alatt nyugtalankodtatják. Donna Sol öszszebeszélésöket Hernanival lassan ismétli ; a' király Hernanit oldalvást huzza, 's mondja neki, hogy sok tekintetből gyanuja van ugyan rá, de azért nem akarja elárulni, sőt inkább elszökését gvámolítani. — A' hg előtt ugy adja ki, mint kísérei egyikét. Fáklyavilággal elmennek, Hernani Donna Sol' háló szobájában hátra marad, és egy magánybeszédet mond.

Sok tekintetben ezen dráma nem méltatlan képviselője a' francia regényiskolának. Hugo Victor Shakspeare-t választá példányul (de a' mint mondják nem tud angolul); 's tragoediájában nem lehet meg nem ismerni az új, idgen elemet — de a' mint nekünk látszik, a' helyett hogy Shakspeare' lelke meghatotta volna, 's a' helyett hogy annak tanulgatása által igyekezett volna az előítéletektől megszabadulni, 's a' valódi szabadsághoz felemelkedni, Shakspeare-ből ismét egy rendszert, theoriát vont el magának, mellynek nem kevésbé szolgálilag hódolt, mint a' classicus időbeli költők az Aristotelesféle szabályoknak. Shakspearenél a' megrázó pathos gyakran a' nevetséges comicum mellett van, és gyakran épen ezáltal tesz új hatást; de ez bizonyosan nem a' comicum' és tragicum' öszszevegyítésének 's ellentétének betanult használatából származék, hanem a' szellem' ihletéséből, melly a' való élet' ellentéteit, 's ellenzeteit költőileg is visszatükrözi, és ezen hűség 's természetigazság által az ideálba emelő és alkotó képzelet mellett rendkívüli hatást okoz. Hugo Victor pedig, talán Shakspeare' stúdiuma által félrevezetve, úgy látszik, hogy a' comicumot mintegy orvosi rendelmény (recipe) szerint vegyíti; min főleg a' darab' kezdetén szorgoskodik, 's innen aztán drámája kezdete majd olyan mint a' vigjátéké, vagy melodramai; mert az midőn a' három szerelmes, mindenik ugyan azon hölgyet akarván megnyerni, a' hátulsó ajtón besuhan, öszszetalálkozik, 'stbb. oly helyzet, melly kirekesztőleg, csaknem mindég vigjátékban fordulhat elő. A' király' tréfája is, midőn a' falí szekrényből előjön, csak árthat a' tragoedia' komolyságának 's méltóságának, a' vén herczeg kaczerkodása pedig akaratlan is kaczajra fakasztják a' nézőt és olvasót. De az illy kaczaj árta' tragoedia' altatásinak, 's nem egyeztethető meg annak kívánatival, mert mi nem a' drámai személyekkel akarunk nevetni, hanem rajtok, az ő — vagy a' költő' rovására. Don Carlos és Ruy Gomez méltóságos, komoly személyek, de milly nyomoruan lépnek fel? A' megrótt kaczerkodáson kívül a' herczeg jól kivitt character volna. Don Charlos némikép Shakspeare Henrik herczegére emlékeztet, kivált ott, mikor a' csécsap király, a' császári trón' reménye fejében; hirtelen nagylelkűségre, kegyelemre hajló lesz, és önmegtágadással a' szeretettet versenytársának engedi. De szerelme kissé hanyagon, fagyosan van rajzolva, 's benne az első felvonásban épen nincs meg a' spanyol nagyszerűség. A' jellemek, vagy is inkább a' két szerelmes' szenvedélyei az egészben szépen, néha derekasan rajzolják 's kifejtveik, csak hogy itt is Romeo Juliára emlékezünk. Mi a' darab' szerkezetét, bonyolodást, és a' fordulatot illeti, az elmés szövevényt, eleven, gyors cse-

lekvényt, 's több jelenetek szerencsés motiválását sok részben el kell ismernünk; de más oldalról azért megrovást érdemel a' szerző, mivel sok valószínűtlen hordott fel 's csak imígy amúgy motiválta. Háromszori elbuvás egy tragoediában még is csak sok! Van-e lelkek az embereknek, hogy valami titkosat beszéljenek, mikor Hugo Victor mindenho-
 va, szekrényben, kép megé, gödörben leskelődőket bujtat el? Honnan tudta meg Don Carlos az aacheni özszeeskü-
 vést? Miért gyűlnek az özszeesküdtek olly veszélyes helyen öszve? Szabad az, hogy Don Carlos Hernani és Donna Sol' lassu özszebeszélését kihallgatja, 's aztán gondol tervet a' donna' elragadására? Így megfosztja magát a' szinköltő azon haszontól, hogy személyei lassan beszéljenek, ha csendesen mondott szavaikat még is más felkapja. — Mit foglaljon ma-
 gában a' darab mutatja czíme: *a' kastiliái becsület*. A' hü szerelem mind két részről minden veszélyt, akadályt meg-
 győz; egy gondolatlan, szerelmi szorongásban 's féltékeny-
 ségben tett ígélet elrontja az alig bevégezt szerelmi boldog-
 ság' épületét — a' *becsület* áldozatul kívánja az élet 's sze-
 relmi elvet, és annak azt a' szigoru spanyol áldozatul viszi. De midőn — ez szép, költői gondolat — szavát megtartja, életét a' boldogság' édes óráiban áldozatul viszi, és igényei házasságszerűleg teljesülnek, tulajdonképi czélja a' boszuál-
 lás az által hiúsittatik meg, hogy a' halál győz a' szerel-
 men, hogy a' két pár, kiket a' féltékeny öreg el akar vá-
 lasztani a' halál által örökre egyesítettnek, és midőn a' be-
 csületnek elég tétetik, a' szerelem istenjogát megkapja, 's
 a' költői igazság kiszolgáltatik, 's midőn a' két egymásra
 méltót egy szép halál kiragadja a' fanyar küzdelemből, itt ma-
 rad a' keményszívű boszuszomjas, nyomoru életre. A' for-
 dulatot a' két szerelem' özszeütközése állítja elő (a' harmadik
 versenyitás nagylelkűleg erőt vesz magán); ez ellen nincs
 mit szólni, de sértő az, hogy az öreg herczeg' szerelme,
 legalább kezdetben kaczer jellemet ölt; milly egész különbö-
 zőleg rajzolja más költők az idős emberek' szerelmét! 's
 az, hogy mindég a' vén herczeg' félneveltséges indulata ál-
 litja elő a' tragikai véget, a' tragoedia' komolyságával 's
 méltóságával ellenkezik. Hibásnak tetszik nekünk az is, hogy
 Donna Sol nem utasítja vissza határozottan az öreg herczeg'
 szerelemkérését, hogy bár eltökélé is magát kedveséhez hü-
 nek maradni, az öreg herczeget csalogatja. A' kürttel tör-
 tént jeladás a' halálra erős, megrázó eredményt állít elő,
 de magában véve félig meddig neveltséges, — tündér —
 dajka regékre emlékeztet bennünket. A' képleg elkerülhet-
 len párviadalt kétszer az által hárítja el a' költő, hogy egyik
 vagy másik nem akar ellenfelével vinni. A' historiai V. Ká-
 rollyal elég önkényesen bánt Hugo Victor. Diszítményt, je-

lenetváltozást, világítást 's egyéb külsőséget bőven használt. Az alexandriin nehezen tűri az újítást, a' rim sok helyen különösen hangzik. Egyébiránt megegyezünk az angol bírálóval, ki ezt mondja: „Hugo Hernanival, Dumas III. Henrikkel kezdé meg pályáját, 's e' két darab még mindég a' legjobb. Mind kettőben van elég regényes jellem — elég élénkség, mely az idő és hely'egységet nem kiméli — elég szellem, mely az érdeket a' lehetőség véghatáráig felkeresi — elég dagadozó érzelem és rendkívüli helyzet, de még az illedelem' mellőzése, minden erkölcsi elv' megvetése, és azon szerencsétlen kórság nélkül, mely az emberi cselekedetek' legrosszabb, leggyalázatosabb rugóit keresi fel, mely későbbi műveiket fokonzint nevedve bélyegzi. — „Ezen két mű, mond a' bíráló a' restauratio' korából való, és csak Lajos Fülep' uralkodása hozá azon szörnyeket elő, melyeket ezután vizsgálándunk.

Marion de Lorme, még a' restauratio' korába esik, mellynek mint látszik az angol bíráló politicalai, nem literariai szempontból nagyobb illedelmet 's tisztaságot tulajdonit. Tartalmát röviden adjuk;

Marion de Lorme XIII Lajos' idejében híres kaczerleány volt, a' szerencsétlen Cinquars' szeretője, ennek halála után az egész világe. Élte' ezen szakában választja Hugo' drámája hősnévé. Számtalan fiatal előkelő imádói közt van egy alacsony sorsu férfi, Didier, kit a leány szeret, es ki azt nem tudván miféle) viszont szereti, de tisztán. Midőn egy estve Didier meglátogatta, előtte Savary marquis volt ott, ez utóbbit Marion' ablaka alatt négy gyilkos megtámadja, Didier kirohan 's megmenti. Miudketten Marion' szobájába mennek vissza, hol Didier meghotránkozik azon meghittségen, mellyel a' fiatal udvari, az ő imádott Marionával bánik, 's elhatározza, megboszulni azt kinek életét megmentette. Azon időben a' király Richelieu bibornok' tanácsára halálos büntetés alatt tiltá el a' párviadalt. Alig jelent meg a' parancs, midőn Didier Savaryval találkozik, azt lemocskolja, 's megvívják. Mariont a' zaj felriasztván oda fut, 's nem tudván a' parancsot, őrt kiált. Didier-t elfogják, Savary az által menekszik meg, hogy magának holt híret költeti — de álruhában üres koporsóját maga is Nangis gr. nagy bátyja' várába kíséri. Didier-t fogházba hurczolják, honnan Marion' segítsége által megszökik, 's mind ketten egy vándor színéztársasághoz csatlakozának, melly szinte a' gyászmenetet a várba kíséré. Savary, vig könnyelmű kísézője maga koporsójának, vigyázatlanságból elárulta magát a' bibornok' embereinek, 's magának Didiernek is felfedi miféle életet él az ő „szűz Marija. Didier felháborodván megvetéssel taszítja el magától, és Savary korán felfedezvén magát Didier-vel elfogatik 's halálra

iteltetik. Az öreg nagy bátyja és Marion, a király előtt kegyelemért esedezik, de hasztalan. L' Angely az udvari bolond, az által igyekszik a' királyt meglágyítani, hogy mindkettőt, mint derek sólymáaszt feldicséri, 's a' kegyelmet nagy nehezen kieszközli; de a' bibornok' halálos ítélete többet nyom mint ura' bocsánata. Nangis gr. megvesztegeti a' tömlöcztartót, de Savary nem akar szökni, ha szerencsáját Didier-vel meg nem oszthatja, és ha lehető a' szabadulás, csak ellenfeleét sürgeti. Marion bizonyos áldozattal, mellyre csak célzás van, szinte megvesztegeti a' bibornok' főtömlöcztartóját Didier' megszojtetése végett; de ő tele levén undorral 's bosszúsággal a' leány' élete iránt, kit olly tisztán szeretett, 's még most is szeret, egészen felháborodik a' nagylelkűség' ezen rendkívüli bizonyosságán, 's készebb meghalni, mint olly gyalázatosan eszközölt kegyelmet elfogadni: Mindkettő vérpadra kerül; egy nagy veres leples gyaloghintót, mellyben a' már beteg bibornok ül, 's csakugyan nem sokára meg is hal, átviznek a' színpadon. Marion kitörő szenvedélyeséggel esedezik kegyelemért a' két ifjunak. A' gyaloghintóból ezen szó hangzik: istennél a' kegyelem! Mindkettőt halálra viszik; a' gyaloghintó, visszahozatala jelenti, hogy mindennek vége, és Marion, a' hintó után mutatván örült kétségbeesés közt, ezen szóval fejezi be a' darabot: „nézzétek, nézzétek ott viszik a' veres embert,“ 's e' szók után földre rogyik.

Ezen darabszinte alexandrineben, 's a' bonyolodás' daczára illedelmes nyelven van írva, van benne néhány, talán torzított, de ugyesen kivitt kép azon időbül, 's főleg a' gyenge XIII Lajos' viszonya úgy nevezett kedvenczéhez, ki valóban félelmes zsarnoka volt, helyesen van rajzolva. Saját eszmét nem találunk benne, 's morált még kevésbé.

Harmadik szinte alexandrinben írt darab a' *Le Roi s'amuse*. A' király a' lovagiságáról 's módosságáról híres I Ferencz. A' király' mulatozása abban áll, hogy nyomoru félre utczákban 's közönséges házakban szerelmi kalandot üz. Többek közt álnév alatt alacsonyabb rangszinlése 's házasság' ígérete mellett egy ártatlan fiatal leánykát is el tudott csábítani, 's ezen leány udvari bolondjáié, a' híres Tribouleté volt. Ezen csuda, de szellemdús ember gyűlöli a' királyt, aristocratiát, gyűlöli az egész világot, minden módon elegettesz a' király' vágyainak 's áhításinak 's mind mélyebben mélyebben igyekszik a' hünbe, kicsapongásba sülyeszteni, de legfélétekenyebb gyöngédséggel 's gonddal örködik leánya felett 's annak kiképzése 's erénye felett, csak leánya egyedüli kincse a' világon. Midőn most megtudja, hogy királvi növedéke rászedte, megdühül, orgyilkost fogad, ki a' király'nyakát egy tolvajtanyán, hová őt egy kaczerleány fogja csalni, elvágja, 's a' holttestet neki zsákba téve adandja át.

Ezen tett' végrehajtása után Franciaországból el akar szökni, 's azt könyítendőn leányát férjruhába öltözteti. Történetből a' szerencsétlen leány találkozik a' gyilkosokkal kik, a' király helyett leszurják, a' még meg nem holtat zsákba dugják, Tribouletnek átadják, ki a' kitöltött boszu' örömét akarván élvezni, 's a' meggyilkolt csábító' nézésen legelni, még élő gyermekét a' zsákból kihuzza, ki mi előtt meghalt volna, történetét elbeszélte. Triboulet felsikolt: én öltem meg leányomat, én öltem meg leányomat! 's ezzel földre rogyik.

Szerző védelmezi ezen dráma' előszavában — melly első adás után eltiltatott — annak erkölcsiségét; abban a' legszigorubb költői igazság szolgáltatik, Tribouletnek, ki a' királyt bűnre ingerelte, saját leányát kelle annak áldozni, kit önzőleg egyedül akart a' bűn' lehelletétől megőrizni; boszúszomja erkölcsileg annyiban nincs jogosítva, mivel ezen esetben csak az történt vele, a' mi sok mással az ő készítésére történt, és bűnös merényeért leánya' halálával lakol, ki életének élete, mint az emberiség elleni gyűlölségeért csábítása által bűnhődik. Hogy a' király tisztán megy el, az vétkezés a' költői igazság ellen, — hihetőleg ezt a' költő maga is így akarta. Nagy kár azonban, hogy Hugó illy physicali ocsmányságokat színpadra visz, és olly erkölcsi szörnyeteget mint Triboulet, tragoediája' hőseve tesz; igen jól cselekedett volna ha itt Aristoteles szabályait a' tragoediai hős' kellekit illetőleg szeme előtt tartja, 's a' görög philosophok' azon kívánságát, miszerint a' tragoediának a' szenvedély' tisztításra kell munkálnia, nem feleli.

1833-dik évben ismét egy új darab, Borgia Lukretia került Hugo Viktortul színpadra, s' ebben lerázta az alexandriának nyomó jármát, mit már Dumas III. Henrikeben tett. A' darab' hőse Gennaro, mint Didier korcs 's talált gyermek. A' darab egy történet' elbeszélésével kezdődik melly néhány év előtt Romában történt; éjjel a' Tiberis partján lóháton két alakot látnak, az egyik halott, másik annak gyilkosa (ez igen is emlékeztet Byron Larajára). Kik voltak ezek? Testvérek! Egy szeretett hölgy miatt kelének tusára, 's ezen hölgy hűgök volt! A' vérparázáság' gyümölcse egy gyermek volt, ki még él, és a' darab' hőseve lesz — ez Gennaro — anyja pedig Borgia Lukretia. Ezen Gennarót idő mulva anyja történetből meglátja, beleszeret, 's áruhában Velenczébe követi. Ő gyöngéd hajlandóságot érez iránta a' nélkül hogy tudná, hogy Borgia Lukretia, kinek pusztá neve már elterjedt fertelmiért utálat előtte, annyira hogy egykor felhevültében annak czünerét negyedik férje' eszetei Don Alphonso' palotájának kapujáról lesujtja. Lukretia, nem tudván kitette, boszút kér Alphonstól. Ez megígéri; amaz a' bűnös' üldözését sürgeti. Alphonso megmondja, hogy már fogva van. Bo-

szuját kitöltendő elítélésén jelen kíván lenni, 's mi előtt a' bűnöst látná, férjét megesketi, hogy akárki leend, mulhatlanul meg kell hálnia. A' hg ki a' tettes íránti hajlandóságát kikapogató 's mindkettőn olaszos boszút szándékozik venni, örömet megígéri, 's ígérétét esküvel pecsétli, 's a' gyilkot 's mérget már készen is tartja, hogy legalább egyiket eltegye lábálól. Midőn Gennarot behozzák, Lukretia nagy rémulve megtudja, hogy fia' elíteltetésit ígértette meg. Ezennel mindent vissza akar vonatni, 's egy megragadó jelenetben hizelgés által akarja Alphonso't könyörrre birni. Ő ki ezen hirtelen változatban csak féltékeny gyanúja' valósultát látja, annál szilárdabbul áll, azonban gyengédséget, 's kedvkeresést színel iránta, 's vonakodását kívánata iránti hódoló készséggel mentegeti. Végre leveti az álorcztát, az ő 's családja' bűneit szemire hányja, 's csak azon választást engedi meg, miszerint pallos vagy mérég által haljon-e kegyencze. Ő még mindig nem mervén részvéte' valódi okát megvallani, a' mérget választja. Alphonso megegyezik benne azon feltét alatt, hogy a' mérget ő (Lukretia) fogja átnyujtani. A' bűnöst ismét behozzák. Don Alphonso kegyelmet szinel, elengedi ejjeli gondolatlánságát, 's egy pohár syrakusira hívja, melyet a' szép nő töltend. Ő jól tudván hogy a' szőnyeg megett gyilkos áll, ki azonnal kész Gennarot leszúrni, kétségbeesve átnyujtja a' mérges italt — ez megiszsza, Don Alphonso elmegy, hogy a' hátralevő néhány perczet egyedül tölthesse kedvesével; de Lukretianak hatalmas ellenmérge van; ad belőle Gennaronak, de ez azt hiszi, hogy épen most akarja megmérgezni; keserű szemrehányással illeti, isméretlen anyjáról gyermeki elragadtatással beszél, aztán attól és az égtől bocsánatot kér, hogy anyja' nevét megszeztentelentette, egy szörnnyeteg, Lukretia előtt megemlítettén. Végre rábirja az ivásra, utat mutat mint mehessen ki a' palotából, áldással tetézi, 's Gennaro megszökik. De a' helyett hogy sietve tovább futna, őt ifju barátival a' Lukretia palotájával szomszéd Negroni palotába megy; mindenik vendég személyes ellensége Lukretianak; a' vendégség háló, melyben megfogatnak — a' tivornya vége felé Lukretia, ki tulajdonkép birtokosa a' palotának, néhány baráttal belép, kik halotti éneket énekelnek. Lukretia tudtára adja vendéginek a' megmérgeztetést, — mindenik oldalajtó felnyilik, 's őt koporsú látszik — de hat vendég van — a' hatodik a' hívás nélkül jött — Gennaro. Ez és Lukretia közt ismét egy jelenet — ellenméreggel ismét kínálja, de mivel a' többinek nem ad, nem akarja elfogadni, gyilkot ragad, Lukretia kegyelemért eseng, felfedi, hogy testvére gyermeke. Gennaro úgy érti: hogy unokája, — pillanatig ing — de a' magaslátrul baráti végnyögésit hallja — bátorsága ujra felébred —

leszurja, és az ezen kiáltással hal meg: te megöltél engem Gennaro! én anyád vagyok!

Ezek után reményljük, olvasóink felmentendnek *Tudor Maria*, és *Angelo, Padua' zsarnoka*, tartalminak elmondásától. Ezen utóbbi darabok, mellyek alig méltók a' tragoedia' tiszteletes nevére, 's inkább physice és pathologicice hatnak mint psychice és szellemileg; a' rettenetes mellett, melly tragoe-diában előjöhet (emlékezzünk Orestesre) nincs elegendő el-lensuly a' felemelő 's engesztelő által; Hugo Viktor dramái' előrajzzává választja a' *rendkívüli* helyett a' *képtelent*, 's a' kemény *sors* helyett azokban a' gonosz *vakészet* uralkodik; nála a' valodilag *emberi* és *erkölcsi*, *kivétel* a' szabály helyett. Mig Aristoteles azt kívánja, hogy a' tragoedia' hősei általá-ban erényes személyek legyenek, 's *ἀμαρτία* (bűn) ne olly nagy mértékben találtassék bennök, Hugo Viktor ezt meg-fordítja, 's hőseivé inkább vagy kevésbélesúlyedt, vagy meg-romlott személyeket választ, de kikben még is van valami pa-rányi jó. Marion még tiszta szerelemre is képes. Triboulet szereti és megőrzi még az erényt leányában, Lukretia' szive még nincs bezárulva az anyai szeretet mozgalmai iránt — de ezen három darab csak azt tanúsítja, hogy az erény' ezen szikrácskája legkevésbe sem világosíthatja meg a' lelki éjt, hanem attól inkább elnyeletik. Mariont a' nemesb érzélem, melly keblében él, nem tartóztathatja vissza a' gyalázattól; Lukretiában az anyai szeretet először nemi szerelemben tű-nik fel; Triboulet leánya iránti szeretete csak tovább vitt ön-zés; mind a' három darabban (Hernauiban máskép van) csak megmérgeztetik a' jó elem' maradványa, és semmi jót nem eszközölhet, — sőt inkább azon emberek, kikkel a' fő sze-mélyek jobb indulatíknál fogva jönnek érintkezésbe, tönkre tétetnek. Ha az *eszmét* meg kell menteni, 's diadalmaskod-tatni az érzéki lét, megszüntekor, Hugo Viktornál az eszme elenyészik, és drámai költészete, ha iránya tulajdonkép nem erkölcstelen is, még is csak az erkölcsi kétségbeesés' költé-szete. Minden drámai tehetséget — 's ezt Hugo Viktortul nem tagadhatni meg hasztalan, — sőt veszélyes olly személyekre pazarolni, és ezen költőtül csak akkor lehet valami derekat várni a' drámai pályán, ha ama vakító ködöt kitörli szemé-ből, ha egészséges, romlatlan világnézetre fel bír emelkedni, ha a' nagy, tőle egyoldalúlag felfogott 's utánczott példányok stúdiumát, a' történet, 's természetigazság' elfogulatlan vizsgatásával köti össze. —

Blätt. z. Kunde d. Literatur d. Auslands (No 1, 2, 4, 5. 1839.) után.

D. J.

CRITICAI SZEMLE.

STATUSGAZDASÁGTAN.

Nationaloekonomie oder Volkswirtschaft, dargestellt von Dr. A. F. RIEDEL, kön. geheim. Archivvorstande, Hofrathe u. ausserord. Prof. an der Universität zu Berlin. Berlin, bei F. H. Morin, 1838. Erster Bd. XVI u. 410 S. 8.
Ára 2 for. 36 kr. pp.

Olly tudományban, melly csak nem rég kezdett életbe lépni, méltán örvendetes dolog bármilly csekély munkának megjelenése. Illy tudomány még Németországban is a' nemzeti gazdálkodás' tudománya; bárha némelly jeles dolgozatok jelentek már meg annak körében. Egy oldala van mindazáltal ennek, mellyet sem egyéb munkák szerzői, sem a' kérdésben levőnek írója figyelemre nem méltatott, vagy legalább róla kellően nem értekezett: ez: a' nem anyagi birtoknak önállósága. A' nem anyagi és anyagi tárgyak' elkülönzése, annyival inkább amannak nem méltatása, nemzeti gazdálkodásról írott munkákban meghocsáthatlan hiány; mert az ország nem csak természetés', elosztás', 's fogyasztás', hanem gondviselés' dolgában is szintolly lelki cselekvőséget 's biztos elveket kíván; 's ha a' javakról szóló tanítvány valóban szükségesnek mondja, hogy a' munkálkodók legtöbb vagyonban részesüljenek: az ország' gondoskodásának oda kell terjeszkednie, hogy a' javak minél czelszerűbben szereztessenek, jótékonyan használtassanak 's így a' közjólét' gyarapulása eszközöltessék. Szellemi 's erkölcsi mivelés nélkül azonban, mellynek hatása az anyagi javakra nézve épen most kezd kitűnni legvilágosabban, sem a' javaknak valódi ismerése, annálkevesebbé tetemes szaporítása, sem nyereséges fogyasztása vagy kamatozó tőkésítése nem lehetséges. A' nem anyagi javak, vagy az ország' gondoskodása a' népnek testi, erkölcsi és szellemi erejéről, — lényeges részét teszik ennél fogva a' népgazdálkodástudomány' rendszerének; azokkal az országnak és nemzetnek egyiránt kell gazdálkodnia; alapul kell szolgálniok az anyagi javakról, vagyonról szóló tanítványnak, 's csak akkor lehet a' népgazdálkodás' elméletét valódi tudománynak nevezni, ha

a' nem anyagi javak szintugy a' rendszerbe foglaltatnak 's méltányoltatnak, mint az anyagiak; mert minden idők történeteinek bizonyossága hitelesíti e' régi mondat' igazságát: *Mens agit molem*. Nem szabad ennelfogva csupán az anyagi javak' érdekébe mélyedni, ha a' tudományt egyoldaluságban hagyni nem akarjnk. Azon elhatározó 's nyomos befolyást, melylyet a' nem anyagi javak a' birtoki viszonyokat illetőleg gyakorolnak, az észnek 's értelemnek a' gazdálkodási vagyion' természetére, elosztására 's fogyasztására hatását, nem tagadhatja senki; 's még sem akarják ezeket önállóságra emelni 's *javak* gyanánt tekinteni; mi által a' népgazdálkodás' tanítványát a' tudományos alaktul fosztják meg, mellyel soha nem bírhat, míg csupán 's kizárólag *anyagi* javakrul 's a' népnek ezekkel meggazdagításárul, nem pedig egyszersmind a' nép' egyes tagjainak, *testi, lelki és erkölcsi*, erővel, tehetséggel és segédszerekkel is felruházásárul gondoskodnak.

A' munka' általános bevezetéseül, a' gazdálkodás', a' magános ország- 's népgazdálkodás' fogalmainak fejtegetése szolgál, mikbül világos, hogy a' szerző a' népgazdálkodást valamelly országban a' nyilvános hatalomnak 's magános erőknék munkásságábul állónak tekinti, a' nélkül, hogy a' gazdálkodási politicának is engedne egy kis helyet; holott mások a' népgazdálkodást csupán egyesek' munkássága összeségének tekintik. Már csak ama' kiterjeszkedésnél fogva, mi szerint szerzőnk a' népgazdálkodásbul a' természettörvények' mezejére átszap, mellyek szerint egyeseknek szintugy mint az ezeket vezető hatóságoknak gazdálkodási munkásságát intézni szükség: rá kellett volna jönie a' nem anyagi javak' önállóságának ismeretére is, mi szerint az országglások a' nép' szellemi és erkölcsi erejének gyarapításárul gondoskodni kötelesek. Mert ha befolyást enged az országglásnak gazdálkodási cselekvőségre és vagyionra: nem választhatja el az anyagiaktul a' szellemit, mert a' lélek, mellynél fogva mind a' két tárgyra hatással lenni akar: mindég ugyanaz marad; 's mert azon ut és mód, mi szerint a' gyakorlati élet kormánysszékeinél, mind a' két cselekvőség nyilatkozik, igen benső rokonságra mutat, 's valóban többnyire legszorosb függelem mutatkozik az ember' élete és gazdálkodási viszonyai közt.

A' fentebb érintett fogalmak' fejtegetése után a' népgazdálkodástudomány' tárgyai következnek, mellyek három könyvre osztvák. Az első könyv ismét két szakaszt foglal magában; mellyek elseje a' népjövedelem' támadása okairul szól azoknak nemei szerint; továbbá annak beszerzésérül, beszerzési költségeirül, ezek viszonyos összehasonlításárul, a' népjövedelemrül 's a' szerzés' határtalanságárul. A' második szakasz a' szerzemény' egyes kutfőirül 's eszközeirül értekezik három czim alatt, mellyek' elseje a' természetrül, ennek fogalmárul,

állományáról, természetéről 's ennek feltéteiről; másodika, a' munkáról, ennek fogalmáról, 's gyarapításágáról, minden gyarapító munka' főneveiről 's a' munka általi szerzés' feltéteiről; végre a' harmadik a' tőkepénzről, fogalmáról 's gyarapulásáról 's a' tőkeszerzés' főneveiről 's feltéteiről szól.

A' szerző megkülönbözteti a' magános és országgazdálkodást a' nép-gazdálkodástul, 's ezt amaz alá rendeli, holott egyesek' gazdálkodásából azaz magános gazdálkodásból nép-gazdálkodás ered, 's az országgazdálkodás csak a' népnek sarjadéka; mert egyesek nagy számban képezik a' népet, 's csak azután, társaságban, keletkezik a' közszellem, munkásságát törvény és hatalom által tüntetve ki, melly egy részről a' magános cselekvések' előmozdítását, más részről pedig korlátozását eszközli, melly végre az országlás vagy kormány-nak az országgazdálkodás által az anyagi eszközöket iparkodik megszerezni. — A' testi szükségek' kielégítéséről értekezvén, csudálható, mikép nem jutott ismét a' szerző a' lelki szükségek' gondolatára 's így a' nemanyagiság' eszméjére is; pedig tagadhatlan hogy erkölcsi és szellemi szükségek is vannak, mellyek szintolly gondos kielégítést kívánnak, mint a' testiek. Igaz, hogy az ember mielőtt más-hoz fogna, leelőszér is az éhséget csillapítja le; de ez egyetlen anyagi szempont nem szolgálhatott alapul a' szerzőnek, mert ő a' nép-gazdaságot az országgazdálkodásból származtatja; 's az, erkölcsi és szellemi alkatrészek nélkül egyáltalán nem létezhet. Az előadás magában véve igen jó, de nem egyszersmind a' megalapítás is; mert mint említők, az embernek nem csupán testi vagy dologi, hanem lelki vagy szellemi szükségei is vannak 's ha ki ezeket amazoknál előbbvalóknak nem tekinti, soha sem jut előbbre a' tökélyesedés' pályáján.

A' dolgokat hasznosakra és becsnélküliekre osztja a' szerző; de a' gazdálkodási javak' természetét nem fejti ki eléggé, mellyekre az emberi szorgalom 's munkásság egyenesen irányozva van, nincs elég szabatosan meghatározva a' becs' vagy érték' fogalma is; mert vannak tárgyak mint p. o. világ, meleg, villany, lég 's a' t., mellyeknek mint gazdasági tárgyaknak sem becs- sem haszon- sem csere értéke nincs, de az emberi elme cselekvőségének világában, a' gazdálkodásnak e' legnemesb, legjövődelmzőbb országában kimondhatlan beccsel bírnak. Ezeket 's illyeseket nem tekint a' szerző nemzeti gazdálkodás' körébe tartozó javaknak, holott a' közéletben is birtoknak szokás nevezni a' szellemi sajátságokat, midőn azt mondjuk, szép esmeretekkel, nagy tudomány-nal, mély belátással, találékony ésszel 's a' t. bír ez vagy amaz. Minden esetre birtok az illy szellemi sajátság, még pedig olly birtok, melly a' nemzeti gazdálkodás' tudományában szintolly méltánylást érdemel, minőbe azt a' mindennapi élet

A' *második* értekezés a' *zsoldadót*, ennek jogszerűségét, 's kivihetőségét világítja meg minden oldalról. Csupán egy pontot találunk benne nem eléggé kiemelve, azt t. i., milyen legyen az arány a' *zsoldra* és más jövedelemre rótt adó között.

A' *harmadik* értekezés a' *pénzkölcsönöket* vizsgálhatja, *más tőkeértékekhez való viszonyban*. Ámbár nem meríti ki a' tárgyat, még is sok olyan sajátságát adja elő a' kölcsönnek, a' melly közönségesen nem vétetik illő tekintetbe. A' szerző ezen fejtegetésben az anyagi és képzeleti tőkeértékek közti különbségből indul ki. Amazok nála valamely személy' vagyonának azon létrészei, mellyek vagy *physical* természetöknél fogva el nem használhatók, vagy elhasználhatók ugyan, de még nem használtattak el birtokosuk által; ezek ellenben jogi követelések, mellyeknek tárgya használható dolgok. Noha úgy látszik, hogy itt ki van hagyva a' tőkeérték' saját bélyege, mellyel az a' jövedelemtől 's az elhasználásra rendelt vagyontól különbözik, az t. i. hogy csereérték' állandó használásának alapja: ezt mindazáltal elhallgatjuk, sokkal helyesebb és köz életben alkalmaztathatóbb lévén ezen határozat is, mint a' tőkeérték' fogalmának csupán takarékokra szorításása. Ellenben az anyagi és képzeleti tőkeérték közti ellentétben hiányt találunk. Úgy látszik ugyan is, mintha az utóbbival nem az anyagi, hanem a' valódi tőkeérték állna szemközt, melly nem csupán anyagi, hanem anyag-talan dolgokat is foglalhat magában. Hová számlálja a' szerző a' rendes vásárlókkal bírást, vagy a' firmát? Talán csak nem a' képzeleti értékhez, mert sem jogot másokra, sem követelést nem foglalnak magokban, pedig még sem anyagi dolgok. Mi az életheli érintkezések' kölcsönösségében előforduló fontos javakat viszonyok' neve alatt foglaljuk össze. Sok ezek közül egyesek' hatalmában lehet, mint más használható dolog, csereértékkel bírhat, 's birtokosa' vagyonának létrészeté teheti. A' tőkeérték tehát, az anyagi dolgok mellett viszonyokat, 's ezek közt különösen a' kereset' fontos eszközét, a' rendes vásárlókkal bírást is magában foglalja.

A' *negyedik* értekezésben kiterjed a' szerző a' *polgári társaságnak* újabb időben, különösen Franciaországban, gyakran szóba hozatott *újja születésére a' tulajdoni jog' megváltoztatása által*, 's megvilágítja azon terveket, mellyeket a' st. Simonisták, Fourier Károly és Owen Robert a' javak' közösségének kivitele végett készítettek. Helyesen jegyzi meg, hogy a' vámok általi iparvédelmet a' közös gazdálkodás' első lépcsőjének tekinthetni.

Az *ötödik* értekezés a' *privát hitelt megerősíteni, és emelni akaró hiteltörvényeket* vizsgálhatja. A' *privát hitel*, ha valamely személy' fizetni tudása, akarása és kénytelensége

felől elterjedt meggyőződést értünk alatta, az ország' hitelétől azzal különbözik, hogy ez csupa bizodalmon épül, melly a' kormányról felteszi, hogy tud is akar is fizetni. A' hiteltörvények' azon három fő pont szerinti elosztatása egyéb-iránt, úgy látszik, se nem könnyíti azoknak atnézetét, se nem bír practicus beccsel; ellenben a' késedelmes adósok' czélszerűtlen pártoltatása ellen tett észrevételei, a' szerzőnek annál inkább érdemesek méltó tekintetbe vétetni.

A' *hatodik* szakasz gazdálkodási politicát foglal magában, azaz: maximákat, mellyeknek követése által meggazdagodhatni.

Az utolsó értekezés a' porosz vámegegyületről szól; jeles benne a' tilalmazó rendszer' vizsgálatása.

Hermann után (Münchener gel. Anzeigen. Nro 51. 1836).

Zs. Gy.

VEGYESTÁRGYÚAK.

Haut-Reliefs der Gegenwart, Worte an meine Zeit, und an mein Vaterland; von Adelbert von BORNSTEDT. Leipzig. 1838. 12. rét. Ára 1 for. p. p.

„Türelem, segély, kibékülés, és közértelem, a' műveltségi haladás' biztosításában és elősegítésében, 's a' felvilágulás' terjesztéseni fáradozás“ — illy elvek lelkesíték e' kis kötet' szerzőjét. A' hatalom' bírása végett, egymással rég-óta vitatkozó pártok' tusáitól távol, egy felvilágult, 's fentebbi értelemmel bíró emberek' nemzedéke mutatkozik, kik átlátják, hogy balitéletekkel legyőzni nem lehet, 's hogy ágyudörgésekkel semmit sem építhetni. Erejüket ama neves keresztény philosophiából merítvén, melly a' szeretetet teszi a' társas rend' első alapjául, gátot emelnek a' szenvedélyek' kicsapongási ellen, 's megóvandják a' jövődőt ama borzasztó összeütközésektől, 's rögtöni rángatózásoktól, mellyek szabadság utáni vágyból, 's az iga' türhetlenségéből származvak, többnyire mindeddig nem szültek egyebet még súlyosb igánál, és zsarnoklatnál. Tanítani a' népeket, lerontni az azokat egymástól elválasztó előítéletek' közfalát, beléjük sugallni a' szép' és igaz' szeretetét, ezek azon eszközök, mellyeket ők czélszerűbbeknek tartnak erőszakos néplázok-nál; 's ez czélja minden törekvéseiknek. Ők nem nyilatkoz-

nak tüstént előlegesen illy, vagy amolly kormányrendszer mellett, nem irnak egyetemes alkotványt zászlójokra. Feladások nem egyéb, 's ők ezt jól tudják, mint szétszórni, 's terjesztgetni az igazság' elveit; az idő kétségkül termékenyítendi azokat, 's az egyenként mindannyiból biztosan származandó következmények leendnek gazdag gyümölcsseik.

Bornstedt egyike ezen oskola' legjelesb iroinak. Gazdag, 's kellemes képzelőerővel, élénk szellemmel, 's tündöklő stylussal birván a' legcsábítóbb idomban közli politicalai elmélkedéseit, és német gondolatai néha a' francia kifejezés' teljes világossága — 's határozottságával egyesülvék. Nem olly ragyogó ugyan, mint Heine, befolyása azonban minden esetre nagyobb leend, mint amazé, minthogy ennek lapjai nem olly telvék gúnynyilakkal, 's csúfolódással. A' mérséklet' legméltányosb szelleme lelkesíti folyvást, 's ha bírálatba ereszkedik, abban keserű gúnyt, vagy igaztalanságot soha nem lelendünk. Már két művében bizonyos kitünő vonzalmát leheté észrevenni a' francia nemzet iránt. Ez' utóbbiból azonban mindenki láthatja, hogy nem valamelly, czélnélküli, üres elfogultság, 's hogy ez által a' Németeket, 's Franciaákat egymástól elválasztó boldogtalan nemzeti előítéletek' közfalát törekszik lerombolni.

E' röpirat' kezdete némüleg pásztorkölteményhez hasonlit. A' Németek kedvellik a' költészetet, 's bár miről irnak is: sziv, 's ész egyiránt megleli benne éldeletét, 's akár van igazuk, akár nincs, dolgozataik egyenlön érdekesek. Bornstedt valóban gyönyörűn írja le az édes nyugalmat, 's csendes boldogságot, mellyet az ember, kilépvén a' nagy város' tisztátlan, lármás utczáiból, a' mezők' tiszta légeiben, 's a' természet' egyszerű, bájló gyönyöreiben élvezhet. E' bevezetés ugyan eredeti, sőt különözös is, mindazáltal kellemesen vezet ugyan ez a' szerző' elmélkedésire, mellyek az embert, magányosan, 's nemzeti testületben véve, 's a' teljes türelem' szükségét főleg korszakunkban, mellynek sebei az előttei erőszakos tusák óta még élénkül sajognak, tárgyazzák.

Bornstedt az emberek, 's következőleg a' nemzetek közt létező lelkületi különbségeket vizsgálgatván előadja, milly elkerülhetlenül szükséges a' türelem arra, hogy békében élhessünk, 's a' társaságot ama szabadsági, 's boldogsági helyzethez közelebb vonbassuk, mellyre annak szünet nélkül törekedni kell. Ekként a' Némethon, 's Franciaország közt összehasonlitásokat tesz; 's megmutatja, miként egyesülhetnének e' két országnak különböző lelkületű, és szokásu népei, egymás' hiányit kölcsönösen pótolgatva összes erővel intézkedendők egész Europa' sorsárol.

Bornstedt kitünő éles elmével vizsgálgatja a' Németek',

's Francziák' lelkületét; kiemeli, minek híjával van az egyik, 's minek feleslegével bír a' másik: mintegy bizonyos mérleget állít köztök, 's mindegyikben dicséri a' dicsérendőt, rosszalja ellenben a' nem dicsérhető. Részrehajlatlanságát nem kevésbé bizonyítja a' körülmény, hogy valamint a' német titkos mélységet, úgy a' francia könnyelműséget sem kiméli, megadja ennek a' szeretetreméltó létet, bátorságot, vitézséget, 's szeszélyt, amannak pedig nyíltságot, törvényszerességet, és tudományt. Ha a' német lelkületet némüleg vegyitni lehetne a' francziával, úgy az, Bornstedt' véleménye szerint, tökélyes leendne. Bár milly különbség létezen is azonban e' két nép között, egy boldog rokonérzet' elterjedését köztök semmi sem fogja hátrálhatni, 's amaz ártékony elfogultság', 's előítéletek' daczára is, mellyeket a' hódítás' ördögi eszméje hagyta maga után, előre láthatni egy bizonyos korszakot, midőn Németet, 's Francziát ugyanegy szellem lelkesítend, mellyben ugyanazok örök frigyét kötendnek egymással Europa' szabadságát biztosítandók. Már most is vehetni észre a' befolyást, mellyel Némethon, 's Francziaország költsönösen hatnak egymásra. E' két nemzet' mindegyikének különböző lelkületek kitünőleg módosítaték a' másiké által. Leginkább kitűnik ez literaturáikból. Naponként jobban jobban roskadoznak a' képtelen sorompók, mellyek mintegy egymástól elszigetelt, különböző csordákra osztva tarták eddig az emberiséget. E' türelem, mellynek alapja szeretet, 's a' melly a' kereszténység' e' bőséges elvének új kifejlődést ad, 's mellynek politicára, és nemzetek közti viszonyokra alkalmazása kétségkül új alakot adand a' világnak, boldog jelenete korunknak.

A' multkor' párthiveinek jelenkorunk ellen emelt vádaitkat is erőteljesen utasítja vissza Bornstedt. „Jajgatnak, 's neheztelnek, így ír ő, a' francia népláz' iszonyai miatt, feledik a' St. Barthélemy vérfürdőket; átkozzák a' nemzetjavaknak a' köztársaság' időszakábani elkobzását, 's eladást, és nem emlékeznek XIV. Lajosra, ki a' protestánsok' minden javait elfoglalá. Sopánkosznak a' jelen pártok' tusái felett, 's nem gondolják meg, hogy ez csak játék a' mult századok' vallási háborúi, — a' Liga, és Fronde' tusái, — a' protestánsoknak dragonyosok általi undok üldöztetései, — a' 30 éves háboru alatti fojtogatások, vagy is a' Schinderhannes' bandái, — az Inquisitio' elítélései, — 's a' husszita, és kurucz háborukhoz képest . . .

„Korszakunk' ócsárlói újajkon számlálgatják a' mostani királygyilkosokat, mintha ezelőtt se Clement Jakob, se Marsilly, se Ravailac, Ankarstroem, Damiens, Pál császár' orgyilkosi, az orosz méregkeverők, angoly királygyilkosok, 'stb. nem léteztek volna.

„Én büszke vagyok korszakomra, 's annak termékeire. Sajnálom a' jelenkor' ócsárlóit; hasonlók ők a' szülőiket megvető magzatokhoz. Én szeretem a' jelenkort, mert ez ada nekem reményt, világosságot, 's életet.“

Illy szavak kétségekűl minden szívben visszhangra találandnak, mellyeket még elnem tompita a' világi romlottság', önzés', 's megvásárlhatás' szelleme. Igenis, korszakunk szép, és nagyszerű; reménnyel, 's a' jövődre nézve termékeny magvakkal teljes. Kik ezt nem látják, szenvedély, 's előítéletek által engedik magokat elvakítani, vagy pedig olly szerencsétlenek, kik e' jelen időben nem látnak egyebet sülyyedtelkeik által visszasugárzott álképnél.

Bulletin littéraire et scientifique (Nro 2. 1838.) után

M. K.

Le spectacle de la nature, et de l'industrie humaine, ou les chefs-d'oeuvre de Dieu, et des hommes répandus sur la surface de la terre; par Ch. DELATTRE Paris. 1837, két kötet. 12-rét, 10 rézmetszettel, ára 7 fr. postán 9. fr.

E' könyv egyike azoknak, mellyeket legörömeztöbb adunk gyermeki kezekbe; célja ugyan is legtisztább, 's nemesb érzelmeket támasztani az ifjú szívekben, felemelni a' természet munkálatának szemléltetése által gyöngéd lelkeiket, 's az emberi ipar' csudáiban bámultatni a' teremtő' hatalmát.

Az isten' munkáiról szőlő első kötetben a' gyermeki első körhöz alkalmazott előadással természet-ndományi ismeretek, 's a' legjelesb tünetek' megfejtése foglaltatnak. Ezt azonban csak 12-15. évü gyermekek használhatják, ifjabbak még ezt nem értendik.

Miután a' teremtés', és földgolyónk' változásai' történetét szent könyvek, 's a' tudomány' újabb felfedezései után élénk színben előadá, a' föld' külön részei' szemléjére tér át, 's minden táj' nevezetesh különösségeit leírja. Minden égalj' természeti jelességeit, a' természet' három országa' főbb szépségeit, az ifjak' hámulásaul előterjeszti. Átviszi őket tűzokádókon, hegyek-, jéghegyek-, 's völgyeken, 's mindezek' gazdag tenyészetén. Majd a' föld'sark' örök jegei közé, majd az egyenlítő' égető napsugárai alá viszi őket; mindenhol kiemeli a' természetnek tökélyesen azon égaljhoz alkalmazott műveit, mellynek lakására rendeltetvék; 's ez által a' teremtő' bölcsessége, és hatalma iránt mély tiszteletet gerjeszt szíveinkben. A' tárgyból helyesen vont erkölcsi esz-

méletek, különböző, 's a' természeti különféle tüneteket összefűző viszonyokat állítanak, 's a' teremtés céljáróli elemés áltétekre vezetnek.

A' második kötet az iparnak 's művészetnek legrégebb időktől mostanigi története' vázait közli. Ez egy ábrázolata az emberi ész' fokkonkénti kifejlődésének a' történetirat' külön korszakiban. Minden nép' építészetének roppant emlékjelei előadvák, 's előadásokat történeti, 's legérdekesebb népszokási adatok kísérik. A' régi kereskedésnek, melly városok-, és palotákat teremté Azsia' pusztáin, 's a' jelen ipar' csudái, melly olly fényes jövődőt látszik ígérni a' polgárisulásnak, az ifjuság' figyelme' 's kíváncsisága ébresztésére legsajátabb módon ábrázolvák. Az emberi ipar, 's jótékony hatásai bizonyára jobban megérdemlik az ifjuság' bámulása elé terjesztetni mint a' háboru, 's ennek boldogtalan hódításai. Korszellemmünkkel ellenkezőbbet alig képzelhetni a' dicsőség' ama fényes sugárkoronájánál, mellyel nagy harczenokok' homlokot szokták körülfontni. Ifjak' használatárai könyveink pedig jobbadán telvék illy vad szellemet tápláló rajzokkal. Egyedül hazavédelem törvényszerűsitheti a' háborut; mi nélkül nem egyéb, mint nagyban üzött gyilkolás, és fosztogatás. A' leghíresb hódítók ostorai valának az emberiségnek, míg a' tudomány' minden felfedezése, minden iparhaladás' az élvezetek' összegét nevelé, 's a' társaság' minden osztályai' helyzetén, valódi 's tartós módon javíta.

Bulletin hist. et scientif. (Nro 2. 1837) után.

M.

BIBLIOGRAPHIA.

23. *ETUDES sur l'économie politique.* (Stúdiumok a' statusgazdaságról) J. C. L. SIMONDE DE SISMONDI által. Paris, 1837, Első dar. 8r. Ára 7 fr. 50 c. — Ezen kötetben Sismondi ur több folyóirásokban megjelent értekezéseit adja. Tudakozni fogja kétségkívül mindenki, micsoda tan, micsoda rendszer uralkodik ezen értekezésekben, de ezen kérdésre nem könnyü a' felelet, mivel S. ur a' statusgazdaság 's társaságtudományban nem igen tudja mit akar, vagy legalább nem adja azt világos és logikai rendben elő. Mi a' bevezetésből leginkább kitűnő az, hogy ő minden machinák' nyilvános ellensége 's hogy látván, miként nagy számu statusgazdasági írók' figyelmének 's vizsgálódásinak tárgya a' pauperismus, ő ezen tekintetben triumphust hirdet eszméinek, mivel ugymond a' machinák mindenütt csak a' szegények' számát szaporították. Azonban nem lehet megfogni, miként indíthat háborut a' machinák ellen a' szabadság' 's civilisatió' olly őszinte barátja mint Sismondi ur. Nem különös hiba-e illy makacsul vádolni, ezen két jótétemény első 's legtermékenyebb elemeit? Machinák nélkül nem lenne az ember képes kikelni a' legteljesb vadság' állapotjából; sőt nem tengethetné sokáig nyomorult lételeét. Minden lépését a' civilisatióban egy új machina' felfedezése jeleli inkább ki, 's ki mutathatná ki a' korlátot, hol meg kellene állania, 's ki merne megfíltani az embernek, minden új előmenetelt, egy pillanatnyi kéjelmentesség miatt, melly elméjének minden új győzelmét követné. Egyébiránt ezen kötet kilencz értekezést foglal magában, melyek közt többek igen magas érdekűek, 's mellyeknek a' szerző' talentuma eleven ingert tudott adni.

24. *ETUDES pratiques et littéraires sur la typographie etc.* (A' könyvnyomtatásról gyakorlati és literatúrai studiumok, tudósok, kiadók', könyvárosok', könyvnyomtatók', factorok', javítók' 's mind azok' számára, kik magokat a' könyvnyomtatásnak szentelik); G. A. CRAPELET, könyvnyomtató által. — Paris, A. Cluzel 1837. Első darab, 8-adr. Ára 8 fr. — Tudós, 's mesterséget szeretettel gyakorló könyvnyomtató mai nap olly ritka, mint olly könyváros, ki nem csak könyvkereskedő, ki portékáját csak czímek 's formatumok szerint esmeri, hanem tanult 's jó író is. Már maga a' több munkákról esmeretes Crapelet névnel

fogva hát, figyelmet érdemelne ezen munka, ha a tárgy 's különös részletek, mellyeket ez magában foglal, nem volnának képesek a' legelénkebb érdeket gerjeszteni. Ezen munka azon kívül, hogy historiai sommázatát adja a' párisi könyvnyomtatás' történetének, kezdetétől fogva a' mai napig, teljes értekezést nyújt a' typographiai bánásmódokról, még pedig olly előadással hogy az a' könyvnyomtatásban legjáratlanabb személyeknek is kellemetes és érdekes olvasmányul szolgálhat. Szerző mint minden írásaiban, ugy itt is ugy mutatkozik, mint méltó vetélytársa a' Didot-ok 's Renouardoknak, azon mesterség' híres támaszainak, melly az újabb idők' dicsősége 's melly lelke minden polgárisodásunknak. — Előadván a' szerző a' francia könyvnyomtatás' történetét, panaszkodik, hogy ma ezen dicső mesterség is a' speculansok' kezeibe került 's hogy ennél fogva nem az most a' fő czél hogy jól, hanem hogy hirtelen kerüljön ki a' sajtó alól valami, a' hibátlanságnak eleibe tétetett a' hamarság 's így a' kereskedési verseny' szelleme leszálította a' literatura' szüleményeit minden más kereskedési vállalat rangjára. Mi messze van a' mi időkorunk, mellynek hiv képét adja a' szerző, az Aldusok', Stephanusok' és Plantinusok' időkorától, kik műhelyökben correctorok gyanánt a' legkijellettebb tudósokat használták! Leguagyobb fontosság volt ő előttök az általok kiadott munkák' hibátlansága. Ugyan ezen buzgalom lelkesité sokáig az írókat is. „Le Jay, a' *Biblia polyglotta*' kiadója, mellynek tiz folio darabja Vitre Antalnál tiz esztendeig (1628-1645) volt sajtó alatt, d' Aquin Fülepnek négyezer frankot fizetett csak az ő testamentom' kijavításaért 's csak a' zsidó és chaldeai textusért, mi jelen korban valami 10,000 frankot tenne.“ A' nyomtatási hibákról szólván, Crapelet ur, néhány különös anecdotát közöl, többek közt: „De Flavigny-t, zsidó nyelv' professorát a' francia collegiumnál istentelenséggel vádolták, rossz erkölcs' gyanujába keverték, piszkolták, egyetlenegy betű' eltünéséből származott különös hibáért, mi gyakran megtörténik a' sajtó alatt. Flavigny' critikai jegyzeteiben Le Jay' biblia polyglottája ellen, sz. Mátnának két versét idézi: *Quid vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides?* — *Ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videris ejicere festucam de oculo fratris tui.* Történetből az első versben az oculo szó' első betűje, melly a' reVISIONÁL még meg volt, a' prés alatt elcsuszott, 's csak a' rossz képet nyújtó *culo* szó maradt: „És te nem látod ön s—ben a' gerendát?“ Typographiai ügyetlenség által még más hiba is történt, t. i. a' következő versbeni második szó oculo így vala elosztva *o culo*; nem kellett több annak hívésére, hogy a' szerzőnek a' legrosszabb szándékai voltak, mellyeket ellensége Abraham Echellensis kegyetlenül szemérehányt.“ Használó nemü hibáért nagy kedvetlenségek 's a' theo-

logiai vádoskodó Noel Beda' üldözéseinek tevé ki magát Erasmus. Végre Dolet István, lyoni könyvnyomtató mint hitehagyott atheus, felakasztatott és megégettetett, mivel Plato' ezen phrasisához: „Aprés la mort tu ne seras plus rien“ ezen két szót ragasztotta *du tout*. Ma már elvesztette hatalmát a' Sorbonne's a' könyvnyomtatókat ma nem égetik meg, de kívánatos volna, egy gyógyszer' feltalálása azon veszély ellen melly a' parisi könyvnyomtatást fenyegeti. Ha már a' Parisiak is így panaszkodnak, kik olly fényes polczán állnak a' könyvnyomtatási mesterségnek, mit szóljunk mi, kiknél majd minden könyv melly a' prés alól kikel, nyomtatási hibákkal hemzseg? —

25. SERMONS (Prédikáziók.) *Athanase COQUEREL*, a' parizsi ref. egyház' egyik predikátora által. 3d. gyűjtemény. Paris, *Cherbulier et co.* 1838, 500 l. 8-adr. Ára 6 fr. A' cathedrai ékesszolás mai időben ritka talentom. A' vallásos viták, vagy egy pártnak ezeket követő triumphusa különösen kedvezők, annak kifejlésére. De a' mi közömbös időkorunkban, mindennémü az életet betöltő elfoglaltatások közepében, nem talál ez semmi alkalmat a' kifejlésre, 's azok kik a' beszéd' talentumával birnak eleibe teszik a' szónokszéket (tribune) a' cathedrának. Ritkán találkozik egy olly ékesszóló predikátor, mint Coquerel ur, 's élénk örömmel látja az ember megifjítani őtet mind azon kérdéseket, mellyekről szól, új alakban adni azokat, 's lelkének egész erejével igyekezni, a' felvilágosodott kereszténység' józan tanjainak terjesztésében. C. ur. a' predikatori székben egészen új 's fényes sikerrel szaval. Predikálása kitünőleg szellemi, 's csaknek ingerlőnek lehetne mondani, a' gondolatok' eredeti fordulata által épen úgy, mint a' változatos 's élettél teljes előadás által. Stylusa erővel 's egyszerűséggel teljes, kitünő bibliai színezettel, a' nélkül hogy keresett vagy igényes volna, képekben józan, 's mindég a' legnagyobb világosságra igyekező, honnan predikáziói nem vesztik el az olvasás által, minden báját a' szaválnak. Élénk érdeket gerjesztenek azok 's teljes mértékben képesek a' kegyesség' felebbresztésére, egy a' fanatismus' minden tulságaitól tiszta, 's a' kor' szükségeivel, a' hitudományal és civilisatióval öszhangzásban levő vallás' ajánlása által.

26. *ETUDES sur l' économie politique.* (Stúdiumok a' statusgazdaságról). I. C. L. SIMONDE de SISMONDI által 2d. darab. Paris, 1838, 8-adr. Ára 7 fr. 50 kr. — Sismondi ur a' statusgazdaságróli dolgozásait ezen darabban is csudálatos tüzzel 's huzgalommal folytatja. Valódi emberszeretettől lelkesítve, érzi ő mi nagy fontosságu a' népek' boldogságára, ezen nagy tudomány' haladása. Nemes szívét mélyen illeti a' dolgozó néposztályok' szenvedése, 's azon közönséges csudálkozás közepette, mellyet az ipar' sebes menetele gerjeszt, ő az azoktól válthatlanoknak látszó nyomorokon nyög, kér-

dezvén ha azok nem ütik-e le a' mérleget, ezen ugytartott szerencséslet' nagy hasznaival összevettetve. Elveihez híven, a' kézművés' és földművelő, ezen két nagy számu, olly hasznos és még is megvettetett osztály' ügyét fogja ő fel 's azt épen olly melegen, mint talentommal védi. A' nélkül hogy Sismondi ur' minden nézeteiben megegyeznének, meg kell ismerünk, hogy neki sok tekintetben igaza van. Kétséget nem szenved minő szomorú befolyása van, a' mindég nevekadó productionának, a' nélkül hogy hasonló sebességgel nevekadjék a' felhasználás. De hát már azért általányosan kell-e kárhozattatni minden ipart 's mind azt mi annak előmenetelére szolgál? Ez az minn kételkedni szabad, mind addig, mig a' kereskedés azon terjedelmet és szabadságot meg nem nyeri, mellyel birnia kell, hogy a' fogyasztás a' lehető legnagyobb mértéket érje el 's így az egyensúly elő nem áll. Nagy igaza van egyébiránt S. urnak, mivel a' földművelési 's ipari haszongyűjtésekben, ki kel a' központosítás ellen. Valóban rop-pant jövedelmeknek, kis számu egyének kezeiben központosítása, az alatt mig ezer kézműves éhséget és nyomoruságot szenved, igen szomorú anomaliája a' társasági rendnek. Azon kellene teljes mértékbeu igyekezni, hogy a' gazdagságok elszéledjenek, (décentralisation de la fortune), mert a' nép' boldogsága, épen a' kényelemnek nagyobb számu egyének közti elosztásától függ, 's azt kívánja hogy néhányan a' feleslegest a' köz jónak áldozzák fel. Nyolcz értekezés van ezen kötetben, mellyeknek elsője, a' *földművelők' állapotjáról* szól, *Roma' mezőségein*. Ezen érdekes tárgyat különös gondal dolgozta ki S. ur. Az utolsó öt, értekezés a' *kereskedési gazdaságróli* osztályba tartozik. Itt S. ur a' statusgazdaságróli írók' legnagyobb részével ellenkezésben van, azt tartván, mint már feljebb is említettik, hogy az ipart a' helyett hogy előmozdítani, inkább lehetőleg viszatartóztatni kell, 's hogy a' közönségesen csudált gépelyek csak nyomoruságot 's szenvedést árasztanak a' kézműves osztályokra, az alatt mig néhány egyént meggazdagítanak. Azonban már akár jó akár rossz, az ipar a' gőz szárnyain repül a' vasuton le 's fel, 's nem lehet többé álmodni sem feltartóztatásáról. Azon kell hát igyekezni, hogy kimeneteleket szerezzünk nekie a' súlygyen' visszaállítására 's hasonló eredményt egyedül a' szabadságtól várhatni. — Egyébiránt ezen új darabban is igen sok jeles tanácslatok foglaltatnak. Sismondi úr' talentoma 's tudományán kívül, azon ritka érdemmel bír, hogy semmi magános haszonnak nem engedelmeskedik. Minden mnnkáin megismerhetni a' meggyőződés' vonását, 's élénk gyönyörrel lehet mindenhol feltalálni a' becsületes embert, ki csak egy felvilágosodott ész' és nemes szív' sugallatait követi.

27. *LE CHEVALIER Robert*; par Charles DIDIER. Paris, 1838. 2. dar. 8-adr. Ára 15 fr. Didier Károly román alakban adja utazási észrevételeit. Így olaszthonban mulatása, földalatti Romáját (Rome souterraine), Tangerbe utazása, Chevalier Robertje' tervét adá. Ezen utolsó munkájában azonban nem lehet feltalálni sem azon fogalni erőt, sem azon gazdag 's változatos képzelődést, sem a' részletek' azon kellemét melylyek ama másik munkára szerencsét hozának. Didier Károly nem tudá magát megóvni azon mételytől, melly mai literatúránkat ostromolni látszik. Egy munka elég volt őt kimeríteni 's messze attól hogy talentuma ért 's tökéletesedett volna, inkább fogyni, veszni látszik az. Azonban valamint *Chavornay*-ben, ugy itt is egy magas és nemes gondolat uralkodik, character' 's erkölcsök' szigorúságát ellenébe tenni az érzéki kicsapogásoknak. De egy illy czél más eszközöket kíván 's a' közönséges cselszövények, Chevalier Robert' nem valószínű kalandjai, nem jobb bizonyító okok, mint Chavornay' hamis és erzelgős tulságoskodási.

28. *DONATIEN*; par Pitre CHEVALIER. Paris, 1838. 2 dar. 8r. Ára 15 fr. — Donatien bretagne-i történet, mellyben a' kimaradhatlan boszorkány is ben van, 's mellyben a' babonás hagyományok 's régi szokások szükségesképen nagy szerepet játszanak. Azonban egyszerűség 's érdek jelelik ki az egészet. A' szerző minden hamis nagyításokat kerül, 's stylusa noha kevésse elhanyagolt, de se nem affectált se nem igényes.

29. *LA DUCHESSE de Valombray*; par Mme Junot d'ABRANTÉS. Paris, 1838. 2 dar. 8r. Ára 15 fr.

30. *HEDWIG*; par Mme la duchesse d'ABRANTÉS. Paris, 1838. 8r. Ára 7 fr. 50 c. — Mind két románja a' híres írónőnek igen középszerű termék 's kevés érdeket nyújt. Az elsőben kivált bizonyos ízetlenség' 's ajtatosság' vegyeleke találattik, melly eléggé emlekeztet Mme Genlis' románjaira. A' mai salonokbani divatmód' kinyomása ez, hol az mit vallásos ébrelgésnek neveznek, minden könnyelműséggel, minden balgasággal 's a' nagy világ' minden apró szenvedelmével egyesül. Hamis, igényes módja, egy uj aristocratiának, melly majmolni akarja, az általa kipótolt, régi nemesség' nyomdokait. Hedvig egy episod Lengyelhon' történetéből, mellynek volna valami érdeke, ha stylusa egyszerűbb volna; de eleitől fogva nem egyéb az érzelgős tirádoknál, dicsérgető felkiáltásoknál, mellyek sem a' historia' komolyságával sem a' román' ingerével nem birnak. Az egész unalmas olvasmány, mellynek végét az olvasó alig várja.

31. *LES ROMANS de le famille* (Család-románok) MASSON Mihály által. Dani 1838- 5 dar. 8-adr. Ára 30 fr. — A' családrománokban Masson urnak azon tulajdonain kívül, mellyek hírét megalapíták, feltaláltatnak a' mai francia ro-

mánirok' iskolájának minden hibái, t. i: nagyítás, érzések' hamis becslése, 's tökéletlen figyelet, melly a' társaságot, csak kivételi alakban tekinti. A' család ugy a' mint nekünk szerző adja, igen szomorú szenvedelmek' szomorú lakhelye. Egy illy munkában kétségkívül szelid, kellemes képeket, szivható indulatokat, tiszta 's igaz érzéseket keresnél. Azonban mind ebből semmitsem találsz itt, vagy ha némelly ritkább scénáknál, illy festményt nyújt a' szerző, nyakrafőre igyekszik megint az erős indulatokra visszatérni, mintha félne hogy nagyon meg ne indítsa olvasóit. Anyai szeretet, gyermeki szeretet 's atyai szeretet, három különvált epizodot formálnak munkájában; a' házastársi szeretetről még csak szó sincs, noha ennek csak még is van valami fontossága a' családban, mellynek első alapját teszi, 's talán épen ezen elfelejtés vet hamis szint a' három más szeretetre. Családot akar-nak festeni 's ennek elmulthatlan elemét kihagyják! Ez valóban igen csudálatos mód. Nem lehet egyébiránt tagadni, hogy ezen három epizód talentommal van írva, de meg kell azt is vallani, hogy azt rosszul használta szerző 's hogy bár mifele morál legyen is végeztélja, de annak elérésére rossz eszközöket választott. Nagy hihája e' mellett a' szerzőnek, hogy azon most olly szokásban lévő irányt követi, a' szerelem' anyagositásában, mindég csak physical oldalát mutatván ezen szenvedelmek 's e' tekintetben hosszú részletekbe ereszkedvén, mi az ifju olvasók' képzelő' tehetségére veszedelmes befolyású lehet. —

32. LE CAPITAINE PAUL; (Pál kapitány) DUMAS Sándor által. Paris, 1838. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Dumas Sándor azon rejtélyes tengerész' historiáját akarja itt adni, ki olly élénken ingerlette már az olvasók' ujságkivánását Cooper² Pilot-jában. Azonban nekünk vakmerőségnek látszik, egy más által teremtett személyt hősnek venni fel, 's különösen egy a' jelenkor' jó róman írójának remekmunkájából. Ez anynyi mint önkényesen tenni ki magát egy veszedelmes összehasonlításnak 's valóban az épen nem kedvező Dumas Sándorra nézve. Bár milly érdeket tudjon is ő adni elbeszéléseinek, ezekben mint minden munkáiban mindég hibázik a' tökély, azon öszveség, mellyet csak a' stúdium 's munka adhatnak. Az ujságfüggelékli literatúrában nincsen az érdem nélkül, de a' melly a' mint olvastatik ugy el is felejtetik.

33. LE DERNIER MARQUIS; (Az utolsó marquis) I. A. DAVID által. Paris, 1838. 2 dar. 8-adr. Ára. 15 fr. — Ez is az előbbihez hasonló nembe tartozik. David Gyula rettenthetlen ujság függelékíró (feuilletoniste), ki alig vesz magának tollmetszésre időt. Alig van egy nap, mellyben nevét ne lássa az olvasó valamelly folyóírást' allján. Örömet becsap ő a' drámába 's igen szívszaggató, igen megindító

scénák' festésében gyönyörködik. Egy ő azok közül, kik megfosztván az újságfüggeléket élénk, vidám 's ingerlő folyamától, azt a' polgári tragoedia' setét ruhájába öltöztetik a' publicum' legnagyobb mulatságára.

34. LE CLUB DER PICKWISTES etc. (A' pickvisták' clubja, comicus román): Ch DICKENS által, angolból fordítva, M-me *Niboyet* által. Paris, 1838. 2 dar. 8-adr. Ar. 15 fr. — A' pickvisták' clubjában azon nehézkés angol vigságot találja az ember, mellynek tréfaságai nem mindég igen jó izlésűek, de a' hol gyakran eléggé ingerlő eredetiségre találhatni. Ezen román Angolhonban eleinte szállitmányokban jelent meg, egy sor rajzolattal, mellyek nagyon nevelték annak becsét. A' munkának bizonyos szerencséje volt, de csalatkozás azt hinni, hogy francia fordításnak is hasonló szerencséje lesz. Noha a' fordításban sok kihagyások 's megrövidítések vannak, félni lehet, hogy a' francia olvasókra nézve, még mindég hosszú. A' grotesk jelenetek' legnagyobb része, azon rendintül üzött caricatúrákhoz hasonlitanak, mellyek nem gerjesztenek többé nevetést. Pickvick ur' személye elég bizarr 's eredeti teremtmény, de sokkal több érdekléssel bírna, ha nem volna olly hosszú románba merítve. Egyébiránt Dickens' románja németre is le van fordítva.

35. HERODOTUS. Új fordítás E. A. BÉTANT által. — Génève, 1837. Paris, Cherbulier et co. 3 dar. n. 18-adr. Ara 12 fr. Herodotus. a' historia' atyja, első író vala, ki a' traditio' lettdolgait egy munkába öszvegyűjtötte, 's miután élének egy jó részét ezen munkának szentelte, közhelyen felolvasá azt 's egész Görögország' tapsolásával fogadtatott. Noha korának előítéleteinél telve, 's minden vallást illetőben felette hiszekékeny vala, mind a' mellett is Herodotus, több tekintetben mintául szolgálhat a' történetíróknak. Göröghon' csatainak elbeszélése a' barbar nemzetekkel, élénk ingerrel bír, 's más részt olly sok tudingerlő részletekkel van elhintve a' különbféle népek' erkölceseiről 's szokásairól, 's olly bájos és naif nyelven, olly antik egyszerűséggel van írva, hogy azt mindenki érdekléssel olvashatja. — Bétant ur Herodotusnak inkább pontos és hív, mint ékes fordítását kívánta adni, 's ha még a' többi görög historicusokat is adandja, az antik literatura eránti izlés' népszerűsítésében magának nagy érdemeket szerzend.

36. HISTOIRE des progrès de la civilisation en Europe. (A' polgárisodás' előmentének története Európában): H. ROUX-FERRAND által. 4dik darab. *) Paris, 1838. 8adr. Ara 5 fr. —

*) A' harmadik darabról, lásd Tudománytár Literatura. 146 kötet, I. 159.

A' középkor' legérdekesebb szaka, midőn egész nyugotot azon eszelős enthusiasmus lelkesité, rárohanni keletre 's onnan hozni egy új polgárisodás' csiráit, tárgya ezen darabnak, melly a' 12d., 13d. és 14d. századot foglalja magába. Sebesen rajzolja itt Roux-Ferrand a' nevezetesebb historiai leltételeket, a' keresztények' szerencsésjét 's viszontagságait a' szent földön. Valódi világban adja ő, ezen hadi vállalatokat 's azokat követett szerencsétlenségeket. De kitünteti egyszersmind azok' befolyását a' civilisatio' előmenetelére, 's ezen alkalommal részletesen is belééreszkedik azon időszak' erkölcsöknek, szokásainak, az akkori emberek' foglalatosságainak, a' nyilvános oktatás', tudományok' és művészségek' állapotának rajzolatába. Előadván Europa' különböző státusainak helyzetét, az olaszországi viszályokat, a' svájcz szabadság' első eredetét, a' tatár-mongolok' berohanásait, a' romai birodalom' romlottságát 'sat. historiai áttekintést ad az anyaszentegyházról 's pápaságról is, szemlét tart aztán a' különböző nemű hacresiseken, mellyek ezen távol századok óta, kezdettek a' tekintet és csalhatatlanság ellen küzdeni. — A' kereszties háborukból haza vitt eszmék, a' kereskedelemre azok által tett benyomások, 's abból eredt kényelem, a' nép' mind eddig semminek tartott vagy elfelejtett osztályában, kedveztek a' városok' 's polgárok' emancipatiójának. Más részt a' tudósok, a' dolgok' új rendjének megalapításán dolgoztak, tanulás eránti izlést 's tudomány eránti szeretetet terjesztvén a' nép között. Megjegyzésre méltók voltak a' művészetben tett előlépések is. —

FRANCZIA ACADEMIA' ÜLÉSEI JANUARIUS'

16dik és 27dikén.

DUMAS felette kedvező tudósítást adott Regnault' legújabb vizsgálódásiról. Azon pontból indult ő itt ki, hogy bármely adott organicus öszveköttetésből, általánosán vagy részenként el lehet vonni a' vizanvagtartalmat 's helyette ugyan annyi mennyiségű chlort adni ahhoz. A' chlor' ezen helyettesítése által, nagy számu új és nevezetes öszveköttetésekhez jutott. Így az olajszesz olly arányban vesz fel 2—4—6—8 atom chlort, a' mint 2—4—6—8 atom vizanyagot veszít, — ugyan olly mértékben lesz sűrűbb, és sokkal nagyobb melegsnél jön fővésbe. Így a' közönséges aethernél, tiz atom

hydrogennel, tiz atom chlort cserél fel's ezen új chloraether, az életműves chemia' legnagyobb érdekű öszveköttetéseknek egyikét nyújtja. Így munkáltatta a' chlort a' borolajra 's egész sor aether-nemet látott előállani, mellyeknél a' chlor fokokonkint nevededik, az alatt míg a' vizanyag fogy 's végre elenyészik. Ezen figyeletek' ujsága, fontossága és hűsége arra határozó az academiát, hogy az egész emlékirást nyomtatott értekezéseinek folyamába felvegye. — DEVILLE egy új szeszre tette figyelmessé az academiát, melly az által áll elő, ha a' chlor terpentinolajra munkál. A' közönséges terpentinolaj a' polarisált világsugárt balra hajlitja. Ha hydrogent veszünk el az olajból, 's e' helyett bizonyos mennyiségű chlort adunk, a' részecskébeni ekként előállott változás a' világsugárt jobbra hajlitja.

ARAGO kivonatát közöl, az academiá' értekezéseiben legközelebb nyomtatásban megjelenendő emlékirásából, a' csillagok' pislogásának tüneményéről. A' legnehezebben megmagyarázható tünemények' egyike ez, 's nem csak a' csillagvilág' intenzitásának, hanem a' világ' színének változásában is áll. Arago szerint a' világ' intenzitásabani ugytetsző változás, az interferentia' tüneménye, melly az által magyarázható, hogy a' világsugárok, noha egy pontból mennek ki, különbözőféle megtörés után, a' nedves, száraz, vagy egyéb állapotu atmosphaerán, történetes öszvetalálkozásiknál, egymást vagy erősítik, vagy megszüntetik, 's így vagy kivilágosítják vagy homályba hagyják, melly tüneményt Arago ur tapasztalati úton bizonyított be. Épen így magyarázza ő a' különbözőféle szinezetet, majd bizonyos színek' öszvetalálkozása, majd pedig az által, hogy egyik a' másikat elnyeli. Magyarázata' bizonyosságául azon factumot hozza fel, hogy ha a' csillagokat a' messzelátó' objectívjén, egy kis lyukaeskán át nézzük — úgy hogy hogy a' csillag' képe egészen körülírottnak látszik — majd közepén látszik homály, kívülről világos karikával véve körül, majd a' világosság közepén van, homályos 's megint világos karikával környezve. Hogy a' planéták a' pislogás' ezen tüneményét hol nagyobb hol kisebb mértékben mutatják, azt kisebb nagyobb távolságoknak 's nagyságoknak tulajdonítja; mert még a' napot is lehet pislogni látni, mihelyt azt egy üveggolyó felületéről visszaverve 's kicsinyítve vizsgáljuk. — MONTAGNE a' genus Lichina', 's a' moszatok családjábólí genus Sphaerophoron' nucleusának szerkezetéről közölt vizsgálódásokat. — LAURENT a' Limax agrestis' 's más gasteropodák' kifejléséről, összehasonlítva az örvényállatok', gyűrűs férgek' és sugárállatok' kifejlésével, nyujta be egy értekezést. — DUJARDIN egy Hyacnodon' állkapczájáról tőu jelentést, melly a' Tarn folyó' partján Rabastensnál, csillámpikkelyekkel vegyített zöldesszürke homokos márgában találtatott 's a' toulousei mu-

scumban tétetett le. Prof. Dujardin azt véli, hogy a' montmartre-i gipszben előjövő ásvány lúsevő, melyet Cuvier, Coatinak tartott, szinte nem egyéb mint Hyänodon. — DEPRETZ egy harmadik értekezést küldött be, a' víz' sűrűségének maximumáról, mely által a' korábbi eredmények megerősítetnek — CHEVREUL egy értekezést olvas a' színvegy' elveiről. Az ő kipótló színekrőlí theoriája, legújában igen szcencsés alkalmazást nyert, épen egy olly iparágban, mely életét neki köszönheti. FRESCA és EBOLI gyárosok, a' stearin' készítésénél mindég valami sárgás anyagot nyertek, mely a' hátramaradó olajsavany' bizonyos mennyiségétől származik. Ezen anyag' eltávoztatására, Chevreul' theoriájára emlékezőleg, megpróbálták a' festékek' legnagyobb részét, melyek vegyülete violakékszínt adhatott, 's mely a' sárga színt mint kipótló szín (couleur complémentaire), neutralisálja, 's ez által gyertyáik' vakító fehérségét nyerék. Ezen célra mindég legjobbnak találak a' carmin' és berlinikék' de a' kobalt' és ultramarinkék' vegyítékét is; kivételt csinált az indigo, mely annak a' zsírsavanyrai chemiai mnnkálától származhat. — BOUTIN tudósítást tesz, hogy az aloe-gyántát salétromsavanyval kezelvén, igen szép 's tartós színt nyújtó festéket nyert. DUPASQUIER Lyonban egy dolgozaton nyujta be az ivóvizről, melyben az eddigi vélemények' legnagyobb részétől eltávozik. Ők nélkül tartják, mond ő, a' legtisztább vizet legegészségesebbnék, különösen a' szén-savanyu mész' vegveléke inkább hasznos, 's a' temperatura' állandósága sokkal fontosb; épen olly kevéssé árt ugymond a' legnagyobb mennyiségnél is, a' szénsavanyu mész, a' szappanképezésnek, valamint nem árt a' selyemfestésnek sem, mert épen a' szénsavanyu mésszel terhesített forrásvizet a' Saone' jobb partján, igen sokkal többre becsülik a' lyoni selyemfestők mint a' Rhone'vizét, melyben csak felényi szén-savanyu mész, de annál több más ártalmas savak vannak. — Alig lihető, hogy a' czukornád' czukortartalma, még nincs egész pontossággal megvizsgálva, 's még is ugy látszik, hogy az eddigi vizsgálatok még igen hiányosak. Ezek szerint a' fejér czékla' czukortartalma nem sokkal látszott kisebbnek lenni, 's a' czukornádnak csak a' czukor' könnyebb kivonhatása adni az elsőséget. Peligot egy ifju chemicus, ugy találta, hogy a' martinique-i czukornád valóban sokkal több czukrot tart, mint eddig hitték, t. i. 18 procentet, melyből egyébiránt rosz velebánás miatt rendszerint csak 6-8-at kaptak, 's hogy a' kinyomott lében nem kevesebb mint 90 procent czukor van. Thenard és Pelouze ezen adatokat megerősítik, 's most a' ministerium szoros vizsgálatokat tétet arról. — BONTEMS a' cső- és koronaüveg' (crown-glass) gyártására terjeszkedett ki. — BARBOTIN a' gőzhajók-

ról 's PAMBOUR a' gőzmachinákról értekezett 's közlött új vizsgálatokat. — LASSAIGNE egy értekezést nyújt be az ércsavak' munkálatáról a' tojásfejérré 's életműves szövetekre. A' tojásfejér, ezen savak' nagy mennyiségével köti magát össze, a' nélkül hogy őket szétbontaná, sőt vízben feloldhatlan savakat képez velök, honnan bihető, hogy az ércsavak, ha az organismusba felvétetnek, a' szövetekkel 's az állati folyóságokban létező tojásfejérrel, magokat összekötvén mennek által a' vérforgásba 's nyilvánítják gyógymunkálataikat — PARAVAY figyelmezteti az academiát azon sóra, melly a' chimbói tartományban lévő tomahellai jódtartalmu érczforrásból kristályokban kerül ki, 's mellyel egész Peruban élnek golyva ellen, 's csak az ételt sózzák meg vele. — LUGOL orvos a' sz. Louis kórháznál, ki a' jodine-t nagy haszonnal adja scrophulák ellen, 's ki ezért az academiától dicséretet is nyert, tapasztalatinak eredményét közlé ezen nyavalya' okairól. — GUÉRIN, két közlést adott be. Egyik szól a' levegőnyomás befolyásáról az emberi test' savós kipárolgásaira, másik a' csipőcsont' veleszületett kificzamodásáról. Mint tudva van ezen nyavalyaforma egész az újabb időkig esmeretlen volt 's a' legújabb időkig gyógyíthatlan 's csak *Pravaz*-nak sikerült nem régiben, annak célirányos nyújtás általi meggyógyítása. Guérin azt tartja hogy ezen formahiba, valamint a' löcsláb, görbényak és hátgerinczgörbülés is, a' medence- és csipőizmok' visszavonulásától származik, 's hogy az izomcsoportozatok' különböző mibenléte, származtatja a' ficzamodások' különböző nemeit. Ő ezen bajt az által gyógyítja, hogy az illető izmokat a' bőr alatt keresztülvágja 's már háromszor vitte végbe sikerrel ezen operatiót. Egy esetben tizenhárom izmot és inat vágott keresztül. — MANDL (pesti fi) dicséretesen esmeretes a' vérgolyócskák' alakja 's dimensiójáróli, microscopicus vizsgálódásiról, jelenté az academiának, hogy ő microscopium' segedelme által, világosan meggyőzte magát a' haj' növéséről a' külkörü (periphericus) végzeteken. — Végre a' hadminis-ter felvilágosításokat kért az academiától a' taknyosság' okairól 's kevesítéséről. Egy hadseregnél sincs ugyanis annak annyi áldozatja lovak és gyakran emberekben is, kikre ezen nyavalya átvitetik. —

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

I. Az academiának, 1838ban tartott IXik nagy gyűlésében kihirdetett történet-osztályi jutalomkérdésére f. h. 25kéig mint határnapig *három* munka érkezett alulírtához következő jeligék alatt: 1) ,Exutami variant faciem per secula gentes.' *Manilius.* — 2) ,Nevemet rejtő levél.' — 3) ,Quibus artibus parta est respublica, iisdem conservatur.' *Sallustius.*

II. Az ugyan akkor hirdetett mathematicai jutalomtételre szinte *három* munka érkezett, illy jelmondatokkal. 1) ,Mens hominis rerum et metas et tempora fixit.' — ,Egve honért bizton nézzen előre szemünk!' *Kisfaludy Károly.* — 3) ,Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.' —

III. Az 1839/40iki dramai jutalomra 8 vígjáték küldetett be, u. m. 1) *Luczaszék és keresztút*, 4 felv., ,Játszva tanítunk.' — 2) *Az életuntak*, 5 felv., ,Nevetve élj 's kaczagva halj meg.' — 3) *Rózsa*, 3 felv., ,Toldi nem hall már, Harczok' gondolatja mert fejében jár.' *Vörösmarty.* — 4) *Sardanapál*, 3 felv., ,A' szűznél minden tiszta.' — 5) *A' nagybátya' jegyese*, 3 felv., ,Audendum est; fortes adjuvat ipsa Venus.' — 6. *A' szobrász, és az epicureus*, 3 felv., ,Ein kleiner Mann ist auch ein Mann.' Göthe. — 7) *Közezerü megjűtszás*, 3 felv., ,Messze még a' hegytető. (Csongor és Tünde), De virág a' völgyben is nő.' — 8) *A' szerelem czímet győz*, 3 felv., ,A' miveltség' vigsága: mosoly.' — E' munkák a' mai ülésben bemutatattván, a' jeligés levelek bontatlanul, az academiá' és Schedius Lajos t. lag' peccségeivel lepecsételve a' levéltárnoknak adattak által őrzés végett, a' kéziratok pedig, névszerint az első és másod rendűek 3 osztálybeli rendes tagnak, a' drámák a' Xd. nagy gyűlés által választott, 5 tagból álló küldöttségnek adattak ki vizsgálás végett. A' száz száz arany jutalmat, ugy netalán a' határozandó másod, harmad 's több mellékjutalmat a' folyó évben tartandó XId. nagy gyűlés fogja oda ítélni. —

IV. A' gróf Andrassy György m. acad. igazg. és tisz. tag által ns Gümör vmegye' útján 1838ban kitűzött, két rendbeli, u. m. 1) a' magyarországi Duna' áradásai történetét, 's 2) Budapestnek további árvizek elien miképeni megóvását tárgyzó jutalomkérdésekre, f. é. martius' ljeig mint zárnapig az academiá' titoknoki hivatalához *hat* pályamunka érkezett, mellyek közül az első kérdésre csak a' 4d. számú felel, 's az is csak annak egyik legkisebb részére; a' többi a' másodikra szorítkozik. A' pályáiratok' jeligéik szerint így következnek: 1) ,Regeln nach den Gesetzen der Natur.' Német nyelven írva. — 2) ,A' szív' nyugalma és boldogsága kihat a' tagokra. — 'S a' haza' szíve Budapest.' Magyar nyelven. — 3) ,Der Mensch sinnt aus, was er thun wolle: aber der Herr gibt den Fortgang.' *Spr. Sal. C. XVI. v. 9.* Német nyelven. — 4) ,Víz tűz jó két legény a' háznál, de rosz két mester.' Magyar nyelven. — 5) *Auxilia humilia firma consensus facit.* *Publ. Syr.* Magyar nyelven. — 6) ,Xaiqe' Német nyelven.

Az első szám alatti irat mellett pecsétetes jeligés levél nem érkezvén, az illető szerző annak alulirtohoz pótlólag beküldésére ezennel felszólítatik. —

A' jutalomtevő' ohajtásához képest a' titoknoki hivatal által ns Gümör és Pest vármegyék, ugy sz. kir. Buda és Pest városok' hatóságai felkérettek, hogy három három tagot a' pályairatok' átvizsgálására rendelének. Ezekhez az academia, a' maga részéről Győry Sándor, Vásárhelyi Pál rendes, és Gáty István lev. tagjait csatlotta, kikkel a' pályamunkák a' mai ülés' rendelkezéséből azonnal közöltetnek; az eredményről a' maga idejében fogván tudósíttatni a' közönség.

Költ Pesten, a' m. tud. társaság' kis gyűléséből martius' 26, 1840. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— Az író közönség ezennel figyelmessé tétetik a' m. t. t. Xd' nagy gyűlése által közzé tett következő jutalomkérdésekre:

I. *Törvénytudományi.* Határoztassék meg a' büntetés' értelme és czélja; adassanak elő annak biztos elvei, és ezekhez alkalmazható nemei; fejtsék meg, találhat-e köztök helyet a' halálbüntetés, és melly esetben; 's miképen, és milly sikerrel gyakorlatott ez a' régi és újabb népeknél, különösen hazánkban.

II. *Természettudományi.* „Jeleltessenek ki azon gyógy. és műtani testek, mellyek honunkban is teremnek, vagy természetből, 's mind e' mellett részint még most is külföldről hozatnak be, részint mind eddig kivitelre nem fordítottak; mi ennek oka, 's miként lehetne azt eszközölni, hogy azok ne csak országunk' szükségeit pótolják, hanem külkereskedési cikkelyekké is válhatnának.“

Jutalom száz száz darab arany. Mindenik osztálybeli pályairások' beküldésének változhatatlan határnapja, mellyen túl semmi felelet el nem fogadható: martius' 21. 1841., midőn azt, írója' nevét rejtő pecsétetes levélre hivatkozó jeligével, a' titoknok veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academia' levéltárában marad, a' nélkül hogy a' szerző a' munka' sajtósági jogát elvesztené, idegen kézzel és tisztán írva. lapozva, kötve küldessék. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját keze' írása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól elesik. — A' 100 arany jutalom kívül, másod, sőt harmad karbelinek találandó felelet is kiadathatik, ívenként szabandó tiszteletdíj mellett. Az 1841ben kiadandó 100 darab arany drámai jutalomért egyedül szomorujátékok vihatnak. Ez alkalommal figyelmessé tétetnek a' versenyzők a' IXd. nagy gyűlés' azon határozatára, miszerint a' munkás elmék' sikeresebb ösztönzésére, a' többiek közt legjobb munkának a' jutalom minden esetre kijár, kivévén ha köztök egy sem találtatnék, melly bármi tekintetből is figyelmet érdemelne. Egyébiránt a' nagy jutalom kívül netalán másod, sőt harmad 'stb. karbelinek találandó munka is kiadathatik tiszteletdíj mellett. Pesten, a' m. tud. társaság' kis gyűléséből, martius' 26. 1840. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

AZ ANGOLOK' GASTRONOMIAI

LITERATÚRÁJA.

Mint nyilván van az angol lapok, politikai pártok' színét viselik; azok, kivált az ingerültebb korban, különösen politikai, vagy politikával érintkező tárgyakkal foglalkoznak, és még oly tárgyak is, mellyeknek tulajdonkép mi közük sem a' politikával, valahogy annak körébe vonatnak, vagy tán helyesen mondhatni: azon honban, hol oly élénk, szabad nyilvános élet foly, semmi és senki politikai tekintetben közönös nem lehet. Egyház, vallás, iskolák, szegénység — mind közel viszonyúak a' politikához; de a' tudományt, literatúrát, művészetet is, ha bár nem tárgyakat, de írójokat illetőleg is, kiknek műveikről szólnak, azon havi lapok' munkatársai saját mezőjökbe tudják vinni, és mivel a' pártatlanság gyakran kárt okoz, megesik sokszor, hogy egyik párt szerfeletti dicséret által javítani, kiegyenlíteni igyekszik, mit a' másik fanyar 's igaztalan becsmerlés által vétkezett. Az angol lapok' ezen politikai színét a' német lapok nem utánozhatják, 's ha megkísértik, szín helyett színtelenséget nyernek. Ha ez által az angolok literaturai 's criticalai vizsgálódásuk' mezejét szélesbítik, 's érdekesbé teszik, ezen kört másképp is tudják bővíteni, t. i. a' folyóiratokban, mellyeket mély ismertetű 's legjóraivalóbb férfiak segítik munkáikkal, oly tárgyakat is szóba hoznak, minőket mi a' tudomány, literatúra, vallás, 's ország' komoly 's magasb érdekei mellett megemlítésre sem tartánk méltóknak, hogy a' Quarterly Review, a' legtekinteteseb tory folyóirat, időről időre nagyobb közleményeket ad a' gastronomia', etiquette', 's udvariság' tbb. körében. Ezen előttünk fekvő czikkely is, bár külleg Walker Tamás törvénytudó 's fővárosi tisztviselő' illy című munkájához van csatolva: az eredeti, még is lassankint önállóbb értekezéssé lesz a' különféle levelekről, annak készítése módjáról, vendégségrendezésről, társaságokról stbb, 's ezek' folyama alatt az chető teremtségben jártas természetvizsgáló, mint szinte a' derék lakmározó, a' konyhai művészetben avatott, vagy egyszerűben, szakács, minden isméréttel bővölködik. Mig az ember

egyek szakaszok' olvasásinál azt lúsz, hogy valami jó stílu szakácskönyvet olvas, meg fog győződni a' többi helyből, sok anekdotából, melyet részint tapasztalása, részint baráti után beszél, 's mellyeknek színhelye a' finomabb világ, — továbbá a' sok magas tekintetből, melyet izlése' támogatására felhord, 's melly az aristocratia' körébe tartozik — dicséretére meg kell említeni, mikép whignek torynak egyenlőn igazságot szolgáltat — szóval mindenből megdetszik, hogy szerző nem csak igen sokoldalú evettségu (ha olvasottságu van mért nem lehetne ez is?) hanem a' legdivatszerűbb ember is. A' politicus sem sokáig marad rejtve az olvasó szemé előtt; mert ha eleinte azt hinné is, mikép szerző gondtalan lakmározó, ki minden politikai czivódást egy pohár champagnerbe vagy sherrybe fojt, végül még is meztelen előtünik a' párt' embere, hol a' whigek' gastronomiai érdemét tisztátlan rugókkal gyanusítani akarja, 's a' testületek' javítása ellen, mint melly káros 's veszélyes a' lakmározás' öröminek, buzgólkodik.

Mi előtt néhány mutatványt közölnénk olvasóinkkal, szabad legyen még e' tárgy felett néhány rövid észrevételt tennünk, A' dolog másként nem állhat, minthogy a' konyhai művészet azon népnél szinte magas folkra emelkedett, melly az erkölcsfinomodásban, 's gazdagságban messzse haladt. Kiváltképen ott látszika' lakmározás tetőzni; hol egyesek' roppant gazdagsága szemszuró ellentétben áll a' nagy tömeg' szegénységivel. Az atheneiekről, a' világ' legaestheticusabb népéről nem tudjuk, hogy olly szertelenül nagyra viték volna az evésivást, mint a' rómaiak, a' világ' pusztítói. Ez utóbbiakról fontos konyhai oklevelek maradtak fel, és Apulejus' neve szintolly hallhatatlan mint sok császáré. A' mai népek közt gazdagságra nézve az angolok legközelebb állnak a' régi romaiakhoz, és az éldelet 's társasági elfinomodás, mint szinte a' föld' minden népével való gyors közlekedés derekasan előmozdítja a' nyalánksági szeszélyt, új meg új élvezet' feltalálásira tüzei az elmés főket, 's új meg új leszivárogtató csatornát nyit a' gazdagságnak a' tékozlás által.

Az inycsiklándoztató élv' szakácsmesterség általi növekvésinek különféle oka van. Első 's talán legfőbb az egyszerű elkapatott, azaz a' rendkívüli ingerléshez szoktatott szájj' mindég növekvő kíváncsisága. Másik oka a' lakmározási czikornya vagy azon ohajtás, miszerint másoknak kikeresett érzéki élvezet' szerezzünk, vidor 's társalgási kedélybe tegyük, és izlésöket kielégítsük. Nyilván ez utóbbi ok nemesebb 's míg a' csupa élvkóros lakmározó, mint ollyan némiképp megvetendő, azon gazda, ki másokkal az asztali örömeiket éldelteti, inkább érdemel dicséretet. Nagy különbséget tesz

továbbá az is, miszerint a' lakmározó szava 's pénze által serkenti-e csak az illető emberek' mint szakácsok, halászok, vadászok, borosgazdák' stbb. ügyességit, 's találékenységit, vagy maga is belevág és szakács lesz. Az elsőbbit a' nagy finom világban forgott embernek 's társalgás' barátjának nem vehetni rossz neven, ha nagy isméretekkel bír az evésivás' dolgában; a' második azonban magasb műveltségü 's komoly irányu emberre aligha fényt vetne.

Most lássunk néhány mutatványt: A' halak nagyobb szakaszt is megérdemelnének, de mivel mi nem könyvet írunk, néhány rövid utasítással kell megelégednünk. Az első a' veltbánást illeti. A' halat soha sem kell befedni, különben vesztí jóságát a' pára' megsűrűdése miatt. Továbbá azon szokást, miszerint főtt 's rántott halat egy tányérra tesznek, nem kárhoytathatni eléggé, az pedig, hogy a' forró halat hideg zöld petrezselyemmel fedik be, egészen utálatos. Mind ezen parasztságot néha egyszerre követik el, 's midőn a' fedőt felemelik, kitűnik a' főtt 's rántott hal egymás mellett, a' rántott pirult keménységit elveszté mivel a' főtthöz ért, 's mind kettő leforrázva a' fedőről lecesepegő viz által. Rendszerint nagyon szeretik a' szép, nagy darab tőkehalat, 's ez milly nagy kábaság. A' tőkehalat vékony szeletekre kell vagdalni, így az egyiránt fő meg, holott a' vastag darab' egyik része már el is főtt, mikor a' másik még kemény. Másik előtétet, miszerint a' halat csak akkor kell üstbe hányni — a' víznek azonban mindég forranni kell — mikor a' vendégek megérkeztek. A' mártások közül a' hollandi mártás legczélszerűbb a' fehérhúsu halnál, kivéve a' tőkehalat, mihez osztrigamártás kell. Az osztrigamártás' készítése nem nagy titok, de a' tengerirákmártás' csinálásához kevésbé értenek. A' tengeri rákot kisebbre kell vagdalni, mint közönségesen szokták, 's a' mártásnak három rész tejfelbül, egy rész vajbul kell állnia, kevés cayennei borsot, sót, 's más vegyrészt adván hozzá. A' tengerirákmártásrul könnyen eszünkbe juthat a' lazacz. A' christchurchi lazacz legjobb Angliában, a' temsei lazaczt pedig szinte kiholtnak mondhatnók, mivel négy év alatt alig fognak egyet, bár azon név alatt sokat eladnak. A' killarneyi lazacz főve, rántva, vagy kukoiczabogyófa nyárson sütvé egy a' maga nemében és utánozhatlan. A' dublini tőkehal is követhetlen es sajátzerü csemegéje a' testvérszigetnek, hogy azonban Skoczia meg ne nehezeltjen, a' lochfinei fris heringet tesszük mellé. A' hamskirei pisztrangok régi idő óta híresek, de mi a' Colne és Carshalton folyóban lévőeknek adjuk az elsőséget. A' nagymennyiségü tengeri hal' behozatala alább szállította a' potyka' becsét, pedig ha kővér, a' király is megeheti. A' csuka (hollandi mártással) dicső étek, ha mihelyt megfogyták ko-

poltyúján és farkán a' vérit kieresztik. A' csukát igen jól készítik a' salisburyi fehér szarvas fogadóban. Londont angolnával leginkább Hollandia látja el. A' kisfejú hollandi angolna, sokáig vízben tartva nem utolsó étel; Godstowban, Salisburyban és Overtonban a' legjobban készítik. Az overtoni fogadós, Bathban a' yorki fogadóban volt szakács, míg azt Ryley bírta. A' bathi ponty is igen jó, 's keveset vagy épen semmit sem enged a' legjobb eperlánszemlingnek (Stintfisch). A' worcesteri orsóhal a' legjobb. A' boldogult portlandi hg. Weymouthba szokott nyaranta menni, az ott levő sok veres márna' kedvéért. A' legnagyobbakat 3—4 pecenec meglehetett kapni, de ő az egy vagy másfél fontosért két guineet is adott. Ő nagysága mindenik' máját egy fazékba szokta hánytatni, kerülendő azon egyenatlenséget, melly egy dúsgazdag' inzátát, mint minden más ember' kedélyét kemény próbára fogta volna tenni. A' márnák most oda hagyták Weymouthot 's a' cornwalli partokhoz költöztek, tanácsoljuk minden hozzáférőnek, hogy csak a' kutyahó' napjaiban menjen, utközben a' plymouthi halakat is megtekintheti. A' ki legjobb halat akar enni, értesitse 'szándékárul charingrossi Grovest, ki első halkereskedő Európában, mint őt Harington l. nevezé.

Nem kevésbé van szerző otthon a' madártanban is.

A' legnagyobb ujság tán azon vad ruca, melly a' kspai tengertől jön 's Essexben csak hideg télen található. 1834 és 35ben minthogy lágy tél volt, nem jött. A' harczos libuczot, és szalonkát kevésbé ismeri a' közönség, bár Bewick dicsérve említi. Mocsáros vidéken található, elevenen kell megfogni, 's tizennégy napig áztatott búzával, vagy kenyérral és kendermagos tejjel hizlalni, de valahogy kettőt nem kell egy ketreczbe zárni; mert egymást agyon vagdalja. Ezen madárfaj csak ugy vadon rosz, hizlaltatását Yorkshireben egy barát találta fel. Talleyrand herczeg igen szerette, 's a' saison alatt egy nap kétszer is ett. Úgy tartják, mint az erdei szalonkát. Dunstabli pacstírt tulajdonkép Dunstableben kell enni, de Sefton l. önszelenczébe zárva olly szerencsével elküldé, hogy csak tűzhöz kellett tenni melegíteni. A' pacstírtá legjobb januárban. Surrey és Sussex a' kappanok' hazája, Norfolk és Suffolk pedig a' pulykáké és ludaké. A' legnagyobb fáczánt az utóbbi időkbén Bentinck lordnak küldék Párisba, az négy fontot nyomott. Kevéssel ez előtt egy tiz fontos fajdot küldé Balcarras lordnak Fisher ismeretes aprómarhatenyészítő. Ez Sefton l. bizalmát a' legnagyobb mértékben bírja, mi neki nagy megtiszteltetés.

Mint a' ritkább csemegekkel, olly ismeretes szerző, a' közönségesebb ételekkel is, mint „ürü vagy ökörhus eredeti valóságában.“ Az ürüczombrul és roastbeefrül tanultságos

oktatást ad. „A' megholt Devonshire herczeg olly szenvedélyesen szereté a' pörkölt ürühúst, hogy számára minden estve készen kellett tartani, és az utolsó norfolki herczeg gyakran mondá, mikép olly szembeszökő különbség van a' beefsteak között mint az arc között.“ A' sült malacz' kitünőségire az ismeretes Lamb Károly' szavait hozza fel, ki errül értekezésiben így szól:

„Az ehető világ' minden étke között, merem állítani, ez a' legkellemesb ízű — princeps obsoniorum. Én nem a' süldőt értem, hanem a' gyöngé, kis 's még nem egészen egy holnapos malaczt, mellyben még nincsen meg szülei' eredendő büne — az amor immunditiæ — hangja nem csattant, hanem közép a' sikoltás és dömögés közt — gyöngé előjátéka a' röhögésnek. Nézzük csak mig felsülésben van, inkább éltető meleget, mint égető hőséget bocsát ki magából. Milly szépen forog a' nyárson, de már kész; milly indító ezen gyenge kor' kitünő érzékenységet látni! szép szeméit a' lövellő csillagokat — sugárzó kocsonyát — kísírta! Milly szeliden fekszik a' tepsiben második bölcsőjében! Kivántad volna, hogy ezen ártatlan lény lepcsességre 's tudatlanságra felnőjön, melly olly gyakran társa a' megérett disznóságnak? Tízet egyre; iszapkereső, lusta, agyafurt, konoklatos állat lett volna belőle — részt vett volna minden piszkos társaságban — 's ezen büntől szerencsésen megmenekült —

Mig hűn és bú hervaszthatta
Sir ölébe dőle —

emléke jó szag; nincs ficzkó ki futna előle, mig az avas szalonnát majdnem eldobja; párolgó kolbászokban nem kerül szénarus fogára — nyugtató sirját egy okos epicureus' haladatos gyomrában találja — 's hogy olly sirba juthasson, azért örömet meghallhatott. Eleink leleményesek voltak ezen gyöngé áldozat' megölésiben. Voltak malaczkok, mellyeket bámulatos módon halálra ostoroztak. Az ostorozás' köra elmúlt, azonban érdekes volna megvizsgálni, milly hatással volt ezen bánásmód, már a' természettől olly gyenge, olly lágy állományt, mint a' malaczhús, még gyöngébbé 's puhábbá teendő. Ez épen olyan, mintha a' violát még finomítani akarnók. De azért ovakodjunk, bár mennyire kárhoztatjuk is az embertelenséget, ezen bánásmód' bölcseségét becsmerleni. Jut eszembe, hogy mig St. Omerben tartózkodtam, fiatal tanulók ezen tételt vitatták és sok tudományyal 's szeszélylyel ótalmazták: vajjon (előre feltévén, hogy a' halálra ostorozott malacz kellemes ízű az ember nyének) van-e nagyobb kin, mellyet állat szenvedhet, és embernek van-e joga ezen halálnemet választani? Mellyik részre dült el, már nem tudom.“

Szerző miután részletekben sok tanulságost mondott, magasb szempontból fogja fel e' tárgyat, és így szól; „Mióután Walker ur' adatait az evés mesterségihez átnéztük, rövid 's csak utasító vázlatát adjuk azon sokféle érdeknek, mellyel ezen tárgy az értelmes vizsgálóra bir. Walker azt mondja: már emlitém, milly roppant fontosságu az, ha a' főváros jól el van élelemmel látva, és bár a' city' vendégsége elég tárgyat szolgáltat tréfára, mit néha túl is visznek, még is nézetem az, hogy angol szelleműs szeszély' jobb része onnan származik, és hogy míg az emberek vidámság és öröm által erőt 's megújulást szereznek magoknak, addig nem kell felniök a' rabszolgaságtul. A' city' termei fényes lakomáikkal, zenéikkel és lelkesítő gyülekezeteikkel mind meg annyi templomai a' szabadságnak, és ohajtom bár az egész anyavárosban el volnának terjedve, 's bár volna mindeniknek egy helyhatósága, melly egymással közlekedésben állana. Akkor volnának azok méltók legnagyobb figyelemre 's párosulva a' tárgyalási kellemmel, akkor lehetne reményleni, mikép javítás koronkint történik a' kormányban. Walker ezen becsületes, szívből fakadt, és valódi philosophi nézeteiben teljes lelkünk-ből osztozunk. A' régi vendégségek' szokásbul kimenetele, mit ő a' képviselői javítás-rendszernek tulajdonit, azon ferde állítás, mellyben vele nem egyezünk. Nem mintha az új tanácsosok, mint szokták nevezni, kevesebb pénzt költenének lakomákra mint előzőik, hanem mégis ezen dologban van valami olyan, mit nem sajátíthatni; a' sovány 's éhes radicalok azért esznek hogy éljenek, a' helyett hogy mint a' régi aldermenek azért élnek, hogy egyenek. Való, hogy még London mindég meg van, és London eddigelé érintetlen maradt; de hihetőleg a' city' szokásának még sokaig engednek, miszerint egy adag zöld borsóért egy guineet adnak — mi, meg kell vallani, gyakran megtörténik — ha Bristol tekenősbékáibul kifogyott, és a' rántott brisztoli hattyúk többé nincsenek.

Ha jól vagyunk értesítve, a' kárhóztató ítélet már ki van mondva a' city-vendégség' egy neme ellen, melly egy volt a' maga nemében. Mi itt az old-baileyi ülések' alkalomával a' sheriffektul, a' jelenvolt bírák', tanácsbeliek', jegyzők' és ügyészek' számára adott vendégséget értjük. Az első fogat meglehetősen változatos volt, bár a' pudding mindég egyik állatató részit tette; a' második fogat soha sem változott, és szüntelen beefsteakbul állott. Mindennap kétszer ebédelték, u. m. három órakor és ötkor. A' bíráknak egymást kellvén felváltogatni, lehetlen volt mindkettőben részesülniök, de a' tanácsbeliek gyakran megtették, és a' káplán kinek az asztal' alsó végin kelle elnökösködni, sohasem maradt el helyerül. Ezen megbecsülhetlen köztisztviselő' kötelessége, ele-

ven érzetébül addig ment, míg napjában két ebédre nem szoktatta magát, és ezt a' nélkül, hogy egészségét megromgálta volna, tíz évig gyakorolta. Volt szerencsénk egy öt órakori ebédnél munkálatit csudálni, és lelkiismeretesen állíthatjuk, mikép szintolly jóizüen nyeldeste a' beefsteaket, mint ha azon nap semmit nem evett volna, bár egy barátunk állítása szerint csak két órával ebédelt az előtt. A' felhozott eset több ok miatt nevezetes 's mi legkisebb körülményre is jól emlékezünk. Ekkor történt St. John Long ellen az első nyomozás azon vád miatt, mintha ő egy ifju ladyt sirba vitt volna. Az elnökösködő bírák, Justice Park és Garrow voltak, kik mielőtt az öt órakori ebédhez leültek volna, bezárással fenyegették az eskütteket, ha egymás közt meg nem egyeznének. A' vendégség vigan ment, a' beefsteak többször ismételtetett 's ünnepélyes javaslást nyert. Adolphus élete történetit beszélte, 's épen egy dalt kért a' káplántul, midőn a' törvényszolga nagy zavarodással belép 's jelenti, mikép az eskütszék egy órai zajos vita után halálcsendbe sülyedt, mi a' dologhoz értők előtt csalhatlan jele a' hoszszu tanakodásnak, minőt csak az esküttek' feje vagy is inkább gyomra kiállhat. Ez épen vasárnap történt. Justice Park a' főbíró, forró barátja azon időnek, mellyben a' makacs eskütteket talyigán hordozták meg a' piacon, kijelenté mikép bizonyos óráig, azaz: tizig várni kell, és ha addig az esküttek meg nem egyeznének, tűz és világ nélkül bizonyos óráig azaz hétfői kilenczig becsukni. E' végsőre azonban nem került a' dolog, St. John Longot csakhamar bűnösnek találták. Sajnálkozásal kell mégé említnünk, mikép a' káplán jó emésztési tehetőségit végtére igen megviselte a' naponkinti két ebéd, 's a' tanácsbeliek dolguk' vértanujának tekintvén, illő évdíjat rendeltek neki.

A' törvénygyakorlási iskola, második menedéke a' jól élésnek, szinte kívülről 's belőlrül fenyegettetik. Mi csak a' bel támadástul félünk. A' diákok tantalusi kínt szenvedvén midőn a' bírák' asztalán a' sok drága étket láták, míg nekik otthon borsó-levesel és ürühússal kelle beérniök, azon régi szabályokra hivatkoztak, melly a' bírákat egy nagy tál-ételre szorította; de a' bírák ezen szabályt ugy magyarázták, hogy az fejenkint mindennek egy tál ételt enged, melly nem különb magyarázat, mint mikor hat orvos egy beteges embernek egy pint port rendelt ebédhez, és ez mind a' hatnakszót fogadván, ebédjénél naponkint három palaczk bort iddogált meg. Mi e' részben a' bírák mellett vagyunk, 's a' ki morog, azt egy héti levesre és ürühústra szoritnánk. Semmi sem tanít olly hathatósan az elégség 's elégteliségre, mint a' szük asztal.

Walker elfeledi megemlítni; mennyiben hasznos a' vendégség arra, hogy az országban befolyást nyerjünk, vagy

pedig azt neveljük. Tartson ön jó asztalt és legyen figyelemmel az aszszonyok iránt“ ez vala Napoleon' utasításának veleje, midőn de Pradt apátot a' lengyelekhez küldé, hogy azokat részire megnyerje. Sir Robert Walpole' idejétül fogva mindég kitünő sikerrel használák az angol whigek Napoleon' elvét, és méltó volna utána járni, mennyit tettek Holland és Sefton lordok' lakomái és Lansdowne l.' estvélyei azon sok ujításra, melyet a' Melbournéféle cabinet javításnak szeret nevezni. Senki a' ki legkevésbé isméri is az emberi természetet, nem fogja tagadni, milly roppant fontosságu az egy párt-nak, ha néhány nemes, kitünő jelességü háza van, hol minden, mit a' rang és szépség, elmésség és nyájasság, tehetség és szeretetre méltóságbul bir, központosulva van; hol minden fiatal újoncznak jó fogadás által remény nyujtatik, érzelme nyájasság és megelőzés által lebilincseltetik, vagy pedig hiúságát hízélgés által megnyerik. A' parlamenti pályán szerencsésen futni indult, az emelkedni kezdő író ugyan még nem szilárd nézettel jön, hanem azon szándékkal, hogy darab ideig még egyik párt' ölébe sem veti magát, de őt olly szivességgel fogadják, melly mint Sydney Smith helyesen megjegyze, jobban melegit mint a' bor és vendégség; olly híres tudományos, társasági és politicalai főkkal találkozik, kikkel évek óta epedt érintkezésbe jöni, titkon értésire adják, hogy azon fényes körnek ő is tagja lehetne ha akarná, vagy pedig megegyezését hallgatva előre felteszik, mig a' pillanat' mámorában feledvén óvakodását, magát megbilincselve érezi, és minden titkos torysmusi hajlandóságot lenyomván örökre elhatározottan whig leend. Távol legyen tőlünk mintha ezzel azt akarnók mondani, hogy azon nemes házak' lakomái egyedül e' célra irányozvák; mert mi hiszszük, mikép Holland és Lansdowne l. az értelmi derékséget lelkesülten becsüli, 's azt illő helyre igyekszik a' társaságban emelni. Észrevételünk csak azon hatásra vonatkozik, mellyben ha jól vagyunk értesülve a' mostani ministerség' feje velünk egygetért. Legalább előbbi ministeriuma' feloszlásakor 1834ben Melbourne l. azon szándékát nyilvánítá, miszerint szabad szellemben több nagy mulatságot azért adand, hogy proselytákat szerezzen, és meghitt titoknoka ide'stova futkosott hirdetvén, hogy több láda valódi pezsgőt minden órán várnak. Palmerston lordot sok keserves politicalai szorultságbul kisegítette már szakácsa. Minap a' diplomatai test' egyik kitünő tagja így szolt egy ausztriai nemeshez: „C'est vrai, il est un peu ridicule, ce pauvre Cupidon — pas un peu, peut-être, mais on dine fort bien chez lui.“

Hasztalan volna azonban tagadni akarni, hogy ezen észrevételeknél ollyas érzés támad bennünk, melly hasonlít az önvádláshoz. Szégyenünkre és bünkra ki kell mondanunk,

mikép a' toryk ezt még soha sem tették; ennek következmény után, hogy kevés kétes párthivet nyertek, kevés ingó nézetet szilárdítottak, kevés illyesféle csábítást követtek el. A' mi még inkább rosszabb szint ad a' dolognak az, hogy a' torypárt' fejei szinte bírtak a' szükséges tulajdonokkal. Azon kormányfiak közt, kiket neveznünk szabad, talán Canning volt legalkalmasabb ezen sajátlagos népszerűségi játék' játszására. Szellemi nagysága 's túlnyomósága bármely alakban elhárította volna törekvésirül azon gyanút, mintha az kiszámolásból történnék; előbbi saját küzdéseire való emlékezés, rokonszenvenek a' valóság' színét kölcsönözte volna; és magaviselete őszinte nyíltságvisége, jelleme' természetes 's kerestelen emberségével párosulva bizonyosan mindenkit biztos barátjává tett, ki vele érintkezésbe jött. Továbbá ő élénksége által lelke volt a' multságoknak. Későbbed midőn egészsége hanyatlau kezdett, tartózkodóbb lett, egyszerű levest evett, és vizes bort ivott; de ha az elméskedés' szikrái pattogtak, feledé a' szabályt, mindenbül ett és bort mindennel ivott."

Ezután Walker a' társulatokról köv. szól:

„A' mai társasági élet' legnagyobb és legfontosabb változásai közé tartozik a' társulatok' mostani rendszere. Az élet' kényelme és könnyüése az által sok tekintetben igen sokat nyert, míg a' költség jóval kevesbedett. Néhány fontért évenként oly jókat szerez magának az ember, minőkre különben csak nagy vagyon mellett tarthat számot. Egy példa által ezt legalkalmasabban felvilágosítom. Azon társulat, mellyhez én tartozom, az athenaeum, áll 1200 tagbul, kik közé minden rendbül a' legjelesbb embereket számítja. Sok ezek közül minden nap ottan van, és oly szabadon, oly gond nélkül él mint otthon. Hat guineért évenként mindenik tag kap egy derék könyvtárt, földképet, hírlapokat, angol és külföldi folyóiratokat, írószert és jó felszolgálatot. Mindenik tag ur és parancsoló a' nélkül, hogy annak kellemetlenségét érzene. Ha tetszik eljön, ha nem, elmarad, még is minden jól megy. Rendes szolgálkkal parancsolhat a' nélkül, hogy fizetnie vagy rendben tartnia kellene. Minden étket, minden frissítőt minden órában kaphat és pedig oly tisztát, jóízűet mint otthon. Szóval, lehetlen nagyobb szabadságot gondolni. A' társulatok oly hasznosak az időkimélésre, mint a' mértékletességre.“

Blätt. z. Kunde d. Literatur d. Auslands (No 53—57 1839.) után

D. J.

GRITIGAR SZEMLE.

FÖLDLEIRÁS.

Topography of Thebes, and general view of Egypt etc. by J. G. WILKINSON. London, 1835. John Murray 1. vol. in 8vo. XXVII. és 596 l. hat tájképpel. — Topographical Survey of Thebes etc. by J. G. WILKINSON.

MÁSODIK CZIKKELY, *)

Utazónkat a' Gebel-Tounah és El-Telli grottáknál hagytuk el, mellyek' metszvényeit — egy töredéken kívül — eddig elé senki sem másolta le. Innét délfelé csekély távolságban fekszik *Siout*, a' régi *Lycopolis*, mellyből ma már csak a' dombok látszanak, hol a' város építve volt, 's néhány kő alapok, és a' nyugatra eső grották, mellyek majdnem mind felette régiek. A' nagy sírbolt' mennyezete csinos díszítvényekkel volt ékesítve, mellyek ma már alig észrevehetőek; a' kis grottákban pedig lyukak vannak vágya a' sziklába, mellyekben nem ritkán találni farkas-mumiákat. Erre nézve azt jegyzi meg Wilkinson úr, „hogy Sonnini úr hibázott, midőn a' farkast nem tartotta egyiptomi állatnak; mert a' sakál után épen az a' legközöségesebb ragadozó állat mind felső, mind alsó Egyiptomban.“

Siout-on túl *Hypsélé*, koptúl *Shop*, tovább pedig *Gou-el-Kébir*, a' hajdani *Antaeopolis*' vályog-romjai látszanak. A' templom egészen el van pusztítva (l. *Recherches pour servir à l'histoire de l'Égypte* 44 és köv. l.), csak néhány kő maradt fenn belőle, közel a' Nilushoz, mellyeken Ptolemaeus' és Arsinoe' nevei maig is kivehetőek. Ha nem csalatkozott Wilkinson úr, e' nevek nem a' templom' homlokzatán álltak, hanem valami más felirat' részét tették.

Tahta város a' bal parton csekély távolságban fekszik: az ott találtató omladék-halmok aligha nem *Hesopis*' helyét

*) Első cikkely 1. Tudománytár, negyedik kötet, első füzet, 216—230 l.

jegyzik. „A' Tahta név, úgymond Wilkinson úr, kevésbé ismeretes alsó Egyiptomban, 's csak egy mystificatio szerzett neki, néhány év előtt, némi hirt. Egy catholicus kopt ugyan is, az egyiptomi papság' valami koholt kérelmét, Mehemet Ali' koholt levelével együtt, a' pápához juttatván, ő Szent-sége által, a' memphisi megürült székbe érsekké neveztetett, tahtai herczeg czímmel.“

Schekh Heridiben grották vagynak és romok vályogból; a' hegy' tövében pedig egy csonka szobrot látni, melylyen a' romai toga világosan kivehető. E' hely' közelében hajdan *Passalon* feküdt.

A' régi *Aphroditopolis* az *Itfou* nevű helyen állott; innét csekély távolságban van a' *veres zárda* és a' *fejér zárda*; melly utóbbik *Amba Schnoudi* név alatt ismeretesebb, 's régi anyagokból emelt nagy épület; koszorúja egyiptomi templom' koszorújához hasonlított, 's vannak, kik építését szent Ilonának tulajdonítják.

E' hely' tő szomszédságában vannak *Crocodylopolis'* romjai, a' hol még nevezetes maradványok találatnak, jelesen az orozlán fejű istennőnek, *Triphisnek*, szentelt templomból. „Egy görög felirat egy leesett homlokkövéön Tiberius' országlása' IXdik évét viseli, 's említést tesz annak nejről *Julia Augustáról*, a' ki Agrippa' özvegye 's Augustus' leánya volt; a' mi arra mutat, hogy ezen fejedelmi nő későbbben halt meg, mint eddig átalányosan hittük.“ Ez utolsó körülményt azonban nehéz megengedni, mert Julia Augusta Roma' 767dik évében, Tiberius' thronra léptének első esztendejében halt meg. — Más köveken Tiberius', Claudius', Caesar', Germanicus' és Ptolemaeus Auletus' nevei olvashatók. Úgy látszik tehát, hogy e' templom csak Tiberius' országlása alatt készült el végképen. Innét félmérföldnyire vannak a' bányák, mellyekből a' nagy templom' építésére a' kövek vágattak, 's mellyek alant temetkezési grották. Ezek közül egynek a' párkányán görög felirat jelenti, hogy az Hermiasnak Archibius' fiának a' sirja, 's még most is van benne égett csont-maradvány.

Tudjuk, hogy a' régi *Panopolist Ekmin* vagy *Akmin* váltá fel. Wilkinson úr egy feliratot közöl Trajan' országlása' XIIdik évéből, vonatkozót a' mendési istenségre, ki-nek nevét a' görögök panéval fordították (*Recherches*, etc. pag. 199.)

Ezen túl nincs érdekes omladék Arabat-el-Matfounig (koptul *Ebót*), a' régi *Abydosig*, mellynek tetemes omladékaik igazolják Strabo' állítását, hogy Abydos hajdan Theba után az első helyet foglalá el. Számos temetkezési emlékeken kívül két nagy épület' omladékaik vannak ott; melly épületek' egyike, a' Memnon' palotája nevű, Ousirei által

kezdett építeni, és II. Kamesses által fejeztetett be, 's mind terve' különös formájára, mind fedele' összerakatására nézve megérdemli az utazó' figyelmét. Ez a' fedél nagy darab kövekből alakítatott, gerendáról gerendára nem lappal — mint közönségesen szokás — hanem éllel rakottakból, úgy hogy az e'képen elég vastag fedél utóbb ív-formára vájatott ki, a' nélkül, hogy szilárdságából veszett volna. A' másik épület Osiris' híres temploma, mellyről az mondatott, hogy benne volt letéve ezen isten' valódi teste: de ezen becsületet Memphis, Busiris, Philes és Taposiris is követelték. Ezt a' templomot is II. Kamesses fejezte be, 's épen az általa emelt egyik oldalszoba' falában volt az a' híres királyok' táblája, mellyet Bankes úr fedezett fel, 's mellynek töredékei, a' mint mondják, egy részét teszik a' Mimaut úr által nem régen Párisba vitetett gazdag gyűjteménynek.

Hownál vannak *Kermopolis parva*' omladékai; a' város megett egy, az újabb korban, a' Ptolemaeusok vagy a' Romaiak alatt, homokkőből épült templom' romjai látszanak, a' sivatag' szélén pedig ókori épületek' maradványai, mellyek közt legnevezetesebb egy Dionysiusnak, Ptolemaeus' fiának, 's Ptolemaeus király' irnokának sírja. A' falak' egyikén az ítélet' jelenete ábrázoltatik, a' mint Horas és Anubis a' meghaltnak tetteit méregetik.

A' *Chenoboscion*' helyét jegyző dombok a' tulsó parton látszanak. Itt az ó korból csupán egy megrongált part maradt fenn, mellynek egyik kőven kegyes Antoninus' korabeli felirat olvasható, 's ebből tudjuk, hogy egy vagyonos ember, kinek neve hibázik, saját költségén teljesítete bizonyos munkát, talán ezen part' építését. Mintegy egy mértföldnyi távolságban érdekes catacombákat találni, mellyekben az Egyiptomiak' mezei munkái, 's közéletökbéli jelenések vannak a' falakon ábrázolva. E' metszvények igen jó karban tartattak meg, 's különösen nevezetesek régiségök miatt, „mellyre néz, ve, a' pyramisokon és némelly sírokon kívül, Egyiptom' „minden más emlékeit feljül mulják. A' királyok' nevei előtt „nem állnak királyi czimek, hanem csak a' *pap* név' hiero- „glyphája.“

Végre elér az utas Denderába, mellynek romjai Egyiptom' nagy leírásában olly jelesen vannak leírva, hogy W. úr a' már eddig közlöttekhez kevés újat ragaszthatott.

Dendera és Theba közt vannak *Coenopolis* (Qeneh), *Coptos* (Keft vagy Koft) és *Apollinopolis parva* (Kos Birbir) városok' kevésbé érdekes romjai; az utolsó városban a' régi emlékekből csak egy oszlop maradt fenn, mellynek Aroueris' tiszteletére készült görög felirata ismeretes.

Wilkinson úr' munkájában ezek után részletek következnek a' Cosseyr és a' berenicei út közötti Ababde sivatag-

ról. E' sivatagot a' Cóptosból Philateras Portus és Berenice felé vivő utak hasították; 's azok, mellyek Apollinopolis parvaból a' Smaragd-hegyhez vagy Gebel Zabarába és az Agatarchides — említette arany bányákhoz vezetnek. Ezen utakon voltak bizonyos állomások (mansiones), a' hol kutak, néha igen mélyek és sziklába vágattak, nyújtottak friss vizet. Így a' philoterasi úton nyolcz ilyen állomást különböztetni meg, azon távolságban, a' mint Pliniusban és az utazások' leírásában fel vannak jegyezve. A' mi Berenicét illeti, ez egy kis öböl mellett feküdt, kikötője most be van iszapolva. A' város igen nagy volt, 's szabálytalan utcáik hasították. A' város' közepén volt egy, Serapisnak szentelt templom, faragott kövekből építve, mellyeken Tiber' és Trajan' hieroglyphjai bélyegei látszanak. Ezt a' templomot homok és omladék borítja; a' szobákban Wilkinson úr egy görög feliratot talált Serapis' tiszteletére, egy császár' fejét, Trajanét vagy Adriánét, egy kis szökőkutat, 's apró alakokat, mellyek áldozatul szolgálhattak.

Berenice és Cosseyr között, egymástól nem nagy távolságban, találatnak a' Plinius -említette csekély kikötők; de omladékok csak Nechesiában és Leucus Portusban vannak, mellyeknek fekvését utazónk meghatározza; az elsőben egy templom van és fellegvár faragott kövekből.

A' smaragd bányák nem olly érdekesek, mint sokan hiszik. Miveltek a' régi Egyiptomiak, a' kalifák, a' mamelukok, és a' mostani basa által, de becses smaragd soha sem került ki belőlök. Sekeyt faluban, a' hol néhány bányász lakik, egy kis — sziklába vágott — templom van. A' Contra-Apollinopolistól e' bányákhoz vezető úton három állomás találatik, mellyeknek másodikika figyelmet érdemel egy kis templom miatt, mellyet Ousirei király Ammonnak szentelt; ennek metszvényei igen jó stylusúak, 's van benne egy hieroglyphás tabla ezen király' országlása' IXdik évéből.

Thebán túl Erment', a' régi *Hermonthis'*, romjai méltók figyelemre. Állnak ezek egy kis templomból, mellyet a' híres Cleopatra, és Julius Caesartól származott fia, Neocaezar vagy Caesarion, emeltettek. A' metszvények egyáltalán rossz stylusúak; zsiráf is ábrázoltatik rajtuk.

Tuot, a' régi *Taphium*, némi nyomát mutatja egy kis templomnak a' Ptolemaeusok' korából. Esnétől éjszak-nyugotra fekszik az el-Deyri kis templom, mellyről előbb az volt a' vélemény, hogy Kr. sz. előtt 4800 évvel építetett, de most már bizonyosan meg van mutatva, hogy a' görög uralkodás' idejéből való. E' templomból egy oldal-fal és egy oszlop áll-fenn; az állatkörnek (zodiacus), melly csarnokát ékesíté vala, csak némelly nyomai maradtak meg a' leomlott köveken. Az épületet azért rontották le a' törökök, hogy

anyagjából az esnei gyárt építség. E' templomot, úgy lát-
szik, III. Ptolemaeus kezdte építenni, folytatták pedig és be-
fejezték Epiphanes, Augustus, Hadrián és Mark Aurél, kik-
nek nevei az épület' belsejében több helyen olvashatók.

Az esnei nagy templom, melly Knouphis vagy Knephuek
volt szentelve, elkerülte a' törökök' dúlását; de bemenni csak
a' csarnokba lehet, a' többi omladékkal lévén tele. A' belső
részek' építetésének kora bizonytalan; hanem a' csarnokban
egyedül az első császárok', jelesen Tiberius', Claudius', Ve-
spasían', Traján', Hadrián' és Antonin' nevei látszanak. A'
régí Latopolis város' fontosságát bizonyítja a' fekvése' helyét
borító számtalan omladék; itt némi épségben csak egy kö-
vel kirakott part maradt fenn a' romai korból.

A' folyam' tulsó partján *Contra-Katro* fekütt, mellynek
helyét egy — Ptolemaeus Lathyrus' és Cocces Cleopatra' ko-
rabeli 's Mark Aurél és Commodus' országlása alatt befeje-
zett — templom bélyegzi.

El-Kab' (Eilethia) közel szomszédságában van egy osz-
lop-környezetű templomocska, melly Eilethia' egyéb érdekes
romjaival egyazon sorsban részesült; hasonlított pedig, mind
tervére, mind ékességére nézve, Kneph Elephantinei tem-
plomához. Alapításá III. Thouthmosisnak tulajdonítatik.

Az eilethiai templomok kicsinyek voltak; de a' benne
látszó metszvények' sztylje, 's Ramessesnek egy sokkal ré-
gibb király' nevé felibe vájt neve, bizonyítja az ő nagy régiség-
öket; minél fogva kétszeresen sajnálható ezen épületek' szét-
dúlása. Azonban semmi sem gerjeszt oly figyelmet az eile-
thiai romok közül, mint a' hegybe vájt grották. Az első sir,
kelet felé, fontos chronologiai emlék, mert több fejedel-
mek' neveit foglalja magában, kik a' XVIII. országlóház'
kezdetében, Amosis és III, Amenophis között uralkodtak.
Ezen grotta felett áll az, mellynek oldalfalain látszanak azon
híres festett metszvények, mellyek az Egyiptomiak' polgári
életbeli jeleneteket ábrázolják. Ezek, Wilkinson úr szerint,
hírók alatt állnak, 's nem hasonlíthatnak a' gournahi metsz-
vényekhez.

Edfou a' régi *Apollinopolis magna*. A' templom, melly-
nek ma már alig férhetni egy kis részéhez, úgy látszik,
Ptolemaeus Philometor által alapítatott, 's testvére II. Ever-
getes, továbbá Auletés és ennek fia által fejeztetett be. Ezen
épület' átalányos hatása igen nagyszerű, 's állapotja, melly-
ben maig van, igen jó eszmét gerjeszt az egyiptomi tem-
plomok felől.

Djebel Silsili-nél vannak azon téres homokkő-bányák,
mellyek az egyiptomi templomok' legnagyobb részének épí-
tetéséhez követ szolgáltatnak. A' régi Silsili város a' folyam'
keleti partján fekütt, a' hol még most is látszanak alapok,

líphető valamely temploméi. — Már több ízben láttuk, hogy Wilkinson úr a' helyek' leírásai közé igen érdekes részleteket elegyít. A' mit a' silsili kőbányákról beszéltében mond, bizonyosan megérdemli a' közöltetést. „A' legrégebbi egyiptomi épületek, úgymond, főképen mészkőből emeltettek; „e' kő' használata egészen a' XVIII. országlóház' kezdetéig „folytatott, jöllehet már a' XVI. házbeli Pharaók használtatták a' silsili homokkővet a' nagy templomok' oszlopai 's falaira. Ezen kőnek haszonvetőségét, tartósságát „s szemecinek egyenlőségét az építőmesterek, a' XVIII. és „következő országlóházak' idejében annyira elismerték, hogy „ez idő óta majdnem egyedül csak ezt használták a' thebai „templomokhoz. De mivel a' szövete kevésbé volt kedvező, „mint a' mészkő, a' színek' alkalmazására: az Egyiptomiak „a' homokkő' felületét meszes mázzal vonták be, mely nem „csak a' szükségfeletti festék' beszivárgását gátolta, hanem „egszersmind a' rajzolást is nagyon könnyítette. A' metszett alakok, mind a' doboruak, mind a' homoruak, a' „festés' könnyítése végett, újra bevonattak ugyanezen mázzal; 's így azután az alakok és más tárgyak' részletei szabatosan és csinosan fejeztethettek be.“ A' mit az Egyiptomiak által alkalmazott festékek' természetéről mond, az is figyelemre méltó. — Végre így szól: „A' felső Egyiptomban honos záporok 's szélvésznek a' festett falakat ugyan „megrongálhatták, de magának a' homokkőnek nem ártottak, mert az, olly hosszú idő múlva is, megmaradt „eredeti állapotjában, kivévén ott, hol a' földből emelkedő „salétromos nedvesség által elmállítatott. Hanem a' szabad „levegőn létel, mely a' mészkőnek olly igen ártalmas, legkisebb hatással sem birt a' silsili homokkőre. Mint szomszédja, a' gránit, csak egy pontban volt alábbvaló a' mészkőnél, abban t. i. hogy ez századokig maradhat földben, „minden észrevehető romlás nélkül. 'S ezt az Egyiptomiak „már régóta tudták, mert obeliszkjeik' 's egyéb gránit emlékeik' alapjául mindég mészkövet használtak.“

Ombo's leírása igen érdekes, A' templomot, mely Egyiptom' nagy leírásában olly szépen vagyon leírva, Ptolemaeus Philometor alapítá, folytatá Evergetes 's befejezé Auletes. A' templom vályog-kerítéssel van körülveve, mellynek még nagy része áll. A' keleti oldalon egy kapu van kőből, 's rajta III. Thouthmosis' neve olvasható, 's azon királynéé, ki a' karnaki nagy obeliszkot állíttatta volt fel. „Ez, úgymond „Wilkinson úr, bizonyítja, hogy ugyan azon helyen igen „régí időbeli templom állt, mely a' Persák' behorolásakor „szétdulatott.“ Szintezen oknak tulajdonítható kétségkívül az a' körülmény is, hogy a' Ptolemaeusok felső Egyiptomban olly sok templomot építettek. Szándékjuk volt ugyan is a'

Ptolomaeusoknak elődjek' dulásait kipótolni, 's azon városokban, hol a' Persák a' templomokat lerontották, új szent épületeket emeltetni.

„Az ombosi romok közt, úgymond Wilkinson úr, sok porfir és más eredeti követ vettem észre, szerteszt, különböző irányzatban; hasonló fajú kövek a' Denderától nyugatra fekvő homokos síkságon is nagy bőségben hevernek, 's úgy látszik, mintha közülök némelyek szabályos vonal- ba lettek volna állítva, a' hegységről zápor' alkalmával a' város felé rohanó víz' erejét megtörni.“ Utóbb ez mondja W. úr: „Nekem nem tetszik hihetőnek, hogy ezen köveket a' Nilus' völgyébe emberi kezek hordták volna; aligha nem Noe' özönvize' alkalmával hozattak ezek ide a' folyam' tulajdonságáról.“ Ha alapos ezen észrevétel, úgy azon porfir és granit sziklák a' Jura' keleti oldalán 's Porosz- Lengyel- és Oroszországok' nagy síkságain látszó 's úgy nevezett tébolygó sziklákhoz hasonlítanak, mellyekkel már olly sokat foglalkodtak a' természettudósok, a' nélkül hogy rólok eddigelő valami bizonyosat tudnának.

Edfoun túl mindjárt igen öszszeszorul a' Nilus' völgye; a' gneisz' és gránit' elegyedése az Ombos és Syene közötti utnak mintegy $\frac{2}{3}$ -án, El-Kattarah' szomszédságában vehető észre, ezen túl a' gneisz mutatkozik helyel közel a' syenci kő és más eredeti sziklák felett, mint Syenében és Nubiában.

Essoan, hajdan Syene, koptúl *Souan*, a' régi városból kevés romot mutat, kivéyen néhány újabb korbéli granit oszlopot, 's egy kis templom' alapját; egy szoba' 's egy csarnok' maradványival együtt. Mind ezen romokon egyedül Nero' és Domitián' nevei olvashatók. Az utolsó utazók' véleménye szerint ez épületben kellett lenni a' Strabo - említetté kutnak, mellynek egészen fenekére sütött, naptérülés' (solstitium) alkalmával, a' függőleges nap; hanem a' híres kút' felkeresése végett tétetett tetemes ásások kimutatták ezen állítás' alaptalanságát. Wilkinson ur megjegyzi, hogy a' mai várostól dél felé a' folyamba nyúló fal arab építmény, 's nem romai, a' mint eddig hitték. Egy e' falba befoglalt 's a' Nilus' áradására vonatkozó görög felirat, valami régibb épületből vétetett.

Syene' vidéken a' granit bányák érdemelnek legnagyobb figyelmet. Van benne egy latin felirat, e' bányák' újabb korbéli, jelesen Septimius Severus' országlása alatti mivelttetését bizonyító (*Recherches* etc. p. 361); e' felirat jelenleg Mimaüt ut' Párisba vitt gyűjteményében van.

Az Elephantine szigeten, a' franczia *expeditio'* idejében még több érdekes rom volt, de azóta majdnem egészen eltűnt. Volt ugyan is éjszak felé egy kicsiny de nagyon érdekes temploma Kneph vagy Chnoubisnak, melly III. Aménophis alatt emeltetett. Mint ezt, úgy egy másik kicsiny tem-

plonot is, szétdulatta Mohammed-Bey, hogy az anyagokból Essoanban valami nyomorú palotát építtessen. A² Nilusmérték' felső részét hasonló sors érte. „Még jókor érkeztem, úgymond Wilkinson úr, hogy a' falakra metszett hieroglyphok közül, a' szigetnek elefánttal kifejezett nevét lemosolhassam. Ennek ékes környezete császári volt; de, hihető, hogy azon részek, melyeken a' név látszott, később időkben ragasztattak a' Nilusmértékül szolgált lépcsőhez; mert ezt a' lépcsőt bizonyosan már Strabo is látta.“

A' Sehayl vagy Sehele szigetét, az első zuhatag' végénél, a' sziklákra metszett sok hieroglyph teszi érdekessé, melyek között igen régiek, még a' 18dik országlóházat megelőző időbeliek, is találtak. A' Rüppel úr által felfedezett felirat (*Recherches* etc. p. 345) mutatja, hogy e' sziget *Bacchus'* szigetének nevezetett.

A' phileisi épületek, melyek a' legrégebbek közé számítottak, mind a' ptolemaeusi és római korból valók; az itt felfedezett legrégibb név *Nectanebo*. Isisnek Ptolemaeus Philadelphus és Arsinoe-alapította nagy templomát, az ő Ptolemaeus Auletesig országlott utódjaik fejezték be. Az előcsarnok' metszvényei újabb korbéliek, 's a' *Recherches sur l'Égypte'* szerzőjének nagy ügyvel bajjal felállított véleménye, melly szerint ezen előcsarnok' görög feliratai az egyiptomi metszvényeket megelőzték, ma már nem talál hiteltelnekre. „Ezen emlék' sok része, úgymond Wilkinson úr, 's különösen az előhajója, habár nem mutatja a' pharaoi sztyl' tisztaságát 's egyszerűségét, mégis csudálatra méltó, könnyűsége és csinoságánál fogva, főképen pedig az építészeti részleteivel öszszekötött színek' hatása felől gerjeszt nagyon kedvező eszmét. Egyébiránt a' metszvények sem érdeknélküliek. nagy világosságot vetvén az egyiptomi mythológiára.“

Nectanebo' 30dik országlóházbeli 's a' persák' berohanása után uralkodott király' neve, a' sziget' déli részében egy kis kápolnában olvasható. Nagyon valószínű, hogy Philesben egy régiebb nagy templom volt, melly a' persák által lerontatván a' ptolemaeusok által, talán legnagyobb résznyire ugyan azon anyagokból, újra építtetett.

Philessel szemközt fekszik Biggeh sziget, mellyről Wilkinson úr alaposan hiszi, hogy az a' görög feliratokban *abaton*-nak nevezett hely volt, hová egyedül csak a' papoknak volt joguk menni. E' sziget' sziklái 16, 17, 18 és 19dik országló házakbeli királyi nevek olvastatnak.

Itt kezdődik a' Nubiaiak' birtoka. Syene és a' második zuhatag között több izben leirt 's Gau és Huyot urak által le is rajzolt érdekes romok találtak. Wilkinson úr szinte

1840. V. 14

leírja azokat; mi tehát kiszemeljük az ő rövid előadásából, a' mi nekünk legújabbnak 's legérdekesebbnek tetszik.

Az első hely, melyet az utas ér, *Debod* vagy *Dabod*. Erről sok oknál fogva mondhatni, hogy *Purembole'* helyén fekszik. Romjai egy templomból állnak, a' melly — Wilkinson úr szerint — egy *Ascharr Amoun* nevű aethiopiai király által alapítottottnak látszik. Már a' *Recherches sur l'Égypte*-ben (l. 22) is meg van jegyezve, hogy ezen épület több időszakbeli; hajója a' legrégebb része, 's ezt, hihető, amaz ismeretlen király építtette; az előcsarnokok' egyike Ptolemaeus Philometortól való; belsejében két monolith II. Soter' és Cleopatra' nevét viseli.

Debod és Gartassy közt nincs maradvány ez ő korból, kivéven egy kőből emelt partfalat, melly aligha nem *Tzitzí'* fekvése' helyét jegyzi, Gartassyban csak egy feljűl nyílt udvar marad fenn, képezve hat oszlopból, mellyek közül négyen a' ptolemaeusi és római korbeli templomokban olly gyakran előforduló öszszetett oszlop faj látszik. Innét csekély távolságra fekszik egy gneisz bánya, mellynek külső oldalfalait *ötvenegy* görög felirat borítja. Ezek Gau úr' másolatja 's Niebuhr úr' magyarázatja szerint, a' kegyes Antonin és Filep közötti időre terjednek, 's leginkább a' bánya' mivelésére vonatkoznak; egy közülök említést tesz a' kövek' számáról, mellyeket a' felirat' készítője azon bányából és pedig a' philesi nagy templom' számára hordatott.

Tafában, a' régi *Taphisban* sok az érdekes rom; a' többek között van két templom, mellyeknek egyike keresztény szentegyházzá változtatott, másika pedig elszigetelt épület, egy szobából álló, mellynek fenékfalán fülke látszik. Gau úr az előhajó' falán talált görög feliratot, melly félév' minden napja' árnyékának mértékét foglalja magában, lemásolta; a' kapu' másik oldaláni, 's a' másik félév' árnyék mértékét előadó felírás már olly homályos volt, hogy Gau úr le nem másolható. Wilkinson úr sem az egyik, sem a' másikról nem szól, a' mi arra mutat, hogy azok időközben elenyésztek.

Nubia' legrégebbi temploma *Khalabscheban*, a' hajdani *Talmisban* van, 's úgy látszik, Augustus' országlása alatt építtetett, de befejezve soha sem volt, jóllehet több császárok' nevei, jelesen Caligula, Traján és Severé, bizonyítják, hogy metszvényein körülbelől két századig dolgoztak. Az építtetésére használt kövek egy régi épület' részét tették, talán III. Thouthmosis' korabeliét, kinek neve egy — a' templom' bemenetelénél ledőlt gránit szobron olvasható. A' kerítés' észszakkeleti szegletében egy kis kápolna van, melly — úgy látszik — credeti templom' részét tevé. Az épület' metszvényei igen rosz sztylűek, a' mit csak középszerűen pótol a' hajó' bemenetelénél két szobában az aranyzás.

A' talmisi templomot kiterjedése, Egyiptom' nagy emlékei között, magas polczra emeli. *Mandoule* vagy *Maloule*-nak nevezik a' görög feliratok és a' hieroglyphok azon istenséget, a' ki a' templomban inádatott, 's a' ki — úgy látszik — a' nap volt. „E' feliratok' legérdekesbke, úgymond Wilkinson úr, Silco nubiai királytól van.“ Ezt ő Diocletian' uralkodása' idejére teszi, Niebuhr' véleménye szerint, melyet azonban nem idéz; miből világos, hogy nem ismerte az utóbbi vizsgálatokat, mellyek megmutatják, hogy Silco keresztény volt, 's mintegy három századdal utóbb, Justinian' idejében élt.

„A' régiségbuvár, úgymond utazónk, a' romai kor' „mind ezen barbár metszvényeiről nagy örömmel megy át a' „Pharaok' korabeli tiszta és csinos rajzolatokra, mellyek a' „*Beit-el-Oullei*-i (szentnek háza) templomot ékesítik.“ Ezen sziklába vágott épület egy belső szobából áll. A' gerenda, mellyet igen ó sztylü és sokszegletü oszlopok, a' Beni-Hasaniakhoz hasonlók, tartanak, a' régi doriai izlés' egyszerűségére emlékeztet; a' falakra II. Ramesses' hódításai vannak metszve.

A' dandouri templom épen a' térítő kör alatt fekszik. Metszvényei Augustus' korabeliek.

Gerf vagy *Girschek*-nél van a' régi *Tutzis*. Itt egy templom látható nagy Ramesses' korából.

Dekkeh az Itinerarium-beli *Pselcis*; az egyazonságot több görög felirat bizonyítja. Az itteni templomot *Ergamun*, nevü aethiopiai király építette, a' ki aligha nem siciliai Diodor' *Ergamenje*- A' fő metszvényeket Ptolemaeus Philopator készítette, az előhajót pedig, a' gerendára vésett görög felirat szerint, II. Ptolemaeus Evergetes emeltette. *Pselcis*' istene Hermes Trismegistus volt, kit a' görög feliratok nagy Hermes Paytnouphis-nak neveznek.

Kortiban és Meharrakában nincs érdekes omladék. Ezen utóbbi hely a' régiek' *Hierosycaminon*-a. Közel hozzá van egy, feljül nyílt, 's Isis és Serapisnak szentelt épület, a' császárok' korából. Mint a' nubiai templomok' legnagyobb része, ez is szentegyházzá változtatott az első keresztények által. — Hassaiban van egy kis — *Amada*nevü — templom, melly III. Thouthmosis alatt építettett. A' most említett fejedelem' fia' II. Amenophis 's unokája IV. Thouthmosis' nevei olvashatók a' hieroglyphos metszvényeken, mellyek a' színek' épen maradásáról jelesek, „a' mi, úgymond Wilkinson úr, „kétségkívül azon máznak tulajdonítható, mellyel a' keresztények az egyiptomi alakokat bevonták, ők ekképen tudtok „nélkül 's akarattjuk ellen védelmezték ezeket az idő' fogai „ellen.“ Ezt tették ők a' philesi templomban és másutt is.

Derr, alsó Nubia' fővárosa, a' folyam' tulsó, azaz jobb, partján fekszik. „Megjegyzésre méltó, úgymond utazónk, „hogy az első és második zuhatag közötti templomok mind a' „folyam' bal partján fekszenek, kivéven a' derrit, ibrimit és „henayg-it, 's hogy nem a' mivelhető földön állnak, hanem „vagy a' homokos síkságon, vagy pedig sziklába vannak „vágva. Ezt azon szükségnek kell tulajdonítani, mely a' la- „kosokat a' táplálatot nyújtó föld' kímélésére kényszerítette.“

A' derri templom nagy Ramesses' idejéből, 's e' korból némelly igen szép, de nagyon megcsontított metszvényt mutat. Ezen épület Ammon-Rá-nak volt szentelve.

Ibrim, a' hajdani *Primis*, igen kevés maradványt mutat az ókorból; némelly nyomai a' római erősségeknek bizonyítják, hogy itta' Romaiak, a' Nubiaiak' berohanása' meggátlása végett várat építettek. Ibrimen alól a' sziklában grották vannak, melyekben a' 18dik országló házból több király' neve olvasható.

Ipsamboul, vagy *Abou-Samboul* az a' hely, hol egész Nubiának, sőt — Thebát kivéve — Egyiptomnak is legérdekesebb romjai találtak. A' sziklába vágott két templom, mind a' kettő Sesostris' idejéből, nagyságán 's építészeti szépségein kívül, tökéletes kivitelű metszvényeiről híres, melyek a' hódító' történeteire nagy világosságot vetnek. A' kis templom Athornak van szentelve; ki a' hieroglyphekben *Aboschek' aszszonya'* nevét viseli; a' miből kitetszik, hogy e' hely Plinius' *Aboccis-e*. Homlokzatát több feldomboru 's 's egyszerű szobor ékesíti.

„A' nagy templom, úgymond Wilkinson úr, az egész „Egyiptomban létező legszebb koloszsokról nevezetes; királyi széken ülnek azok, 's a' sziklába vannak vágva, melyel „lyel öszszeis függenek. Némellyek' arca, szerencsére épen „maradván, olly szépséget mutat a' kifejezésben, millyent „az ember illy nagy terjedelmű koloszsoknál nem győz eléggé „csudálni. E' koloszsok homokba voltak temetve, mely „azonban el tisztított rólók.“ Gau úr' munkája pontos eszmét nyújt az egyiptomi művészet' e' nagy műveiről. Bankes és Salt urak az egyik koloszs' czombján görög feliratot fedeztek fel, mely felette régi, 's talán legrégebb az eddig ismertek között, mert azon cariai és ioniai katonák' munkája, kik Psammitichust aethiopiai expeditiójában kísérték.

Ipsamboul előtt fekszik *Ferayg*, egy kis kivájt templom, négy oszloptól tartott tereméből álló; metszvényei III. *Amenophis'* nevét viselik.

Farras, a' folyam' jobb partján, Plinius' *Phthuris*-ának tartatik. A' romokrul itelve világos, hogy e' helyen valami régi városnak kellett állania. Utazónk' véleménye szerint ezen omladékok inkább a' római korból, mint az egyiptomi biro-

dalom' idejéből valók. Ez azonban bővebb bizonyítást kíván; mert eddig minden oda mutat, hogy a' Romaiak' uralkodása Meharrakah-t vagy Hierosycaminon-t állandóul nem haladta meg (Matériaux pour l'histoire du Christ, l. 27). Már pedig egy templom' építtetése olly hosszúság ott tartózkodásra mutatna, a' millyennek nyoma e' vidéken még eddig nem találtatott.

Az *Ouadi-Halfah*-i zuhatag kevésbé érdekes a' syeneinél, de nagyobb kiterjedésű, egymást felváltó apróbb vízcsésekből állván, mellyek több mértföldet foglalnak el. Jóllehet e' zuhatag, az utazók' legnagyobb részére nézve *ultima Thule*, Wilkinson úr' utazásának véghatárja: mégis közöl ő némelly érdekes részleteket az innét másfél napi járásnyira fekvő semnehi templomról. Ezen — Cailliaud úr által leíratott — épületet III. Thoutmosis építtette. Az itteni névhieroglyphok közt találtatnak III. Thouthmosis, II. Amenophis és III. Osortasenéi; ez utóbbi a' 17dik országlóházbeli fejedelem 's Thouthmosis' egyik őse volt.

A' folyam' tulsó partján van egy kisebb, de csinosabb templom, mellynek metszvényei igen nevezeteseek.

E' helyen a' Nilus egy harmadik zuhatagot képez. Utazónknak az mondatott, hogy ott görög feliratok vannak, a' mit bizonyosan megtudni nem csekély fontosságú dolog volna.

Az utazás' leírása a' VII. fejezettel végződik; a' következő fejezet az egyiptomi királyok' chronologiai tábláját közli, az emlékek szerint, 's összehasonlítva Manethon' textusával. A' 18dik előtti országló házakbeli királyok' osztályozására nézve több észrevételünk volna. Így Wilkinson úr, Manethon' bizonyossága szerint, megismeri a' nyugoti pyramisok' és sírok' felette nagy régiségét: Menest azonban, az első egyiptomi királyt, Krisztus' születése előtt csak 2200-dik évre teszi, melly ellenmondását ekképen igyekszik magyarázni: „Tudom, hogy ezen első király' uralkodását régibb időkre tehetni, de én ezt nem tettem, félvén ellenkezésbe jönni Noé' özönvizének korával, melly Kr. előtt a' 2348-dik év.“ De mivel Noé' özönvize 700 évvel előbbre is tétethetik, a' szerző bizonyosan nem vétendett az orthodoxia ellen, ha a' történeti igazsághoz hívebb maradt volna.

Ezen chronologiai tábla mellett vannak az egyiptomi fejedelmeknek az emlékekről lemásolt névhieroglyphjai, az utolsó Ptolemaeusokig.

A' IX. fejezet az arab fejedelmek' chronológiáját foglalja magában, Mohammedtől fogva Selim' hódításáig.

E' két fejezetben megvan mind az, mit az utazó e' tartomány' történeteiből tudni óhajthat; a' munka' többi része pedig kiegészíti az utazónak szükséges oktatást,

Az *A.* toldalek kimutatja az Egyiptomban utazni száu-

dékokozók által el nem mulasztandó előkészületeket és óvakodásokat. A' B. toldalék a' legközönségesebb használatu arab szavakat közli 's magyarázza. A' C. toldalék igen érdekes emlékirat az Indiával Egyiptomon általi közlekedésről. E' kérdés, melly az európai kereskedésre nézve olly igen fontos, röviden ugyan, de a' hely' színén gyűjtött részletekkel fejtegettetik itt. Véleményünk szerint nem lesz unalmas az olvasóra nézve, ha ezen értekezés' legnevezetesebb helyeit kivonatban közöljük.

„A' közlekedés Indiával Egyiptomon által vagy az Európhatesen, gőz' segedelmével, legnagyobb fontosságú kérdés reánk nézve, indiai birtokainkhoz való viszonyaink miatt. A' Cap körüli utazás' sokáig tartása, azon nagy veszélyek, mellyeknek a' hajók ki vannak tétetve, egy illy hosszú utazás' unalma, a' tengeren létel' bajai, 's mind ezek felett az idő- és következőleg haszon-vesztés minden indiai kereskedési munkálatainknál — komoly ellenvetések voltak mindég a' mai napig követett út ellen.“

Ezután elmond Wilkinson úr minden nehézségeket, mellyekkel a' régielk' hajói a' veres tengeren küzdöttek, 's megjegyzi, hogy a' gőzhajók' használata szükségtelenekké teszi azon óvakodásokat, mellyekre a' hajdaniak és az arab tengerészek magokat kényszerítve érezték. Továbbá így folytatja előadását:

„Már megpróbáltattam a' gőzhajózás Bombaytól Kossairig 's Souezig, es pedig igen jó sikerrel. Az Indiából Egyiptomba jövetel 21 napba kerül; de az a' kérdés támadt: a' tengerpart' mellyik pontja választassék kirakodó helynek? Némelylek Berenicét ajánlották, mások Kossairt, ismét mások Souez-t, az öböl' legéjszakibb végénél. Véleményem szerint Berenicét választani nem lehet, mert nagyon távol esik a' Nilustól, mert az úton vizet és élelmet szerezni felette bajos, 's mert ezenkívül még más fontos okok is szólnak ellene.

„Igy tehát csak Kossair és Souez forog kérdésben; minél fogva elmondok mindent, a' mi az egyik vagy másik helyre nézve kedvező, 's azután a' határozást az olvasóra bízom.

„Souez Boulaktól, Kairo' révjétől, 8 (angol) mérföldnyire fekszik; innét az utasok és áruk könnyen szállíttatnak Alexandriaig vagy Rosetteig, belföldi hajókon. Boulakig az út jó; vízben nincs szükség, hanem a' hajózás a' souezi öbölben még gőzhajóval sem biztos, nem is minden időben eszközölhető, 's az éjszak-nyugoti szél' dühössége, és az ez által okoztatott késedelem szükségessé teszi, az öböl' felső részét elkerülni. Kossair' helyzete mind ezen bajokon segít, sőt a' veres tenger' e' részének veszélyeit is elkerül-

„teti, 's feleslegessé teszi Souezben második kőszénrakhelyet „nagy költséggel tartani.

„Kosseir' távolsága a' Nilustól, Qenek felé, mintegy „119 mértföld, Coptos felé csak 108, Coptoshoz Boulak 478, „Boulakhoz Rosette 154, Alexandria pedig a' Niluson és a' „csatornán 185 mértföld. A' kosseiri út jó és egyenes, a' „föld keményebb, következőleg a' teherhordó tevékre nézve „alkalmasabb mint a' Souez és Kairo közötti; 's víz is nagyobb „bőségben találhatik itt, mint az imént említett úton.

„Kosseirtől Souezig két napig tart az utazás gőzhajón; „Coptostól Boulakig a' Niluson lemenő evezős hajók nyolcz „napot töltenek úton; ha már ezen nyolcz naphoz a' Kosseir „és Coptos közötti út' feleslege is számítottatik, oly idővesz- „teség fog mutatkozni, melly elegendőnek látszik arra, hogy „az elsőség a' souezi útnak adassék. Azonban nagyon meg- „csökken ez az időveszteség, mihelyt a' Niluson gőzhajó hasz- „náltatik, 's Coptosból a' hajó egyenesen Rosettebe megy, „úgy hogy az árúk közvetlenül a' földközi tengeren járó „hajókra rakathatnak. A' Niluson lefelé jövő gőzhajó' se „bessége azt fogja eszközölni, hogy a' kosseiri út a' souezi- „nél legfeljebb is csak két nappal lesz hosszabb.

Ezekből kitetszik, hogy Wilkinson úr a' kosseiri utnak adja az elsőséget. Miután e' véleményét még több ellenve- tések ellen védte volna, egy más — szinte igen fontos kér- désre megy által, melly a' souezi öbölbeli hajózással szoros kapcsolatban vagyon; ugyanis a' veres tenger és a' Nilus között tervezett vasutat vagy a' hajdani csatorna' megnyitá- sát veszi vizsgálata alá, 's mind a' két tervet egyiránt idét- lennek véli, leginkább azon oknál fogva, mivel itten, illy nagy vállalatok, a' dromedárokon való olcsó és mégis igen sebes utazhatás mellett, nem csak semmi nyereséggel nem ke- csegtetnek, sőt világos kárral volnának összeköttetve.

Ezután a' különböző utak' hosszúságát hasonlítja ösz- sze, mértföld és nap szerint.

Végre az euphratesi gőzhajózást, mint az Indiávali köz- lekedés' egyik tervelt eszközét, vizsgálgatja Wilkinson úr, 's azon meggyőződését fejezi ki, hogy ezen utat az Euphra- tes' partjain lakó népek' caractere béke' idején is mindég terhessé és veszélyessé, háboru alkalmával pedig egészen lehetlenné teszi.

LETRONNE után (Journal des savants. Mai et Juin 1837.)

Zs.

Beiträge zur Topographie und Statistik der vereinigten Staaten von Nord-Amerika. Von Fr. BROMME. Ertes Bändchen. Mit einer Postkarte der v. St. E' czim alatt is: *Taschenbuch für Reisende in den vereinigten Staaten von Nord-Amerika.* Baltimore, Md., Verlag von C. Scheld u. Co. 1836. kis 8dr. Ára 2 fr. 15 kr. p. p.

Bromme úr, mint tudva van, nagy barátja és bizgatója az északamerikába való kivándorlás - vágynak. Az ő utazásának tanúsággal teljes leírások ismeretes, Az előttünk lévő kis irat igen becses jelenet, nem csak a' kivándorlóra, hanem általában az utazóra, 's nem kevésbé a' statisticusra nézve, ki abból igen sokat tanulhat. Bromme úr ugyan Némethonban él, de folyvást fentartá összeköttetéseit Amerikával, úgy hogy minden, valami ottan történik, hamar tudomásába jut.

Bromme' könyvecskéje magában foglalja öt szakaszban:

1. Az egyesült Státusok' közönséges nézetét.
2. Az egyesült Státusokban 1835d. év' végeig kivitt, elkezdett és projectált minden csatorná' és vasutak' álmnézetét.
3. Az egyesült Státusokban találtató minden egyetemek' és felsőbb tanítási - intézetek' (Universities and Colleges), theologiai seminariumok' és orvosi akademiák' álmnézetét.
4. A' legnevezetesebb posta- csatorna- és vasút-menetek' lajstromát az egyesült státusokban és a' két Canadában,
5. Alphabeticus mutatóját a' legfigyelemre méltóbb városoknak, helységeknek, postahivataloknak, erősségeknek, öblöknek, tavaknak, szigeteknek, fokoknak, csatornáknak és vasútaknak, útasítással a' hozzá mellékelte földabroszra.

Ha ezen gazdag foglalathoz, mely tizenhét ívre van összeszorítva, hozzá számláljuk még azon költségek' előadását is, mellyek az északamerikába utazással össze vannak kötve, tehát semmi sem hibázik, mi a' Bromme' zsebkönyvét az utazóknak a' legnagyobb mértékben ajánlhatja.

A' szerző a' meglepedést olly könnyűnek festi, hogy az atlanti oceán - völgyön innen, némelly atya azon gondolatra jöhetne, hogy fiait mezei emberekké, vagy kereken kimondva, parasztokká nevelje, és technice 's moraliter derekasán kiképezze, a' serdültség' korában az új világba küldje, hogy ott próbálják boldogulásokat, mi nekik, Bromme úr szerint nem hibázhatik, kivált ha magokkal vagy két dollárt is visznek zsebköbben.

A' külső helyzet eszközlí, a' szerző' megjegyzése szerint, az északamerikaiak' diszlését, 's ha lehetséges volna

közép Europa' lakóit ugyan azon külső helyzetbe tenni, épen úgy fognának ők diszteni, mint amazok! — Nem a' pusztá törvényadások' (ügyvélt) csudaereje az, mi a' népek' életboldogságát előmozdítja, 's bár melly jók legyenek is magokban az amerikai törvények, bár melly jó legyen is azok' végrehajtása, abból, ama' külső helyzet nélkül milliókra menő szerencsés polgárok' diszlését lehozni nem lehet, ha meggondoljuk, mi keveset segíthetnek törvények általjában véve az életnek legtöbb bajain.

Azt reménylik, így szól más helytt a' szerző, hogy a' szükség és nyomorgattatás, mellyről (Europában) nem csupán az alsóbb rendek panaszkodnak többé, csupa emberi határozatok által elenyésztetik, a' nélkül hogy elébb megvizsgálják, vallyon a' segítség' feltételei nem státus' határan túl esnek-e', és félnek a' kivándorlás' és gyarmatosítás' gondolatját keblökben megszóllaltatni; sőt még azon tételt is merik felállítani, hogy a' szegénység a' státusrendhez tartozik, mint szélvész és eső az időjáráshoz, és mig egy távol tartományokban éhség és inség miatt elveszett vándorról vett hírekre könnyeket öntenek, mig emberszeretetőket a' négerék' és indusok' szenein való panaszkodással szóban 's írásban hirdetik, a' szerencsétlen szomszédot oly elvontsággal (abstractio) tekintik, mintha az önmagától választott kínokat szenvedne. Fájdalom épen az a' megidült hit, hogy a' szegénység a' mivelte élethez mintegy természeti rendként tartozik, keményíti-meg az embereket, ez az, a' mi a' szegénység' utolsó okának felfedezését meggátolván, a' gonoszt gyógyíthatatlanná teszi. Csak a' mellék-okokkal foglalatoskodnak, 's csak azok ellen intézik a' javaslatokat. Jobb alkotmányoktól, régi visszaélések' eltörlésétől, egyes felfedezések' és tálálmányok' terjesztésétől a' földművelésben vagy a' mű-iparban várnak mindent, a' mit várni kell, a' nélkül hogy meggondolják, hogy ha a' gonosznak nagyja a' fő gyökértől származik, a' mellék-gyökerek' orvosolgatásai semmit sem használnak. Az pedig, hogy semmi státusban sem lehessen nyommasztó szegénység; ha azt a' gazdagságot, mellyet az ég a' laktalan tartományokban előnkbe tart, gyarmatozás által használnak, nem mehet azok' fejébe, kik a' föld' becséről a' test' szükségeire nézve épen oly kevéssé vannak felvilágosodva, mint a' mezei foglalatosság' hatóságáról a' szellem' egységére nézve.

Ismered-e a' tartományt, hol, bár nem a' citrom is, de ha a' fejsze 's azontúl az eke derekasan mozgásba hozatik, annyi búza és rozs virít és érik, a' mennyit maga az ember és családja meg nem emészthet? A' nagy Nyugot az; a' Mississipi-völgy' tágas mezői anyagi tekintetben az a' Kanaán, a' hol nincs szegény, ha kezét és lábát igazán mozgatni tudja. „Csak Amerikában tudhatni - meg, micsoda igényeket lehet

tenni a' külső helyzetre, mi bőkezűnek mutatja ott magát a' természet, 's melly nagy a' tér, mellyet az még több millió szorgalmas emberek' számára nyitva tart." 'S ezen tért igen csekély áron vehetni-meg. Egy hold föld' (congreszföld) ára csak 1 dollár 25 cent. Uj-Anglia' státusaiban egy 80 acre-nyi jószág, csekélyebb jószágú föld mellett, elég nagy-nak tartatik egy 10—12 személyből álló család' tisztességes eltartására. De gondolja magában valaki, Amerikában egy nagy állandó birtokot szerzeni, és magát egy angol négyszeg mértföldön letelepíteni, mibe kerül a' föld' és telek' ára? Felelet: 800 dollárba. Öt évig mentt az ember az adózástól, annak elfolyta után pedig az egész adó, telek- ingó jószág- és chaussée-adó ama' pompás mezei jószágtól legfeljebb 15 dollár évenként, Igaz, hogy ép tagok, és szintolly ép elme kivántatik mind azon szűkölések 's fáradságok' elviselésére, mellyek a' föld' kitisztításával 's mivelhetővé tételével össze vannak kötve; nem kevésbbé nagy önmegtadás ahhoz, ha az ellenséges sors ugy akarja, hogy az ember talán azon politicus vagabundusok között nyerje valamelyiket szomszédjának, kik a' régi Európából eltávolíttatván, az új világban keresnek hont magoknak.

(Berghaus Annalen der Erd-, Völker- und Staatenkunde. 1836. Nro 137 und 138.)

A. B. S.

An historical and descriptive Account of China; its ancient and modern History, Language, Literature, Religion, Government, Industry, Manners and Social State; Inter-course with Europe from the earliest Ages; Missions and Embassies to the Imperial Courth; British and foreign Commerce; Directions to Navigators; State of Mathematics and Astronomy; Survey of its Geography, Geology, Botany and Zoology. By Hugh MURRAY, Esq. F. R. S. L., Joh. CRAWFURD, Esq., Peter GORDON, Esq.; Captain Thomas LYNN; William WALLACE, Esq.; F. R. S. L.; and Gilbert BENNET, Esq. With a Map and thirty six Engravings. Edinburgh, 1836, *Oliver and Boyd*. 3. Vols. post 8vo.

China' történeteinek ezen könyve, mellynek hosszú czímet oklevélszerű hűséggel közöljük, legjobbnak mondható mind azon újabban megjelent munkák között, mellyek a' chinai birodalomnak népszerű megismertetését tárgyazzák. Bevezetés gyanánt általános áttekintését adja az ország természeti minőségének; ezt ó 's új időkheli történeteinek vázolata követi, a'

többi, már magában a' czimben foglalt tárgyak' kidolgozásával együtt, mellyeket, az ugyanott megnevezve lévő munkatársak, egyenkint külön külön vállalának magokra. Láthatni azonban csak a' tartalom' bőségéből is, hogy a' chinai birodalomnak illy sokoldalú leírását, bármilly velősen összeszeszorítva is, három nyolczadret kötetben kimerítőleg adni nem lehet. Különös rövidséggel adja Murray az ő tulajdon szakmányát, főkép olly tárgyak' előadása körül, mellyek a' mindennapi olvasó előtt nem igen birnak érdekl. Így, a' birodalom' őskorú története, 's az első négy uralkodó családé (She-wang-ti' fényes országlása időkorát is ide számítva) harmincz lapra van összeszötömve. E' miatt azonban nem igen lehetne panaszkodni, de hogy az újabb időbeli eseményeket, különösen a' hanok' uralkodásra jutását olly kurtárra vette, hogy vele csak 67 lapot tölte be: ezt méltán feületességnek mondhatni. Valóban chinának ezen történetirata (ha e' kifejezés alatt political események' elbeszélését is értjük) sokkal soványabb, hogysen éldelhető, sokkal csonkább hogysen használható lehetne. Sőt mi több, adatainak valódiságára sem lehet egész biztossággal támaszkodni; mert alig ha nem csak futolagos kivonata ez Mailla' fordított Tung-keen=kang=muh-jának, melly még más kutfők' hitelességével volna megerősítendő. Ezen felül még az a' fogyatkozása is van, mi minden olly munkánál szokott lenni, melly nem eredetileg készül, 's mellynek szerzője a' chinai nyelvet nem érti, — az t. i. hogy a' nevek a' franczia kimondás szerint vannak idézve, mi, az alapos tudományt szerezni akarónak mindég csak zavarodást okozand. — Az europai nemzetek által chinába küldött térítők (missionariusok) 's követségek' viszonyainak leírása, sok mulatságosat foglal magában. — A' Chinába 's innen visszahajózást rajzoló czikk, jobbadán csak Horsburgh' munkájának kivonata; 's így igen jó. — A' földleírás rész igen szegény vázolat. A' chinai nyelvről, tudományosságról és vallásról irt cikkelyek igen tökéletlenek, hogy ne mondjuk fonákok. Általában az egész munkából az tűnik ki, hogy sem Murray, sem munkatársai nem birtak elég képességgel olly munka' előállítására, minőt talán nyugtani szándékoztak.

Berghaus Analen der Erd- Völker- und Staatenkunde (Jan. u. Febr. 1837) után
K—y.

TÖRVÉNYTUDOMÁNY.

Von der Natur des Eides. Eine Abhandlung von F. G. LEUE, königl. preusz. Staats-Procurator zu Aachen. Brüssel. 1836. VI. és 201 l. 8adréthen. Ára 1 for. 30 kr. e. p.

Ezen több tekintetben jeles munkának szerzője, mindenek felett azon volt, hogy az esküt tárgyzó, 's a' jogtudomány' számos részeibe elágazó tant, egyszerű, 's minden metaphysicai nézetet az esküvőnek lélekismereti sanctuáriumába visszaigazító elven alapítván, épen ez által e' tárgynak új és korszerű szerkesztéséhez járuljon. Az eddigi eskütan, Justinian' törvényhozása óta, egy lépéssel sem haladott előre, 's a' jogtudomány' körében már több ízben is felszólalt szerző meg van győződve, hogy ezen tannak eddigi rendszere a' kor' haladásával meg nem fér, és számtalan hamis esküvés' forrása. Theoriája a' divatozó rendszer 's az eskünek a' jogtudományból tökéletes kiküszöböltetése között épen közép ösvényen indulván, az eskü, mint a' társaság' jelen állapotában még egészen nem nélkülözhető *rosz* ugyan fennmaradna, de a' visszaélésektől megtisztíttatnék, és hathatósabb formában lépne fel. Rövid bevezetés után négy részre oszlik a' munka.

Első Rész. Az eskü' fogalma. Általános szemlélődés ezen bizonyításfaj' természetéről, főnemeiről, szükségéről, eredetéről és céljáról.

Második Rész. Az esküformulának alkotó részei. A' becsület', kötelesség' és lélekisméret' motívumai foglaltassanak az esküben. Az erkölcsi fogalmak, mellyekkel szoros kapcsolatban áll, ugyan azon egy forrásból erednek, mint magok az erkölcsi törvények is, az észből: következőleg minden időkben, minden embereknél lényegesen megegyeznek. „Én egyszerűebb és méltóságosabb esküformulát — így szól a' szerző — nem ismerek annál, mellyel a' francia fenyítő pörben az esküttek' feje a' jury' határozatát erősíti: „becsületemre és lelkiismeretemre, Isten és emberek előtt,“ 's ezt az eskü' lényegéhez és az ember' természetéhez legmérsékeltbbnek tartom.“ A' szerző itt a' nyilvánosságra látszik mutatni, mellyről különben nem kis csudálkozásunkra szót sem térszen a' munka' egész folyamatában.

A' szerző azon észrevétellel fejezi be vizsgálódását, hogy a' míveltség' lépcsőre, mellyen a' nemzet áll, az ideákrainak fogékonyságára, a' nem religiozus hit' kisebb vagy nagyobb terjedtségére, 's az erkölcsök' tisztaságára kelltek egyébiránt figyelemmel lennünk az esküformula' megállapításában. Sem-

mi igazságrugalom ne hanyagoltassék el, de ne is foglaltassék belé semmi, mi az általánosan divatozó nézetek szerint lealacsonyítaná az esküt; mennél magasabb a' szellemi műveltség, annál tisztább lehet az eskü. Legtisztább formának nyilatkoztatja ki azt, melly az esküvőt önnön jobb valójára utasítja.

Negyedik Rész. Szabályok' az eskü' használatairól. Az értekezés' dogmaticus oldalát tárgyzván e' rész, csak ezután fogunk a' harmadikról szólani. Ezen szabályok főleg az eskületélt megelőző és kísérő ünnepélyességeket, az eskü' használatát, és azzali visszaélést illetik. Az esküt megelőző intésekről szól ekképen: „Az intés legnemesebb része az előkészítésnek, 's itt tágas mező nyílik az igazságos és jóakaro bírák' talentumának, emberisméretének és szolgálathuzgósgának.“ — „Az intésnek — így szól továbbá — ugyan főleg azon fogalomhoz kelletik kapcsolatnia, mellyből az esküformula áll, de szükséges, hogy mindent foglaljon magában, mi csak motívumképen hathat a' lelkiesméretre.“ A' szerző véleménye szerint az eskü előintés nélkül nem való eskü, 's a' hamis esküvék sem büntethetik meg, ha kimutattatik, hogy az ettöli óvakodásról hallgatott az intés.

E' szerint tehát szabadságában állana a' bírónak, azt meg' előidézni az intés' útján, mit általánosan elfogadott esküformula által eltávoztatni akart a' törvény, 's ennek célja minden egyes eskületéltől idegen motívumok' bévegyítése által megsemmisíthetnék. De különben is azon kérdésre, ha vallyon olly szükséges-e mindenütt és egyáltalában az előintés, mint szerzőnk véli, közelebbi vizsgálat után taian *nem* mel kellene felelnünk. Meggyőződésünk szerint az intés soha sem számíttathatnék a' szabályok közé, 's csak kivételképen, tudatlan személyeknél szolgálhatna. Az ünnepélyességek' szándékos öregbítése azon időkre emlékeztetne, midőn az eskü, babona és scholasticai szörszálasogatások által elidomtalánított, 's külön testület' befolyása alatt állott. Annak, ki szent és sérthetlen köteleességnek tekinti az igazságmondást, 's ki ennek az élet' minden viszonyaiban hódolni szokott, arra, hogy híve maradjon az ítélőszék előtt is, nem szorult intésre. Ha a' kérdéses intés a' hosszas szokás által némileg nem sanctionáltatott volna, talán szintolly különösnek találnók, mint azt, ha ki bírói bevallásnál a' nyolczadik parancsolat', 's a' pandecták' ide szóló címéinek magyarázatába ereszkednek. — Az esküképességre legalább tizenhat esztendőös kort, előre járt vallási tanítást feltételezvár, kíván a' szerző. Hitzsegők, álbukottak 's más hasonló vétkesek, kik magokat a' közbizozodalomra méltatlanokká tették, teljesítő és tanúsító eskükre képteleneknek nyilatkoztassanak ki.

Miután az eskü' symbolicus jeleinek tisztításáról is szó-
lott a' szerző, végszabályára tér, ezen feírás alatt: az eskü
minden (polgári) pörökben megengedtetetű bizonyításszer;
olly elv, mellyhez hozzá nem állhatni, ha csak az eskü' szent-
ségét nem akarjuk veszélyeztetni, 's melly az szerzőnek azon
szabályával, hogy az esküengedelemmel a' lehetőségig fukar-
kodnunk kell, alig ha megegyeztetetű.

Harmadik Rész. Hasonlítások 's egybevetések a' histo-
riából. Malblanc', Meister' és Stäudlin (Geschichte der Vor-
stellungen und Lehren vom Eide) ide vágó munkáik használ-
tattak e' részben, 's hol hasznosnak vagy szükségesnek lát-
szott, észrevételek és toldalékok által a' szerző' nézeteivel
egygyüvé kapcsolattak. E' rész nyolcz fejezetből áll ekképen:
Görögök. — Rómaiak, — Zsidók. — Jézus Krisztus. — A'
kereszténység' befolyása a' római jogra. — Egyházi jog. —
A' protestánsok. — Írók' legújabb korból. E' közlemények-
ből álljon itt néhány, próbául: *Ciceroról.* Schol. még a'
„De officiis III. 29ben“ sem igyekezett megalapítani az eskü'
fogalmát, vagy viszonyát a' religióhoz közelebből kijelelni.
Az egész hely nem egyéb csengő szójátéknál, mellyben még
csak való gondolatot sem találhatni. Más részről beszédében
pro Roscio Amm. igen helyesen nyilatkozik ki azon bizodalom-
ról, mellyt a' hazugnak esküje érdemel, 's helyes nézete
a' hazugság' és hamis esküvés' büntetéséről, melly kettő kö-
zött nincsen különbség. — *Első keresztények és conciliumok.*
Az egyház' néhány tanárai nevezetesen Jusztin, alexandriai
Clemens, Athanasius, Irenaeus, Origenes 's a' t. az esküt
egyáltalában kárhoztattak; — mások, név szerint Jeromos,
Tertullian és Ágoston, használatát a' légfontosabb esetekre
szorították kívánták. Az innen származott vitáknak véget ve-
tettek a' conciliumok, világosan helyeselvén az esküt. — *Római
jog.* Hogy a' bírakat ítélethozásaikban lélekismeretséghez
szoktassa, rendelé Justinián: hogy a' szentírás, mellyre es-
küjüket letenni köteleztettek, az egész ülés alatt nyitva legyen
előttök; az ügyvédek is kézemeléssel esküttek az evangeliu-
mokra, 's hogy csak az igazat és valót fogják védeni meg-
győződésök szerint (l. 14. o. de judiciis. III., 1.) A' 78dik
novella által a' hajakra, a' fejre való, 's illyes hasonló eskü-
vések eltiltattak, mint a' mellyek által Istent ellenünk hara-
gítjuk, 's döghalál, földrengés és éhenhalás származnak. A'
Justinián által szerkesztetett esküformulát a' nyolczadik no-
vellában találjuk. — *Az egyházi jogra* nézve az isméretes sza-
bály: „omne jusjurandum servandum est, quod salvá salute
aeterná servari potest“, 's a' relaxatio jurisjurandi bővebben
fejtegettetnek. — *Újabb írók,* Kant csak melleslegesen szól az
eskü' lényegéről és az illető visszaélésekről, a' nélkül, hogy
a' tan' tökéletes előadására bocsátkoznék. Nyilatkozásai egyes

pontok iránt az egyoldalúság' bélyegét viselik. Legelőször is *Meister* támadta meg ez eskü' régi fogalmát, 's eredetének criticalai vizsgálata által, újnak alapítására törekedett. Praxishan az angol törvényhozás épen napjainkban idvességés példával megyen előre, 's az 1835. szeptember' 19-én költ törvény „a' haszontalan eskük' eltöröltetéséről“ mint a' rég várt napnak koránya idvezeltethetik.

(Göttingische gel. Anzeigen.)

3.

BIBLIOGRAPHIA.

37. PHILIPP *d' Orleans, régent de France*; par M. CAPEFIGUE. Paris. 1838, 2 vol. 8adr. Ára 15 fr. — Capefigue egy sokat író francia historicus, de a' ki munkái által, az utolsó húsz években annyira előrehaladt történetírást inkább hátra mint előre viszi. Azt mondja ugyan, hogy őt részrehajlatlan szellem vezérli dolgozásiban, de az el nem fogult olvasó azonnal láthatja, hogy ő a' legszűkebb coteria' lelkének engedelmeskedik, mindent feláldoz az ő előítéleteknek, 's nem úgy ír, mint historicus, hanem inkább mint udvari ember. Jelen új munkája a' francia regens' és Dubois hibornok' dicséretének van szánva. — Szerinte ezen két személyt méltatlanul rágalmazák 's igazságtalanul becsmérlék a' történetírók. Nem mer ugyan a' regensből szentet csinálni, de csak kevés hibázik belőle. Dubois hibornok szerinte mély politicus 's egy vala a' legügyesb státusférfiak közül, kinek franciaország hálával tartozik. Munkája' részleteibe bővebben nem ereszkedhetünk, csak azt mondjuk, hogy Capefigue bizarr írásmódja 's az illy nemü munkák' kelete, bizonyos jele, korunk' rosz izlésének. Igen jól illenek ő reá, egy kijelelt író szavai: „Találkozhatik még egy olly bizarr képzelődés, olly eccentricus szellem, melly nekünk Xld. Lajos' jószivéről, Vd. Károly' haszonkeresetlenségéről, Hld. Fülep' igazságszeretetéről szóland. Ezen tévelygések nem nagy fontosságuk: elmejátékok ezek, mellyek egy kis ideig mulattatják a' publicumot 's mellyek a' históriának nem ártanak. Némely lelkek tökéletesen ollyak, mint azon emberek' zrcmei, mellyek a' világ' minden sugárait nem veszik észre. Lehetetlen nekik a' dolgokat igazi színökben látni. Bár mennyit igyekezzenek is, egy sugár mindég hibázik; minden zöld, minden kék, 's hibájokat teljességgel nem veszik észre.“

38. *MANUEL pour l'analyse des substances organiques*; (Kézikönyv, az életműves substanciák' szétbontására); LIEBIG J. a' gieszeni egyetemenél chemia' professora által; németből fordította A. J. L. JOURDAN; követte az életműves testek' szétbontását illető bánásmódok' 's eredmények' critical vizsgálata által, F. V. Raspailtól. — Paris. 1838, 8adr. Ára 3 fr. 50 c. — Liebig ur' bánásmódja az életműves testek' szétbontásánál, egyszerűsége 's könnyüége által nagy hirre kapott. Ugy dicsértetett az, mint mellynek eredményei, minden eddigieket felülmúlnak 's nagy mértékü bizonyosságot nyújtanak. Ezen jeles munkának francia fordítása nagyon sokat nyert az által, hogy egy első rangu francia tudós' szigoru 's ítéletes criticája által van követte. Raspail ur' nevének nagyobb tekintetet adtak szép chemiai munkálatai, mint minden academiái czímek, 's ha lelkének teljes függetlensége, néha egy kissé félre vezeti is, de minden másodrendű befolyás, minden szemfényvesztés, mindennemű részrehajlástól mentve tartja őt. Noha megismeri ő Liebig ur' mély tudományát, nem fog vele mindazáltal kezét, bánásmódjának úgy mondott bizonyossága felől, 's megmutatja, mint kell vigyázni, hogy az eredményekben meg ne csalatkozzék, melylyek a' legcsekélyebb körülmények miatt is szünetlenül változnak. A' tudomány' szakadatlan előmenetele 's különösen a' microscopiummali felfedezések bennünk méltán tartózkodást 's bizodalmatlanságot gerjeszhetnek.

39. *ANATOMIE microscopique*; par le Docteur L. MANDL. Első sorzat. *Szövetek és életművek*; első könyv, izmok. — Paris, 1838, fol. képekkel. Ára 6 fr. — Nehány év óta a' tudomány a' figyelethez tért, ezen biztos vezérhez, mely egyedül képes, valóságos előmenetelt eszközölni. Ezen szerencsés irányt az optikai műszerek' tökéletesítése igen elősegítette, 's most a' természeti tudományok' minden ágainak studiumában a' microscopium elválhatatlan. Mit lehet ezen új úton reményleni, mutatják Raspail ur' szerencsével koronázott szép munkái (L. ezen kötet' 70d. lapját) a' növényi chemia 's physiologiában. Mandl ur (pesti fi, 's ennélfogva hazánkfia) ezen módot az anatómiára alkalmaztatá, 's az eddig megjelent füzetek, nagy érdeket láttatnak ígérni.

40. *VOYAGE historique, littéraire et artistique en Italie* etc. (Történetani, literáriai és művészeti utazások Olaszthonban, utazó' 's művész' okoskodó 's teljes vezére; második egészen átnézett, kijavított 's nagy számú helyek', emlékek', képek', 'sat. leírásával, egy közönséges analytici táblával 's Olaszthon' szép útabroszával meg bővített kiadás.) M. VALERY által. — Paris, Aimé André. 'sat. 1838. 3 dar. 8adr. Ára 24 fr. — Igen jeles munka, mellynek már első kiadása is nagy tetszéssel fogadtatott. Valery ur olly tulajdo-

nokkal bir, mellyek ritkán találtnak együtt utazóban, ki-
 vált francziában, nevezetesen: részrehajlatlanság, minden nem-
 zeti előítélettől szabadság, mely, teljes tudomány, melly mind
 a' mellett sem hiszi, hogy azzal bir, hanem mindég új
 meg új utasítások szerzésén igyekszik 's nem vet meg semmi-
 nemű vizsgálódást. Valery urat nem kell összezevarni azon
 apró bagatella írócskakkal, kik tolljok' hegyén ugrálva men-
 nek keresztül a' világon, bemocskolván 's piszkolván tentá-
 jokkal mindent mihez közelítenek. Valery ur lelkiesméretes
 vezér, ki mindent lát 's legkissebbet se állít, mit lett dolgok-
 kal nem támogathat. Ő művészet, tudomány 's Olaszhon-
 hozi szeretettel írta munkáját. A' szerző' nemzetisége eltű-
 nik, hogy helyet adjon a' tudós ember' a' könyvek' 's ré-
 giségek barátja' sympathiáinak. Valery ur a' simplonon át
 ment be Olaszországba, 's uta Piemonton végződik. Az em-
 beri génius' remekmunkáinak fényes szemléje ez, melly
 Olaszhon' termékeny földén úgy látszik nagyobb könnyü-
 séggel fejlett ki, mint bárhol másutt. A' képgaleriák, tem-
 plomok, régi emlékek, könyvtárak, egyaránt foglalatoskod-
 tatták az utazó' fáradhatlan figyelmét, 's mind ezek' gazdag-
 sáigát szemeké eleibe tartja ő, gondosan követvén előadá-
 sát józan criticájával, 's megkímélvén ekként sok fáradság-
 tól azokat, kik nyomait követendik. Valery ur tiszta izlést mutat
 a' festésről ítéleteiben 's szeretetre méltó lelke, különb-
 nemű esméretei, nagy ingert adnak hosszú előadásának, mely-
 lyet örömmel követ mindenki. Utazása' eseményeit, az erköl-
 csök' scénait 's egyéb részleteket, egy más munkában adand-
 ja V. ur. Megesmertetvén velünk mind azon kincseket, mely-
 lyeket Olaszhon magában zár, mind azon dicsőséget, melly
 most nem egyéb mint egy emlékezet, hihetőleg a' tarto-
 mány' lakosinak jelen állapotát rajzolandja ő, kiknek lelki
 erejük úgy látszik csak abban határozódik, hogy eldődeik'
 geniusát csudálhassák. Ezen omladványokbani fény is még
 csudálatos ragyogást szór maga körül; de nem lehet elnyom-
 ni a' bús érzést, mellyet a' mult kor' ezen maradványinak
 lassankénti eltűnése gerjeszt a' folyamában megakadályozta-
 tott, a' despotismus' kötelei által megfojtott civilisatio' kö-
 zepette. Különösen Velence' leírása szívrazó, ha viszszagon-
 dolunk a' hatalom' azon magas fokára, mellyre azt a' szabad-
 ság juttatá mintegy varázslat által, a' lagunák' közepette.
 Valery ur' munkája Olaszhont esmerni 's szeretni tanítja. Nem
 csak azokra nézve érdekes ez, kik czen classicus földre
 utazni kívánnak, hanem azokra nézve is, kik ezt nem tehe-
 tik, teljes képét nyujtván mind tudományos, mind művészeti
 tekintetben annak, mi ezen földet olly ragyogó helyzetbe eme-
 lé, két különböző korszakokban Europa' több tartományi
 között. —

41. *DES JOURNAUX chez les Romains* etc. (Folyóiratok a' Romaiaknál; vizsgálódások, megelőzve a' főpapok' évkönyveiről emlékirat, 's követve a' régi Róma' folyóirataiból töredékek által); *J. Vict. le Clerc*, az institutum' tagja által. Paris 1838. 8adr. Ára 7 fr. 50 c. — Voltak-e a' Romaiaknak folyóirásai? Ez a' nehéz kérdés már sokszor vala tárgy a' tudósok' vizsgálódásinak. Mivel bizonyos tanújelek nincsenek, mellyekre egy vagy másik véleményt alapítani lehetne, kiki ön eszméi szerént magyarázatá a' régi írók' azon helyeit, mellyek római folyóirásokra látszanak mutatni. A' commentatorok' századában annyira mentek, hogy, a' tudós közönséget elmés csalásokkal rá is szedték. Le Clerc ur' munkája, igen világosan előadja mind azt, mi ezen tudós vitát illeti, 's nevezetesen azt is, miként kell az említett csalásokat felfedezni. De a' tudósok' ebbeli munkálkodásának eredménye nem csak ebben batározódott, hanem más nem csekélyebb fontosságú felfedezésekre is kiterjeszkedett. Már e' szerint ha nem volt is római ujság, de sok tanújelek által világosságra jött az, hogy Romában bizonyos *acta* nevű írományok adattak ki; magában foglalók a' főleges történeteket, a' legfontosb' lettdolgokat. Ugy látszik, hogy ezen folyóirásoknak némi hivatalos formájok volt 's legelső eredetét a' *főpapok' évkönyveiben*, mellyekbe a' római főpapok beírták azon tett dolgokat, mellyek' emlékezetének fentartása, nekik szükségesnek látszott lenni. Ezen évkönyveket használták a' történetírók, kik azokat gyakran idézik is. Le Clerc ur minden általa felfedezhetett töredékeket öszvegyűjtött 's ezek után különbnemű mutatónyokat ad az *acta*-kból, mellyek a' császárok' idejében adattak ki. Nincs ezen folyóiratokban egyéb, mint azon kiáltások' 's tapsolások' előadása, mellyekkel a' Senatus az urnak minden szavát fogadá, 's azon átkozódások, mellyek a' bálványra ömlöttek, mihelyt a' bálvány felfordult. Pontosan feljegyeztetett ezekben, hányszor ismételtetett a' dicséret' vagy gyalázat' hangja. Ha a' régi Róma' minden folyóiratai, hasonlók voltak ezen próbamutatónyokhoz, elveszéstök valóban nem igen lehet sajnálni.

42. *PIERRE et Pierrette*; par Louise SW. BELLOC. — Paris, 1838. 18adr. Ára 60 c. — Igen egyszerű, de felette érzékeny 's kellemetes epizód ifjúság' számára, de a' melylyet az érett kor is egyenlő érdekléssel olvasand. Madame Belloc jól felfogta, hogy a' művészség' legtermékenyebb forrásai a' természetben vannak 's hogy az ész' minden fogalmára nézve első feltétel az, hogy igaz legyen, hogy a' figyeleten 's az emberi szív' esmeretén alapúljon. Hamis adatokkal csak hamis érzékenységet gerjeszthetni; csak a' valóságos indulatok találnak együttérzésre az igaz és tiszta szívekben. Olly

elv' ez, melyet sokszor elfelejtenek a' literaturában 's ennek mostani állapotja eléggé mutatja, mi keves azon beavatottak' száma, kik ezen becses titkot bírják 's mi erőtlenség azon eszközök, mellyekkel azt kipótolhatni vélik. Az ifjúságnak szánt könyvekben még inkább kellene, mint bár hol másutt kerülni a' valószínűtlenséget 's a' hamisat; mert csak alig kifejelett értelmekhez szólunk itt, hol még az izlés nincs kiképezve, 's vigyázni kell, hogy azokat félre ne vesszük. A' francia criticusok panaszkodnak, hogy számtalan nevelési könyveik közt igen kevés van, melly a' czélnak megfelel. De mégis csak van, 's azon gazdag ifjúsági literaturában, melly évenként oly nagy számu, mindennemű munkát hoz elő, igen sok jeles könyveket is találhatni. Van többek közt néhány asszony, kik a' Madame Guizot által oly szerencsével felnyitott pályát nagy foganattal gyakorolják, 's ezek közt Madame Belloc igen tiszteletes helyet foglal el. Az általa, Mongolfier kisasszonnyal szerkesztett *Méhkas* című folyóírás (La Ruche, journal d'études familiares), köz tetszéssel fogadtatott 's megnyeré az Institut' javallatát 's buzdítását is. — Mit mondjunk mi, ha literaturánkon vegg tekintünk, melly oly kevés ifjúsági 's nevelési munkát hozott mind eddig elő, 's mig a' német, francia és angol literatura évenként tulajdon gazdag ifjúsági 's nevelési osztálylyal bír, mi alig mutathatunk fel évenként egy két ide tartozó munkát, mellyek ezen kívül ritkán felelnek meg a' czélnak. Egy idetartozó folyóiratunk alig élt néhány hónapig, a' helyett, hogy a' nevezett nemzeteknél nagy számu folyóiratok léteznek gyermekek' 's ifjak' számára. Hazám tisztelt írói! fordítsátok figyelmeteket e' fontos tárgyra is, 's igyekezzétek ellátni emelkedő nemzetünk' csemetéit oly munkákkal, mellyek lelkök' 's szívök' kiképzését haszonnal 's kellemetes úton eszközölhessék, hogy így méltó polgárai lehessenek egykor azon kornak, melly előnkbe oly kecsgetetű reményekkel mosolyog.

33. *Gedichte* von Heinrich Loose. Stuttgart und Leipzig, Rieger. 1835. 142 l. 8adr. Ára 1 for. 15 kr. e.p. Egy ifju sváb költő ez, jó iskolából, hatalmas a' széphangzásban, gyöngéd a' gondolatokban. Oly sokszor meg volt már énekelve a' tavasz, 's ő azt mégis új poetai oldalról fogja fel. Mi kellemetes és eredeti p. o. a' következő költemény:

Kommst du wieder, süszer Mai
 Mit den himmelblauen Schwingen,
 Zauberhafte Melodei
 Durch den jungen Hain zu singen,
 Jüngling mit der Blumenkrone,
 Aus des Südens schöner Zone?

Duftend gehst du durch das Land,
 Alte Freunde zu begrüßen,
 Und mit segensreicher Hand
 Neue Freuden auszugieszen,
 Wirst Du wohl auch Alle finden
 Lebend noch, Dich zu empfinden?

Trittst Du an den Hügelreih'n,
 Da die todten Freunde liegen,
 Zeige, dasz sie todt noch Dein,
 Schlafend sich im Traume wiegen,
 Aus den Träumen schaffe Rosen,
 Frischen Morgenwind zum Kosen! —

Egy másik igen egyszerű májusi dal, nem vesz ugyan
 olly különös fordulatot, de belőle tiszta vidámság sugárzik
 's magát épen igénytelen természetessége által tünteti ki.

Die Wässer ziehen
 Vom Morgen erhellt
 In sonnigen Wogen
 Durch blühende Welt.

Die Winde wehen
 Mit athmender Luft,
 Sie öffnen der Menschen
 Verschlossene Brust.

Die Freiheit zieht
 Mit goldenem Schein
 In offene Herzen
 Der Menschen hinein.

Der Morgen leuchtet,
 Es blühet der Mai
 Gedanken sprossen
 Und regen sich frei.

Gedanken wachsen
 Durch Geistes Kraft
 Der nimmer ruhend
 Auch Thaten erschafft.

Ihr Menschen jubelt!
 Es blühet der Mai,
 Die Welt verjüngt sich,
 Und machet sich frei.

A' szerző' költeményeinek fő tárgyai: természet, tavasz, szerelem, de vannak nemes hazafiai érzést lehelő darabjai is, mellyek szép poetai talentomot tanusítanak, noha vannak gyűjteményében olly darabok is, mellyek sietségre mutatnak.

44. PHRÉNOLOGIE *des gens du monde* etc. (Phrenologia, műveltek' számára, Mühlhausenben tartott leczkék.) PENOT által. Paris, Renard. 1838. 45 ív 8-adr. képekkel. Ára 4 for. 19 kr. e. p. —

45. ARCHITECTURE *rurale* etc. (Eszméleti és gyakorlati mezei építészet, a' tulajdonosok' 's mezei munkások' számára); A. S. M, de SAINT-FÉLIX-MAUREMONT, a' királyi gazdasági egyesület' tagja által. 2d. kiadás. 8-adr. 11 réztáblával. Paris, Douladoure. 1838. Ára 6 fr. 50 c.

46. LIVRE *du jardinier* (Kertészkönyv) Mr. de MORNEY által. Két darab, 18adr. szép rézképekkel. Paris, Pagnerre et Co. 1838. — A' szerző itt mindent előad, mi ezen tárgyat illeti. Munkája mint lelkesmeretes dolgozás' szüleménye, a' gyakorlati kertészségre nézve nagy hasznú, de nem kevésbé hasznos a' tudományra nézve is, mellyet népszerű előadása mindenki által éldelhetővé tesz.

FRANCZIA ACADEMIA' ÜLÉSEI FEBRUARIUSBAN.

DONNÉ a' napmicroscop' 's oxy-hydrogen-szesz' használatának, a' finomabb anatomia' igen apró tárgyainak vizsgálatánál, egészen meglehetősen kedvező eredményét közlé az academiával. A' nevezett szesz' lángjánál újjolag sikerült Donnének a' napképek' előállítására. Próbálták már ugyan azt *Daguerre* az argandlámpás', *Soleil* és *Bayard* más világítások' segédelmével, valami képszobor vagy illyes miről vevetvén vissza a' világsugárokat, de sikertelenül, Donné hát a' drummondféle világot egyenesen az átlátszó tárggyal, munkáltatta microscopiumon keresztül a' jódzott ezüstlapra, 's így a' tárgyak' igaz, hiv másolatait nyerte, noha a' világnak nyolcz különbféle üvegen kelle keresztül mennie.

Bior papirosvilágképeket adott át, Talbot angoltól. Ezen alkalommal előadá *Pelletier*, miként kell ilyen világ-papirost készíteni. Először egy ív papirost konyhasó — azután salétromsavanyu ezüstolvadékba kell mártani. Ekként egy igen vékony chlorezüstfektet áll elő, mely, ha reá kis ideig hat a' világ, szürkés színt vesz magára. Ha most a' papiros ismét jodkali-olvadékba mártatik, még így nedvesen felveszi a' camera obscurában a' világ' benyomásait 's végre al-kénessavanyu zódával mosatik meg. *Verignon* másként készíti azt. Először a' fejér papirost oly vízbe mártja, melyben egy kevés sósavany van felolvasztva. Ha megszárad, szalamia' és bromnatriumolvadékba jó. Ha most ismét megszáraztatik és salétromsavanyu ezüstolvadékba tétetik, chlor és bromezüst-fektet áll elő. Végre igen gyenge bromnatriumolvadékkal nedvesítettven meg, tizenkét percz alatt előáll a' camera obscurában a' világkép' 's akkor a' fentebbi bánásmód következik.

Néhány hónapja már, hogy az első chemicusok' ket-teje, tudniillik *Dumas* és *Pelouze* között, kikhez csatolá *Berzelius* is magát, igen eleven vetekedés keletkezett. Chlorral kezelvén tudniillik az eczetsavanyat *Dumas*, egy savanyat fedezett fel, melynek chlorezcetsavany nevet adott. Alkalik' behatása által az eczetsavanyra, (egyszerre *Persozzal* *Strassburgban*) bizonyos nemét nyeré a' szénvitzárgyszesznek 's ugyan azok' hatása által a' chlorezcetsavanyra, chloroformot. Ha végre ezen két öszvekötésre — szénvitzárgyszesz és chloroformra — chlort hagyja munkálni, a' származmány ugyan az vala, tudniillik szénchlorure. Mind *Dumas*, mind *Persoz* ezen esetet az által magyarázák, hogy a' hydrogen' helyét chlor foglalja el, midőn tudniillik, amannak egy része helyett, egy rész chlor köti magát öszve a' testtel, a' nélkül, hogy akár részecskéinek (molécule) állapotja, akár chemiai visszahatásában valami változás történék 's nevezetesen azt következtetéék, hogy az eczet és chlorezcetsavany, valamint a' chloroform 's az eczetsavanyból nyert szénvitzárgyszesz is ugyan azon chemiai ty-pushoz tartoznak. — *Berzelius* ellenben azt állítja, hogy a' chlorezcetsavany nem egyéb mint a' sóskasavany és szénchlorure' kettős öszveköttetése. Élénken megtámadák *Dumas'* állításait *Pelouze* és *Millin* is 's a' nevezett esetben épen ellenkezőt, t. i. decompositiót akarának látni, hivatkozván az alkalik' esmeretes befolyására, a' hangyasavanyra, benzoesa-vanyra 'sat. valamint a' víztől szabad nehézföld 's barythdrat-tali legujabb kísérletekre. De *Dumas* sem késkedett állítása tá-mogatására, mind *Regnault'* tapasztalatát, mind tulajdon egé-szen új kísérletei' sorát, a' chlor' helyettesítéséről hydrogen helyett, 's végre febr. 3dikán a' peralatti dologról terjedel-

mes magyarázatot adott. Azon törvény, hogy valamely test, elemei' egyikétől megválhat, 's helyette egy másikat, részt részért, chemiai visszhatása' vesztése nélkül felvehet, basisul szolgál neki, az életműves substantiák' természetes rendszerezésére. Ezen rendszerben, azon anyagok, mellyek az ugynevezett substitutionál, részecskekéik' (molecule) csoportozatában nem változnak, természetes családokat formálnak, mint p. o. alkohol, eczetsavany és chlorezcetsavany ahhoz tartoznak, az alatt mig azon testek, mellyek annál megtartják chemiai jellemöket, genusokat formálnak, mellyeknek egyike alá tartoznak az eczet- és chlorezcetsavany. Ezen újítások ellen Pelouze protestált 's a' 17d. februariusi ülésben épen oly hosszú beszédben, igyekezett a' substitutiók' egész törvényét, az aequivalensek' régi tanára vinni vissza.

VALZ átküldé az academiának Marseille-ben tett meteorologiai vizsgálatait 's jelenté, hogy 26d. sept. 1839 egy esső 25 percz alatt 44 millimeter vizet adott, mi annál nevezetesebb, mivel azon esztendő, mellyben oly kevés idő alatt oly szörnyű nagy mennyiségű víz esett le, szárazabb volt, mint valaha a' déli departamentomokban tapasztaltatott.

ROBIQUET, igen kedvező véleményt adott *Menotti'* találmányáról, mellynél fogva szappannal bárminémű szövetet vízáthatlanná lehet tenni, a' nélkül, hogy a' levegő áthatása megakadályoztatnék. — Bior egy új eszközt (saccharimeter) közlött, melly által minden syrupban meg lehet a' kristályozódható czukrot határozni. Ez azon alapúl, hogy a' kristályozódható czukor, a' polarisált világ' veres sugarát jobbra hajlítja, 's ezt annál inkább mennél több czukor van az olvadékban. — *Bontemps*, a' choisy le roy-i üvegyár' cheffe, a' cső- és koronaüveg' készítéséről felvilágosításokat közlött. Az elsőnek készítésére legjobbnak tartja, következő vegyületet: finom homok 100 kilogramma, miniom 100 kilogr, szénsavanyu kali 30 kilogr, — A' koronaüveg' készítésére: finom fejer homok 120 kilogr., szénsavanyu kali 35 kilogr., szénsavanyu széksó 20 kilogr., kréta 15 kilogr. egerkő 1 kilogr.

PELTIER magyarázatot ad azon esetről, melly a' mult évi julius' 8dikán Boiesmonthoz közel történt, hogy egy embert megütvén a' menkő egy tölgyfa alatt, száz lányira hajjittatott egy csoport gesztenyefára. Peltier azt véli, hogy a' zivataros felhő' felületén meggyült electricitáson kívül, melly erős villámok által ürült ki, marad még hátra egy más az egyes részecskékhez (mellyekből a' felhő áll) kötött electricitás, mellynek munkája csak attractio és repulsio, 's melly némely esetekben a' legnehezebb tárgyakat is egymáshoz annyira közelíti, mig egy új kiürülés nem történhetik.

PAMBOUR jelentést tőn a' vasutakoni készítményeiről, mellyek által az ut' niveaujának egyenetlenségéből keletkező akadályok nagy részt el vannak hárítva.

FLOURENS, a' természethistoriai museumnál professor, ki nem rég vétetett fel az académie française-ba, igen szép anatómiai készítményeken kívül, egy emlékirást nyújtott be, a' pirosító bűzérrel étetett állatok' csontjainak megfestődéséről. Noha ezen tárgyról már sok tapasztalatok léteznek, vizsgálódási mind e' mellett is sok érdeket nyujtanak. Többek közt úgy találta, hogy az alsatai pirosító bűzér a' csontokat sebesebben és szebben megfesti, mint a' francziáhon' más részéből, 's hogy fiatal galamboknál sokszor csak öt hat óra kell az étetés után, a' csontok' megfestésére, mire az öregeknél 18—20 nap is alig elég.

DIEFFENBACH, Berlinből, jelenté az academiának, hogy neki sikerült három esetben meggyógyítani a' kancsalságot, a' belső egyenes szemizom' átípszése által.

BRESCHET egy emlékirást nyújtott be *Rayerrel*, a' lovak' taknyosságáról, 's ennek az emberekre való átmene-téről, mire Párisban mindennap szomorú tapasztalások vannak. Mind e' mellett is véleményöknek Magendie és Larrey egyenesen ellene szegezék magokat 's átaljában tagadák, hogy ezen nyavalya' megrögzött formái ragadósak volnának.

VELPEAU egy épen olly ritka, mint nevezetes esetet közölt az academiával. Egy ifju embernek születése óta bizonyos daganatja volt, melly egy ideig nevelkedett, 's mellynek természetét egy orvos sem tudá meghatározni. Velpeau több jelenetekből azt a' következtést húzta, hogy ezen daganat egy foetus' maradványiból áll, 's a' császármetszés' ezen valóban új nemét vivé végbe az ifjún. Közelebről vizsgálva, a' kivett massa nem csak igazolá Velpeau' véleményét, hanem arról is meggyőződést nyújtott, hogy azon foetusnak, testvére' testében, hosszabb ideig élni kellett.

Végere Dulongs helyébe, az académie' Babinet-et, a' Collège St. Louis-nál physica' professorát választá.

FRANCZIA

TÖRTÉNETIRÓK.

MICHELET,

Franciaországnak koronként sok jeles chronistái voltak, mint Tours György, Joinville, Froissard, Camines; több nagyérdemű historicus philosophjai 's regényirói, mint Voltaire, Raynal, Vertot; számos szorgalmas compilerai, mint de Thou, Dupuis, Rollin, Anquetil. De közöttök egy igazi történetíró sem találtaték; nem azért mintha az ahhoz megkívántató tulajdonok többekben nem találtattak volna, hanem mivel mostoha korszakokban 's viszonyok közt éltek.

A' történet nem csak a' nyomozás' és szózat' szabadságát kívánja, sőt bizonyos világos érdektelenséget is követel, melly a' csudálat' 's lázadás' századaiban ritka mi. Itt azonban nem *pártatlanságról*, csak ama' lélekismeretes értelmességéről szólunk, melly a' tetteknek (factum) valamennyi szempontok szerinti tanulására ösztönöz, noha az elsőség egy bizonyosnak, az igazság' nyomozására vezetőnek adatik, nem túlnyomó hajlandóság, de ámitás nélkül. Illy világos látás azonban csak az elfogultlanság' 's béke' koraiban lehető. Hogy a' történetíró igazságos legyen, szabadnak kell lennie; hogy jól lásson, a' harczter' dulogásain kül kell állania; csak akkor menekhetik a' satyrától vagy apológiától.

Bár korszakunk még törekvő iparban küzd, mégis az több tekintetben igen hasznos feltételeket szolgáltat a' történetíróknak. Tizennyolcz százados villongásból eredve, minden áruháza felett vannak immár a' nagy társaséleti igazságok 's a' pártok újra lélekzenek. Szemléletésre nyugalom; gondolatokra nézve szabadság lépett-be, A' történetíróknak szükség-telen távozni többé könyveitől, hogy a' résen védje a' jövő-dő' ügyét; a' szószólók helyeiken vagynak 's a' jelenre elégségesek. Így ő egészen a' múlt' tanulmányának szánhatja magát; azt annál jobban felfogandja, valamint a' jelent értve, a' fát gyümölcssei után itélheti. 'S ne féljünk hogy divatszereinti ösztönei igazságos ítéletében megszoríthatnák; bátran gyűlölhetheti, mi nincs többé; csak személyek iránti gyűlö-

let szűkíti a' kebelt; a' dolgok iránti lelkesíti 's buzdítja azt. Sőt a' múlt iránti nagylelkű kiméletét féljük inkább, mert itt gyökzik némileg a' veszélyek' ösvénye; a' legyőzött eszméknek bizonyos szellemek előtt mindég van érdemök, mellynek nem igen állhatnak ellent, azon érdemnek t. i. hogy ők meggyőzöttek.

Egyébiránt történetirási időpontunk nem csak azért különösen kedvező, mivel az utolsó húsz év nyugalom — 's békében folyt-le, sőt inkább talán a' hirtelen következett political mozgalom miatt, mellynek minden szellemre kiterjedése 's befolyása volt. Östörténetünk' tanulmánya az által érdekesebbé lön; gondosabban kipubatólták, honnan indultak? melly pályán haladtak? hogy oda jussanak, hol most állanak. Visszatérni akartak a' kútfőkre, 's mindent igazságszerűleg megismerni. Ebből egy új történeti iskola keletkezék, kifejlés-módjaiban különféle, de formája 's tudományos tartalma miatt épen olly nevezetes 's annak-tartásunk miatt egyetlen, melly Franciaországának mindekkorig történetirókat, e névre érdemeseket ada.

Ez oskolának kezdetben nem volt más törekvése, mint élénkebb 's elevenebbül színezzet elbeszélést csusztatni a' régi compilerok' által eláradozásába 's bőbeszédüségébe. Így elfogadá a' hosszadalmas, egészen elhanyagolt anekdotákat, bőkezűbb lön a' rajzolatokban 's szokások' részleteiben, episdokban, 's iparkodék az egészre kiönteni a' kornak azon lehelletét 's gőzét, mellynek kifejezésére épen ezen szó: helybeli szín (Lokalfarbe) találtatott fel. Az újabbak, fájdalom! észre nem vették, hogy buzgalmukban egy századot akarván az olvasó elébe tüntetni 's megindítani, annak csak külsőségeit adák - vissza. Hősei a' kor' öltözetét (Costume) viselék 's időről időre a' középkor' nyelvét beszélék ugyan, — de a' hamis 's feszengő lény mindég átszillogott, 's a' színésznel hiányzék az egyedi lélek. A' sziklacsúcs, mellyen az új történetirók tartózkodának, különben is veszélyfenyegető volt. Szakadatlanul foglalkodva az eseményekkel 's külső előkészületekkel szükségeskép kronikai stylbe kelle esniök. Sőt Barante vakmerőleg rendszerre is emelé azt, mi csak egy faj' hibája vala, 's *Burgundi Hercegek* című munkája elébe azon jeles paradoxont tevé: Scribitur ad narrandum, non ad probandum, mi más szavakkal annyit tesz, mint a' szerepet felcserélni 's a' regényíró' tollát historicusnak átadni.

A' visszahatás Anquetilre 's a' hozzá hasonlókra igen erős volt; tartós nem lehete. Azonban több próbatételek fenmaradtak 's maradnak, mivel a' fajok mellett 's felett a' művészet is az, mi a' műveknek tartósságot kölcsönöz, Illy nemű Barante' könyve is, ki szerencsére csak episdnemű történetet irt, melly valamennyi közt leginkább simúlhatta

a' kronikai formához; azonban a' festészeti történetírás mindenkorra megalapítatott.

Guizot 's követői épen e' próbatételek' beléptekor törekedtek egy egészen más, sőt ellentételes módszert megindítani, midőn a' históriának hasonlítótagó taglalásával léptek-elő. Egy talán csekély terjedékű, de jól megemészített 's kidolgozott tudományosságra támaszkodva, teljes ura mindannak, mit tudá 's magát igen jól értve, e' logikai, világos és szigorú elemzésre fordítá minden tehetségét. Mint fíradhatlan kiszámoló mindenféle hasonlatokat felhoza, azokat szép józansággal nyomozá 's fejtegeté. A' tettek' öszpontosítása művének nagy nyomósságu tekintetet szerze, míg stýljének algebrai formáin a' mélyelműség' látszata mutatkozáék. Az egész műben sok beces volt; de minden élet nélkül. Közvetílenül az előtt csak öltözeteink 's fegyverzeink voltak; most pedig csontvázat kaptunk. Hol maradt hát a' hús és vér? nem reménylheténk-e valami afféle is, mi mozogna 's érezne, egy test- és lélekteljes történetet?

E' kérdésre Thierry Agoston vállalkozék felelni legelőször. Első megjelent munkája nem csak szép könyv, sőt egy fejteménynek keresett feloldása, maga a' történet volt. Nem a' *Normannok' meghódításáról* vagy a' *franczia történetrőlí levelekről* czélunk itt szólni. Thierryt csak átmenet végett említők, hogy Micheletre jöhessünk.

Úgy látszik valóban, ók mindketten sok pontban közelnek egymáshoz, 's ha a' mythologiai hasonlítások még napirenden volnának, mondanók, muzsáik olyanok, mint azon nőtestvérek, kik egymáshoz hasonlók egyenlőség nélkül, kikről Ovid azon ismeretes hasonlatosságot mondja: *Qualis decet esse sororum*. Valóban Thierry kimutatá mingyárt legelső felléptével talentumának egész terjedtségét; de Michelet' hadadásai első megjelent munkája óta szakadatlanok voltak. Nem csak tudása gyarapúlt, stýlje szépült 's egyszerűlt, sőt szemlélet-'s felfogásmódja' is kevésbé lön *vakmerő költészivé*. De e' kimondott szózatot szükség meg is világitnunk, mert Michelet költész nevezettel sokszor gúnyoltaték.

Ha a' formát különböztetni kell valahol a' tartalomtól, leginkább kell a' történetben. Történetíró a' tartalmat illetőleg mint egy rabszolgája a' hiteleseknek ismert bizonyítványoknak, okleveleknek, újra teljes birtokába jó szabadságának, ha csak a' kifejezés van tárgyalásban. Szava legyen most már csendes vagy heves, előadása gazdag vagy szegény — azért még számadásra nem vonathatik, a' jó ízlés' 's művészet' nevén kívül. Benne mintegy két személy alakul: a' criticus szemelő 's az előadó. Annak hidegvérűnek kell lennie, ennek szabadságában áll élénknek lenni elragadtatásig. A' romaiaknál 's görögöknél számos példákban látjuk a' bírálótagó

éleslátást összekötve élénk költészettel 's azután törekedett Michelet is leginkább. Ki sem kétkedik hogy történeti nyomozatait criticali buzgalommal 's iparral intézi; de minél számosabbak azok, annál élénkebb lesz érdeke, képzelme lobra kap; a' még ki nem ürült kincsek ellenében hidegláz szállja-meg őt, ő ír, stylje pedig tudta nélkül ingerültségének minden belső megrázkódásait visszaadja. De gondoljuk meg, az ingerültség csak tanulmány megett csúszik-be 's az által keletkezett; a' tettegi nagy iparral életbe hozatik, mi előtt az költészetet vegyit a' kifejezésbe.

A' külső látszatot nem választván-el gondosan a' tartalomtól, felhányták Micheletnek, hogy ő saját értelemben nem igenleges történetiró. Azonban e' tévedésben is, mint szinte minden tévedésben, van némi igazság; nem igazolva általában a' közönséges történetbe vezető szerző ellen támadt vádat, mégis meg kell vallanunk, a' styl' emelkedése néhol elkapja őt észrevétlenül. Ha a' történetiró barátja a' fényes képeknek, a' szindúzs szónok jelképnek, könnyen feledi magát némelly apró literariai szerelmeskedésekben 's akkor nem jár olly közel a' valósághoz, mint kívánnók. Illy költészi rohamok' példájául csak a' gothus építészet feletti fejezetet akarjuk említeni.

De valljuk-meg egyszer'smind, mikép Michelet e' csábitó gyarlóságokat naponként hagyogatja; már akár az azokból következtetett vádak tették figyelmessé őt, vagy pedig a' történeti légkör, mellybe lépett, nem szenvedé-meg többé semmi efféle tévedéseket: Franciaország' történetének harmadik kötete e' részben ócsárolhatlannak tartatik. Ő sohasem tévelyedék-el a' tettegitől, sohasem hagyta-el szilárd állását 's antaüsként annak érintéséből úgy látszik új erőt szívott. E' kötet nem csak felfedezésekben dúsabb az előbbieknél — sőt a' szerző, talentumának legteljesb erejét tanúsítja abban némileg. Itt feltalálhatni valamennyi jeles tulajdonait igen kevés hiányai mellett; őt e' könyv után ítélni annyit lesz, mint legremekebb műve után 's tanusított érdeme szerint méltányolni.

Munkájának legutóbb megjelent kötete 1270—1380-ig terjedő eseményeket foglalja magában, tulajdonkép rajzolatát azon koros-időnek, melly mintegy a' középkor 's újjá születés közt lebeg. Valóban nehéz feladat volt illy század' arczolatát rajzolni 's irányát kipuhatolni. A' rendetlen, egymással látszatilag ellenkező események olly rögtön következnek nagy számmal egymásután, hogy a' történetiró hasztalanul keres nyugpontot tájékozásra. E' tömkelegben Michelet szerencsés vezérfonalat talált. Ő volt első, ki a' tizenegyedik századot élesen elkülönözte a' középkortól, midőn nézetének okulátára új tetteket gyűjte. Megmutatá, a' legi-

sták mint léptek a' seigneurök' 's a' papság' helyébe, a' romai törvény mint szoritá-ki az egyházit, 's valamennyi régi hatalmak' megalázásának közepette, Jacques Bonhomme a' nép', mint kezdé felemelni fejét 's magában eszmélkedni.

A' szerző meggyőződéseit leginkább Villainból 's még kéziratban heverő oklevelekből meríté. Froissard' befolyásától megtudta óvni magát, kit csak nem valamennyi történetirók vakon követtek, 's ki korának czimerekkel czifrázott héját még személyesen látta, észre nem véve, hogy e' kép' alatt a' hűbéri tölgy rohadásnak indult. A' tizennegyedik századot saját lelkületében terjeszté előnkbe, mint a' millyen volt t. i. ügyési, hamispénzverői, prosai de már póriasi. A' lovagi szóhagyományok már veszteni látszának magokban 's közølge a' nap, hol, midőn a' lovagokat fegyverzeni látták az anjoui herczeg' mindkét fiát, VI. Károly egész udvarának kérdenie kelle e' szokások' jelentőségét.

Három nagy tette nevezetes a' tizenegyedik század: Szép Fülöp' vitái Bonifaciussal, a' templarius rend' eltörlésztése, az iszonyú háború Angliával. De e' három esemény közelbi vagy távolbi viszonyban áll a' népek önállóságra jutandásával; mindhárom ministerekből lett póroknak befolyása 's együttmunkálata alatt lép elő, A' királyi hatalom megunván az egyházat 's a' hűbéres nemességet, a' harmadik osztályra támaszkodik, hogy amazt megalázza, 's parlamentek létesülnek, mellyek a' papságot visszautasítják; az eretneknek, izraéliták védetnek az üldözés ellen; a' király kiterjedőbb törvényt hoz az egyházra 's a' kolostoroknak adományaikra, 's a' köznépnek könnyíti, a' hűbérjavak megszerzését. Szép Fülöp a' pápávali vitájának élénkültével összehívja a' főstatusok' három rendét 's így alapítja-meg Franciaország' nemzeti aeráját. Tudva van, milly sikeres volt a' szent kötés a' királynak; a' szent frigy meggyőzetett 's vele az egyház.

A' templarius rend' megszüntetése csak hamar nagy csapást ejtett a' feudalismuson. A' templariusok valamennyi nemes családokkal kapcsolatban voltak; ők 10,000 hűbérjóságot bírtak a' kereszténységben, mindenütt erős helyeket, 's összesen mintegy 20,000 hadban jártas lovagból állott számok, és megsemmítésökre mégis csak a' király' akarata 's két procurator' ármánya 's álnöksága kelle. Micheleté' nagy fordulatot igen körülményesen és sok új, világos megfigyésekkel tárgyalá. Nyomozataiból világosan kitűnik, mikép a templarius rendre fogott számos büntettek valóban elkövettek, mellyek bár nem a' rend' alapszabályain, mégis cz vagy amaz osztályban 's tartományban bebizonyíthatólag gyakoroltattak. Angoly templariusok' vallomásaikból megmutatja, mikép a' legnagyobb büntett, a' megtagadás, jelképi

cselekvény volt. Sz. Péter' megtagadásának utánzása minden beavatásnál bevett szokás volt, miszerint a' rendbe felfogadott eredetileg szerencsétlen 's nyomorú gyanánt mutatták-be, hogy így erkölcsi újjá-születésének minden dicsősége az őt felfogadó társaságra háramoljék. „Hogy e' szertartás gyakran büntetésre méltó csintalansággal ment véghez, azért egyesek 's nem a' rendnek szabályai vétkelhetők.“ Az is igen lehető, miképp az eredeti-jelképíleg gondolt megtagadás későbbben sok templariusnál valóságos megtagadássá lön; a' hitlenek közötti hosszas tartózkodásuk eltorzíthatá vallásokat, 's őket valóban a' keleti babonáshít' sorsosainak is tarták. A' templarius rend' eltörlesztése által bebizonyult, hogy a' nemesség minden belső egybenfüggést elvesztett, sőt még a' személyes önfentartási érzelmet is. A' társaság mindinkább előhaladván, a' király 1314. a' valóisi Höríngek' felszabadításánál már illy hangon szólott rendeletében: „Tekintvén mikép minden, isten' képére teremtett lénynek természeti jog szerint szabadnak kell lennie'sat.“

Ezen haladások azonban nem minden ellenszegülés 's visszalépés nélkül sikerültek. A' királyság, mely csak azért emelte a' népet, hogy a' nemességet gyengítse, újolag kezét fogott ezzel, mihelyt megszorult volt; de a' függetlenség' magyai sosem vettetnek-el süker nélkül; a' polgárság érezni kezdvén erejét, majd Marcell királyának választá 's 1357. fellépett a' nemességet 's tanácsot keményen sujtott hírneves elleunyilatkozataival, melyekben a' három néposztály némileg mintegy általellenben állólag mutatkozáék már ekkor.

Az angolyokkal viselt háborúnak szinte elősegítnie kelle Franciaország' democraticus mozgalmát. A' polgár fegyveres kézzel bizonyítá-be lételet; az elárult, nemességtől eladott paraszt is most villát, kapát 's botot ragada kezébe, először magát megboszulandó 's aztán védendő. Az 1357. rendelet első politicalai ügyírata Franciaországnak, a' *jacqueria* első felemelkedése volt a' népnek, a' szolga katonává lön.

A' crecyi 's poitiersi csatavesztések végtelenül fontos következtűek voltak, mivel azok a' nemességből álló lovagságot megsemmisíték, 's az ország' védelmére a' gyalog katonaságot, az az: a' népet szólíták. Ez utóbbi eddigelé a' lovagokra bízta az ellen' megtámadásainak visszaverését, kik századokon át férjfiisan is gyakorlották e' kiváltságot: de midőn Bonhomme védnökét hátrálni 's őt a' külföldi önkényének martalékul esni látá, ökölbe szorítá kezeit 's önvédelme forgott eszében. Ez általános felszólítás a' csaták' véres közösségére talán a' legkivánatosb diadal volt, mert nemzetiség' érzeménye születék abból. Franciaország nem volt többé csak egy része a' kereszténységnek — abból Franciaország lön. Egy király átengedheté La Rochelle-t beke-

kötésben Angliának: de La Rochelle illy szavakkal nyilatkozott: *Szájjal hódolandunk az angolyoknak, de szívvel soha.* A' gyakorolt „jó francia“ kifejezés adat szerént, mint Michelet mutatja, a' tizennegyedik századból veszi eredetét.

Egyébiránt e' korszakban minden Franciaország' új sorsát látszék jóslani? Miután a' királyság a' nemességnek csataszomjas meggondolatlansága által végromláshoz látszék közeledni, az ujra felemelkedék korcslovagi országlása alatt egy királynak, ki tehetlen volt lándzsát forgatni 's kinek minden érdeme a' csata' szünetleni kikerülésében állott. — „Bár V. Károly, mond Michelet, tehetlen volt sokat kivinni, Franciaország példányát vette benne legalább egy még ismeretlen ujkorú királynak. Ő tanítá a' crecyi 's poitiersi hebehurgia hőöket gondolkodásra, türelemre, állhatatosságra. A' nevelésnek ugyan hosszasan kelle tartania; de a' cél kijelöltetett legalább. Franciaországnak XI. Lajos és IV. Henrik, Richelieu és Colbert által bár milly lassan is közelednie kelle e' kitűzött cél' elérésére.“

A' tizennegyedik századi csaták eddigelé tiszta politicalai csatáknak szemléltethetnek; Michelet fogta-fel azokat legelőször kereskedési szempontból, „s a' crecyi 's poitiersi ütközetek' titkát a' londoni, bordeauxi vagy brüggi kereskedők' ügyviselősegekben fürkészte-ki.“ E' fontos felfedezés sokat megfejt. Így a' flandriaiak' felkelése nem pusztá lázadásá többé egy népek, melly független akar maradni; az inkább műgyárosok' háborúja, kik szabódnak meghasonlani Angliával, honnan gyapjújokat kapják azon nyilatkozattal, hogy ők Anglia nélkül nem élhetnek, mert egész Flandria posztoszövésen alapul 's gyapjú nélkül posztót nem készíthetni. Calais' ostroma nem csupa hadi tett, hanem kereskedési vállalat is, mint azt Villani határozottan állítja. Eduard a' calais-i kalózok által tönkre jutott angoly kereskedőknek mintegy meghatalmazottja volt itt, mivel amazok mindenkép a' tengerszoros' uraivá akarák tenni magukat. Pénz' 's eszközöket e' vállalathoz a' tengeri városok nyújtottak neki, Yarmouth maga negyvenhárom hajót állított-ki. Ha tehát Eduard olly nagyon megkeseríté Calais' lakosait, azt azért tevé, mivel megígérte azon orrmadarakat, mellyek az angoly kereskedést háboríták, fészkekben kipusztítani.

Michelet ez új szempontot nagy belátással tüntette-elő 's annak minden fontosságát kijellette a' nélkül, hogy azt kirekesztővé tenné; mert a' harmadik kötetnek épen ez legjelesb 's legváratlanabb vonása; mi sincs abban feltétlen. A' szerző sohasem hagyja magát elkapni a' már egyszer szigorúlag kitéüntetett összekötéstől (synthesis); nem merészel átalános tételeket állítani, hogy kivételeket is ne mellékelne hozzá egyszer'smind. Ő kerül minden csalódást, 's elfogult-

ságot, önmagát észleli 's szilárd szándéka nem vétkezni. Esze sikeres előlátással fekezi költészetét; mihelyt az örvényt észreveszi, elfordul vagy megáll.

E' mérsékelt hévségből némi belső élet keletkezik, melly e' könyvben mint erekben a' vér kering 's lelkesít fitogtatás nélkül. Az elbeszélésben bizonyos pezsgést venni észre, mi belső életerőt tanúsít; mindenütt gazdaságosan kiosztott teljesség, erő, melly önmagán uralkodik. Azért bátran mondhatjuk, mert tiszta igazság, Miheletnek tizennegyedik századi története minden eddig megjelentek közt nem csak legélénkebb 'a legteljesebb, sőt legtudományosabb 's legalaposabb is.

A' forma tiszta, ép, élénkül elkapó. Bár szenvedélyes fejezetek gyéribben jönnek benne elő, olykor olykor mégis bele szövék, de mindég a' legalkalmasb helyen. Egy példát közlünk itt; de azt csak azért, mivel a' forma van tárgyolásban, mivel még nem találtunk jobb módot egy styl' jellemzésére, mintha próbát adunk abból. A' szerző a' parasztoknak egy 1359-beli aratását beszéli-el, mellyben azok' egyike, a' nagy Ferre, negyven angolt megöl, 's aztán meghal, mivel, még mielőtt arczáról a' csata' izzadságai lesepogtek volna, ivott. „Az embernek, mond Michelet, lehetlen el nem érzékenyülni e' szende elbeszéléstől. E' parasztok, kik csak önvédelmökre fegyverkeztek-fel, miután engedelmet könyörgtek; e' dicső 's alázatos férfiú, e' jólelkű óriás, ki olly engedelkeny, mint sz. Kristóf a' legendában — mind ez a' népről szép szemléletet nyujt. Miután ellenfelét megverte, mint kalászt a' szérün 's eléggé összedulá fejszéjével, 's felhevült 's megszomjazott, a' jó pór hideget iszik 's odaterülten várja halálát. Túrelem! az állat kemény hadi nevelésben, angolyok' vesszője alatt emberréleand. Szorosabb korlátok között izzó fogókkal szaggatva levetkezi magáról az állatit 's átváltozik: Jacques-ból Johanna orleansi szűz lesz. A' szokott kitétel: *jó Francia*, a' Jacques-ok' és Marcel-ek' korszakától ered. A' szűz így szólанд akkor: *szívem vérzik, ha egy francia' vérét látom folyni*. Illy szó elégséges volna Franciaország' tulajdonképi kezdetét kijelelni a' történetben. Azóta van hazánk. Igen, e' parasztok francziák; ne piruljatok! ez már a' francia nép, te vagy az ó Franciaország! Szép vagy rút alakban tüntesse őket előtökbe a' történet, Marcel' csuklyája vagy Jacques' öltönye alatt — őket nem kell félreismernetek! Mi részünkről a' nemesség' valamennyi! villongásaiban, lándzsatörésekben, miben a' gondtalan, aggatlan Froissard gyönyörködik, a' szegény népet fogjuk keresni. Felfogjuk azt ama' nagy vérengzésben, a' nemesség' sarkantyúja, a' lovaknak lábaik alatt. Bemoszatolva, elrúttva, a' mint van, hozzuk a' jogosság', 's a' történet'

világa elébe, hogy hozzá mondhassuk: te vagy az én atyám 's te az én anyám! ti könnyek közt nemzetetek engem. Ti vért 's verítéket izzadtatok, hogy nekem francia hont szerezzetek. Áldottak legyetek még sírotokban is. Isten őrizz, hogy valaha megtagadnálak titeket.“

Sajnálkozzanak bár mások, az illy hatásteljes mondatok felett 's használják ürügyül, megtagadni Michelettől a' történetirói nevet — illy nemes szavak nem hagynak minket érzéktelenül 's egykedvűleg 's mi részünkről annak, ki azokat írta, azt fogjuk mondani: isten őrizz, hogy megtagadnánk valaha téged! — Nem! a' történetiró nem csupán a' múltnak kürtöse, neki nem csak afféle memnoni oszlopnak kell lennie, melly a' hangot mindég csak kívülről veszi-be; a' történetiró leginkább ember, ki szeret és gyűlöl, haragszik és érzékenyül; én nem keresek benne szívtelen birót, ki törvény szerint ítél, hanem esküttet, ki isten 's emberek előtt öntudata szerint beszél.

Blätt. z. Kunde d. Literatur d. Auslands (No 29—31 1838.) után

Fekete Soma.

GRIEGAL SZEMLE.

TÖRTÉNETTUDOMÁNY.

History of Europe during the French Revolution 1789—1815. By Archibald ALISON F. R. S. E. Advocate. London, 1833—1836. Vol. 1—5. n. 8.

A' történettudomány' szüksége az emberi eszmélés' és ébredő műveltség' legkorábbi törekvésével van egybekötve. De ép' azon oldalról, hova ezen szükségnek eredetikép' leginkább irányozva kell lennie, legkevésbé van ez kielégítve. Mert a' megtörtént' ezen lánczának kezdetét és célját tárgyazó fontos kérdésekre, mellyekhez a' nyomozó szellem leginkább folyamodik, nem képes megfelelni másként, mint vallási és philosophi képzeletek által, de a' miknek fenségesb világa a' hozzánk közelebbi történeteket homályban hagyja. Ha tehát nyomozásunk felhagy azon meszszeséggel, 's a' legközelebbhez fordul, ha a' jelent 's ennek miképeni letét, tehát a' legközelebbi multnak történetét ismerni akarja, mellyben tulajdon életsorsunk készült, igényeink itt is többnyire megcsaltnak. Mert míg némelly középszerű időket, mellyek csak sok köztagzatok által függnek össze velünk, teljesen átnézünk, bő kutfökből a' lettdolgokat kikutatjuk, 's azokat a' legkissebb körülményekig felvilágosítjuk, addig azon eseményekre nézve, mellyek hennünket legközelebről érdeklenek, 's miknek befolyása tulajdon életünket felteszi és keresztülfolyja, épen nem vagyunk egyenlő haszonnal,

Már az események' külső formájára egy pillanatban ráismerni 's azt minden változásokon keresztül kísérni, mindég terhes és gyakran lehetlen; a' nézőhelyek' soksága, nagysága és különbélesége mellett minden közvetlen észrevételnek elégtelennek kell lennie; a' legközelebbi tudósítások pedig hamariak, felületesek, zavartak, ellentmondók, tévedés és szándék elcsufítják az igazságot, önzés és erőszak gátolják a' kutatót; a' legértőbb tanúk némák, a' legnyiltabbszívéük kétesek maradnak. Maga az az álláspont, mellynek az időtörténetek' végig-tekintésére nézve a' legkedvezőbb-

nek kell lennie, egy együttmunkás uralkodó', egy felvi-
gyázó országhatóság', egy kutató törvényszék' álláspontja
nem nyújt tökéletes biztosságot, az e'féle legmagasb előké-
pek hiányoknak és csalódásoknak tétetvék ki, tévelygés-
és csalárdsággal bajosan küzdve. De ha a' történetek' külső
formájával, mi nagyobbészint érzékileg kipuhatható, még
keveset nyernénk is; valódi történeti belátás által szükség
az indító erőműbe hatni, a' kedély- és szellem-irányokat
kikutatni, a' természet', akarat', és mind kettő feletti ha-
talom' — nevezzük ezt bár sors' vagy gondviselésnek —
erőit munkásságok közben elkülönözni, kiegyenlítni, össze-
foglalni. Itt minden a' lettdolgoktól függ, mik a' közönsé-
ges észrevevést kikerülilik, mik mindenütt szellemi segítség-
re, szabados megvallásra, szerencsés megfejtésre, végetlen
ajánlközások' pontos és érett fontolgtására szorúlnak. De
itt van közönségesen azon hely is, hol gazdagság helyett
legnagyoobb szegénységet találunk. Az élet csak az eltűnés-
ben látszik magát leleplezni; azon arányban, mellynél fogva
a' multak a' jelentől elválnak, lesznek csak azok a' törté-
netírás által közelíthetők, miután a' közvetlen részvét és az
eleven egyetértés távozanak. Az élet' ezen hatása mennyire
vonúl vissza gátló- vagy homályosítólólag az események' minő-
sége, belső életereje, külső helyettesének tartóssága szerint
igen különbözö, 's még egyes esetben is bizonyossággal ne-
héz meghatározni; de általában állíthatjuk, hogy a' jelenre
nézve legmelegebb események a' másod vagy harmad nem-
zedéknél tetemesen meghűlnek, 's azután akárki hidegen
bánhatik velek. És valósággal így látjuk azon tárgyakat,
mellyek eleinte csak az uralkodók', országférfiak' és vezé-
rek' kezeiben 's ítéletében valának, lassanként a' történet-
dolgozók' körébe, a' professorok' kezébe esni, 's végre,
összezsugorodva és elkoptatva, a' nép' közjavává lenni, hol
nem sokára vagy elvesznek, vagy legjobb esetben mesés fel-
élesztés által elváltozva tovább-élnek. Ha azokat egy igazi
történetíró szellemi erővel együtt hű képbe foglalja, vagy
későbbben azokba tudós éles-elmével éltet adva eltemettetés-
sökből újra előhívja, mindég csak szerencse, mi felől sem-
mi idő, semmi hős biztosítva nem lehet.

Minden nehézségek' ellenére mégis a' művelt nemze-
teknél, kik szabadság- 's öntudatban élnek, megújítatik azon
próba, hogy a' jelenhez legközelebbi történetet is lehető
pontossággal megismerhesse, 's azt összefüggésében előad-
hassa. Természetesen Német- és Franciaország' 's Anglia
ezen törekvésben legelől állnak; míg Olasz- és Oroszország
csak feltételesen vesznek benne részt, Spanyolország és Por-
tugalia pedig legújabb életüket idegenkezü feldolgozásból is-
merik, 's csak épen ez utóbbi években Spanyolországra

néze Toreno gróf' munkája formál egy késő és eddig egyedülálló kivételt.

Mint bannak a' francziák tulajdon legújabb történet-irásokkal, 's az ezzel egybeszótt más nemzetekével, eléggé ismeretes és nagy tárgya a' beszédnek. A' belátó észnek, az eleven, tiszta előállításnak, és mennyiben tulajdon ügyöket érdekli, az öntapasztalaton alapult tudásnak és szorgalmatos nyomozásnak rendkívüli elsőégeit általában nem lehet írásaiktól megtagadni.

A' németek már azon tekintetből is rövidséget szenvednek, hogy ritkán fognak oly személyek a' dologhoz, kik életökön keresztül megismerkedtek az eseményekkel, hanem többnyire olyanok, kik tudomásukat, tulajdon bizonyos birtok nélkül, szűkölködő és kétes adatokból, fáradsággal szereztek össze, és sem a' valódi anyaghoz, sem a' magasabb álláshoz nem könnyen jutnak. Ez egész általánosan legény mondva, ezt a' meglevő könyvek közül egyikről sem értjük világosan; sőt inkább, örömet meghagyjuk mindegyiket különös becsében, 's igen jól tudjuk, hogy sokféle hiányra és szándékra, sokféle munkák is szükségesek és elegendők. Azonban itt is úgy vagyunk vele; mint ez annyiszor történik a' német ügyekben, hogy a' legjobbat bírjuk, a' nélkül, hogy számba vennők, kivált ha a' forma a' tartalmat nem csillogtatja. Ezuttal csak Heerennek az európai státusrendszer' történetét emlíjtük; mint oktató kézi-könyv eléggé ismeretes és tökéletesen megismert becsú munka; de csak szűk és száraz kézikönyv, oly német sajtóság, mit gyakorta találhatni; egyszersmind a' szorgalomra, dologértő belátásra és illő méltatásra néze maga e' könyv egész sereg más munkákkal felér, 's könnyű volna e' tartalomteljes paragrafokat jegyzeteikkel együtt egybeolvasztani, 's nagyobb kidolgozás által az egészt egy tetsző elbeszélés' folytonos textusává átváltoztatni. Illy elbeszélési próbák, mint millyekben más részről bőséget látunk, igen is gyakran ép' azon állatórészeket nélkülözik, mikkel azon munka bőven bír.

Az angolyoknál oly tulajdonokat veszünk észre, mellyek által ők részint a' francziákhoz, részint a' németekhez közelítnék. Hogy ők ezen feladatban: a' legújabb időt történeti áttekintésben megérteni, — legszerencsésebbek, senki nem kétli, ki az ő összes állapotjok' hasznát megismeri és megfontolja. Régyökerezett szabadság' és nyilvánosság' teljes eldeletemben, nagy és terjedt kiművelődés mellett, a' komoly munkásság' és erős önértet' szünteleni befolyása alatt, történeti munkáikban kora és biztos dologértőket, gondos szorgalmat, alapos tudományosságot, szabad áttekintést, és igazságos, mértékteljes ítéletet kellemes előadással tudtak összeegyeztetni. Egyoldalúabbak a' németéknél, de kevesebb a' fran-

ciaiknál, kik viszont elevenségben és fényben haladják meg őket. Szárazabbak és józanabbak, mint ezek, alaposságokat még sem keresik kicsinységekben, 's ha ők azt, mit mi történet' philosophiájának nevezünk, egészen nélkülözök is, nem részegeskednek képzelődési képek iránt forrongási tudósságban, mint ez nálunk annyiszor megtörtént. Országukra 's népökre tartanak, de hiú túlbecsülés nélkül, 's az idegent, a' mennyire kiismerhetik, okosan és igazságosan ítélik meg.

A' legterjedettebb és fontosabb munka, mellyet Anglia az idő-történet felől legújabbán átadott, ez, mi itt közelebbi vizsgálat végett előttünk fekszik. A' sz., Alison Archibald, jótudós és ügyvéd, ismeretgazdag és belátó, figyelmes és munkás lelkü, korának eseményeit nem közönbösen vizsgálta; neki a' megélt becses, átvizsgálá, megfontolá azt, 's kényyszerítve érzi magát, ugyanazt összefüggő következtetésben áttekinteni, 's igazmondó, igazságos, szívreható, 's kivált tanulmányos rajzolatban előadni. Ezen érdekből ír ő; nem tulajdonkép tudományos 's nem is művészi ösztönből; de még sem zárja ki ezen ösztönöket, hanem hivatása csak közép ösvényt tart, mellyet művelt nép-szerűnek nevezhetünk; ő közönséges emberi részvéthől ír, mi újra valami angolyost tesz fel, mint méltán is; ő ezt nem titkolja, 's olvasói természetesen legközelebb az ő földiei.

Megengedhetjük, hogy Európa' történetírása a' francia forradalom alatt csak mint ennek történetírata mutatkozik, míg más országoké ugy említetik, a' mennyiben általa az felrázatik. Mert valóban e' nagy mozgás mellett minden, a' mi benne nem részesül, alunni látszatik, 's már kezdettől óta csak a' mindannyiszori főesetek, mint mindennek vezérfonala, emeltetnek ki a' közönséges történetírásban. De magában az alvásban is, a' mi némely esetben inkább csak tetsző, még van annyi élet, hogy midőn az alárendezést megengedjük, egyszersmind ne gondoljuk, mintna valódiilag azzal minden megtörtént volna. Mi ezen előttünki öt kötetben, melly az 1789—1806ig terjedő történetet foglalja magában, Német-, Olasz-, Orosz-, Svéd- és Spanyolország' belső történeteiről és kifejtődéséről semmit sem hallunk; csak Lengyelország' utósó szétbomlása, mint a' francia forradalomra befolyással bíró esemény, mondatik el körülményesebben; egyébiránt, Franciaországon kívül csak Anglia fordul még elő némely tekintetben mint önálló, 's mégis nehezen bővebben, mint azon részvét kívánja, mellyben Anglia a' Franciaországgali küzdelemben osztozott, hova azon időpontban csaknem egész státuselete fordítva volt.

Az angoly, mint már olyan, a' forradalomnak bizonyosan ellensége, 's szerzőnk nem tesz benne különbséget. — Ámbár Angliában is a' francia mozgások' kezdete elhírlelt

tetszést és szenvedélyes pártolókat lelt, kiknek tüzes munkássága még az ősalapu országalkotmányt is fenyegeté, és a tulajdon stathashatalom ellenére az eddig leggyűlöltebb versenytársi-nép' stathashatalmát kedvelé, mégis megjegyzi a szerző maga, hogy a' küzdés' lefolytában, 's annak tetőpontján, a' haza' veszedelme és dicsősége a' helyesen uralkodó stathashatalomnak elleneit is magával ragadá, és az Angliát érdeklő érzések általában túlnyomókká lettek; úgy hogy Franciaország, hol az események ugyanazon időben a' korábbi reményeket megcsalták, utóljára minden részről ellenségnek nézetek, 's hévvel támadtatek meg. De a' sz, nemcsak nem hazai állása —, hanem különösen személyes meggyőződésénél fogva is ellensége a' forradalomnak. Hanem mégis inkább megegyeznék annak némely elvei- és céljaiban, mint magokban az eseményekben. Ő a' franciaországi dolgok' elébbi állapotát csúfosnak és erőtlennek találja, javításokat szükségesekeknek lát, a' megtörténtből sokat nyereségnek néz; ócsárolja az olly kormányokat, mellyek a' népért, a' legalsóbb 's szegényebb osztályokért semmit nem tesznek, és olly sok uralkodók' bukását és enyészét ezen késedelmezés' igazságos büntetésének tekinti; mindazáltal erkölcsiség- és kereszténységből indulva ki, a' királyságnak hódolva, a' fennállót fenntartva, csak szelid és békes, nem pedig erőszakos és viharos előrelépéseket akar, 's minden legvégső rendszabályokat és segédeszközöket félrevet, mellyek által a' forradalom győzött ugyan, de egyszersmind intő példa leve, minő veszélyt 's inséget okozhat a' világnak illy hirtelen és heves bánásmód. Illy nemü viharokrai visszapillantása közben, mellyekben azelőtt az ő hona is szenvedé, legalább azzal vigasztalja magát, hogy az angol forradalom a' francziával özszevetve nem volt olly kegyetlen, 's nem is került annyi áldozatba; melly állítás azonban még némely tekintetben közelebből lenne felvilágo itandó.

Azon öntudatban, hogy magát a' kitűzött tárgyban személyesen ellenségkép' tartsa, szerzőnk annál inkább is vigyáz, hogy a' történeteket részrehajlatlanul rajzolja, 's lélekismerete' biztosítására különös segédeszközt használ. Mindenütt, hol csak lehetséges, azon lett dolgokra, mellyeknél amaz ellentét kiváltkép rá hathatna, bizonyítványokat leginkább a' más rész' íróiból hoz fel, 's hogy kétes adatoknál ezen más félért inkább többet mint kevesebbet tegyen, mindannyiszor egy bizonyos szám-arány által segít magán: „The reader, úgymond, will find every fact almost in the internal history of the revolution supported by two republicain, and one royalist authority; and every event in the military narrative drawn from at least two writers on the part of the French, and one on that of their opponents.“ Semmi-

kép' sem engedhetjük meg ugyan, hogy ezen bánásmód által a' lettdolgok' valódi értéke kezességül szolgáljon, de benne a' jó akarat' teljesértékű zálogára és azon becsületes véleményre ismerhetünk, minél fogva a' szerző e' szükségtelen kényszerítést magára vevé.

Előadása' valódisága- és pontosságáért további jótállását azon ügyekezeteiben igéri, hogy az ellenkező nézeteket és okokat, melyek közmunkálkodásoknál szóba jöttek, a' lehetőség ugyanazon szavakkal adja, melyekkel elmondatva voltak. Ez különösen a' francia nemzeti-gyűlésben tartott vitáknál történt, miknek szónoki erejéről csudálattal szól. Ő úgy vélekedik, hogy itt a' szónokok' eredeti szavai a' hív előadásra elkerülhetlenek valának, 's ha első kötetei az által valami dramaticai tekintetet nyertek, a' régiek', Thucydides', Sallustius', Livius' és Tacitus' példájával mentegetődzik. Mi itt a' szerzővel semmikép' nem érthetünk egyet. Hogy ő azt mintegy visszásságnak vallja, mit a' mi véleményünk szerint inkább elsőség gyanánt dicsérni kellene, hagyjuk békével. De azon kettős tévedés, melybe a' régiek' egyébiránt alapos ismerője, 's a' beszédek' és viták' nemében jártas angol jut-hata, csudálatos. A' francziák' vagy angolok' hosszú beszédeit és teljes vitáit terjedelmesen közleni még egy történetíró sem próbálta, a' mi szerzőnk sem, ki itt inkább okosan jár el, és illynemű legfontosb tanácskozásokat többnyire kevés oldalra bir összeszorogatni. Már pedig valamely beszéd' kivonata azért még nem helyes és híven közölt, ha belőle egyes tételek és szavak pontosan elmondatnak. ellenben összefüggésökből kiszakasztva, az azokat szülte-gondolat-sor és azon szenvedély' kinyomása nélkül, mely rá hatott, azon idézetek könnyen csalékony képet nyújthatnak, 's magával a' szónokkal tulajdon szavaival azt mondatják, mit mondanía soha eszében sem volt. Sokkal biztosb, ha a' történetíró, ki csak röviden közölheti azt, mit a' szónok részletesen szóla, ezen mondottakat a' szónok' értelme 's szelleme, úgy helyezete és czélja szerint egészen tulajdonává teszi, 's tulajdon veszélyeztetésével tartalmát és hathatóságát olly szabad szavakkal ismétli, melyeket legillendőbbeknek gondol. Innét természetesen a' szónok' tulajdon szavai, hol azok a' tartalomra vagy festésre nézve kiváltkép' rajzolóok, nincsenek kirekesztve; de az is megtörténhetnék, hogy a' tudósítás ugyan a' valósággal használt fordulatok közül egyetlenegyét sem közölne, 's az egész folyamatnak mégis világos és teljes képét adná. Azon régi történetíróknak, kiket a' szerző felhoz, még nagyobb feladatuk volt; az eredeti beszédek, melyeket közölni akartak, nem léteztek többé, 's nekik azokat költenie kelle, hogy ők ennek illyképen, mint valósággal, meg is feleltek, hivatásuknak legnagyobb tanúbizonyúsága. Mi

ezen szokást visszaállítandónak javállnók, ha azt azon körülmény, hogy a' legújabb beszédek mégis valósággal teljes kiterjedésekben meg vannak 's mindenütt megtekinthetők, az illy, a' legcsekélyebb kutató hasonlításnak kitétetett változatot csaknem lehetlenné tenné. Az újabb történetíró a' viták körül valóban mindég zavarban lesz, 's vagy a' történeti előadás' legnagyobb diszéről mond le, midőn száraz és hiányos kivonatot nyújt, vagy egy merényt visz végbe, minék legnagyobb foganata mégis legkevesbé sem lenne köztetszést biztosító. Szerencsére a' gyakorlat itt is legtöbb esetekben segít a' megszorított szándékon, 's többet és mást nyújt, mint ez ígérhetne. Így van szerzőnkkel is, ki ép' a' francia nemzeti gyűlési beszédeknél, hol olly pontosnak kelle lennie, legkevesebbet tett; ellenben az angol parlament' néhány későbbi vitáiban, hol szabadabban mozgott, némelly jeles, 's ha szóban nem is, de gondolati- és szellemileg mégis hív képeket állíta fel.

Személyes valódi véleményét épen nem akarja titkolni; azonban azt az olvasóra sem tolja fel, hanem őt a' melletti 's elleni okok' előterjesztésével azon állapotba helyezni, hogy maga szabad tulajdon ítéletet képezzen. Ő ezt tiszteletesen e' következő szókban nyilvánítja: „No attempt has been made on any occasion to disguise the real opinion of the author, but on the contrary, the conclusions which he thought fairly deducible from the events which were recounted, have been fully given, with the grounds on which they are founded. But, at the same time, he has exerted himself to the utmost to give the arguments with force and accuracy, which were advanced, or may be advanced; for the opposite side of the question; and those who do not go along with these conclusions, will find in the context the materials for correcting them.“

A' szerző őszintén megvallja, mint áll meggyőződése azon eseményekhez, nem tagadja meg irántok előszeretetét és vonzódását, de szenvedély távol van tőle, 's így törekszik az egész könyvön keresztül nem annyira részrehajlatlanul, hanem állhatatos érzéssel is mindég igazságos lenni. Az ő igazságossága a' tiszta-emberin, az erkölcsileg-társaságos méltánylaton alapúl; a' talentom' egész nagyságát, 's a' lélek' minden erejét szívesen megismeri; az erő' és hősiség' erényeit nagy becsben tartja, de a' szelidséget és nagy-lelkűséget legörömelebb dicséri, 's azt barátnát úgy mint ellenségnél egyformán emeli ki. Átalányos jó-akarat lelkesíti, egy nép' virágzását sem irigyli, nem tarthatja jónak 's helyesnek azt, mi az embereket nyomja, és károsítja, ezt a' legegyszerűbb bélyegekül veszi: ennél fogva kétségkül helybenhagyásra számolhat.

Ha már azon kutfőket tekintjük, melyekből előadása merített, úgy igenis tudományos tekintetben a' könyv' legyengébb oldala ötlik szemünkbe. A' harmadik kötethez csatlott jegyzéke azon munkáknak, melyeket gyakran előhoz, nem kevés ugyan, de mégis aránytalanul csekély azon irományokhoz képest, melyek itt eredeti kutfőkként lehetének használhatók. De ez' utóbbiakra a' szerző épen nem is tér vissza, azokat ismerni, 's legkevesebé azoknak teljes átnézetével birni sem láttatik. A' legközelebbi 's közelítőbb segédeszközöket használja, melyekben a' tulajdonképi oklevelek és bizonyítványok már feldolgozvak, Thiers', Lacretelle', Toulougeon', Jomini', Dumas Máté', Scott Walter' általános, Rulhières', Botta', Napier', Londonderry', Fain', Southey' különös előadásait, Schöll', Michaud' gyűjteményeit, 's különösen az Annual-Registerét, minden lehető naplótak, köztök Károly főherceg' munkáját is, Gentz' és Staël asszony' irományait hasznára fordítja. Ugy látszik, hogy e' legkülönserűbb segédeszközök criticaí próbát használtatásuk előtt nem tapasztaltak, 's felváltva idézgetnek; hol egyszerismind a' fennérintett száma-arány is figyelembe veendő. De ha ez' első alapoknál olly hiányok vannak is, még sem következik belőle olly nagy visszasság, mint gondolhatnók. A' szerző mindenütt okkal móddal munkálkodik, józan-felfogása a' lettdolgokban többnyire a' valót ismeri meg és emeli ki, 's jó tapintása igen sokszor helyre hozza egyesekben azt, mit az általános criticaiban nélkülöz. Minden esetre dicséretes azon nyíltszívűsége, mi szerint ő valósággal könyveit, 's nem ezek' idézeteit hozza fel, melly olly dugárkodás, mit némelly történetíró, mint bebizonyodott, igen is szeretne próbálni! Minden is más formát vesz fel, mihelyt angol viszonyokkal foglalkozik. Mint elvének híve, itt is örömezt idegen és azért gyakran alárendezett bizonyítványokat hoz ugyan fel, a' jobbak és hitelesebbek mégis megette állnak, 's a' parliament' irományai, a' hiteles tudósítások és emlékiratok teszik lényeges tartalmát. Némelly történeteknél, p. o. a' 1806ik évi Anglia és Franciaország-közi békeegyezkedéseknél az angol levéltár' eredeti, eddig még soha ismeretessé nem tett oklevél-íratait használá. Néha a' szerző' egészen személyes ismerete és kezessége is feltűnik. Nagyra lehet még különösen azon szemlélődését is becsülni, mit ő személyesen Német- Olasz- Helvetia- Németalföld- és Franciaországok' legfontosabb csatatérein szerze magának, 's miből előadására némelly tisztább nézet és kedvező felvilágosítás árad.

A' pontosságban valóban nem igen szigorú. Könnyen kikerülhetett botlásokra és hirtelenkedésekre akadunk. A' hadseregek' felszámításában, az adatok aránytalanul vannak
1840. VI. 17

egymásellenében téve, és p. o. a' francia részeu Spanyol- és Olaszország elleni csapatok odaszámítvák, de a' szövetségesek' részéről a' Spanyolok és Piemontiak nem, kik azoknak ellenében álltak. Hogy Lajos Ferdinand herceg, ki' Saalfeldnél esett el, a' király' testvérének állítatik, megbocsátható botlás; de kevesbé elnézhető az, hogy a' porosz hadsereg' mai szerkezete már a' francia forradalom' kezdetére tétetik által. A' nevek' figyelmetlen írása is dorgálást érdemel: Neckar, Bournonville, d'Armstadt, Weissenberg, c' helyett Necker, Beurnonville, Darmstadt, Weissenburg, a' német íróknál is szüntelen előforduló hiba Chateau-Cambresis, e' helyett Cateau-Cambresis, miut azon helyet valóban nevezik, 's illyfélek' többen.

Ellenben az írásmódot és előadást különösen dicsérnünk kell. Tiszta, értelmes, a' tárgyak' változatossága szerint különböző, 's még is egészben véve egyenlő. Azon különféle állator-részek, mellyek kidolgozandók valának, jó folyamatba hozvák; méltó komolyság és vonzó elevenség vannak itt párosítva. Diplomaticai alkudozások, parlamenti viták, pénzügy 's hadviselés illő módon adatnak elő. A' szerző különös figyelmet fordít a' hadeseményekre, mellyeket ő nagyobb szakaszokban, 's hol lehet, minden táborozást összefüggésben, elkülönözve beszél el. Azokat az ő előadásában több átnézeti világosság és rend bélyegzi, mint olly leírásokban, miknek írója előtt a' hadiélet ismeretlen. Ezen elsőség a' tengeri-csaták' rajzolásában nagyobb szemléletre lép, 's illyen alkalmaknál maga az előadás is emelkedik, 's az olvasó legforróbb részvétre ragadtatik. A' trafalgari csata' elbeszélése igazi remek. Nelson itt legmagasb' hirponton tűnik fel.

Azon elmékedésekről, mellyek az elbeszélésekhez gyakran ragasztattak, csak azt mondhatjuk, hogy nem helytelenül állnak azok mindannyiszor helyeiken, 's nem igen sokszor fordulnak elő. Ámbár az angol 's az ő politicalai műveltsége itt sem tagadja meg magát, de mégis az egészben kevesbé politicalaiak azok, mint inkább általános emberiséget tárgya-zók, mellyekben egészséges ész és járatos átnézet tanúságos haszonra fordítást nyujtanak. Thucydides-, Xenophon-, Tacitus-, Sallustius-, Machiavelli-, Hume-, Gibbonból, mint Horác- és Byronból több ízben szövetuek illő helyek a' text-be, 's ezuttal is dicsérnünk kell, hogy ez csak helyes alkalmakkor 's azon mértékben történik, melly a' jó hatást nem veszélyezteti.

Ezen történettömeg' összes tartalmán itt criticailag keresztül mennünk, tőlünk senki sem várja. De mégis ittott némelly egyes helyeket kiemelhetőknek gondolunk, kivált oly-lyakat, mellyek angol viszonyúak, és vagy a' könyv' cha-

racterét közelebbről ismertetik, vagy pedig magokra nézve nevezetések.

Hogy a' szerző, hol igazságosság és köz emberi érdek fordul elő, előszeretétét és idegenkedését félreteszi, 's előjövő esetben a' francziákat ép' olly örömetst dicsérni mint földieit feddeni kész, már előbb érintők. Igy dicséri mindjárt Bonaparténak első fellépésekor a' touloni visszafoglalás-kor az általa bizonyított emberiséget. A' *Le Vengeur*, franczia sorhajó' elsüllyedését, melly a' bretagnei parton Lord Howe admiral és Villaret-Joyeuse közti tengericsatában az 1794ki 1. Juniusban kifúratott, e' következő sorokkal festi: „The heroism of the crew of the *Vengeur* is worthy of eternal remembrance; though sinking rapidly in the water, and after the lower deck guns were immersed: they continued vehemently to discharge the upper tier; and at length, when she went to the bottom, the crew continued to cheer, and the cries, „Vive la république“, „Vive la France“, were heard as she was swallowed up in the waves.“ Szintolly készséggel dicsekszik a' rongyos franczia katonák' fenytékével, kik Pichegru alatt Hollandiába előnyomultak, 's Amsterdám-bai hemenésökkor a' tűró nélkülözésnek legszebb példáját adák, és mint a' szerző megjegyzi, példás magaviselete által ügyök' pártolóit igen szaporíták. A' franczia tengerészek' jellesege a' Nilus' kifolyásainál történt tengericsatákban csudálatlaltal ismertetik meg. Dumouriez', Pichegru', Moreau', Massena' vezér-talentomai, Mirabcau' túlnyomósága a' szónokszeken, Napoleon' belső nagysága, 's minden kortársait sokkal túlsugárzó dicsösege a' legigazságosb méltánylásra találnak. Ez utóbbit azon vádaktól menti fel, mellyek neki Aegyptusban magaviseletéért igazságtalanul nyakára tolattak. A' mit a' szerző az ellenségnél dicsért, legnagyobb joggal dicsérheti azt földieinél is; ily dicséri azon emberiséget, mélylyet Sir Sidney Smith szinte Toulonnál gyakorlott, és a' yorki hercegeét Flandriában, ámbár ez, mint vezér nem dicsérteik; ellenben Nelson, Anglia' ezen egyébként e' szerzőtől is legfőkép' dicsőített hőse, Nápolyban elkövetett iszonyok-és kegyetlenségekért keményen kárhoztatik. Burke', a' nagy szónok', Pitt' és Fox', a' statusférfiak' dicséretét, azon erőteljes és kitartó statuskormányzásét, mellyel Anglia azon iszonyú küzdést egy ideig maga küzdé, 's végre győzedelmesen végzé, minden tekintetben csak igazságosnak tűnik fel, 's ép' azon módon, melly másutt is történt. Washington felől azt mondja: ő Angliának legnagyobb dicsösege, „to have given birth, even amidst transatlantic wilds, to such a man“

A' franczia kivándorlók' kiszálása Quiberonba, 's az ő ottani kiirtatásuk az angol kormánynak elégszer szemére lobbantatott, mintha ő vette volna célba, vagy legalább nem

gátolta a' kelletlen idegenek' feláldoztatását. Szerzőnk a' bizonyítványokat összehasonlítja, mellyekből kiviláglik, hogy a' kivándorlók magok készítették a' tervet, 's végrehajtását eszközöndők, az angol seregek' segítségét el nem fogadják. A' legszebb reményektől mámorban ügyöket mint csupán francziát akarák nézetni, 's a' legszillogóbb sikerre számoltak. Csak ismétlett kecsegtetésöknek engede az angol kormány, 's midőn seregekénti összetódulás helyett, minek majd egész táborni kelle formálnia, mellynek számára ők 80,000 egyenruhát és 80 ágyut hoztak magokkal, a' köztársasági csapatok jelentek meg, 's a' kiszálottaknak semmi szabadulások nem volt egyéb az angol hajó-hadnál, ez, nem készakarva, hanem a' legerősebb szélvész által, mellyel neki több napokon át igen kelle küzdenie, kényszerítve, a' partot elhagyta, 's csak egy, a' parthoz közelfekvő gyorshajó fordíthatá elégtelen tüzet a' kivándorlottak' javára.

A' hajóhad' kettős zendüléséről elbeszélés nevezetes, melly 1797ben Anglia' hatalmát legerősb alapjaiban fenyegeté, 's hol a' kormány, erejének hasonló tudatában ép' olly helyesen engedni, mint állandón megmaradni tudott. A' szerző megengedi ugyan, hogy a' Franciaországól hirdett szabadság és egyenlőség az angol matrózoknál nem marada befolyás nélkül, de hogy a' francia hatalmazottak a' zendülést titkos bujtogatás által okozták vagy segítettek volna, feltétlenül visszaveti.

A' yorki herczeg' Hollandia elleni szerencsétlen vállalatánál 1799ben, melly a' Helderre kiszált angolok' megalázó eltakarodási-egyeztésével (Abzugsvertrag) végződött, a' szerző Anglia' nagylelkű magaviseletét a' hollandi érdekek' és az itt fennforgó szövetségviszony' kimelése' tekintetéből teljes joggal emeli ki. A' közvélemény a' száraz-földön még most is kész nagyobbára az angol statuskormányzástól illy bánásmódot megtagadni.

A' legnagyobb vádakat Angliának az általa gyakorlatba vett tengerijogra nézve kelle tapasztalnia, 's e' tekintetbeli állított elveinek alkalmazása csaknem közönségesen a' legigazságtalanabb és legvakmerőbb erőszak gyanánt lobbantaték szemére. Mi itt a' jogkérdés' taglalatába nem ereszkedünk, de olvasóinkat azon előadásra figyelmeztetjük, mellyet szerzőnk ad, 's mi szerint Grenville és Pitt ministerek által állított elvek nem csak mint politcailag szükségesek, hanem mint népjogilag is alaposok, megmagyaráztatnak. Az e' miatt Anglia és Dánia között kiütött háboruban is tehát Koppenhágának az angolok által történt megtámadása mint tökéletesen kimentett vétetik, Nelson' dicsérete mellett a' Dánok' vitézsége is, mint illik, magasztaltatik.

Ha a' szerző ezen 's némelly mas esetekben felhatalmazottnak érzi magát az angolok' általmára, de a' következőben tettöket igen szigorún dorgálja. Ez Anglia- és Spanyolország-közi 1804-beni háboru' okának megítélésében történik, midőn az angolok még hadüzenet előtt, tehat látszólag békében, Amerikából visszatért gazdag ezüsttel-terhelt négy spanyol fregátát Cadix előtt megtámadának, mellyeknek egyike a' légbe repült, más hárma pedig Angliába vitetett. A' szerző ezen esetet nem sajnálhatja eléggé. Előtte az Anglia' becsületében ejtett mocsok. Ez anuál nevezetesb, minthogy mi egy német remekművet birunk, Gentz' híres könyvét, melly ezen esetet egészen mas színben látja, és a' rendszabályokat, mellyeket az azutáni Melville Lord' (akkor Dundas Henry) és Pittnek, a' britt küzdés' status-oszlopainak védniök kelle, nyomos következtetésekkel igazolja. De minden ékeszólásra, mellyel Gentz írásban, Pitt előszóval a' parlamentben az ügyet védék, szerzőnk keveset ügyel; ő maga ad a' Pitt által tartott beszédből egy kivonatot, de erősen megmarad azon meggyőződése mellett, hogy azon történetben népjogi jogtalanság követtetett légyen el. Tulajdon szavait ide helyhezük: „Thirty years have now elapsed since this question, so vital to the national honour and public character of England, was thus fiercely debated in Parliament and the nation: almost all the actors on the stage are dead, or have retired, into the privacy of domestic life, and the rapid succession, of other events has drawn public interest into a different direction, and enabled us now to look back upon it with the calm feelings of retrospective justice. Impartiality compels the admission that the conduct of England in this transaction cannot be reviewed without feelings of regret. Substantially, the proceedings of the English Cabinet were justifiable, and warrented by the circumstances in which they were placed: but formally, they were reprehensible, and form enters into the essence of justice in the transactions of nations.“ 'S miután felhossa, miképen mégis Spanyolország valósággal Anglia ellen már régen ellenségkép' munkálódott, 's ebben naponként tovább haladt, így folytatja: „But admitting all this, conceding that ample ground for declaring war existed, the question remains, could the existence of these grounds warrant the commencement of hostilities without such a declaration, while the British ambassador was still at Madrid, and negotiations for the explaining or removal of the grounds of complaint were still in dependence? That is the material question; and it is a question on which no defence can be maintained for the conduct of England.“ Ezt tovább is folytatja, 's így végzi: „It is with painful feelings therefore that the British historian must

recount the circumstances of this melancholy transaction, " 's csak azon különös szerencsének örül, hogy ezen jogtalanság olly nemzet ellen követteték el, melly későbbben annyi jótéteményekkel halmoztaték, hogy a' karóba húzott protestans vértanuként, Anglia jobb kezét tűzbe tartá, mig azoknak büntete szenvedések által kiengeszteltetett. —

Az angol pénzügy felől a' szerző annyi utasítást nyújt, mennyit tudni szükség. A' kölcsönözési-rendszert ócsárolja, melly 1794ben kezdődött, 's mellynek, ha általában, mindjárt kezdetben jobban kellett volna hatni. De akkor, így vélekedik a' szerző, midőn a' seregekre és pénzre fordított csekélyvel nagyobb kiadás foganatos lehetne, melly foganat sok évvel utóbb mérhetlen áldozatokba került, azon magasságról még senkinek sem volt fogalma, mellyre Anglia' erőködése léphet, 's midőn felhozza, hogy Pitt Angliáért 140,000 fegyvereseket, mint legnagyobbat számolt, így szól: „Such was the happy igrorance of this times in regard to the exertions of which a nation was capable.“ Pitt' halála' alkalmával, hol ezen nagy statusférli érdeme szerint méltányoltatik, az ő pénzügyi rendszerének előadása- és fontolgatásának egész szakasz van szentelve. Mint tudva van, a' statusgazdasági nézetek általában, az utóbbi évtizedekben nagy változásokat tapasztaltak, 's későbbben nyert állapotról azután nem nehéz az elebbiek' hiányait kiismerni. Pitt, mint a' vele hasonló esetben lévő Nagy Fridrik, nem dorgálható azért, hogy a' statusgazdasági belátásokban minden kortársainál előbbre nem volt. Mint semmi törvénynek, úgy semmi belátásnak sem tulajdoníthatik visszaható erő.

Fox felől is, ki ellenét csakhamar követé, igen jól beszél a' szerző, 's ritka férfi-jelességeit igazságos büszkeséggel emlegeti, ki hazájának nem csekélyebb dicsőségére válik, mint amaz, 's egyszersmind Anglia' életében az átalányos emberi-oldalt melegen foglalá be, mig amaz annak tisztán angol oldalát hidegen és kiszámítva mutatá elő.

Sajátságos a' szerző' megjegyzése a' Hardy, Thelwell, és Horne Tooke elleni per' alkalmával, kik haza-árulással vádoltatának. A' bizonyságok kétségtelenek voltak, hogy a' nevezettek az ország' alkotmánya' felforgatását egy általok képzendő gyűlés által tűzék ki czélul; mégis felszabadítottak az esküdtek által, 's a' szerző így szól felőle: „Their acquittal by the independent verdict of a British jury, is to be regarded as an eminently fortunate event at that period. After so signal a triumph of popular principle, the most factious lost the power of alleging that the liberties of England were on the decline; satisfied with this great victory over their supposed oppressors, the people relapsed into their ancient habits of loyalty.“

Szembeszökő és kétes szerzőnk' nézete Irföld' viszonya' tekintetéből. Az Irekre nézve nem kedvező ítélete következtetésekbe megy által, miket mi igazságtalanoknak neveznénk, ha nem volna annyi bizonyosságunk, hogy a' szerző' emberi jó érzete nemzeti előítéletek által nem foglaltatik el egy könnyen. Egyébiránt e' tárgy a' legújabb események által annyira szóba jött, hogy annak minden oldala köztanácskozások által eléggé meg van világosítva, 's mi csupán azokra utasíthatunk.

A' szerzőnek még kilencz fontos-tartalmu évek maradnak tárgyából kidolgozandók, az előadás' kiterjedésére nézve munkájának talán még nagyobb része. Vajha ezt is az eddigi kötetekkel egyenlő szellemben folytatná 's szerencsésen bevégezné! Megvallhatjuk, hogy mi elfogultlan olvasóknak', kik a' francia forradalom által támadott azon nagy világrendület' folyását átnézeti összefüggésben magoknak jelenné tenni akarják, semmi más e' nemű könyvet olly jó foganattal nem ajánlhatunk; a' már elfogultaknak pedig, kik eddig csak francia, vagy francia kuttókból merített német előadásokat követtek; ezt még sürgetősben óhajtjuk, hogy az egyoldalú nézetek és ítéletek az ellenoldalú által megvizsgáltassanak és kiegyenlítettessenek. Az időtörténet' csaknem minden részében még nálunk mindég a' francia előadások és adatok uralkodnak, többnyire öntudat nélkül követjük őket. A' francziáknak, előszer a' fegyverekbeni, azután tartósan az írásbani és nyelvbani felsőbbsege, egyesített összehatóságok és bizodalmas fellépésük mindenben, mi Franciaország' dicsőségét es jelentőségét kiemeli, a' többi világnak szabad szavait soká részint elnyomá, részint elkábitá. A' semmit nem tekintő uralkodási erőszak', az angol status-kormánynak hűtlen kegyetlensége' önző haszonleséséről előadások még most is folyamathban vannak sokszor olly személyeknél is, kik nem tudják, sem gyanítják, hogy ők ezt a' nemzetgyűléstől 's Napoleontól tanulták. Pontosb ismeret, igazságosb méltánylat inkább megvallja, hogy ha Anglia azon nagy csatában hadi-bátorság, vezéri talentom, nép-erő és dicsőség által nem csekélyebben áll mint Franciaország, ezt nagyonemű, mértékteljes, igazságos, sőt még nemes politikában sokkal felülmúlja.

De ezen tárgytól átalányosb vizsgálódásokra térünk vissza, mellyeket történetirási tekintetben már több ízben érinteni próbáltunk. Itt egy rövid, mintegy 15 évnvi időközbeli európai történeteknek öt nagy kötetek szentelvék, mellyekbe példás szorgalom és lelkiismeretes gondosság minden lehető összehordozott, mi azon történetnek tartalmát valódi színeben képes kézhez szolgáltatni. Hely- és személyes részletességekből, mik' a' valódi életszint kölcsönzik az eseményeknek, a' szerző annyit vett fel munkájába, a' mennyit

a' kör' mérték-határa csak bevehete. Itt épen nem tömegi átnézet van, mellyben a' különös formák eltűnnek, sőt inkább, az utóbbiakra bizonyosan utasítatunk. E' tekintetben bizonynyal minden meg volt téve, mit megtenni lehete. Mindazáltal, kinek ezen formák már ismeretesbek, ki az ő pontos ismeretökben tulajdonképi életet, újabb viszonyok', szemléletek', és magyarázatok' végetlen különbféleségét találta, nem tagadhatja, hogy a' belső gazdagság, tehát a' teljes jelentőség is, mellyek azon történetidőei, ezen könyv által csak igen tökéletlenül adatik elő, hogy épen a' legjobb, a' tulajdonképi élet, legfinomabb részeiben itt mint egy rostán át esik, 's csak a' durva magvak maradnak fenn. Az öt kötet helyett tiz alig, sőt száz nem egészen változtatná meg észrevehetőleg ezen visszásságot.

Hanem a' körülményes terjedékenységnak ezen erőszakos, és már ki sem elégtethető kívánata' ellenében a' legnagyobb ellentétben egy másik lép fel, melly a' történeti tárgyat rövidbe akarja hozni, 's szint olly szükségességre támaszkodik, mint amaz. Ha az a' helyes adásról gondoskodik, cz a' lehető felvevésre gondol. Valóban, ha figyelmünket az anyag' mérhetlenségére fordítjuk, a' melly kivált az újabb időben olly magasra áradt, 's mindegyre árad, ha meggondoljuk azon szörnű kiterjedést, mellyet a' történetírás' mezeje nem csak külső, hanem belső viszonyaira is nyert, ha látjuk hogy a' történetírásnak, melly az előtt a' kitűnő hatalom' és műveltség' kevés ösvényeire, csak néhány, mintegy kedvező helyzetű országok- vagy időkre szorult össze, most az egész földre 's minden időkre kiterjeszkedni, a' nyelvtudomány', természetvizsgálat', philosophia', műismeret' a' korábbi időkhöz nem is sejtett meghódítást egvűtt feldolgozni, 's új státusok', nemzetek', életsorok' száz egymástól elhányt ösvényöket egvszersmind folytatnia kell, ha elismerjük, hogy ezen kiterjedtség a' legközelebbi századokban, mikor talán, mint már Amerika, Ázsia is az ő eddig állomásozó népeit újra mozgásba hozza, és Afrikának, még historianélküli és barbár népeiben a' történetírás' csirája kikel, ha ehhez gondoljuk Európa' állandó, minden ponton világos, fáradhatlan, soha ki nem elégtett igényét: — megijednünk 's szédülnünk kell, 's az átadás' megbukását elkerülhetlennek tartanunk. Ezen előrelátáson alapult számolásban egy, bánásmód millyet Alison az ő két évtizedeinek szentel, nem engedtethek meg, hanem annak kevés szádrészekre kell leszállítatnia.

Egyfelől, ugyanazon tárgynak száz kötet épen nem elég, más felől öt kötet igen is sok: hogy viselje magát a' történetíró ezen egyformán erős igények közt, melly mérték szerint hozattassék ítélet munkálkodásában?

Az élet ugyan maga is meglehetősen forog ezen kérdések körül, 's némi részben megfejtí őket, midőn majd a' részletességet, majd a' rövidséget kívánja, 's mindenikben a' szükségést veszi. De tudomány- és művészetnek kell segítségül jöniök, hogy tiszta öntudat és világos czélzás által hátrározottabban és hasznosabban elérhető legyen az, mi a' rendezetlen és homályos törekvésnek csak bizonytalanul és szűken van szánuva. Legyen szabad itt egy rövid megjegyzést mondani, melly semmi újat nem foglal ugyan magában, de egy itt szükséges megkülönböztetést terjeszt világosan szem' elébe. A' történetírás mindenekelőtt a' napi-életnek szolgál, annak pillanati, önző szükségéhez képest; minden zárt kör, nem tekintvén tartalmát, érdemét és jelentőségét másokra való nézve, azon egyedüli okból, hogy itt is élet pihegett, átszállítást kér és talál; ne irigyeljük egy városnak, egy tájnak, egy családnak 's így tovább, tulajdon történetírátát, a' hozzátartozók' nyomozó szorgalma forduljon a' legkorlátoltabb tárgyhoz; mi ezen dolgozatokat nem vehetjük félre, ha érdekek a' választott kört sehol sem hágja is keresztül, sőt ha nem tölti is be; illyfélek a' tudományval semmi köze, áll és esik azon élettől, mellyhez ragadt. A' tudomány egészen más feladatot nyújt a' történetírásnak. Az minden történetet mint egészt akar felfogni, 's mindenütt közönséges - történetírásra törekszik; minden különös történetírás annak csak toldaléka. Mint philosophia magát főképp' a' szellemi jelentőséghez, mint tudományosság-hoz, külső lettdolgokhoz tartja. A' tudós vizsgálódó előtt a' közel' érdeke semmit sem ér, nem a' tárgy' érdeme vagy szépsége, hanem annak az egészbezi állása; egy hézagot kiegészíteni a' szomorú Byzantiaknál ő ép' úgy kíván, mint a' dicső Hohenstaufeneknél, chinai dynastiák' sora olly fontos, mint Nagy Fridriké. Ezen foglalatosságnak is, bár gyakorta mi szellemtelenül és szegényül vitessék véghe, hagyjuk meg helyét és szabadságát! Minden építésnek sok kezekre van szüksége, 's minden legcsekélyebb napműnek legyen megjutalma.

De a' történetírás mint művészet bir legnagyobb jelentéssel. Itt minden érdekek és cselekvések egyesülnek, a' tárgy' jelentősége az életeni-részszel jó szembe, melly itt, mint az előtt a' hely- és személybelin, csak a' közönséges emberin csügg. Mindazáltal a' történetírás' művészete nem szabad, mint a' költészeté és muzsikáé, lényegesen a' tárgyhoz van kötve, 's ezt ismeri urának; és ezen alárendezéssel még nem múlt el minden, sokszor önként áldozattá kell lennie. A' történetírás tehát ritka esetekben tulajdonképi remekművet nyújt; az illy sikerült szerencsét könnyű megszámlálni, De az arra törekedés semmi történetmunkának sem engedhető el, mind-

egyik képes ezen magasb irányra, 's maga a' lemondás is az övé, ha öntudattal történik. E' művészségei - törekvésben fekszik egyedül a' történet' megmérhetlen köre' teljesebb és tartósb eltulajdonításának záloga, egyedül benne a' felfogás' kiegészítő mértéke. Már most, minthogy minden történetírás, még a' legbővebb is, lényegénél fogva már rövidítés, nem magát a' történetet, hanem annak csak képeit adja, tehát a' művészet főleg arra törekedjék. Nekünk új előadási módokra van szükségünk, a' történetírás új fordúlatra várakozik. A' nélkül hogy előre megakarnók határozni, hogy a' szörnyü tömegek a' képek' formái' és egyszerűségének minő rövidségére epitomisálatnak jövendőben, csak azon jelentést merészelve meg, hogy mi az új és termékeny módban, mint Ranke a' történetírás' forrásait, akkor is, mikor dúsabban nyitja fel, szűkebbre szorítja össze, nagy előlépést látunk azon irány felé.

Szabad legyen végre még ide tenni, hogy mi ezen kívánt megrövidítéstől némelly kivételt követelünk. Valamint az egyes ember' életében, úgy az egész nemzetségében is különös időszakok fordulnak elő, mellyeknél szemléletünk nem szalad el, sőt inkább betérni, vagy épen megtelepülni akar. Ezek nem épen a' fordulópontok, de igenis a' világosság és gyűjtőpontok, hol a' tulajdonos kifejlődés átalányossá, minden élet-elemeket magába záróvá lesz. A' történetírás' hosszú folytában tulajdonkép' csak négy illy kegyelt idők jönnek elénkbe, mellyekhez a' sz. írás' átadásai nem számlálatnak, mik az ő tulajdon, semmi mással össze nem hasonlítható körét formálják. Görögországban ez az idő, a' persa háboruktól Nagy Sándorig, 's ennek tulajdonképi veleje, Perikles' időkora; Romában Cicero', Caesar' és Augustus' kora, kikhez még némelly későbbi nevek is, idő-távulságukon túl, közel állnak. A' közép-kor sok apróbb, de rendünkre semmi hasonló élet-ponttal nem bír. Csak XIV. Lajos' idejében nyújt Franciaország egy újat, melly szinte jelenünkig nyúlik; és Németországnak a' magáé, a' legújabb, Nagy Fridrikhtől nevezendő időkorbán. Nem nagy fejedelmek, hódítók és hadhősök határoznak itt, nem is philosophok, költők és művészek, hanem a' mind ezen nemek' első nagyságaiban való együttlét ugyanazon életmozgásban, a' részeseülésnek creje és ingere, melegsége és gazdagsága, mik minden oldalról kinyitattak. E' virágzási időkre, miknek összetóduló műveltsége nekünk is a' legszebb, legsikeresh, minden időre nézve legfontosb okleveleket és bizonyítványokat adja, a' rövidítő, összeszorogató bánásmódot csak legutóljára szabad fordítani. Itt az emberi szemlélet mintegy otthon van, itt a' kicsinyt is pontosan és körül-ményesen akarja tudni, minden helyet, minden személyt ismerni, a' különös átadásokat eredetiségökben megőrizni és eldeldni, nem csupán eredményeiket. Illy elsőségné igazlását mint

magában a' dologban alapzót, bebizonyíthatni. Hogy mi e' kiosztásnál a' jelent oda gondolánk, a' közelnek optikai csatlódása gyanánt lehetne tekinteni, de Nagy Fridrik' és Góthe' nevei előre kezeskednek, hogy világosságuk a' próbát minden távolságban is ki fogja állani! Talán husz, harmincz másodrangú korszakok amaz elsők közt kitűnnek; nehezen többen, különös kedvelést mutathat egyik vagy másik, egynehány ingadozás nem árt.

Az előterjesztetből csak azon következtetést vonjuk, hogy a' történetírásnak, ha feladatának híven megfelelni akar, az eddiginél nagyobb mértékben kell öntudat és művészettel bánnia, hogy a' tömeget összeszorítsa és alakítsa, a' végtelen részletekből a' jelentőst és tulajdonképit ki kell emelnie, 's ez utóbbiakat csak a' kegyelt időre és állapotokra kell megőriznie, miknek szemlélése nekünk minden egységeiben fontossá és szeretettünké leve; mire ez előttünk fekvő munka is mértéke szerint igenis törekszik, de kívánatunkat még nem egészen elégíti ki.

K. A. Varnhagen von Ense (Jahrb. für wissenschaftl. Kritik, 1837. No 63. 64. 65. 66.) után

Perföldy.

Histoire de France, depuis la fin du règne de Louis XVI. jusqu'à l'année 1825, précédée d'un discours préliminaire, et d'une introduction historique sur la monarchie française, et les causes qui, ont amené la révolution; par l'abbé de MONTGAILLARD; ouvrage faisant suite aux histoires de France publiées jusqu'à ce jour. 3me édition, 15 vol. grand in 18. Paris, 1837, chez Schwartz, et Gagnot. Ára 15 fr.

A' francia revolutio' történetírási közt kevés bír ezé-
hez hasonló vonzalmu érdekkal. Montgaillard úr olly lelkes,
és elragadó ecsettel festi az embereket, 's írja le az esemé-
nyeket, melly könnyen elfelejtetheti olvasóival, hogy ítéletei
néha felette is szenvedélyesek lehetnek. Tagadhatlan, mi-
képen némelly helyei telvék gúnyszellemmel, 's történetírói
hideg részrehajlatlanságot nála nem kereshetni. Ő olly bi-
zonyysága a' zendületi viharoknak, ki elbeszéli, a' mit látott,
's kinek közleményére minden, általa közlött, esemény be-
folyással látszik lenni. Pillanati megindulás vezeti pennáját,
napról napra feljegyzi e' borzasztó korszak' emlékeit, úgy,
hogy őt' ekként folyvást a' körülmények' benyomási alatt
látjuk, 's így munkája egy kifejezésteli színműi alakot vi-
sel. Miként is lehet az ember nyugott, és szenvedélynélküli

a' borzalom' véres diadaljelei közt? Miként ítélhet hideg vérrrel a' forrólázzról, mely egy számos, és rémitő néptömeget hánykódtat, elragad? Valahányszor e' revolutiót fontolgatjuk, mindannyiszor jobban, 's jobban meggyőződünk, miképen még most nehéz, sőt lehetlen annak részrehajlatlan történetiratával birni. Az annak minden változásán átment férfiak nem képesek ön' hányatásaik', nagyságuk', 's kicsapongásaik' emlékiratánál egyebet nyujtani az utóvilágnak. Nem valának képesek kissébb, vagy nagyobb mértékbeni szenvedélyek nélkül fellépni, szerepet játszani; 's a' revolutioinak általok adandó ábrázolata mindég élénk színezetű leendő; ezt azonban nem mondhatni rossznak; mert amár részrehajló lélekkel irának, műveikben mégis mindég lehetni valami igazat, 's ez által ama' rendkívüli idő' mélyebb ismeretére juthatni.

Montgaillard ur a' revolutio' korszakabeli emberek' 's tárgyaknak mintegy bírójává teszi magát. Születésénél fogva a' nemességhez tartozván, a' revolutio' kezdetén honából kiköltözik, később, miután átlátá, miképen idegeneknek Franciaország' megrohanásairai szolítgatása nem egyéb hazaárulásnál, visszatért, 's így elég alkalommal bírt a' különféle pártokat ítélgetni. Gúnyszelleme senkit se kimél. Miudannyit súlyos vádokkal terheli. Nem is tagadhatni azonban, miszerint független, 's heves embernek az akkor minden főt elkábitni látszó örültség' közepén más szerepet játszani lehetlen is vala. Vádolhatni ugyan őt' rendkívül csipős megtámadásai, — 's több, hirtelenkedve hozott, ítéleteiért; meg kell azonban vallanunk azt is, hogy a' revolutio' mindannyi emberei közt alig nevezhetni egyet, kinek önviselését egészen feddhetlennek mondhatnók. Minden jobb érzelem szenvedélyek' hullámi közt fuldoklék, pártok' lábai által tapodtának. Az ész, melynek országlása kikiáltaték, elhagyni látszék e' földet, kétségkül a' köztársaság' hódolatát az egekben elfogadandó. Az iszonyú zavarban, mely a' francia népnek a' szabadság' élvezetére egyszerre ugrását követé, hasztalan keresünk oly, menekvésit utat mutató águ egészséges, szilárd fát, mely után az — izapos habjai által mindent magával ragadó folyamat kikerülni lehetett volna. A' legnagyobb, legnemesb eszméket ugyanegy főben legundokabb elméletekkel látjuk egyesülve. Egy Robespierre' jámborsága, 's egy Saint-Just' emberbarátisága azon időben valának egymástól elszigetelt tünetek. Illy ellentétek ezer alakban, minden osztály' tagjai közt, egész a' néptömegig mindenhol mutatkoznak. A' nép' tudatlansága, 's az erkölcsi vadság közé vetett köztársasági eszmék támaszták amaz egyetemes forrongást. Ez egy, egész környékét hamuval, 's romokkal elárasztó, volkántüz vala.

Szerzőnk' lelkesülete kimerithetlennék látszik, 's egész munka' folyamatában egyenlőn munkásnak mutatkozik. Kevés tündöklő személy kerüli ki éles megjegyzéseit. Alig van két három férfiúnál több dicsérettel említve munkájában, 's ezek: Washington, Lafayette, Napoleon. Ez utolsó különösen hangzik a' két első mellett. Egy zsarnok az akkori korszak' legnagyobb két polgára' jelenlétében! Montgaillard ur azonban osztózik a' Bonaparte' katonai fénye sugallta vak álmélkodásban, 's a' zendületi rendetlenségeket megunván felkiáltással üdvözlé a' császárság' megalapítását, mi azonban a' szabadságnak olly drágán vásárlott szerzeményeit mind egyig lerombolá.

Bulletin litt. et scientif. (No 3. 1837.) után M. E.

— 0 —

É L E T I R Á S.

Friedrich der Grosse als Schriftsteller. Vorarbeit zu einer echten und vollständigen Ausgabe seiner Werke; bei Annäherung des grossen preussischen Thronjubelfestes ehrerbietigst der königlichen Akademie der Wissenschaften empfohlen von J. D. E. PREUSS. Berlin 1837. Verlag von Veit u. Compagnie.

X. és 359 l. 8. Ára 2 fr. 38 kr. p. p.

Második Fridrik historiographja' ezen munkájának megjelenése, új' örvendetes tanuja annak, ha még olyanra szükség van, hogy elmúltak azon idők, melyekben tisztesebb személyek is a' nagy férfiú' becsét nem az ő öszveséges tetteinek, miként azok az egészet átfogó tekintet elébe tünnek, irányzatjok és körök szerint mérték-meg; hanem általában igaztalanul, ötet az ő időkorából a' magokéba tevők által, 's ezen utóbbinak nézetei, véleményei 's szenvedélyei, sőt azon következetek szerint itélék, melyek az ő tetteiből sok idővel azután, 's az ő hozzájárulta nélkül eredhettek. — Legfontosbbak kétségkívül minden tudósítások közt azok, melyek magától Fridriktől származnak. Mint egyéb dolgokban, kiténteté ő magát abban is, hogy saját literáriai dolgozatiban nagy gyönyörét 's foglalatosságától legkedvesbb megpihenését lelé. Minden uralkodók közt, kiket a' történetírás ismer, ő a' legtermékenyebb író, ő, ki a' maga uralkodása' történeteit szoros valószeretettel megírá a' fejedelmek, bajnokok és kormányfiak' tanúságára, ki ön hazának törté-

netírásában a' legelső méltó és nemes stylben irt munkát hagyá-hátra a' német historiai literatúrában, ki a' státus-és hadtudomány' sok tárgyairól, szemléleti 's erkölcsi philosophiáról, a' kötelesség és jog 's a' valóság' szentsége iránti lelkesülettal irt; költeményeiben philosophiát, magas érzelmeket, emberi szív' ismeretét, természetet rajzokban és hasonlatokban, 's leggyengédebb érzést a' szív' tiszta nyelvén énekelte, 's végre a' levél' szabadabb alakjában azon férfiakkal beszélgetett, kiket különös bizalmára méltóknak ítélt. — Úgy van, és midőn végre a' halhatatlan míveket a' világnak általadák, oly móddal történt az, hogy a' nagy Gibbon kéntelen vala kimondani, hogy az gyalázatjára szolgál a' német nemzetnek, és nyomorult megfogást ad azon becsülésről, mellyel ez a' tudományok és szellemi nagyság iránt viseltetik; ő — úgymond — mikor ez. először kezébe került, azt hívé, hogy az valamely zugolyban az első újságvágy' kielégítésére sietve készült lenyomatja a' rosz kezek közzé jutott iratoknak.

Miolta e' komoly szavak mondattak, történt ugyan valami, a' király' munkáinak legalább külsőképen jobb alakba tevésére, de hol a' komoly akarat, hol a' jó szándék mellett az elegendő értelmi erő és az eszközök hibáztak — úgy hogy az a' hír, hogy a' király' historiographja immost annak bibliographja is akar lenni, a' legörvendetesebben meglepő volt. Ez meg is lett, és oly módon, mint a' hogy attól várni lehetne, ki minden szorgalmát és erejét a' felvett munkának szentelé. Dolgozását, melly csak a' király' írói munkásságának álnézete akar lenni, 's nem mint új jelentekek' bírálata, azok szellemébe 's characterébe behatni, és azok' belső történetét fejtegetni, hanem a' bő materiale' számát, korát és rendét kimutogatni, a' próbált szerénységű szerző *próbatételnek* nevezi, melly kifejezést csak úgy fogadhatunk-el, ha az a' minden illynemű bibliographiai dolgozatok' elkerülhetetlen tökéletlenségét akarja jelenteni, mert magában tekintve a' jelen munka általában kimerítő, és ez, a' tárgy' széles terjedelme, 's tarka gazdag foglalatú különfelesége mellett, valóban nem csekély dolog. — Szorosan az acták szerint adatik-elő, melly szerencsétlen csillagzat uralkodott eleitől fogva a' király' munkái felett, miként Guillaume, Wöllner, de Moulines és a' privilegium privativummal megajándékozott Voss és Decker a' reájok bizott kincscsel inkább vagy kevésbbé könnyeden bána, végre azon berlini kiadást világra bocsáták, mely a' meglehetősen gondtalan typographiai minéműség mellett, nagyon szerencsétlenül három különös gruppokra: *Oeuvres publiées du vivant de l'auteur*, *posthumes*, és *supplément-re osztja-szét* azt, mi illy helytelen szétszabdalást épen nem érdemelt vala. —

Minekutána a' baseli kiadás' viszonyát a' berlinihez a' 37. 's. k. l. minden lehető pontossággal megvizsgálta volna, által megen végre a' szerző a' maga schemájára, melly a' király iratmívneinek egész gyűjteményét *történeti munkákra az eloge-okkal együtt, költeményekre a' röpke-lapokkal* (facéties) együtt; *philosophiai és országtudományi iratokra. katonai iratokra* 's végre a' *levelekre*, világosan és célirányosan felosztja. — Ezen gruppokban hordja-fel a' szerző a' munkákat, úgy hogy mindenik könyvnek rövid characteristikájához annak külső története és literaturája járul. A' Mémoires pour servir à l'histoire de la maison de Brandebourg, legközelebb a' maga és háza' hercegeinek oktatásokra készült. Eldődeinek nagy tulajdonaik és erényeik, és azok' tetteinek sikerök örömet csinált neki, hibáik és tévedéseik pedig szomoríták őtet; ez a' meleg részvét egy saját érdeket kölcsönöz a' mívnek, melly kétséggkívül öregbül az által, hogy a' szerző a' korábbi történeteket alárendelt fontosságukban finom tapintással ösze-szorítja, és a' chronikák' meséit 's álmaikat el nem fogult éles ítélettel elutasítja, mert hiszen célja az vala, hogy hathatós és rövid pragmaticus oktatás által practice használjon? (L. e' munka' történetét 47—65 l.). Classicaí, 's az ő korhoz méltó mű, magas egyszerűségben, a' tónus' valódi méltóságában, 's a' kifejezés' praecisiójában írva a' Histoire de mon temps. A' halhatatlan művek azon derék birálatai után is, mellyeket Müllernek, Dohunnak és Wilkennek köszönünk, oktató és egyszersemind örvendetes az a' tekintet, mellyet Preuss (65—75 l.) ezt illető levelek' közlése által, annak történetébe és szellemébe vetnünk hagy. — Ugyan azt mondhatni arról, mit a' szerző a' királynak ama' harmadik munkájáról, a' Histoire de la guerre de sept ans-ról, mond, mellynek ket-tős nagy célja egyedül az vala, hogy megmutassa, hogy ő a' hétévi emberöldöklésben ártatlan, hogy az az ő ellenséginek mívök, az ő részéről pedig csupán önvédelem vala, és másodsor, hogy a' végtelen különféleségű helyzetekből és táborlatokból ezen tartományok' hadviselésére nézve egy rendszer hozzon-le. Hasonlót mondhatni a' Mémoires depuis la paix de Hubertsbourg 1763. jusqu' à la fin du partage de la Pologne 1775-ről és ezen szakasznak több közleményeiről, melly végül magában foglalja az Eloges-okat, mellyek az academia' gyűléseiben felolvastatván, fő céljok az vala, hogy Fridrik' becsülését és jó indulatját a' különösen kijeltek iránt kinyilatkoztassa. A' király' viszonya Fleury és Bayle' dolgozataihoz a' 94—100. l. kielégítőleg felvilágítatik.

Biztosan és szilárdon, mint ki tárgyával teljes bírását méltán eszméli, fordul a' szerző a' király' *poétai* munkáihoz. Itt is ugyan azon világos elrendelés, ugyan azon mérlegtartó telj a' literariában, 's ugyan azon élénk characteristikája a'

különbéle anyagnak. Ezen költemények, mellyeket a' király csupán önmulattatása végett irt-le, nem kevésbbet foglalnak magokban, mint gazdag kincsét az újabb idők legnagyobb embere' érzelmeinek élte' legsúlyosabb óráiban, miut legtökéletesebb képét e' meghódíthatlan szellemnek, harcban állva a' sors ellen. Mert bár melly gyengéden és mély érzettel énekel is ő az első szerelemtől, a' barátságának minden nemesh gerjedelmeiről, az erénynek és minden nagynak magas becsléséről, mindazáltal az ő költeményei között tagadhatatlanul legtökéletesebbek azok, mellyekben élte' legnevezetesebb helyzetiben volt érzelmeit rajzolja, vagy azon erkölcsi alaptételeket és maximákat fejezi-ki, mellyeket a' tapasztalásból levont, és követésül önmaga elébe szabott. Mind ezt, a' legkisebb körülményig, megmutatja nekünk a' szerző, legközelebb a' koronás költőnek szeretetreméltó szerénységét, azután viszonyát Voltairehez komoly és enyelgő viszonzatában (111. l.), 's végre kifejti chronologiai rendben magoknak a' költeményeknek sorát; a' L'art de la Guerre-től fogva a' király' szemei előtt au donjon du château nyomtatott és szorgondosan őriztetett Oeuvres du philosophe de Sans-Souci; Avec privilège d'Apollon-ig. Értesít beününket a' Palladion' történetéről, mellyben a' poétai feltalálás' hijánya semmi más szépségek által ki nem pótolatik, szól minden egyéb munkáról, 's azzal álmegyén a' királytól magától mindég hátratarított (titkolt) drámai dolgozatokra, az opera-textekre, a' halottak' beszélgetéseire és ama' röpkelapokra, mellyek bár melly gúnyolódók, ingerkedők, sőt talán sértők is, mindazáltal örökre nagy érdekűek lesznek azon okból, mivel inkább mint minden egyéb, egy bepillantást nyújtanak a' fejedelem' szellemi munkásságába és kedvélyi irányába, ki a' veszély' szorongatásai között időt 's kedvet lelt a' tréfára.

A' harmadik szakasz a' király' *philosophiai* és *ország-tudományi* iratinak van szentelve, 's itt is a' hies Fürstenspiegel' jelentése a' hihetetlen gondolatbőség az Essai sur les formes du gouvernement et sur les devoirs des Souverainsben, és az ide tartozó majd harminczra menő vizsgálatok, értekezetek' 's a' t. nagyobb vagy kisebb fontossága, szokott nyomossággal és literáriai tökélyel van előadva. Nem tartoztathatja itt e' sorok' írója szíves hálája' kifejezését a' tudós szerzőnek hű szorgalmáért, mellyet egy könyvre fordított, melly illy fáradozást sokak felett érdemlett — az Antimachiavellre. E' könyv' története a' nagy olvasottságú 'szerző' vizsgálódásai által tökélyesítetett és felvilágosítatott, 's annál élénkebben felébreszti az eredeti kézirat' elveszett részének valahai feltalálások, iránti óhajtást.

A' következő szakasz azon iratoknak van szánva, melyekben a' király mint hadvezér a' maga tapasztalatait és ezek által szerzett alaptételeit a' hadakozás' legjobb folytatása' módjáról lerakta.

A' királynak több mint hatvan évet befoglaló *levelezése* az utolsó szakasznak tárgya. A' levelek inkább mint a' többi iratok tökéletes megfogatot adnak ezen roppant szellemnek élénk működéséről, mert ezek azon érzelmeken kívül, melyeket ő benne minden nemű esetek gerjesztettek, gyakran kifejtik saját tetteinek alapjait, megítélik a' mások' céljait 's iparjait, vitatkoznak világtörténetek 's literária felett. Preuss úr teljes, 's időkor szerint elrendelt lajstromát adja azoknak, és nagy figyelemre méltó intéseket ad egy jövő redactióra nézve; lehet gondolni az anyag' bőségét, ha megértjük, hogy már maga ez a' repertorium csaknem két ívet foglal-el. A' hozzákapcsolt tizenhat toldalék megannyi alkalmas világosítása a' textnek. —

Jahrb. für wiss. Kritik. (I. No 81. 82. 1837) után

A. B. S.

BIBLIOGRAPHIA.

47. *TRAITÉ des maladies des femmes* etc. (Értekezés az asszonyok' betegségeiről 's egy nemökhöz alkalmaztatott egésségtanról), COLOMBAT o. dr. 's a' becsület rendjének vitéze 's a' t. által, nagy számú rajzokkal. Paris, *Labé*. 1838. Két vastag darab, 8-adr. Ára füzve 17 fr.

48. *LEBEN Washingtons*, von Eduard GEHE. Leipzig. *Langewiesche*. 1838. 8adr. 314 l. Ára egy aczelmetszettel 1 for. 30 kr. e. p. — A' legtisztább politicus karakter az újabb idökben, csaknem egyetlenegy, mellyben magát a' régi romaipolgárok' egyszerű erénye ismétli, a' legjobb források után rajzoltatik itt előnkbe. Egy függelékben esmertetések közöltetnek az életírást világosítók, levelek, tudósítások, az éjszakamerikai constitutio' rajza 's a' t.

49. *DIE GESCHICHTE der Seele*, von Dr. G. H. von SCHUBERT, kön. bayer. Hofr. u. Prof., Mitgl. der Academie etc. Dritte Auflage mit 8 lithogr. Taf. Stuttgart und Tüb. 1839. Schubert' jeles munkája harmadszor jelenik itt meg. Ha illyenmü tudományos munkák, illy kijelet részvétre találnak a' publicumnál, ugy az valóban kezeskedik annak belső bece felől. 'S valóban ritkán tartatott az emberi lélek eleibe olly tiszta tükör, mint millyet Schubert felmutat. Tudományos szigorral 's mégis teljes világban fejti ő ki először az emberi test' közönséges természeti feltételeit és részeit, tulajdonságit és tehetségeit; átmegy aztán a' lélek és szellemre, előnkbe rajzolja azok' különös tartományait 's azok egymásbahatásait mint valamely földabroszon. Azonközben hogy az egésztest 's nevezetesen az ember' viszonyát egy magasb világhoz, soha sem veszi el szemei elől, bemegy egyszersmind az érzések, ösztönök, lélek- és sziv-munkásság' 's azok tévedéseinek részletes rajzába 's a' theoriát, nagy számu igen érdekes példák által világosítja-fel, valamint hogy mindenütt tekintettel van a' literaturára 's különösen a' régiek' nézeteire. Egyébiránt ezen harmadik kiadás, némelly apróbb pótlékokat kivéven, a' másodiknak hív lenyomása. —

50. *TYROL UND VORALBERG, statistisch und topographisch mit geschichtlichen Bemerkungen*, in zwey Theilen von J. T. STAFFLER, h. R. Dr. u. Secretär bey den tyroler Gubernien. Erster Theil. Innsbruck, b. *Rauch*. 1839. XIV. u. 630 S. 8vo. — Legpontosabb 's leggondosabb statisticiája ezen tar-

tománynak. A' szerző 33 év óta szolgálván itt, ezen kedvező helyzetet használta, mind azon esmeretek' megszerzésére, mellyeket ezen tartományról 's népről várni lehet. Halálával említi a' tisztviselők' készségét, minden kívánt felvilágosítások' közlésében, úgy hogy az általa adott tudósítások hivatalsak gyanánt tekintethetnek. Ezen első rész, közönséges esmereteket közöl 's öt szakaszra oszlik: a' tartomány, a' nép, a' természetnyek, kereskedési közlekedés és tartományigazgatás. Mindenik szakasz egyes rovatokban, magában foglal, minden oda tartozó tárgyakat lehető tökéletesség és pontosságban. A' második rész a' helyleirást foglalandja magában.

51. THE HISTORY, *antiquities, topography and statistics of Eastern India*, etc. (Keletindia' historiaja, régiségei, helyesírása és statisticája; magában foglaló a' behari, shahabadi, bhagulpoori, gornekpoori, dinajepoori, puraniyai, rungopoori és assani kerületeket); MONTGOMERY MARTIN által. London, N. *Allen et Co.* 1838. Tom. I. XIII. és 644 l. Tom. II. II. és 1040 l. Tom. III. XXII. és 713 l. n. 8adr. — A' fáradhatatlan szerző, kinek már tavaly is közlöttünk egy nagy terjedelmű munkáját (Literatura l. 341) itt ismét egy érdekes munkát ad: melly földabroszokkal számlálhatlan könyvnyomatokkal felírásokat, építészetet, mythologiát 's keletindia' házi és nyilvános életéből soknemű tárgyakat illetőkkel van ellátva. A' földolgot tekintve egyébiránt ezen munka dr. Francis Buchanan' vizsgálódásia alapul. Ez 1807 ben a' keletindiai compánia' igazgatóitól (Court of Directors) azon megbízást nyerte, hogy a' nevezett tartományokról, mellyekben több mint 60,000 angol négyszögmértföldnyi téren csaknem 16 millió angol alattvaló lakik, statistikai áttekintést készítsen. Ez a' választás minden tekintetben igen szerencsés volt. Buchanan, ki már egyszer Marquis Wellesley' felszállítására Mysori statisticáját készítette, hasonló szorgalmat fordított erre is. Hét esztendei szakadatlan munkálkodás után, 30,000 f. st. költséggel sikerült a' munka 's a' kézirat 1816-ban az East India House-ban letéttetett. Montgomery Martin, ki már az előtt is, hosszash ideig mulatott Keletindia'ban, megnyeré a' nevezett kézirat' használhatását, jelen munkája' szerzésére. A' munka könyvekre oszlik 's minden könyv bizonyos tartománnyal foglalatoskodik. Minden könyv ismét fejezetekre van felosztva, mellyekben a' föld' felületére 's tulajdonsága, folyamok és tavak, climai viszonyok, historia és régiségek, részletes helyleírás és népség, a' lakosok' házi, társaságos és nyilvános élete, azok erkölcsi, hitvallása és nevelése, a' föld' termékei, a' természet' országai, a' földművelés és földjövedelem, kereskedés és kézművesség, mértékek 's a' t. adatnak elő. —

52. *STATISTICS of the colonies of the british empire etc.* (A' britt birodalom' gyarmatainak Nyugotíndiában, déli és éjszaki Amerikában, Azsiában, Austral-Azsiában, Afrikában és Európában statisticája); *Robert MONTGOMERY MARTIN* által. London. *H. Allen and Co.* 1839. V. és 906 l. n. 8-adr. — Ugyanazon szerző' munkája, melyet ő az u. n. kék könyvek' (*Blue Books*) 250 darabjából, herculesi béketűréssel dolgoza 's maga költségén ada ki.

53. *Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache, zur Uebersicht der Wortbildung nach den Endsyllben geordnet*, von Dr. *WILHELM PAPE*, Oberlehrer im berlinischen Gymnasium. Berlin, *Dümmler*, 1836. XVI. és 456 l. 8-adr. Ára 3 fr. 45 kr. e. p. Érdekes próbatétel, csupán a' szavak' elrendezésébni változtatás által, olly oldalát nyerni meg a' lexicographiának, melly által tudományos czélok' elérésére alkalmasabbá lesz. A' rendszerinti lexiconírás, általában csak az egyes szavak' felkeresésére, de nem az egésznek áttekintésére való, noha már az elevebb eszű tanulóknál is jelentkezik azon kívánság, a' szóképzésekbeni analogiát 's általában a' nyelvkincset, szemlelhető alakban találni fel a' szótárban. Az eredeti és leszármaztatott, egyszerű és öszvetett szavaknak felszámálása, bizonynyal legkevesebbé vezet ezen czélhoz; hanem a' szavakat vagy a' gyökerek szerint 's a' gyökereket ismét inkább az utolsó mint az első gyökérbetű szerint, mivel amannak a' szóképzés és hajtogatásra elhatározó befolyása van, kell felszámálni, vagy pedig a' szavakat, képzésök', leszármaztatások' és öszvetételek' analogiája szerint kell osztályokba rendelni. Az első már sokszor történt, de igen nagy nehézségekkel van öszvekötvé, melyeket csak az egész indogermán nyelvcsaládot felfogó, hasonlító nyelvtani gyöklexicon által lehetne legyőzni; az utolsó, minden szembeszökő haszna mellett is, még nincsen egész kiterjedésében kidolgozva, 's azért tett most ezzel, jelen munkájában próbát a' szerző, melly noha egy kevéssé korlátolt tervben készült, de minden esetre nagy hasznot nyujt mind a' tanulóknak, mind a' tudományos dolgozatokban fáradozóknak.

54. *DIE STERNE*, ein Schöpfungslid in fünf Gesängen, von Dr. *PAPE*. Hannover, 1837. 216 l. 12r. Ára 1 fr. 30 kr. A' csillagos ég' tekintetéből eredő magas poétai érzés mindég méltó tárgya leendő a' költői lelkesedésnek, mind addig míg a' földön csillagos fénylenek 's dalok énekelgetnek. Nem csak mindennemű lyrai költés, mellynél természetesen mindég az elegia foglalja el a' fő helyet, hanem nagyobb terjedelmű didacticus felfogásokra is mindég ajánlkozó maradand a' csillagos ég' rend- és szabályszerűsége, 's ezen értelemben, a' tudomány' mostani álláspontjához képest, igen méltólag lehet

sorozni a' jelen költeményt, egy Aratus', Manilius' poetai értekezéseihez a' csillagos égről, a' régi világból. A' szerző igen gyengéden 's nagyszerűen tudta tárgyát valóban poetai köntösbe öltöztetni. — A' tárgy úgy van elosztva, hogy az első énekben az üstökös csillagok 'sa' nap, a' másodikban a' bujdosó csillagok, a' harmadikban a' csillagképek, a' negyedikben az állatkör 's az ötödikben a' tejút és ködfoltok vétetnek elő. Legnehezebb vala a' tudós szint a' második énekben elkerülni, mivel épen a' bujdosó csillagokról adatoknak szám és idő szerént kellett előadatniok. Legérdekesebb az utolsó ének, hol a' tejút' megmérhetlensége, a' szédítő kilátások 's a' nem is gyanított naprendszerek, a' poësis' legmagasbb fellengésére nyujtának alkalmat. Önkéntes, mire a' költőnek szabad joga volt, igen kevés találatik ezen költeményben, például, mintha a' Venus korán elholt szerető lelkek', Mars a' bűnhődők' lakhelye volna. — A' versnem igen gyengéd 's tisztán tartott octávák, úgy hogy ezen dolgozat által a' német literatura igen érdekes didacticus költeménnyel szaporodott.

A. B. P.

FRANCZIA ACADEMIA' ÜLÉSEI MARTIUSBAN.

ARAGO tudósítja az academiát Selligue' világitó szeszéről. Mint tudva van, az eddig használt szesznel az a' baj volt, hogy nem csak a' kénviznemzőszesz' igen kellemetlen szagát hagyja hátra, hanem az érczeket, 's különösen a' meg-aranyozott tárgyakat is megfeketíti, úgy hogy Párisban több raktárokban abba kellett annak használatát hagyni. Hosszu és fáradságos próbatételek után szerencsés vala most Selligue, egy olly szeszt állítani elő, melly viz és egy gyántás olaj' segedelmével nyeretik 's melllyet ő ismét nagyban von ki azon égőpalából, mellyből Franciaország negyven óranyi fekteteket bir, köröskörül. A' készüllet igen egyszerű 's érczhen-gerekből áll, mellyekben a' víz szétbomlik, az alatt mig az olaj ugyan azon időben cseppenként vegyül össze vele. A' szesz a' legszebb fényvel ég, 's legkisebb kénes részeket se terjeszt el, 's ezért a' láng ezüst sugártörő (réverbère) előtt játszik, a' nélkül hogy azt valaha megfeketítné. E' mellett ezen világitásmód sokkal kevesebbe kerül 's azóta Dijonba, Strassbourgha, Marseille-be, Antwerpiába, 's résszerint Párisba is bevitetett. Csak az az egyetlenny baj volt vele, hogy a' szesz, nagy hidegben elvesztí széntárgyának egy részét, de ez is úgy látszik, hogy csak nagy mértékü hidegnél történik, mert Lyonban egész télen át épen semmi változást sem szen-

vedett ezen szesz, noha a' hideg nagy volt 's a' szesz több mint 3000 méternyi távolságra vezetett.

Minden módosítások közt, mellyek azóta a' Daguerreó-typal történtek, csak *Gaudin'* bánásmódja a' világképeket minden dörzsölődés ellen megóvni, 's *Soleil'* egyszerűsítése a' kénesőgőzők' átvitelében a' jódozott ezüstlapokra, érdemelnék említést. *Soleil* egy rész ezüsből 's öt rész kénesőből álló amalgamával él, mellyel egy finom ezüst vékony lapot beken, melly a' rendszerinti készülébe betéttetik, még pedig közel a' vashádóból lévő 's egy lámpa által mindég egyenlően melegített fenékhez, míg a' kép megjelenik.

DUPIN igen kedvező tudósítást adott a' ballisticai műszerekbeni tetemes javításokról, mellyeket *Piobert* és *Morin* pattantyús tiszték Metzben kivittek. Ezenkívül a' puskapor' eltartása módjáról is tudósította Dupin az academiát, melly által úgy hiszi nagy részt elhárítatnak azon rendkívüli veszedelmek, mellyek a' puskaportárak' felvettetését kísérik. — Mint tudva van a' porrártört puskapor csak rétegenként gyűl meg (p. o. egy másodpercz alatt csak egy 12—13 milliméternyi réteg), az alatt míg a' szemes puskapor csaknem öszvesen gyűl 's vetődik fel egy tizedsecunda alatt, mivel a' porszemek mindég hézagokat hagynak magok közt, mellyek által a' tűz egy pillanat alatt közöltetik. Ha már a' szemes port porrártörttel vegyítik, olly formán hogy a' hézagok eltűnnek, akkor úgy gyűl meg mint a' porrártört, tetemes kilövődés (explosio') nélkül, 's tovább is el lehet tartani, — 's ha épen szükséges igen hamar el lehet a' szemest a' porrártörttől választani.

Bizonyos *Penzold*, egy készüléket nyújtott be az academiának, melly által néhány percz alatt, bár minémü szövetet meg lehet szárítani, minden nyomás és melegség nélkül. A' fejer ruhát tudniillik valami dob formába teszük, melly rendkívüli sebességgel, több mint 3000szer egymásután kerekben forog, egy pontkörül, 's mellynek nagy számu apró lyukacskaí a' külkörön, az egyes vízrészeknek kimenetelt engednek. Ezen idea (új az?) kedvezőleg fogadtatott az academia által. —

GASPARIN értekezést olvas azon eszközökről, mellyek által az eperfamívelés' és selyembogártenyésztés' hasznait meg lehet határozni. Ezen igen érdekes munkában, a' malaria' bizonyos nemérőlí esmertetések nevezetesek, melly Franciaország' némely tájain uralkodik, 's majd nem minden selyembogarat elpusztít. Gasparin illyen epidemiák' ideje alatt, több évek óta öszvegyűjtötte az éjjeli harmatot 's azt mindég bűzsósáknak találta 's olly mérgesnek, hogy ha vele apróbb állatok, mint tengeri nyulak megkenetnek, rövid idő alatt elvesznek.

JULIEN Szaniszló egy szövethől mutatott be az academiának próbákat, mellyek Chinában egy növény' rostjaiból készítettnek. Ez a' szövet az *Urtica nivea*-ból készítették 's a' chinaiak által A-pu-nak, az az: nyáriszövetnek nevezetik. Fejérségre és tartóssága miatt eleibe tétetik a' selyemnek. — *Brogniart Adolf* jelenti, hogy a' Chinából általa kapott *Urtica nivea*' magva már kikelt, maga a' plánta keveset különbözik egy a' növényházakhan már régebben mívelt fajtól, — de mivel ezen utolsó csak ritkán virágozik 's magot csaknem soha sem érlel, kételkednie kell, ha valaha lehet-e ezen plántát Franciaországban művelni..

DEMIDOFF egy sor figyeletet közöl, mellyek azon observatoriumban gyűjtettek, mellyet ő az Uralhegy' lejtoldalán építettet, — valamint közléseket a' Jacobi' galvanoplasticában azóta tett előmenetelekről. — Ez most minden akadályokat legyőzött, mellyeket az eredeti és a' másolat közti öszveragadás, — ha ugyan azon érczből állottak — nyújtott. Bebizonyították azon kívül a' bemutatott próbák, hogy még a' domborodások is lemásolódnak, mellyeket tapintás által kivenni nem lehet, p. o. azon kéneső golyócskák, mellyek mint tudva van, a' világosb részeket teszik a' photographiáknál.

SERRES a' kősó veres színezetéről közölte jegyzeteit. Meggyőződött tudniillik *microscopium* által, hogy ezen színezetet azokhoz hasonló állatocskák csinálják, mint az a' sós tavaknál történik. —

DUTROCHET az úgynevezett hidegvérű állatok' tulajdon melegségéről Becquerel' thermoelectricai készülétével tett kísérleteinek eredményét adta által. Ugy látszik, hogy szabad levegőben kevesebb melegök van mint az őket környező medium. Nedvességgel terhesült atmosphaerában azonban, melly által az elpárolgási hidegség megszüntetik, a' béka, a' varangyék és a' szürke gyík egy százrészű gradus' $2/100$ — $25/100$ része közti tulajdon melegséget mutattak, az alatt míg azzal a' halak, molluscák, annelidák és crustaceák épen nem bírtak. Ellenben több bogaragnál talált, kisebb grádusnyi tulajdon melegséget.

HUMBOLDT SÁNDOR egy darab nemeznemű substantiát küldött által az academiának, melly Schlezsiában az Odera' áradása után maradt vissza a' múlt esztendőben. 300 négyszöglábhnyi felületet fedett az bé 's Ehrenberg' vizsgálódási szerint a' *Conferva rivularis*' rostjaiból áll, mellyben ezenkívül 15 nemű *infusorium*' kovavértje találtatott. Nem régeben hasonló substantia küldetett Hiberniából 's egy másik Herscheltől, melly déli Afrikában egy folyam' kifolyásánál találtatott, de a' melly egyébiránt egy más *conferva*-nemtől származik.

Ezenkívül közlötö Humboldt Sándor ur, Ehrenberg további vizsgálódásit a' korallképü Polythalamiák (Bryozon) és Infusoriumokról, mellyek bizonyos krétarétegekben, a' massa' 19/20-ad részét teszik.

Több mint 15 fajából ezen állatoknak már hasonló példányok találtattak a' keleti és éjszaki tengerben.

FLOURENS második részét olvasá fel értekezésének, a' csontok' és fogak' sajátóságos veres színezetéről olly szoptatós állatoknál, mellyek pirosító búzérrel tápláltatnak. Ez a' nevezetes esetfolyam több fontos lettdolgok' nyerésére nyújtott alkalmat a' csontképzésben. A' csontok' felette sebes megfestődésén kívül, (p. o. egy malacznál már 24 óra alatt) a' csontok' felváltva veres és fejér megfestődéséből, a' táplálék' minden megváltoztatásánál világosan kitűnik, hogy a' csontoknál a' külső felületen az új rétegek' folytonos lerakódása, s a' velőüreg felé folytonos felszívódás történik, az alatt mig a' fogaknál ez az esetfolyam (processus) egészen meg van fordítva; mert ezeknél a' külső felületen folytonos felszívódás, belől pedig új rétegek' folytonos lerakódása tapasztalatik.

ROGNETTE az academiához egy írást intézett, mellyben számol arról, miként bánik ő az egérkövel megmérgeztettekkel. Bizonyos ellenmérégnek tartja ő egy szemer egerkö ellen; 15—30 szemer horlél és húslé vegyéléket, legalább állatokni próbatételei után, mellyek közül 8—10-et ekként meg szabadított. —

A. B. P.

I G A Z Í T Á S.

A' tudománytár' idei februariusi füzetében a' Blätter zur Kunde der Literat. des Ausl. után (37-ik lap) Sternberg Gáspár-ról a' többi között mondatik: hogy „egy növény a' *Saxifraga Sternbergia*, mint szinte egy új ásványfaj, a' *Sternbirgit* köszönik a' nagy természetvizsgálónak nevöket.“

Mi a' növényt illeti: Sternberg' nevééről Wildenow nevezettel egy kötőrfajt *Saxifraga Sternbergii* W. (nem *Sternbergia*). Azonkívül Kitaibel e' tudós gróf' mint nagy természetbuvár' tiszteletére egy új növénynevet *Sternbergia*-nak keresztelt, mellynek egyik faja a' *zászpavirágu* (Sternb. colchiciflora WK. *Narcissus autumnalis minor* Clus.) Budán a' Sashegyen, és Budaörs körül terem; egy másik pedig az *amerikai* (St. americana Hofmannsegg) Buenos-Ayresben. Végre e' nemhez számított Ker még négy, másoktól *Amaryllis*nek nevezett fajt is; ugy hogy most *Sternbergia* név alatt nem *egy*, hanem *két növény* ismeretes.

Szenczy Imre.

TUDOMÁNY- ÉS TÖRTÉNETI EMLÉKEK

ANGLIÁBAN.

Anglia, mely az újabb kor' három legnagyobb költészet' szülé, felötlőleg szegény költői nemzetérzelemben, e' nemes tulajdonban, mit az önzéstől jól meg kell különböztetni, mert az csak tisztelet' érzelme olly helyek iránt, mikhez egy nép' nagy szellemeinek emléke van kapcsolva; érzelem, mely minden nyomot szentnek becsül, eseményekre emlékeztetőt, mik a' nemzet' nagyságát előmozdítani segéltek.

Csak kevés emlék van Angliában, mely a' múltkor' tanúül, a' népnek nagy férfiai' mulékony létét élénken idézze vissza emlékezetébe, 's miken még ragyogó 's befolyásdús hatások nyomai látszanak. Shakespeare, Milton és Byron, tündöklő csillagok korok' téjútában, bizonyítják ez állítást. Elhanyagolva, üldözve és gúnyolva, míg éltek, halálok után nem hirdeti emlékkő, hogy egykor földön járdalának. Mausoleum, mely hamvokat elcsukná, nem emelkedik a' nemzet pantheonának korhadt födele alatt. Shakspeare Stratfortban temettetett el; Milton a' szent Egid-egyházban, Cripplegateban — s még e' megszentestett helyt jelelő-kő is elvitették 's ki nem pótoltatott; *) Byron' koporsója, a' Westminster-apátság tornyai előtt, egy távol fekvő falu' székegyházába vitetett; sőt volt idő, hol a' Westminster' dekána és káptalana az *Elveszett paradicsom*' istenhletta szerzőjének nevét, a' királyi és papi nagyság' szekrényének megszentégtelenítésül nézte; Dr. Spratt „utálatosabbnak mondá — hogy sem azt, bár csak mellékesen is, buzgalomnak szentelt épület' falain olvasnunk kellene.**) Más században ugyan

*) Ez az igaztalanság a' meghalt Whitbread' liberalitása által ismét jóvá tétetett, ki a' nagy költőnek Bacontól saját költségein készített szobrát az egyházban felállítatá.

**) A' Westminsteri dékán és káptalan szabadelvűbb volt Carton' emléke ügyében. Midőn engedelmöket kérék, szabadjon az apátságban emléket emelni „azon férfiúnak, kinek művei IV. Eduard' uralkodása alatt Westminster' szentségéből jöttek

azon auctoritások a' nemes Byrontól megtagadtak egy feliratot, azon szögben, hol Anglia' költői szűk körbe szorítva fekszenek. Charactertelen nők' 's közönséges férfiak' emlékeitől beárnyazottan, Shakespeare dicsősége' feltámasztását színesznek köszöni, mi saját maga volt; ugyancsak ennek, azon magas tiszteletjeleket is, mikkel emlékének adóztak. De mit tőnek Anglia' tudósai, mit leggondolkozóbb férfiai, feltartani annak hajlokát, ki Anglia' tudományos híret páratlan magasságra emelte? Mit csináltak a' stratfordi házért, mellynek márványba foglaltatni 's az egész művelt világ' lapjaival ékeskedni kellene? Ha e' ház még áll, ha még ugyan az a' kandallószeglet létezik, mellynek tűzhelyén a' „mint nektek tetszik“, Falstaff' víg lumora, Hamlet' philosophiája, Macheth' szenvedélye 's Romeo' szerelme gondoltatott és költetett, kinek köszönjük e' miveltség' feltartását? Szegény nőnek, kinek szennyos örökösére hagyatott, 's ki nyomoru életét az idegenek' alamizsnájából tengeti, kik zarándokokként járulnak az angol genius' mekkájához, azon hódolattal adózandók ott, mikkel a' haza annyira fukar.

És hol leljük Milton' hajlokát? Azon hely, hol az *angol nemzet' dicső védelmét* „írá, hol értekezését“ a' *legjobb módokról az egyházat bérenczektől megtisztítani* dolgozó, ismeretlen az angol nép 's az angol egyházreformerek előtt? Nem ékesíti falait a' nemzet tiszteletét bizonyító felírat? Nem emelkedik fel szobor kerteiben? Nem vette 's őrizé meg egy tudományos intézet sem azon nagy mozgatott idők' emlékeül, mikre emlékeztet? Ott fekszik, nem figyeltetve 's látogatatlan „a' nemzet, fürtözött ölgyermekeitől“, kik Weimarba áradoznak, Goethe' siremlékén áldozandók, kik Németország' minden szegét átkutatják, tudományos helyemlékezeteket fellelendők 's a' túltömött táruk - és évkönyvekben azon gőzkört rajzolandók, mellyben beteges érzelvények, 's álmodozó metaphysicusok mozgának?

Nem mindég volt így. Milton' szerencsétlen sorsának legsötétebb percében is, midőn ellenségei' fáradhatlan boszúja vére után szomjazott, 's pulya, hálátlan és szolgálai hon-társai felhagytak vele: háza még akkor is zarándokhely vala minden idegennek, kik előtt még mindég becsülés' 's tisztelet' fő tárgya vala Angliában. Ha Cromwell' kormánya alatt a' latin statustitoknok a' protectorral osztakozott a' szárazföldről érkező idegenek' hódolataiban: veszélye' és elhagyatása' órájában minden ország' nevezetességei breadstreeti elpusztult házába csaknem vallásos tisztelettel áradoztak.

elő“, azt felelék, hogy az üdvezült Carton úr' számára emléklap ellen nincs semmi kifogás 's hogy a' költségek fontolás alá vétetendnek.

1652-en, midőn Milton' geniusa, dicsősége és szerencséje a' legnagyobb fokra hágott, a' Petty-Franceben (Kis-Francziaország) tette át lakását 's a' restauratióig birta. „Szép ház volt“, mond legjobb biographja, „Scudamore lord' palotája 's a' szent-James-park' szomszédságában.“ Kert is volt mellette, egészen költői izletben; bárhová pillantánk, minden költészi és festői volt; mert az épület a' Westminsteri apátok' régi uradalmán állt, 's a' Tudorok' bírószékeinek tornyaira hagyott szabad kinézést. E' házban írta Milton' válaszát azon műre, mellyben Salmasius a' határtalan hatalmat védelmezé; itt tervezte 's kevés' hián végzé be, dús és termékeny szelleme sok egyéb terméke közt legnevezetesebb költeményét, „*Elvesztett paradízét.*“ Még áll e' ház, de senkitől sem tisztelgetve többé, egy pár embert kivéve a' dolgozó-osztályból, kik közelében lagnak, 's kézmesterséget üznek. Azon osztályból, melly önmagát kénytelen művelni, azon osztályból, melly a' költő sírjához tolt, midőn az 1792ben felnyitattott, 's „minden szög és végből sok megszámlolhatlan nép-tömeg áradozott oda, csontai látásaul 's mindenik holdognak hitte magát, ki a' szent maradványokból részecskét kaphatott.“ *)

E' ház, mellyben Milton annyi levelét és munkáját írta, **) mellynek kerteiben néhány felséges idegent fogadott el, nem kertilak többé, mint akkor, midőn a' restauratio után elszökött belőle, gyalázatos halált kikerülendő. Most közönséges kézmesterségek 's mindennapi foglalkozások' körébe van elzárva. ***) Az előterem boltta 's átjárásá

*) Symmon, Milton' életében.

**) Andrew Marvell így czímezi Milton: „Milton Ino tisztelt barátomnak, a' külügyek' titoknokának, házánál Petty-Franceben, a' Westminsterben.

***) A' York-streeti 9-ik számú ház az, Westminsterben. E' cikely' írónöje rövid idő előtt látogatta meg. Midőn egy fűszerárus-boltban Milton' háza után tudakozódánk, a' tulajdonos azonnal tudá mit akarunk, 's a' legközelebbi ajtó felé, egy halottbiztos' házához vezetett bennünket. Ez is, mívelt ifju ember, tüstént oly kész vala 's a' helyzeteket oly élénken rajzolá, hogy jól láttuk, milly nagyon tudja azon magas talentet méltánylani, melly az épületnek nevezetességét adá. Mivel kölcsai kezénél valának, azonnal elhagyta munkáját 's minden szobán elvezetgette. Miután minden nevezetességét fáradatlanul megmutatta, visszatért velünk házához, kilátást nyújtó az épület' kerti oldalára, mert Milton' kertje Bentham Jeremyével egyesítetett. A' háztető csaknem eltörlött felírása mondja, hogy Milton John a' költők' fejedelme itt élt. Mondjuk, hogy a' hasznosság-philosoph, bár kevély e' szomszédságra, de igen vigyázott, vendégeit rá figyelmeztetni, ha előbb biztos nem vala, hogy a' köl-

osztatott 's bérlapok függnek korhadtt ablakain. Egykor magas lépcsői szűk meredek hágsókká lónek, 's belsejében csak kevés van még úgy, miként a' XVII. században volt, egy szobor-csarnokon kívül, mellynek boltos kandallója mellett irt volna télenként Milton, ha költőere legszerencsésebben folyt, 's mellynek a' magas, kertjébe nyíló ablakain leste volna kedves tavasza' viszszatérését.

De ha a' vak statustitoknok' háza annyira el van hanyagolva, hol leljük akkor a' több világtáj költőjének hajlokát? Ki mutatja meg nekünk az olasz rajongóknak, Görögország' hősenek házáat? Persze volt idő, midőn Byron' háza ismeretlen nem volt, midőn a' divatvilág, szegény kérésként, várakozva állt küszöbén 's beeresztésért esengett, midőn a' szerelem, a' morgó kapuőröket gúnyolva, útát tört magának, midőn bohók rajongák körül 's angyalok nem rettegtek az új Alcibiades' buja termeibe lépni. De midőn a' minden hitvány máz' szabadlelkü megvetője nyílt harcza lépe az alszentséggel; akkor Tartuffeink a' deli erkölcsiség' átkát mondák el a' szegény ifju költő felett 's ő egyedül hagyatott elpusztult tűzhelyénél; háza kerületett és elfeledtettek, mint mellyen a' mirigy' sárga zászlója leng; 's midőn halhatlan ura, csalatkozva 's fellázadva távozek azon országból, mellyre oly fényt árasztta: Childe Haroldunk' atyai apátságára fukar pénzfösvény kéztől hordatott 's romboltatott volna el, ha magányéremény 's iskolai barátság nem lép védelméül. *)

Ha ekként így Európa' „leggondolkozóbb“ népe, nagy költői' emlékét saját műveikben hiszi legjobban biztosítottának, 's déli körök' lángolóbb véreinek hagyja a' tudományos geniust lakhelyeinek szentségbe tartásával tisztelni: ép' olly közönyt mutat anyagibb jötevői iránt is. Hol látunk a' néplátogatotta helyeken bölcsék' és kormányfiak' szobrait emelkedni, kiknek Anglia tudományos felvilágosodásának: 's társas állapota' javításának világát köszöni? Bacon', Hampden', Sidneynek szobra nincs, kik a' tudatlanság sötét pusztájában álltak fel, ragyogó hírnökökül az emberi belátás' reformjában; sehol olly szobrok, mik szellemi kifejezéseiket

tészet iránt semmi különös ízlettel nem viseltetnek, 's hogy a' magát erőszakosan lelkesületbe hozni ügyeksző új költőiskola' tanítványaiuk mesterként elragadtatásai 's kiszámított enthusiasmusára már jóformán megúntatá. A' ház' utolsó lakosa Hazlitt volt; jól talált rajzát a' lelkes Franklin' művészetének köszönjük.

*) Wildman őrnagy, Byron' legkedvesebb iskolatársa, a' Newstead apátságából saját ízlése' 's szabadelműsége' emlékét csinálta, 's az által egyszersmind előbbi híres ura iránti pietását bizonyítá meg.

mutatná a' csudáló népnek, lelkesítendőők, 's érzelmeit nemésítendőők. Parókás, fegyverzett 's kezökben parancspálczákat tartó 's jobb lábbal kilépő markos lovagok' sok szobra helyett, mikkel a' főváros' utczái 's díszterei megtömvék, sehol sem csillog kőben szellemi szépség, a' művészetnek tanulmányul szolgálható, a' honszerelemnek ragyogó példányt mutató 's a' legalacsonyabb néző' eszméinek is magas és dicső röptöt adható. Londonnak meg van ugyan, mint Florencznek a' maga Piazza de Gran Ducaja, azon szobor, „melly a' világot elragadtatja“ kevélyen emelkedik magas talapján a' nép tiszteletének igényletéül; de a' hyde-parki emlékhöz nem kapcsolvák magas gondolatok. Ha még e' párkegyenczek, ha a' hatalom és uralkodás e' képei közt is, mikkel a' főváros nyilthelyei ellepvék, itt ott a' honszerelemnek szentelt emlék vonja magára az elmenő' szemét: mégis biztosak lehetünk, hogy nem egyetemes akarat és nem a' status emelte azt, de család szeretet vagy magánybarátság. Fox Bedford herczegnek köszöni szobrát.

Ugyanazon hiány nemzetiség iránti érzemény 's lelkesületben, mit Angliában literáriai 's tudományilag nevezetes helyek' tekintetében lelünk, mutatkozik régi épületei' és térei' elfeledtetésében is. Crosby — Hall — 's a' Csillagkamaratól *) a' leicester-square-i ó sötét szögig minden feledve 's hanyagolva van, az idő fogától szerte morzsolva vagy tekintetlen nyereszkedésdűhtől elrombolva. A' tudományos buzgalom 's antiquariusi munkásság rohama, melly egyszer az újabb kort rögtön megkapá, nem ment annyira, hogy azon épület' megújítására szükséges pénzt megszerezze, mellyben III. Richard meggyilkolt rokona' özvegyének légyottot ada, bár architectonicai szépség 's történeti emlékek egyenlőn jelelik, 's Shakspeare' néhány legdicsőbb helyéveli kapcsolata által még több becset kap.

A' Themse' partjai a' XVII. század végeig velencei lagunához hasonlítanak. Goth ragyogásban emelkedtek fel ott a' Howardok', Arundelek', Surreyk', Cecilek' és Villiersek' patriciusi palotái, mikből márvány szoborcsarnokok alá fejedelmek és ministerek léptek ki 's környező dereglyéikbe léptek, 's csinos egyenruhájú hajósok' csapataitól a' westminsteri és whitehalli udvargyülésekbe vezettek. Csak egyetlen áll még e' ragyogó úrlakok közül, elavult szokások' 's letűnt hűbérség' történeti emléke, mik soha sem lépndnek életbe többé, bár korokban szükséges elem valának.

*) A' Csillagkamara, a' Stuartok alatt jogtalanságok' színhelye, miknél szörnyebbeket maga az inquisitio sem mutathat fel, azon ó goth épületben volt, melly még most is jobbra, a' Westminster-csarnok mellett áll.

Midőn e' festői és középkori épületeket tulajdonosaik elhagyák 's lerombolák, szerényebb hajlokoknak helyt adandók, nem szabad menylég 's' tágasb körökerti vágyból történt az, nem is architectonicai szépség' és kéjelem' szebb példányainak emelése végett, általános utánzatul. Ez nem volt a' változás' oka. Sőt inkább, a' szűk és elcsukott utcák, a' rozsz kalitkaszzerű házak, mik most következének, a' legvilágosabban mutaták minden művészet' hanyaglását. A' holland és német divat' szelleme ködként függött a' nemzet' izlése felett. A' korábbi századok' nehézkes de ragyogó stylével felhagytak 's a' főváros Holland' és Hannover' példánya után, keleti környein nyúlt el. Phlegmaözön árasztá 's fulasztotta el azon merész norman barok' ivadéka' véré't 's sötétíté el a' Stuartok', bár erkölcsileg elsüllyedt, de még is elmés 's lelkes udvara' fényét.

Boeotiai lég folytotta el a' művészeteket Angliában, mik e' befolyástól még most is csak lassan kezdenek magokhoz jönni. Anglia' akkori költészete Dodsley' gyűjteményéből világlik ki, festészete egy Jervis felcsapott kalapjai - 's csipőre támasztott karaiból, 's képfaragása idomtalan ablakok' és hollandi háztetők' örök ismétlése volt, szorosán az amsterdami nagy Heeren-Strasz 's a' Haag' hideg crifrázatainak példánya szerént. Sör - és pipához persze nem illenek a' XIV. Lajos-ízletű arany szőnyegekkel himzett termék, 's illy élvezkül nincs itt szükség a' régibb idők' goth csarnokaira; a' művészetek védurai, kik mint egyikök maga megvallá „boesist és blastikat“ gyűlöltek 's kik Shakespeareben a' III. Richardi Lordmayoron magasabbat nem is képzelhettek, befolyások és példájokkal parányit segíttek az angol szellem' eszményi oldalának kegyelésén; 's az angol művésziskolák az első Györgyök alatt, sem a' hűbérkor' nagyszerű styljét ismét felkelteni nem valának képesek, sem eszökbe nem jutott azon kéjelmes csint hozni műveikbe, melly korunkban annyira illő a' nép' növekvő műveltségéhez. Azt hiszem „mond Horace Walpole, a' mult század közepén, ismét a' York- és Clarendon-house-okhoz térünk vissza; de az akkori nagyság eltűnt, 's a' nemesség kalitkákba ékező magát, miknek egy evőtermek, egy sötét hátulsó szobájok, egy szemmel egy szegletben 's egy hálószobájok van.“ Ez hű és humoristicai leírása a' Cavendish- és Hannover-square táji kis házacskáknak, valamint azon conservativ helynek, hol a' légszeszfény újítás, 's az olaj alkotmányos elvek után szaglik.

Buzgó hódolatban állék Bacon' emléke előtt a' régi sötét sz. Mihály egyházban Hertshireban; néztem elkorhadt Verulam-House-át a' Gorhambury palota mellett, mit annyira

szeretett, 's a' szent - Albans apátság' romai alatt járdalék, midőn az előttem elvonuló benyomások által felidézve, mind ez eszmék reám tolúltak 's azon meggyőződésre vittek, hogy a' szellemi reform' emeltyűi közt költői nemzetérzelem' felélesztése is nem csak a' népben, de a' magasb osztályokban is sikerrel volna használható nemes és egészséges izlést ismét megélnékníni, melly a' művészetekre hatva vissza, a' nemzet' erkölcsi jellemét felemelendéné, 's ama' hajlamot: hitvány bohó alszínüségre, mellyel a' mostani literatúra vádoltatik, elvonandaná.

Lady Morgan után Kg.

GRITIGAI SZEMLE.

LITERATÚRA-TÖRTÉNET.

Essai sur la littérature anglaise et Considérations sur le génie des hommes, des temps, et des révolutions; PARADIS PERDU, de MILTON, Production nouvelle, par M. de CHATEAUBRIAND; 4 vol. in 8-vo. Paris, 1836.

A' jeles író, ki korunkban annyi képzelettel, és ékeszólással gazdagítá a' franczia kötetlen írásmódot, nem kezdhetende Milton' *elvesztett paradicsoma*' valódi fordításánál nehezebb munkába; 's illy kezekből származott hasonló vállalatnak lehetlen fel nem ébreszteni legnagyobb mértékben a' művelt közönség' kíváncsiságát. Közöl ugyan Châteaubriand némelly mellékes indító-okokat, mellyek őt, mint mondja, illy munkára határozzák, mindenki átlátandja azonban, hogy ő e' fordításában Olaszország' nagy festészeihez hasonlít, kik bár milly unalmas, és kedvök elleni munkába kezdének, valamint művészetök' minden kétkedéseit, úgy élénk ecsetök minden szépségeit folyvást megtarták.

Továbbá — bár milly fárasztó vala is a' próba — franczia prósára fordítai az ennél lelkesb angoly nyelv' legtudósb, 's leglelkesb költészet, a' *Martyrs*' szerzője mindazáltal visszemlékezet, és saját leleményei által bámulandó módon el vala minden gát' levívására készülve.

Miltonnak, mielőtt fordítója, elébb tanítványa, teljes, mint az, bibliai képekkel, 's szinte mint az, el nem aggó észtehétség' érett erejében, inkább nemesítvén, mint gyöngítvén költőszellemét, mint egy rendeltetve látszik lenni az öreg angoly költész' lángeszének francziabani ujjáteremtésére, ha nem lehetlen ez, ha a' mesterkelt egyszerűség, . . . 's utánzott darabosság. . . . a' mű' szellemének francziabani visszaadása helyett el nem változtaták annak finom kifejezését.

Châteaubriand e' béketűrést, de hévvel 's költőszellemmel teljes béketűrést kívánó munkába kezdvén, az *elvesztett daradicsomot* Milton' egyéb műveitől, Milont magát száza-

dától, e' századot pedig az ezt megelőzőt, sőt követett időktől el nem választhatá. 'S ekként egy élénk gondolat' természetű elragadása őt arra határza, hogy új fordítása' előbeszédeül vázlatát adja az egész angoly literatúrának. Ide járul az is, hogy Châteaubriand-ot valamint előbeszéde' szerkesztésében, úgy magában a' fordításban is igen segíték régiebb tanulmányai, 's hogy voltak különféle töredékei, miket itt összesített, voltak holmi vázai, miket itt kiegészített.

Az illy módon készült, 's csupán visszemlékezésen, alkalmon, és véletlenségen nyugvó literáriai történetiratban nagy egységet, 's pontosságot nem igen lelhetni. Elég, ha az elhagyások, 's hiányok mellett, mint mellyek az igen sebes, és roppant munkákban elkerülhetlenek, érdekes általánosságokat, némelly új nézeteket, 's némelly behatott kétkedési pontokat nyujt olvasóinak.

Ezenkívül a' már magában is olly igen terjedelmes literáriai történetirathoz adván még az emberek, idők, és revolutiók' szelleme feletti elmékedéseit, a' szerző szükségkép igen nagy szabadságot vön magának; mit jobban tud, ott tovább mulatozik, elhanyagolva mind azt, miről kevésb tudomása van; majd pontos, 's körülményesen ismertető, majd felületes, vagy épen egészen feledékeny; 's mind ez mintegy véletlen arányban, . . . melly a' tárgyak', 's kérdések' fontosságával épen nem egyeztethető.

E' munkának ekkénti, egy kissé szeszélyes haladása eleinte nem hat kellemetlenül az olvasóra: sőt ugyanez illy diactikai műnek nemi fesztelen társalgási szabad menetet ad, vegyest fenséges jegyzetekkel, teljest ragyogó ékesszó-lásu rajzokkal. Az első olvasás' gyönyöre után azonban, sőt tán e' közben is, csakhamar kétségek, ellenvetések, 's panaszok emelkednek.

Mindenki önmagát kérdezi: „de miért hagyá ki e' nevet, vagy mi okból említi amazt csak amúgy mellékesen, mért olly kurta e' taglatat, csonka ez' ismertetés, miért illy megfontolatlan vakmerő ez' ítélet?

Senki sem várt ugyan az ékesszólo írótól illy hosszú, 's teljes történetiratot, minőt tudós *Ginguené* szentelt az olasz literatúrának. Méltán reménylheté azonban mindenki, hogy e' nagy terjedelmű anyag' tömegét művészi arányba, 's philosophiai átnézetbe szoritandja, mellynek leginkább a' angoly literatúra' dicső neveihez, tartós befolyásához, 's uralkodó lelkületéhez kellett volna ragaszkodnia; óhajtottuk volna, hogy munkája gömbölyeg egészet, nem pedig mintegy kirakott mű-darabokból, vagy holmi, mind az író-, mind a' tárgyra nézve idegen, idézetekből alkotott valamit képezzen. Reménylhetők, és Châteaubriand ezt meg is teheten-

dé, hogy e' criticalai műve, a' maga nemében, illő rendével, haladása- és helyes arányával is bírand az eredeti dolgozatnak.

E' tekintetbeni hiányai közül holmit kijegyzendünk:

A' szerző igen röviden, de szokott élénk előadásával visszatér először a' nyelvre, mellyből az Europa' egy részében divatozó beszédmodok származtak. Midőn azonban e' beszédmodok' kütfejéről, a' latin nyelvről szól, ekkép nyilatkozik: „A' görög doriai nyelv, 's Mars' papjai' énekeinek, 's a' tizenkét tábla-törvénynek hetrusk, és osk nyelve, melyeknek versbe szedett czikkeit még Cicero' idejében is éneklék a' gyermekek, nemzé Duillius', Caecilius', és Ennius' durva nyelvét.“ — A' tizenkét tábla-törvénynek Ciceróban, 's egyebütt lehető töredékei sem versbe nincsenek szedve, sem hetrusk, vagy osk nyelven nincsenek írva: megismerhetni azokban a' — még ugyan durva, de már kivehető, 's idomzott latin nyelvét.

Châteaubriand átnézi, 's minden író' nevéhez kapcsolt saját melléknevekkel helyegzi a' latin nyelv' különböző korait, 's fokonkénti sülyedéseit. Bámulat fogja el azonban az értelmes olvasót, midőn ezen átnézet' folytatában olly két nyelvészt lát nyomba egymásután következni, kiket izlési, és észtehetségi bámulandó egyenlettség, 's négy századi közidő választanak el egymástól; e' két nyelvész: *Quintilianus*, és *Macrobius*.

A' latin nyelv' romlásáról a' római nyelv' első alakulására lépven le a' szerző, átesap az angoly beszédmodra, 's ezt az *uj-latin* nyelvek' sorába rendezi. Felosztja pedig öt korszakra: 1ső az angoly-szász. 2ik a' dán-szász. 3ik az angoly-normand. 4ik a' normand-franczia; 's végre az 5ik a' tiszta angoly korszak, mióta t. i. a' most divatban lévő angoly nyelv beszédben, 's írásban kezde használtatni.

Ez' utolsó korszak azonban több különböző időszakot foglal magában, míg az angoly-normand, és normand-franczia korszakok olly egymásba forrvák, hogy választfalat alig állíthatni közibük.

Châteaubriand csakhamar menekedni óhajtván a' nyelvészet' szárazságiból, hova azonban őt még egy kissé visszavezetendjük, a' közép korba megy át, mi annyi kecseljes ábrázal kedveskedik költői szellemének. Nehány szerencsés, és jól választott vonással kiemeli e' kor' emlékeit, viseleteit, ünnepeit, és erkölceit. Felhevül, 's felleli ott önmagát képzelőereje, és néhány élénk rajzzal törekszik pótolni a' nyelvészet' unalmait, 's nehézségeit. Ezután az általa kijegyzett korszakok' elsőjére tér át, 's egyenesen visszamegy egész a' caledoniai főnök — *Galgacus*-ig, kinek Tacitus utáni híres beszélgetéseit egy részben lefordítja, összehasonlítván a' ró-

mai történetírónak e' tárgyban költését Macphersonéval. Megemlíthette volna itt Châteaubriand Dion Cassius után Boadicée királynénak a' Chaledoniaiakhoz tartott, kevésbe ismert, 's kevésbe ékesajku beszédét. Mindazáltal, mi tárgyára nézve sokkal fontosb leende, semmikép se bizonyítja be, hogy az ó angoly nyelv, melly a' Romaiak' kiűzetése utáni emlékjeleken kezd mutatkozni, legalább az új-latin nyelvek közé számíthatatik.

Szinte nem bocsátkozik annak vizsgálatába, mi okozhattá, hogy Roma' szokásainak, erkölcei — 's nyelvének aránylag olly csekély nyomai lelhetők a' britt földön, jóllehet az ennek némelly részében több századig uralkodék, 's ugyanott számos hadsereget, 's gyarmatokat tartott. A' Yorkban megholt Constant császár Londonban, valamint Julius César Párizsban, tartá egy ideig udvarát. Jóval előtte, Agricola' korszakától kezdve Nagybritannia' lakosi az általuk soká megvetett római nyelvet művelni kezdék úgy annyira, hogy szinte vetélkedének ez új találmányban a' már majd egészen Rómaikká lett Gallokkal, mint azt Tacitus bizonyítja: „*Jam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ita ut qui modo linguam romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent.*“ Később pedig Nagybritannia császárokat, írókat, 's eretnek főnököket szolgáltatata Romának. Hogy azonban az angolyhon' keblében gyéren léteznek nyomai a' római uralkodásnak; nem az éjszak' folyvásti berohanásinak kell-e tulajdonitnunk, mellyek az ötödik század óta különböző nevek alatt szünet nélkül erősbiték, 's újítgaták Nagybritanniaiban az éjszaki szellemet? — Ekként a' római műveltség által eredetiségében megrendített ó britt törzsök, inkább felélesztve, mint lerontva az angoly, szász, és dán hódítások által, folyvást megtartá a' normand uralkodás alatt is nemzetiségét, megtartá nagy részben gyökerestől az angoly nyelvvé változott nemzeti beszédmódját.

E' character különösen észrevehető több szavakban, melylyek . . a' 15ik század körül a' francia nyelvben használtattak, 's mellyeket Châteaubriand' véleménye szerint, Anglia kölcsönze a' Franciaíktól. E' szavak közül azok, mellyek a' francia nyelvben immár nem használtatnak, jobbadán viszatértek eredeti helyökre, kizárólag ismét angolyokká válván. A' Franciaíak elveszték azokat, minthogy nyelvökben csak idegen pótléku szolgáltaták; *frisk* szinte elenyészett, mint *isnel*, 's ugyanegy okból. Az éjszak' illy szavai a' francia nyelvben külföldi növényekhez hasonlítanak, mellyek az idegen tájakon sem megszokott földüket, sem éghajlatjokat, sem hasonfajukat nem lelve . . csakhamar eltűnnek.

Az angoly nyelv' éjszaki characterere csak művészetileg módosítaték, nem annyira a' normand bitornokok' nyelve, mint a' tudósok', 's tanultak' későbbi befolyása által. E' tekintetben az angoly nyelv a' francziától végtelenül több szavat kölcsönze a' tizenhatszadik században, mint az egész normand hódítás alatt. Ezt azonban az „*Essai*“ jeles írója nem méltatá kellő figyelmére, midőn az angoly beszédmódot az *uj-latin* nyelvek közzé sorozá. Vegyük fel ugyanis érettsége' fő fokán az angoly nyelvet, vegyünk fel *Spencer*-t, vagy *Shakspeare*-ből harmincz verset: alig lelendünk azokban szavakat, mellyek az éjszaki hangejtés' zordonsága mellett latin eredetre is mutatnának. Vegyünk fel ellenben például egy ódát Malherbe — vagy egy lapot Corneille-ből, itt pedig alig lehetni egyetlen szavat, melly származott, 's mintegy a' latin nyelv' különböző írásmódja nem volna. A' felesleg bőség, mellyel az Angolyok azóta, naponként uj, részint francia — részint latinból kölcsönözött szavakat teremtvé, gazdagíták nyelvöket, nem rontá le ennek eredeti characterét, csak a' tárgyak' elnevezéseit többíté.

E' körülmény igen kitünteteti az angoly, 's francia nyelvek közti nagy különbséget: egyik német eredetű, másik egészen latin származék. A' francia szellem már eredetinel fogva sem igen képes megközelíteni a' classicus tanulmányokat, mellyeket az angoly szellem élvez. E' tekintetben nem igen foghatni fel Châteaubriand' gondolkozását, melly őt illy panaszsra vezeté: „*A' latin literatura' utánzása elenyészte litteraturánkban a' frank szellem' eredetiségét.*“ — Miből állott e' frank szellem? Mikép verhetett volna e' néhány ezer ember által a' nagy római Galliába hozott szellem, az éghajlat, 's népek' fajkülönbsége' daczára gyökeret? 'S ezen állított utánzása a' latin literatura'nak megsemmíté Corneille-, és Bossuet-től Boileau-ig leglelkeseb, 's legbölcsebb íróink' stylusa' eredetiségét? Sőt ellenben, Rabelais — és Montaigne-től kezdve nem e' latin szellemmel legteljesb írók gazdagíták-e meg főleg nyelvünket, 's mint Montaigne mondja, ismerték meg azt szokatlan mozgalmakkal? A' francia eredetiség az értelmi rendben nyugszik, 's latin gyökétől a' világosság', és élénkség' feltéteit kölcsönzé, miket az öreg Cato tulajdonit önidejében a' Francziáknak: „*Duas res gallica gens industriosissimè persequitur, rem militarem, et argutè loqui.*“

Mi az angoly nyelvet illeti: ennek lehetlen vala túl nem élnie a' normand hódítást; minthogy ez közös beszédmódjok vala a' népeknek, kik ekkor az országot meghódíták; 's Vilmos' Normandjai bár milly győztesek voltak is, az elfoglalt hazába a' számukhoz aránylagos jutaleknál egyebet magokkal nem vihetének. Sőt, miután őseiknek Normandiában meg-

településök által a' későbbi nemzedékek már majd az éjszaki beszédmodot is feledni kezdék, most ez újabb hódítás által Angliában az elébbi francziaföldi beszédmodjok helyett észrevétlenül a' régi születési nyelvükkel oly igen megegyező nyelvet fogadák el utóbbi hódítványaiknak.

E' „vázlat az angoly literatúrából“ inkább kellemes, és vonzó, mint helyes, és való, midőn következőleg nyilatkozik: „Semmi sem akadályozá; hogy Nagybritannia' három országa franczia nyelven beszéljen: Shakspeare Rabelius' nyelvén íranda“, stb. Sőt igenis nagyon sok, sőt minden akadályozá; 's az angoly nyelv bizonyára nem azért terjedett el annyira, mivel az 1438ki parlament angoly nyelven szerkeszté határozatait; hanem azért szerkeszté ez így azokat, hogy megértessék.

Bár mint legyen is ez, annyi bizonyos, hogy az angoly beszédmod, jóval e' korszak előtt, már sikeresen gyümölcsözék *) sajnáljuk, hogy Châteaubriand a' régi költész Chaucert csak néhány sorra méltatá, 's . . . „Rózsa' regénye“ czimü fordítását meg sem emlité. Chaucer, e' tanult, és népszerű költész, e' latin, olasz, 's franczia költők' éles eszű utánzója, ki oly nagy mértékben bír a' angoly szeszélyt, a' komoly, 's gúnyoló szellem' fordulatait, az angoly literatúra' e' tündöklő vázlatában tágasb helyet, nagyobb figyelmet érdemlende? Nem kevésbé bizonyítja ez, mint Gower, az angoly, 's franczia nyelvek közti hosszas vetélkedést, minthogy némelly vers-dolgozatai is vannak, mellyekben e' két nyelvet váltólagos végrímek által összekeveri. *Contes de Canterbury* czimü munkája azonban mind stylusa-, mind körülményes leírására nézve az angoly élet', 's társaság' legteljesb korrajza. E' munkájában majd minden osztálynak van egy képnöke: lovagnemes, fegyvernök, orvos, apátasszony, szerzetes, egyházi törvényszék' szolgája, tanuló, egy bünbocsánat' áruló 'stb. kik mindannyian Southwark' egyik csapszékében vannak összegyülve; tulajdonkép azonban azért jövének ott össze, hogy szent Becket Tamás ereklyetokját meglátogassák; e' csapszékben tehát, az est' unalmait elüzendők, egymást kölcsönös elbeszélésekkel mulattatják. Nem hasonlítom én Chaucert, mint Dryden tön, Ovidhoz; nem kívánom én annak életét, 's két, negyedrében megjelent, kötetü munkáit Godwin-ként taglalgattni, a' literariai bírálatnak mindazáltal e' régi angoly *troubadour*-ról sok mondani valója van; ki néha, mint Boccaccio, elbeszélésekkel lépe fel, 's kigúnyolá már Cervantes előtt a' lovagnemességet; ki, egy kissé finomtalan, 's hanyag verseiben is teljes költészi erőt fejtve ki, ugyan ez időben adá

*) Lásd Ellis' specimens of early poets.

nemzeti nyelvének a' szabályszerű, 's tudományos prósa' első modorait. Ismételjük sajnunkat, hogy az „*Essai sur la littérature anglaise*“ oly igen röviden emlékezik Chaucerről, 's hogy e' nevezetes férfúról tett egész ismertetése majdnem csak e' következő szavakban központosúl: *lancaster-i udvaronc, Wiclef' követője, meggyőződéseihhez hívtelen, ön pártja iránt áruló, majd száműzött, majd utazó*. Chaucer sem nagyobb udvaronc, sem nagyobb utazó de meggyőződéseihhez sem volt hívtelenebb a' francia születésű jámbor *Froissard*nál, ki oly szép ajándékokat kapott Anglia' királyaitól; pedig már a' szerep is, mellyet Chaucer az angoly földön támadt hitszakadás' első próbáiban játszott, nagy történetirati érdeket ad munkáinak. Némely ez oldalról ismertetéseket könnyen beszöhetett volna Châteaubriand ama szép eltérésbe, mellyet a' Luther előtti eretnecségeknek, továbbá Luther' személyének, véleményeinek, túsáinak, 's magány életének szentelt.

Bár minő legyen is ez' utóbbi mellék mű' terjedelme, Châteaubriand úgy vélekedék 's nem alaptalanul, miként a' vallási jávitás sokkal jobban foglalkoztatá az angolyokat, mintsem egy illy tárgyú történetirónak a' vallásjavító' legnagyobbikát megemlítne ne kellene. Szokott élénk, 's ügyes ecsetével lépteti fel Luthert, és Michelet-nek oly igen jól fordított töredékei után itt ott saját szavai, — sőt vallo másiból is tesz idézeteket. Lehet-e' azonban alaposan állítani, hogy Luther semmi lángésszel sem birt? — Nem birt-e' legalább vitakozási, és ékesszólási lángésszel? — Nem mutatott-e' bizonyos fellelő lángésszt is a' perczben, midőn mint javító fellépett, sőt némi political lángelmét is a' pártfogók' választásában, kiknek védelmén alapult bátorsága? — Bossuet jobb véleménynyel volt Luther felől. Nem . . . mondjuk mi, hogy ő rendszeresíté a' vallásjavítást, hol, mint minden illy eseményben, véletlen körülmények játszák szerepeiket. E' körülmények közé kell azonban helyezniünk Luther' lángésszt, hasonlíthatlan vakmerőségét, állhatatosságát, jószívűségét, 's ellenállhatlan szenvedélyességét. Illy történetek' folyamában rendszert keresni annyit tenne, mint azon hiedelemben tévedezni, hogy az események emberek nélkül fejlődnek ki, 's az elvont, és átaljános okok önmaguktól, minden az ezeket képező és személyesítő, élő erő nélkül működnek.

Illyen volt Luther; 's mi a' vallásjavítást illeti, annélkül, hogy ennek bírálatába ereszkednénk, bámulni lehet a' szemrehányások' természetén, mellyeket Châteaubriand tesz Luthernek, midőn ezt a' szent bertalani vérengzésnek a' nantesi edictum' visszavételének, valamint a' Liga', 's dragonyosók' gyalázatos megszárlásának mellék-okává teszi. Igaz

ugyan, hogy büntett áldozat nélkül nem létezik; de az áldozat' létezése a' büntett' okául soha nem vétetett. — Való-e' szinte az is, hogy a' protestáns harczosok szükségkép alábbvalóbbak a' catholicismus' zsoldosainál? — Nem nyert-e' Turenne megtérte előtt is ütközeteket? 'S végre nem találkoznak-e' élet- 's erőteljes bámulandó hadvezérek, kik sem nem protestánsok, sem nem catholicusok?

E' kitérés után Châteaubriand a' vallásjavításnak a' literaturára, különösen pedig az angoly literaturárai befolyását kezdi vizsgálgatni.

Itt különös emlékek jönnek össze: Knox, Buchanan, VIII-ik Henrik Lutherrel együtt véve, 's ez ellen a' pápát, 's a' szerzetesi nőtlenséget védelmezve, végre Erzsébet, és száza. Egyébiránt, meg kell vallanunk, hogyitteni jeles vázlatok mellett a' szerzőnek leginkább érezhető elhagyásai. Az angoly közép kor' tudományos emlékeiben mennél több érdeket lel a' történetirat, annál kevésbet az izlés; 's könnyen gondolhatni, hogy szerzőnk bizony nem igen gyöttré magát a' néha oly igen száraz, 's fárasztó felfedezésekkel. Erzsébet' százada mindazáltal körülményesb leírás várhatott: nem lehet annak ábrázolatát *Spencerről* szóló két lapba, 's egy, Shakspeare-ről színtolly terjedelmű ismertetésbe foglalni.

Könnyen megfoghatni, miként egy roppant, és hamar dolgozott munkából lehetetlen, hogy valami ki ne maradjon. Châteaubriand több, az angoly bibliographiára nézve érdekes nevet meg sem említett; lehetett azonban reményleni, hogy, miután sokat megrövidíteni, sokat elhagyni vala kénytelen, főleg két rendbeli emlékekhez fog leginkább ragaszkodni, u. m. először olyakhoz, mellyek Milton' lángeszének történetével, mint e' mű' születésének alapjával némi kapcsolatban vannak; 's másodsor, mellyek a' tudományos criticának gazdag képeket nyújthatnának.

Az első tekintetben, nem érdemlett-e némi figyelmet Spencer, egyike a' három angoly költésznek, kiket szünet nélkül tanult Milton; Spencer, kit Milton *) Drydenhez beszédében tanítójának vall, 's kinek avult kifejezéseit, 's jól hangzó mondatait oly gyakran utánozza? — Elég-e őt unalmasnak, 's hidegnek nevezni? — Annélkül, hogy az újabb angoly criticusok' minden véleményét, kik Erzsébet' tudományos századát többnyire túlzott dicséretekkel halmozzák, 's egyéb költészetet az ezen korszakban virágozott kívül nem is ismernek, elfogadnók, nem kell-e emlékezetben tartani a' tisztelő bámulatot, mellyel Spencer iránt viseltének kortársai? 'S lehet-e, műveit olvasván, meg nem le-

*) „Milton has acknowledg'd to me that *Spencer* was his Original.“
(Dryden's, Préface to *Fables*, etc.)

petnünk amaz élénk fénytől, mely oly kitünően terjed el dolgozatain? Gyakori ugyan műveiben az allegoria: nem bámuljuk-e azonban Boileau-ban az elpubultság' allegoriáját, 's több egyebet Ovidban? nem csudáljuk-e a' bántalom, 's imádságróli allegoriát az *Ilias*ban? Az allegoria, hol Spencer a' kétségbeesést személyesíti, méltán számlálható az angoly nyelv' legszebb versei közé. Egyébiránt allegoriáján, és Erzsébet' ízetlen istenítésén kívül van a' *Reine des fées* című munkában egy, néha Ariostként mulattató, 's lelkes lovagregény, mely jelesen festi a' közép kor' fegyverforgatását, 's egyéb játékaikat: megismerhetni ebből Erzsébet' ünnepeit, 's kora' némely férfainak fényes és kalandos szellemét.

Sajnáljuk, hogy e' munka elméjébe nem hozá Châteaubriandnak azon férfiú' nevét, kinek az ajánlva van, ama híres, és szerencsétlen *Raleigh* Walter' nevét, ki mint udvarnok, író, harcznok, tengerjáró . . . igen kitünteté magát, 's később egy halálos ítélet . . . után tizenkét évig, mint statusfogoly, sanyargattaték, azután egy tengeri vállalat' kormányása végett kibocsáttatván, miután hona' ellenét tönkre veré, visszatértevel hajdani halálos ítélete' erejénél fogva kivégezteték. Szerettük volna ezen érdekes emléket Châteaubriand' lelkes ecsete által felelézve látni.

Raleigh, ki ön irományi által is helyet foglal az angoly literatúrában, legjelesb védnöke, és barátja volt Spencernek. Együtt éltek ők Irland' bús téerein, e' rablás', és hódítás' földén, hol Spencer, mint Châteaubriand mondja egy helyen, a' költészeknek közös hazugság által, pásztor dalokat is készített.

E' versezetek' egyikében, a' „*Le retour de Colin Clout*“ címűben is szerencsésen ki van fejezve Raleigh' költészi befolyása Spencerre.

„Egy nap, mond Spencer, Mole *) hegy' alján a' Mulla patak' partjait fedő zöld egerfák' hűves árnyai alatt nyájamat őrizve üldögéltem: midőn egyszerre egy ismeretlen pásztor lép hozzám; nem tudom fuvolám' lágy zengzete, mellynek kellemes hangjai messze hallatának, vagy csupán véletlenség hozák-e őt hozzám. Midőn kérдем, honnan jöve, 's mi neve? azt felelé, hogy őt az oceán' pásztorának nevezik, 's hogy ő igen messziről jön a' nagy tengeren; 's le-

*) One day, quoth he, I sat, as was my trade,
Under the foot of Mole, that mountain hore,
Keeping my sheep amongst the cool shade
Of the green alders by the Mulla's shore, etc. etc.
..... himself he did yeleep
The shepherd of the ocean by name,
And said he came far from the main sea deep.

ülvén mellém ugyan azon árny alatt, kért, játsznék valami kellemes darabot; 's midőn hallá műszerem' hangjait, elbájolva érzé magát, és, mintegy velem vetélkedve, kezébe vévé *) fuvolám', melly már olly sokban támaszta vetélyt; 's játszott rajta; mert olly ügyes volt e' művészetben, mint bárki más . . ."

A' pásztor dalt, mellyet a' költész ugyan-e' lelkes *Raleigh*nek tulajdonit, nem hozzuk fel. Nincs-e azonban valami különös kecs az oceán pásztorának bátor utazásira való czélzásban, ki annyi hajóhadat kikészített, és kormányzott, felfedezé Virginiát, három vállalatot vezetett a' némellyek' agyában létező *Eldorado* tartomány' keresésére, 's itt a' magányban fuvolózó költész mellett leül, és *ugyanegy árny alatt?*

Raleigh előtt egyébiránt e' frigynek kedvesnek kellett lenni; minthogy benne minden egyéb nagyraugyásai közt a' költészi is meg vala. Az idő, mit azonban épen nem sajnálhatni, elenyészté Erzsébet *) dicsőítésére készült *Cynthia* című költeményét, mellynek Spencer olly igen magasztalgatá *nectartól illatozó kellemes verseit*. A' szerencsétlenség' vas keze azonban Raleigh' költészi tehetségének nemesb irányt adott: ő, kit rágalmazói mindenről, még istentagadásról is vádoltak, tömlöczében mind az érzelmek' kifejezésére, mind őszhangzásra nézve, igen szép keresztény énekeket alkotott.

Mind e' munkás élete', 's tudományos tehetsége' jogai mellett is, hogy*öt Châteaubriand, mint eredeti lángészt, és jeles szerencsétlent némelly kifejező, és emlékeztető sorokra nem méltatá, igen sajnáljuk. Miként lehetett őt meg sem említeni Shakspeare' legjelesb kortársai közt? **)

Az illy nemű kihagyások közt megemlítendő még a' Bacórolí majd általános hallgatás. E' nagy névnek ugyanis Surrey, és More Tamás melletti felületes megemlítése még akkor sem volna kielégítő, ha a' kérdéses mű csupán a' költészetről szólna. Egy angoly író sem beszéle annyi képzelettel, 's gazdagítá annyira nyelvét, mint Bacó. Mellőzve itt mind philosophiai módszerét, mind azon ismereteket, melyeket ő a' tudományok' világából a' közéletbe léptetett, Bacónak mindezekon kívül is olly szerepet kellene játszani Châteaubriand' jelen művében, mint az angoly ékesszólás' egyik első mesterének. Erkölcsi vázlatai, e' nemből olly modorul szolgálnak, mellyet nem lehet eléggé tanulni. Bár milly nyelvet beszél Bacó, folyvást elmés, kifejező, világos; és válto-

*) Yet aemuling my pipe, he took in hond
My pipe before that aemuled of many,
And played thereon; for well that skill he conned
Himself as skillfal in that art as any.

***) Chateaubriand' vázlata' első kötetének 205. lap.

zatos; ha latinul szól, eszméi' élénksége mellett gyakran lehetni barbarismust, vagy új iskolai kifejezéseket; anyanyelvét azonban nem kevesb szabályszerűség, — mint jelességgel beszéli. Az ügyes és kitünő író' érdemét még azok sem vonák soha is kétségbe, kik legnagyobb szigorral, és keserőséggel támadák meg véleményeit, és philosophiai módszerét. A'tőle készült „*Hetedik Henrik' élete*“ egyike Anglia' legjobb történeti műveinek: de mindenben olly nagy befolyást gyakorlott, 's anyai eszmét hinte el honában Baco, hogy igen nehéz megfogni, miként lehessen olly vázlatát adni az angoly literaturának, mellyben ő helyet nem foglal. Egyetlen ok, mellyet e' megnevelítés' mentségeül felhozhatni, alkalmazni épén a' név' nevezetességében áll: *De Carthagine silere, quam parum dicere, satius puto*. Kétségkívül a' türhetetlenség is okozá némüleg e' kihagyást, mellyel Milton' fordítója menél előbb csak Shakspeare-hez törekvék jutni, megújítandó e' vitatkozás' és költészet' tág kütfjét.

Shakspeare és Milton, két nagy nevezetessége, két nagy hatalmassága az angoly költészetnek, valóban különös ellentétet alkotnak: egyik a' legműveletlenebb, legtanulatlanabb, a' másik a' költészek' legműveltebbike. És mindemellett, ezen eredeti különbözőség' daczára e' két lángész közt, még legmagasb fenszállongásaikban is nagy rokonság van; hol valóban kecszeliek, 's fenségesegek, mindkettőjöknek ugyan azon rokonsága van a' századok' legnagyobb lángelmével. Azon állítás, hogy „*az írói művészetnek nincs két elmélete,*“ hanem a' nagy', egyszerű', és szép' örök szabályán, az emberi lélek' előképén nyugszik, melly magába zár, 's elfogad minden egyedi különbözőséget, valamint az emberi arcz' előképe eredeti vonásiban helyet ad az arczkifejezés' minden különfélesége, — és lelkületének? olly igaz, hogy, ha valaki változtatni akarná ezen eredeti előképet, az nem teremtené, hanem idomtalánítandna; 's illy ujitások nem leendnének egyebek szörnyeknél.

A' következtetés igen kitünőleg folyik Châteaubriandnak Shakspeare-ről irt jeles czikkeiből, az azokbani új elmékedésekből, ékes átáljánosságokból, vagy a' lelkes ötletekből, mellyeket ezen annyiszor felfogott tárgy juttat a' szerző' elméjébe. Fellelhetni ott a' „*Génie du christianisme*“ szerzőjének írói modorát egész fényében, egész fenségében, párosulva egy adag szeszélylyel, 's vidorsággal, mi szintolly mulattatóvá teszi bírálatát, a' milly szigorú, és érzékeny ugyan az. Miltonnak Shakspeare' dicsőítésére készített szép sonnetje már le vala fordítva, 's meg is említették. A' vázlat' szerzője egyebiránt, midőn Miltonnak Shakspeare-ről, Michel-Angelo-nak Dante-ről, Tasso-nak Camoëns-ről elszort bizonyágtéteiket összeszedé, felkiálthatott volna: „Van e'

valami bámulandóbb e' jeles egyenlők' társaságánál, kik egymást jelek által világítják fel, egymást üdvözlík, 's egy csupán általok ismert nyelven társalgnak! "

E' jeles egyenlők' lajstroma még nincs bezárva; 's a' maradék kétségkúl oda iktatandja a' *Martyrs'* szerzőjét, mint Milton' bírálóját, 's fordítóját.

Térjünk azonban vissza Shakspeare-hez, kinek tanulásra oly igen könnyíti az utat Milton' művei' értésére, 's felfogására. Itt még némelly nehézségeket gördítendünk a' *vázlat'* szerzője' elébe: a' szerzőnek Shakspeare-ről két, különböző időszakokban nyilvánított, egymással ellenkező véleményeit elhallgatjuk; elmellőzzük a' szemrevetést is, melyet a' szerző önmagának azon okból tón, hogy ezelőtt Shakspeare-t *classicaí szeműveggel* vizsgálta; „felséges eszköz, így ír, a' jó, és rozsz izlés' ekességének felfedezésére, de az egész' vizsgálására nem alkalmazható nagyítóüveg;“ nem említjük végre, hogy szerzőnk Shakspeare' *phraséologie*-áját egy XVI-ik századbéli franczia verselő a' *Guissade'* szerzőjének barbar írásmódjával hasonlítja össze. A' *classicaí szeművegről* ítélet, 's e' Shakspeare' mellett, 's ellen nyilvánított vélemények ellen kétségkúl igen sok kétséget lehet támasztani; de mi más irányt adandunk észreveteinknek, melly jobban a' tudományi történetíratot érdeklí, 's a' mi igen foglalkodtatá az angoly criticát. Értjük a' színművészetet Erzsébet' századában.

„Színműírók, Shakspeare' kortársai valának, így ír Châteaubriand, Green Robert, Heywood, Decker, Rowley, Peel, Chapman, Ben Johnson, Beaumont, Fletcher, Jacet Oratio.“ Csupán száma is ezen íróknak azt mutatja, hogy Shakspeare' lángesze nem volt egyedüli, 's kizáró, mint általánosan hiszik. De ez még nem elég; ezen írók' lajstroma nem igen pontos; ki van belőle hagyva két férfiu, kik az akkori színpad' szabálytalanságít nagy erővel, 's csinnal fedezgeték: egyik Marlow, a' Faust' szerzője, a' másik Massinger, e' tiszta, 's magas szellemű író, kit annyira magasztalt az újabb időben a' tudós Gifford.

Átaljában, mi nem hiszünk a' literaturábani oly igen lassu ujjaszületést; azt sem tesszük fel, hogy valamint a' multban, úgy a' jelenben is félreismert nagy lángelmék léteztek volna, mint kiket a' critica felfedezhet, 's világosságra hozhat. A' színművészeti szellem' bősége azonban, melly Erzsébet' századát bélyegzi, kétséget nem szenved, 's ennek megjegyzését újnak nem is tarthatjuk. Ha Shakspeare-t elmellőzzük is: e' korszak különösen bővelkedik színművészeti terményekben, durvaság-, 's nagysággal vegyest; és ámbár Shakspeare' neve túlhaladá is kora' egyéb színművészeti nevezetességeit, 's homályt vont rájuk fényével, lelhetni mégis

csak kevésbé előtte, 's körülé némelly, Franciaországban nem ismert, angoly írókat, kiknek hatalmas szellemök Shakspeare-ének nyomába vág, 's mintegy ugyanegy lángész' származékinak tetszenek.

Tagadhatlan, hogy e' korszak' történeli nagyszerűségében, a' Stuart Maria' lefejeztetése óta Essex' kivégeztetéseigi véres tünetekben, 's végre magának, a' szigorú, boszszuvágyó, szenvedélyes, az ünnepeket mint asszony, politikát 's háborut, mint nagy király, kedvelő Erzsébet' személyében is volt valami, mi különösen ébresztgeté a' komoly képzelődést, ez pedig lelke a' tragediának. Tán, hol többen egyesülnek egyszerre, ott a' sikert sem olly igen nehéz elérni; 's egy még durvasággal vegyes művészet' nagy sikerei könnyebben elérhetők, 's közönségesbek, mint a' lángészi tökély.

E' kihagyáson kívül, mi egészen homályban hagyja előttünk Shakspeare' valódi neveltetését, melyet elődeitől, 's vetélytársaitól vón, mind az, mit Châteaubriand e' tárgyban ír, tanuságos, elmés, és ujnak, vagy a' kifejezés által megújultnak tetszik.

Shakspeare' sonnetjei több utasítást, 's elmés gyanításokat nyujtának neki e' nagy költész' kevésbé ismert életéről. Igaz-e azonban az, hogy Shakspeare csak úgy minden gond nélkül veté szinmű-költeményeit a' közönségnek, anélkül, hogy a' jövendővel legkevésbet is törődött volna, 's hogy nem is ismerte volna, mint korunkban állítják, saját lángészét? Pope ugyan azt mondá egy helyen, hogy Shakspeare önkaratja ellen lön halhatatlan, *grew immortal in own despite*; és Châteaubriand ismételve ezen átaljános véleményt, melyet Shakspeare' egy sonnetjének helytelen fordításával támogat, ékes, és igen részrehatóan észrevételeket tesz a' dicsőség' haszontalanságáról. Shakspeare azonban épen ellenkezőt mond egy más sonnetjében: hol halhatatlanságot ígér hatalmas barátjának, kinek erényeit dicsóiti. „Midőn el leend ön temetve az emberek' szemei elől, tartós emlékjelül szolgálndnak önnek csinos verseim, mellyeket olly szemek olvasandnak egykor, mellyek még most nem léteznek. Ezután születendő szavak beszélendnek egykor önnek léteztéről, akkor, midőn önnek minden kortársai már halva leendnek. Ön élni fog ott, (olly hatalommal bir pennám) hol még az emberek' szájában is legélénkebb a' lélekzés. *)“ Ez' utolsó

*) Your name from hence immortal life shall have

 When you entomb'd in men's eyes shall lie,
 Your monument shall be my gentle verse

vers' finom szójátékát kivéve, Horácus sem monda többet Meccénásnak.

Egy jövő taglatban Milton' életének, századának, 's lángszénének vizsgáltságában kisérendjük Châteaubriandot, szerencséseknek tartva magunkat, ha némüleg megmutathatjuk, hogy az „*elveszett paradicsom*“ bátor és új fordítása, némelly szokatlan formái mellett is gyakran valódi szépségeket nyújt.

WILLEMMAIN után (Journal des savants. Avril. 1837).

M. K.

Histoire des sciences mathématiques en Italie, depuis la renaissance des lettres jusqu' à la fin de XVIIe siècle. Par Guillaume LIBRI. Tome premier, 414 l. 8-o 1835. Paris. Librairie de Paulin. Ara 4 for. 30 kr, p. p.

A' mathematicának, mint tudjuk, még eddig nem vala szerencséje egy történetíróra találni. Mind az, mit a' mathematica' vagy annak egyes részei' történetének czime alatt birunk, nem sokkal több, mint egy régi 's új munkákból öszveszedett híradási gyűjtemény egyes nevezetes tételek és azok' szerzői felől. Egy illy történetíró' feladatja valóban nem is csekély. A' mennyiben t. i. kívánnunk kell, hogy ő az egyes tételek' foutosságát öszsemérje, és azokat, mellyek a' tudománynak tulajdonképi hordozói, mellyeken az folyvást képződött, a' lehozott igazságoktól megtudja különböztetni, mint a' milly históriai előterjesztésnek példánya Lagrange' bévezetése az ő mécanique analytique-jében, tehát ez érett mathematicust teszen-fél. A' mathematicáról való tanításokban a' tudomány szakadatlan kifejlődésben tűnik előnkbe, ellenben az ő történeti előterjesztésének a' különbféle időkorok' egyetememes szellemi culturájáhozi viszonyában kell azt mutatnia, továbbá, hogy teljes legyen a' jelesebb mathematicusok' részletes életírását magában foglalnia. A' mathematicus történetírónak tehát derekas philologiai és históriai ismeretekkel, 's azonfelül még a' historicusnak éles látásával is kell birnia. Innen a' mathematicának teljes történetírását nehezen nyerendjük, míg az egyes epochákra és disciplinákra nézve elegendő elődolgozatok nem lesznek. Illy monographiát ígér adni Libri

Which eyes not yet created shall o' er-read;
 And tongues to be your being shall rehearse,
 When all the breathers of this world are dead:
 You still shall live, such virtue hath my pen,
 Where breath most breathea, even in the mouth of men.

úr e' munkában, 's valóban sok mások felett képesítettnek is látszik illy nemű munkára. Mint derék mathematicus, már régen ismeretes, itt pedig bámulatos ismeretét fejtí-ki a' legkülönneműbb nyelveknek, még a' sanskrit és kínai nyelvnek is, egyszerismind olly férfiként mutatkozik, ki mind a' mai, mind a' mult idők' politicalai és erkölcsi viszonyait éles tekintettel keresztül hatotta. Azonban a' szerző maga megvallja előbeszédében, hogy e' munka' kidolgozásánál nem csak tudományos, hanem politicalai czélja is volt. Politicalai nézeteinél fogva honából kiűzetvén, még idegen földön is hatni kíván az olasz ifjúságra; tanulja-meg ez egy Leonardo da Vinci', egy Galilei' példáján, kik szegénységben 's szakadatlan üldöztetések közt munkálkodtak; szükségét 's kegylés-hijányt egykedvűleg tűrni. Ellene akar dolgozni a' nyers jacobinismusnak is, melly azt hiszi, hogy a' tudós foglalatosságok a' politicalai szabadsági buzgalmat előlik; Michel Angelo' életírása, ki majd a' florenczi várerősségi míveken dolgozott, majd frescokat festett, 's Campanellaé, ki 27 évig sorvadtt tömlöczben, mivel a' spanyolokat Olaszországból elűzni akará, munkáljon ellene e' tévelygésnek. Hihetőleg csak e' politicalai czélnek köszönhetjük a' munka' megjelenését, mert ez a' szónak szoros értelmében azon könyvek közé tartozik, mellyeknek megvannak az ő fátumaik. Nem csak az első kötetnek egész kiadása semmivé lett, kevés példányok' lijján, a' Párisban 1836 történt nagy gyűládsakor, hanem elődolgozatának nagyobb részöket is olaszországbóli hitetlen futásakor elveszté a' szerző, úgy hogy csak politicalai tekintetek által indítathatott a' munkának újonnan kezdésére. Az említett okból a' munka' textje egészen popularis tonust tart, míg a' jegyzetek' nagy tömege, mi egyébként franczia munkáknál nem szokás, a' tudós vitatkozásokat és literáriai útasításokat foglalja magában. Későbbben olasz fordítást is szándékozik a' szerző készíteni. Ezen első kötet csak a' bevezetést az egész munkára foglalja magában. Erős vonásokban rajzolja itt a' szerző a' tudomány' kifejlődését, mind magában Olaszországban, mind azon népeknél, mellyek Olaszországra különösen hatottak, a' tudományok' igen kétes állapotját az Etruskoknál, 's azután általmegyven a' görög coloniákra Olaszországban, hol legelő a' pythagorási iskola tűnik-fel, mint a' mathematicai 's physicalai tudományok' plantálója, azután pedig Archimedes, kivel a' mathematicai szellem Olaszországból sok időre eltűnt. A' rómaiaknál a' mathematica soha sem talált eredeti kiképződést, sőt a' görögökkel is ismeretség előtt hihetetlen járatlanságot mutatnak még az első elemekben is, mint p. o. a' Scriptorum de agrorum conditionibus-nak egy helyéből, mellyet Libri felhoz (52 l. n. 4.), ki-világlik, hogy a' római juristák azt hitték, hogy az egyenlő

oldalú háromszög' tartalma fele legyen az egyik oldalra felállított quadratumnak. Minekutána a' görög szemlélődés' gazdag kincsei megnyíltak is nekik, nem emelkedtek a' compiliáción felül; Lucretius, Plinius és Seneca jelelik ezen tudományos állás' fő pontjait, de egy római név sem öröktémeg magát valamelly mathematicai vagy physical felfedezés által. Róma' nagyságával alásüllyedt a' tudományos szellem is Olaszországban, 's a' mi még fenmaradt, az két catastropha által, melly a' római birodalomra rontott, a' keresztység' bevitelle és a' népek' költözése által, hosszú időre megsemmítettett, hogy egykor sokkal későbbben újra 's annál dicsőbben feltámadjon. Csak Theodorich' hatalmas kormánya alatt mutatkoztak ismét egy tudományos élet' mozgalmái; Boethius, Cassiodor, Symmachus jelelik e' korszakot, nevezetesen a' Boethius' geometriája sok ideig kipótóla Euklidest. Azonban e' gyenge kezdetek csak hamar semmivé lettek az azontúl következett háborúkban a' gothok, görögök és longobardok között, 's ha még az utolsók' uralkodása alatt iskolák' és tanulók' említését találjuk is, de egy név sincs, mellyet Boethius mellé lehetne állítani. Csak az arabok által támasztatott fel ismét a' tudomány Olaszthonban (109. l.). Ezek ugyanazon egy időben érintésbe jöven a' hajdani bölcsesség' minden gyulpontjaival, a' görögökkel, indusokkal és chinaiakkal, az ő tudások' öszves kincsét felvevék magokba, úgy hogy sokszor kétszer marad, mit köszönhetek ezen népek' egyikének, mit a' másikának.

Ha bár az bizonyos is, hogy ők geometriai ismereteiket legközelebb Euklides, Archimedes, és Apollonius' munkáiból meríték, mindazáltal teljes igazgal láttatik Libri, az algebrára nézve az indusokat tekinteni az arabok' tanítóinak. Már az arithmetica' alapzatja, egy elrendezett számrendszer is teljesen ismeretlen vala a' görögök előtt, míg az az indusoknál már több ezer évek előtt tökéletesen ki vala képezve. Csak ő tőlök kapták azt az arabok, és ezektől a' többi Európa. Továbbá a' Diophant' vizsgálódásai, egyetlen fenmaradott görög munka, mellyben algebrai kérdések fejtegettetnek. De nagyon igaztalanul neveztek ezt a' munkát algebrának. Mert egyes kérdések' megfejtése a' határozatlan analyticából különös mesterséges fogások által, egyetemes methodus, szabályozott notatio nélkül még nem képez tudományt. Ellenben az indusok már az ismeretlen mennyiségeket is különös jegyek által jelelik, elrendezik az egyenleteket az ismeretlen mennyiségek' karai (potentia) szerint; különös jegyök van az irrationalis mennyiségre nézve, a' végtelen mennyiség, mint nálunk $\frac{1}{2}$ által jeleltetik. A' Brahmagupta' és Bhascara' munkáiban nem csak a' második karú egyenleteknek egy ismeretlen mennyiséggel, egyetemes

megfejtésök találtatik-fel, hanem egy olly kérdés' feleletje is, mellyet nálunk először Euler fejtett-meg, t. i. miként lehet egy második karú határozatlan egyenletnek két ismeretlen mennyiséggel, ismeretes megfejtéséből, minden egyéb megfejtéseket egész számokban feltalálni, úgy hogy ha ezen ezer év előtt irt indus munkák nálunk 60 vagy 80 évvel elébb ismeretesek lettek volna, ezeknek is részők lett volna az analysis' előmentében. Azon különbféle utak közt, melylyeken az arab tudományosság a' keresztény Európába jutott, különösen a' zsidók' eszközlése igen fontos monumentumot képez. Lett dolog, hogy nagy számú görög és arab munkák' rabbinicus fordításai a' tudás' minden ágából sokkal megelőzék a' latin fordításokat. Libri említ (160. l. Nro 1.) egy fontos geometriai munkát, mellyet Savosorda, egy zsidó, a' 12. század körül készített; e' munkának analysise a' jövő kötetben fog következni. Mi már közelebb az arabok' befolyását Olaszországra illeti, ez Siciliában olly tetemes volt, hogy nem csak az első normann uralkodók alatt nyilvános emlékek gyakran arab feliratokkal láttattak-el, hanem még a' sváb uralkodók alatt is a' pénzeken arab feliratok voltak. A' normann királyok az arab tudósokat nyílt karokkal fogadák. Így a' híres geograph Edrisi, Afrikából elűzetvén, menedéket lelt Siciliában. Olaszország' éjszaki része a' spanyol móroktól vevé képzetését. Tivoliú Plató több fontos geometriai munkákat lefordított. Cremonai Gerhard adá Aristotelesnek első fordítását. Ezen időben kezdődik az olasz nyelv' kifejtődzése, és azzal az olasz nép' új élete, melly most már több századokon-ált az európai képzettség' tetőjén áll. Ezen vizsgálatokkal bérekeszti a' szerző a' bévezetést. Csaknem felet a' könyvnek a' toldalékok teszik, mellyek különböző becűiek: mi különösen következendőket jelelünk-ki. Tudomás szerint sokat beszélnek az arabok egy tűkörrel, melly az alexandriai lámpatornyon volt, 's mellynél fogva a' görög kikötőkből kiinduló hajókat meg lehet látni. Ezen elbeszélést rendszeren mesének tartják. De azonban Libri feltalálá a' királyi könyvtárban egy jeles mechanicusnak Burattininek 1672. évben Boulliauhoz irt eredeti levelét, melly szerint még ez idő tájban egy illy műszer létezett Ragusában. Ez a' levél le van nyomtatva a' II. Toldalékban. Boulliau t. i. közölte Burattinivel a' tűkörteleskop' feltalálását Newton által. Erre feleli ez: Ragusában tartanak még egy hasonló műszert, ha az az utolsó földrengéskor el nem vezett, mellynél fogva a' hajókat az adriai tengeren 20—30 olasz mértföldnyi távolságra úgy láthatni, mintha azok a' ragusai kikötőben volnának. Midőn 1656. Bécsben valék, hallottam egy Ragusait ezen műszerről beszélni. Azt mondá, hogy véka formájú; de mivel alkotásáról semmit azontúl mondani nem tudott,

az egésztest mesének tartottam. Azonban két évvel ez előtt Dr. Aurelio Gisgoni, Eleonora császárné' első orvosa Varsóba jött. Ezen orvos 8 vagy 10 évig lakott Ragusában. Midőn egy napon azon rémitő földrengésről beszélt velem, melly e' várost érte, hosszas beszélgetés után monda: Isten tudja, vallyon azon sok ritkaságok közt, mellyekkel akkor Ragusa birt, nem veszett-e el ama nevezetes instrument is, mellyet a' traditio Aristotelesnek tulajdonít, 's mellynek segítségével a' hajókat 25—30 mértföldnyire épen olly világosan lehetett látni, mintha a' kikötőben lettek volna. Midőn töle az instrument' formáját tudakozám, azt felelé, hogy ferekes dob alakú volt, és oldalról néztek belé. Itt arra emlékezém, mit Bécsben hallottam; mert véka és dob közt nincs egyéb különbség, csak a' kifejezés. Gisgoni még él, és folyvást a' császárné' szolgálatában van. A' min igen csudálkozom, az a' körülmény, hogy illy nevezetes instrument soha le nem íratott, holott Ragusa nem volt jeles mathematicusok' híjával. . . . A' mint nekem Gisgoni Doctor mondotta, egy toronyban tartatik, egy magistratusi személy' felvigyázása alatt. "Jelenben úgy látszik, hogy az instrument minden esetre nincsemeg többé; legalább Librinek egy barátja híjába tett az iránt ott helyben nyomozásokat. Ez alkalommal még egy letdolgot hoz-fel Libri, melly talán azt gyaníthatná, hogy a' Chinaiak is ismertek már a' régi időkben bizonyos eszközök a' messzeláthatásra. A' nagy japani encyclopaediában t. i. az a' jegyzet jön-elő, hogy Jupiter mellett még két kis csillagok találatnak, mellyek mintegy attól függeni láttanak. Igaz, hogy ez az encyclopaedia 1713. év után jelent meg, azonban úgy látszik, a' Chinaiak nem az európaiaktól vették a' Jupiter' csatlósainak ismeretét, már azon alapnál fogva is, hogy csak kettőről szólnak. Mindazáltal több mint valószínű, hogy egy ép szem, kedvező körülmények közt, Jupiter' csatlósait optikai szerszámok' segélye nélkül is láthatja; sőt Referenst bizonyossá tette egy barátja, hogy ismert egy még jelenleg is élő embert, ki a' nélkül hogy valami astronomiai ismeretekkel birt volna, a' Jupiter' csatlósainak helyzetüket mindenkor helyesen előadá. A' IV. Toldalék Mahommed Ben Musa' algebrai munkájának egy régi latin fordítását foglalja magában, mellynek arab textjét kevés idő előtt Rosen úr megismerteté. A' VIII. Toldalék egy chinai mathematicai munkáról tudósít, melly a' párisi királyi könyvtárban találatik és 1593. készült; ez az egyetlen Európában ismeretes chinai mathematicus könyv, melly nem a' missionariusok' befolyása alatt íratott. — Minthogy Libri' munkája a' fentebb előadott okból a' ritkaságok közze tartozik, tisztének ismeré Ref. kevésbé bő kivonatát adni annak; 's épen ezért, ne hogy a' recensio igen sokra terjedjen, kéntelen el-

hallgatni azon nagy számú jegyzeteket, melyek a' könyvnek áltolvasásakor elébe öllöttek. Csak egy kettő találjon itt helyet. Libri azt állítja, hogy a' görögök a' subtractiv beszéd formákat a' számok' kifejezéséé nézve nem ismerték (18. l.), de ez tevedés, mivel az illy kifejezések: *πεντεκοντα δυνων δεοντων* az egészen közönségesekhez tartoznak. Humboldt' fontos értekezését a' számjegyek' különbféle rendszereiről Crell' mathematicai journaljában, úgy látszik, nem ismerte a' szerző. Aristoteles' mathematicai ismereteit Libri, mint már sok mások is, igen kevéssé láttatik becsülni (103. l.). Rövidség' okáért arra utalunk itt, mit Dr. Nokk mondott e' tárgyban Schlosser' egyetemi történetében. Hogy a' hold' foltjainak egy tengeri nyúllal összehasonlítása a' chinaiktól ment-által az indusokhoz, mint Libri hiszi (149. l. Nro 2.), az még igen kétséges, midőn illy kifejezések *çaça nyúlas* (nyúlakkal biró), *çaçabhrít çaça dhara nyúllhordozó*, igen gyakran előfordulnak az indusoknál, mint a' hold' epithetjei. Egyébiránt nem hiányzanak egy ősrégi összeköttetés' nyomai az indusok és chinaiak között. Így p. o. találunk az indusoknál egy 60 éves cyclust — vrihaspati mána — mely a' Jupiter' forgásán épül. Ez a' cyclus általment a' chinaiakhoz, azonban úgy, hogy 60 nap-évek' cyclusává lett, és így eredeti jelentését egészen elvesztette. A' pótlékokban (409. l.) szól Libri úr az *arinaí kupoly* (tető) kifejezésről, mellyel az arabok a' 13. és 14. században azt a' pontot jelelék, mellytől a' geographiai hosszak számláltattak. E' pont' helyzete eddig ismeretlen volt; de Rainaud úr közölte a' szerzővel, hogy egy függelékből Abulfedának egy kéziratában kijő, hogy ez a' pont az indusoktól kölcsönöztetett és Lanka tartományban van. De még ezzel az arina szó' jelentése nincs felvilágosítva; egy jegyzet szerint, mellyet velem Dr. Benfey úr közölt, arina hihetőleg al ravana-ból van összehúzza, t. i. Lanka tartomány az indusoknál ravana szigetének is nevezetik.

Stern után (Götting. gel. Anzeigen. 1837. 94—96 Stück.)

A. B. S.

Geschichte der römischen Beredtsamkeit von Erbauung der Stadt Rom bis zur Auflösung des weströmischen Reichs.
Nach den Quellen bearbeitet von A. WESTERMANN. Leipzig,
J. A. Barth, 1835. XIV. und 351 S. gr. 8. Ára 3 for. p. p.

Valamint a' római történetnek több részvét és figyelem ajándékoztatik időkorunkban, úgy munkás buzgalom mutatkozik annak gondosabb kinyomozására is, mit tettek a' rómaiak a' tudományok' dolgában, és valóban igen örvendetes

tüneményül tekinthetni, hogy azon előítélet, mintha ők mindenütt a 'görögök' nyomdokiba léptek 's ön belsejököl valami nagyot előhozni képesek nem lettek volna, mind inkább enyészni kezd. Nem tagadhatni ugyan, hogy ők, mint kitűnő történetírók Sallustius mondja, inkább vittek-ki nagy tetteket, mint mások műveit feljegyezték volna, 's hogy ők legközelebb a' gyakorlatira irányzott érzékek mellett, figyelmöket leginkább a' nyilvános életre és a' státus' javára függesztették. De ki fogja azért hinni, hogy olly nemzet, melly, rövid idő alatt önmagából annyi és olly nagy férfiakat látott előállni, nem lett volna képes a' tudományban is maradandó műveket alkotni? Kí azon szónokok', történetírók' és költők' sokaságát, kik Carthago' elenyészésétől fogva az actiumi ütközetig felléptek, álnézi, és az augustusi időkor' élénkségét közelebbi méltatás alá veti, az bizonynal nem kételkedik többé, hogy a' rómaiak szellemi teremtésre is elég erővel és ügyességgel bírtak önmagokban, és művészet 's tudomány iránt nem valának érzéketlenek. De a' literaturának egyik ága sem volt az ő characterökhöz úgy hozzá szabva, egyikben sem hoztak-elő többet 's nagyobbbat, mint az ékesszólásban es jogtudományban.

Az első szakasz magában foglalja a' Tarquiniusok' elűzéseig lefolyt időszakot. Nem tagadjuk-meg a' szerzőtől a' római történetelli szoros ismeretséget; de mind a' mellett azt hisszük, hogy ha egyedül a' forrásoknál maradt és újabb nézeteknek szerfelett nagy fontosságot nem engedett volna, úgy e' szakaszban holmit igazább oldaláról terjeszthetett volna elő. A' második szakasz a' 734 évig menő időt foglalja magában, mellyben a' római ékesszólás lassanként kifejtőzött, virágzott, és legfőbb tökélyét elérte. A' szerző ezt igen czélirányosan három korszakokra osztotta, mellyek között az 244 évtől a' hatodik század' végeig megyen, és a' kifejtődést rajzolja, a' második pedig, melly annak görög befolyás alatti kiképződéséről szöll, a' 600—679 időközt foglalja magában, 's a' harmadik (679—734) igen teljes álnézetet ad annak tökélyre jutásáról. Az első korszakban látjuk, miként a' Tarquiniusok' kiűzése után, míg a' kezdetben kicsiny római status' megyéje évről évre nagyobb terjedelmet nyer, a' szellemi erők ifjúi szépségben fejlenek ki, és az ékesszólás, melly a' senatusban 's a' népnél már befolyást szerzett, aprónként becsre kap és ápoltatik. Igen tett nekünk kiváltképen az az összehasonlítás, mellyet a' szerző a' görögök' és rómaiak' kifejlődése közt teszen, ha bár az némelly korlátozást szenvedhetne is: „Míg a' római csupa értelmi ember, a' görög csupa (?) érzelmi ember. A' görögök' gazdag idealisált mythológiája, az ő élő, sokat magasztalt hősvilágok; kalandos, és annyi mondák (regék)

's emlékek által kitünő tengeri életök, és az az által szűlt sokszerű érintkezés idegen nemzetekkel, ő nálok a' phantasiát felülháló szellemi munkássággá képzelte-ki, ez ismét korán előlhívta a' poésist és közel vitte a' tökélyhez, a' történetnek először a' kalandos felé hajlás által költői mázt adott, 's egyesülve a' természet' hév, gyermeki szemléletével, egy oldalról a' művészetet, másról a' philosophiát hozta életre. A' szellemi ingerülések' ezen teljének egész lélekkel áldadják magokat a' görögök, ebben tanultak ők korán pótléket keresni az élet' bajaiért, míg a' Rómaiak ezen bajok' legyőzését tevék éltök' fő feladatjává, 's nem ismerének iparkodásaiknak méltóbb színhelyét a' forumnál és a' csatamezőnél. A' görögöknek is volt piacczok, ők is számtalan élet-halálra tett hadakat álltak-ki; de a' nyilvános élet mind a' mellett egészen más volt Görögországban, mint a' római élet. Míg a' rómaiak mindent (?) a' haszonért tettek, és minden látszólag hasztalant kirekesztettek, a' görögök minden dolgot önmagáért ragadtak-meg, ő nálok minden érzékileg és szellemileg észrevehető, szoros összefüggésben állt. Az ő nyilvános életök társaság volt magasb potentiában (?), semmi sem rekesztett-ki, a' mi ezen társaságnak nagyobb kecsét kölcsönözhetett. De épen ebben vannak a' görög státuseletnek fogyatkozásai is. A' görögök hijával voltak a' státuselet' mélyebb felfogásának, és noha lángoló patriotismus és szabadságszeretet lelkesíté őket, mindazáltal könnyebben esett nekik politicali rosszat elviselni, mint eltávoztatni, maga a' státuselet, mi a' rómaiaknál czél volt, nekik csak eszköz volt; ezért vesztették-el olly sokszor a' mellék dolog miatt a' fő dolgot. A' görögöknek még nyelvök is egészen megfelel characteröknek; abban is egészen ugyanazon mozgékonyaság és technicali magúbasodrottság mutatkozik, de azonban a' rómainak imposant és mintegy egy öntetből előállott numerosa nélkül; az egyes részek inkább egymáshoz sorozvák (lúzvék) a' kimerithetlen particulák' finom fonalai által, mint egymásból kifejtvék, de teli azon gyöngédséggel, melly egy elfogulatlan 's a' természet' érzéki szemléletében megtisztult kedvélyre mutat, és olly gazdagsággal kikészítve, melly nem a' tudomány' egyes részeit, hanem bevégezt terminológiában minden érzékileg és szellemileg észrevehetőt magába foglal.

Ezen szakasz' második és harmadik korszakának, azaz a' római ékesszólás' kiképződésének és tökélyre jutásának kivitele nagyon jól elsült a' szerzőnek. Hogy egyes tévedések csúsztak-be, és még néhány szónokoknak meg kell vala említetniök, látja minden, ki a' tárggyal ismeretes; de melly könnyen megcsik a' leggondosabb nyomozón is, ismert dolgokat elmellőzni, melly könnyű a' nevek' és lettdolgok' olly soka-

ságu mellett a' tollnak hibákat ejteni! ki ismerné azért félre a' szerzőnek jámbor igyekezetét? A' harmadik korszakbau kiváltképen tetszett nekünk Cicero' ábrázolása. Mig az ő korának nagy szónokai közzül Brutus, Calvus, Pollio és mások az atticai, Hortensius pedig az ázsiai görög iskolákhoz tartják magokat, ő mind a' kettőnek jelességeit egyesíti magában, melly által el is sült neki a' tökélynek azon lépcsőjére emelkedni, mellyet neki senki kétséssé nem tehet.

A' harmadik és utolsó szakasz az ékesszólásnak a' császárrok alatti történetét foglalja magában. Ezt a' szerző ismét két korszakra osztá, mellyek közzül az első a' Hadrianusig lefolyt időt (30 Kr. e. — 117 Kr. u.), a' második a' nyugoti birodalom' elenyészteig menőt (117—476 Kr. u.) foglalja magában. Ez a' szakasz a' római ékesszólás' alászállásának és elenyészésének rajzolásával foglalatoskodik. Midőn a' szabadság elenyészett, az ékesszólás is elveszté jelettését, és declamálássá fajult. Bár melly jeles volt is Quintilianus, mindazáltal az avuló művészetet többé meg nem ifjíthatá. Érdekes volna az, ha Westermann úr, ki az ékesszólás' történetei iránt különös előszeretettel viseltetni láttatik, az újabb ékesszólás' történetét is kidolgozná.

Menzel's Litteratur-Blatt. (1837. Nro 58) után

A. E. S.

UTLEIRÁSOK.

Voyage en Abyssinie, dans les pays de Galla, de Choa et d'Ifat; par Ed. COMBE et TAMISIER. 4. vol. in 8. 32 fr.

Két ifju, elragadtatva azon utazási vágytól, mi néha olly nagy erőre kap az ember' keblében, egyedül, minden segély, vagy biztatás nélkül foganatitá e' mindennemű veszélylyel, 's nehézséggel teljes vállalatot. Majd egészen ismeretlen tájokra, vad népek' közé intézék utazásukat, figyelmesen tanulva azok' szokásaikat, 's erkölcsöiket. E' munka igen érdekes; stylusa egyszerű, 's igen sok új irományt foglal magában, Afrika' számos népeinek történetére viszonylókat. E' mű' olvasása igen is emlékeztet mindenkit azon eszmére, vajha az Európaiak e' tájakra fordítnák figyelmöket, 's elbintvén köztök a' polgárisodás' jótékony magvait, kivonni törekednének őket a' köztök átok gyanánt dühöngő gyászos fejtelenségből.

Combes és Tamisier urak egy ideig részint Galla, részint Abyssinia tartományokban tartózkodának, hol majd jóakaró vendégszeretettel fogadtattak, majd ezer bosszantásnak, és szenvedésnek valának kitéve: úgy annyira, hogy a' kincsvágyó főnökök' álnoksága által életük is nem egyszer forgott veszélyben. Utazásuk' czélja vala nem csupán a' Bruce, és Salt által már megjárt tartományok' néperkölcseit, és szokásait ismerni tanulni, hanem egyszer'smind összegyűjteni e' tartományok' történetirata, — politicalai, — vizsályai, — 's a' klastromokban még tán itt ott lehető régi kéziratra viszonyló minden oklevelet. Sok igen különös ismertetést nyujtnak e' tájak' helyzetéről, hol bizonyos megromlott, számtalan babona által egészen elidomtalanitott kereszténység létezik. A' papság itt sokkal elaljasultabb a' nemzet' egyéb osztályinál, 's innen magyarázhatni némileg, miként lehetnek e' népek bizonyos műveltségi elemekkel is illy aljas erkölcsi állapotban. A' föld sok helyen igen termékeny, mindenféle terményekkel bővelkeszik, 's minden cselmi tárgy igen olcsó: a' lakosok közt mutatkozik ugyan némi értelmiség, de minden tehetségeik mintegy eltompultak, — 's kábultaknak tetszenek, és semmi nem képes őket amaz érzéketlenségből kivonni, mi természetesen igen gátol minden haladást, 's kifejlődést. Utazóink' előadása szerint az Europaiak annál könnyebben tehetnének üdvös változtatásokat e' tartományokban, minthogy a' nép között egy igen általánosan ismert monda kereng, miszerint hozzájuk egykor fejér király jövend országolni, úgy, hogy utasainkat is több helységben illy kiáltással fogadák „Im a' király! ime a' király! 's a' nép csoportosan gyűlönge körülök. Majd mindenhol megakarák őket tartani, 's több király fényes ajánlatokkal törekvék őket rá bírni, hogy mellette maradjanak. Előadásuk éles észrevételekkel, 's érdekes kalandokkal vegyített, 's egyszer'smind rövid foglalatót közli az abyssiniai királyság' történetének, 's . . . fejedelmei' időszámolását. Különös ismertetéseket közöl továbbá az ország' kereskedéséről is, valamint a' műszorgalom' állapota — 's az eleség' áráról. Végre — a' szerzők semmi alkalmat nem mulasztanak el, mellyben az előtők szint ott járt utasok' hibáit, kijavíthatják, 's munkájokat Bruce', és Salt' némelly helyeik' bírálatával fejezik be. A' földirat ekként Combes, és Tamisier uraknak, ha az általuk hirdetett földkép valósítandja megjelentével a' könyvük által támasztott kedvező reményt, több uj, vagy legalább pontosb felfedezéseket köszönhet. Addig is ajánljuk olvasóinknak ezen utazási leírást, mint egyikét korunk' legérdekesb műveinek.

(Bulletin littéraire et scientifique. 1338. Nro 6.)

M. K.

Ein Besuch auf der Insel Island über Tronyem im Sommer 1834. Von John BARROW jun. Stuttg. u. Tüb., J. G. Cotta'sche Buchh., 1836. 12 3/4 ív 8-adr. velin. Ára 1 for. 45 kr. p. p.

A' szerző elsőben az islandi utazások' literatúrájának átnézetét adja. Ő maga 1834-ben Londonból utazott ki. Rajzai szelleműs és kellemes olvasatúak. Először Norwegiába ment, honnét a' többek közt egy Kuhreigent, mint ott a' pásztornék éneklük, hoza magával. Különösnek találá a' templomokhani intézkedést, hol oltár, szószék, és orgona egymás felett állnak. A' Lappok közé is kirándult, kik neki nem igen tetszének, 's kik felől nem is sok újat mondhat. Norwegia' szikla-tengerpartja irtóztos nyílásaival az ő csudalkozásit is, mint minden korábbi utazókéket megindítá.

Island' szigetén a' fekete és tarka szikláknak a' magasb vulkánok' vakító havávali ellenkezete tünt szemébe. Imigy festi megérkeztét: „Olly idegen, ki előszer közelít a' parthoz, mellyen Reikiavik fekszik, 's arról, mi várja itt őt, egyebet nem tud, mint azt, hogy Island' fővárosa van előtt, bár a' kikötőből a' város' jobb fele-részét végig látja, mégis igen csalatkozik. Minden, mit szeme lát, a' házak' hosszú sora, vagy inkább azoknak felső része, melly fekete pálából felemelkedő part megett tömötten fut ugyan ezzel párhúzasosan, 's melly sorból a' barna vagy veres házfedelek, ittott az ajtó' felső része vagy épen egy fél ablakos kandikálnak elő ezen part megül. Mégis eléggé látható, arról meggyőződhetni, hogy a' házak alacsonyabbak és csak egyeneletűek. Ezen sorok' mindenik' végén egy felemelkedést vehetni észre, mi a' halom' nevét alig érdemi meg, 's azon földszínen csak kevéssé emelkedve ki, gyepekunyhókat, fedeleiket 's nagy részt falaiikat is gyeppel befedve, mikben leginkább halászok, a' kereskedők' szolgálatábani dolgozók 's részint henyelők is laknak, kik közül akkor nem kevesen csatangoltak a' város körül. E' kunyhók közt, vagy inkább felett, a' nyugoti emelkedőn áll az islandi general-physicusnak, vagy talán még igazabban a' reikiaviki borbély' és gyógyszerárusnak (mert ő mind e' tulajdonokban munkás) szembeötölő háza. Ezen, környékére nézve magas épületet egy még magasb — a' sziget' egyetlen szelmalma — mülja felül. A' keleti halmon szinte több hasonszerű kunyhók állnak, 's megettök kevés távolságra azon idő' tanítványa által állított köemlék, midőn a' sziget' egyetlen oskolája még Reikiavikban volt. — Reikiavik' környéke legszembeötölőbb vonását nemlegesnek nevezhetnök, 's ez, fák' és csemeték' teljes hiánya, és — minthogy majdnem szakadat-

lan síkság — character' hiánya. Több mérföldnyire a' felület elnyúló posványágnak tetszik, melyből ittott némelly homályos sziklák 's egyes kőtömegek állnak ki, szabálytalan, szögletes és hegyes tömegek, mik közül legtöbb a' földbe gyökerezetteknek látszik.

A' szerző a' sziget' kormányzójában régi ismerősére akadt, de háza Fridrik dán herczeg, 's ennek kísérete által (ki ép' akkor rövid időre Islandiába számüzeték) foglaltaték el. Beszélt a' herczeggel, és őt igen udvaris és kedveltetőnek festi. Reikiavik' lakosai a' sziget' éjszaki részébei elutazta előtt táncmulatságot adának neki, mellyen sokat tánczolt, és pedig Reikiavik' szépével, egy czipóvarró' leányával, ki a' legnagyobb szépségnek tartaték, 's ki iránt sok figyelmet mutata. A' sziget' kis számú és igen elszéledt lakosait dicséri a' szerző. A' börtönt üresen találá egészen, mert egy gonosztévő sem volt benne. „Hosszas tartózkodásunk Tronyemben a' többek közt azon gyönyörtől is megfoszta, a' parasztok' évenkénti gyülekezetét látni, kik nyár' elein, szénakaszálás előtt. Reikiavikba lejönek, természetmányaikat eladandók 's fényüzési vagy szükségű czikkeket viendők magokkal vissza. Minthogy kevés pénz van a' gyarmatban, és sok földművelőnek épen semmi sincs, a' kereskedés, mint olly sok más kis révpartokban, csere által történik. A' kereskedők a' kivihető czikkeket bizonyos árért magokhoz veszik, melly a' vásár' állása szerint határozatlik meg, 's helyette a' kívánt árukat is szinte határozott áron adják. E' földművelők' megérkezte a' fővárosban meglehetősen eleven országosvásárt képez. Hordókban, kis ládáokban vagy lovaik' hátára rakott bórzsákokban hoznak gyapjút, gyapju-szövetet, kötött-kapczát és keztyűt, hordókba öntött vaját, kikészítetlen bőrt, borjút, juhót, bárányt, faggyút, islandi mohot, lovat és szarvas-marhát. de a' két utolsóból csak keveset, 's mindenféle mást, mit gazdaságuk nyújt. E' czikkek helyett kávét, czukrot, dohányt, burnótot, kevés égettborst, rozst, és rozskenyeret, kétszersültet, búzalisztet, sőt szappant, és a' háznál használható más dolgokat visznek magokkal. Kiktől telik, vesznek kevés vásznat és gyapottszövetet is, mik az újabb időben inkább szokásba jöttek, és a' tisztaságot, 's a' kiütés' és a' még ocsmányabb bélpoklosság' elűzését előmozdítják, mellyet a' csupasztelen viselt és nem igen tisztán tartott gyapju ruházat okoz. A' parthoz közel lakók, 's halászzal foglalatalkodók többnyire szárított kabeljaut és tőkehalat, lazacot, fóká-, czápa- és czethalszirt, úgy tengeri kutyabőrt is hoznak vásárra. — Juniushó előtt lehetlen volna ezen embereknek Reikiavikct meglátogatni, 's pedig azon rossz állapot miatt, mellyben lovaik' telen át a' fű' hiánya miatt vannak, minthogy még a' föld hóval fedve, sehol sem kapnak zöld takarmányt, a' ten-

gerpartoniakat kivéve, mik az ottani tengeri fűvet megeszik. Azon kevés széna, mire közönségesen szert tesznek, majdnem kizárólag a' tehenek' számára szükséges, miktől a' juhokkal együtt, a' családok' élclme 's ruházata nagyobbrészt függ. Néha a' havat ellapátolják, hogy a' juhok az alatta rejtett fűvet felelhessék, mi a' mohhal együtt tápszert nyújt élelmőkhez. — Az Islandiak egészben véve udvarisak és szívesek, de erős érzésekre képteleneknek tartatnak. Mértékletesek és józanok, 's alig tudják, minő ízűek a' bor, égettbor vagy a' ser. Az égettbor' egész bevitele évenként alig megy fejenként két üvegre, 's e' csekély mennyiséget nagyobbrészt a' kikötők' lakói 's a' halászok emészlik meg, mert a' földművelők legfeljebb orvosságként isszák, 's épen nem étvágyok' csillapítására.

Az islandi népség' minden osztályai rendkívül szeretnek olvasni; alacsony kunyhóikban az összegyűlt család' ifjai a' múlt napok' történetét, eldődeik' hőstetteit, mint azok a' sagákban foglalják, 's az islandi első telepedők' kalandjait és regényes eseteiket olvassák vagy beszélik. Későbbi időkben nem hiányzottak anyanyelvökön készült könyvek. A' felvilágosodott papság a' reformatió után könyvnyomtatást állíta fel Vidoe kis szigeten, Reikiaviknak átellenében, még mindig munkást, hol még most is bibliák, zoltárok, 's más vallási iratok, történeti 's más hasznos ismereteket terjesztő munkákkal együtt nyomatnak. Illyszerű népet könnyű kormányozni, 's minthogy idegenekkel kevés vagy semmi közlekedése sincs, a' kikötőkben lakó kevés dán kereskedőket kivéve, és a' hitetlenség' nagy forrongás' semmi hurczolkodó predikátorai fogalmaikat nem zavarják meg, nem is félhetni egy könnyen erkölcsi vagy political characteröknek elrosszabbulásától. “

A' pusztaság' és magány' szemlélhető képét Islandban a' következő rajzban leljük. „A' dunnaludak olly kevéssé voltak félénkek, hogy igen is látható vala, milly ritkán nyugtalanítának Islandban. De valóban is, kivált költéskor, mi épen most múlt el, olly kevéssé félnek az emberektől, hogy egészen a' házak mellé vagy olly helyekre fészkelnek, hol nagyobb kényelmőkre kórakások állítatnak. Illy helyeken olly szelídek e' madarak, hogy a' nőstény, tojásain ülvén, még sokszor akkor sem reppen el, ha czirógatják. — Egész Islandban nem lelni szekeret, még taligát sem, 's ha volna sem használtathatnék, mert nincsenek csinált utak. Az ut vagy ösvény olly durva és rögös lávaösvényeken, hol a' lovak magok kénytelenek utat keresni, vagy mocsárföldön vezet.“

A' szerző meglátogató a' híres Geysert, és egy palaczk vizét magával vivé Londonba, hol azt Black orvos vegyta-

nilag megvizsgálá. E' vizsgálatot itt közli. Berekesztésül a' sziget' kis statisticáját nyújtja, miből kiviláglik, hogy csak 53,000 lakost számlál. A' munka csinos fametszetekkel ékesítetek ki.

Literaturblatt (Nro 37. 1837.) után

K—y.

BIBLIOGRAPHIA.

55. *LEHRBUCH der Physiologie des Menschen und der Thiere.* Von A. A. BERTHOLD. 2te durchgängig verb. u. verm. Auflage. Göttingen, 1837. B. Vandenhoeck u. Ruprecht. Erster Theil XII. in 369 S. Zweiter Theil. XII. in 644 S. Sadr. Ára 6 for. e. p. Ezen jó munka' első kiadása 1829-ben történt. Azért részint azon munkának nyilvános megítélése, részint mások 's ön tapasztalatainak 's vizsgálódásinak, valamint az 1828. óta megjelent physiologiai munkáknak lelkiismeretes használása által, nagyobb becsűvé tevé a' szerző. Majd minden lap, létalapos pótolékokat 's czélirányos változtatásokat nyújt, úgy hogy az egész legalább egy harmadrésszel gazdagabb foglalatú lón.

56. *ITALICA,* von Dr. Gustav KLEMM. Erster Theil. Reise durch Italien. Dresden und Leipzig. *Arnold.* 1839. 33 fv. 8-adr. Ára 4 for. 8 kr. e. p. — Klemm ur, szász kir. könyvtárnok 's a' porcellán- és edénygyűjtemény' inspectora, szász herczeg János ő kir. magasságával utazott Olaszországba 1838-ban. Igen kedvező alkalmá vala hát, minden látásra méltó megsejmelni, a' herczeg' társaságában minden kapukat nyitva 's magas vendégszeretetre találni. Miért a' szerző, azon szerencsés és mások felett kitünő emberek közé tartozik, kikben a' hir nincs az elmélet és tudomány közt elfojtva, utleírása nem csak az élet és művészetről, jelen és multról közöl soknemű esmértetéseket, hanem azon nyájás kedvtelés által is magáhozvonzó, mellyel az apró 's mindég kedvező úti kalandok elbeszéltek. Az utazás Cseh- és Stájerországon, Karinthián keresztül történt a' szép Florenczia felé, hol a' nagyherczegi palotában sokáig szíveslátás mellett pihe-nének az utazók; onnan Difán által a' Maremmán keresztül

Romába, később Nápolyba 's innen által Palermóba, majd vissza Florencziába, kirándulva Astisiba és Perugiába 's végre Majlandon keresztül haza. — Munkája' második részében Klemm ur, az újabb olasz literatura' terjedelmes képét adandja.

57. *FUSZREISE durch Italien und Sicilien* von J. BAUMANN, Prof. d. Naturgeschichte in Luzern. Zwei Bände I. Luzern, Meyer, 1839. n. 16r. 42 3/4 ív. Ára 4 for. e. p. Baumann ur, ki nem rég egy igen czélirányos elrendezésű 's népszerű természethistoriai kézikönyvet adott ki, itt gyalogutazásának leírását közli Olaszországban és Siciliában. Seumen' híres sétálása óta, igen kevés gyalogutazás tétetett Olaszországba, annyival kevésbbé iratott le. Mind a' mellett is igaza van a' szerzőnek: Csak a' gyalogutas éldeli egészen az utazás' gyönyörét. A' szerző' kalandjai Calabriában legeredetibb része ezen útleírásnak, mivel Calabriába igen kevés utazó megy, annál kevésbbé gyalog. Ellenben Majland, Bologna, Florenczia, Róma, Nápoly és Sicilia már annyiszor leirattak, hogy új utazók ezen az úton ritkán találnak valamit, a' mi már ne volna esmeretes a' világ előtt. — Szerző' leírásai igen elevenek 's mégis igénytelenek.

58. *GEDICHTE* von Heinrich WENZEL. Glogau. Flemming. 1836. 9 ív, 12-edr. Ára 1 for. 30 kr. e. p. — Nagy részt szerelemdalok, a' többi románczok. A' szerző valódi völegényi szeszélyben van, ittasan mint a' férgecske az érett szőlőbogyóban, az egész világot bájfényben látja, melyet közzellévó szerelmese mindenén előtt. Sonnetjei lán golók, 's gyakran a' leggyönyörűbb gondolatokkal teljesek.

Ist denn die Erde wirklich gar so schön,
Wie sie mir überall entgegenblickt?
Scheint sie mir nur so wunderbar geschmückt,
Weil ich sie darf in deinem Auge sehen?

Ach! alle Schönheit musz durch dich entstehen: —
In deiner Augen Spiegel abgedrückt,
Musz sich die arme Erde selber entzückt
Ob ihrer wunderbaren Schönheit schu.

Blick in den klaren spiegelreinen Quell:
Vor deinen Blicken wird das Hellste hell! —
Steck' eine Lilie an die Brust Dir ein:

An deinem Busen wird das Reinste rein! —
Und wenn dein Mund ein selig Wesen küsst,
Weisz Seligkeit erst, das sie selig ist!

Rendkívül szép 's bizonyly a' legnagyobb költőhöz sem méltatlan a' következő:

Wenn ich dich sehe, möcht' ich gehn und weinen,
 Dasz du so lieblich bist und engelrein.
 Was kann ich einem solchen Herzen seyn?
 Wie musz ich einem solchen Blick erscheinen?

Mein innerstes ist Schatten nur des Deinen,
 All' meine Tugend nur Dein Widerschein;
 Mein Bestes selbst, die Liebe, ist nur Dein! —
 Erröthend steh' ich hier vor Dir, der Reinen!

Könnst' ich erringen, was dein Herz mir giebt,
 Könnst' ich verdienen, dasz dein Herz mich liebt,
 Dann dürft' ich wohl den Blick zu Dir erheben: —

So musz ich stumm die Augen niederschlagen
 Und darf Dich nicht, Du holdes Wesen fragen:
 Willst Du noch mehr, als Du mir gabst, mir geben?

59. PALAESTINA. Von Karl von RAUMER, Professor in Erlangen. 2-te verm. und verbesserte Auflage. Mit 1 Plan von Jerusalem u. s. w. Leipzig, *Brockhaus*, 1838. 31 1/2 iv. n. 8-adr. Ára 2 for. 30 kr. e. p. — Az újabb időkben ismét többen szarándokoskodnak Jerusalembé 's ezen új érdekek a' szent föld' számos új leírásai is felelnek meg 's ezek közt a' jelen munka mint legalaposabb különösen kitünő. Nagy szorgalommal 's különös szeretettel van az kidolgozva, minden helyek' tökéletes leírását magában foglalja 's egyszer'smind minden históriai emlékezetek' áttekintését a' legrégibb idők óta a' jelen korig, ezen kívül minden források' és segéd-eszközök', minden Palestinárólí históriai munkák', utazások' és abroszok' lajstromát.

60. BESCHREIBUNG *der k. öffentl. Bibliothek zu Dresden*, von K. FALKENSTEIN, k. Hofr. und Oberbibliothekar. Dresden, *Walther*. 1839. 52 3/4 iv. n. 8-adr. Ára 5 for. 15 kr. e. p. — Ha a' világ minden nevezetes könyvtáiról illy gondos leírással birnánk, mint a' jelenlévő, a' tudomány felette sokat nyerne. A' keresés és nemtalálás ezen a' hosszú művészségre nézve a' nélkül is olly rövid életben, olly akadályoztató, a' sebes és világos eligazodás a' tudomány' minden ágaiban olly szükséges, olly mindennap nevekendő szükség, mennél inkább nevekedik minden nap a' megjelenő könyvek' száma, hogy az illy nemű jól kidolgozott segédmunkák megbecsülhetetlenek. A' dresdai könyvtár a' weimarin kívül legrégibb, a' bécsin, göttingain, berlinin és münchenin kí-

vül leggazdagabb Németországban. Sokszor le vala már az írva, de nem illy tökéletesen. Mint tudva van, az u. n. japáni palotában van az felállítva. Felette gazdag az, kéziratokban, pompás munkákban, ritkaságokban, mivel az Augusztok tulajdonkép a' költségést keresték, 's mint képgaleriájok ugy könyvtárhoz is gondoskodtak. Mivel Szászország hosszas öszveköttetésben vala Lengyelországgal, vannak itt számos lengyel régiségek is. A' kéziratok' száma 2800, a' könyvdaraboké 300,000 (ezek közt 2000 Incunabulum); 's ezeken kívül valami 180,000 Dissertatio' és röpirat, 's 20,000 földabrosz.

61. BIBLIOTHÉCONOMIE, par S. A. CONSTANTIN. Paris, 1839. 130 l. 8-adr. — Nemetül, Leipzig, *Weber*. 1839. Ára 2 for. e. p. Jelen munka teljes figyelmet érdemel. Derék tudományos alapot és becsületes érzés, sőt lelkesedés a' könyvtárnoki hivatalhoz — mellyet öszves felfogásában olly kevesen értenek — jelelik ki az igénytelen munkát. Kitetszik, hogy a' szerző a' bibliographia' eszméjét és stúdiurnát, nem francia álláspontból fogja fel, hanem világosan német tudományos, nevezetesen pedig eberti befolyás által vezéreltetett. A' *könyvtárnokról közönségesen* szolló cikkelyben, Ebert' aranykönyve, mellyet mind azoknak kik magokat könyvtárnokokká képezik, minden esztendőben egyszer áttanulniok kellene, jeles szolgálatot teve nékie, noha ön tapasztalásinak kincseiből is nem kevés sajátágost nyujt 's ezt mint olly ember, ki lelkesülve van „*de cette passion pour cet état, qui seul peut lui donner la force et le courage pour s' y vouer entièrement.*“ A' szerző' nézetei a' könyvtárnok' kötelességeiről, a' helyzet' szerkezetéről, conservatiójáról, a' kiszolgáltatási szerkezetéről 's szabályzatokról, a' könyvek' szaporításáról 's a' t. practicusok 's tapasztaláson épülvék.

62. J. J. SCHMIDT: *Grammatik der tibetischen Sprache*. Herausg. v. d. kais. Akad. der Wiss. St. Petersburg. 1839. 4-edr. — Ezen becses munka' alapjául hazánkfianak Körösi Csoma Sándornak tibet-angol nyelvtana (Calcutta 1834) szolgált. Schmidt szerént (Vorrede S. XI.) hazánkfia ezen csaknem egészen esmeretlen nyelvre igen czélirányos elemi könyvet adott, mellyben csak itt ott találatnak határozatlan vagy hibás nézetek, mellyek' kijavítása szükséges volt. Mi Schmidt ur grammaticáját különösen kitünteti 's meleg köszönetet érdemel, az hogy munkájához két nagyobb prózai textust adott pótlékul, a' buddhisticai sutrából, német fordítással. Tibeti betűnyomatai igen jelesek, 's a' Csoma grammaticájabelieket jóval felülmulják.

63. *SYNONYMISCHES Handwörterbuch der lateinischen Sprache*, für angehende Philologen; von E. C. HABICHT, Prof. und Director des Gymnasiums in Brückeburg. Zweyte verb. Auflage. Lemgo, *Meyer*. 1839. 529 l. 8-adr. Ára 3

for. e. p. — Mind terve mind kivitele ezen munkának jeles. A' nyelv' mély esmerete 's éles elme a' jelentések' különbségeinek előadásában, valamint általában a' szabatoság kitűnő vonásai annak. Jelen kiadás sok tekintetben bővített 's javítottnak mondathatik.

64. *LEHRBUCH der Landwirthschaft.* Von Johann BURGER, der Heilk. Doctor. K. k. Gubernialrathe etc. Vierte verb. Aufl. Erster Band. XVIII. und 354 S. Zweiter Band VIII. u. 441 S. in 8-o. Wien, Gerold, 1838. Ára 6 for. e. p. Jelen munka, egy a' legnagyobb jelességük közül melly az ok-szeres gazdaságtudományi esmeretek' terjesztésére talán jeles hatásu volt, mint bár mellyik az eddigiek közül 's vele semmi más nemzet' hasonló tárgyu munkája nem mérközhetik. Ezen munka' jelességei, mellyek annak osztatlan tetszést 's olly nagy publicumot szereztek, különösen ezek: tömött rövidség az előadásban, a' foglat' csudálatraméltó gazdagsága mellett; a' theoreticus tétélek' határozottsága és világossága 's az azok' támogatására szolgáló nagy különbféleségü tapasztalatok' critical 's illő megválasztása; a' pusztá hypothesisek' és nézelődések' megvetése; a' különbnemü europai 's kivált német tartományoknak és tájaknak tulajdon viszonyok' és bánásmódok' terjedelmes tekintetbe vétele. A' szerző mindenütt behizonyítja, hogy az általa előadott tárgyakat, tökéletesen birja, — hogy alapos tudományos műveltséggel érett practicus tapasztalatokat köt össze, mellyek' gyűjtésére hívatala 's utazásai a' legkedvezőbb alkalmat nyújták, mellyek által képes vala mások tapasztalásait teljesen méltatni 's egy olly munkát adni, melly nem csak a' kezdő gazdáknak, minden mások felett ajánlható, hanem a' mívelt 's tapasztalt gazdának is nagy érdeket és soknemü tanúságot nyujthat.

A. B. P.

FRANCZIA ACADEMIA' ÜLÉSEI APRILISBEN.

Nyolcz nap alatt az academia három legmunkásabb tagjait veszté el: Poisson-t ki physicali és chemiai dolgozatiról esmeretes; ROBIQUET-et, a' chemicust, professort a' gyógy-szertári iskolánál, és TURPIN-t a' botanicust.

Egyike az academiához intézett legérdekesb közléseknek, különösen az *Aragoé*, bizonyos dr. *Boucherie'* bánásmódjáról, (Bordeaux-ból) mellynek czélja a' fát megóvni a' rothadás' és tűz' hatásától, melly által egyszer'smind azt meg is lehet festeni 's hajthatóbbá tenni. A' feltaláló, mi előtt a' fa levá-gatnék egy kilencz vonalnyi átmérőjü 's közepeig menő lyukat fúrat 's ezen kívül még néhány felületes fűrészleteket is tétet.

Ezen bevágások a' földhöz közel tétetnek 's velök egy vízát-hatatlan, vassal és kozmás fasavannyal töltött zsák tétetik öszveköttetésbe, mellyből a' fa a' nedvességet felszívja 's a' legtávolabbi ágakig hajtja. Ugyan ez történik, ha az ember a' fát chlormészolvadékkal befecskendeni (injecter), azt hajlékonyabbá tenni 's szép márványszínezetűvé tenni akarja. Professor *Audouin*, azt jegyzé meg, hogy ezen felfedezés ezen pillanatban annyival fontosabb, mivel La Rochelle-ben sőt a' párizsi természethistóriai muzeumokban is a' bogarak a' legnagyobb pusztításokat teszik.

DUPIN Károly átadá az academiának, a' gyermekek' használmódjáról a' kézműházakban 's a' t. irt munkáját. Statisticai öszveállításában megmutatja a' többek közt, hogy 10 ezer katonaságra köteles fiatal ember közül, tiz különösen földmivelést üzö departamentomból, csak 4029 haszonvehetetlen, az alatt míg más tiz, különösen gyárok és kézműházakkal teljes departamentomban, 10,000-ból, 9,930-at (?) kell vissza-utasítani.

Jules SÉGUIN, igen olcsó módszerre talált, állati anyagokból, világító' szeszt készíteni, mellyről *Dumas* és *Darcet*, igen kedvező tudósítást adtak. Ezen szesz tökéletes világu 's szagatlan, és olly anyagokból készül, mellyek egy rész nem csak másképp haszonvehetetlenek, hanem az egész környékre nézve is károsok. Egy vén ló nevezetesen, csontfeketén, bűz-són 's a' t. kívül még 25,000 litre szeszt és világot ad 411 órákig tartót.

Professor DELARIVE, Genevából, hosszúéveki próbatételeinek eredményét küldé által arról, miként kell érczböli dolgokat, galvanicus' folyam' segedelmével megaranyozni, melly bánásmód annál nagyobb figyelmet érdemlő, mivel azonkívül hogy gazdaságos, az annyira mérges képesövel élest is feleslegessé tenné. A' megaranyozandó tárgy feleresztett chlorsavanyolvadékba tétetik, 's az arany a' tárgynak egy czinklemezzeli öszveköttetése által, arra leveretik. Többnyire egy percz elég a' megaranyozásra, ellenkező esetben ismételt bemártás az esetfolyamot bevégzi.

SAINT JULIEN, chinai viaszok-próbát nyújtott be az academiának, melly apró bogarak' szúrása által áll elő, mellyek a' méhekhez épen nem hasonlítanak 's két fänn élnek, melyeknek egyike rosz földben is tenyészik, a' másik sok nedvességet kíván. Ezen bogarak, mellyeknek neve, La-i-tschong, nem találtnak magokon a' fákon, hanem azokra kell áttétetniök, de azután nem is hagyják többé el azokat. Mind két fa alkalmasint tenyészne Franciaországban.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

Az academia februarius' és martiusban tartott hat ülésében, számos belső dolgai' elintézésén kívül, millyenek a' nagy jutalom' elitéléséhez készületek, a' pályamunkák', egy pénzüjteményének ügye 'stb. I. egy nyelvtudományi, egy philosophiai, egy nevelési, 's egy természettudományi dolgozat bocsátatott vizsgálat alá. II. *Podhradczky József* ur értekezése: „A' budapesti bírák“ Jerney János ur ajánlatára a' Tudománytárba felvetett. III. Egy historiai kézirat, a' birálati tudósítás következtében visszautasított. IV. Egy költői munkának vizsgálók rendeltettek. V. *Zsoldos Ignác* ur kézírata „Népszerű erkölcs-tudomány“ Horváth Cyrill és Szilasy János t. tagok előadására a' társaság' kiadott kiadatni rendeltetett. VI. *Dobóczy Ignác* táblabíró a' társaság' szótári készületeit nagyobb részt Heves vármegyei tájszavak' bő gyűjteményével nevelte. VIII. *Graf Károlyi Lajos* csász. kir. kamarás a' társaságnak két Giroux által Párizsban, daguerréotyppal készült fényképet küldött be. VIII. Örömmel értette a' társaság, nemes *Marmaros vármegye'* alispánja leveleből, hogy azon nemes megye' rendei minden, academiái költségen kiadott könyvekből egy példányt fog levéltára számára meghozatni. IX. A' könyvtart: a' következő hazafiak nevelték küldeményeikkel: 1. *Fáy András* t. t. A' pesti takarékpénztár' alapító részvényesei és szabályai. Pest, 1840. 2. *Kacsovics Károly*, 1. t. Gazd. tudósítások, Pest, 1840, 1. füz. 3. *Kis János* r. t. Soproni estvék, Sopron, 1840. 2. d. füz. 4. *Székács József*, 1. t. A' bányakerületi ev. superintendencia' egyházi névtára. Pest, 1840. 5. *Vörösmarty Mih.* r. t. Újabb munkái, első köt. Buda' 1840. 6. *Beüthy Zsigmond*: Beszélytár gyermekek' számára, 2. d. füz. Pozsony, 1840. 7. *Kánya Pál*: Ferenczy János' közönséges geographiája, újra dolg. Pest, 1840. 8. *Nagy Ignác*: Színműtár, VII. és VIII. füz., Buda 1840. 9. *D. Nagy Károly*: *Morbi salubres*, Pest, 1839. 10. *Pakráczy János*: Gyóry Ferenc emlékezete, Pest, 1839. és Dicséreti beszéd szent Bernard apát' tiszteletére. Székes-Fejérvár, 1839. 11. *D. Pataky Dániel*: A' terhesség, szülés, gyermekágy 's gyermeki első kor' rajza. Kolosv. 1840. 12. *D. Taubner Károly*: Esketési beszéd Székács Józsefnek egybekelésekor 'stb. Pest, 1840. 13. *Jitk János*: több rendbeli, nagyobb részt Zágrábban nyomatott alkalmi darabok. 14. Kecskeméti *Csapó Dániel*: a) Budai Ézsajas közönséges historiája, Debr. 1811. b) Kovács Mátyás' barátságos értekezete a' vallasi egyesülés ideájának szerzőjével, Pest, 1823. c) Ertekezés a' historiának becses és hasznos voltáról, az ajándékozótól, Pest, 1830. 15. *Rosenzweig János*: *Der sichere und geschwinde Arzt*, Basel 1686. 16. *D. Rummy Károly*: a) Budai Es. de causis culturae tardius ad aquilonares quam ad australes Europae partes propagatae. Götting. . 1794. b) *Comp. Mathes. purae* Gabr. Kovács-Marttiny. Pozs. 1822. c) *Daumer's Mittheil. über Kasp. Hauser*; két füz. Nürnberg. 1832. d) *Gentz histor. Journal*, Basel, 1799. 3 köt. e) *Cirillo-Metodiada*, Budae, 1835. f) *Tabellen zur chron. Übersicht d. Haupt-Veränderungen von Russland*. Gött. 1802. e) Hét rendbeli réz és kőmetszet. 17. Az egri és kalocsai érseki 's a' csanádi, vaczi és zágrábi püspökömgyék, a' benedekesek és ájtatos iskolalábiek 1840-ki névkönyveiket küldék be. Végre X. a' pénzüjteményt D. Rummy Károly ismét hat, Rosenzweig János pedig két darab-bal nevelte.

A' FRANCZIA

SZENPAD ÉS KÖLTŐR.

Rachel kisasszonyé nemcsak azon dús melly szép hajlamok' böles használatából forr ki, de a' további érdem is, hogy elromlott izlést ismét magasb élvezekre szoktatott művészetével. Megvesztogetett külső, 's veleszületett melegség, melodía 's természeti lélek nélkül a' hang' csengésében, tökélyes uralkodásával minden erején 's az okossága által azoknak kormányzatában még mindég olly fris varázsszal hat a' csudáló tömegre, mint fellépése' első napjaiban. Éles belátás szerepe' minden redőibe, tekintet a' dialog' minden árnyazatára különös képesség, a' kevélység' 's érdem' kifejezésére 's úgy szólván genialis illedelem főkép olly költők' közlönyévé (organ) képesítik, mint Corneille és Racine. E' férfiak' művei Franciaországban régen, 's némelykitől még most is túlbecsültetve, a' külföldön a' legújabb korig nem vívák ki az érdemlett méltányt. Corneille' szónoklatos lovagi nyersesége még némi kegyet lele, de Racine, a' hallomás' vagy felületes átlapozás' auctoritásán sokaknál még költőitlen szónok 's édeskés udvaronc volt, 's most is az. Talenté' foltjait — leginkább korszaka' hiányait — jelleméinek vevék 's így teremtcsei' szerény, elfátylozott szépsége iránt érzéketlenek lőnek. Racine nem első nagyságu genie: de ritka tökélyü művész; mint kevesen, bír a' nyelv' és szív' titkait 's elmondhatjuk, hogy hasonló mester volt jól csengő versek- és finom lélekismeretben, lelkismeretes ismerője művészeté' legparányibb szabályainak, képes vala legszigorabb kíványait kielégíteni; Tassoként, a' régiék' néhány virágát sajátává tevék, néhány találmányt vón el tőlök, de a' gyöngéd ötletek, ügyes átmenetek — egyedüli tulajdonai — száma mutatja, hogy költői nézlés' dús forrását bír a' sajátos szellemében is. Drámái' legkecsesb kincseit csak gyakoribb 's figyelmes olvasásánál fedezzük fel. A' francia nyelv' felületes ismerete, ügyes társalkodás vagy a' közönséges literatura' értése végett, épen nem elég e' költőnek. Benső, életteltjes ismeretét kívánja még azon nyelvnek, mellyen irt. Onnan magyarázható, mért lett Racine' muzája idegen földön olly kevés tetszést, 's magoknál a'

Francziáknál az utolsó években egy új aethetica' zajgásai közt mint banyagoltathatott el, 's sőt a' nagy tömegtől félig meddig elfeledtethett.

Hát Rachel kisasszony, miután a' régi classicai szomorjáték iránti szerelmet felkölté: képes leend-e hasonló becsű új tragoediákat is létesíteni? Ezt a' reményt alig táplalhatjuk. Bár próbák nem hiányzandnak; már egy *Lorenzo de' Medici*-ről, egy *Gladiátor*-ról 's más mesterművekről beszélnek. Maga Jules Janin, ki körülbelül tíz hónap óta csaknem minden héten Corneille-t és Racine-t énekelgeti minden hangnemekben, úgy látszik megúná a' dolgot, 's az ifju csudaművésznőnek változatul új darabot ajánl. Szép versekre, mint Delavigne Kázmérnál, a' dolgozat' kecsére, mint *Maria Padilla*-ban, szertelen lyricára 's egy kis méregre 's tudóvszre dugáruil — erre számolhatunk; a' dolgot e' tekintetben ép' olly jól fogják itt kezelni, mint Berlinben, Bécsben és Londonban. Idom új sajtáságos, a' francia földből felvirágzott tragoedia' csiráit látjuk sehol. Hugo' drámája britt és spanyol elemek' egyoldalú vagy tökélytelen felfogásának éretlen gyümölcse, nemcsak lényegtelen, hiányokkal teljes — miket okos tovaképezőjök elkerülhetne — de rendszere' szempontjából fonák és idétlen, azért minden reformra 's tisztításra képtelen (?) A' mi egyes drámai műveiben ügyes lökésként, erőteljes rajzzal tetszik, a' szerző' eredetileg jeles természetéé 's szelleme' személyességétől elválaszthatlan. Őrülett hiszünk látni a' legvilágosb belátás' 's legnyugodtabb gondolkozás' óráival hírot, de bensője' korszaki éjét is humor- és bölcsességtől kiűritéssel megvilágítót, 's a' mint egy okos sem fog a' bolond' beszédében, mert csapó ötleteket nyújt, tanmódszer' példányát, úgy egy egészséges érzeményű költő sem akarhatand Hugo' drámáiban egyes jelességek miatt új művészetidom' kezdeteit felfedezni. A' jelenkor' rángásai, a' társaság' sebei 's a' regényes félsötét, miben jelenleg sok francia' képzelme kovályog, sok ideig még anyag lehetnek azon feszítő, kalandos 's néha társasági színművekre is, miknek legfontosb arenájok legújabbán a' Renaissance' színháza lön. E' biralomban hajhászhatja Dumas továbbra is Antonyait, sétálgathat Souvestre Emil, mint a' francia democratia' Ifflandja, jövendőben is szabhatja át Soulié Fridrik, a' tollal olly fáradhatlan, mint Augris úr a' budget' biralmában, elbeszélő feuilletonait öt felvonásos beszélgetésekre, mint hordott felső ruhaként kabátta, az eddigi ügyességgel továbbra is; talán az első forradalom' néhány megindító történetét 's véres jelenetét is sikerrel alkalmazhatni e' rámába, csak a'

*) E' cikkely a' múlt júliusban iratott.

valódi költészetre nézve ne várjunk ez oldalról semmi haladást.

Ép' olly kevéssé mint Hugo Victort nézhetni de Vigny Alfrédet, egy drámai iskola' taláni alapítójául. Meggondolt előszeretettől vezéreltetve britt példányok iránt, miket mint philolog ismer; 's mint költő méltányol; azon Franciaországban olly ritka hajlam iránt: inkább a' dolgok' gondolatmélyét, mint felülegök' mozgékony csillogását használni, alhatatosan engedelmes; az emberi észrevét' körében a' gyöngédet és szellemit mindenek felett kegyelő; nemes nevelés' jótette által ifjúkora óta az illő' törvénykönyvébe beavatott, 's művészi feladatát vallási érzeménnyel, szent kötelességül gyakorolva: de Vigny műveket teremt, mik őt Franciaország mostani literaturája rangosztályában hanem legelőre, de kitüntetéssel állítják az első sorba. Munkái finom jegyzetekkel, versei kecses eszmékkel, gyönyörű, ragyogó rajzokkal telve; de azon közuralkodó felsőbbbség, melly ifjabb erők' sarját körébe vonja, hiányzik nála. Gondosság az ő geniejé; versei' melodiai alkata, prosája' szenttelen jözengése felett csak egy hang van; de a' szellem' hatalmas, ha rendetlen kifejlése is, előzője tökélyes művészetnek; ha vésetik 's kész mint de Vigny' munkái, erőtlen utánzókat igen, de magasb mestereket nem hív elő. 'S ezen író' szinpada legesélyebb sikerű része is munkáinak; csak egy kis, még elő nem adott műben; „Quitte pour la peur“ találta el különös szerencsével 's olly pályát vón, min e' sorok' írója' képzelme szerént a' mostani Franciaország' drámai költészete új alakulás felé megy.

Úgy látszik ugyan is, hogy a' vaudeville, ez ősz növénye a' francia földnek, a' restauratio' kezdetétől eszményítése felé igyekszik, megfontolt menettel ugyan, de fenakadás vagy hátralépés nélkül. Nem, mintha azon szokásokról, mik népszerű természeté' alapjai, lemondani kedve volna. A' padlásszobákat, korcsmákat, báltokat és műhelyeket jobban megszerette hogyszem végkép', hogy örökre elhagyja, de valami proteusit érez magában, magasb körökre is hiszi magát teremtve 's mint csaknem minden democratá, aristocrata is szeretne egyszer lenni. Már ez előtt bevezetteték Scribetól a' Chaussée d'Antin' salonáiba 's társasága' szokásai, műveltsége' 's elmésségében oktattaték, de meg nem elégedve az előlépetéssel mindég tovább megy; hogy könnyebb legyen, 'a' kis, kedves dalokat, mik eredetét kissé jobban elárulják, mint szükséges, 's tudva, mit tesz a' név, *drámai példaszóvá* kereszteli el magát; de még is csak vaudeville ő 's a' tulajdonképi charactercomoediához úgy áll, mint tán az epigramm a satyrához. Egy nagy világi kaland, egy political bohóság, egy mulattató eset utazás közben a' keleten, előkelő falusi

élet' rajza — illy dolgok tartoznak körülbelől a' drámai példaszó' hajtóvadász körébe, a' mint alakúlni igérkezik. Kevésbé szabályszerű cselekvényt, mint futékony képet, nem olly sok szilárdan rajzolt, mint szeretetre méltó alakokat, több ötletet, mint gondolatot várhatunk tőle. A' tragoedia, magasb vígjáték, regényes dráma, melodrama 's a' családszinmű, alapítások óta, ritka kivétellel állandóul ugyan azon pályán mozognak. Csak a' vaudeville alakul át állandóul 's ép' ezzel mutatja életerejét. A' közönséges behozatból jött elő 's ép' azon ponton áll, hogy költemény legyen; ha nem egészen is, a' chanson után jár, melly előbb csak a' gastro-nomok' és grisetek' hymnusa, Berangernél az ódával foly össze. Hugo' lyricájában a' dráma hiányzik, Scribe' szinpadán a' lyrica, a' drámai példaszóban, mint azt Musset és Vigny jelelek, nösszülni határozatvák. E' nem azon szabadsággal is, mit a' francia nyelv az idők' folytatában kivitt, sokkal kéjelmesebben elhet, mint a' tragoedia vagy a' magasb vígjáték; a' szigor, komoly styllben a' francziának még ma is minden nemegészen genialis ujtás kellemetlenül ötlök fel; egy könnyedebb műüdom' számára ellenben a' társalkodás' gazdagabb szókönyvét 's merészebb kitételeit szívesen megbocsátja.

Sokkép hiszik Franciaországban kívül, hogy azon nyelv-faj, mellyben Marot szerelmi rímeit, Chénier Endre elegiáit írta, nem bír azon szükséges simulékonytsággal 's rhythmusi harmoniával, hogy kötött beszédben szép legyen. Több, mint egy a' soraimban előforduló nevek közül elég biztosíték e' vád ellen, melly csakhamar, hiszem, legfellebbez még a' gallophobia' egyedárúságául létezéndik. Hitvány üres versek francziában minden esetre hitványabbul 's üresebben zenghetnek, mint más nyelvben. Azon megfoghatlan dolgok, mik német jámbusokba 's trochaeusokba csigáztatnak, francziában csak meztelen képtelenségül nézhetnek ki. Az angol almanachok' holdfényápadt musája, Voltaire' nyelvében a' tündövsz' és száradás' legcsalhatatlanabb jeleit hordaná, de azon üres pathos, mit az olasz' zenéje olly jól elleplez, teljes silányságában tűnnék fel. Francia versekben csak a' jelest állhatni ki 's a' költészet' komoly nemeiben, a' nyelv' kénytetése által minden esetre nehezen, azért is, elég ritkán. De a' tréfára, különösen finom tréfára 's érzeményes kecsre a' francia költészet olly simulékonytságot és kényszerítlen tartást lel, mik epös, tragoedia, magasb lyricára nézve kevésbé sajátai. Berray Kamill, ifju író, még igen tapasztalatlan a' drámai építészet' szabályaiban, különben nagy szerencsével lelte meg a' poetai Vaudevillehez — mint mindég jobban kifejlődni látszik — illő hangot; sebes, víg, szárnyas verse fáradás' semmi nyomát sem hordja magán; 's styllusa ittott szelid kecs-

csel, de gyakrabban ifjui élénkséggel vonúl át a' simulékony verseken 's csak a' merészség' engedett mértékét szöki néha túl.

Elfogadhatjuk, hogy az új dráma legtöbb esetben két vagy három felvonásnyi szerényebb rázával elégülend meg, 's csak ritkán nyúlанд ki négy vagy öt felvonásra, ha ugyan egy francia Shakespeare fel nem merül, az itt elmondott feltételeket rendkívüli művekkel meghazudtolandó. Semmi egyenes alapot nem tudok illy varázsnok' jövetét hinni 's nem, kétkedni benne, 's csak egy képet legyen szabad e' bizonytalanság' kifejzéséhez sorolnom, nem nézet' megtestesítéséül, csak egy kérdés' pusztá beöltöztetése végett. Nem nő ki Montblanc síkból, vagy alacsony halmok' közepéből; a' természet' óriásai egymás mellett állnak, mint sűrű phalanx; így látjuk a' történetírásban is azon férfiakat, kik szellemi műveikkel az utókorba környöknél magasabban állva benyúlnak, mindég nagy kortársak' körében. Lehet-e ugyan, kérdem, illy jelenetet várni Franciaország legközelebbi jövőjétől, vagy a' francia nevezetességek' legközelebbi ivadékára, mint a' mostanira, nem inkább mérsékelt magas, de, részenként legalább, barátságos halomsor hasonlata leend-e alkalmazható?

(Allg. Ztg. után)

Kg.

GREEKAR SZEMLE.

M Y T H O L O G I A.

Vorhalle zur griechischen Geschichte und Mythologie. I-ter Theil. Von Johann USCHOLD. Professor am königl. bayerischen Gymnasium in Straubing, Stuttgart und Tübingen, J. G. Cotta'sche Buchhandlung. 1838. XVI. und 611 Seiten. 8-o. Ára 3 for. 45 kr. p. p.

Azon nagy buzgalom mellett, mellyel az utóbbi év alatt a' példányszerű régiségtan' stúdiума iránt viseltetének, a' Görögök' hőskorának története figyelem nélkül nem maradhatott. Több buzgalmas dolgozói akadának, és időnkben is, szellem 's érzelemben egyiránt kitünő költő Schwab Gustav, megkezdé a' szép munkát, mi szerint a' görög előidő' kellemes regéit az elmélkedő és mívelt olvasók' számára sajátlagos alakba öltöztesse. De a' milly sokat tevének az anyag' tökélyesítésre, a' tartalom' jelentésére eddig épen olly kevés ügyelettel valának. Mig némellyek mind azt, mi a' Heraklidak' költözése előtt esik, mint megfejthetlen talányt figyelem nélkül hagyják, mások azt hiszik, hogy minden regét *betű szerint történetani igazságul* lehet venni, ha a' költői öltözetből kivetkeztetjük, mellybe azokat a' költők öltöztették. Ezen nézet magok között a' régiek között is meg volt, és arról, Thukydides a' nagy történetiró, bár mint meglett legyen is győződve, hogy nemzete' őstörténeteit betű szerint nem lehetne venni, mégis nem szabadulhatott-meg azon bizony helytelen véleményről, hogy mind az, a' mi azokban az ember' viszonyaival ellenkezik, és kalandorosnak tetszik, eredetileg nem vala, hanem *csak a' költők' nagyítása és ékítése által lőn.* Ha ezen nézet alapos legyen, az, ki a' görög regéket a' critica' szövéténekével akarná megvilágítani, mellőzhetné mind azt, mit a' valósággal öszve nem tud egyeztetni. De ezen cselekvésmód' helytelenségét át fogja látni az, ki ismeri azon eseményeket, mellyekhez a' Görögök' okadó történetirói ezen úton jutottak. Meg fog győződni majd minden elfogulatlan vizsgáló, mikép a' görög regék' alakzata azok' tartalmával

bensőbbben öszvenőtt, hogy sem az alakzatot, pusztá költői ráadásként a' tartalomtól, a' jelentés' vagy értelem' megsemmisítése nélkül el lehessen választani. Hasonlatlanul helyesebb azon tudósok' nézete, kik a' görög regékben különféle jelenetek' és eszmék jelképes kifejezetét találják, és az őskorban fellépett személyeknek jelképes jelentést tulajdonítanak. De a' nézetek itt ismét megoszolnak. Némelyek a' görög mythosokban semmi mást mint mély philosophiai igazságokat akarnak találni, mellyeket a' régi bölcsök szántsándokkal képekbe öltöztettek, az által a' miveletlen csoport előtt tiszteletesebbekké, érthetőbbekké teendőek. Ezen tudósok szerint a' görög mythologia és regék az emberek' egy bizonyos osztályának munkája t. i. a' művelteké, az az a' papoké, kik egyszerűsmind költők és uralkodók valának. Ezen nézet a' történettannal ellenkezik. Ki hinné hogy a' görögök már az őskorban legnagyobb philosophusok lettenek legyen? Mint egyezik ez meg azon adatokkal, hogy politicalai szerkezeteik kezdetben hiányosok, és ismereteik még az élet feltartására és szebbítésére szükséges készségekben is csekélyek valának? Lehet feltenni egy népnél, melly csak most kezd szert tenni műveltségre, isteni és emberi dolgokban legmélyebb belátást? Mi sohasem barátokozunk-meg ezen képtelen nézetekkel. Mások csak némely mythosokban keresének philosophiai igazságokat, nagyobb részében pedig egyszerű természettüneményeket gondolának rejteni. Ezek hasonlatlanul közelebb jutának az igazsághoz, vajha következetesen járandottak. Mert nekik, ingván a' mythologia' philosophusi és természet jelképi magyarázata között, lehetlenné leve fíradósáaiknak mindenhol szerencsés sikerét tapasztalniok, mi annál kevésbe lehetett, mivel ők sem válhatának azon vélemény-től, mi szerint a' görög őstörténet' egy része, mégis kétségbe nem vonható történettani személyeket és tetteket foglal magában. Talán minden nézetek között Welckeré legheylesebb, mi szerint a' görög mythologia' legrégibb része papi természetrendszeren, a' természet feletti nézelések' 's szemlélődések öszvefüggő lánczolatán alapszik, melly ó-szerű kifejezésekben felmaradt, de most a' mythologia' egészében elszórva 's darabolva hever. Vajha Welcker prof. ezen nézetet, ha többi foglalatosságai engednék, egy, minden oldalról kimerített munkában olvasó közönség eleibe terjesztné; azonban megelégedhetünk azon sok intésekkel és magyarázatokkal, mellyeket ezen éles elméjü tudós, eddigi, igen érdekes és jeles munkáinak több helyein, hol t. i. alkalom adott, elhínteggett.

Jelen munka' szerzője nem csak osztakozik Welcker' nézeteiben a' görög mythologia' jelentése és tartalmára nézve, hanem kiterjeszti azokat a' régi történetre is. Sok tudósok

már régóta nagy számú hősökben isteneket találtak, és az ilyen hősök' neveit istenek korábbi, de időjártával elváltatott előneveinek vevék. Más hősöket meg, és pedig nagyobb számát azoknak, királyoknak tartottak, kiknek története csak a' költészet' fénye által kapott sajátlagos helyeget. Szerző az egész hős történetet Buttman' útmutatása' szerint mesésnek veszi, és állítja, hogy a' görögök' hős korát a' Heraklidák' költőzéseig nagyon tökéletlenül ismerjük, mivel az ezen időszakban fellépett személyek, és neveikhez kötött események, egyes *népköltőzéseket és vándorlásokat kivéven*, semmi történettani jelentéssel nem bírnak, hanem természetjelképi alapra visszaviendőek. Ezen állítást megalapítandó, bevezetése harmadik szakaszában a' görög regék' legrégebb forrásainak vizsgálatába ereszkedik, és megmutatja, milly alaptalan legyen ugy vélekedni, hogy a' görög költészet az achaji időszakban az istenek' dicsőítéséről, hirtelen a' királyok' tetteinek megéneklésére ment volna át. Nyomos okokkal megmutatja, mikép a' görög hősköltészet annak csak folytatása, mi-nek alapját a' régi egyház éneklők megvetették. Természetesen az anyagnak', mellyel foglalkozának, mellyet olly sokszere-sen alakítának, más körülmények közt, haladó csinosbú-lás mellett az achaji időszakban lassankint egész más alakot kelle öltenie; azon szer és mód mellett, mikép ezen éneklők az istenek', és az istenektől származott hősök tetteit ábrázolák, lassankint azoknak olly helyeget kelle kapniok, mi szerint Heraklest többé nem lehet Zeustól különböző lénynek nem nézni, hanem merész kalandornak mutatni. A' negyedik szakaszban, melly az istenek' emberi ábrázolatának követke-zeteiről tanít, szerző, nézetét még inkább igyekszik megalapít-ni, megmutatván, mikép az olymposi isteneket Homer ugy rajzolta, hogy ha későbbben helyekből mások által kinyo-mattak volna, a' görögök a' történettani korban szinte ugy embereknek fogják vala nézni mint a' hősöket, és hogy ha-sonló sors érendette jelképes tetteiket mint a' hősökeit érte vala. A' bevezetés' más két szakaszai is nevezetes anyagokkal foglalkoznak. Egyikében öszveméretnek a' görög regék' kü-lönböző forrásai, másikában azon észrevétel tétetik, hogy ha a' görög regé' szövevényes mezején valami kielégítő akarunk tenni, mindenek felett bizonyos talppontok állítandók, mint már azokat a' középkor' történetírója a' történetírás' e' részé-ben rég készen találja. Mindenek felett, szerző szerint, ki kell puhatolni micsoda eredetű a' görög mythologia, és mit foglal magában? Itt ő a' görög mythologia' eredetére néz-ve, Müller' nézetéhez áll, mi szerint Görögország' első mi-velőinek, az egyiptomi és phoenicziai gyarmatosoknak regéi hibásan vétettek, és oda nyilatkozik, hogy a' görög mytho-logia *tisztán görög eredetű*, és azért egyiptomi vagy phoeni-

ciaiból nem magyarázható. Mi az istenek' jelentését illeti, Platon' véleményéhez csatlakozik; mi szerint Görögország' legrégebb lakói a' napot és holdat, az est- és hajnalcsillagokat tisztelték eredetikép istenek gyanánt, de később a' tenger, folyamok és tavak mint szinte a' pokol is saját isteneket kaptak. A' nap' és hold' nevei minden törzseknel nem lehettek egyek, hanem ezen két világotó testeknek különböző helyeken tulajdonított nagy hatalom és erőnel fogva, sok neveiknek kellett származniok, mellyekből későbbed mindenik név alatt egyegy lény gondoltatván sok istenek állottak-elő, kik közül időjártával sokan másod rangú helyet kaptak; és hősöknek tartattak. Ezen két körülményből alkotja szerző, a' mythusvizsgálónak vezéresillagúl szolgáló talppontokat. Mythusvizsgálónak t. i. a' hősök' mythusait mindég ösze kell az istenekével hasonlítani, mivel egyedül ezek szolgálnak kulcsúl az elsőbkek' megértésére, egyes hősök' életét és tetteit születésöktől halálokig kísérnie, minden testi tulajdonságokat, minden lelki jelességeket, minden tárgyakat, mellyekkel birtak, minden helyeket, hol tartózkodtak, szemüggel tartnia, és minden egyes körülménynél, minden tetténél oda irányoznia, milly jelentése legyen a' mythologiában, hogy abból ez vagy amaz hő' jelentését meghatározhassa. Ezen nézetek szerint szerző az első részbeli VI. szakaszokban a' tünemények' hosszú rendét vizsgálgatja, mellyek ezen mód szerint bár milly talányosoknak tessenek is, jelentés nélkül nincsenek.

Litteraturblatt (No 11. 1838.) után

D. I.

Friedrich CREUZERS deutsche Schriften, neue und verbesserte. Erste Abtheilung. Symbolik und Mythologie der alten Völker, besonders der Griechen. Ersten Theiles erstes Heft. Dritte verbesserte Ausgabe. Leipzig und Darmstadt, 1836. 8-o 12 ív, velinen. Ára 1 for. 30 kr. p. p.

Huszonöt éve mult el mióta Creuzer titkos tanácsos ur ezen munkájával először közönség eleibe lépett. Olly munkának, mint ez előttünk fekvő, természetesen sok kedvelőkre kelle találnia, de sok heves ellenségei is akadának, kik megtámadásaikban nem mindég azon nyugalommal 's elfogulatlansággal cselekvének, melly mások' érdemét még ott is örömet ismeri el, hol a' vizsgálat' eredményivel nem egyezhetik. Milly nagy hevességgel támadá-fel különösen az ellenjelképtan' (Antisymbolik) szerzője olvasóink előtt nem ismeretlen. Hasonló ösztön vezérlé az újítókat vagy az ugy nevezett

rationalistákat ezen tudós' zászlója alá. Mert sejteni kezdék, mikép a' régi vallások felett tett vizsgálatok olly következet-re vezetnek, melly legélesebb ellenmondásban áll tanitmányaikkal. Szerintök t. i. az ember eredetileg nagyon jeles, 's arra hogy a' legfőbb boldogságot elérhesse, csak értelmét kell, mennyire tőle telik művelnie. Creuzer t. t. ur vizsgálataiból pedig nyilván lőn, hogy az elővilág' csak nem minden népeinél a' lelki romlottság' tudalma, és a' kibékülés utáni vágy istennel, vala uralkodó, és hogy az igazi megjobbulás' fokáig, melly áll erkölcsi tisztaságban, és az örök szeretet iránt élő hitteli feláldozásban, fel nem emelkedhetének, mit majd tenni a' keresztyénység vala képes. Természetes volt tehát, és rendszerök' feltétele miatt téve, ha ezen értelemkevelő újítók a' régi népek' vallásos élete' studiumának teljes erejükből el-lenszegülének.

Creuzer' jelképtana (symbolik) azoknak sem lehetett ínyök szerint, kik a' szép' elemeiben és az aestheticai szokásokban példányul az embert teszik, és kik a' vallásos mythusokat, jelképeket, és allegoriákat csak annyiban becsülik, mennyiben aestheticai oldallal bírnak, vagy mennyiben költői 's művészeti ábrázolatok' anyagául szolgálhatnak. De mellőz-vén ezen ellenségeket, kik az érdemtéljes tudós nagy munká-ja ellen harczolának a' nélkül hogy tudnák miért, és mit tet-tek, sokan olyanok is lépének fel, kik a' tudományt tart-ván szemök előtt, minden szenvedélyt félre tevének. A' fel-adat nagy volt, és azon alak, mellyben Creuzer 25 évvel ez előtt a' görög mythológiát találá, tökéletlenebb, sem hogy minden kitünő tehetsége, és rendkívüli tudománya mellett minden oldalról kimerített munkát adhatott legyen. Még a' legméltányosabb ítélő sem nézhető-el, miként a' jelképtan' szerzője a' különféle mythusokat, szertartásokat, és tanitmá-nyokat nem mindég illő szigorral válogatta meg. Sok ellen-vetéseket szült a' hellen és római vallásnak a' keletiekből szár-maztatása. 'S csudálkoznunk kell, hogy Creuzer úr még min-dég azon hitet vallja, mi szerint Görögország legtöbb isteneit az egyiptomiak és phoenicziaiaktól kölcsönözte, 's azon nyil-vánítást teszi, hogy ő, a' módosításokat kivevén, e' hitében mind addig maradand, míg világosan be nem bizonyítják, mit (nézete szerint) tenni nem foghatnak, mikép Herodotos' bizonyítványai a' görög vallás' eredete felett semmi hitelt nem érdemelnek. A' már igen is ismeretes, hogy a' görögök, ha az idegen isteneknek legkisebb hasonlatosságuk volt is övéik-kel, szerették nem csak egybehasonlítani, hanem hasonló rangra is emelni, és azon névvel nevezni, mellyet övéik vi-seltek. Azért pedig mivel az egyiptomi Horust Apollonak, a' húros Neithet Pallas Athenének neveztek, nem lehet még rá fogni, hogy a' görög Athene valósággal az egyiptomi Neith-

ből származott, bár a' két istennők színleg hasonlítottak is egymáshoz. Ezen hasonlatosság kiviláglik azon körülményből, mi szerint legtöbb pogány hittan égitestimádáson nyugszik. A' nap' és hold' előnevei személyesítetttek, és különféle neveikből állott-elő lassankint az istenek' sokasága. A' mint nem lehet állítani, hogy két nemzet csak azért, mivel égitesteket imád atyafias 's egy eredetű, alaposan épen úgy nem állithatni, hogy a' görög hold istennő egyiptomi eredetű, csak azért mivel az egyiptomival sok hasonlatossága van. A' görög istenek' nevei mind görög, nem pedig egyiptomi vagy phoenicziai eredetűek; lelkiületök' sajátja pontosan megfelel nevek' jelentésének, és ha Görögország, mint maga Creuzer úr is megengedi, anyja a' mythusoknak, 's azokat görög ész teremtette, mi jögon származtathatni a' görög isteneket keletről, midőn szinte minden regéket, mellyek egy istenség' szertartásához csatolvák, ki lehet annak nevéből és eredeti jelentéséből magyarázni?

A' milly kevésse egyezünk szerzővel a' görög istenek' származtatása felett, annyira örvendünk, hogy remek műve újabb kiadásában igyekezett a' görögök és rómaiak vallásos életét, mint Homerostól Pausaniasig írásokban és képművekben találtatik, a' maga sajátjában felfogni és előadni. Ezen esetben a' görög és keleti istenek' öszvehasonlítása nem okozhat annyi félreértést, mint a' mennyit a' görög és keleti viszonyok' öszvekapcsolásának szükségesképen kellett okoznia. Ha egykor a' görög mythologia csak egyedül magában adatik, 's minden regék egyedül a' görögök' nézeteiből és sajátjaiból magyaráztatnak, akkor aztán meg fognak győződni, milly szép, milly magabazárkozott egész a' görög hittan, milly mély gyökeret vert a' hazai földben, és milly sokat vesz szépségéből, ha onnan kiszakasztatik, 's idegen-nemű pillangókkal eléktelenítetik. Hogy pedig Creuzer úr ezen új kiadásban sem ereszkedik rendszeres bölcsekedésbe, munkájának csak hasznára válhatik. Ha, mint helyesen megjegyzi, a' mythusokat görög ész teremtette, ha azoknak származása, mint véli, Homeros előtti korra esik, akkor igaz, hogy a' görögök, kik' közt a' mythusok képződtek, közönséges értelemben philosophusok még épen nem valának, akkor a' minden görög regékben saját eszméiket leelő rendszereskedők, azoknak nem felvilágosításán, hanem bezavarásán munkálkodnak; legyenek bár a' mythusokban talált nézetek, olly szépek, olly fenségesek, bennünket különösen még sem érdekelnek, tudván, hogy azok nem görög regék' tartalma, hanem újabb philosophusok' görög regékbe szőtt eszméi.

Ezen közönséges jegyzetek' előbocsátása után, mellyeknek részlete a' kérdéses munka' jelentéséből világlik-ki, az első szakaszban lévő cikkelyek' közelebbi vizsgálatára me-

gyünk-át. Mesteri bevezetés a' nagy egészbe, 's szerző által nagyobb részint újant dolgozott. A' bevezetés alkalmas kulcsot szolgáltat a' pogány vallások' természetétéhez, főleg a' Görögök és Rómaiakéhoz. „Egy régi író ezen szertartások' eredetét és tartalmát az elemeknek tulajdonítja, és midőn vélekedésem szerint, ez valamennyire a' görögre nézve is áll; ezen nézetből indulandok ki, a' nélkül, hogy egyoldalúsága által meghagynám magam zavartatni. Az egyiptomiak, mond ő, istenökké választottak a' vizet, a' Frigiaiak a' földet, az Assyrusok, és némely afrikai népek a' levegőt, Persák a' tüzet.“ Legtöbb görög istenek véleményünk szerint a' nap' és hold' neveiből származtak. Hogy ezen isteni szolgálatot tisztább tisztelet előzé-meg, de a' mely mind inkább inkább homályosodott, 's hogy a' nap eleinte csak az isteni ősvilágosság' jelképének tartatott, 's látható isten gyanánt későbbben tiszteltetett, semmi kétséget nem szenved. Mit Creuzer úr az első szakaszban a' magusok' vallásáról mond, igen szép, és mindenütt teljes elismérésre találand, ha szinte sok pontokat erősen lehetne is ostromolni. Még fontosabb előttünk a' második, hol a' papi költészetéről beszél, csakhogy igen rövid. Ohajtottuk volna mikép a' tudós szerző tökéletes rajzát adja a' Görögök' papi költészetének, 's az által olly állapotba juttasson, hogy azon alakulásokat, és változásokat, mellyeket az által a' hittan és regetörténet szenvedett, pontosabban megismerhessük, mint eddigelé ismertük. Hasonlatlanul bővebben van már a' harmadikban a' papi szobrászat előadva. Szerintünk a' szerzőnek alkalma lett volna itt az istenek' állatalakjairól, általában az állatjelképekről kimerítőleg értekezni. A' ki húzamosb időig foglalkozott a' görög mythologiával, az fogja tudni, milly nagy világosságot terjesztendnek azok sok regékre. Továbbá nem találunk itt egy szakaszt a' szertartás' módjáról. Annak elfogúlatlan vizsgálása sok esetekben jobb kulcsul szolgál egyes istenek' jelentésének értéséhez, mint ezer elbeszélések. Emlékezzünk csak Herára, és mennyegzői ünnepére. Képének az egyházbóli elvivése nem bizonyítja-e, hogy Hera hold-istennő lett legyen? és ezen szokás nem a' hold' támogatát 's enyészétét jelenti e? Mi jelentésük van sok istenek' örömmünneppel párosított gyászünnepeinek? Nem azon panaszokat jelentik e ezek, mellyekkel a' régi görögök a' nap' lementét kísérik, és nem azon örömet és vigasságot e, mellyel felkeltét üdvözlek?

A' negyedik szakasz „Orpheus' és Hesiodus theogonijáról“ igen is rövid. Itt ezen nagy fontosságú kérdések' megfejtését vártuk: mint készülhetett a' görög istenek' származásrendi öszveköttetése, egyes istenek' származásáról miért olly különbözők az adatok, lassankint mint szélesbültek és ala-

kultak az eredetileg-egyszerű öszveköttetések? Ha ezen kérdésekre teljesen be van felelve, akkor láthatnia út, mint keletkeztek lassankint a' különböző theogoniák. Hogy az egyszerű származásrendi öszveköttetésekben egyszerre tökéletes theogonia nem állhatott elő, minden elfogulatlan át fogja látni. Szerző' nézetével Hesiodus' theogoniájáról egészen egyezünk: „Hesiodus kezdé ezen versezetében először (?) az átmaradt isteni vizsgálatok' (theologumenon) és a' nép', és a' népénekülők' ajkán mind inkább inkább emberesült mythosok' tömegét költői rendszerbe foglalni, és beszéde', és előadása' kellemével, kora', és az utóvilág' tetszését is, megnyeré. Ez vala igyekezete, és érdemlett díja; ő nem sokat aggódott az istenek történetének való értelmén, és vallása' eredeti szelleméről nem vala világos ismerete; cz az ifju népi értelem és kedély előtt még sokáig ismeretlen maradt.“

Az ötödik szakaszban kiereszkedik a' szerző az emberesítés' bevégzésére, vagy Homer' hős isteneire, a' hatodikban az emberesítés' és istenesítés' öszszevegyítésére, vagy a' hősökre és istenekre. A' hősök' tisztelete' származásáról Creuzer úr' nézetével nem egyezhetünk. Mi azt hiszszük, hogy legtöbb hősöket vagy félisteneket, más, a' Hellenek' kiterjeszkedése előtt Görögországot birt népek és törzsek tisztelték istenek gyanánt, és azok később ezen népek' kiszorítása, vagy meghódoltatása után nyerének olly korlátolt hatáskört vagy alárendelt állapotot. Fontos a' hetedik szakasz az Euemerismusról: „Ha én most az euemerismus ellen nyilatkozom, és egyenesen azt álltom, mikép ellenkezik a' régiség' lelkével, úgy vélekedni, mintha az elővilág' népei a' papoktól és uralkodóktól political egyetértésből koholt isteneket hagytak volna magokra tolni, korán sem tartok annyi elentmondástól, mint más részről azon tételhez ragaszkodásomért, mi szerint nem csak egyiptomiak', hanem szinte minden régi nemzetek' vallásrendszere (a' zsidókat kivéve) mivoltánál fogva természetvallás, vagy általában természetelemi alapokon nyugszik, és ezen két tétldolgot, szerintünk senki, ki a' régiséget ismeri, nem fogja tagadni, és mi örülünk, hogy egy nagy tekintetű tudós ez értelemben nyilatkozik, teljesen meg lévén győződve, hogy vizsgálata e' görög mythologia' és jelképtan' alakzatára a' legjótékonyabb hatást fogja gyakorolni. Ki húzamosb időig foglalkozott a' régi regék' forrásival annak nem lehet nem látnia; hogy a' pogány vallások természet-elemi alapon nyugsznak, hogy hát a' régi istenek emberek sohasem voltak, hogy a' régiekre isteneket nem a' papok' osztálya tolt. Csudálatos mint lehetnek korunkban olly fonáknézetű tudósok, s mint adhatják magokat azon ábránynak, mi szerint a' régi Görögök istenek nélkül valának, míg a' papok átláták, hasz-

nosb nekik ha a' népre isteneket nyomnak. „Örömet osztakoznánk szerzőnek néhány nézetében a' halottimadás (*νεκρολατρεία*), áttestesedés (*μετεσωματώσις*) felett, mellyről a' 8-ik szakaszban, és a' beavatás (*τελεσιον*) felett, mellyről a' 9-ikben beszél, ha nem félnénk hogy e' lapok' szűk határit átlépendjük. Az utolsó szakaszban beszél a' pogány vallás' fogyatkozásairól, és alászállásáról, és a' keresztyén valláshoz viszonyáról. Részemről ugyan nem szeretem a' keresztyénséget lelki javai' egész tárházával, a' pogánysággal öszvehasználni, de midőn nézetem szerint, a' görög és római istensereget, az istensített természetnek kell tekintnünk, berekesztésül állhatnak még itt némelly tételek „azon egészen különböző viszonyról, mellyben a' keresztyén és görög, az istenséghez áll. Még a' legvidámabb görögnek is titkos félelmet kellett éreznie mindenik istene előtt, lényében volt valami gonosz szellemi A' pogány istenség' minden jelenetében volt valami titoktalan, és a' tudott istenközelségben, valami retentő. Mindég valami homályos, ki nem mondható természet-hatalom' ellenében érzé magát az ember. — Ki mondja-meg mit végzett isten az alattalévő gyenge halandó felől? Mint a' forrás és a' folyam a' levegőt hűsíti, a' növényeket, állatokat és embereket megújítja, de mint rohanó áradat zúgva csap-át partján, pusztítja a' vetéseket, elragadja az embereket és állatokat, úgy nyilatkoztatja-ki magát minden pillanatban a' legrettenetesebb kitörésben a' végtelen istenhatalom. — Még akkor is ha a' görög a' maga Zeusát, a' római a' maga Janusát atyának nevezte, inkább valami természeti nemzőnek képzezte volt jelen, más szókkal: ezen név a' Görögöknél és Rómaiaknál inkább csak származásrendi fogalmat fejezett ki, mivel ezen istenségeket úgy tekintették, mint az istennemzettség' lánczolatának legutolsó szemét, és a' Ceres' mythusá és nevéhez kötött olly szép fogalma az anyaiságnak, még az eleusisi regékben sem zárá-ki az idegennemű, titkos, éjborzasztó, és haragos érzést.“ A' hely' szűk léte miatt szerzőt tovább nem kisérhettük, hanem bezárjuk mutatványunkat azon kívánsággal, vajha nagy munkáját minél előbb újabb alakban adhatná. Övé az úttörés' érdeme a' régiségtan' igen nehéz, szinte legnehezebb mezején, és ha mi, vagy más vizsgálók a' tisztelt férfit' nem minden nézeteiben egyyezőnk, érdeme, és dicsősége az által, koránsem csonkítatik, mivel nagy munkában mindennek eleget tenni, egyes embernek lehetetlen.

Literatúrbiatt (No 212. 1838.) után

D. I.

Demeter und Persephone, ein Cyclus mythologischer Untersuchungen, von Ludwig PRELLER, Dr. der Philosophie, Privatdocenten an der Universität zu Kiel. Hamburg, 1837.
Ára 3 for. p. p.

E' munka' szerzője a' mythusok' elláthatatlan hosszú sorából, mellyek egy Herkulesi vállat is letöréssel feyegetnek, okos megtartózkodással csak azon osztályrészt választja ki, melly körül forog a' mysteriumok' régiségéről kérdés. E' szerint a' munkának egyforma themája van Lobeck' Aglaophanusával: de a' szerző' útja és álláspontja különböző, Mert midőn például amaz a' mysteriumokat a' separatismus' és titkolódzás' szüleményeinek tartja: ugyan akkor ez a' rejtélyes szükségképi és lényeges elemnek ismeri a' valóságokban, mellynek előtünése a' körülményektől függhet ugyan, de származása nem. Egyébként megelőzőjének nyomosságra és gazdag szerek' használására nézve alig áll utána, bizonyval felülmúlja pedig azt az előadás' tisztaságában és könnyűségében. Hogy álláspontjáról 's bánásmódjáról az olvasónak megfoghatja lehessen, szükség az alapul fekvő nézeteket röviden közleni.

A' szerző a' görög ó korban kétszerű vallást és szemléletmódot jegyez-meg. Egyik szerint az istenek úgy tünnek-elő, mint egészen concret ideális emberalakok, kik a' létnek szakadatlan vigalmában élnek, távol a' halál' és fájdalom' uradalmától; másik szerint rosszul személyesített természet hatalmak, titokteljes erők, mellyekhez a' csüggedt halandó a' maga lényében semmi rokonságot nem talál, szenvedés, halál és viszontébredés által az embereket, azon idők' saját sentimentalitásánál fogva, hasonló szomorra 's örömmre gerjesztők. Az elsőbb nézet szerint a' halál a' létnek végzete, a' halálutáni élet csak árnyék, a' valódi élet' tünete, és az alvilág az ő istencivel borzalom' tárgya minden boldogokra nézve: az utóbbi szerint a' halál új életre áltmenés, a' Hades a' természet' nemző erejének fészke, és annak istenségei a' bőség' és gazdagság' árasztói. Az elsőbb vallás' képviselője Homer, az Achaeusokkal és Hellenekkel együtt; a' másik a' Pelasgok' sajátjának látszik, kiktől azt az Orphicusok öröklötték, és a' Hellenek közzé bevitték. Mind kettő, bár melly különböző és egyesíthetetlen lett légyen is, öszvelegyítetett és egybeolvasztatott, de úgy, hogy az egyszer uralkodóvá vált homerosi lény a' felsőbbiséget megtartá. Ezen egyesülés' kezdete és eszközlése Hesiodban tünik fel.

Tulajdonok a' alapos nyomozatoknak az az elsőség, hogy azoknak feldúlhatlan becsök kevés kárt szenved még akkor is, mikor az alpnézettel meg nem egyezhetünk. Ebben

az esetben van a' szerző. Mert először is épen nem látszik neki helyesnek, hogy a' homerosi istenek nem természeti erőket ábrázolnak. Mindjárt a' Zeus név feldönthetetlen bizonyosságu etymológiánál fogva hirdeti, hogy általa az aether ábrázoltatik. De ez nem gátolja, hogy egyszerűs mind a' mennyire csak lehet concrete személyesen és emberileg ne gondoltassék. Még kevésbé élnek gondtalanságban és epikúrusi „érzelem-közönyösségben“. hiszen részt vesznek a' halandók szenyveiben 's örömeiben; mi több hibáznak és lakolnak tévedéseikért, számúzetnek, levettetnek az égből, 's lábaikról függő ülökkel ég és föld közt felakasztatnak 's a' t. A' hesiodosi szemléletmód' különbsége eléggé megfejtja magát az álláspont' különbségéből: mert a' theogonia azon idő' szellemében készült philosophiai költemény. Épen olly lények az istenek érzésben 's cselekvésben Euripidesnél is, mint Homernál; holott szinte fél évezred áll köztök az Orphicusokkal, physicusokkal és Hesioddal együtt. Különbözően mutatkoznak ellenben Sophoklesnél, 's még különbözőbben Aeschylosnál, holott egy napon a' salamisí ütközet után együtt látták e' három költőt, 's mindnyájan azon egy költészet' nemét gyakorlátk. Á' Pelasgokról 's viszonyjokról a' Hellenekhez semmi bizonyost nem tudunk, 's a' mit ne talán újabb vizsgálatokból tanultunk, az nagyobb részint azon hiú iparon alapul, mythusokat történetté változtatni.

Ha végre az alvilági istenek egyszer mint rémitők 's útálatra méltók, máskor mint szelidek 's áldást-osztók tünnek fel, biztosan állíthatni, hogy épen azért, mivel az elsőbbek valának, az utóbbiaknak is kelle lenniük: mert a' görögök nem lettek volna görögök, ha ezen ellentéteket ugyanazon lényben nem egyesítik, ők, kik a' halál' meredését a' Medusa' arczában soha sem valának képesek más-ként ábrázolni elő, mint a' legszebb képezetben. 'S nem maga a' természet tanítá-e ezen egyesítést, melly ugyan azon földből, melly a' lelketlennek maradványit magába veszi, csiráztatja ki az élőnek táplálatját is? Nem szükségesképi dolog-e ez olly vallásban, melly semmi állandó gonosz lényt vagy ördögöt nem ismer?

Követjük már a' szerzőt a' különösebbre a' Demeter-vallás' előterjesztésében. Azt tanítja ő, hogy abban három elemet kell megkülönböztetni: 1) a' tápláló szerek' megadását és a' földmivelés' vezérlését; 2) a' földalatti természet erőt, a' Koréhozi viszonyt, ez miatti keservét, ennek keresését 's vizont feltalálását, és az ehhez kötött mysticus isteni tiszteletet; 3) a' szelidebb életmód' behozását és a' házasság' kegyelését. Az első és második 's nem kevésbé a' harmadik elem között is újra egy betölthetetlen nyílást talál. Mert amott Demeter épen semmi viszonybau nem áll az alvi-

lághoz és Aidoneus' nőjéhez, és ez koránt sem Kore a' kedves gyermek, hanem a' rémítő halálistenné, ki fojtogatónak (περθεφονη) neveztetik, a' Styx' leánya vagy testvére. Ezen hézagot és a' későbbi egybeolvasztás' nyomait is a'tán ígykszük a' szerző a' mythusok közt lévő bizonyos ellenszónatok' felkeresése által előterjeszteni. De itt szintúgy nem győz-meg hennünket, mint az elébbiben. Rövidség okáért, a' helyett hogy a' szerzőt cikkről cikkre követnénk, a' czáfolatot, melyet próbálunk, egy öszvefüggő lehozatalba akarjuk öltöztetni.

Sok, mi a' mi előterjesztéseink szerint mértföldnyi távolságokra esik egymástól, a' korábbi emberek' eszmekapcsolatja szerint közvetlenül és szükségképen vala egyesülve. Demeter eleinte nem egyéb, mint az élelem, és minde- nek felett a' gabona' szülője. Úgyde minden élelemnek kútfeje és eredete a' föld; ott kell hát annak szülőjének is laknia, és a' föld-alattiak' egyikének lennie: mert az alvilág' birodalmához tartozik már mind az, a' hova a' nap' világa nem hat, ha bár egy újni mélységre legyen is a' földbe rejtve. Ugyan azon viszony találtatik tehát az ó-latin Ops-nál, a' földmivelés' istene Saturnus' hölgyénél is, kinek neve élelem-bőséget és jóllétet jelent. A' latin vallás' ezen hitvespárjának tisztelete megmutatásul szolgál egyszer'smind, miként a' békés és erkölcsös életmód a' földmivelés' virágzásával mindenkor elválhatlanul egybekötöttnek gondoltatt. Mi pedig a' Thesmopheriákat illeti, úgy látszik, hogy az egész szertartás különösen a' házasságban (melly csakugyan alapja minden polgári rendnek) lévő asszonyok' állapotjára czélt, 's maga a' Θεσσαίος szó a' γαμος-sal rokon értelmű. Közlebbi alkalinnál mindazáltal azon analogia szolgált, melylyt a' nemi közösülés, és a' föld' felszántása 's mag' behintése közt találtak, úgy hogy mindkét cselekvények ugyan azon kifejezésekkel ἀροῦν és βπειραι jegyeztettek, mint ezt maga a' szerző igen jól találva előadja. Ha tehát az asszony férjéhez szellemi viszonyának előképét ama' mennyei hitvespár Zeus és Hera' viszonyában látta kitűkrözve, úgy ellenben termékenységére 's azon rendeltetésére nézve, hogy keblében magzatokat fogadjon, hordozzon, szüljön és tápláljon, egyenesen Ἀνώ anyához hasonlítja magát, mint anyának, természetesen Demeternek is vannak gyermekei, Κόρη és Κόρη — Liber és Libera: mindazáltal viszonya az elsőhöz a' köznépi mythológiában nem olly ismeretes, mint a' másodikhoz. 'S minthogy Κορη-val bir, szenvednie kell továbbá azt is, mit minden halandó anya szenved, hogy elveszti sajtásági jogát gyermekére, midőn azt a' férfi erővel elragadja, a' legfőbb Isten' megegyezésével, ki kegyli a' házasságokat; azért kell azt szenvednie, mert szenvedni a' halandó

anya, és ez az istenek között keres előképet, Mert ez a' vallásnak kezdete és vége, hogy az ember a' maga állapotira nézve isteni előképeket kíván: e' nélkül nem volna semmi vallás. A' Demeter - vallásnak ezen részére szükségesek még némelly felvilágosítások.

Nyilvános, és nem csak szerzőtől hanem másoktól is megismert igazság, hogy a' Kore' elragadtatása, mint zinte a' szabinumi hölgyeké is Romában előképül szolgált a' menyasszonyok' elragadtatásának anyjaik' kebléből, és hogy az egész mythus ezen szokásból, mint valamely vetemény-ágyból csirázott ki. De miért kell az elragadónak épen az árnyak' fejedelmének lennie? erőszakos sértésnek nézetett mindenütt a' szüzesség' elrablása, és az illy sérelmek az életveszélyeztető kör- és gladiator-i játékokként úgy tekintetnek 's gyakoroltatnak mint áldozatok a' földalattiak' számára. Mert hogy a' Hades' belevegyítése nem történetes, 's gondolat nélküli összezavarás' míve volt, bizonyítja Róma' példája, hol a' szabinumi hölgyek' elragadása a' Consus' tiszteletére tartott körjátékokkal van összekötve, Consus pedig (ki tagadná ezt?) a' Hades' fejedelme. Egyébként mind a' mellett némi egybekötés, vagy ha úgy akarják, elegyítés volt ezen mythusnál, de nem erőszakos, hanem egészen természetes, 's a' korábbi emberek' nézetmódjában alapuló. A' Kore' eltűnése és visszatérése t, i. egy volt a' földalatti szellemek' közönségesen hitt feljövősökkel tavasz kezdetkor és visszavonulásokkal tél' beállásakor. Az árnyország' lakói nem többé 's nem kevésbé vannak elvála az élőkől, mint az Olümposzéi; körül lengik őket, szüntelen munkálnak 's teremtenek az ő hasznokra vagy ijedelmökre, és a' Larok, Penatok 's Hérosok' kormányzása felőli hit régibb Homerosnál, régibb Hesiodnál; az emberrel született. Mit kérdeznék elkopott 's porlepte pergameneket, hol a' természet szől?

Visszatérünk ismét oda, hogy Demeter a' földalatti hatalmasságokhoz tartozik. Ezen földalattiak' lénye saját nemű, t. i. vagy kifogás nélkül jóságos és áldást osztó, vagy kivétel nélkül rémítő és rontó. Emberileg érzeni, emberileg hibázni és emberileg megbocsátani, e'hez ők nem értenek; ők a' mellett maradnak, a' mi igazság. Így tűnnek fel az Eumenidák ellentétben Apollóhoz és Athenéhez Aeschylusnál (és ezen Eumenidák a' halottország' több lakótól szintúgy nem specifice különböznek, mint a' larvak a' lares-ektől), így tűnik fel Demeter. Semmi szánakozás a' szegény halandók iránt nem talál helyet az ő szívében, semmi bocsánat a' forró szerelem' hirtelen tette iránt: leánya elragadtatott, 's minthogy az igazság megtagadtatik tőle, tehát isteneket 's embereket tartalék nélkül teszi ki a' romlásnak:

egy magányos, sötét barlangba rejtőzve, terméketlenséggel veri-meg a földet, kiszárasztja a vizeket, pusztává teszi a tartományt — mint egy fúria. Ha tehát a mythusok azt mondják, hogy ekkor valósággal fúriává változott, inkább örvendeni kell annak, mint azt elmellőzni. Mert a fúriák jelenete őseredeti előterjesztésmód szerint bizonyosan mindenkor csak földalatti daemonok pillanatnyi elváltozása volt, szintugy mint a larváké: a mint hogy larvatus és cerritus (Ceres-től) egyértelműleg is használtanak, és Demeter's leánya az Eumenidákkal egyféle mellékszó (t. i. *θεμνὰ* és *πύρμαι*) által szokott tiszteltetni, 's látunk Plutarchnál (Marcell. c. 20) egy őrzültet ezen borzasztó „anyak“ előtt, mint fúriák előtt futni, és végezetre ő velek is közösök a fáklvák és kigyók a sárkányos szekérrel együtt, mint a fúriakkal és Hekatével.

Valamint már az Eumenidáknál látjuk az égieket közbenjáróknál fellépni, úgy történik az itt is. Zeus megkérleli az istennőt, és a Cháriszokat, Aphroditét 's a Muzákat küldi felvidítésára, hogy ezek előtte táncoljanak, énekeljenek, játszanak és enyelegjenek, míg ő elkapatva általuk, akarátja ellen nevetésre fakad. A' mondának ezen sokkal méltóbb alakítása, mint egy Jambe vagy Baubo' nyers tréfáiról való beszély, Euripidesnél találatik, bizonyosságul annak, hogy az ifjabb költők is a' mythusnak sok valódi vonásait fentartották *): mert hogy ez a' vonás valódi, sokkal biztosabban tanítja a' dolog' természete, mint ama' szűkeblű, 's fontolatlan betűkhözi ragaszkodás, egyesülve makacs előítéletekkel mind az iránt, valami Homerban nem áll, mit már Strabo is méltán gáncsolt. Az az éneklés és játszás a' zord istennő előtt pontban megfelel Orpheus' szívható panaszaiknak az alvilág' fejedelme előtt, és a' Demeter cultus' magyarázatára nézve igen nagy fontosságú, Koránt sem valami különös, kimagyarázhatlan „sentimentalitás“ból esett az, hogy Demetert Koréval 's más illy nemű lényeket öröm és szomorkodás, tréfa és búsongás által tisztelték, valamint hogy a' kedvelő' felbizgatása a' régi vallásokban általán fogva sokkal kevésbé uralkodik, mint a' keresztyén vallásban. Világosan szem eleibe terjeszti a' mythus, mire célzottak azzal. Arra, hogy ezen sanyarú, komor, kérlelhetetlen lények lássák, hogy emberek vannak előttök, teremtmények kik örömet 's büt érzenek, szenvedélyek alá vettettek, tévelyegnek és megbánják hibáikat, 's az által együttérzésre gerjesztessenek, hogy mint az égiek, az emberekkel emberileg bánjanak. Mert

*) Ugyan azon költő a' szűz istennőkkel Athenével és Artemissel is érezteti az elragadtatott Kore' sorsát, hajdani képekkel egyezőleg, hol az első Plutónak útjába állva látni.

felelem és remény minden isteni tiszteletnek rúgója, nem sentimentalitás és ideg-inger. Hasanlólul a' mysterioni cultusban is koránt sem csupa „hang- és eszmélet nélküli bámészkozást“ lehet észre venni. Nem! olly ostobák nem valának azok az emberek, kik művészetben és tudományban a' legszébbet 's legszellemdúsabbat teremtették, becsülték és érzették. Általjában óhajtandó volna, hogy az a' megütközés a' mysterionokon, mint olly csudástünetnényen, melly semmi egyébbel nem egyesíthetik, a' szerzőre semmi benyomást ne tett volna, kivált midőn azokon, mint ő maga tanítja, tisztuláson, askesisen, hallgatáson, orgiasmuson és az avatatlank' kirekesztésén kívül, semmi egyéb különöst fel nem fedezhetni. Nem előz-e meg tisztulás minden áldozatot? nem kívántatik -e askésis minden innep-üléshez? nem szükséges-e az *Ἐσσημεῖν* és ájtatos hallgatás minden szent cselekedethez? nem sajátja-e az orgiasmus általjában az ó világ' isteni tiszteletének? 's a' nem oda tartozók' kirekesztése nem szükséges megkiváncsító -e a' pogány szertartásoknál? 's ha végre a' mellett holmi ollyast tettek vagy beszéltek, a' miből meggyőződést az élet' nemesítéséről az istenek által, kik a' földművelést alapították, és reményeket a' halál utáni állapot felől meríteni lehet, úgy ez sem esett volt az ó világ' rendes vallásállapotinak körén kívül.

Alkalmasint minden pontokban könnyebben megegyezhetnének Ref. nézetei a' szerzőéivel, ha ez mind annak mi az ember' szellemi éltehez tartozik, kifejlése' folytonosságáról és törvényszerűségéről élénkebben meg volna győződve. Mert ez a' kifejlés nem olly lineánként megyen, mellynek vége a' kezdet felől semmit sem tud, 's mellynek közepe kiszakaszthatatik és újabban összeférczeltethetik, a' mi volna p. o. az eset, ha Hermes pásztorból lett volna kereskedővé, kereskedőből tolvajjá, 's így tovább szónokká, küszdővé, muzsikussá, követté és földalatti lelkek' vezetőjévé; vagy ha mind itt, mind másutt heterogen elemek' történetes keveredése történt volna; haem a' mythus-kör' gazdagulásai és terjeszkedései műszerleg szoktak történni, úgy hogy azok, mint a' fa-törzsek' gyűrűi egy szemzet vagy középpont körül foglalnak helyet, és a' megfogatok' változásai újabb meg újabb rokon megyékre való átvitel által, az analogia' megsértése nélkül mennek véghez. Mindazáltal nézeteinek ezen különbözőzése semmiképen nem gátolja Ref.t abban, hogy el ne ismerje említett jelességeit ezen munkának, melly részint tartalmának gazdagsága, fontos lettdolgok' és bizonyságok' összeállítás, érdekes tárgyak' fejtegetése, a' mythologia' homályos pontjainak felvilágítása, a' kéteseknek eldöntése, részint pedig, s még inkább a' szövényes dolgok' előterjesztésébeni tisztá-

ság és művelt nyelv által képes az olvasókat magához vonni. Örömet kiemelniék azért több egyes tárgyakat is közlés és vizsgálat végett, ha a' hely' szűke engedné. Azok' becséről tehát győződjék-meg a' kegyes olvasó önnön szemlélete által.

J. A. Hartung után (Jahrb. für wissenschaftl. Kritik. 1837. Nro 106—107).

A. B. S.

F Ö L D I S M E R E T.

Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse. Eine Übersicht des Neuesten und Wissenswürdigsten im Gebiete der gesammten Länder- und Völkercunde. Herausgegeben von Johann Gottfried SOMMER. Prag, bei Calve. Für 1836. Vierzehnter Jahrgang. Mit 7 Stahl- und Kupfertafeln. CLXVIII. és 292 l. 8. 1836. Ára 3 fr. c. p.

Bíráló olly szerencsés, hogy itt e' munka' folytatását jelentheti, melly fő irányához, az oktatáshoz 's gyönyörködtetéshez hív marad. Ez is, mint elődei, földészeti tudás' kincsével bír, 's kivált az első adomány, vagy a' legújabb utazások' általános átnézete gazdagon felruházott, 's bíráló kötelesnek érzi magát, mint már előbb is tevé, az olvasók' figyelmét különösen minden részben erre fordítani. Back kapitány' vizsgálati-utazása a' legéjszakibb Afrikába teszi a' kezdetet. Érkezett hírek szerint az egész utazó-társaság azon telet, melly kivált magok e' tájékiakra nézve is szokatlan kemény volt, egészséggel tölték. Nevezetes, hogy egész télen által egyetlenegy élő teremtés sem mutatkozék. A' londoni földészeti társaság' 1835-ik évi május 18-kán tartott évgyűlése' alkalmával közhírré tétetik, hogy Back kapitány felől semmi újabb hírek nem érkeztek. — A' Ross kapitány által történt felfedezések aránylag csekély fontossága felől a' zsebkönyvben igen terjedelmesen olvashatunk; egyébiránt, mint már nyilvános lapok sokféleképp közhírré tevék, Ross kapitány társaival együtt, kiket már egészen elveszetteknek hittek, szerencsésen visszatért, 's szintígy várhatjuk, hogy Blossville Gyulának, a' francia tengeri katonaság' hadnagvának visszatértéről nem sokára hirt vöendünk. — A' mexicói régiségek iránti érdek — úgymond szerzőnk — annál felebb emelkedik, minél beljebb hatnak a' velek foglalkozó tudósok' 's művészek' nyomozásai a' 300 évek óta zárva tartott föld' belsejébe, 's itt különösen Nebél festő munkáló-

dásairól igen dicséretes említés tétetik, ki épen most adá ki külön munkában sokoldalú nyomozásai' gyümölcsét. — Waldeck utazó is az 1834-ki nyárról tudósíta azon tájakból 's igen nevezetes mexicói építményekről értesíte. — Augsburgbóli Rugendas tájfestő' sorsa felől is, ki előbb hasonlóképen Mexicóba ment, érkezék tudósítás. Mintán öt hónapig börtönben ült, 's a' cholera' veszélyéből alig szabadúla, ellenei elűzetését eszközlék ki. — Az északamerikai egyesült státusok mindegyre szorgos nyomozások' tárgya. Több irások közt, melyek e' földterület felől a' múlt évben megjelentek, különösen ezen feliratu: „Az egyesült státusok' árnyék-oldala“ érdemel minden lehető figyelmet. — Szintolly mulattatók mint oktatók azon tudósítások is, miket különbözőféle időszakos iratokban „Mexicói egyveleg“ czím alatt lelünk. — Az egyesült státusok' korinánya maga folyvást munkás a' tágas föld' belsejét mindég pontosabban nyomoztatni. 's az azt illető ismereteink' öregbitésére szolgáló nem csekély adat azon vizsgálati utazásnak New-Yorkban megjelent leírása, melyet 1832-ben Schoolcraft Henrik úr vezérlete alatt a' Misisippi'forrásának tájaihoz vállaltak fel. — Az egyesült státusok' még igen ismeretlen nyugati tájékait, 's az ezekkel a' mexicói státusszövetség' határos éjszaki tartományait nem régen három utazó, Pattie Jakob szücsárkereskedő, Willard dr. és Wyetb kapitány látogaták meg, 's utazásuk' leírása nyomtatásban megjelent, magában sok újat 's érdekést foglalva.

Délamerika' számos ismeretlen vidékeinek nyomozásait illetőleg, különösen most új utazás' tárgya a' britt Guiana' belseje, melyet a' londoni földészeti társaság segít. E' társaság' tagja Schoumberg, porosz természetbúvár vállalja fel ezen utazást, mint ki már 1833 ban Nyugatindiában volt. — Bizonyos Isabelle úr Havreból, Rio grande do Sul brasíliai tartományt látogató meg 1834-ben. Ezen utazás' még nyomatlan leírásából egy töredék leve ismeretessé, melyből a' zsebkönyv közöl, 's mely a' földtanra nézve is némi fontost hoz szóba. — Az 1833. óta az Angolok által elfoglalt Falkland szigeteknek egy britt tengerészben ajánlatos írójok találkozott, ki egy darabig ott tartózkodék. A' természeti legelők egész a' hegyek' csúcsáig jók. A' fa' teljes szükségét az ott találtató gyéptözeg gazdagon pótolja ki. Az égaj mérseklett 's egészséges. Marha teszi Keletifalkland sziget' fő gazdagságát. Port Egmontban most csak 18 személy lakik.

Afrikát illetőleg most azon nagy felfedezési utazás gereszt legnagyobb figyelmet, melyre Smith angol dr. e' földrész' belsejébe készül. Egy más, már előbbi utazásairól ismeretes férfi, Alexander angol kapitány keletről nyomult Dél-afrika' belsejébe; ezéjok általában az volt, hogy a' Dalagbói

öbölbe szakadó Manice folyam' futását nyomozzák ki, 's határozzák meg azt, valljon ez-e ugyan azon folyó Afrika' belsejében, mit a' Bitschuanok Mariquának neveznek. — Koraó, egy ifjú Portugál, ki az előtt a' sennai kerület' kormányzója volt 's 1810-ben katonatiszteinek egyike által meggyilkoltaték, a' még akkoriban olly hiányosan ismert Senna és Tete felől kézirati tudósításokat hagyott hátra, miket Browne kapitány a' maga naplójában közöl. — Madagascar sziget felől is hallunk ismét holmi újat 's pedig Freemann angol térítőtől, ki 1829-ik végén Tananariwoból, Tamatawe' fővárosából, a' marton utazék. Tanúja volt azon zavarának, melyet a' Francziák' akkori megtámadtatása Tamatawen, a' sziget' belsejében mindenütt támaszta, 's azok' helyezetét vagy az ijedést eleven színekkel festi. — Az Ovák felől Lewis angol kapitány a' londoni földészeti társaság' ülésében 1830-ki június' 8-án tudósítást nyújtott.

A' Burton' egyiptomi utazásáról jelentés, nevezetesen a' Nilus és veres tenger közti tájakról, mint halljuk, a' legérdekeseb részletekkel bővelkedik. Michaud és Poujoulat Francziák is, Párisban megjelent leveleikben a' kelet felett, Egyiptomra nézve is, név szerint ennek jelen állapota felől közölnek holmit, mi az ujság' ingerét 's az élénk előadás' bélyegét viseli. — Egy újabb utazás Nubia- 's Szerecsenországba, fel egész Meroeig, melyet 1833-ban Hoskins G. A. Angol teve, a' régiség' nevezetes maradványainak sok rajzaival Londonban nem rég jelent meg, 's a' zsebkönyv erről is a' legfontosabbakat közli kivonatban. — Sir Grenville Temple, angol őrnagy, egy utazásának leírását adá ki, melyet ő 1832 's 33-ban Berberia' belsejébe, nevezetesen Algirba 's Tunis' baységébe irányzott. Továbbá egy német utazó, építész és a' régiségtudomány' tanítója Honegger Donausingenből a' badeni nagyhercegségben, Tunisból Afrika' belsejébe elindult, 's ezen módon a' Jöreménység' foka felé igyekezett elérni. Végre még, Afrikát illetőleg, Perrottet, a' francia természetbúvár is, a' különösen senegambiai 's nyugotafrikai tökéletesb földtan' tekintetéből hasznossá leve, minthogy utazási rajza némelly még illy mértékben nem ismert dolgok felől értesít.

Mi Ázsia' újabb földtanát illeti, reménylhetjük, hogy ez Honigberger brassai orvos' tudósítása által, ki hazájából Konstantinápolyt, a' Libanont, Anatóliát, Syriát, Bagdadot, Abuschirt, Schirast és Ispahant meglátogató 's 1835-ki Augustusban honába ismét visszatért, bizonyosan némi fontos közlést nyerend. — A' Georgia 's Örményország' felőli tudósítások, miket Parrot' ararati utazása foglal magában, valamint azok, miket Duboisból várhatunk, angol térítők' jelentései által kiegészítenek 's tökéletesülnek. — Kisúziát most leginkább a'

régiségtudomány' tekintetéből Texier Károly, francia építész utazza be, kit e' vállalatában a' kormány 's a' szép művek' akadémiaja pénzzel 's ajánlásokkal segítnek. Több helyelyeken, de különösen Konstantinápolyban minden nevezetes mecsetet, név szerint a' Zsófiamecsetet is meglátogató, 's mindenütt méregetett, rajzolgató. — Azon utazásnak, melyre az ismeretes francia költő 's követkamarai tag Lamartine 1832 's 33-ban Syriába és Konstantinápolyba indult, a' föld-'s népismeret' öregbitésére nézve semmi különös haszna nem volt, noha Lamartine mint gazdag ember semmi kiadást nem sokallott, 's ki maga' ajánlása által mindenüvé bemenetelt birt szerezeni, igen kedvező helyheztesben volt. Délnyugoti Arábiába már 1822 's 23-ban Bréon úr, a' fűvészi munkálatok' fő-felügyelője Bourbon' szigetén, a' francia kormánytól kiküldeték, hogy Yemen' Arabsaival kereskedési 's baráti egyezkedéseket kössön, 's e' jeles kávájaért híres tartomány felől, valamint olly veteménymagokról is tudósítson, mik által Bourbon' ültetményei megújíthatóknak. Bréon' rajzai az általa megkeresett tartományokról bizonyosan rendkívül oktatók. Arábia' déli partjairól Bird Jakab Angol 1833-bani látogatásából igen érdekesen olvassuk, hogy e' táj legnevezeteseb kereskedési czikkjei még ugyan azok, mik a' Rómaiak' idejében, myrrha, gummi és tején. Orosz-ázsziáról Tietz követési tanácsnok közöl holmit; továbbá még e' zsebkönyvben egy a' kaukaszai tartományokba utazás' vázlatáról; — a' Burátek és Mongolok feletti észrevételekről Kowalewski József Lengyeltől; — miről Kundiana nevű Lask városi lakos Új holland' belseje felől értesít; — Morrel Benjamin kapitány és Morrel Abby Johanna északamerikai hajósoknak utazási tudósításokról a' föld' majdnem minden tengeri felől; — úgy szinte Downes Commodore északamerikai tengerjáróéról, különösen a' nagy oceánt illetőleg, 's végezetre a' felől, mit újabban Downes Comodoretól a' Sandwich szigetek és Amerika' nyugoti partja felől hallánk, — említés tétetik.

Ha bíráló ezen a' szerző úr által a' földtudomány' öregbitésére rendbeszedett tudósítást híven követé, az által leginkább megmutatható, milly kitünő szorgalommal legyen a' zsebkönyv' jelen évfolyamata kidolgozva, és azt hiszi, hogy a' most következő földészeti értekezések' említésénél annál rövidebben szólhat, mivel az előre bocsátottnál ismételve kimondatott, minő ügyes megválasztás történt a' kínálkozó tárgyak' nagy bőisége közben.

Az I. számmal jegyzett adomány a' britt megtelepedést rajzolja Guyánában; St. Clair után. Olly tartománnyal foglalkozik tehát, mellyről előbb épen semmit sem tudánk. II. az. Szent Ilona- és Mennybemenetel-szigetek, Forster kapi-

távnak 1834-ben megjelent utazási leírásából 1828—1831-ig kölcsönözve. Az itt némelly előkerült tárgyak által a' történetirati érdek, mellyet sz. Honáról formálni mindég jogosítva vagyunk, csak magasbra hág. III. sz. Óság és újság Scotiában Ritchie után. IV. sz. Ross kapitány' tartózkodása Felix kikötőben. Különösen érdekes, minthogy azon férfi, ki itt mint első cselekvő személy lép fel, általános érdeket gerjesz- te 's gerjeszt még most is. V. sz. A' Pehuenchek' nemzetsége Délamerikában, Pöppig Edvárdtói előadás után. A' fő munka, mellyből ezen értekezés kölcsönözve van, utazás Chili- ben, Peruban és az Amazon folyón, már több időszaki irat-okban illendőn méltányoltaték, mi okból legyen szabad arra hivatkozni, 's végre VI. sz. Rajzolat Tunisról, Temple szer- rint, bizonyosan minden olvasó előtt kedves. — A' hét aczel- metszet egészen jeles, 's tárgyai im e' következők: 1) sz. Mí- hály. Közletről nézve. Heath' Picturesque Annual 1835. című munkájából. Pötlék a' zsebkönyv' múlt évfolyamához; 2) Demerara folyó' tekintete. St. Clair' utazásából; 3) Mennybe- menetelsziget. Forster utazásából; 4) az edinburi vár. Heath' Picturesque Annualjéből 1835-re; 5. A' székesegyház' föld- alatti kápolnája Glasgowban. Ugyanazon Annualból; 6) North- Hendon. Ross kapitány' utazásából és 7) Pehuenchen, Pöppig utazásából.

(Allg. Lit. Z. No 113. 1837. 289—296 lap.)

Perföldy.

Historisch geographischer Hand-Atlas von SPRUNER. Erste Lieferung in 8 illuminirten Karten. Gotha 1837. bei Justus Perthes. Ára 3 for. p. p.

A' históriai Átlásnak — melly nem csak tanulók szá- mára készül, hanem főképen azért, hogy a' történetbúvár- nak vizsgálódásait elősegíttse, 's a' tudományt gyarapítsa — mint maga Spruner ur mind szóval, mind tettleg is elesmér- te — a' kútfők figyelmes szem előtt tartásával kell készülnie. Két egymást kölcsönösen elősegítő vállalat vagyon, egyik szó- val adja elő a' történeteket 's változásokat, mellyek által a' nemzet' élete kifejlett, másik láthatólag rajzolja szem elé a' tért, mellyen e' fejlődés végbe ment. Valamint a' történet- írónak szüksége vagyon tudni, mint használta a' földképiro a' biztos forrásokat, 's tartalmukat mint önté vászonra, vi- szont ennek is szakadatlanul figyelemben kell tartania a' törté- netileg elismert adatokat. Ezen kölcsönös viszonyból mint eredmény következik már az, hogy olly mív, melly e' ket- tős vállalat közre munkálásával hozható csak létre, nem lehet egy percznek szüleménye mint Jupiter fejéből fegyveres Mi-

nerva elő ugrott: hanem csak lassanként haladhat a' tőkely felé. Szűkebb térre 's kissébb időközre szorított vizsgálódásnak egy ember is megfelelhet, ekkor a' munkának haladása kezdettől végéig rejtve marad a' közönség előtt, 's csak annak világ elé bocsajjtásával lepetik meg. A' közelebbi időben Varnkönig Tanítónak Flandriát, Raumer udvari titkos tanácsosnak a' Márkokat, kapitány Ledebúrnak Frieslandot illető dolgozataik illy hatást tettek, jóllehet voltak is némelly előbbi munkák, mellyeket használniok lehetett, kivált Frieslandot illetőleg. Nem lehet mellőzni azon észrevételt, miként a' történeti buvárkodás — a' hol csak lehető volt — a' geographiai bibelődésektől menekedni szeretett, 's ezért ha a' történetek meglehetősen világosságra derítetttek is, nagy geographiai térek homályban hagyattak, általában csak ott vétezt a' történet' helye vizsgálódás alá, hol ez kerüthetlen volt; többnyire a' történetírók geographiai előkészület nélkül valamelly kérdésalatti hely iránt felforgó nehézségeknek fontosságát távolról sem gyanítva. a' már meg lévő, 's némi érettségre vitt nézet mellett nyilatkoztak.

A' létező történet és földleirási dolgozatok illy különbözőzései mellett kivált a' középszázadokat illetőleg nem csekély bátorság kívánatik világ elébe állani hasonló munkával, mellynek feladása a' szakadásokat kiegyenlíteni, 's e'ként időjáráttal előállítandó tökéletes segédeszköznek alapját megvetni. Ehhez nem csak olly terjedékeny tudás kívánatott meg, melly a' fentebb előadott szükségét felelmérje, hanem — mi sokat jelent — olly, melly azon öntudatot adhatá, miként az előre látható vizsgálódások daczára is, tekintőleg az egészet, minden felekezettü' 's nézetűeknek szolgáltatik valami jó, valami kielégítő. Végre helyes ítélet kellett arra, hogy abban mit adni elhatározott, a' mértéket át ne hágja, 's abban — mit adott — a' legyőzhetlen nehézségekre okot adandó pontokat kikerülje.

Spruner úrnak nem csak bátorsága volt a' munkába belé vágni, hanem véleményünk szerint eleget is tett mind azon kívánatoknak, mellyeket illy kezdő munkától igazságosan várni lehet. Nem ok nélkül nevezzük kezdő munkának — mert ha bár egyes részeket illető használható művek léteztek is, de azon feladathoz — mellyet e' munka kitűzött — egy sem közelített távolról is, kivévén talán Kruse' átlását, azonban ez is alig volt jó — előkészületnek is, mint ezt minden műértő által fogja látni.

A' 2-ik földképen — melly a' romai királyságot 's az északi barbárokat a' 4-ik században közvetlenül az ezen században népvándorlás előtt adja elő — a' Longobardusok a' brandenburgi Márkok' tájékára tételnek: holott a' Romaiak által a' Markomannokkal ez idő előtt kevésbé kötetett bé-

kepontokban úgy látszik ők is befoglaltatnak, 's ha ez így áll, úgy nem csak előtoltult hadseregeik, hanem állandó lakhelyeik voltak a' Duna körül.

A' 6-ik földképen az Alamannok' lakása kijelölésén kívánnánk változtatást. Tudva van miként a' zülpichi csata az alamannföldnek egész nyugoti és északi részét Clodvig' urasága alá juttatta, azon része pedig az Alamannoknak, melly délkeleten lakott, saját herczegével a' Theodorich keleti góth király' védpaizsa alatt szabadságát feltartotta. Már hogy ezen keleti góth herczegséghez Strassburg 's általában Alsatiának egy része tartozott volna, nem volt megmutatva még eddig, ellenkezőleg Kreutzer hihetőségig megmutatta, hogy ezen Alamanniának Rajnától keletre északi határa Ossbach volt. Spruner úr keleten keveset nyugoton pedig többet adott nékiek. A' dán szigetnek Sielandnak régi neve nem Siöland hanem Sölundr. (Grimm: Myth. 47 l.)

A' következő földkép — melly Olaszországot a' Longobárdok' idejében tárgyazza. — Biráló ítélete szerint nagyon jól van készítve. Óhajtandó volt volna még, hogy Spruner úr Siciliában Nápoly és Róma tájékán, Provence-ban és Istriában a' római Egyház' patrimoniumait kijelölje volna. De az olly fáradságos munkát kívánna, hogy ezt várni tőle — ki olly nagy mívet tűzött ki czélul — igazságosan nem is lehet. A' későbbi olasz történeteket ábrázoló földképekben nevezetes elsőségnek tekinthetni azt, hogy a' nagyobb nemesi családok birtokai is ki vannak jeelve. A' német O. számára szánt földképek között legalább eggyen kívánnánk hasonlót, nevezetesen Németországot kerületekre felosztva, 's a' kerületekben minden közvetlen birodalmi tag' birtokát kijelölve, vagy ha ez nem lehetne, legalább a' francia zendület' ideje előtt közvetlen, ez igen könnyiténé a' német történetek' tanulását.

Jahrb. für wissenschaftl. Kritik. (1838. Nro 27.) után

B. T.

BIBLIOGRAPHIA.

65. *UEBER die Länderverwaltung unter dem Chalifate.*
 Von Jos. v. HAMMER. Eine von der kön. Akademie der Wiss.
 in Berlin gekrönte Preisschrift. Berlin, 1835, *Dümmler*.
 17 1/2 iv. n. 8=adr. Ára 2 for. 15 kr. c. p. — Jelen mun-
 ka a' forrásokból adja elő a' régi chalifák' egész igazgatási
 rendszerét, mellyből a' török kormányzatba legtöbb ment
 által. Hivatkozik ama nagy, eddig kevésbé, vagy épen nem
 esmert statutörvénytanítókra, Mawerdi-re († 1058), Suhr-
 werdi-re, Makrisire 's különösen Ibn Chaldan-ra († 1405)
 az arab Montesquieu-re. Szerző először is az arab status szer-
 kezet' természetes historiai kifejlésmenetelét követi, azután
 az egész rendszert kilencz szakaszban adja elő, mellyekből
 a' mahomedanusoknál mai napig is divatban lévő fő status-
 hivatalokat azonnal láthatja az olvasó. Ezek azok: 1) a' bi-
 rói hivatalról (Kadha), az az a' bírókról, kik mellé a' muf-
 tik, nakibok (a' proféta rokonok' előljárói), az imádság-
 előljárók, (imánok), az imádságkikiáltók (muesiu), a' szó-
 nokok (chatib), a' predikálók (scheiche), a' fukehák tör-
 vénytudók), az ulemák (jogtudósok és professorok) rendel-
 tetvék; 2) az adókról; 3) a' status ajándékozta jószágokról
 (Iktaa); 4) a' divanokról, az az a' kamarákról és cancella-
 riákról; 5) a' rendőrségről (Hisbet); 6) a' seregőrségről
 (Schorta); 7) az emirekről, helytartókról és hadvezérekről;
 9) a' chalifa' személyéről, annak udvaráról, a' felségi jog-
 ról 's annak díszjeleiről. — Hogy a' chalifai igazgatásmód leg-
 jobb volna azt az okos arabsok magok sem hitték. Ibn Chal-
 dan nevezetesen úgy szól arról, mi őt valóban méltóvá teszi
 arra, hogy arab Montesquieunek neveztessek. „Az arabs tar-
 tományok sebes elhanyaglásának oka — így szól ő — az, hogy
 az arabsok egy vad nép, kiknek mint a' ragadozó állatok-
 nak, vele született természete a' vad magaviselet, mivel ők
 a' bölcsesség' mondásinak jármát lerázzák, a' political szigo-
 ruságnak (Siaset) nem engedelmeskednek. Az illy természet
 pedig ellenkezik a' műveltséggel 's azt elrontja. Egész valójok
 nekiek, a' változtatás és felforgatás, mi ellenkezik a' nyuga-
 lommal, mire a' műveltségnek szüksége van. A' kövekre p. o.
 nékiek szükségök van, hogy fazekaikat azokra állítsák, 's
 e' végre azokat az épületekből szaggatják ki, 's így ezeket el-

rontják. Így tesznek a' fával is, mire sátoraik' támogatására 's csövekekre szükségök van, 's e' végre a' házfedelet pusztítják el. Egész természetök ellenkezik a' műveléssel, mi pedig a' műveltség' alapja. Így van ő velek közönségesen a' dolog. Ezen kívül ragadozásra vezeti őket természetök; táplálási szerzeményök nekik csak a' lándzsák árnyékában virágozik, nincs az ő ragadozási vágyoknak semmi határa, 's a' mely portékát és jószágot kezdők elér azt elrabolják. Ha hatalomhoz (Taghal-lub) 's kormányhoz jutnak, a' kormány' szükséges szigorúsága, mi a' javak' megőrzésére szükséges a' tulajdonosok' kezeiben, semmivé lesz. Továbbá művészeket es munkásokat használnak, a' nélkül hogy azokat munkájokért kifizetnék. Ha a' munkákat ingyen kell szállítani, akkor a' keresmény' reménye meggyengül, a' kezek visszavonulnak a' munkától 's a' műveltség' elromlik. Nem tartanak továbbá semmit sem a' parancsok' teljesítésére, 's a' tilos dolgok' eltávoztatására; csak azon törik fejöket, miként fösszanak meg másokat a' magokétól. Ha ezt elérték, a' további szigorúságot félre teszi; sőt fiscalis büntetéseket gondolnak ki, hogy azokból hasznot húzzanak 's pénzt kereshessenek; azonban a' gonosz-ságok 's gyalázatoságok mind e' mellett sem akadályoztatnak meg, hanem inkább előmozdítatnak, mivel az út könnyebbé tétetik azokhoz." Ezen rajzolat még ma is majd minden mohamedanus statusokra illik 's a' legjobb commentariust hozzá Fraser' munkája adja Persiáról.

66. SPANIEN und Portugal. *Geographische, statistische und historische Schilderung* der pyrenäischen Halbinsel von Dr. Karl von ROTTECK. Karlsruhe u. Leipz. *Kunstverlag*. 1839., mit 21 Stahlstichen und 1 Karte. 33 ív 8-adr. Ára 6 for. e. p. — Igen szép aczélmetszetek, jeles angol minták után, spanyol tájak', városok', templomok', várak' és omladványok' tekintetei. Spanyolország, oly dicsően ellátva a' természettől, oly gazdag ó-romai, mór és goth emlékekkel, csudálatosan ingerlő, fenséges és phantasticus képeket nyújt, melyek a' szívet saját módon illetik. A' textus, melyet Rotteck ur, ezen szép képekhez adott, nem csak geographiai és statistikai átnézészt nyújt, hanem kiterjeszkedik Spanyolország' mostani szomorú helyzetére is 's szabad lélekkel és emberbarátiilag nyilatkoztatja kívánatait és reményeit, melyekben vele minden érzésteljes 's a' fanatismus által el nem vakított olvasó osztozik.

67. *HISTOIRE littéraire de la France*. (Franciaország' literariai története, a' tizenkettődik század előtt) M. J. J. AMPÈRE, a' francia literatura' professora által a' Collège de France-nál. Első darab. XXX. és 450 l. Második darab, 420

l. 8-adr. Paris, 1839. — Ezen könyv' czime könnyen csalódásra vezethetné az olvasót, mivel azt vélhetné, hogy itt francia literatura' története fekszik szemei előtt, holott a' szerző az alatt csak a' Franciaországban literatúrát érti 's Franciaország alatt azon tartományokat, mellyek akkor ezen név alá tartoztak. Szerző az előleges fejezetekben (Chapitres préliminaires) a' celta és iberiai néptörzsököről szól 's ezekről vizsgálódásait a' legrégebb időkre kiterjeszti 's előadja még a' phoeniciaiak' 's később a' görögök' és rómaiak' befolyását is, Gallia' polgárisodására. Ezen előleges fejezetek után következik a' tulajdonképi munka, melly két könyvre oszlik. Az első könyv szól a' görögök' és rómaiak' megtelepedéséről a' barbarusok' betöréséig, tehát a' népvándorlásig; a' második ettől Nagy Károlyig. Hátra van még a' munka' harmadik darabja, melly a' Nagy Károly 's 12-dik század közti időszakot foglalja magában, 's melly kétségkívül a' legfontosb leend, mivel nem csak a' francia nyelv' mivelése, 's a' francia literatura' kezdete, ezen időre esik, hanem a' nemzeti literatura is akkor fejlett ki a' gallus és német törzsökök összeolvadása által. — Egyébiránt a' munka soknemű esmeretet 's mely stúdiumot tanúsít.

68. STUART und REVETT *Alterthümer von Athen*, nebst anderen Monumenten Griechenlands. Deutsch von Dr. L. BÄRMANN. Taschenausgabe mit 84 lithogr. Tafeln. Weimar, Voigt. 1838. Ára 4 for. 30 kr. e. p. — Drága, pompás munkákban igen sokat adtak 's adnak az Angolok, mellyeket e' miatt a' nagyobb publicum nem éldellhet, 's ezen szempontból érdemteljes dolog az ily tudományos és művészeti éldelleteket olcsóbb kiadások által a' csekély vagyonúakra nézve is lehetővé tenni. — Athene' omladványi századok óta tekintetlenül heverték. Csak a' mult század' közepén vizsgálgták 's rajzolgatták azt mi még megmaradt, miután már Spohn és Wheeler' azok' lételére függeszték a' figyelmet. „James Stuartnak köszöni a' világ az első, tudományos elemeken alapuló átnézetét Görögön' építészeti emlékeinek. Ez a' híres ember, midőn az építészeti stúdiumában esmereteinek nagyobb tökélyesítésére Rómában mulatott, úgy vélé hogy művészeti miveltségének tisztább 's classicaibb bevégzésére jobbat 's hasznosabbat nem tehet, mintha a' művészetet, főforrásánál tanulja. Öszveköté e' végre magát művésztársával Revett Miklóssal kereskedési vállalatra, mellynek czélja azon épületek' nézeteinek 's rajzzainak kiadása volt 's 1757-ben mindketten Athenébe mentek. Csaknem három évi ott mulatások alatt fáradhatlanok voltak az őket környező jeles omladványok' felkeresésében 's lerajzolásában. 1761. adák által a' világnak munkájok' első darabját, 's a' régi művészség' stúdiuma új kedvet gerjesztett. Csak hamar előállt a' műked-

velők' (dilettansok) társasága 's szellemdús, ügyesen irtt vizsgálódások' folyama kezdődött, mellyek a' Stuart által elkezdett dolgozatokat tökéletesítették 's bővítették.

A. B. P.

FRANCZIA ACADEMIA' ÜLÉSEI MÁJUSBAN.

A' meghalt Poisson' helyébe az academia *Ponceletet* választotta elnökül, 's külföldi tagúl *Bessel* urat Königsbergben, melly helyre — minden osztálynál csak nyolczan vannak — Brewster, Astley Cooper és Herschel Angolhonban, Jacobi Königsbergben, Mitscherlich Berlinben, Oersted Kopenhágában, és Oken Zürichben ajánlottak.

ARAGO több ülésekben a' leglényegesbbet közlötte opticáról értekezéséből. Az interferenciáról kísérleteinél, 's a' különbnemű légfektetek' megtörését méréseinél tulajdon igen elmés öszvetételü eszközökkel élt. Ugyan azon készülettel azt állítja, hogy a' különbnemű világsugártörésekből, az atmosphaera' állapotját, a' szerint a' mint az nedves vagy száraz, sűrű, meleg, vagy idegennemű anyagokkal p. o. kénesögzőkkel terhes, épen úgy meghatározhatni, mint az hőmérő, időmérő és nedvmérő által történik.

Director *Prechtl'* báuásmódján kívül Bécsben, kénviz-tárgysavanyu búzsót, és *Choiselatén* alkénec-savanyú szék-sóba-ni (?) chlor — de különösen jódezüstolvadékot használni a' világképek' lekötésére, egy új javítást közlött az academiával, opticus *Soleil*. Ez a' világmérő' (Photometer) bizonyos nemének t. i. egy fektet chlőrezüstnek hozzáadása által történik, melly a' művelet előtt a' világosságnak kitétetik, 's melly megfestődéseig pontosan megmutatja az időt, a' meddig a' lemezeknek a' világosságnak ki kell tétetniök.

BOUSSINGAULT egy az ifjabb Biót által beküldött értekezésről tudósít, a' chinai szerzők által említett régi vizáradások' valószínű okáról, valamint egy földrengések', földfelemelkedések' és lesüllyedések' ugyan azon forrásból merített lajstromáról Chinában. A' Chinaiak különösen két nagy vizáradásról emlékeznek, mellyek' legrégebbikét, a' mi időszámításunknál 23 századdal régibbnek írják. Mivel ennek okául sehol sem mondatnak nagy esőomlások, tebát Biót okkal gondolja mondhatni, hogy annak okát a' föld' felemelkedésben kereshetni, mellynek nyomait Humboldt Sándor középponti Aziában megmutatta. Biót figyelmetessé teszi egyszersmind az academiát azon megegyezésre, melly az amerikai Cordillérák' 's China főhegyvonalainak irányzatá-

ban van, 's ez valamint a' föld' mozgásának gyakorisága 's hasonlatossága mind két tartományban, azon véleményre vezetí őtet, hogy a' hegyhátak ezen nagy ország' egész kiterjedésében még hihetőleg kevésbé keményedtek meg 's hogy a' Cordilleras de los Andes és a' chinai hegylánczok, mellyek ugyan azon menetelt mutatják, egy időben emelkedtek.

JULIEN SZANYISZLÓ, Formosa' földleírásához töredékeket, 's DUMOULIN az Astrolabe' ingenieur-hydrograph-ja, Oceania' különböző szigetein földrengésekről küldött esmertetések, mellyekből kijő, hogy a' Mariána szigetekeniek, a' philippinai, molukkai 's az Ascensions-Archipel szigetekenikkel öszvefűggesben vannak.

BORY DE SAINT-VINCENT ezredes, az algiri tudományos küldöttség' munkálódásiról egy átnézetet nyújtott be, mellyek közt különösen sok zoológiát illető van.

AUDOUIN, Milne Edwards-tól, a' nizzai öbölből új figyelmeteket közöl, mellyet a' Cephalopodák' visszamenződési életműszeréről 's a' Carinariák' szerkezetéről igen érdekes felfedezéseket foglalnak magokban.

COUTANT, havre-i kereskedő, az academiához egy irományt nyújtott be, mellyben megbízásokat kér tudományos vizsgálódásokra, mivel egy világműri utazásra két 400—500 tonnás háromárboozost 's egy goelettel készít ki, melly a' jövő Octoberben Havre-ből egyenesen a' csendes Oceánba evezend 's négy az academia által kinevezendő tudóst ingyen viend magával. A' hajók' egyike a' statusok' szigetét érintendi, másik a' Cap Hornt evezendi körül, a' goelette pedig, a' magellan tengerszorost hajózendja át; a' hajók aztár, Chili és Peru' partjai mellett hosszában, minden nevezetesb kikötőhelyeket, a' Gallopagos szigetekig 's végre a' californiai öblöt látogatandják meg. Innen a' hajók' egyike, becserélt természetműnyekkel, Franciaországba visszatérend 's onnani visszatérésekor, magát Formosa szigetnél a' két másik hajóhoz csatolandja. Azonközben, 's a' jó idő' megvárására Amerika' éjszaknyugoti partjának meglátogatása végett, egy hajó a' californiai öblöt vizsgálandja meg, a' másik nagyobb pedig a' Sandwich- és Tahiti szigetekenél köntend ki. Bekövetkezvén a' hajózható idő, mind két hajó Éjszakamerika' éjszaknyugoti partja mellett evezend, egész a' S. Francisco öbölíg, innen, Japóniába 's Formosába menendők. Végre a' déltengeri szigetek' közepébe menend az Expeditio, honnan az a' bengalai tengeröblön 's sundatengersizorson át, haza evezend.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEL.

A' m. tud. társaság' *aprilisi és májusi* kisgyűléseiben, némmely belső dolgokon kívül; a' következők fordultak elő: I. gr. *Kemény József* lt. Ádám Jánost, egy 1606beli erdélyi magyar költőt ismertetett meg a' társasággal; 's mind emlékirata, mind Ádám' versei a' Tudománytárban közre tétetni határozottak. II. Ugyan az Erdélynek XVII-dik századbéli országos végzéseit közlőtte a' társasággal, eredeti oklevelekből, hasonmásokkal. III. *Lamm* Jakab kir. kerületi igazg. mérnök egy emlékiratot terjesztett elő, Budapestnek a' Duna' árjai ellen miképeni megóvásáról. IV. *Edvi Illés* Pál lt. pótlékokat küldött a' társ. szótárához. V. *Sztrókay* Antal rt. a' szerkesztésére bizott törvénytudományi műszótár' első részét adta be, valamint VI. *Kiss* Károly lt., a' Tanárky Sándor hadtudományi rt.' halálával reá bizott hadtudom. műszótár' első részét, melly a' kidolgozásra kinevezett tagoknak alapul szolgál. VII. Két nyelvtani 's két hadtudományi kézirat, az illető vizsgálók' tudósítására, nyomtatástól elmozdított. VIII. Egy külön kiadás végett beküldött gazdasági kéziratnak bírálók rendeltettek, IX. *Jerney* János rt. ajánlatára alsó-lindvai gr. Bánffy nemzetség' eredeti jegyzőkönyvének megismertetése *Sélyey* Elektől, a' Tudománytárban kiadni határozottatott. X. Nmélt. gr. *Teleki* József elnök úr a' társaságot egy eddig ismeretlen, diszes Corvinianus codexel örvendezteté meg, mellynek czíme: Ad Serenissimum Principem et Inclytum Pannoniae Regem Divum Matthiam Lodovici Carbonis Dialogus de ipsius Regis laudibus rebusque gestis; hártán, kis 4réthen, 41 levél. XI. Szinte a' kéziratának kedveskedtek: 1. *Lugossy*, József egy füzet ötvösi jegyzetekkel a' 16dik, 's öt magyar levéllel a' 17dik századból. 2. *Tatay* János lövői pleb. egy illy című autographonnal: Aunet és Lübin, Marmontel után Kazinczy Ferencz. XII. A' pénzgyűjteményt P. *Péry* Czirják 25 darabbal nevelte. XIII. A' könyvtárt a' következő tudósok gyarapították: 1.) *Dussieux* Lajos Párisban: Essai historique sur les invasions des hongrois en Europe et spécialement en France, Paris, 1840. — 2.) *Briedl* Fidélt lt. az általa folytatott Egyh. Társi 11 és 12dik füzet. — 3.) *Horváth* Mihály lt. Az ipar és kereskedés' története Magyarországbán, a' három utolsó század alatt. Bnda, 1840. — 4.) *Jakab* István lt. Marino Faliero, olaszból. Buda, 1840. — 5.) *Márton* József lt. Tabellarische Darstellung der ungr Sprachlehre. Wien, 1840. — 6.) *Péczely* József rt. Beszéd, mellyet a' Kisfaludy társaságtól feltett jutalom átadáskor tartott. Debreczen, 1840. — 7.) *Szilágyi* Ferencz lt. könyvismertetés (Salamon' munkájáról: De statu eccl. ref. val. 'stb.) M. Vásárhely, 1840. — 8.) *Gusparich* Kilit: Korszerű szózat a' magyar haza' ifjajhoz. Pest, 1840. — 9.) *Krieger* József: Versuch einer Theorie der Töne. Pozsony, 1840. — 10.) *Láner* Ferencz: Inst. jur. nat. gentim. Eger, 1840. — 11.) *Peregriny* Elek: Bánya az ifjuság számára, 1840. — 12.) *Székely* Mózes: A' ker. vallás' kifejlődése' historiaja. Kolosv. 1834. — 13.) *Székely* Sándor: Unitaria vallás' története Erdélyben. Kolosv. 1840. — 14.) *Szentiváni* Mihály: Romény, zsebkönyv 1840re, Kolosv. — 15.) *Török* Pál: Egyházi beszédek. Pest, 1840. — 16.) *Farga* Sámuel: a) De Pradt, Eu-

ropa in seinen Verhältnissen zu Griechenland. Leipzig, 1827. b) Hebe 1821re. c) Varga József beszéd *Hermine* főhercegné hal. Debr. 1817. d) B. Vay M. mint segéd-főcurator beigtatásának emléke. — 17.) *Vári* Sámuel: a) A' nőnem, emlékbeszéd 'stb. Pápa, 1838. b) Das Jahr 1839. von W. Fischer, Mannh. 1840. — 18.) *Legrády* Imre: b. Szepeffy Ignác arczképe és necrologja, fol. — 19.) *Fernold* Adolf: Magyarország' tárcsó-földképe, első osztály, egy metszet és két füzet leírás; valamint kirendelmény a' jövő füzetek' számára. Végre 20.) elnöki felszólításra ujabbán a' követk. egyházi megyék kfldék be névkönyveik' kikért folyamait: a) a' szepesi, 1830—40; b) diakovári, 1833—6, 8—40; c) a' gyöngyösi ferencziek, 1832—5, 1840. d) az eperjesi görög 1835, 7—40; e) az 1840kit az esztergami, fejevári, rozsnyai, szatmári, veszprémi, valamint a' csornai prépostság.

A' m. tud. társaság, *juniusi* négy kis gyűléseiben többnyire belszerkezeti tárgyakkal foglalkodott. Ezenkívül I. *Szalay* László r. tagnak külföldről írt két rendbeli tudósítása olvastatott, mellyek' kivonata a' társaság' Tudománytárában a' közönséggel is közölve leszen. II. *Jerney* János rt. jelentést tón a' Turóc vármegyében őriztetett, hun betűkkel írt régi oklevélről, 's az hasonmással együtt szinte a' Tud. tárbán leszen kiadva; valamint III. a' társaság' küldöttségének véleménye *Kliegel* József' betűosztó és szedő gépeiről, melly a' junius 23, tartott ülésben terjesztett elő. IV. *Sztrokay* Antal rt. az általa szerkesztett törvénytudományi műszótár' 2dik felét adta be, 's a' munka sajtó alá adadni rendeltetett. V. *Euclid'* Elemeinek hellenből készült fordítása, egy bővebb francia nyelvtan 's egy természetjogi munka vizsgálat alá bocsáttatott. VI. *Nagy* Károly megbízott rt. részéről az 1841re készült astronomiai napló terjesztett elő, 's azaz új Névkönyvbe iktattatni határoztatott VII. *Kőváry* Lászlótól Szilágy' ismertetése *Jerney* János rt. ajánlatára a' Tud. tárbá felvételni rendeltetett. VIII. A' könyvtárt köv. kazafiak nevelték: 1.) Horváth Mihály lev. tag: Journ. f. Fabrik u. Manuf. Leipzig, 1806, 7. 19 füz. 2.) Kacskovics Lajos lt. Gazdas. Tudós. 1840. 2dik füz. 3.) Beóthy Zsigmond: Színművei 2dik köt. Pozs. 1840. 4.) Kecskeméti Csapó Dániel: Decsi M. almanachja 1795re, Bécs. 5.) Literati Nemes Sámuel: négy rendbeli, a' XVI. század' végén nyomatott, Magyarországot illető német röpirat. 6.) *Nagy* Ignác: Színműtára IX. és X. füz. Buda, 1840. 7.) *Ney* Ferencz: Színművei 1. és 2dik köt. Pozsony, 1840. 8.) *Perlaghy* Ferencz: A' ker. hit, remény, és szeretet' fő elvei. Kassa, 1840. 9.) *Pongrácz* Lajos: Honti liter: füzér, 2dik f. Buda, 1840. 10.) *Schimko* Gottlieb: Die physische Restauration d. civilis. Völker. Olmütz, 1836. és Pathogenet. Beschreibung und zweckmässigste Behandlung der asiat. Cholera. Olmütz 1837. 11.) *Somody* János: Szeremlei' remekei. Rosnyó, 1840. 12.) *D. Taubner* Károly: Archimedes' körmérése Eutocius' magyarazatival, programma. Pest, 1840. 13.) *Verebélyi* József: Hydrotechnikai jegyzetek. Pozsony, 1840. 14.) *Zimmermann* Károly: Imádságos és olvasó könyv szolgálatban levők' számára. N. Várad, 1839. IX. A' pénzgyűjtéményt Kecskeméti Csapó Dániel két darabbal nevelte.

A' Kliegel József' betüosztó és betürakó gyors gépei vizsgálatával megbizott küldöttség' felebb említett tudósítása a' következő:

Tekintetes Tudós Társaság!

A' tek. társaság' megbizásából folyó hónap 16kán a' nagyméltóságú elnök úr 's más számos academiái tagok jelenlétében, és külön is, megtekintettük Kliegel József hazánkfia két rendbeli gépét, 's mind előmutatásait, mind magyarázatait figyelemmel kísértük

A' feltaláló kérelmére a' gépezetek' bár nagyjábani leírását mellőzván; még most csak a' tapasztalt eredmények 's a' találmány hasznáról véleményünk előadására szoritkozunk.

Kliegel úr' találmánya két rendbeli gépből áll, mellyek elseje a' nyomtatás után szétszedendő betüoszlopokat bontja fel elemeibe, 's minden betüt és jegyet külön szekrénykébe rak le; másika ismét azok sebes szedésére, és összeállítására szolgál. A' két mű szoros rokonságban áll, 's egymást egészíti ki, úgy, hogy habár külön mindenik csodálatos sebességgel és pontossággal teljesíti is rendeltetését: a' czélnak teljesen csak együtt felelnek meg; mert egyenként vagy az egyik vagy a' másik gép mellé számos betüszedő kívántatnék, ki a' szétrakott anyagot arányos sebességgel ismét feldolgozza, vagy a' feldolgozott szintűgy szétossza; nehogy a' forgásban lévő betütömeg egy vagy más úton használatlanul 's így kamathajtás nélkül heverjen.

A' betüosztó gyors gép' mintája harmincz különféle betü és írásjegy' elválasztására készült. Kliegel úr egy különösen a' szétosztandó betüoszlop' felvételére alkalmazott szekrénykébe egy 64 betüből álló sort hocsátott, miután azok ellenőrségül előbb öszsejegyeztek. E' betüszekrény azután a' mintagépre tétetven egy bódá' (fogantyú) forgatásával az egész gép munkásságba tétetett, úgy hogy minden egyes fordítás által egy egy betü a' választóműbe vezetettnek, 's ebből külön nyilásokon, mindenik a' neki rendelt helyre tolatnék.

A' próba egyes betükkal, mellyeket Kliegel urnak általadtunk ismételtetett, 's azok a' bódának egy egy fordítására mindig kirendelt helyükön jelentek meg; kivéven, ha a' betü nem rendes fekvésében eresztetett a' gépbe, mi a' felebbi próbánál is tapasztaltatott, hol szinte történt hogy egy pár betü megfordítva lenne a' sorba iktatva. Ugyan ezt teendi a' gép mind azon betü és jegyekkel, mellyek ritkábban fordulván elő, mint például az algebrai, csillagászati, vegytani, 'stb. jegyek, vagy közbe iktatott görög, arab 'stb. szavak, 's mellyekre a' gép még alkalmazva nincs, sőt a' külön betüemekkel is, úgy hogy ha például a' gép antiqará leszen igazítva, valamennyi a' szedésbe vegyült fractura betükülönbség nélkül, egy helyt választatik majd ki, hogy utóbb, midón a' gép fracturára alkalmaztatik, ez betü szerint is felosztassék.

Mi Kliegel úr' gyors betüosztóját illeti, annak nagyban is kivihetőségéről és gyakorlatiságáról kétségünk nincsen. A' mit az, a' feltaláló által ünkezüleg, 's ezer próbálgatások közt természetesen minden szigorúbb szabatosság nélkül készfüve harmincz betüvel véghez viszen, azt gyakorlott kézművesek által

alkotva, bár több jegyekre alkalmazva is, szükségkép sebesebben és szabatosabban fogja eszközölni.

Csak egy része hiányzik még, t. i. a' betütárok, mint feltaláló nevezi, mellyek a' kiválasztott betümenyiséget soronként felveendik, de ezek' alkalmazásában 's minden sor megtölte után azoknak szükséges tovább mozdíthatásában semmi nehézség sem fordulván elő; a' gyors betüosztót már is a' rendeltetésüknek szerencsésen megfelelő gépezetek' sorába véljük iktathatni.

A' *betüszedő gyors gép'* mintája eddig elő csak három betü-re van alkalmazva. Valamint az osztó gép bódára vagy is forgatyúra, úgy ez bilentyüre van. Minden bilentyűnyomintás, hasonlólag a' zongora' alkotmányához a' gépre állított betütárok-ból egy-egy betüt, jegyet, vagy spatiumot vezet a' maga helyére akár egy szerre, akár egymás után érintessenek a' bilentyük, mintegy: de ebben fekszik azon lehetőség, mi szerint e' mű, ügyes szedő' kezei alatt sebesség' tekintetében, csodálatos eredményeket állíthat fel.

Nem tagadhatjuk, az eszme itt olly merész, a' gépezet első szemre olly szövevényesnek látszik, hogy eleinte a' kivihe-tőség vagy inkább gyakorlatóság iránt némü aggodalmat érez-tünk, de a' szorosabb vizsgálat azt is eloszlatta. A' valódi nehézségek meg vannak gyözve. A' gép, sok részei ellenére is nem szövevényes; t. i. az eszme egyszerű, 's a' részek csak ismétlő-dés által sokszorosodnak. Az megfelelhet céljának ha szerfe-letti kívánások nem fogják terhelni. Tarka szedések, több nyelv-beli, 's külön alakú és nagyságu betükből állók, úgy sokféle jegyekkel, számokkal, formulákkal 'stb. a' lehetőség' körében fekszenek ugyan, de a' nyereség csak csekély lenne; mert a' já-ték ugyan azon arányban lassudnék a' mellyben nehezednék: 's hézag még azon felül is sok maradna, mellyet szabad kéznek kellene pótlani.

Egyforma folyó textus' szedése ellenben, millyenek többnyire a' hirlapoké, iskola-, nép- 's ájtatossági könyveké, szép-literaturai munkáké 'stb. akár sebesség, akár hibátlanúság' tekintetében merészebb remények' betöltésével is kecsegtet: mert nem kell feledni, hogy a' betühibák egy része ugyan szedési hiba, de talán nem kisebb része *lerakói*, melly foglalatosságot, mint fellebb előadni szerencsénk volt, az osztógép tökéletes csálhatatlansággal végzi.

Továbbá a' feltaláló előadása szerint, az osztógép nyolcz, a' szedógép négy művel köttethetvén össze, egy erő ugyan annyi idő alatt az eredményt amott nyolczszoríthatja, itt négy-szerítheti.

Meg kell még a' szedógépről jegyeznünk, hogy az négy rendbeli nagyságu betüre készül. Minthogy az apróbbak vagy nagyobbak csak kivételképen, 's czímül, oldaljegyzésekben 'stb. fordulnak elő, szabad kézből fognak pótoltatni, midőn az osz-lóp szerkesztetik, lapszám, oszlopczim, kötőjegy, ha tetszik lapór 'stb. felrakatik, a' netalán szükséges jegyek is beeresztet-nek; 's az osztályok, új kezdetek, a' versek 'stb. elrendezése vitetik véghez.

E' találmány szellemi bece meghatározására, az anyagit kell alapul vennünk.

Az *osztógép'* bodája' megfordítására a' mintánál 1 1/2 másodpercz kívántatik, a' kivitt gépben csak egy fog kívántatni.

Mint hogy így egy első percz alatt 60, a' nyolczas műben pedig nyolczszor annyi, azaz: 480, 's így egy óra alatt 28,800 betű osztathatik szét, hogy 20 óra alatt 35 iv ciceroszedés (16 ezer betűt számítván egy ivre) osztathatik el, mi ugyan annyi idő alatt mintegy 23 szedőt foglalkodtatna. Mihez még az veendő, hogy Kliegel úr a' gépet egy óramű által fogja hajtani, melly éjjel nappal, vasár- és ünnepnap is jár, és csak egy szolgát kíván, ki koronként felrakja az oszlopokat, 's elszedi az osztott betűmennyiséget.

A' szedőgépnél kissébb, és nem illy egyenlő az eredmény. De közép számokat vévén fel, ha minden fél másodpercze csak egy billentést számítunk, az egyszerű gépen egy ciceroiv 49' 52" alatt járszathatik le, tehát annyit, a' mennyit ennyi idő alatt csak 13 szedő bírna véghez vinni.

Kliegel úrnak elénkbe terjesztett, 's másolatban ide mellékelt számítása szerint, ha már most általában közép számokat veszünk, 's mind a' szedés-díjt, mind a' nyert helyet, fűzést és világítást, mind a' procentuatiót tekintjük, úgy a' gépek megszerzési árát is levonjuk, a' két gép közép becsesél együtt 160 ezer fr. kamatját fogja hajtani.

Ezekután világos, hogy Kliegel úr gépeivel, kivált ha gyorsajtóval is párosíttatnak a' könyvkiadási költségeknek legalább egy harmad résznyire kell súlyedniök.

A' Tek. Társaság láthatja innen, milly hatást gyakorolhat az egykor a' népoktatás és hasznos eszmék' terjesztésére. A' legszegényebb szüle is képes leszen gyermekeinek a' szükséges könyveket megvásárlani, legközépszerűbb vagyónú is tarthat magának vagy egy lapot ismérteinek folyvásti nevelésére; 's ha Gutenberg időszakot képezett a' polgárisodásban, Kliegel' találmánya, a' tükély' azon pontján, mellyre képes, a' nyomtatás' mesterségében fog olly időszakot alkotni, millyen e' négy század alatt fel nem tűnt.

Ezért a' küldöttség azon ohajtás' kifejezésével rekeszti be tudósítását, bár jeles hazánkfia, ha gépei felépitve lesznek 's a' rólok támadt reményeknek meg főgnak felelni: országos jutalmát vegye fáradozásainak.

Ha Daguerre, szép találmányáért 6000 francot nyer évi díjúl, Kliegel e' sokkal hasznosabbért megérdemli, hogy róla a' haza, a' nemzet' méltóságához 's a' találmány' közhasznuságához képest gondoskodják.

Schedius Lajos, m. k.

tiszt. tag.

Győry Sándor, m. k.

rend. tag.

Förösmarty Mihály, m. k.

Balogh Pál, m. k.

Schedel Ferencz, m. k.

Szalay László' felebb említett leveleiből a' következőket közölhetjük.

„Nagyméltóságú Gróf 's a' t. Midón Londonba érkeztem, a' húsvéti ünnepek miatt a' britt museumot zárva találtam, 's tudtomra adatott, hogy május 8dika előtt semmi tudomány-

vizsgálathoz nem foghatok a' museumban, mellynek kéziratára egyébiránt az erdélyi fejedelmeknek az angol királyokkal sűrű levelezését foglalja magában. Nekem ez úttal csak egy hetet lehetett töltenem Londonban, de rendeléseket tettem, hogy ezen levelek ügyes kéz által lemásoltassanak. Reményem, hogy még e' nyáron, néhány napra legalább, másod ízben láthatom Angliát — Mainzból 4 nap alatt érhetni Londonba —, 's akkorra a' Landsdown és Bankféle család könyvtárak' áttekinthetésére is ígéretet vettem.

Itt, Bonnban, egyetem és könyvtár ifjabb lévén, a' kéziratár még zsegeiben van, 's néhány classicuson kívül csak nem kizárólag theologiai codexek találtaknak. Az erlangi könyvtár kéziratának 1829ben 's a' bambergi kéziratok 1831/2ben megjelent catalogusaikban, miket itt helyben gondosan átnéztem, Magyarország' ügyeit érdeklő mit nem találtam. A' giesseni academiai könyvtár kéziratának lajstromából (Frankfurt 1840.) ezeket jegyeztem ki:

Narratio historica obsidionis Canischiae CCCXXXIV. cod. chart. s. XVI. et XVII. 237 fol. (egyebeket is foglal magában). Des allerduchl. . . Herrn Leopoldt erwählten. R. Kayser Jahrliche einhomben und ausgaben was zu Bestreitung der Hoffstat, Hungarn, Granitzen als auch kays. armada angewendet u. ausgegeben seyndt. c. chart. s. XVII. 131 fol.

Documenta ad res Saxonum in Transsilvania pertinentia c. chart. in s. XVIII. 65 fol.

Collecta ad historiam Croatiae spectantia. Cod. chart. XVI. et XVII. 133 fol.

Ha Darmstadtot, mint szándékom tartja, meglátogathatom, Giessenbe is elmegyek, 's megnézem, új vagy érdekes mi foglaltatik e az említettetekben.

Tegnap voltam Schlegel A. V. nal. Mutatott egy III dik Ferdinand által kiadott armalist, mellynél fogva Schlegel lócsei ev. predicator magyar nemességre emeltetik. Ó annak ivadéka, 's a' pecsét, mellyel él, egy az armalisban foglalttal. Excellentiád' magas kegyeibe 's a' t. Bonn, május 9én 1840. Szalay László.

Nagyméltóságu Gróf 's a' t. Epen most érkezem meg Heidelbergből, hol két napot töltöttem. A' kéziratárban, melly 1628tól 1816ig részét tévé a' vaticani kincseknek, alig van mi történeteinket illetné, e' két számon kívül:

CLVI. (papir 15dik száz. 170 levél ivrétben sok festett képekkel). Ungarische Chronik v. Jahre 373 bis zum König Matthias Corvinus. A' munka fordítása a' Thürocziféle krónikának, 's a' királyok' képei is egészen amazéi után készültek. A' Mátyásról szóló véglapok a' fordítónak, úgy látszik, eredeti taldaléka, de minden becs nélküli.

CCXVI. (papir 15dik száz. 96 levél 4edrétben). Hansen Schiltbergers Reisebuch in die Turkey und Morgenland. — A' nicopoli csatában, mellyben urával egy bajor lovaggal, mint apród jelen volt, elfogatott, 's 32 évet töltött török rabságban. Említi, hogy tíz hónapot töltött magyarországon a' nicopoli csata előtt, de így szárazon. Erdélyről egy helytt ez áll: Und bin gewesen — — ze Sybenburgen das ist ein dutsch land und die hoptstadt des Landes heist Hermenstad, und zwurtzenland. — Más helytt ezt találtam: Dornach fürt mann uns zu dem mer in ein statt die haist Kalipoli. Und das ist die statt da die türcken

über mer farn und da lagen wir zwen monat in einem turn un-
 ser druhundert Und der hertzog von Burgony lag mit — — oben
 im turn Und die wil wir da lage fürnt man kinig Sigmunden für
 die statt und wolt in fürn in windischy land on do das die tur-
 cken horten Da namme sie uns osz dem turn und fürten ons zu
 dem mer ond stalten ain nach dem andern kunig Sigmunden ze
 tratz Und schrúwen in an das er herusz trat osz der galleyen
 und loset sin volk Und das tetten sie im zu einem gespot. Ki
 Excellentiád kegyes pártfogásába 's a' t. Mannheim május 14én 1840.

Szalay László.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉSEK.

A' m. tud. társ. *játékszíni* küldöttsége' munkálatairól *tizenkettődik* értesítés. Folyó évi febr. 19től fogva a' küldöttség hét ülésben tiz színművet fogadott el, u. m. 1. *Moori rásár*, vígj. 3 felv. Blum Károly után Kis Iván. 2. *Mámor és szerelem*, vígj. 4 felv. Bresznertől, ford. Fekete Soma. 3. *Az örült és gyermeke*, drama 5 felv. Souliétől, francziából ford. Nagy Elek. 4. *Kakas és Hector*, vígj. 3 felv. Raupachtól, ford. Zsivora József. 5. *Sánta orvos*, vígj. 5 felv. Lenthnertől, ford. ugyan az. 6. *Nem kell több tanító*, vígj. 5 felv. De Larától, spanyolból ford. Fekete Soma. 7. *Vén diák*, drama 2 felv. Maltiztól, ford. Fekete Soma. 8. *Pártfogolás*, vígj. 5 felv. Scribetől, francziából ford. Erdélyi János. 9. *Családy gyűlés*, vígj. 2 felv. Albinitől, ford. Zsivora József. 10. *Férfigyűlölő nők*, vígj. 5 felv. Benedixtól, ford. némethől ugyan az. — Ezek, valamint a' régebben elfogadott 96 színmű is, leiratás végett, bármelly színészársasággal közöltetnek az academia' titoknoki hivatala által. Ez úttal a' küldöttség' részéről közzé tétetik, hogy miután némelly fordítók javítatlan, hibásan és olvashatlanul irt munkákat nyújtottak be, kénytelennek látja magát tisztán és hibátlanul irt, valamint nyelv' tekintetében is gondosan készült kéziratokat kivánni: különben ezek el nem lesznek fogadtatva. Pesten, a' m. tud. társ. kis gyűléséből, május 25én 1840. Dr. *Schedel Ferencz*, titoknok.

A' közönség figyelmessé tétetik ezennel a' m. academia' legújabb kiadására: 1.) **TERMÉSZETTUDOMÁNYI PÁLYAMUNKÁK.** Kiadja a' m. t. t. 2dik köt. A' magyarországi szíkes vidékek természetudományi tekintetben. A' m. t. t. jutalomtételére irta D. Balogh József, kis kunsági rendes orvos. Jutalmazott pályamunka. n. 8adr. 120 l. és két tábla melléklettel. Velinen. füzve 40 kr. ep. 2.) **HELLEN CLASSICUSOK** magyar fordításokban. Kiadja a' m. t. t. Első kötet: *Ódipusz a' király*, *Sophocles'* színműve, és *Iphigenia Aulisban*, *Euripidesé*; eredetiből ford., és jegyzésekkel ellátta *Guzmics Izidór.* n. 8adr. 204 lap. Velinen, füzve 1 ft. 12 kr. cp. 3.) **ROMAI CLASSICUSOK** magyar fordításokban. Kiadja a'

m. t. t. IVdik kötet: C. Julius Caesar minden munkái. Ford. és jegyzeteivel bővíté Szenczy Imre. 2dik (és utolsó) kötet: a' polgári, alexandriai, africai és hispaniai háborúról. n. Sadr. 384 lap. Velinen, füzve 2 ft. ep. 4.) KÜLFÖLDI JÁTRÉKSZIN. Kadja a' m. t. t. 18dik köt. A' hazugság, vígj. 5 felv. Federicittól. Olaszból Galvácsy László. n. 12r. 111 lap. Finom velinen, füzve 24 kr. ep. — Emlékezetbe hozatik egyszersmind a' társaság' havi irasa is, a' TUDOMÁNYTÁR, mellynek, 12 füzetből álló eszt. folyamára, helyben 5 fttal, postán 6 ft. 30 krral folyvást nyitva áll az előfizetés. Az idei öt füzet tartalma következő: 1. *Ertekező rész*: 1. Municipális igazgatás a' romai birodalomban, Szalay László. 2. A' vegyaránytanról, Irinyi. 3. Görögország' történeteinek philosophiája, Vajda Péter. 4. A' természettan' fontossága iskolainkban, Briedl Fidél. 5. Philosophiai nyelv, Guzmics. 6. Meteorologiai töredék, Benczur. I. 7. Lebedias, Kállay Fer. 8. A' régi classicusok' érdekessége, Kis János. 9. A' nyelvjavításról, Kis János. 10. A' tud. társ. haszna, ugyan attól. 11. A' legrégibb pénz, Luczenbacher János. 12. Sz. Márton' születése' helyéről. Podhradzky. 13. Moldvai magyar népköltés, Viola József. 14. Budapesti bírák, Podhradzky József. Okleveles toldalék minden füzetben, Luczenbacher, Jerney és Podhradzkytól. 11. *Literaturai rész*: 1. Cseh literatura. 2. A' critica' állapotja és akadályai Franciaországban. 3. Az újabb francia dráma. 4. Angolok' gastronomiai literaturája. 5. Criticai szemle a' történet, föld- és népleiras, philosophia, statusgazdaságtan és törvénytudomány' körében. 6. Bibliographia. 7. Francia academia' ülésai. 8. M. tud. társaságot illető hivatalos czikkelyek. — Kaphatók mind ezek Eggenberger József és fia megbízott acad. könyvtárosoknál Pesten, 's általok a' két haza' minden hiteles könyvkereskedőinél; hol a' tudománytár' előbbi, u. m. az 1834—8diki folyamatai is megrendelhetők négy-négy fton nyomt. pap. 's ötön velinen; a' mult 1839diki pedig 3 fton. Pesten, junius' 10kén 1840. D. *Schedel Ferencz*, titoknok.

Somody János, alsószuhai ref. pred. néhai Szeremlei Császár Ábrahám általa kiadott egyházi beszédeiből, illy czím alatt: Szeremlei' remekei, 32 papi beszédben, Rozsnyón, 1840. n. 8r. (VIII.) és 323 lapon, a' m. academia' pénzalapja' nevelésére tiz példányt ajánlott fel. Találtatik a' munka, füzve 1 ft. 30 kron p. Eggenberger József és fia' megbízott acad. könyvtárosoknál, 's általok a' két haza' minden hiteles könyvkereskedőinél. Pesten, junius' 10kén 1840. D. *Schedel Ferencz*, titoknok.

Az academia' idei, vagyis Xldik nagy gyűlése, a' fens. Főherczeg-Nádor-Pártfogó' helybenhagytyával 's az elnök' rendeletéből, folyó évi augustus 27kén, az igazgató tanács' ülésai pedig augustus 30kán kezdődnek. Minél fogva a' társaság' tagjai' részére a' megjelenés' napja augustus' 26án az igazgató tagokéra nézve 29kén. A' nyilvános vagyis köz-ülés' napja a' gyűlés' folyamatja alatt fog kihirdettetni. Az elnök' rendeletéből Pesten, julius' 10kén 1840. D. *Schedel Ferencz*, titoknok.

LITERATURA,

MŰVÉSZETEK ÉS TUDOMÁNYOK

SPANYOLORSZÁGBAN. *)

Ez a világosság százada! . . . e' szó hangoztatik vissza büszkén a' gibraltari szorosától a' Bosphorusig. Igaz-e e' szó? igaz és minden földre alkalmazható jelentése van-e, vagy csak néhányra nézve igaz? nem rettentő hazugság volna-e a' többire? Nem igényeljük ítéletünket a' külföld felett elmondani; de szabadjon egy pillantást vetni Spanyolországunkra; lássuk, hanyadán vagyunk a' világosság' e' századával, mellyel annyira szeretünk dicsekedni, tán hogy régi büszkeségünket ne sértsük, vagy hogy, képtelenül jobban cselekedni, a' hallottat ismételtető papagájokat kövessük. Sorba veendjük vizsgálat alá a' literaturát, művészeteket és tudományokat, lehető tökélyes képét akarván adni szerencsétlen hazánk' értelemállapotának. Öszinteségünk talán kissé metsző lesz; de a' baj' esmerete juttat a' gyógyszeréhez.

L I T E R A T U R A .

Olaszország után Spanyolország kezdé a' XVIII-ik században harczoukai' fegyvereinek hőstetteit versekben dicsőíteni. E' versek, természetesen, idomtalanok és rozsz izlettűek, mint a' *Cid*-költeményben láthatjuk. De a' következő században a' leglényegesebb szabályokat magáévá tette a' költészet, 's egy lépést tön a' tökély felé. A' bölcsnek nevezett *Alonzo* király' több compositiója *Berceo*' és *Lorenzo*' költeményei, *Ferman*' és *Salusto*' 's *Pinilla*' poetái próbái, bizonyítványai azon gyors haladásnak, mit a' költészet Spanyolországban félszázad alatt tön.

Mi kár, hogy e' költészet, bár mi hiányosnak tünjék is fel nekünk, megállapodni kényszerítettett pályáján, maga'

*) E' cikkely' írója *Spanyol* 's a' mi több, érdemes férfiú; rajzának keserű színezete kitaláltatja, hogy számüzött honából, 's tollát gyakran saját balszerencséjének benyomása viszi. Tisztelve a' szerencsétlenséget, távol illik tartózkodnunk bizonyos személyes véleményektől, miket az író jónak lelt kimondani.

előtt polgárháborukat, e' Castiliát olly sokká vérrel elborító iszonyokat elvonulni látandó! — A' XIII-dik század' nagy része 's csaknem az egész XIV-dik alatt a' költők el-tűntek. *Hita*, *Manuel*, *Ruiz*, *Hidalgo*, és *Gil* tőnek némi költészetpróbákat. Hitát lángesze, Manuelt széles tudomá-nyossága miatt idézhetjük; de a' többi három tulajdonkép érdemtelen a' költőnévre.

A' XV-dik században több figyelemreméltó dalmok tűnt fel, de mi egyikét sem tartjuk azoknak, kik *Juan de Menat* megelőzék, a' költőnévre érdemesnek. Ez jött 's képeket mutatva nekünk, mikben a' szép a' fenségessel nőszül, mint-ha neki hagyatott volna fel a' dics, nyelvünknek azon röp-töt megadni, mire annyi szüksége volt, hogy azon békők-től megmenekedjék, mik tökéletes merevedésben tarták. Örömet engedjük e dics' egy részét *Villena*, *Santillana*, *Perez*, *Manrique*, *la Encina*, *Pruente* 's néhány másnak.

A' költészet itt nincs többé gyermekségében; elhagyta az ifjúkort 's vágyakozva megfutni pályáját, a' férfiaságnak feltartott erővel, szilárdsággal és fenséggel ruházkodék fel; mert *Garciclaro*, ott van, a' szükséges irány' megadásául. E' költő neve Spanyolország *arany századának* nevét mutatja literaturánk' tekintetében; birnöke olly nevezetességeknek mint *Céspedes*, *Herrera*, *Ercilla*, *Pray Luiz de Leon*, *Figuerra*, *Gil*, *Polo*, *Balbuena*, *Los Rios*, *Villavicioza*, *Rioja*, *Quevedo*, *Villegas*, a' két *Argensolas*, *Gonzalo*, *Soto* és annyi másoknak. E' hetevény (fiastyuk, pléiade, Sieben-gestirn) közül melly Spanyolországot a' XVI-dik és XVIII-dik században megdicsőíté; Lope de Vega fényugárzó pontként emelkedik fel.

Csakhamar megjelenik *Gongora*, ragyogó de vészcsil-lagül. Tökélyes forradalmat csinált a' költészetben; bizarr képek, érthetlen transpositiók, gyermeki tárgyak- és nevet-séges metaphorákból álló styl — mind ez annak lerombolására fordítatott, mit lángész és szépizlet létre hozott; míg szerencsétlenségül, e' baj ragadványos lón, mit minden költ-őnk érezett, az ok ismeretével is, miként *Lope*-, *Quevedo*'s a' század' legnagyobb költőivél.

A' hanyatlás a' XVIII-dik század' közepéig folytatódott, hol ismét *Luzant*, *Acret*, és *Sagredot* látjuk, a' valódi költészet' ismét — helyreállítási vágyában *Torre*, *Palma*, *Montiano*, *Yriarte*, *Ponel*, (don Nicolas) *Moratin* 's több más férfiktól segéltetve, képesektől a' Castil múzsáknak azon ékeket visszaszerezni, miktől az Osztrak dynastia' vége előtt né-hány idővel a' romlottság megfosztá.

E' neveknek valódi literariái restauratiót köszönünk, melly mű a' bölcs *Jovellanos*, *Gonzales*, *Yglésias*, *Cadalso*,

(don Somas) *Yriarte* 's kiváltkép *Melendez Valdez*, *Quintana*, és *Cienfuegos* mestere nélkül, soha be nem végeztetett volna.

E' két ragyogó név érdemesen nyitja meg századunkat.

Tökéletesen méltányló korunk' néhány nevezetességét, kiknek művei mindennemű szépségekkel telvék, 's kik közt *Moratint* a' fiút, *Martinez de la Rosá-t*, *Savedrá-t*, *Breton de los Herreros-t* és *Listá-t* idézhetjük.

De e' csillagzatok' ragyogása alig vétetett észre azon földön, hol fénylének. E' férfiak' szellemisége nem ragyogtatja vissza a' tömegét, mint ezt könnyen megmutatandjuk.

Mit tesz, ha a' viharzó éjben itt ott néhány csillag jelenik meg; az ég' egyéb része kevésbbé iszonyító-e?

Menjünk át a' szinpadra 's lássuk milly műket kíván a' földszin' izlete. Igen, mi felséges művekkel birunk, régi mint újakkal, szinmütárunk egyike a' leggazdagabbaknak Európában. *Molière*ink, *Corneille*ink is voltak . . . , de kik vannak most? *Hugo Victor*, *Dumas*, *Scribe*, a' spanyol szinpadon vonagló, nem azon csinos és gazdag öltözetben, mint honföldökön, de rongy- és nyomorfedetten. Felsőesek 's valóban tragicusok honokban, nézzétek a' *Pyrené*ken túl, halványan, pulyán, párisi halkufárnóként beszélőket. A' mi meg nem akadályoztatja egy vak nép' tapsait, melly minden eszméjét elvesztvén a' szép izletről 's azon nyelvről, mellyben hozzá *Moratin*, *Breton*, *Savedra*, *Martinez de la Rosa* 's ujabbkori nagy költőink beszéltek.

A' szerencsétlen *Larra*, kinek kora halálát a' legőszintebben sajnáltuk, azt mondá, hogy a' spanyol szinpadnak vagy új irányt kell adni, vagy tüstént bezárni. Nagy igaza volt; *barcelona*i szinház, például, melly feljebb hiszi magát a' *madrid*inál, annyira elrontá izletünket, hogy inkább vásári bohócjeleneten mint *dumasi* darab' előadásán pazarolnánk időnket, egy *Catalon* szinpadi megvetésreméltó nevezetesség' fordítása szerint.

E' düh; a' spanyol szinpadon csak *francia* darabokat adni elő, halálos ítélet *literaturánkra* nézve 's *erkölcsaink'* reformját felgátló, mik felett a' *critica* némán marad.

Azt mondandják talán, hogy a' vígjáték nem elszigetelt egyed' vagy különös nép' másolata; bizonyosan nem; jól tudjuk, hogy *Molière'* *Tartuffe*-ja minden földön lakik, miként a' *Fösvény* stb.; de fordítsatok le szóról szóra a' *Tartuffe*-ot, adjátok így spanyol szinpadon, 's látni fogjátok, nem hiányzott-e tökéletesen szerzőjének czéla. Az így fordított vígjátékokat talán a' tükrökhöz hasonlíthatnók, mindenben hasonlókat egymáshoz, mind azonegy anyagból csináltakat. Mégis mindegyik különkép sugározhatja vissza a' tárgyakat: egyik meghosszítja vonalaidat másik megrövidíti.

A' spanyol színpad' sajnálatraméltó állapotát a' kormány'nak kell tulajdonítani 's utánna azon embereknek, kiknek egyedül állna hatalmában visszaadni életét 's segélyeül menni nem akarnak. Mennyire emlékezünk, a' királynő' kormány'a törvényszék' vagy censura' egy nemét nevezte ki a' színpad' számára, *Martínez de la Rosa-*, *Listá* és *Quintanaból* állót. E' juntának tetszésszerénti hatalma volt minden felett, a' mi némi javításokat hozhatna létre. Három taga közül az első és utolsó ellenmondáson kívül királya a' spanyol drámának. Ők feltarthatják a' bajt, sőt meggyógyíthaták, akár új darabokat adva, akár választást tevé a' birtak között. Végre ifjuságunk' küzdését tisztességes reményével se másik jutalom ingerével: a' *dicsőség*gel ösztönözheték. Csináltak-e valami hasonlót? . . . Teendének még! . . . Eszökbe sincs; mert az ember, miután az esdeklött kormányt megkapá, azt hiszi, hogy hivatala' kötelességei a' legtermészetesebben betöltvék önmagával.

Milly reményt táplálhatunk jelenleg a' színpadról a' dolgok' olly állásában, melly bizonyos summáért ugyan azon bérlő' kezébe ad *minden bikaviadalt 's minden fővárosi színelőadást*? E' törvényszékhez kell a' szerencsétlen szerzőnek munkálatait, fáradságos vrasztásai' gyümölcsét elvinnie. 'S hajótörést szenvedend, ha nem egyike e' három-négy drámai nevezetességnek, kiket birunk 's kik tiz tiz évben adnak egy művet.

Mik lehetnek a' színészek hasonló kormányzás alatt? Ha a' színpadra lépnek, kellemeiket kifejteni 's akként mozogni, mi olly jól áll egy francia színpadi hősnek, setők 's ügyetlenek. De olly roszul fizettetnek; a' szerencsétlenek! Egy madridi első színésznek kissébb fizetése van egyszerű kardalnokénál Franciaországban.

Az írókat illetőleg, Spanyolország nem szűkölködnék benne, ha jutalmaztatnának; de elég eredeti művet színpadra hozni, hogy kigúnyoltassék, 's kifütyöltessék, ha tárgya nem a' nap' eseményeiből vétetett; 's akkor elele fűsthöz hasonló, eltűnő mihelyt megjelen. Különbén a' szerző legparányibb jutalmat sem kap, még csak bejárása sincs a' színpadra. Fütyölők az mind, a' mit várhat. Mert tudva van, hogy nagy talent, vagy inkább nagy szerenese kell a' közönség' kedvező ítéletét kivívni. 'S végre az ekként megbukott darabok felérnek azokkal, miket a' hegyeken túl kapunk. Megvallom, hogy a' francziák túlhaladnak bennünket a' darab' meséjének finom és meglepő szerkezetében. De nézzük a' kifejlést. Az mindég hideg, hihetlen, mindég a' józan ész' szabályai ellen. *Antony*, *Stuart Maria* 's annyi más bizonyítják azt. Mi — 's ez tán erkölcsünkben alapszik — nem vagyunk annyira ármányügyesek; de minden darabunk', régi mint új, kifejlése mindég

igen természetes, jeles, meglepő, 's a' nézőt mindég kielégítő.

Feljebb a francia művek' nyomoru fordításairól szoltam. Ha e' baj csak a' szinpadot érdekelné, hálákat adnánk istennek; de a' tudományok', művészetek', a' literatura' minden nemeire kiterjedett.

Ez utolsó kérdés inkább helyén leend a' következő cikelyekben.

M Ű V É S Z E T E K.

Milly eredményeit lehetne várni az emberi értelemnek, olly földön, hol némi érdemü emberek, a' helyett, hogy felvilágosodott kormányban a' talentnek tartozó bátoritást és jutalmat nyernek, munkálkodásaik' áraban nem kapnak egyebet vérpádnál 's az inquisitio' börtönénél? Azon kevésbé szerencsétlenek, kiknek módjokban vala szökni, idegen föld felé siettek, azon iszonyu üldöztetésektől megmenekülendők, mit lángeszök azon perczben költe ellenek, mellyben felfedeztetett.

Franciaország több legkitünőbb tudósaink' menhelyéül szolgált. Most e' vendégszerető földben alusznak ők, nem kevésbé nevezetes művészek' oldalánál, kik, szerintök, nem lettek kegyet hazájok előtt.

Jutalmak nincsenek; 's a' közvélemény a' kormánynyal egyezve, becstelentítő eszmét csatol a' művészetek' gyakorlathoz. Ragyogni kellett szobrászat- és festészetben, hogy morzsa kenyeret éljenek; 's e' kenyér mindég keserü vala. Boldog az a' magas ember, ki legalább kortársai megvetésén innen látá felragyogni a' dicsőséget!

Ezen okok gátlák fel a' művészetek' haladását Spanyolországban. A' nemzet' cselekvősége más tárgyra irányoztatott. Colomb Kristóf' felfedezései, *Hernan Cortez'* hódításai a' XV-dik század' egyetemes figyelmét elfogák, 's a' spanyol nép' jellemében van, könnyen fellobogni, nagy képzeményektől körített álmódott szerencse' követését tenni elebe, mint valami mesterségben keresni mértékletessége' kielégítését.

Bár Spanyolorzágnak sohasem volt művészetpártoló kormánya, bár a' nép, főnökei' példájaul, csak megvetéssel viseltetett a' művészek' iránt: még sem kell hinni, hogy tökéletesen fosztva volnának a' művészetek' dicsőségétől. Nem; e' sötét egen több ragyogó csillag tünt fel, miknek fénye terhére volt az inquisitionnak, melly hasztalan igyekszett meggyengíteni ragyogásokat.

A' szobrászatban a' nevezetes *Machucat* látjuk, ki V-ik Károly rendeletére a' *granadai* palotát építé 's művének egy szerüsége, kitünő és hibátlan izlete maig is csudálatik.

Valdelvira, *Barroso*; *Cano Mihály*, *Agreda*, talentjeik halhatlan emlékeit hagyák. Az elsőnek köszönjük az 1546d. épült ubedai *Üdvezítő*-kórházat és kápolnát. A' másodikat, egyikét korá' jó festészeinek, senki sem érte meg a' perspektívben. Utánok a' két nagy *Morlanes*, apa és fiu, jelent meg, a' saragossai nagyszerű *Santa - Eugracia* - kolostor' építői, a' catholicus Ferdinand' költségein.

A' XVII-dik században *Cano*, Mihály' fia, tartá fel a' szobrászat' becsületét. Egyenlő mester festészet- és szobrászatban, a' külföldiektől Spanyolország' Angelo Mihályának neveztetett 's nagy embereinek főbb részeként a' legirtóztatóbb nyomorban halt el. Utánna a' művészet némi időre eltiúnt, új fényt nyerező az utolsó században a' híres *Ventura*' kezei közt.

Szobrászatban Spanyolország' *Cano*', *Cardenas*', *Arigita*', *Gonzales*', végre a' talán Thorwaldsent túlhaladó *Alvarez*' neveit vallhatja sajátaiúl. *Cervantes* Mihály' bronz szobra ma is bizonyíthatja, hogy a' spanyolok sohasem hiányoztak a' művészetben 's hogy csak a' kormány felelős jó mesterek' szükéről. Betti, a' romai academia titoknoka, e' szobrot mindazoknak elébe teszi, miket a' jelen század előhozott.

Festészetben az egész világ kénytelen elismerni, hogy Spanyolország nagy mestereket szült, Olasz- és Németország' legnagyobb művészeihez érdemesen hasonlíthatókat. Elég legyen *Cuevas*', *Pereda*', *Castillo*', *Velasquez*', *Murillo*', *Palomino*', *Navarete*', *Villavicencio*', *Meneses*', *Osorio*' neveit idézni. Az egész világ csodálja színzetök' kecsét, 's az erőteljes tónt 's végre ecsetjök' utánozhatatlan szabadságát. Vane csudálatraméltóbb *Murillo*' képeinél! E' nagy művész tanulmányúl Olaszországba akart menni; elvonva ez eszmétől *Velasquez* által, honában maradt 's magát tevő mesterré és tanítványná, csakhamar kivívta a' művészet' tökélyét, színzetének természetessége, frissége 's harmoniája által.

Borroso, kit már építészül idéztünk, jeles festész is lón. Ide sorozhatjuk még *Pachecot* 's a' II-dik Fülöp' kegyenczét, a' portugál eredetű *Sanchez Coellot*, Moro' tanítványát, kit a' zsarnok az escuriali festeményekkel bízott meg. Fia *Claude*, ki a' híres *Cano*' rajzát, *Murillo*' színeit 's *Velasquez*' bámulatos hatásait bírá, zárja-be a' XVII. században a' nagy férfiak' e' sorát.

Elfeledtem *Vergast* (született 1628-an Sevilleában). Festménye: „Ádám és Éva“ *Rafaelre* érdemes. Tanítványa *Valdes*, bár távolról sem hasonlítható mesteréhez, mégis dicsérettel említhető.

Egyéb földek' minden művésze', minden iskolája' ellehébe Spanyolország a' kereszt' diadalát és sz. Mihályt' álitná a' halhatatlan *Guevarától*, *Manrique*' méltó tanítványá-

tól. Nem tudjuk, hogy a' művészet valaha magasabbra emelkedett volna.

És most, ha a' művészet elenyézett, ha a' hanyatlás a' festészetre mint minden egyébre elterjeszkedett, a' spanyol tehetséget kell-e azért vádolni? Spanyolország' minden dicsőségét vak elnyomóink rombolák el. Soha nemzet' ébredését annyi lángész, annyi mestermű nem jelelte; de az inquisitio' féltékeny dühe előtt minden értelmi tető elenyészett, hogy mindenütt a' tudatlanság felszine (niveau) uralkodjék.

Mi volt valóban azon jeles művészek' sorsa, kiket nevezék? Coëllot II-ik Fülöp' kegyenczét 's a' IV-ik Fülöptől pártolt Velasquezt kivéven, a' többinek mind a' tudósok' és bölcssek' végzetét kellett elérni. Száműzés, börtön vagy verpad — ime jutalmok!

Áma' szánatraméltó kormányzás, melly azon korszak' ügyeit több századon át vivé, a' felett még a' művészetek' törekvését is általában megbénítá, miknek haladása a' legbensőbbleg függ össze a' nép' gazdagsága' 's polgárisodásával. Minek gyárak nyomorban nevelt 's alig ruházott népnél? Mindazáltal büszkén öltözködik rongyaiba e' nép, kit azok sem tudnak irányozni kik kormányozzák 's felfogni képtelenek e' nemes testtartás' véres szemrehányásait, sem művészetek sem gyárak! ime a' kormányzás' eredményei. 'S ahhoz megszokák, mindent külföldről hozatni, maga az udvar adott erre példát; a' belföldi termékek' süllyedése általános, 's hasztalanság volna, hogy spanyol művész, bár milly ügyesnek tegyük fel, az egyetemes hidegség ellen küzdeni próbálkoznék. Külföldi, meghonosult művész ellenben, nem tehetne eleget a' megbízásoknak. A' szép' érzemenye annyira elhomályosult a' szellemekben, nagy urainknál is, hogy kötelességöknek hiszik a' művész' hirnevétől függeszteni fel a' műjósága' hitét.

Et nunc erudimini qui judicatis terram!

T U D O M Á N Y O K.

Mondám, hogy a' szent inquisitio előtt a' reszkető műszak elveszték ízetöket, a' művészetek lemondtak lelkesületekről. A' mi a' philosophiát illeti, melly mindnyájokat a' tudomány' karjaival szövökörül, neve, igaz, megmaradt a' nyelvben, de sükertelen keresnők Seneca' honában lángészt, annyira merészet, hogy philosophiai eszméket okoskodtasson a' szent hivatal' társai' füleinek.

Néhány férfiú mégis nevet csinálhata magának ez új Omárok által vont szűk körben maradva. Ott vannak ők, a' spanyol lángész mellett szóllandók. A' XVI-dik században melly művészeteket és tudományokat láta virágzani, midőn

Lopez de Vega és Calderon de la Barca az egész világot bámulatra ragadák képzelők' hihetetlen termékenységgel, egyikök két ezer kétszáz, a' másik ezer ötszáz vigjátékot írva, *Lebnira*, *Lopez de Zuniga*, *Nunez de Guzman*, *Zamora*, *Vergara* közösen dolgozának a' híres alcaínainak nevezett, 's 1516-an a' nevezetes *Brocario* által nyomtatott polyglott szentíráson.

A' XVI-dik században élt még az ekkleziiai historiában 's a' régiségekben igen jártas *Chacon*, *de la Cerda Menyhért*, *Cerda y Vico*, a' kasztil kronikák' egyik dolgozótársa, a' szent Domokos szerzetű *Malvenda*, *Savedra*, a' spanyol Tacitusnak nevezett *Taxardo*, a' toledoi négy *Covarrubias*, kikről Lopez ezt írta: *Toletum jactat quatuor*, illa (Roma) *duos* (Catones).

A' XVII-dik századra térve, bár a' literatura' hanyatlása már kezdetét vette, mégis több nevet sorozhatunk ide, *Cespedes* p. nevezetes mathematicus 's igen jeles geograph: *Solis*, Mexico' meghódításának történetírója; egy „bobo hace ciento“ íróját, mit a' francziák *Fou incommode* cím alatt bírnak; *Solorzano Pereira*, törvénytudós 's salamancaei jogtanító; végre az életiroktól heves példányokul javaslott *Valcarcel*, *Ponce*, és *Zamora*.

A' tudományok végső sugárt vetének a' XVIII-dik században, hol *Rodriguez de Castro*, bölcshellenista és bibliograph 's a' *Spanyol könyvtár*' című mű írója; a' számtalan munkájáról ismert *Santacilla*, ki a' bölcsek' figyelmét a' hajók' szerkezetére alkalmazott mechanikai kézi könyvével vonta magára, mely mű több nyelvre fordítattott.

A' XVIII-dik században tünt fel még a' spanyol Rabelaisnak nevezett *Isla*, kinek a' híres *Gilblas*' helyreállítását köszönjük, mit *Lesage* magának akart tulajdonítani; *Campomanes*, ki több nagy becsű értekezéseket hagyta a' political gazdaságtan' körében, *Olivades*, *Valviena*, *Cadalso*, a' „felelőleges tudósok“ (Eruditos a la violetta) szerzője; a' magas lángeszű *Jovellanos*, kit „Spanyolország' törvényhozása feletti emelkedései“ 's az „Informe sobre la ley agraria“ is már halhatlanitnának; *Velasquez de Velano*, jeles tudós és nem kisebb érdemű régiségbuvár, 's végre, *Campomanes*' legbensőbb barátja *Peyoo*, az „általános színi critica“ írója. „Ő — mond róla *de Laborde* (itinéraire d'Espagne' 144-ik lapján) — honának fénye 's minden föld' becsé lón.“ Senkinek sem sikerült jobban nálanál, az emberi szenvedélyek' titkának leleplezése, senki sem volt merészebb a' balítéletek' és visszaélések' megharcolásában.

De a' bölcsek nagyobb részént szenvedések' és üldözések' hosszú kínsorát élék át. Egyik árulással vádoltatva, lefejeztetett; másik börtönbe temettetik, mellynek vastag falai

meggátlák az eszmét kívülre ragyogni; ez futás által menekült meg üldözői elől; maga Campomanes sem védhette meg Feyoo-t az inquisitio' incselkedéseitől.

Vészteljes ajándék a' magas és világos szellem! E' férfiak, Spanyolország' díszje és dicsősége, nem leltek egyéb jutalmat börtönnél 's gyakran vérpadról.

A' theologia, mint Aristoteles érté, talán ágául nézettet-
hetik e' philosophiának nevezett, istennel és tulajdonival foglalkozó tudománynak.

Theologjaink kitüntek abban, mit *l'ergotage des écoles*-nak nevezhetők. Semmi sem ért fel azon Machiavelli ügyességgel, mellyel rámentek, hogy minden cselekvény és minden okoskodás' emeltyűjét természetfeletti 's czélainknak kedvező pontba tegyék. Akkor vette kezdetét e' hosszú táborozás a' közértelem ellen, barátok' és papok', tiszték-, tábornagyok-, hadtanácsnokok- 's nagy prepostjával, várakkal és hivatal fokokkal valamint várak- és rettenetes őrtornyokkal bíró táborával. Ügyes hadtan, könyörtelen kegyetlenség okozák e' táborozás' sikerét; az értelem lemondott 's a' diadal-maskodó sereg romok' és máglyák' közepében ült meg, miként az Attilaé, a' római világ' omladékain.

Miután azon szép eredményeket, mikre azok, kik magokat a' lélek' orvosainak nevezék, mentek, 's valóban hasznót és nyereséget húztak ez új mesterségből, megmutattuk, lássuk mit csináltak a' többi orvosok, kik nyereszkedéseket természetünk' másik oldalára, az anyagi részre körözték.

Spanyolországban nehéz megmondani, mellyik az uralkodó orvostan, kiki jogosítva híven magát iskolát alapítani 's hátrán haladni új pályáján. Az alsóbb sebészet' bírálma még borbélyok' kezében van. E' tudomány, végre, kis haladást csinál, oly kormány alatt, melly a' honczolatokat csak igen nehezen engedi meg.

Feljebb mondók, hogy a' tudományok és művészetek csak gazdag országban virágozhatnak, hol egyesek becsületesen tarthatják szabadon azokat, ki jótétökkel 's élvezekkel foglalkoznak. A' megyék' siralmas állapotában az orvos kényszerítve van, étszereket fogadni el fizetésül, 's több helyen látni a' tudós urakat, mint szaladnak vásárra, egy zsák búza' vagy rozs' eladása végett.

Uralkodó iskola' hiányában az orvosok külföldieknél kénytelenek keresni a' világosságot. *Ex professo* fordítják a' más országbeli praxist tanító munkákat, 's az illy orvos a' legvakabban követi Spanyolországban az egyedül bizonyos helyekre alkalmas rendezeteket.

Lég, helyek, vizek, nagy módszerítéseket nyomnak az ember' szerkezetére, mint Hippocrates első megmutatta, kü-

lönféle bánást és gyógyszereket kívánókat az orvostól, A' spanyol praxis tehát hibás lesz, ha csak külföldi észrevételekre bízakodandik.

Néhány férfiu mindazáltal némi fényt vete e' homályba: *Correro* az orvostudomány' tanítója az alkalmi egyetemél 's III-dik Fülöp' orvosa, „disputationes medicae“ 's néhány más még becsült mű' szerzője; *Zamora*, ki az orvostannál mathematicai ismereteket egyesíte; *Villalobos*, V-dik Károly' orvosa; *Pereira*, *Viguer*. E' tiszteletreméltó 's olly parányi számú nevekhez könnyű lenne más de egyéb tekintetben nevezetes nevek' nagy számát csatlani. Egy *Almenars* például, ki egy bölcs emlékiratban ezt állítá, hogy az egyház' személyei titkos bajoktól meg nem támadhatók.

Azoknak, kik rajzunkat igen sötétnek, igen keserűnek lenék, azt mondjuk: pillantsanak a' jelen Spanyolországra a' polgárháborútól nyolcz év óta eltépettre. Sem meggyőződés, sem energia, sem lelkesület. A' jog', szabadság', más-hol varázsszava, hasztalan cseng itt a' fülekben. A' gondolat elalvék.

Azoknak, kika' Spanyol lángészt vádolják, *Calderon-t*, *Murillo t*, *Velasquez-t*, 's *Cortez Fernando-t* idézzük.

P. Martinez Lopez után (a' France litt. 1839. aprilisi füzetéből).

Kg.

CRITICAI SZEMLE.

BULWER C. L.' LEGÚJABB MUNKÁI.

A' fenemlített írónak termékeny tollából ismét két új mű keletkezett, mellyek' egyikét, *Athen' virágzása 's enyészete* cziműt, számos német olvasói alig várták a' regény-költőtől, 's mellyet kétségkül örömezt elengedtek volna neki, ha a' helyett egy mulattatóbb regényt, legalább *Maltravers* Ernestnél mulattatóbbat — legközelebb megjelent műveinek másodikika — ír vala, mert épen azt, mire B. maga leginkább büszke, miben regényeinek sajátos érdemét látszik helyezni, 's miért ő a' csapodár mosoly mellett, a' szerzőnek a' henyék' 's szellemi éldelet után sovárgók' mulattatása körül szerzett jutalma mellett, valódi érdememléltányos halát is hisz követelhetni: számos olvasói tulajdonkép csak elnézik inkább vagy épen mellőzik — mint megismerik, 's kik regényeit, átáljában a' regényeket, haszonnal olvassák, számba kevesen volnának. Ha B. olly szilárdúl 's belsőleg meggyőződve volna az erkölcsi 's értelmi hasznokról, mellyeket költeményeinek kellene hozniok; mint határozottan kimondja, mikép e' *czélt*, 's nem a' pusztá gyönyörködtetést tűzte ki magának, akkor talán minden munkásságát a' literatura' ezen ágára fordítaná, 's erejét jelen művében a' tőle kitelhető legfőbbnek előadására öszpontosítaná. De regényei' compositionjánál mindég bizonyos aggalom, némi bizalmatlanság látszik megszálni őt, valljon ő mint jeles, szép tehetségű férjfiú hozzá méltó feladatot is tűzött-e ki magának, 's nem vesztegeti-e némileg a' komoly törekvésre 's munkásságra fordítandó időt, a' gyakorlati életnek kamatozandó talentumokat; 's a' sokszavazatú javallatban, mellyel novellái fogadtatnak, egy bizonyos, fülének kívánatos — saját legbelsőbb öntudatának szavazatát mindég nélkülözheti, melly neki bizonyítványúl szolgálna egy remekmű' alkotásáról; melly önállóságában a' hasznosság' célján 's a' műveltség' követelésén felülemelkedve szerzőjének éptizta elégedést szavatol. B.' regényei nem

emelkednek a' költői remekműnek amaz igen is ritka önállóságára 's önelégletére 's ezzel koránsem akarjuk vadalni azokat; talán sem a' kor, sem B.' egyénisége nem alkalmasak a' költészetnek olly építzta, érdeknélküli művelésére 's mindkettő oda hajlik, hogy a' költészi vagy művészet-formát más feltünőbb érdekek' ráhajlává használja. A' költészetnek, élet', művészet', 's valóságának viszonyairól nem állítunk itt szemlélgetéseket; mégis megismert igazságul feltételezhetjük, mikép korunkban, az uralkodó szellem' helyzeténél fogva, a' költemények' mezején munkálkodóknak a' productiókban bajosabb mint máskor, menten maradni bizonyos czélatok befolyásától, mikép az eszményi 's valói, közeli érintetbe jöttek 's egymással — nem mindég helyeselhetőleg — összecsovaladtak. B. elkapatva e' korszellemtől 's kétségkül egyik legfényesebb képviselője, tudni fogja valószínűleg, mikép ő nem egészen *költő* 's *művész*; más részről pedig érzeni, mikép novelláiban a' komolyság nem találtatnék teljes mértékűnek a' férjfiutól férjfiast 's valódit követelő criticának mércezejében; bátran feltehetjük felőle, mikép ő szigorúbb önmaga iránt, mint mások iránta, 's így határozatát, Athen' történetének írására, a' novellának csak kétes, költészeti nemén alapított hirnév melletti titkos kellemetlen érzeményből, a' komolyabb literatura' körében magának egy illedékes hont biztosító kívánatból következettetik, hova, kifáradván egykor a' költészeti vándorlásokban, mint teljesjögű polgár visszavonúlhas son. A' *legfőbb* költészet igazság vagy történet *és* költemény (fictio), 's azért mindkettő felett áll; de a' regényíró kétségkül a' történetírók *közt* áll, mivel költeményén nincs az *örök* bélyege, mint a' nagy költő' költészetén (epos *és* drama); 's B. talán azért akart a' történetírás' mezején mutatott próbatételével szilárdabb 's tartósb alapot vetni nevének.

Mennyi érdekest nyújt Bulwernek a' történet' tanulmánya — 's kivált összetesb (concret) terjedtségében, az erkölcs, — műveltség történetben, ha az nem csupán királyok', háborúk' 's ütközetek' évkönyvéül, hanem az *ember*' kifejldéséül tekintetik, különféle regényeiből, leginkább *Rienzi* czimű történetiből látható; épen olly kevéssé hozható kétségbe ismereteinek gazdagsága, sokoldalúság 's bizonyos időszakoknak saját lelkületekbeni helyes felfogása; mégis sokan megütköztek abban, miszerint a' régi történetbe kapott, holott szellemének minden irányzata láthatólag az újszerűhöz (modern) simúl inkább mint az ószerűhez (antik); de itt jusson eszünkbe, hogy az angoly inkább szít Roma' 's Görögország' régi történetéhez, mint, daczára valamennyi tudományos 'gymnasiumoknak 's egyetemeknek, a' német; mivel amaz a' görögöket 's romaiakat gyakorlati életére 's politicalai munkásságára szolgáló mintául olvassa 's tanulja; mivel ő egy

Perikles', Demosthenes', Cicero' beszédeinek olvasásánál nem csak a' nyelvtant 's formai jelességet tartja szemmel, sőt tartalma élénk érdeket is gerjeszt benne; mivel tudja 's látja, mik a' buzdító szolás' hatásai; mivel ő némi kecségetőt talál egy görög vagy latin költőből vett némely velős, ismereteknek feltehető szavak' összegyűjtésének villanyozásában; mivel végre sok angoly az ottani általánosb jólétnél, függetlenségnél 's kéjelmességnél fogva classicaí tanulmányait meglett férjli korában is folytatja a' nélkül, hogy az tiszti kötevényében állna, mfg a' német, ha sokat tanul is a' görög 's romai történehből, vallás, — philosophiából, ama' nemzetek' erkölcséről, ritkábban veszen élénk szemléletet statusalkotmányáról, politicaí gyakorlatáról, 's mit emlékezetileg 's értelmileg tanul, nem hevül reá képzelmé 's azt nem hozza folytonosb forrongásba. Ehhez járúlhat még, mikép az angolyknál Olasz' és Görögországba utazni, sokkal szokottabb mint németeknél, 's az antik iránti érdek ez által is mindinkább növekszik.

Ugyde kérdés, valljon van-e valóban B.-nek a' történeti tanulmányok iránti vonzalma mellett épen oly jeles talentuma a' történeti előadásra 's írásra is, mint milyet mint regényíró tanúsított? Némely tulajdonai, melyek őt az utóbbi körben kijelelik, magában értetik, mint historicusnak is megmaradnak; p. o. a' stýlnék formaíbb jelességei, gazdag 's fényes nyelv, az éles, élénk észlelés, finom összelési (combinatio) tehetség; de a' mellett még mindég kérdés marad, valljon bír-e saját értelemben vett történeti talentummal, hova az érdeknek 's tannak komoly súlyegveni megtartását számítjuk, melly egyéni hajlandóságoknak, rokon- 's ellenszenveknek nem kedvezve mindent egyenlő méltánylattal 's egyenlő iparral tárgyal; az önmegtágadást az események' menetének láú kíséretében, ne hogy, kopárabb 's szegényebb tájra bukkanván, azt undor ízléssel rövidebb úton egy pár szökéssel kikerülje 's kellemesb állomásokra siessen; a' tehetséget nagyobb történeti tömegeknek összemléletté — kapcsolásában, 's ügyességet a' történeti személyek' felfogásában, milylenek azok a' meglevő bizonyítványok szerint valóban voltak — mihez ugyan egy regényíró előkészülhete, mennyiben költeményeiben történeti személyeket hozza fel, de mi neki más részről, minthogy regénye' alakjait saját képzerejéből 's alkotói önkénnyel festé, talán nehezebben eshetnék. A' historicus B. ellen némi előítéletek fognak támadni eleinte, 's a' költemények' magasztos szerzőjének igényeit ama' mezőn megismerteknek látni fáradságosb lesz, mint egy előzmények nélküli ifjoneznak.

Ezzel részint öszhangzólag mondja a' mű' bírája az edinburghi szemlében: „Bulwernek Athen' virágzása 's enyészete

czímű művétől reménylők, hogy az gondosan tárgyalt, attika' évkönyveiből választott, fenyves jelenetek' sorozatát, a' világon ez egyetlen történetnek érdekét néhány kitünőbb pontokra szorítva, a' caractert, kostümöt, színezetet és csoportozatot szorgos gondnal kiemelőleg tüntetné előnkbe, miben *Ruenzi' s Pompeji' utolsó napjai*-nak írója olly jártas mester. Élénk, izgékony szelleme, gondolók, legszembeszökőbb magasságok' kitüntetése s dicsőítése után törekednék inkább, mint egy formaibb térségen elszórt tárgyak' végtelenségébe ereszkednék. 'S most már, kezűknél levén a' mű, készek vagyunk hinni, hogy e' terv legkimerítébb volt, 's B.' saját tehetségei legsikerültebben mutatkoztak volna kivitelében. Milly nézőhely nyílik Athenben illy jelenetekre, milly feladatok egy characterrajzban jártas elbeszélőnek, 's milly élesen jelentősek a' cselekvény' menetében az átmenetek 's szünetek, mit híven kellett volna kísérnie! „A' bíráló ezután Athen' történetének szorosb, életteljesh előadásra alkalmas pontjait emeli ki, — a' Pelasgokat, Theseus' hőskorát — Codrus-t, Solon-t — a' persa háborúkat, Cimon-t és Perikles-t, a' peloponesi ütközetet 's a' t.

„B. e' főidőszakoknak rajzolására, mellyek közt bár küllönnemű, de Athen' virágzásának 's enyésztenek futpályáját kiegészítő közidők vannak, ismeretei' kincseit 's philosophiája' ékét csudálatra méltó hatással alkalmazhatta volna. Azok' mindenikénél igen kedves feladat volt volna okok' tömegéből megmutatni a' hatásokat; az erkölcsben, literatúrában, művészet- 's politicában egymásután következő körülmények' rajzait tervezni, 's néhány magusi esetvonással a' státusférjfiak', harcznokok', költők', szónokok', képeiket előidézni. Itt nyílt volna tágas mező ama' könnyed 's gúnyos tannak is, mellyhez B. olykor olykor simúl, 's melly nem hajló egészen öszhangzani a' történeti beszély' szigorúlag kimért menetével. 'S hogy ő illy elszigetelt rajzokat hatással 's elragadtatással tervezhetett volna, mutatják a' következő vázlatok 's a' t. Ezek' közlése után folytatja a' bíráló: „E' próbatételek 's helyzetek, mellyekben a' szép 's nagy iránti érzemény éleslátással párosúl, melly mindég számos új 's finom észleléseket sugal, bizonyítják, hogy B. egy szoroson 's kirekesztőleg Athen' történetének szentelt munkával literatúránknak nagy hézagát pótolhatta volna épen olly könnyen, valamint most alkotott valamit, mi inkább Görögország' közönséges történetéhez hasonlít. Jogosság kívánja tőlünk a' vallomást, melly szerint a' jelen kötetekben kijeleltük egy pár jelenet valóban élénken 's erőteljesen van rajzolva. De a' szerző e' jelenetek' vázlatát nem emelte ki azon gondossággal 's részletes teljességgel, mi által kezéből egy igen kedves 's bevégzett műnek kellett volna keletkeznie. Hogyan is teheté azt, holott őt

egy sokkal terjedtebb terv' követeléseinek szükségeskép oly különmemű vizsgálatokra kelle vezetniök, mint a' homeri kérdés, Sparta' alkotmánya 's a' pythagorai philosophia? Egy korunkbeli történetíró Athen' virágzása 's enyészésében valóban még igen sok drágát, ritkát mutathata - elé 's gyűjthető-össze, de illyesmi inkább a' föld' mélyébeni ásással mint utazások által vala megnyerhető, 's a' törekvés' feltétele alatt inkább összeszorítandó mint kiterjesztendő. — Általános ítéletünkkel, minthogy huszonöt fejezetre terjedő történetművébe nem ereszkedhetünk oly szorosán, oda nyilatkozunk, mikép ő kevésbé szerencsés a' folytonos elbeszélésben, mint egyes válpont' legfontosb körülményeinek felfogásában, mit aztán elevenen szemlélő éles elmével képes megvilágítani. Így az első kötetben Theseusnak regényes eseményekre dús történetet, mellyek egy novellista' képzelmét felgerjeszthették volna, kevés lévvel 's csinnal beszél el; míg a' körülmények, mellyek Solon' talentumát felébreszték, valamint törvényhozásának érdemei 's hibái igen élénken rajzolják."

Athen' története valóban némi terjedtséggel tervezett; az egész első könyv, melly nyomozásokat, vizsgálatokat foglal inkább magában mint valódi történeti elbeszélést, a' könyv' céljának megsértése nélkül bátran kimaradhatott volna. Ezzel talán B. is úgy járt, mint több más írók: nem akará mellőzni a' céljára igen is szükséges előtanulmányokat: de akkor a' megszerzett eredményeket, mellyek az alap' megvetésére nélkülözhetlenek voltak, ki nem rekeszhető a' műből. Első fejezet a' görög vallásról értekezik. Valóban Atheneknek egy hű's szemléleti történetében nem kelle 's nem hiányzhaték a' vallás, mythologia' tárgyalása; bár ezen elemnek méltányos figyelembevételét nélkülözzük a' sajátkép történeti részben — minthogy az oraculumok' tudakoltatásán kívül nagyon keveset hallunk az atheniek' vallási véleményeikről; holt pedig a' görög vallás feletti általános szemléletés keletkezte — 's jelentőségénél fogvást specialis történetre annál felületeseb vala, minél terjedtebb az anyag függelékes tárgyalásra. Az edinburghi híraló következőleg ítel erről: „Azon fejezet a' görög mythologi' rendszernek igen értelmes elméletét foglalja magában, vagy is inkább az ott kimondott nézetek az által tanúsítják, mikép azok nem akarnak elméletnek láttatni. Számos írók több vagy kevesebb képtelenségre vetemültek e' felett, minthogy konokül egy kedvenczdogmúra szorítottak. Némellyek szerint a' görög mythusok egészen allegoriak, mások szerint jelképiek (symbolicusok), egy harmadik felekezet ismét plagiátnek vagy eltaszított szóhagyománynak tartá azokat. B. világosan látja, mikép a' görögök látszati egyformasággá olvasztják az ellenkező elemeket mythologiájokban, mikép hitőknek kűtfejei 's tartalma sokfé-

lék, de egyéni nézetek 's szükségek szerint formáltak valának. Bár a' görög mythológiáról elmélet' szigorú 's következetes tárgyalásának mellőzése számos halfogásoktól 's paradoxonoktól, melyekbe német systematicusok estek, megóv; mégis az igenleges (positiv) ismeretekben, sokoldalú szemléletésekben, az archaeologia' ágának hasznosb 's érdekeseb tárgyalásában tett haladásokat nagyrészt a' systematicusoknak, a' német tudósoknak kell tulajdonitanunk egyenesen, kik a' görög mythológiát philosophi-történetileg felfogni 's értelmezni fáradtak 's fáradnak; 's bár módszerök' előfeltételei 's eredményei philosophilag tökéletlenek vagy történetileg okültanok valának, heuristicai érdemek mégis nagy volt, ők ingert 's rendszeres érdemet kölcsönöztek az azelőtt csak halmozatként 's gyakran helytelenül tárgyaltak; egy Creuzer' hypothesisai egy tudós Vossnak tudományos ellenmondását szorgalmazák — nem nagy dicsőségére ugyan a' német tudósok' udvariságának, de a' tudományak 's tudományosságának mindenkori nyereségére. Vakmerő egyoldalúságokat 's paradoxoi, de szellemdús rendszereket kelle előbocsátani, mi előtt egy tudományossággal, mélyelműséggel, tapintattal 's izléssel *felszerelt* villanyosság, elfogúltan critica megrostálja a' megszerzett anyagokat 's legalább egy kiegyenlítő eredményhez közelghet. E' kibékítő villanyosság azonban feladatait B.-nél már nagynehezen megfejté; ő ment ugyan a' felszeg rendszernek tudós rajoskodásától, de épen *itt* hiányzik nála a' szellemi hév, mely egy vallási rendszer' élénkebb értelmességének okvetetlen feltétele, mely rendszer sok mythologi kinövések 's torzítások mellett is erkölcsileg — kedélyes 's philosophi magvat foglal magában. B, sem tagadja ezt; mégis rendszere bizonyos előadások', szokások' alkalmi szerkezetében oly helytelen 's külsőleges, hogy őt itt nem választanók feltétlenül kalauznak. Az oraculumokat például csaknem egészen a' papi csel' 's fondorság' befolyásában helyezé, holott az oraculumok' történetében különféle időszakokat megkülönböztetünk (vesd-össze Bauer's Symbolik und Mythologie, 111, 55), melyekben munkásságuk az eredeti tisztaságtól hovatovább távozik, 's ugyan azon viszonyban gyengüle a' bennök helyezett hit is. Valóban elégtelen próbálkozás egy még ifjúlag erős szellem' *összmunkásságának* szüleményeit pusztá értelemmel utánszerkesztzni akarni, 's a' jelenkor' műveltségének nagysága legkevésbé sem mutatkozik fényesnek a' görög nemzet' szép álmainak hideg észszel fontolgató fejtegetésében. Azonkívül B. görög vallásról szemléletéseinek hangulatát, melyet ay atheni tragoediáknak, nevezetesen a' fenséges Aeschiluséinak, a' vallásos Sophoklesének előadására követel, nem igen szerencsésen készít-elő; azonban Athen' költészeti literaturájáról czikkelyei oly élén-

kek 's mély érzelműek 's ingerlők, hogy olvasásuk közben feleli az ember, mint enyészleté el eleinte a' szerző a' vallási ámulást. Nem mellőzhetjük itt az angoly bírálónak egy gáncsát: „B., úgymond, egészen megvetni látszik azon nézetet, melly szerint a' patriarchák' korabeli igazságoknak eltorzításai a' hellen Pantheon' legendái csudáinak kútfejét teszik. Reményljük mikép ő azt nem a' skepticismus' szilárdul álló elveiből teszi. Egyébiránt bizonyos lehet benne, hogy jegyzetei a' kigyó tiszteletről — (Knefnek, Egyiptom' Agathodämonának vagy jószellemének a' kigyó volt jelképe; mivel pedig a' kigyó más nemzeteknél szentnek tartatott, annak a' zsidókra nézve utalat' tárgyává kelle lennie. De a' keleti valásképletek' különös utánhatásánál fogva a' legelső keresztyének kigyó' képében gyakran a' messiást ábrázolák — a' sátán' képe az üdv' jelképévé leve.“) „s az életalkotó nedvről“ fejére méltán néhány egyházi menyköveket fognak dörögni. 'S minmagunk, szelidebb gondolkozással, figyelmeztetjük: valljon a' görög hitvallásnak 's istenek' tiszteletének némelly vonásai — az áldozat szokások — kigyótisztelet — a' nagy mysterium, a' prometheusi monda, azon dolgoknak 's személyeknek neveik, miben a' régi legendák olly gazdagok, nem alaposabb 's philosophibb módon előidézhetők - e az őstörténet' homályos emlékéből, mint más hypothesisek' segélyével fejtegethetők? “

Ha B. a' mythológiát illetőleg a' józan skepticusok közé számítja magát, miért száll sorompóba költői kedélyű hő bizodalommal a' homeri egység' széttaglalói ellen, 's megmutatván, mikép még az egység elleni külső okok sem olly hatalmasak 's kényszerítőek, mint az újabb időkben állítják, leginkább belső okokra hivatkozik, hogy olly mű, mint Homer' Iliása, nem lehetne több egyéntől összeszedett mosaikmű. B. azonban a' hypothesiseket vagy állítását, melly szerint Ilias nem egy költőnek szüleménye, annak legdarabosb 's durvább alakjából következteti, mi neki az ellenkező' bebizonyítására természetesen használt. Egyébiránt egy német tudós is (Lange G.) nem régiben megjelent értekezésében a' görög alkalmi költőkről, vele sokban megegyezőleg azt mondja: „Közelg már az idő, mellyben Wolf' híres hypothesise a' homeri költemény' keletkeztét, utósó alakulását 's elterjedését illetőleg épen olly eldöntőleg dolog- és természetszerűbb nézeteknek lesz kénytelen engedni; mint az maga korában az illy dolgokban uralkodó, átáljában kielégítlen, ősvadéku nézetet jogszerűleg kiszorít egészen.“

A' munka Clinton H. F. - k, Fasti Hellenici' tudós szerzőjének van ajánlva, kinek a' görög történet, 's különösen a' kortan' fejtegetése körüli fáradozásait a' német tudósok is hálásan megismerték 's használták — 's ez ajánlatban egy rész-

ről épen olly bizalmas önelégültséget nyilvánít, mint más részről szerényen osztály-mesterekhez számítja magát. A' hires B. a' mélytudományú kortanárral vetekedheték a' simaságban 's az előadási gazdagságban, karakterek', körülmények' izlésteljes rajzolatában 's aesthetikai ítéletekben 's őt felülhaladhatá, ellenben a' történet' vázlatának fásaszto' összekapcsolásában nem versenyezhetett vele. B. feladatul tűzhetne volna ki magának Clinton' esontalkotmányát egy szép előadásnak hűsös részével felruházni.

B. az első könyv' elhagyásával munkája' többi részeinek talán más tant találhatott volna, mint a' millyenben az íratott; az első könyv, mint már megjegyzők, vizsgálatukkal 's okoskodásokkal teljes tulajdonkép, 's a' reflexiónak e' tónja az egész műven keresztül vitetik, kárára az elfogúltlanul elbeszélő, 's az esemény' menetéhez szorosan tapadó stylenek. Athen' történetírójának vagy Görögországénak, — mert B. nem állapodik meg ama' városnál — valóban sok akadálylyal kelle küszködni 's némelly kísértésektől óvakodnia; az elsőre nézve ő tudja 's hiszi, hogy a' görög történetnek, nevezetesen a' persaháborúknak 's a' t. nagy részét közönségesen ismerteknek feltételezhetné; úgy de a' már ismeretést, tudvalót újra elbeszélni igen terhes; majd az olvasó' előleges tárgyismerete hiányzik, 's akkor rögtön elbeszéltetik, majd az olvasó némi önkénnyel arra támaszkodva mellőzi az igen gyakran ismételtet, vagy az általánosan ismert lettdolgoknak sajátos reflexiók által igyekszik újdonsági ingert, kecsét adni. Azonban a' történetről tudósítások részint már bevégzett classici formában meg vannak — egy Herodot', Thukydides' munkájában; — a' korunkbeli történetíró az anyagra nézve egészen tőlök függvén nem remélheti meghaladhatni őket a' formában; vagy kénytelen a' lettdolgok' száraz kivonatát adni, vagy a' szavakat 's forrásokat tudatni. Első esetben előadása az élénkségre nézve felette távol esik a' régi történetíróktól, másodikban, minthogy különféle forrásokból, mint Herodot', Thukydides, Xenophon, Diodor, Pausanias, Plutarch 's a' t. merít, tarka, harmoniatlan színt ölt magára, 's így a' korunkbeli historicus újra kísértetbe hozatik némelly mindenre kiterjedő reflexiók által a' tónnak bizonyos egyformaságát irányozni 's magát felhozott hitelességein, mellyektől az anyag miatt függnie kell, az azokon gyakorolt critica miatt némileg megboszulni. A' reflexio 's critica' tónja igen vastagon mutatkozik B.' egész művén át — de meg kell vallani — épen ebben van a' könyvnek nagy bece is. A' sok beleszótt erkölcsi, aesthetici, lélektani 's kivált politicai tartalmú reflexiók 's jegyzetek, valódi kínos benne 's mindég élénkítik az olvasó' érdekét, azok a' műnek sajátos érdemet kölcsönöznek, mihez a' szerzőnek az athenei néphez igen láthatólag

simuló hajlandósága is járul, mely népnek dicső 's fényes tulajdonait a' legékebben festi, melynek erényeitől 's nagy tetteitől harcban 's művészetben lelkesítetik 's hibáit élénk bévvel mentegeti, noha status-szerkezetök' hiányait 's gyarlóságait 's erkölceik' aljasságát sem feledkeznek megróni; az edinburghi bíráló e' fényes 's nagylelkűsre fogékony, de egyszer'smind szenvedélyes 's izgékony nép iránti túlzott gyengédséggel, kedvezéssel vádolja őt, 's nevezetesen igen túlzottnak 's helytelennek találja az ostracismusnak részinti védelmezését, de megismeri, mikép a' pártatlanság az egészben kitünő, 's az atheni intézetek' fejtegetésében mutatkozó részrehajlásnak könnyűded színezete mellett is egy Mitfordnak (kivel B. folytonosan ellenkezik jegyzeteiben) 's Mitfordnál jelesb férfiaknak régi Athen' emlékére homályt vető számos próbatételeik menthetik a' bírót, ha itt ott ügyvédi tűztől elragadtatik is. Legérdekesbeknek mondhatni azon cikkekelyeket, melyekben a' legnagyobb fontosságú statusférjfiak 's hősök rajzoltatnak, kikben az atheni nép' szelleme mintegy, Jassanként fejlődve kialakula 's személyesüle — a' bölcs 's igazságos Solon; az okos 's *adakozó* Pisistratus *tyrann*; a' nagy talentomú, ármányos, vitéz Miltiades; az aristocraticus, de szigorúlag igazságos 's nyíltszívű Aristides; a' hazafiságtól lángholó, demokratikus, eszközei' választásában nem hamarkodó, de törekvésében egyszerű Themistokles; a' tábor nevelte, harczos, oligarchicus gondolkozású, de a' népet leereszkedés 's adakozással megvakító 's hódító Cimon; a' műtapintattal, legfinomabb aristokrata' jeles 's izlésteljes tulajdonaival, 's a' legbuzgóbb nepember' nagylelkű gondolkozásával 's érett politician' mély belátásával felruházott olymposi Perikles; — ezek 's mások nagy szemléletiséggel 's finom psychologióval 's characteristicával hozatnak előnkbe 's az egyéni görög mellett az általános emberire szerencsés tapintattal figyelmeztünk bennök. Illy karakterek' kitüntetése által B.' előadása mindég mintegy új emelkedést nyer. A' persa háborúk' egész történetét nagy élénkséggel beszéli el 's az athenieknek ítélteik az itt valóban őket illető babér. Szép 's helyes itt többek közt B.' nézete Leonidas' feláldozásáról a' spartaiakkal a' Thermopylákna: „Az emberiség' morális érzeménye, úgy mond, mellyet mint önfeláldozás' példáját jogszerűleg a' legnemesb tanúlmányokhoz számít, mi által természetünk képezethetik 's javitathatik, Leonidas' nevét méltán halhatlanítá. E' férjfiú' erényét lehetlen kétségbe hozni, a' rendszer' bölcsességét azonban, melynek becsületére 's dicsére vólt, okkal vitathatjuk. Kétséges valljon halála használt-e valóban honának, mint élete használhatott volna. A' thermopylai hősöknek megkülönböztetett becsületekre vált, hogy engedelmeskedve a' törvényeknek, haltak; 's a' marathoniaknak, hogy életben

maradtak 's meggyervén a' berontott ellen' táborát, hazájokat megszabadíták. 'S amaz ütközetek e' kétszeres karakterének bebizonyulását későbbben Platáánál látjuk, mi szerint valamennyi szövetséges görögök közt a' Spartaiak rettegtek leginkább a' thermopylai hősoktól 's az atheneiek legkevésbé a' marathoni megfutamlóktól."

Athen' történetéhez, statusát illetőleg, melly kitünőbb szellemi nagysága, mint jelentősége miatt az emberiség' történetében, tartozik természetesen a' literaturának, philosophia 's társas életnek tekintetbe vétele is. Utóbiról e' két jelen kötetben még mi érdekes sem mondatott, azonban Bulvernek nem kerülhet sok fáradságba, előmunkák után, mint p. o. Böckhé, legérdekesbet közleni erről. A' philosophia azon időszakban, mellyre a' két kötet terjed, Athenben még nem jött teljes virágzásba; Anaxagoras-t mint utolsó philosophot említi. Egyébiránt B. a' philosophia' kezdeményeit Thales-től elszámolja — nem kielégítőleg ugyan annak, ki már arról Ritternél, Schleiermacher, Hegelnél megfjtéseket talált. Összes rendszerek' kiemeltebb előadása 's mélytánylata, mennyire azokat ismerjük, nagyon távol esnek efféle könyv' céljától. A' szerző ellenben a' görög, főleg az atticai költészet' kifejlésére igen sok fáradságot 's több gazdag tartalmú jeles fejezeteket fordított. Beléereszkedik a' drama' kezdeményeinek nyomozásába is, hol azonban az angoly bírálótól a' dythirambusnak csak futólagos említése miatt megrovatik. Aeschilus' 's Sophokles' traegodiaiknak fejtegetése, mint szinte a' két egymáshoz hasonló, nagy költő' characteristicája szerfelett gazdag finom 's szép szemléletésekben; ítéletei a' két tragicus felett a' rólok eddig mondottak' legjelesbjéhez tartoznak, 's a' még Schlegel' felolvasásaiban mondott mellett is újak 's érdekesek. A' történetírónak valóban teljes joga volt e' szellemi részt előadásába szőni 's a' mellett időzni, minthogy épen az atheneieknél az ünnepek 's szellemi éldeleték dicsőségök' nagy részét tevék, 's mint Thukydidesnek egy beszédében mondatik, ők az ünnepnapokat munka- 's szolgálatnapok gyanánt tekinték.

Vannak német tudományos munkák, mellyek B.' atheni történetében felhozott egyes tárgyokról — vallásról 's mythológiáról, földleírás, — kortudomány, — törvényalkotás, 's financia, — philosophiáról 's költészettről. — alaposabb 's terjedtebb tanulságot adnak — de nem egy könnyen nevezhetünk munkát, melly mindenből a' legérdekesbet annyi csinál, ízléssel, olly fényes előadásban 's olly szabad szellemmel közlené. A' könyv nem is a' szoros értelemben vett tudósoknak iratott; azinkább egy fogékony, vegyes közönségnek készült felolvasásokból áll, — 's afféle mű két-

séggül nagyobb tömegben találta Angoly-, mint Németországban. Németországban nagyobb hézag van a tudósok osztálya 's a műveltséget igényzők', de a szilárdabb ismereteket nélkülözők', 's ezek megszerzését elrestellők' tömege közt; Angolországban a tudományos pályán futók nem tévednek annyira a mélységben 's magasságban, mint a németek; de náluk sokkal nagyobb tömeg is nélkülezi a pusztán henye mulatságot olvasást — mi részint a gyakorlati élénkségnek, részint az angoly nép' nagyobb jólétének következtése.

Második új műve Bulwernek *Maltravers Ernest* című regény, mellyet „a nagy német népnek, gondolkodók 's bírálókból álló nemzetnek“ ajánla — olly magasztalások, mellyek fenemlített nézeteinkkel összeütkeznek. E' regény az eddigi kötetekben még nincs bevégezve; a' szerző így szól végül: „itt végződik e' munka' első része, melly úgy fejeztetik be, mint mi a' regényben ritka ugyan, de az emberi életben igen megszokott, a' jóknak bukásával 's az elvetleneknek győzelmével; — Maltravers Ernest magányos vándor, világúnt, a' körülményektől gátolt, 's hasznos, dicséretes nagyravágásának pályáján levert, csüggedt — elvonult, barátlan, büskomoly — Lumley Ferrers (a' regény' ármányosa) szerencsés, magasra emelkedett, kinek mosoly az élet — az európai nemzetek' legbüszkébbjeinek 's talán legbölcsebbjeinek tanácsába befolyást gyakorló — az önzésnek 's könnyelműségnek kemény stoicismusába burkolt, ki nem csak a' fájdalommal dacolt, sőt az öntudatot is elhallgattatá. Ha a' hátralevő érdekli az olvasót, ha többet kívánna tudni az e' történet' folyamában előfordult különféle karakterekről nem sokára kielégíthetendi vágyát, 's kiegészítve veendő, szerző' véleménye szerint, az *emberi élet'* philosophiájának *hű vázlatát*.“

Szerző ez utolsó szavakban kijelelte könyve' tartalmát 's célját; de eléri-e e' célt, minthogy a' munka még befejezetlen, kellőleg motivált ítéletet nem hozhatunk; nézetünkkel csak az eddigelé kifejlődött egyes karaktereknek fontolgatására, a' felhozott életnézetek' 's helyzetek' kimondására kell szorítkoznunk.

A' könyv egy tizenhét éves, fiatal, gazdag 's szép tulajdonú angolyinak, Maltravers Ernestnek, kiről czímezetik, értelmi, erkölcsi 's politicalai képzéstörténetét foglalja magában. A' regény rövid tartalmát átfutván minthogy benne maga Maltravers Ernest a' legtöbbször előforduló személy, őt inkább nézhetni a' regény' hőségnek mint *Pelhamot B.* illy czímű regényében, mivel Pelham mellett Glaville érdeket gerjeszt 's nagyobb hatást gyakorol a' gyengédebb érzésekre. A' gyanú 's állítás, melly Pelham' megjelenténél

hallatszott, mi szerint B. e' karakterben önmagát festette, Maltravers' megjelenténél is újra előfordult; — *helyes* vagy *helytelen oknál* fogva a' gyanú az új könyvnel azért keletkezhetnék, mi szerint ott Maltravers' nagyreményű irónak rajzoltatik, lelki tulajdonainak kifejléséről, tanulmányainak menetéről kimerítő előadás, — kimerítőbb mint a' felületes 's napmagasságú új meg új, meglepő eseményeket fürkésző olvasónak kedves volna, tétetik; mikép az író' tapasztalásai, bántalmi 's a' rajta elkövetett méltatlanságok az életből merítve festettek, 's ki B.' életkörülményeibe beavatottabb, regényének hőse 's a' szerző között némi hasonlatosságokat is felfedezhet talán, — arról nincs ítéletünk; azonban bizonyos, hogy, ha B. Pelhamban magát rajzolta, *nem* rajzolja Maltraversben, 's megfordítva, bár, 's ez előttünk legvalószínűbb, mind két karakterben némi önmagán tapasztaltat, érzettet, magáról gondolat közölhetett a' közönséggel, egyéniségének némely egyes vonásait 's hajlamait egész személyességig dolgozhatta, melly részletesen hasonlíthat hozzá a' nélkül, hogy önmaga legyen. Meglehet, B. tréfából a' közönséget, mindenféle alakjához illő öltözetek' 's álarczok' felpróbálása által, saját hiúságának hízelgő 's gyönyörkedtető módon mystificálja, melly esetben neki mindég szabadságában állott magát hőseivel az azonság' vádai ellen a' nyilván meg nem egyező vonásokra hivatkozólág bátorságosítani. A' nagylelkű, jeles, széptehetségű, de a' mellett igen eszes hősnök karakterrajzában, minék semmi szerfeletti éles 's kitűnő bélyege — fő hiány, mikép utazásának négyévi ideje, mi alatt lelkületének csüggednie kell vala némileg, többek közt elhallgatással mellőztetik. Épen az okos, de nemtelen, mondhatni, alacsonylelkű, 's Bulwertől egyébiránt szeretetre méltónak rajzolt Ferrerssel volt négy évi együttléte, igen érdekes feladatúl szolgálhatott volna arra, t. i. mint nyere Ferrers befolyást Ernestre, melly hatásokat gyakorolt ez az utóbbi' lelkületére, mint menekvők ismét Ernest e' befolyástól — de mind e' helyett csak azt tudjuk meg, mint válnak-e egymástól Nápolyban 's át nem látjuk, mint tűrhették egymást olly sokáig?

Maltraversnek mint irónak érdekes ellenképe Cesarini olasz költő, ki a' lánegész-korban száz meg száz költőnek nem csak Olasz, — sőt, mint Bulwer mondja, Angoly, — 's véleményünk szerint Németországban is tükörül szolgálhat. Mely igazság fekszik abban, mi szerint a' túlérzelgős ifjonzat, ki szinte valamennyi embernél jobbnak, tisztábbnak 's előkelőbbnek tartván magát, alacsony tolvajcsinre vetemül, beteges gyávaságra 's féltékenységre daczos szemtelenséggé változik 's az érzelgős ábrándozó megőrül.

A' nyomor' 's bűn' lakában tisztán 's ártatlanul felnevelkedett *Alice*-t, Maltravers' kedvesét (psychologi valószínűség-e ez?) kinek elméje, mondhatnók, egy tabula rasa, ki-be Maltravers a' műveltség' karakterét igyekszik oltani, nagyérdemű feladatnak kell tekintenünk; B. azonban, fájdalom! azt szokása szerint csak könnyedén átfutotta; genesis helyett csak eredményről értesít. Egyébiránt a' két szerelmes' együttléte a' legszebb helyzetek' egyike. *Alice*' későbbi nyomora igen szemszuro' színekkel festetett.

A' londoni jelenetek, politicali ármányok, társas élet 's több effélék mesterileg rajzoltattak; különféle anyagokróli reflexiók sem hiányzanak a' könyvből; de haramia — gyilkos megrohánási 's több efféle szerelmeket kínzó jelenetek is bőszéghen találatnak. Befejező itéletet csak akkor hozhatni, ha a' regény bevégeztetett.

Blätter zur Kunde der Literatur des Ausl. (Nro 113—114. 1837) után.

Fekete Soma.

R É G I S É G T A N .

1. *Handbuch der germanischen Alterthumskunde* von Dr. Gustav KLEMM, königl. sächsisch. Bibliothekar u. s. w.. Mit 23 Tafeln in Steindruck. Dresden 1836. Walthersche Hofbuchhandlung, XXVI. u. 488 S. Ára 3 for. 45 kr. p. p.

2. *Böhmens heidnische Opferplätze, Gräber und Alterthümer* von Dr. Mathias KALINA von Jäthenstein, beeideten Landesadvokaten u. s. w. Mit 35 Steindrucktafeln. Aus den Abhandlungen der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Prag, 1836. XIV. u. 252 S. Ára 3 for. p. p.

Németországban már több századokon keresztül foglalkoztak óságok' gyűjtésével, megkísértették a' találtaknak magyarázását, de biztos eredményekre mind eddig sem jöhettek nem lévén alkalmas gyűjtemények, mellyek az egybevetést, hasonlításat lehetővé tették volna. Mert egészen más tekintet alá jön Éjszak-Európa, mint Olaszhon' vagy Görögország' classicus földjei, itt minden egyes találmány' vizsgálása credménydús, némileg biztos történeti alappal is bír, amott csak a' felfedezett óságok' özszveségéből lehet egy történeti igazságot kikövetkeztetni.

Mellyik népnek tulajdonai a' talált óságok? milly vala annak kiterjedése, tartóssága, műveltségi állása? közlekedése

más népekkel? E' kérdések' felfejtését várnók az óságvizsgálóktól, ott, hol az írott emlékek megszűnnek, vagy tsak homályos gyanítgatásokat engednek meg. Talán egykor meglesznek fejtve e' kérdések. De minden esetre csak a' régi temetőkből. Biztatják ugyan magokat a' vizsgálók, hogy a' történetírók' rejtélyes hagyományikból is megfoghatnak felelni ama' kérdésekre: azonban törekvésik' hiúságát elegendőleg tanúsítja a' tömérdek munka, mi eddig napvilágot látott, 's a' célhoz közelébb még sem segített. Keleti Németországot illetőleg e' részeken hullámzott népek' zavara, nyugotit illetőleg pedig a' római befolyás nehezítik a' vizsgálódást,

Ha bár a' germán temetők ismeretében reménnyel kecsgetető előlépések tétettek is, a' céltól még távol vagyunk. Egy oldalról az éjszaki óságbúvárok állanak gazdag gyűjteményikkel. Az ő körülményik sokkal szerencsésbek a' Németekénél, nekik csak egy előkort kell elvალasztaniok a' mesés kortól, mellyből hagyományok, rúnairások, pénzek, sőt históriai czélzások is szóllanak hozzájuk. Ők nem magyarázhatják temetőiket másoknak, mint csak germánoknak, 's általános fürkészeteiknek hitelt kell adnunk, bár milyen nehéz legyen is némellykor meggyőződnünk. Más oldalról állanak n' szláv óságbúvárok nevezetesen Csehországban. Ezeknek már kényesebb helyzetük van, minthogy országaik' népessége a' historiaelőtti idők alatt kétség alatt van. A' szláv népeknek mindinkább ébredező önérzetök minden hagyományokat, mellyek országaikban napfényre jönnek, örömet sajátjaikká kívánna tenni. Legtöbb szláv óságbúvároknak, közöttök a' legújabbnak Schaffariknak törekedésük oda megyen ki: történeti emlékekből megmutatni, miként Németország azon tartományinak, mellyek szláv népességgel bírtak, vagy ma is bírnak, mint Cseh-, Morva-, Szászországok', Silézia', Lusatia', Meklenburg', Pomeránia' törzsnépei szláv eredetűek voltak, 's máig is azok. E' vitát csak az óságméret döntheti el. De ez eddigelé bizonytalan, egyes darabok a' vizsgálók hajlandósága, önkénye szerint majd germán, majd szláv, majd római emlékek ismertetnek. A' rómaid ugyan könnyebb megkülönböztetni, mint a' szlávot a' germántól.

Valjon a' Németországban talált temetők germán avagy szláv eredetűek - e? ezen kérdés megfejtéséből szükségképen következendek a' többiek, u. m. a' különféle népek kiterjedési, tartóssági, műveltség állási, közlekedési viszonyaik.

Eddigi gyűjtemények bizonyítják, miként a' historia emlékezete óta Európában többé nem használt, vagy nem is ismert eszközök épen úgy lehetnek a' csendes tenger' szigetein, vagy Amerikában a' 17-ik században élt vad népekéi — vagy Skandinavia' törzsnépei — mások ismét lehetnek egyaránt római, germán vagy szláv emlékek. Csak egy kilátás

marad tehát historiai érdekek' kielégítésére: egybevetésük a' különböző temetők' alapjának 's alkotának — a' bennök talált óságokkal együtt, vagy egybe hasonlításuk a' különböző tartományrészekben felnyitott temetőkről, teljes és hiteles le nyomásokkal kísért tudósításoknak. Számtalan példák által csalhatatlanul meg van mutatva, miként alak- és alkotásban egészen különböző sírnemek léteznek. Egy nemű sírokhán hasonló az alak, az alkotás, ásvány-nem, készítmód, a' bennök talált óságok' haszonvehetősége, 's ezekben alig lehet tévedésnek helye.

Keleti Németországban előforduló nevezetesebb sírnemek következők:

1. Az úgy nevezett *Hünsírok* (Hünengräber) nagy kőrakások, oldalfalaikban nagy kőoszlopokkal és fedélkövekkel, némellyek csak egy kőrakásból állanak oldalfalaikban nagy lapos kövekkel, földhalom nélkül (Steinküsten oder Steinhäuser) némellyek hosszú, nem igen magas földhalmokat képeznek, mellyeknek szélei nagy kőoszlopokkal vagynak berakva, 's egyik végén, nagy széles, rendszeren számra négy fedélkövekkel beállítva (Hünengräber). Találatnak éjszaki Németonban, Németalföldön egész éjszaki Franciaországig, az egész skandinávi éjszakon és Britanniában. Ezekben fedeztetnek fel a' híres kő — kiváltképen tűzkő — eszközök, jelesül kőszörült buzogányok, vert késeknek mindennemű fajai, goromba készületű urnákban, 's mellettök találkoznak még emberi csontvázak is. E' sírok ismételten előkorbelieknek tartatnak.

2. *Teke-alatú sírok*: gömbölyeg emelkedés, legtisztábban gömbölyeg teke' alakjában mutatkoznak, 25 láb központi magasságuk, külsőleg semmi kőrakások sem láthatók, legfeljebb széleik kővel kirakvák a' sírárok' oltalmául, 's kívülről földdel vagy mohval borítvák. Állanak pedig vagy földből (Erdkegel) vagy kőből (Steinkegel). A' sír' tartalma vagy annak kellő közepén kövek közzé rakva, vagy egyik végén lapos kövek közzé rejtve taláztatik, nagyobb sírokhán gyakran több boltozatok vagynak egymás mellett, mellyek földhányás által egy tekebe összekapcsolvák. Némellyekben tűzhezük 's égett ember-csontokkal teli urnák, másokhán, nevezetesen a' nagyobb sírokhán, emberi csontvázak kivájott faderekakban elnyújtóztatva taláztatnak. Az urnák vagy nagyok, egyszerű ugyan, de nemes formákra ámbár durván dolgozvak, hasadékaik kövecses homok vegyületet árúlnak el, égetésök sárga-barnás, — vagy kicsinyek, csinosabb alakúak fekete színűek, 's csillogó fővényvel elegyítettek. Az eszközöket leginkább bronzból, nem ritkán aranyból készülvék, ezüst soha sem vétetett észre, vas nagyon ritkán, gyanta gyakorta. Ezen sírokhán sajátjok azon bronzból készült hajító fegyver,

melly framea, Streitmeissel, Celt, Paalstaf, 's a' t. nevek alatt isméretes, tovább a' szerszámokon 's czifrázatokon uralkodó tekervényes - fonások, rövid két élű kardok, rövid török, szép kések 's gyűrűk, mind bronzból, legszebb jóféle rozsdával fedvék, a' gyűrűk néha aranyak. Római ósággokkal szembeszökő hasonlatosság fekszik szemünk előtt. Az illy nemű sírok is mint a' hünsírok mind azon tartományokban elterjedtek, hol german népek tanyáztak, vagy ma is laknak, az éjszaki óságbúvárok Gerinomoknak nem ok nélkül tulajdonítják azokat.

3. *Több dombocskákból álló öszves temetők*, mellyekben, kivált kerületükön köröskörül kövek közzé csinálva százként találtak az urnák. Ezek nagyobb mesterséggel vagynak készülve, mint a' tekealakú sírbeliek, de alakjuk nincs olly nemes, fenekük felé igen hegyesek, rendin túl hasasak, 's alacsonyak, szájuk igen is tág kis fülekkel 's gombokkal ellátvák, gyakran benyomott éles szegletet képező több sor pontokkal ékesítvék, mellyek kerék alakú fogas csökzettel vagynak nyomva, barnára égetvék, helyel közel barnás fekete színre enyvvvel bevonvák, kitűnő csillám-fövény nélküliek. Uralkodó érczem bennök *vas*, miből a' hosszú, öszvenyomott kardok, széles lándzsák, kések 's paizsok készítvék, ezüst ékszer gyakran vétetik észre, arany még nem tapasztaltott, bronz ritka, tarka üvegekből klárisok 's gombok gyakoriak, az urnák jó állapotban maradtak meg, jóféle rozda általában hiányzik, a' tekesírokban találtató sajátos eszközök, azoknak czifrázásai teljesen hibáznak. Bennök minden isméretes, holott a' tekesírok' tartalma egészen különbözik a' jelen világtól. Nem lehet másoknak tartani e' sírokat, mint vendusokénak, mint a' nép tartja, kivált ha olly jelek jönnek elő, mellyek határozottan jelelik az időkort, mellyben szláv népek tanyáztak éjszaki Németországban. Illy nemű sírok olly német tartományokban vétettek észre, mellyeket hajdan szlávok laktak.

Nem tagadhatni ugyan, mi szerint több formák, 's ismertető jelek is találkoznak, hanem az elsoroltak uralkodók éjszaki Németországban is. Ennyi tapasztalás alapnak addig meddig elegendő. Még több tapasztalatok — 's eredményekre juthatni, ha a' sírok terv- 's tudomány szerint nyittatnának fel. Példányul e' részben megemlítenődök B. Hammerstein - Ecquord' sírfelnyitásróli tudósításai a' hannoverai kerületi levéltárban; Dorow is helyes útát követett; Büsching inkább az óságot írja le, mint a' felnyitást adja elő. Nem ohajthatjuk eléggé, hogy illy felnyitásoknál a' legszigorúbb pontosság tartassék meg.

Főképen kelet-éjszaki Németország érdekeltetik a' régi világ' óságai vizsgálatánál. Itt kell keresni a' hasonlatosságot

a' skandináviai tisztán germán-éjszakkal, itt honoltak történetek szerint szláv népségek, innen kezdve kelet felé fényes sikerrel folytathatni az ethnographiai vizsgáldást. Kősírok, 's tekesírok itt számosan találtak, 's építések — 's tartalomokra nézve tökéletesen megegyeznek a' Skandináviában 's nyugoti Németországban létezőkkel, hová Szlávok soha sem hatottak. Ide járúl még, hogy itt vendus temetők (Vindenkirchhöfe) jönnek napvilágra, mellyek Skandaviában 's nyugoti Németországban egészen hiányzanak.

Ez előzmények után immár helyes álláspontot nyertünk az előttünk fekvő munka' megítélésére:

1. *Klemms Handbuch der germanischen Alterthums-kunde.* — Hálás elismerést érdemel szerzőnek fáradsága, mi szerint a' temérdek elszórt anyagokat rendbe szedte, 's a' literaturának mint rendszeres tudományt hemutatta. Azt azonban előre is kénytelenek vagyunk kijelenteni, mi szerint egyes tárgyakat illetőleg mély kültő-nyomozásokra nem találunk. Nem tagadhatni ellenben, hogy a' szerző szenvedély nélkül nyugodtan lát munkához, 's mindenben illendő mértéket tud tartani. *A' Germánok' élete a' különféle kerületekben csak a' temető óságokban* világosítatik meg. Ezek nem csak velejét teszik a' munkának, hanem a' többi vizsgáldásokkal is sokképen öszve vagynak szöve. 'S ugyan ezért főképen oda fordítandjuk figyelmünket, mint tárgyalja szerző a' temető - óságokat.

Fő hiba, mellyet szerző elkövetett, hogy a' „keleti Németországban talált óságokat“ mind Germanoknak tulajdonítja, jelesül „az urnákat“, mit a' Szlávok más oldalról ismét mindent magoknak tulajdonítanak. Felhordott példák, 's idézetek mutatják ugyan, hogy a' szerző megtekintette a' közelében látható óságokat: ámde sehol sem kívántatik nagyobb vigyázat, mint épen közép Németországban, hol nem csak igen sok szláv emlékek, de mivel népvándorlások e' tájon gyakoriak valának, még mások is számosan találtak. Állítmánya mellett felhozott okai csupán belsők, jelesül Gallicziában épen annyi óságoknak kellene találkoznia, ha a' szlávoknak részök volna a' talált óságokban, továbbá a' szlávok nem voltak a' németekkel soha tartós békeben, hogy annyi óságokat hagyhattak volna magok után. Ez okok semmit sem nyomnak. Az elsőre nézve: Orosz és ausztriai tartományokról e' tekintetben semmit sem tudunk, bennök még kezdeni kell a' nyomozásokat. Másikra: Az csak a' szerző' véleménye, melly többektől sikerrel ostromoltatott. Bíráló' véleménye szerint a' brandenburgi Markokban, Lusacziában, Siléziában, Thüringia egy részében talált óságok' nagy tömege, jelesül az urnák szláv eredetűek. Nevezetesen a' berlini nagy gyűjtemény igen sok szláv emléket bír, minthogy

darabjai nagyon eltérnek a' skandinavi, rajnai, 's németalföldi gyűjteményektől, 's általában keveset mutathat fel olylyat, millyenek tiszta germán bélyeget viselnek.

Másik hibája Klemmnek, mi szerint a' német óságok között nem térszen különböztetést. Mint keleten a' *szlávoktól*, úgy nyugoton a' *rómaiaktól* kellett volna külön választani, 's ha ez a' különbség előtte elég fontosnak nem látszott, *németfelföldi*, *németalföldi* 's *középnémetre* kell vala külön választania.

Németfelföldnek p. o. Würtembergnek ósági nagyon is sajátosak, ha más körülményben nem is abban mi szerint többnyire *vasból* állanak, mi az éjszaki germán óságoknál egészen idegen ércz nem. 'S épen ez egyik lényeges bélyeg, mi szerint a' germán emlékeket megismerhetni, mint-hogy keletejszaki Németországban a' szláv sírokban jön elő vas, délnyugoti Németországban pedig a' germán óságok közzé tartozni látszik; az érczcel együtt különböző azoknak alakjok 's készületek is. Minden esetre nagy vigyázatra 's lélekisméretes megválasztásra intenek illy jelenetek, ha mindjárt itélni utánnok nem akarnánk is.

Ezen általános megjegyzések után könnyebb lessz egyeseket megítélni. Általános tartalma néhány szakaszok után a' VI-ik szakaszban tárgyalja a' szerző Németország' köveit, 's érczeit. Illy nemű vizsgálatoknál nem az a' kérdés: Németországban találtatott e valamely ércz? hanem egyedül az: milly nemű sírban találtatott az? mert minden magában talált egyes darabnál lehet tévedés. Tisztán germán-sírnak tarthatni az eddigiek után, mellyek tiszta teke alakot viselnek, 's terhelő kövektől szabadok. Illy sírokban északi Németországban és Skandinaviában köz tudomás szerint igen gyakran talátnak arany eszközök, p. o. gyűrűk, Skandinaviában arany karpereczek is jönnek elő, 's a' kopenhági gyűjtemény bírja a' Monkoeban talált arany urnát. Ezenkívül mindég csak bronz talátnak, körülbelöl 85—90 réz, 's 10—15 czinvegyület. Tiszta rezet vagy tiszta czint eddigelé nem fedeztek fel. Éjszak-keleti Németországban a' tekesírokból ezüst aligha jött napvilágra, habár Skandinaviában „a' *pogánység' újabb korából*“ gvéren tűnik is elő. Ellenben a' bálti tenger' tartományiban a' *vend temetőkben* nem ritkán talátnak ezüst tők, 's melykapcsok. Pomeraniában úgy látszólag a' *vendus népesség'* idejéből, *arab ékszerek* ezüsthől fedeztettek fel, mire a' Berlinben őrzött találmány elég tanulságul szolgál. Szintén illy bizonytalan állítás, hogy a' *vas* Németországban ismeretes és használt volt. Déli Németországban ugyan sűrűn fordul elő, éjszaki Németországban is a' *vend temetőkben*, miről a' berlini gyűjtemény eléggé meggyőz, de bajos volna bebizonyítani, hogy

tekesírből vétetett volna valamikor vas, jöllehet némely darabok igen rozsdások, 's a' tekesírok eszközeihez hasonlítanak. Ide járul az is, hogy még kérdés alatt van, vajjon Németország' ó régi lakói a' *kovácsolással* ismeretesek voltak-e? Minden bronz eszközeik öntöttek, 's — Pomeraniától Hasiaig — *öntőhelyek* számosan fedeztettek fel, mellyek mellett kész eszközök, 's még öntetlen érczészta heverték. Hogy a' kővel borított hünsírokban vas jó elő, kétségbe hozatik az éjszaki 's németalföldi bűvároktól, Mecklenburgban azonban gyakori 's elég bizonyos tudósítások ellenzöt bizonyítanak. E' lett dolgokból kiviláglik, milly kényes dolog légyen az érczekről, azoknak készületekről 's a' t., csak általában értekezni.

A' 33—37. szakaszokban értekezik a' szerző a' sírokról, 's azok felosztásáról. Itt nem látunk olly éles elkülönözést, minő már most is lehetett volna. Hogy a' sírokat termés kövekkel körül állítani közönséges szokás lett volna, meg nem engedhetjük, minthogy épen annyi tekesír van kőkerítés nélkül, kivált északi Németországban, mint azzal. Első fajnak említi a' *hünsírokat*, 's ezek közzé csak a' *kőépületeket* számítja, holott *kőoszlopokon álló földhalom*, mellynek csak egyik vége vagyon nagy fedélkövekkel takarva, sokkal több taláztatik, mint úgy nevezett *kőrakás*, *kőépület*, tartalom pedig mind kettőben ugyan az. A' *tekesírokat* felosztja ollyakra, mellyek halott égetés' nyomait mutatják (Brandhügel) 's ollyakra, mellyekben csak eltemetve vagynak a' testek. (Grabhügel). Ezen bélyegvonal azonban bizonytalan. Mert vagyon sir, mellyben a' főhalott megégetetlen, apróbb csont maradványok, a' család' többi tagjai pedig urnákban mellékelve szemlélhetők. Hogy az utóbbiakban vas eszközök találkoznak, 's ez által az előbbiektől (Brandhügel) különböznek, csak délnyugoti Németországra alkalmazható

Érdemet szerzett magának a' szerző annak megmutatásával, mi szerint a' fegyver, melly Angliában *Celt*, Skandinaviában *Paalstaf*, Németországban *Streitmeissel*, *Abhäutemesser*, *Hobel* 's a' t. neveket viselt — olly eszközök' sorába tartozék, mellyek germán sírokat bélyegeznek. E' fegyvernemek' felvilágításával nyernek nagyobb világot Tacitus hagyományi „Germaniában“, 's lehetővé lessz a' sírhalmok' idő szerinti meghatározása. A' *framea* szó eredetét legegyszerűbbnek találjuk ezen szótól *fram* (porro, ulterius) innen *framea telum missile*.

Sajnálandó, hogy a' szerző a' *czifrázatokra* kevés vagy semmi figyelemmel nem volt. Pedig ezek olly fontosak, különösen az urnákon, hogy ha kellőleg fel fognak ismertetni, sok esetekben elhatározó ítélet' alapját teendhetik.

Szerző sok emléket germának tart, mi pedig hogy az legyen, meg nem mutatható. Abbeli véleménye is, „mi szerint a' szlávok jobbadán égetetlenül temették halottaikat, semmi adatokkal sem támogatható. Nézetünk szerint jobban tette volna a' szerző, ha munkáját nem „germanische Alterthumskunde“ hanem „vorchristliche“ czímmel nevezi, részint, mivel a' germán emlékek' elkülönözése a' többiektől, kivált a' szlávoktól, millyek pedig feles számmal vagynak, legalább még eddig nem eszközölhető, részint mivel sok emlékek csak a' német földben találtakali egybevetés által nyerendnek fontosságot. Ezért bukkanunk a' szerzőnél sok olyanra, mi kétséget támaszt. Például az 50. lapon, hol az *ollókat* német emlékeknek ollja.

Hogy az *ékszerek* mind római készítmények légyenek, nem hihető, részint azért, mivel a' Germánok nem állottak olly élénk kereskedési öszveköttetésben a' Rómaiakkal, mi szerint olly nagy számú ékszerek tőlök kerülését feltehetnők, részint, mivel a' fegyvereket magok készítették, mit a' szerző is megismér, minthogy több öntőműhelyek fedeztetek fel, fegyvereik pedig olly csinos készülütiek, hogy ebbeli ügyességükről itélve hihetőnek látjuk ékszereiknek magok által lett készítésöket. Ezt erősíti a' fegyvereken 's ékszereken szemlélhető *czifrázatok'* ugyanazonsága.

Ennyi elég legyen e' munkáról, melly minden esetre további rendszeres vizsgálódásra fenékkövíül szolgálhat.

2. *Böhmens heidnische Opferplätze, Gräber und Alterthümer von Kalina von Jäthenstein.* Klemm' nézeteivel épen homlokegyenest ellenkezőleg, jelen munka szerzője nem csak Cseh — hanem keleti Németország' minden emlékeit — meddig t. i. Szlávok honoltak, Szlávoknak tulajdonítja, 's e' nézetet egy erre szánt szakaszban (211—249. l.) igyekszik okokkal támogatni. Fő okát veszi a' történet-írásból, ez azonban arra, hogy a' Szlávok tennék Németország' törzsnépét, nagyon is homályos 's hiányos, legfeljebb is a' régi népek' neveiről, 's lakhelyeiről, 's nem a' temetők' alakjáról, tartalmáról, 's eredetéről beszéll. Ugyan ezért a' történetből kevés bizonyosságot vehetni a' temetők mellett, hanem inkább ezeknek kellene a' történetírást pótolniok. Új adatokat nem hoz fel a' szerző. Az eddigi bizonyítványok' feldolgozásánál „historiai hithez“ folyamodik. Mi tiszteljük ugyan azt, de a' síremlékeknek oklevelei magok a' sírok 's nem homályos írásbeli hagyományok a' népekről, mellyeknek saját lehetnek. Egyes sírfelnyitások mellett fő erősségül hozza fel a' szerző, miként azon helyek a' história' emlékezete óta Szlávok' lakhelyei valának; ezen nézet a' Szász-egyesület' jelenéseiben is gyakran kimondatott. Ez azonban legfeljebb is

csak arra szolgálhat megmutatásul, hogy az érdeklött helyek a' historiai adatot megelőző közelébbi időkben szláv népeséggel bírtak.

A' munkát teszik Csehországban tett sírfelnyitások' leírásai, mellyekkel a' szerző több évek' során által foglalkozott. Alapnézeteihez képest csak nem mindegyik felnyitás mellett megmutatni törekszik, mi szerint a' kérdéses hely történetileg hebizonyítható idők óta Szlávok' lakhelye volt. E'ként a' könyv' nagyobb részét városok' és faluk' topographiai ismertetései töltik be: mi Csehország' történetében ugyan fontos lehet, de Németország' régi 's közönséges történetírása — 's a' temető-óságok' ismertetére nézve kevés érdekekkel bír.

A' germánelőtti temetők' felnyitásai között egy nevezetes sem találkozik; a' síroknak alakjuk — 's építésökre épen semmi figyelem sincs fordítva. Ellenkezőleg a' legtöbb felfedezések egyenes földön tétettek, 's azok is csak urnacserepek. Csak nem minden köremetszett táblák czifrázott urna töredekek' lenyomásait mutatják. Jelen könyvnek ennyiben és csak ennyiben áll érdeme. Akkor is, ha az urnacserepek' elvesznek, a' szerző' táblái pótolni fogják a' fogyatkozást. Sajnálandó más reszről, hogy egyéb talált eszközökről lenyomások nem közöltetnek. — Ezeket követték Csehország' mindennemű óságai, sok sírokban főképen vas eszköz találtatott, p. o. Nettovitz mellett, azonban ezeknek lenyomásai is hibáznak. Pedig ez nagy fontosságu volna felvilágosítására azon kérdésnek, vajjon Csehországban dolgoztak e vasból mint Württembergben a' germán' időkben, vagy az már Szlávok' sajátja.

Különös szakaszban (173. l.) értekezik a' szerző a' frameáról, vagy bronz-vívóvésőről (Streitmeissel). Ezt is a' Szlávoknak tulajdonítja, holott bizonyos az, miként eddigelé — kivéven az egyenként találtakat — csak tekesírokból 's csak germán' földön ásatott. Egyébiránt szerző azon eszökt, melly sok sírokban nyellel együtt fedezetett fel, mi nyilván fegyver voltára mutat — gyalu-, vagy bélyegvasnak tartja, 's teljességgel meg nem foghatja, hogy az fegyver lehetne. Pedig minden gyűjteménynek megtekintéséből megtetszik, miként az sokkal veszélyesebb fegyver volt mint a' tekesírokban talált többi fegyver, mint dárda, vagy nyilvessző, sőt kard is. Szerző is azon különös hibába esik, mellybe a' múlt században Rhode és Arnkel, t. i. a' megholtnak foglalkozását a' mellette talált szerszámokból gyanítgatja. E' szerint a' tekesírok' idejében nagyon elterjedett volt az asztalosság, mert a' framea, (Hobel) épen olly sűrűn jön elő, sőt sűrűbben, mint olló, kés, ár, 's a' t. Ide járul még, mi szerint a' sírok, mellyekben framea található, a' kitünőbbek közzé

tartoznak. — Mit a' frameáról mondtunk, azaz arany sarkokra is illik, a' mellyek hasonlóül tekesírokban fedeztetnek fel, 's mellyekről a' szerző szintén különös szakaszban értekezik. Csehországban is találtattak. — Ezen szerszámokból 's a' germán - előtti időbeli kőfegyverekből minden esetre azt lehetne következtetni, hogy a' *Szlávok előtt germán népség lakta Csehországot.*

LISCH után (Jahrb. für wissenschaft. Kritik Nro 49—51. I. 1837).

B. T.

BIBLIOGRAPHIA.

69. GESCHICHTE *des Gil-Blas von Santillana*, illustrirt mit sechshundert ganz feinen Holzstichen, *Dennig, Finck et Comp.* 1839. Velinp. Lexiconform. 20 ivnyi füzetekben, mellyek' ára egyenként 1 for. 23 kr. e. p. — Ezen pompás munkát, mind a' szép nyomtatás és papiros, mind a' számos képek, mellyek sok szeszéllyel dolgozván, igen ajánlatossá teszik Le Sage' barátinak.

70. ALLGEMEINE *Naturgeschichte für alle Stände*, von Professor OKEN. Stuttgart, *Hoffmann.* 70d. szállitmány: 1839. Ára 19 kr. e. p. Képek ehhez, 54-dik száll. Ára egyenként 1 for. 19 kr. e. p. — Oken a' legegésb 's világosb áttekintést, a' specialitások' feletle nagy gazdagságával köti össze, Mennél inkább nevedeknek ezek, az újabb időkben, annál szükségeseb az eligazodás' átható tekintete, 's ebben Oken mester. Egy természetvizsgáló sem képes annyira mint ő a' laikusokat felgerjeszteni 's a' természet' studiumára lelkesíteni, mingyárt magasságokra vezetvén őket, honnan meglepő tekinetet éldehetnek.

71. ALTE GEOGRAPHIE, *beleuchtet durch Geschichte, Sitten, Sagen der Völker und mit vergleichenden Beziehungen auf die neuere Landes- und Völkerkunde.* Zur Belehrung und Unterhaltung für alle Stände und zum Gebrauche für höhere Lehranstalten von Ludwig GEORGII. Mit einer Übersetzung des Ptolemaeus als Anhang. Erste Abtheilung. Asia, Afrika. Stuttgart. *Schweizerbart* 1839. gr. 8.

Ezen munka' eszméjét igen szerencsésnek kell mondanunk. Igazán véve az az, melly Ritter' földtanának alapul szolgál, az új földleírásból átvéve a' régi földleírásra. Ha már az új földleírás is, melly az előttünk közelebb fekvő dolgokról szól, türehtetlen száraz, hanemha históriai 's ethnographiai képek által elevenítették, mennyivel inkább ugy van ez a' régi földleírásra nézve, melly bennünket egy még nagy részt kevésbé esmeretes földre vezet. De nem csak az kívántatik itt meg, hogy az olvasó' figyelme olly eszközök által lelánczoltassék, hanem különösen a' geographiai tudomány helyesb 's mélyebb felfogása, ha a' tartományt mindég úgy tekintjük, mint a' népek' szülőtteföldjét, mint tetteik' játékszinét, mint melly lelkök 's életöktől át van hatva. — Lényegesen a' régi írókhoz tartotta magát a' szerző, 's át vette tőlök mit szeretetreméltó közlésmesterségökben beszélnek minden egyes tartományról, minden egyes városról. Ide soroztatnak aztán nevezetes férfiakra 's eseményekre emlékezősek, mythicus tárgyak, népmondák, jellemes erkölcsönások és anecdoták, mint azokat a' régiek, p. o. már maga Strabo is olly sok előszeretettel közölték. Különbféle régi írók' tudósításai ugyan azon helyről összeállítatnak. Megjegyztetik továbbá, miként találták azokat újabb utazók, mi csoda régiségeket kaphatni még ott 's a' t. Így ezen munka mint hasznos, tanúságteljes 's egyszer'smind mulattató olvasmány, teljes joggal ajánlható. —

72. C. A. BÖTTIGERS *kleine Schriften archäologischen und antiquarischen Inhalts*, gesammelt und herausgegeben von JULIUS SCILLING. Erster Band, mit 6 Kupfertafeln (29 3/4 Bögen). 2. Band mit 7 Kpft. (24 B.) 3. Band mit 4 Kpft. (31 1/4 B.) Dresden und Leipzig, Arnold. 1837—1838. gr. 8. Ára 13 for. e. p. — A' boldogult Böttiger sok rágalmaknak vala kitéve. Ha voltak némi gyengeségei, azok egészen ártatlanok valának, mellyeket e' felett soknemű érdemek haladának felül. A' romanticusok gúnyolák a' régiek eránti enthusiasmusát. Igaztalanul. Azon férfúnak, ki mondhatlan szorgalommal gyűjtött a' régiek' életéről 's erkölceiről tudósításokat össze 's általa régiségi esmereteinket lényegesen bővítette, nem lehet rosz néven venni, ha studiumainak tárgya eránt némi előszeretettel viseltetett. Szemére hányták micrologiáját. Igaztalanul. A' régiek' rendszerinti életéről, az ő háziságokról, öltözetjokről, házi eszközeikről, szokásaikról, játékaikról és munkáikról felvilágosítások, nem olly megvetendők, mint millyeknek azokat némeltyek tartatni akarják. A' régiségtannak mindent magában kell foglalnia, 's a' régiek' szellemét és izlését, ezen csekélységéig követnie. Fáradtságos 's bizonyosan nem olly háladatos munka, mint az antik életnek és szellemnek nagybani felfogása, de épen az-
1840. IX. 27

ért teljes elemzésre méltó. Böttiger becsületesen dolgozott, 's gyakrabban használtatott mint dicsértetett. De ezen lett-dolog több mint dicséret. — A' szóban lévő gyűjtemény, számlálhatlan értekezéseket, folyóiratokból, zsebkönyvekből 's a' t. gyűjtött apró 's igen apró töredékeket, és esmertetéseket foglal magában. Elöláll Böttiger' minden munkáinak 's elszórt értekezéseinek lajstroma, mely nem kevesebb mint 70 nagy 8-adr. lapot foglal el. Az itt közlött válogatmány illeti 1) a' görög és római mythológiát; 2) az ő szinpadi dolgait; 3) régiségi tréfákat; 4) a' művészet' történetét, theoriáját és technicáját; 5) a' régiség' egyes műdarabjainak criticáját 's magyarázatát; 6) a' régiek' élete 's erkölcesinek esmeretét; 7) különbnemű tárgyakat. Böttiger' éles ítéletei a' régi mythologia' és művészet' sok egyességeiről, p. o. Mar-syasról, a' furiákról, a' köszörülő' híres szobráról 's a' t. hecsöket meg fogják tartani, 's az archaeologusok' legjobb stúdiumai mellé soroltatni. Mi illeti a' régiek' privat életéről vizsgáladásokat, azokban Böttiger minden megelőzőit túlhaladja. Sabinája a' maga nemében ritka remekmű, 's az itt közlött számtalan sok apró értekezés is az ő bámulatos fürkésző és gyűjtő szorgalmát tanusítják, 's valóban igen érdekes eredményeket nyujtanak. A' sok közt vegyük p. o. azt mit ő a' római konyháról, az öltözetről, a' nyilvános játékokról, a' szemfényvesztőkről, a' bikaviadalokról 's a' t. mond. Alig tudta valaha magának egy tudós az antik életet olly részletesen jelenvalósítani mint Böttiger. Csak a' kár, hogy ő mindent csak egyes töredékekben nyujt. A' 3d. rész' 129d. lapján panaszkodik, hogy még nem létez egy ókori technologia 's a' régiek' minden mechanikai művészségeinek 's mester-ségeinek áttekintése, 's ő maga ki azt legjobban irhatá vala, semmi rendszeres áttekintését nem adá az egész antik életnek, hanem csak mindég ismét egyes értekezéseket, különbféle tárgyokról, mellyek azonban olly dúsfoglatatuk, hogy azokért hálával tartozunk. — A' régi literáriai pletykaságok' kedvellői, mellyeket most a' hagyományok 's mindennemű levelezések által ismét felelevenítenek, mulatságot találандnak azon tudósításban, miként adatott elő Schlegel' Jonja Weimarban 's milly részrehajló censor vala Goethe. (1. rész 329 l.). Ez azon egyetlen értekezés az egész gyűjteményben, melly az ő világ' illuszióját megzavarja 's azt az újak' literáriai pajtáskodó' világába visszavezeti. Böttiger recenseálta a' Jon' előadását, 's Goethe a' legnagyobbal fenyegetődött, t. i. az ő elbocsátásával, ha a' recensio kinyomatnék. Itt ki van azt nyomtatva, de épen olly kevéssé érdekel mint maga az Jon.

73. *Geschichte der französischen Revolution in 1789—1814.* Aus dem französischen des Herrn F. A. MIGNET, Staats-

rath, Archivar und Mitglied des Instituts. Nach der 6-ten verm. und verb. Original-Ausgabe von Dr. E. Burckhardt. 2 Bde mit 25 Stahlstichen, Paris, Didot; Leipzig, Weber. 1835—36. gr. S. Ára 4 for. 30 kr. e. p. — *Dasselbe*. Aus dem franz. von Dr. H. Elsner. Stuttgart, Scheible. 1835. 37 1/2 B. gr. 8. Ára 60 rézképpel 5 for. 15 kr. e. p. — *Dasselbe*, nach der 5-ten Original-Ausgabe, übersetzt vom Aug. Schäfer. Manheim, 1835—36. Hoff. gr. 12-o. Ára 1 for. 8 kr. e. p. — Mignet' munkája a' legjelesb mi mind eddig a' francia forradalomról iratott 's az elrendelés és az öszveho-nyolt tárgybani eligazodásra nézve historiai remekmű. Azon rövidség, melly mind e' mellett is tökéletes áttekintést nyújt, azon philosophiai világosság és nyugalom, ott hol az esemé-nyek viharlépésekkel haladnak, azon históriai fővezértekin- tet, mellyel Mignet rajzol, eleven ellenzetben állnak honfiai- nak naponként vásottahhá süllyedő emlékirási stylusával, 's innen kétszeresen becsületére válik. Burckhardt' fordításának aczélmetiszetei az Analyse du Moniteur' jeles vignetteinek utá- nozásai, mellyeket Napoleon a' consulates' idejében kiadatott 's mellyek már sokszor utánoztattak nagyobb formában. —

76. ANNUAIRE pour l'an 1838, présenté au roi par le bureau des longitudes, suivi d'une Notice sur le tonnerre; par M. ARAGO. — Paris, 632 l. 18-adr. Ezen nagy jelessé- gű évkönyv' ezen évi kötetének nagy becsét ad Arago' érde- kes értekezése a' menykőről. Ezen szerény czím alatt, a' híres tudós, igen szép 's teljes munkát nyújt, mellyben azon esmeretek, mellyeket mind eddig a' tudomány magának gyűjt- hetett a' menykő' természetéről 's szüleményeiről, minden részleteikkel benne foglaltatnak. Számlálhatlan lettdolgokat gyűjtött egybe, különbféle fejezetek alá sorolva, olly mód- dal, hogy a' kérdés minden pontjára a' legnagyobb lehető világ háruljon. — Ezen értekezés' rendeltetése a' tudomány' népszerűsítése 's ha nem fejtí is meg azon nehéz feladatot, mellyet a' menykő' számlálhatlan tüneményei nyújtanak, leg- alább minden tanúpontot — mellyek a' vizsgálódásokat köny- nyíthetik — nagy világossággal fejtí ki, 's a' legalkalmasb móddal sorolja azokat a' következtetésekre, hogy az ok fel- fedeztethessék. Azon tartózkodást, mellyel Arago ur él a' tu- dományos kérdések' eldöntésében, csak csudálni lehet; nyel- ve soha sem pedant sem követelő; inkább olvasóival láttatik tanulni, mint theoriáit 's nézeteit tolni azokra. Mindenütt erő- sen harczolván az előítéletekkel, mellyekre utjában akad, nem rejti el a' tudomány' tehetlenségét a' természet' csudái' legnagyobb részének kimagyarázásában. Soha sem él nevé- nek tekintetével vissza, bár melly nagy legyen is az, 's azon esmeretek, mellyeket nyújt, annál könnyebben benyomód- nak az emlékező tehetségbe, mivel azok, lettdolgokból ered-

nek 's világos és könnyen megfogható okoskodásokból folynak. A' menykőröli esmertetése kétségkívül sokat teend, a' hiú félelmek', veszedelmes babonák' 's még elég közönségesen elterjedt tévelygések' elosztására. Nem tagadja ő a' menykő által okozott eseményeket; de megmutatja, hogy nem gyakoribbak azok, mint más sokféle okokból eredtek, mellyekkel pedig mindennap daczolunk, legkisebb félelem nélkül. Bölcs tanácsokat ad ő, 's kifejti a' tudomány által nyújtott megelőző eszközöket. Szép 's követésre méltó példa ez, melylyet egyike időkörünk legelső tudósainak nyújt, ki ritka haszonkeresetlenséggel igyekszik kettőztetni a' bureau des longitudes' évkönyvének becsét, 's így a' legszerényebb könyvtárokat is a' legnagyobb értékű tudós értekezésekhez juttatni.

75. *L'ART d'observer en géologie*; par A. D. de LA BÈCHE; traduit de l'anglais par H. de COLLENO. — Paris, 1838. In 8. — Ezen munka' szerzője népszerűsíteni akará a' geologiai tudományt, minden által érthetővé akarván tenni a' figyelet' mesterségének, a' tudományos haladás' ezen hatalmas eszközének elemeit. Ugy véli ő, hogy a' figyelet nem kíván mely esmereteket 's hogy minden ember, ön módja szerint, vihet követ az épülethez, mely annál sebesebben felemelkedhetik, mennél több a' dolgozók' száma. Ezek' szaporitása a' szerző' célja, midőn előadja, miként kelljen a' legesekélyebb sétalást is a' tudomány' hasznára fordítani. Kijeleli ő azon pontokat, mellyek különösen szükségesek annak megalapítására, 's előadja a' legegyszerűbb módokat, mellyek által a' földek' természetének, azok helyzetének 's az őket megkülönböztető főfő különösségeknek esmeretére lehet jutni. Nyomról nyomra követi ő a' földtan' kedvellőjét, minden excursióiban, 's minden szükséges utasításokkal ellátja őt, hogy vizsgálódásit egy érdekes részlet se kerülje ki. A' textusba iktatott rajzok még nagyobb világosságot adnak ezen munkának, mely mind azok' vezére leend, kik a' geológiával akarnak foglalkozni 's mely hatalmasan elő fogja ezen tudományt mozdítani, nagy számu jó figyelők', 's anyagok' és lettdolgok' jó gyűjtőinek szerzése által. Minden tudományok közt talán ez azon egy, mellynek haladása leginkább függ a' figyelettől, mely annak némi tekintetben egyetlen egy vezére.

76. *SOIXANTE fables nouvelles*. (Hatvan új mese, négyeskben, metszetekkel, egy az utóvilághoz intézett ódával); MOLLEVAUT, az institut' tagja által. Paris. 1839. 18-adr. Mollevaut ur igen szerencsés talentommal használja a' négyeseket 's ritka fokú világosság és tömörség jeleli ki e' felett azokat. Nem mondhatni azonban, hogy mind általjában szerencsések volnának négyesei, mivel csaknem lehetetlen mindég négy versbe szórítani valamely elmés eredeti leczkét, mese

formában; de legnagyobb része azoknak ékes tömötséggel bír, melly mind a' vers' harmoniájával, mind az erkölcsi tanítás' elmés fordulatával összhangzásban van. Mutatványul álljanak itt ezek:

La Mort et son Ministre.

La Mort voulut choisir un ministre excellent:
Peste, Fièvre, Asthme et Goutte arrivent d'un pas lent:
Non, dit la Mort, il faut à ma riche espérance,
Pour Ministre — *l'Intempérance.*

'La Fatuité.

Dame Fatuité devienne grosse d'enfant;
Son front rayonne d'espérance:
„l' aurai donc des soutiens, mon coeur est triomphant!“
Elle accoucha de *l'Ignorance.*

Le Lièvre et la Tortue.

Pari de course est fait entre Lièvre et Tortue;
Le Lièvre attend, ricane et puis broute et s'endort;
Mais la Tortue avance, et gagnant sans effort,
Lui dit: „Fameux coureur! la vanité nous tue.“

77. HISTOIRE *du règne de Louis XVI.* etc. (XVId. Lajos, uralkodásának története, azon évek alatt, midőn a' francia forradalmat megelőzni vagy igazgatni lehetett volna); Droz József, a' francia academia' tagja által. — Paris, 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. e. p. — Maga nemében jeles, és érdekes olvasmányu munka, de a' melly azt mit kítűz magának, nem teljesíti. Az elkövetett hibákat igen eles elmével kimutatja ugyan, de azt nem mondja meg, miként lehetett volna azokat kikerülni 'S valljon lehetett volna a' legnagyobb zseni is képes ezt eszközölni? Nem XVId. Lajos' uralkodásában, hanem a' megelőző nralkodásokban, XIVd. Lajos' despotismusában, a' regent' rendetlenségeiben, XVd. Lajos romlottságában kell igaz okait keresni azon forradalomnak, mellynek a' szerencsétlen XVId. Lajos lön ártatlan áldozata. Az események' menetelében olly lánczolat van, melly ellen az akaratnak semmi hatalma nincsen. Valamely political helyezet, a' megelőző körülmények' eredménye, mellyeket akarjuk nem akarjuk el kell fogadnunk. Ritka tünemények a' nagy zsenik, kik időkorokat megkapni 's azon teljesen uralkodni képesek; 's azok is, kiket a' história felmutat, ezen hatalmat a' szabadság' költségén gyakorolták. Egyébiránt Droz ur nagy részrehajlatlansággal 's szigorúsággal tart szemlét, azon

kor' nevezetesb férfiain. Jelesen festi Lafayette-t 's egy igaz és szellemdús szót mond róla, így szólván: legnagyobb hibája vala néki, hogy soha sem tudta jól megkülönböztetni a monarchiát a' republicától, 's hogy a' Francziákat mindég americanaiak gyanánt vette. Méltó dicsérettel említ némelyeket, 's különösen Mourier-t, Malouet-et, Lally-Tollendal-t, Clermont-Tonnerre-t kik a' forradalom' első napjaiban, törvényhozó eszméket mutattak be a' nemzetnek, mellyekhez ez közeledett, midőn hosszú viharok után, megmenekedvén az anarchia' dühétől 's a' despotismus' jármától, ismét a' szabadságot keresé. Valóban dicsőség így túlhaladni kortársait 's mérséklettség' tanácsait ajánlani, mellyek a' szerencsétlenség' leczkéit eltávoloztathaták vala. Mi különbség lett volna Franciaország' 's Europa' sorsa közt, ha amaz 1789-ben felvilágosodott 's kevésbé kalandos lett 's ezen férfiak' nézeteit elfogadta volna, kiknek bölcseségét 's világos eszméit a' pártoskodások velök megvettették! —

A. B. P.

FRANCZIA ACADEMIA' ÜLÉSEI JUNIUSBAN.

Az academiát többnemű választások foglalatoskodtatják. Turpin helyébe a földmívelési osztály, gróf GASPARIINT, egykori ministert, a' selyembogar' tenyésztés 's eperjfa'-mívelésről vizsgáladásiról esmeretes férfit választá tagul. Versenyháza Payen volt. — Robiquet helyébe lépett REGNAULT, professor a' bányásziskolánál, egy még ifju de az aetherképződés 's a' testek' specificus nehézségéről nyomozásai által hírt nyert chemicus. Úgy nevezett szabad tagjává az academiának, — melly hely még a' régi időkből ered 's melyet többnyire nagy rangú férfiak töltöttek be, — generalis Rogniat helyébe Pelletier választatott, a' chinin' felfedezője, 's levelező tagul, a' földírás- és hajózástudományban, a' hires kapitány PARRY. Versenyháza voltak: Demidoff, Koztzeue, Wrangel, Franklin, Gaultier, Owen, kapitány Bérard és Dumont d'Urville, ki két expeditiót vezérlett a' polaris tartományokba.

A' legérdekesh közlések' egyike, Brogniart Adolf' tudósítása volt PAYEN' értekezéséről, mely a' növényi szövet' chemiai szerkezetéről szól. Kijő ebből, hogy Payennek sikerült egy eredeti szövet' megmutatása, minden növényben, még pedig minden seregben 's életműben, mellynek ő *Cellulose* nevet adott, mely chemiai tekintetben úgy áll mint a' keményítő, 's mintegy csontvázát teszi minden plántának. Az academia azt határozá, hogy ezen értekezés, melly által a' növény-physiologia' 's életműves chemiának legfontosb kérdésére világ derül, a' külföldi tudósok' értekezésinek gyűjteményébe vétessék fel.

MENOTTI', a' savon hydrofuge' (újonnan) feltalálója, több elhoefi gyárosok' bizonyágtételeit küldötte át az academiának, mellyeknél fogva az ő szappanja tökéletes vízáthatlanokká teszi a' gyapjuszöveteket, annélkül hogy azok' lágyságát elvesze, vagy kedvetlen szagot adjon azoknak. — Báró SÉGUIER egy electromagneticus erő által hajtott 's Pattenson által New-Yorkban készített gépelet mutatott be. — GASPARIINI egy írást intézett az academiához, melly szerint a' köznép Nápolyország' több tájékain, mint mondják, azt a' megjegyzést tette, hogy ha valamely helyen nagy mennyiségű cziperke (Champignon) terem, azon helyen, mindég közel oda, fekete, öszveálló, szabálytalan testek talátnak, mellyeket a' köznép champignon-köveknek nevez. Gasparini sok illy helyeket megvizsgált 's úgy találta, hogy ezen testek szarvasgombák, mellyek néha rendkívüli, gyakran egy 6—7 esztendős gyermeknyi nagyságra megnőnek, mellyekből az academiának példányokat küldött. — LARTIGUE, corvette-kapitány, vizsgálódásokat adott át a' folyvásti szelfolyamok' okairól. — BRÉCQUET egy thermetrographe-ot mutatott be, olly hőmérőt, melly tulajdon mechanismusnál fogva, a' légmérseketet, a' nap' minden órájában magától megjegyzi, mellynek ára azonban fájdalom szörnyü nagy, 1500 frank. — DUMAS, azon küldöttség' nevében, melly Selligue' világító gázát a' királyi könyvnyomtató műhelyben, 's Batignolles-ban megnézte 's a' gázt közelebből megvizsgálta, felette kedvező és dicsérő tudó itást adott Selligue' emlékirásáról, — LAIGNEL egy új műszert mutatott be, a' vízfolyam' sebességének meghatározására, mind a' felülegen, mind a' mélységben. — Professor DELARIVE Genevaból, egy új sorát küldé be, a' módszere szerint meganyozott tárgyaknak; Professor MANTEUCCI Ravennából a' zsihasztó rájáróli figyeleteit közlé; RIVIÈRE vizsgálódásit az átmencteli képezetekről a' Vendéban. DONNÉ módszerének leírását adá a' világképek' nyomás általi sokszorosításáról. BECQUEREL, munkájának: „*Traité experimental de l'Electri-*

cité et de magnetisme“ 5d. és 6d. darabját nyujta be, egy pompás atlással. A' bordeaux-i tudományok' academiája igen érdekes értekezéseket közölt, a' világosság általi magnetisálásról, prof. Abriától, 's a' Gascogne' földtanáról. — ARAGO a' galvanoplastica' szüleményeit mutatá bé, melyeket bizonyos Boquillon készített Párisban. PONTÉCOULANT, a' hét fő planeta' ellipticai elemeiben történő százasos változásokról szólott. *Duvernoy*, második részét olvasá fel értekezésének a' Crustacéak' lehellő életműveinek hasonlító anatomijáról. DUHAMEL a' hűrrezgésekről 's PELTIER a' jégeső' okairól szóltak.

COUERBE új vizsgálódásokat nyujtott be az agyvelő chemiai öszvetételeiről, melyekre, mint látszik Fremy ugyan azon tárgyról dolgozata nyujtott alkalmat; Couerbe közönsegesen véve Vauquelinnel megegyez. — GUERIN jelenté az academiának, hogy a' belőlrei kancsalságot már négyszer gyógyítá meg a' szemizmok' átmetszése által. Előadása szerint az általa követett bánásmód valamiben különbözik a Difenbachétól, de eredményeiben hátrább is van egy kissé a' berlini orvostól, ki az academiának jelenté, hogy már 218 kancsalt operált; végre LEROY D'ETIOLLES négy új esetet közöl az academiával, melyekben maga a' természet vivé végbe a' hólyagkövek' szétmorzsolását.

Bezárólag az academia Double' véleményadására, 9000 frankot osztott ki felbuzditásul, a' monthyonféle alapítványból, következő munkák' irói között: 1) Dr. Valleix-nek, az újszülöttek' nyavalyáinak leírásáért, 2) dr. Fourcaultnak azt megmutatásáért, hogy a' testpárolgás' elnyomása, a' gyuladásos nyavalyák' oka, 3) Duvalnak a' löcslábróli értekezéseért, és 4) dr. Fusternek ezen munkájaért: a' nyavalyák Franciaországban az évszakoktól függések szerént. — Tisztelettel említetttek Serrurier' és Rousseau' értekezéseik a' légutak' nyavalyáiról, — valamint dr. Thibert' kísérletei is a' pathologiai boncztanbóli tárgyakat gipszben 's színezve utánozni. — Sajnálkozva hallá egyébkint az academia, hogy dr. Tabarié kéntelen vala több esetben sikerdús kísérleteit, az öszvenyomott levegő gyógyszerkénti alkalmazásáról, abbaszakasztani.

V O L T A I R E

1838-ban FRANCZIAORSZÁGBAN.

Az úgy nevezett ferneyi patriarkha; ki, bár a' legnagyobb materialista volt, egyházat építettett illy felirással: Deo erexit Voltaire, különböző időben különbözőkép ítéltett meg Franciaországban, a' mint t. i. egyik párt erősebb vagy gyengébb volt, majd szenvedélyes elragadtatással, majd közgyűléssel 's ábránddal. A' mult század' divat-philosophiájának, melly jobbadán Voltairétől és az encyclopaedistáktul származott, ideje elmúlt, 's most más encyclopaedia, az Encyclopédie du XIX siècle van napirenden; 's mond ama felett ítéletet. Kemény és helyes a' mit abban Chasles Voltaire' francia jelleméről és a' francia irodalmáról mond.

„Voltaire csudaember volt. A' francia jellemében alapon a' látni, láttatni ohajtás, és a' képzelgetési vágy. Ezen tehetséget Voltaire rendkívüli mértékben bírta. Ez kiviláglik lelke' elragadó élénkségibül, melly csak hamar átlátá; hogy az emberi kedély' lealacsonyíttatására és hemocskolására azon kétértelmű szer használtatott, miszerint minden rossz szenvedélyt felkeltettek; és hozzá csábító hangon szóltak; 's az akkori általános tévelygés' szükségének hízelkedtek, sőt czirógatták és vele szerelembe estek. Akár mihez fogott Voltaire, akármi nemben; folyó vagy kötött beszédben irt, lett legyen dolga igaz vagy költött; tárgya tisztességes vagy nem, ő mindég teljes fényben, teljes világban áll. Kezében a' nyelv' hihetlen világossággal bír; benne minden könnyű, keresetlen, erős, merész és uralkodásra vágyó; szóval egészen francia.“

Vizsgáljuk Voltaire-t először mint költőt, mert legkorábban mint azt tüntette ki magát, még pedig a' hőskölteményben. Malerieu azt mondta: „A' francziák nem bírnak hőskölteményi hajlammal.“ Voltaire ezt tetteleg akarta meghazudolni; de ezen tette, épen az ellenkezőt bizonyította be. A' Henrias nem hősköltemény, nem hősi versezet, mert ez alatt még mindég költői nagy teremést értünk. Midőn Voltaire azt írta, még igen fiatal volt, és azt lehetett hinni, mikép később érettebb korában magányos mély gondol-

kozás után elegendő ereje lett volna jobb tervet készíteni, és költeményében öszhangzást, és valódi embereket állítani elő. De a' dolog épen másként áll. Élte' bármely szakában még költőitlenebb lett volna a' Henrias, mert későbbed még vígszerűbb, szakadozottabb, czivakodóbb, megvetőbb és a' mellett félénkebb lecdett. Ifju korában hitetlensége még csak motoszka (caprice) volt, ragyogó és eredményre sovárgó, és alá vala képzelődésinek rendelve; melly lassan lassan meghült és minden emelkedésre szárnyaszegettnek érze magát. A' hőskölteménynek lényegileg vallásos alapja van, 's ezenkívül kitartó, ünnepélyes, erkölcsös lelkesedésre van szüksége, mitől hájt és erőt nyert. A' hősi költő minde- nek felett kell hogy vallásos legyen.

A' Henriasban mint Voltaire' minden művében az anyagi utáni törekvés mindenütt szembeszökőleg kitűnik. Hideg elvont allegóriái, mellyeket a' pogányságbul kölcsönöz, 's mellyek mint annak korcsai állnak művében, eléggé bizonyítják, hogy ő a' keresztyénység' istenchez nem képes felemelkedni. Jön ugyan a' Henriasban keresztyén szónoklat és szószeki böngészet elő, de az még kiállhatlanabb mint a' pogányság. Ki tarthatná hazafíui felemelkedését öszintének? Már maga a' szaggatott beszéd gyanussá teszi, mert olly helyeken a' vers egymást éri, még sem foly egymásbul. Ha ezen rövid, szaggatott verseket olvassuk, azt kell hinnünk bucsújáráson vagyunk, hol szépen énekelnek, virágokatszór- nak, de még is senkinek esze sincs ottan, és minden aj- kon titkos mosolygás ül. Ha méltányos volna, sok éretlent lehetne olcsárolni Voltaire' ezen fiatalkori művében: a' sok apró cseprő cselekvényt, hibás rendezést, a' gyenge vagy természetlen, legtöbbynire tulzó jellemeket. E' kora 's éret- len költemény csak ígéret, hogy jövendőben jobbat írand, ígéret, mellyet Voltaire becsületesen meg is tartott. Sajnál- hatni különösen, hogy e' költeményben majd minden vallá- sos érzemény hiányzik; mi által a' Henrias egyes szépségei' legmúltóbb kötelekít vesztí el. Ki nem örült a' Henrias' szá- mos kitünő jellemrajzán, színviselő, meleg elbeszélésén, ragyogó leírásain, sőt a' hit' titkai feletti szép helyeken is? De végre ezen egyes részek mellett nem igen érzi magát jól az ember, mert az egész jéghidegen hagyja az érze- ményt.

Az összefüggés' és belső rugók' hiányán, melly csak hézagot hagy maga után, senki sem fog csudálkozni, ki Vol- taire' másik hőskölteményét olvasta, hol a' gúny, a' szakad- dás' ez örök kűtfeje, uralkodva áll elő, és a' Henriasban a' szent, egység, és szeretet iránt színlett tisztelet' helyét merészen foglalja el.

Mi itt *la Pucelle*-t értjük, Voltaire' legtökéleteseb szívkiömlését. Mivel ezen költemény nem úgy iratott, hogy valaha világot lásson, szerző legkisebb erőtetést sem tett magán, hanem tartózkodás nélkül átadá magát gyűlölséges, kaczer, szabadszemlésködő szeszélyinek, mint szinte az ég' és föld', nagy' és kicsiny', barát' és ellenség', sőt önmaga megvetésének is. Voltaire nem bír Ariosto' bájával és teljével, ki semmit nem gyűlöl és mindent hisz, és érzéki kaczer alakjaira mesterkétlen, mégis kifogyhatlan életet nyomott. Voltaire ellenben szétdarabol, tép és szaggat minden gyöngédedet és tisztát. Néha ugyan előjön a' báj ezen iszonyu természetlenséget jóvá tenni; de e' végre nem bír egyébbel mint sekély, mindég tréfálózó philosophiával, melly igaznak, hamisnak egyiránt ellensége, 's az okosat képtelennel vegyíti. Bár eleinte csudálkozik rajta a' jámbor olvasó, de továbbad haraggal és undorral fordul el tőle. Embergyűlölés és istentagadás él, szól, és cselekszik benne minden alakban, és az olvasó' kedélyét zordon, határozatlan, és reménytelen létbe süllyeszti, melly végül szinte kínos lesz. Alig tartóztathatja meg az ember magát az egész emberi természet' megutálásától, midőn látja, hogy Voltaire' kitünő lelke — pedig a' lélek az istenség' kifolyása — milly diadalmasan rohan a' kétség' örvényibe, és miért? azért hogy magát és olvasóit meggyőzze, mikép az ember semmi jobb-ra nem született. Nem sok fáradságban kerül kitalálni, miért nincs Voltaire' hőskölteményében nagyság, miért irta például a' *Guerre de Genève* és *poème de Fontenoy* töredéket. Szíve ki volt halva az ideal', csudálatos' és végetlen' érzése előtt; és mi lehet a' költészet érzemény nélkül?

Mint tragicus költő is Voltaire philosophiai studium' szüleménye. Philosophiája mindég meghaladja költészetét, mert azon korszak, mi szerint prosclytákat csináljon, feljül mul minden fogalmat, minden szenvedélyt. Bár először Corneille-t és Racine-t követte, de őt soká e' két ember nem elégithette ki, mert Racine csak indítani akart, Corneille pedig okoskodott; egyik sem gondolt arra, hogy a' költészetet dogmatisálásra használja, mi által mind kettő csak indítani, megragadni akart. Mindkettő birt benső érzékekkel a' szeretet, barátság és istenben való hit iránt. Voltaire pedig dühös skepticus volt, és skepticismusát hirdette; ő semmihez sem ragaszkodott, sem physice, sem anyagilag, sem erkölcsileg; idegen volt előtte a' valódi hazafiság, élő barátság, sőt a' méltó philosophusi állás és tartás is; gyakran egész tüzrel rímelgetett az érzésről, melly előtte ismételten volt. Korában, az élénkség' és nyugtalanság' azon korában, mindenhol értelmi szenvedély uralkodott. Voltaire' virgoncz, lelke, 's körültekintő lelke könnyen simult azon idő' be-

nyomásához, mint levegő simúl a' hanghoz; világossághoz, és szaghoz, és azt magába felveszi, ő a' napi uralkodó eszmékkel táplálta magát és nyomakodott előre, és mivel e' tekintetben kitünő tehetséggel bírt, könnyelműséggel és esélyesapossággal terjesztette azokat. Az egyenlőség, szabadság, és rokonérzelem' elvont elvei, mellyeket a' francia zendülés csakhamar véres művé fordítván, töben rázkódtatatak meg Európát, és e' rázkódtatási előérzete azon kor' legkicsapongóbb, legbőszebb irományinak is, bizonyos titokteljes és megragadó bájot adott. Azért sikerült Voltaire-nek philosophusi közmondatokkal, sőt pusztan szevedélylyel is érdekes drámai szövegeket fonnai, mi korábbi időben több munkában került volna. Innen van, hogy Voltaire drámai hibái, fogyatkozásai és hézagai jobban mozdították elő célját, mintha Corneille' vagy Racine' tehetségével bírt volna. Ekkor az isten, és minden költői tárgy lesülyedt; Franciaországban minden csekélyebb, kisebb, és törpebb lett; mire Voltaire lényegesen munkált, de szenvedett is alatta. Különös méltósággal, mit csak ő tudott, romlást készített minden érzési, fenséges és méltóságosnak. Azért nem nagyon különös, hogy neve korát eltöltötte, és hogy árnyéka miénkbe is hatalmasan átnyul, melly ama' boldogtalan kezdetnek csak szerencsétlen folytatása. Voltaire a' legmerészebb kolompós és zászlóvivő volt; nem volt olly ügyes, jól kifent pallosu hóhér, ki olly sok természetességgel, könnyűséggel és bájjal tudta volna munkáját végezni, és az olly látványok után sóvárgó társaságot mulattatni 's elbájosolni.

Sokan csudálkoznak Voltaire' középszerűségén a' vígjátékban. Nekünk az természetesnek látszik, mert csak érző, és bíra hajló szívből származhatik jó vígjáték, mint szinte majd minden jó vígjátékos búskomor, ha a' szinpadot elhagyja. Molière, Cervantes és mások bizonyítják, hogy jó nézőjátékot csak magas érzelmű ember írhat. Voltaire vígjátékjaiban igen sok a' pityergő, mivel mindenik nem természet, hanem csak torzkép. Az *Enfant prodigue* és az *Ecosaise* melodrama-féle valami, mert már átmenetel a' régi francia izléstül az ujhoz, a' régibb idő' könnyű, kényelmes, tartózkodatlan nevetésétül, mikor még az érzés természetes, egyszerűbb volt, a' mi időnk' zord, sete szomorúságához, melly többé nem tudja mi az isten, mi a' hit, mi az ember, és mi a' társaság?

A' mint sülyedt Voltaire-ral és Voltaire ált az epikai, tragikai és comikai költészet, úgy elvétette az ódat is. Az óda egy csendes, magába vonult kedély' kifejezése, melly egyszerre hatalmasan felemelkedik, és mint fény sugar vilámlik a' borongó égben. Midőn Boileau Namur vára' ostrommal bevételét megénekeli, még az csak nevetéses, de mi-

dön Voltaire lyrai elragadtatás után erőlködik az már szomorú. Minden helynél érezhetni milly szegény és milly által elrejtteni. Élete inkább ragyogó mint fenséges és kitünő, cselekvénye inkább lázos és beteges mint erőteli; vallásos, political és magányos nézeteinek meg kell szegni a' költői emelkedés' szárnyát és érzelmét kiszárítani. Néha, úgy látszik ezt és azt maga is érezi, hogy hiában erőlködik lyrai fellegés után; ő semmi merészhez, gyermekdedhez és egyszerűhez, és a' mellett változatoshoz nem emelkedhetik fel mint az igazi költő, ezért szívét vesztve ügyefogyottságra jut, a' felett cseveg, egy tannal vagy emberrel perel, és ismét repkönyvíró lesz.

Ellenben Voltaire az úgy nevezett philosophi költeményben szerencsés volt, ha ezt általában költeménynek nevezhetni, mert abból benne nincs egyéb mint rim, melly itt Voltairénál is feleslegesnek látszik. Ezen költeményekben világosságot, érzelmet és komolyabb, 's hecsületesebb tudományok iránti hajlandóságot árul el, és ritka leirási tehetséget. Mind ezt feltaláljuk a' *poème de la loi naturelle*, *Desastre de Lisbonne* és *Discours sur l'homme* nevű költeményben. De sem a' költészetben, sem a' philosophiában nem bír azon lélekkel, melly mind azt élni maradóvá teszi. Neki nem volt felemelő szilárd híre, nem volt nemes, maradandó szenvedélye. Lelke ezért csapong mindég az ürességben. Philosophiája egészen Voltaire-féle volt. Azért nincs az egyébiránt olly jeles, olly szép *Contes*-ben egy gondolat, egy érzelem sem, melly magasb értelemben az emberiségre vonatkoznék, mint azoknál történni szokott, kik az emberi természetet jól értik. La Fontaine' egy meséje, Lesage' egy cikke jobban megbatja a' lelket, mint Voltaire' valamennyi elbeszélése. Egész lényét rettenetes ironia foglalja el.

Az úgy nevezett könnyűszerű költészetben Voltaire' lángeseze nagyobb szerencsét tett, mert ezen eleven és változat- teljes nemből nem kellett mélyen magába szállnia; vígan van, egész franczia módra érzi magát. Édesen és bájosan feleli a' mit mondott, azután ismét visszaemlékszik rá, és erőködés nélkül mozgásba jön. Voltaire' poésies légères-je valódi példány e' nemből, és megérdemlik a' tanulatást; mert bennök sok elmesség, kellem és változatosság van, különös literáriai érdemmel bírnak, bennök függetlenség, odaadás és bájos eresztés uralkodik. Ezen költeményekben rejtezik azon varázskulcs, mellynek segédelmével Voltaire felszázadon át földieire, és Francziaországban kívül annyi sok ezerre olly nagy befolyást gyakorlott. Mint ügyes világi szerivel hízeleg, kellemesen nyugtalanít, merészen megmondja a' hibát, meg az igazat; szóval, ő száz meg száz szenvedélyt költ,

és azokat addig tartja mozgásban, míg maga megfáradt; bájos az midőn távolrul és nem egész határozottsággal a' nagy eszmékre, nagy érzelmekre emlékeztet, mert ezen lágyított fénybül édesen ijesztő képet alkot maga és olvasói' könnyelműségének.

A' Poésie legère-n kívül, melly olly közel áll a' folyóbeszédhez mint vershez, Voltaire még a' történetben nevezetes. Itt ugyan sokáig nem érdemel teljes hitelt, de olly nehezen elragadtatható elmével bírván, bizonyos események' előadására és elbeszélésére különösen alkalmas, nem is említvén jeles nyelvét. Az Essai sur les moeurs jobbadán ugyan nagy hazugság, mert tagadja benne a' gondviselést, az istent a' történetben. De mellözve ezen nagy hibát, melly szántszándékos, ezen értekezés egyike a' mult század' legjobb szüleményeinek. Voltaire nagy ügyességgel fejti ki eszméit, és egy egészen hasonlatlan czélu törekvésre emlékeztet t. i. Bossuetéra, ki az emberi dolgok' homályosságából akarta az isteni világosságot nyerni és ugy elterjeszteni. Az értekezés' minden részeiben kitűnik Voltaire' csudálatraméltó, hajlékony ügyesség. Ha javára szolgál, és czélhoz viszi, minden hangot, minden alakot felvesz. Most egész tudatlan-nak, és természetesnek tettei magát, hogy a' legmerészebb eszméket elmondhassa; majd kétkedik ott, hol csaknem egészen meg van győződve; máskor hitet, erős meggyőződést színel ott hol kétkedik, vagy tiszteletet az iránt, a' mit le akar rontani. Sok ravasz, ügyes, szellemdús van benne, de semmi való. Ó derék, körmönfont ügyvéd, kinek minden esz-köz jó, és ki valamennyit mesterileg tudja használni. A' ki meg akarja tanulni mint kell a' francziáknál a' nagyot földre huzni, mint kell a' közvéleményben megbuktatni, és a' felfordulás' estvéjeig magának nyugtot szerezni, annak Voltaire mellözhetlen példány. Hogy magának a' nyugtot biztosítsa, és magát a' megtámadások ellen óalmazza, a' végre számtalan eszközzel birt. Ez értekezésben gyakran méltányosság, engedékenység, és nagyság mutatkozik a' romboló lélek ellenében, melly kevés gondolkozás után belőle tüstént kitetszik. A' legszemtelenebb megtámadásokban rend szerint nagy illedék uralkodik, és a' baj épen az által lesz még rosszabb. Sokszor azt várja az olvasó, hogy Voltaire a' dicsőséget, erényt tagadni vagy épen pelengérré akarja állítani. Épen az ellenkező! ő annak hathatósan pártját fogja. Jeanne d'Arc-ru! csillogva beszél, mi ezen felül a' mi hihetlen, szivébül látszik származni. Így az értekezésbül világosan kitetszik, mikép Voltaire népe előtt jóban 's rosszban az első szerepet játszhatja, és kettős dicsőséget érdemel, t. i. egy gyalázatos emberét 's veszélyes iróét, és egy nagy reformator 's lángeszét, ki a' lángesz' minden nemét egy gyúlpontban egyesíti.

A' Siècle de Louis XIV Voltairenek kevés szemrehányást tett. Mióta ő az udvari és nemesi aristocratiával meghasonlott, bár magát Ferneyben Monseigneur-nek hívatta, mégis legnagyobb befolyásu és legengedelmesb szolgája volt a' 17-dik század' literáriai hűbérrendszerének. Racine, a' dramai művészet XIV Lajosa, a' francia költészet' hathatós, bájos monarchája, Voltaire-t valódi csudálkozással, sőt szinte szent fogadással töltötte el. Mielőtt bárdját a' társaság' egész alkotványára vetette volna, úgy tett, mintha sajnálná a' multat, mellyből még sok fenállott. Így sajnálta azon feleséges egységet, mellyet épen szét akart rombolni, a' vallás', lángész', komoly és mégis szép szokások' öszveget', szóval Franciaországot, mellynek a' régi emlékezés már szinte terhire kezdett válni. Bár a' Siècle de Louis XIV hiu és öndicsérő egyoldalúsággal van írva, melly csak francziának tetszhetik, mivel abban minden más nép' felibe van helyezve, mégis Voltaire' sok iratával némikép kiengesztel, és azon meggyőződésre juttat, miszerint ő, ki oly sokat megbuktatott és szétrombolt, talán minden jobbat óltalmazott és fenntartott volna, ha nemzeti büszkesége, hazájához és lángészéhez ragaszkodása mellett méltósággal és a' fenálló jó iránti nagyszívű hódolattal is birt vala.

XII. Károly' története szép regény; bár Szaniszló lengyel király azt mondja róla, hogy igaz történet. Abban sok szín és élet van, de szerencsétlenségire bizonyos anekdotai hang, mint Voltaire' minden történeti iratát, elékteleníti.

Nagy Péter' történetéről és évkönyveiről mi jót sem mondhatni, az valódi szakmány munka, melly a' herczegnő' megrendelésire készült.

A' Précis du Siècle de Louis XV, szinte gyenge munka, mint szinte a' parisi parlament' története is, mit Voltaire boszúvágya miatt nem tudott illő nyelven írni.

Ugy nevezett philosophiai műveit, csak azon korbéli francziák, de semmi más nép nem nevezheti philosophiainak, mert azok nem egyebek mint tréfák', enyelgések', satyrák', és álokoskodások' gyűjteménye. Lettres philosophiques, Bible commentée és Dictionnaire philosophique czimű munkájával épen így van a' dolog, csak ötven évvel ezelőtt olvashaták ezen irományokat Franciaországban, mert e' tekintetben azóta ott is sok változott. A' vallásos kétségből származott szomorú következés sokat meggyőzött, hogy a' komolysághoz, erkölcsiséghez és igazsághoz kell visszatérni, és az újjászületést eszközszelendűn illy szellemben szerkesztett irományokat olvasni. Sok, nem olly kitünő tehetségű ember átlátja most, a' mit Voltaire meg nem tudott fogni, t: i. hogy minden társas elmélet felett áll a' keresztyénség és az evangéliom.

Voltaire-ek keservesen kellett hibáját megfizetni. Hatalmas és mégis meddő lángesze elhibázta irányát, és koránsem felelt meg kora' és népe' szükségének. Könnyű, ügyes, ragyogó költő volt, de lelkesedés nélkül. Mint történétíró nem birt annyira menni, hogy a' történet' jelentését felfogja; mint philosophiai író semmit sem tett az emberi lélek' emelésire és gazdagítására. Bár minden nemből ragyogó író volt, de gyakran csak vakító sugárt, álfényt hintett, és az által hidegséget és közönséges homályt terjesztett. Voltaire elszakadt az istentől, de az által ritka lelke éppen azt veszté el, mi a' lángészt halhatatlanná teszi, t. i. az emberi szellemet legmagasb, legméltóbb, legszebb jelentésiben.

Eddig Ph. Chasles. De ez előtt is voltak Franciaországban emberek, kik Voltaire-t, és műveit helyesen megítélték, például Napoleon. Ő így szóla egyszer Fontaneshez: „Ön szereti Voltairt: de nincs igaza, mert őtől csak nyugtalanság, felfordulás és felingerlés származik, szelleme hamis irányt vett, 's azért mindennel csúfolkodik... elmésségével minden emberi, 's minden isteni tekintet' alapját megrongálta... korát egészen elferdítette.. sőt a' zendülés melly bennünket mocskolt, és tönkre visz, ő tőle származott.. Ön nevet buzgólkodásomon? bizonyosan nem tudja ön, hogy husz tisztem közül tizenkilencznek tarsolyában van ezen gonosz szellem' valamellyik kötetje... Ön szomorú játékaire hivatkozik... de ő csak egy jót írt, 's az Oedipus... pártját fogja ön Orestesnek és Brutusnak? mint adhatni úgy elő kormány és uralkodás-változást? pedig ez szép két tárgy... én ráadom magam, és újra dolgozom... ezen nyáron ráérek... folyó beszédben én majd megírom, ön pedig versebe szedi.“ Az említett nyáron sem folyó beszéd, sem vers nem készülhetett, mert Napoleon előtt más szomorú játék volt, és a' spanyolországi események miatt nem is gondolhattott Brutusra, és Orestesre.

(Blätter zur Kunde der Liter. des Auslandes 1838. 54—56. DL.)

GRÉGGAL SZEMLE.

ÚT- ÉS NÉPLEIRÁSOK.

Cartons aus der Reisemappe eines deutschen Touristen. Gesammelt und herausgegeben von Carl v. HAILBRONNER. Drey Bände, Stuttgart und Tübingen. J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1837. Ára 6 for. 15 kr. p. p.

Hailbronner ur, mint szokás mondani, egy nagy fordulást tett Európában, az az Schweizban, Olasz-, Frank-, Angolhonban; sőt Skandinaviában is járt. Először az alpesek közé visz bennünket, a' Monthlanc-ra, a' Chamouny' szép völgyébe; aztán Belgiumba, 's azon át Párisba. Bár milly sokat írának is már ezen városról, szerző' némelly jegyzetei mégis különös érdekekkel bírának, például a' katonaságról: „A' mostani katonai szerkezet Franciaországban nem igen vigasztaló, és gyakorlott szem tökéletlenebb valamit nem láthat mint a' juliusi zendülés' katonaszülöttei, kik iszonyatos rokkjaikban legfeljebb csak a' dán királyi badsereghez hasonlíthatók. Ezen gyalogok szűk, alig hokáig erő krappantaloaikkal, az utálatos csáko és molnárszínű köpönyegeikkel; ezen huszárok mameluck nadrágban; ezen hangászbandák vasas sisakkal; ezen lovaglása a' lovasságnak, — melly a' Franciaánál jó sohasem volt, most pedig minden criticán alul van, annyira hogy az ember' mellye szorong, ha néhány könnyü lovasokat, vagy láncosásokat, kiknek az utczák' szemeltartására mindég száguldozniok kell, lát maga mellett elnyargalni, midőn annak isten' különös segítsége nélkül jó vége nem lehet, — és végre ezen öltözet, ezen tartás, ezen hadlábak' élle állása, ezen fecsegés és nevetés, szélyttekintgetése és taszigálása a' katonáknak menet közben! Elhiszem mi érné Berlipben a' katonát, ha diszelgésen (parade) olly öltözetben jelenne meg, minőben itt az örök naponkint a' palota előtt elléptetnek. Koránsem hiszem ugyan, hogy egy hadsereg' szelleme díszöltözetben álljon, de egy katonának becsülnie kell az öltözetét, ha az egyenruha gyalázatos inasruhává nem akar alacsonyulni. De még ez mind menne, ha

a' fenyíték' kötelei egészen fel nem bomlottak volna, és ha a' tisztek Franciaországban olly helyzetben nem volnának, mellynek, még az olly szenvedélyes katonának is kedvét a' katonaságtól el kell vennie. A' nemzet előtt becsülés, az alattvalóknál engedelmesség, a' feljebbvalóknál gyámolítás nélkül, egy francia tiszt csaknem azon állapotban van, mi szerint legkisebb bajnál vagy magát leszúrassa, vagy mást leszúrjon, az a'nyiszor megsértett finomság' szabályinak eleget teendő, és épen az által, mivel már ezen kétségbe esett választás' egyikéhez sem nyulnak, hogy létélők megszabadítsák, assák meg ennek és bescületöknek sirját. Ki a' francia tiszteket még az újítás alatt ismerte, és most látja, mennyivel alább szállottak, az fogja tudni, hogy egy hadseregnek, mellynek gyámoszlopa, a' fenyíték és a' becsület, elkorhódott, munkába kerülend azon diadaljeleket ismét el nem veszíteni, mellyeket az atyák olly nagy vitézséggel vívának-ki; és a' ki látja, a' köz katona áltisztjével, ez ismét tisztjével mint vitatkozik az adott parancs felett, vagy mint igyekszik támogatni (motiviren), az jót nem mondhat a' francia hadseregről, mert semmisen ellenkezőbb a' katonai rend' természetével, mint minden egyenes nézet' kelendősege az egyszer kiadott parancs ellen. A' szünteleni minister-változás által a' hadsereg örökös feszültségben tartatik, mivel a' vérkegyelet (nepotismus) mindenhol szabad szakállán jár, és minden új hadminister kiváló, tisztviselésének kedvező műszereket igyekszik a' seregosztályok' kormányára juttatni, melly által a' sereg mindinkább pártszításra csábítatik."

Épen olly érdekes a' mit Hailbronner ur a' Franciaországban nevelkedő néphatalmasságról (democratismus) mond: „Az egyenlőség' eszméje túlnyomóvá lett, és ez forrása azon számtalan öszveütközéseknek, mellyeknek okát az ember ki nem találhatja, ha a' legaljasabb ficzko' mély gyökeret vert meggyőződésében nem fürkész, mi szerint ő épen olyan mint a' király a' thronon. Azon dacz, mellyel a' durva koldús krajezarát kéri, és elveszi, világosan kimutatja, hogy ő épen olyanak tartja magát, a' millyen az, a' ki neki az alamizsnát adja, és szemtelen arczvonásaiból ki lehet azon gondolatot olvasni, mi szerint a' birtok' egyenlővététele végre is nem sokba kerülend, mert a' szegények' ezen kedvencztétele, a' szántó föld felosztási törvény, a' parisi köznép' agyában horzasztó költői-cifra regénységre emelkedett. Franciaországban többé inasok nincsenek, és midőn először domestique de place-t kerestem, hogy a' postán levelet tudakozzon, nem értének meg. Megbízottak gondoskodnak mindenről, míg az embert a' sok várakoztatás, vagy rossz munka ki nem fakasztja. Egész nyugalommal hozzá, mi után magam kiveszekedtem, a' megbízott ur egyik csizmám kicsinosítva, mási-

kat tisztítatlan, letevé 's távozek, a' nélkül hogy szóra várna. Az inas, kit fogadék, mindég jelen volt ugyan, de midőn néhány nappal elutazásom előtt estvéli társaságba akarnék öltözködni, nem találám fekete pantalonomat és Pál urat. A' szobaleány mondá, mikép Pál ur nyilvánítá, hogy ma neki is társaságba kell mennie, és hihetőleg nadrágom rávette. Nekem több is van, gondolá a' jó fiú, 's azért nem méltó megtartani. Voilà la doctrine! Valóban többé sem pantalonom, sem Pál urat nem láttam, mert fájdalom bérért azon nap fizetém-ki. Parisban az embert még akkor is rozszul szolgálják, ha nagyon bőven fizet, és képzetünk szerint megemészthetlen inasunkhoz így szólni: „Voulez-vous bien me faire le plaisir, mon cher Paul, de donner un coup de brosse à mon chapeau.“ (Szives lesz Ön Pál ur kalapom megkefél-ni). Azon mértékben találám, mint az inasok finomodtak, a' mesterembereket is lassúbbaknak, követelőbbeknek, mellynek nem más oka, mint a' mesterlegények' nehéz hanguláta, mi szerint, következetesen az egyenlőség' elvei után, mindenik mester gyanánt akarja magát nézetni, és mint illyennel kell vele bánni. Ezelőtt ha az ember Párisba jött, legfeljebb 30 óra alatt újba öltözködhetett, most örülhet, ha nyolcz nap alatt ruháját megkapja. E' mellett szertelen nagy ára van. 's a' t.“

Ezen erkölcsi vonásokhoz tartozik továbbá: „Menjen az ember vasárnap estve a' viadal' sorómpóba (barrière du combat) és lássa, milly vérszomjjal ülnek itt egész illőleg öltözködött urak és hölgyek a' bekerített négyszeg' páholyaiban, és milly feszülten szemlélik az utálatos játékot, az állatveszekedést. Ezen combat des animaux-ban épen semmi sincs a' spanyol állatviadalból. Több kutyák' egymás szétszaggatásával kezdődik, hol a' belek' kifalása, lecsüngő szemek, elharapott nyelvek egész szokott dolgok. Aztán nagyobb állatok jönnek, medvék, szamarak fel az oroszlanig. Egy szamár' derék önvédelmezése igen megnevettetett bennünket, bár az egész játék egész ellenkező benyomást hagyott maga után. Egy pompás medve könnyen bebánhatnia gondolá a' fülés komával, mivel az előtte mindég kitért, és a' tágast kereste. Végre a' medve élénkebb mozgásba jött, és a' szamarat egy szegletben vívta, néhányszor már izmos talpával leütötte, úgy hogy féltettük a' szegény párát, midőn ez hirtelen megfordul, és hátra olly gyorsasággal el kezd tüzelni, hogy a' phlegmaticus medve többé nem győzé a' szapora rugásokat háritgatni, és hirtelen vakszemen rugva dögglöten rogya-le. De a' szamár tovább is folytatá dühös védelemrendszerét, és munkába telt, míg elhithették vele, hogy a' győztes valóban ő legyen, mellyre ez egy megvető pillantást vetvén az elterült maczkóra, elhagyá a' fővenyet. Vagy lá-

togassa meg az ember a' boulevard-színházat, hol a' mai egész franczia regényesség táborát ütött, hol az agyoncsapás, erőszak-tétel, öngyilkosság még azon egyetlen hűrok, mellyeknek rezgésénél a' parisi szép nem még némi hevülést érez. Láttam egy darabot a' sz. Márton kapunál, mellyben a' fiú atyját leszúrja, a' szinpadra bőven ömlő véret cseberbe szerdi, és aztán mint egy pohar champagner-t kedvére kiissza. És ezen darab' adásakor a' színház mindég tele van, és a' parisiak azt igen inditónak találják 's a' t.

De végre minden csak divat, és ezen francziaországbeli régi jelenetek' tűnő bélyegét szerző igen helyesen rajzolja: „Paris földünk' rendkívüli tüneményeinek egyike, de semmi sem visszataszítóbb mint ez a' túlnyomó önhaszon, ez a' rang és vagyon utáni törés, sovárgás, ez a' méltatlan foglalkozása az embereknek, visszaélvén minden célra vihető eszközökkel; ez a' minden valódi erkölcsiségből, és fajdalom meg kell vallani, minden valódi hazafiságból kivetkezés, mellyel a' parisiak mégis olly fel vannak, és végre mindenek felett ez a' rettentő gyors elhasználása minden életerőnek, ez a' pillanati feltünése és enyészése a' legnemesb, lelki elemeknek, szóval ez a' lehetlensége valamely eszme', valamely elv' szilárdságának; azért aztán az emberek is többé semmit sem érnek, midőn a' roppant folyam mindenkit elnyel, a' miút alig tevő magát ismeretessé, és innen a' magokat érező főeknek törekvése, és fáradalmas munkája, kérészlételök lehető gyorsan használni, lehető magasra emelkedni, vagy lehető sokat szerezni, hogy aztán mosolyogva, és nyugalomból néhessék utódaik' óriási harczát. Olly ingatagság és becsnéküliség, a' hideg vizsgálónak szerfelett búsítónak tetszik.“

Most Angliába megyünk - át, mellynek természetnevezetességeit és szokásait szerző szint olly élénkséggel rajzolja, mint Franciaországéit. Csak egyet észrevételei közül: „Franciaországban a' nép minden alkalomkor a' rendőrség ellen segít; Angliában, a' kivétel igen ritka, mindég a' törvény' részére áll. Már ez magában igen sokat kimagyaráz, a' mi különben ezen nagy nemzetben, főleg a' főváros' másfél millio roppant néphullamzatában megfoghatlannak tetszenék.“ Leírja a' portsmouthi, londoni, windsori kikötőt, az epsomi, oxfordi, blenheimi, bathi, stonehengei, kenilworthi, warwickcastlei, birminghami lófuttatást, a' walesi, liverpooli, manchesteri hegyeket, vegre irlandot, és inségét: „Nem irhatni-le, mily rongyosan jár és hever itt fele a' népességnek. Láthatni, hogy a' legtöbb elrongyolott ruhák nem jelenlegi birtokosaiknak készítettek, és az angol és scotiai elnyött ruhakkal kereskedés Irlandban egy különös kereskedés ágat képez, úgy hogy fel lehet tenni, mikép itt millio

embereknek egész életüket idegen rongyos ruhákban kell le-
 csníök, a' nélkül hogy csak egy darab új ruha lett volna is
 rajtuk. Az Olaszoknál nekem ezen rongyosság soha sem tűnt
 olly igen szemembe, mivel a' félmezitelen meleg égöve alatt
 nem tetszik felháborítónak. De az északi Irlandban ezen me-
 zítelenek felháborítók, és a' whiteboys kegyetlen guhynév,
 mellyel az angolok a' szegény mezítlábos pad-okat illetik,
 egykor súlyosan eshetik ezen zsarnok önzökre vissza.“ Ezen
 szomorú képekről Scotiába fordul szerző, a' nép hegyek kö-
 zé, a' jámbor, tiszta erkölcsü néphez, 's azt igen kedvezőleg
 festi. Edinburgban Blackie ural ismerkedék-meg, ki a' né-
 met remek művek' fordítása, és a' német literatura' ismerte-
 tése által Angliában magának olly sok érdemet szerzett.

Ezután átfutjuk Hollandiát, és Kopenhágába megyünk,
 hol mindenféle botránkoztatót tapasztalunk; például: „Az
 igazgatóság egész megromlottnak látszik, és nyilván beszélük
 a' hivatalárosság' legkiáltóbb példáit. A' csempüztést szüksé-
 ges rosznak nézik, és tudják az árutakat, a' nélkül hogy
 akadályozhatnák. Csudálám azon sok szekereket, mellyek
 minden halottat kikísérnek, míg meg nem tudám, hogy ezen
 szekerek tiltott portékákkal térnek vissza a' városba, mivel
 nem lehet megmotózni. A' rendörség színházi belépti jegye-
 ket nyilvános piacon ad-el pálinkaért. Igazi hors d'oeuvre
 (mellékmunka) a' nagy királyujjpiacz' burkolata 's a't. Csak
 kissé állapodunk-meg, aztán Svédországba megyünk, melly
 szerzőnek sókkal jobban tetszett. Névszerint nagy dicséret-
 tel halmozza el János Károly királyt, és igazgatását.

Egész körülményesen iratik le a' híres Göth-csatorná,
 és nagy festői ügyességgel Stockholmi' szép fekvése. Rend-
 kívülileg is dicséri ezen város' erkölcsét: Sehol nem talál-
 tam Stockholmban a' gonosz nyelvek' azon eljárását, melly
 nálunk ugy legnagyobb mint legkisebb városainkban a' bi-
 zodalmatlanság' magvát hinti, az együttélést elkeseríti, és
 a' fegytelen, rágalmazott lyányok' élet-fáján rágdal. És hall-
 játok ti örökké ingó agglegények, kik eltökélésre sohasem
 jutnak, kik a' boldogok' tulajdonságait örökké arany mér-
 legen mérséklük, kik eleibe zsebkendőt akarnak vetni, míg
 az örök mozgó fecsegés a' rosz mérleget mindinkább le-
 nyomja — Svédországba kell költöznotök, hogy fegytelen
 nőket találjatok, és balhítekből megtérjete, mi szerint je-
 les asszonyok többé nincsenek, olly hit, mellyet nálunk
 csak kor miatt reszkető lábón, és beteg ágyon tesznek-le;
 ha gyámolra szorulván hű ápolónőre van szükség. A' své-
 dek csak egy, és igen egyszerű eszközt használnak nőiket
 szeplőtlenül tartandók: teljes bizodalmat ajándékoznak nekik.
 Sohasem láttam a' botránysos évkönyv' (chronique scan-
 dalense) nyilait hatástalanabbul lepattogni, mint a' stockholmi

hölgyek' igazi erényéről, és sehol, még az izgékony férjfiak' legkiereszkedettebb társaságában sem hallék rágalomszót emelkedni valamely előkelő fiatal néember ellen. A' mi pedig engem idegent csak nem még inkább elragadott, azon tapasztalás vala, mi szerint az iszonyu játék, ezen ostora nagy világunknak, ezen lélek- és időölő szörnyeteg Svédország felett még nem terjeszté-ki hatalmas szárnyait, 's mi szerint itt az emberek azért jönnek öszve, hogy egymást, nem pedig a' széptevő királyok', és kártyahősök' csudaszülőtteit lássák. Egy jó születésű ifju hölgyet sem ismerék Stockholmban, a' ki valami játékot tudott, vagy akart volna játszani, és még az öregebb személyek is ritkán adják magokat ezen esztelen időölésnek. Ezen tünemény egyedül maga elég volna, hogy Stockholmot lakhelyül válaszzuk.“ A' köznép' erkölce nem illy kedvezőleg rajzoltatik, de a' derék Dalekarierek' kivételével.

Hailbronner ur visszajövet a' nevezetes régi Lübecken át Berlinbe ment. Midőn pedig a' berliniek magok is eléggé gondoskodnak, hogy valami jelességek előttünk titokban ne maradjon, csak némelly észrevételeket említünk, melyeket Hailbronner ur, mint nekünk látszik, igen méltán tett: Mint nézhetik a' felvilágosodott Berlinben, hogy a' lakosok több mint fele, pálinkától naponkint lerészegszik? Mint szenvedhetik meg azon számtalan pálinkafőzőházakat, azon pálinkabutykákat a' főváros' főutszáiban; hol a' kitanult berlini hébek az édes narcoticum' a' nélkül is ellenállhatlan csábjaihoz még kecsaik' mutogatását tant bien que mal ve gyitik? és mint nézheti egy városhatóság el azon iszonyatosságokat, mellyek ezen város' távolabbi zugaiban épen ezen pálinkabutykák' firmája alatt gyakoroltatnak, hol a' legszemtelenebb orgiákat ülik, mellyeknek gyalázatos bacchanaljaiban még előkelő emberek is minden pillanatban becsületök és egészségököt kockáztatják? Valóban én azt hittem, mikép Angliában és Svédországban a' pálinkaivás legmagasb fokon áll, de látom, e' tekintetben a' berliniek érdemelnek elsőséget.“ Ugy van, az éjszakeuropai népek' ezen pálinkaivás általi rendszeres elgyengülése elvégre megérdemelhetné a' kormánysszékek' figyelmét. De a' tilalmak, mértékletességi egyesületek 's a' t., mellyekkel itt ott próbát tévének nem segítnek a' bajon. Egyetlen egy segédeszköz mi szerint éjszakon, mint ez előtt, ismét jó sert főzzenek. Miért csak Bajorországnak kellene birni ezen elsőséggel, holott tudva van, mikép a' középkorban az éjszaki német ser világsszerte híres volt 's közönségesen kerestetett? Csak a' jó erős ser, a' dolgozó osztály' nélkülözhetlen itala, szoríthatja-ki a' pálinkát, melly a' hitvány szaladser mellett, minőt Ber-

limben isznak, nélkülözhetlen marad. — Berlinből szerző vizs bennünket a' szép Dresdába, a' hasonlíthatlan Prágába, Münchenbe, a' művészetek' anyavárosába, melyet különös előszeretettel fest, a' feketeerdői földöbe, aztán ismét vissza Nürnbergbe, és végre Austriába.

Innen Olaszországba tér szerző, utközben Krainben meglátogatja a' híres sashegyi barlangokat, aztán Velenczébe ment, hol akkor — a' mi ott nagy ritkaság — hó volt. Csudálja Velenczében a' régi nagyság' emlékeit, és sajnálkozik romlásukon: „A' hajókat, miket találának, eladák, és az utósó sorhajó: „Olaszország“ mint űrhajó rothad. Egy sorhajó, mellynek építéséhez kezdének, ismét lerontatott, és egy tized legfeljebb egy fregátot szül, míg a' köztársaság mindég 24 lengő sorhajót, és 200 vízre bocsátható gályát tartott készen. A' lagunák már nem tisztítanak, és eliszaposodnak, és nagyon jó lesz, ha eddig egy részvényterv, mi szerint a' szárazzal fa-híd kösse össze, végrehajthatik, míg egészen semlyékké válnék.“ Az utazó aztán Majlandot, Genuát, Turint, végre Romát rajzolja. Rajza mindenütt élénk, és az ismereteshez mindég valami új észrevételt köt. Így szól a' Romában lévő német művészekről: „A' mi más országokban az egyesíthetlen szakadásokat, és az egyes iskolák' boldogtalan zsarnokságát állítja-elő, az itten az igazságos, méltányos, dologhozértő férfiak' csaknem láthatlan, legkevésbé érezhető befolyása, a' régi mütökely' fenséges előképeinek paizsa alatt csak hamar mérséklett, és az egyént annyival kevésbé sértő ítéletre elemzik-fel, midőn mindenik bírónak mindenik pillanatban ugyan azon törvényszék alá kell magát vetnie, és ezen felül itt az izlés közönségesen finomabbul kimivelve, és a' művészet' alapja a' minden időbeli legnagyobb mesterek' szem előtt álló előképeinek nagy sokasága által biztosabb, hogy sem a' bírálat' tartós álfogásaitól valamely felelemnek helyt adhasson. Egy eldöntő tekintet' merényéről, egy műrendőrség' igazságszolgáltatásáról Romában semmit sem tudnak, és sok, honában talán méltán becsült, de a' hiú dicséret és tömjénezés által negédessé lett művész' büszkesége itt csak hamar a' minden műgyakorlót ékesítő alázatosság' és szerénység' sorompói közé utasítatik vissza. Ebből két mondhatlan haszon származik, melly talán a' világ' egyik városában sincs mint Romában, és melly ellen más országok' boldogtalan műirkafirkája olly pajzánan küzd. Az ifju művész t. i. sem kárhóztató ocsárlás által el nem rémitetik, sem túl feszített dicséret által el nem vakítatik. Ő itt csak hamar megtanulja, mikép az egyszer megállapított nyilvános szóra, mint egy részrehajlatlan, láthatlan törvényszék' ítéletére építhet. Ő ezen ítéletben szívet, erőt, tanul-

ságot talál, míg annyi hívatlan, szenvedélyes, és jobbadíjt tudatlan műbírák' ítéletései, jelesben Németországban csak arra való, mikép az ifju' tehetséget visszarezzentsék, és a' további haladás iránt elcsüggeszszék, vágy oda vigyék; mikép minden criticának ellenszegüljenek, és megvessék, vágy a' mi még rosszabb, szertelen dicséretárasztgatás által elcsábítván, magokat minden ítéleten feljülemelkedettnek álmodják, és a' megszegett hamis úton tovább menjenek. Ez az oka miért találunk a' mi német mű- és röpkeiratinkban lévő számtalan műbírálatok Romában oly kevés viszhangra, és ez az oka, hogy az elismert, jó célra törekvő művészek felett kimondott ítéletek, ha ezen világvárosba elvetődnek, merénylő, kárhoztató hangjoknál fogva tetszést nem arathatnak: Mit mondanak Romában arra, ha egy elterjedt műlap egy itt képzett, szép hajlamáért méltán elismert ifju' művészt néhány jól elsült főért Tizian és Van Dyk közé helyez? Romában illy álfogások alig jöhetnek elő, mivel a' művészetről nem irnak, 's mivel ítéletet csak tanult emberek tesznek, kik személyes, vagy egyéb tekintetek által ítéletüket nem mernék, és nem akarnák bemocskolni, vagy annak szabadelműségét módosítani, mivel magok minden pillanatban azon esetben lehetnek, mikép magokat a' megített' ítélete alá vessek. Milly gyakran feledik a' műkedvelő fejedelmek, a' nagy befolyású műkezelők, milly gyakran magok a' művészek, azon nagy, fájdalom örökké haszon nélkül papolt igazságot, hogy a' művészet a' természetből fejlődik ki, hogy azt senki sem érti meg, a' ki ezt meg nem értette, és hogy minden nagy mester ezután képezé magát. Ha ezen igazság mindég elevenen emlékezethen volna, akkor annyi álfogások elkerültténének, főleg pedig az iskolák' majomságának fonáksága alább szállíthatatnék. Béke uralkodjék a' művészetben és annak fiaí között, nyugalom és egyesség nélkül gyenge növénye sohasem tenyészendik. Minek az örökös harc, minek a' műuraság' bitanglása? Hozhat az jó gyümölcsöket ha fővárosainkban a' műgyakorlók elkeseredett pártokra szakadoznak, egymást életre halálra vivják, és pártászló gyanánt iskolauraik' gyakran ócsárlandó műveit hordozzák magok előtt? Üdvös az a' műfejlődésnek, ha egyes műdespoták' még mindég egy oldalú művei elibe tétetnek a' természet örökké új és nagy teremtéseinek, és példány gyanánt tekintetnek? És helyesen van az téve, ha a' műkedvelő fejedelmek, kik akarat', erő', értelem' szűkiben nincsenek, hogy az elfogulatlan, szabad műgyakorlás' szép korát országukba visszaidézzék, ezen felekezét - szellemet csendesesen nézik, pártfogolják? Ezen zsurlódás minden más emberi tevékenységben talán szaporíthatja az erőt, vetélkedést és haladást kelthet; a' művészetben az egy-

oldalúságot, előítéletekbeni hamis megmaradást, és a' szabad hathatós erkölcsi fejlődés' bénulását szüli.“

A' munka Nápoly és Sicília' rövid rajzával végeztetik. Az egészen vidám, életteli szellem ömlik el.

Literaturblatt (Nro 47. 48. 1838.) után

D. I.

Reisebriefe aus Belgien. Mit einigen Studien zur Politik, Geschichte und Kunst. Von Dr. Joh. Wil. LÖBELLE, ordentl. Professor der Geschichte an der Universität zu Bonn. 1837. Berlin, bei *Duncker* und *Humboldt*. 25 1/2 iv, 8-adr. Ára 3 for. p. p.

A' naponkint növekedő utazási vágy korunk' bélyegvonasaihoz tartozik. Atyáink 's nagy-atyáink mit sem tudtak ezen állítólag közös szükségéről, 's ötven évvel ez előtt Parisba vagy Londonba utazni nagyobb vállalat volt, mint most a' világot körülhajózni. Mi ennek oka? Mert mai időben legtöbb utazó utazik hogy mívelje, és nem hogy kimívelje magát. A' kettő között pedig nagy különbség van. Míveltnek kell már lenni a' léleknek 's a' characternek megállapodottnak: különben az utazás — a' helyett hogy az elmét gazdagítaná, élesítené, csak felületessé, bizonytalanná 's ingatlaggá teszi. Az utazásnak természetes következménye a' függetlenség, 's épen ezért bír nagy ingerrel az ifiúság 's minden olyan emberek előtt, kiknek nyughatatlan lelkületök az őket környező viszonyok ellen mindúntalan lázadoz. Minél tovább tart az utazás, annál inkább megtárgúlnak, sőt lehullanak minden kapcsolatok, mellyek munkásságunk' 's életünk' feltételeihez, a' minket környező tárgyakhoz csatlolnak, 's úgy szólnak, mint a' létünknek alapja elenyészik. E'képen saját énünkre szorítottatunk. De e' pusztaságban sokáig nem maradhatunk. Tártyat kell keresnünk. Minden utazó valamely határozott, gyakran kézzel fogható tárgyhoz csatlakozik. Az Angol gazdagságért, a' Francia hiúsága kielégítéséért utazik, a' Német a' polgári élet' terheitől menekedni vágyik, énekesek, színészek, festők, hangászok, költők, sőt művészetbarátok, gyűjtők, történetírók művészetért, tudósok kéziratok 's tudományos viszonyok végett, szabók, divatárusok, kézművesek — új találmányok — divatok végett, betegek egészség végett utaznak. Mindnyájan melleleg gyönyörűség kedvéért is. Korunk' sajátságaihoz tartozik a' political utazás, zendületi mozgalmakat, köztársasági, alkotmányos, királysági állapotokat ismerni tanulni: 's épen ez a' legveszedelmesebb, mert

szilárd 's állapotott caractert kíván meg, másként könnyen álutakra vezetnek. E' szerint mindennek van aranygyapja, mellyért utazik.

A' szerző igazi német szellemben kedvtöltésből utazik. Az ilyen mulatságból utazóknak utazási leírásai mindég legkedvesebbek. Ha a' szerző még képes a' megújulásra, az olvasó is megújul vele. A' benyomások' élelensége, a' gondolatok' közvtlensége vagy objectivitása teszik az illy leírások' elsőségeit, 's a' jelen könyv' elsőségei is ezek. Ohajtottuk volna, hogy az előadásban több érzékiség 's kevesebb reflexio leendett volna. Szerzőnk az *idle's* az *inquisitive traveller* között középzet tart. Nem kéziratokért utazik, mint legtöbb német tudós, mert a' történetíró tisztit nem abban helyezi, hogy mint a' bányász a' könyvtárakból napvilágra hozza a' nyers anyagokat, hanem a' történetírást tudományának nézi, mellynek az adat csak eszközül szolgál, 's nem annyira anyagot kutat, mint annak feldolgozásán igyekeznek. 'S igaza vagyon, nem mintha nem lenne szükséges az anyag is, hanem mivel most is sok vagyon felhalmozva, 's mesteri kezre vár, mellyek illő hasznokat tudják venni. Minden esetre gyümölcsözőbb az utazás, ha a' beutazott országnak jelen állapotjában igyekeznek fellelni az okokat, mikből ez előállott; következőleg nem a' múltból, hanem megfordítva a' jelenből indul ki. Így bántak többnyire a' régiek, a' jelenben szemlélték a' múltat, 's előadásai épen ezért olly elevenek, olly mesteriek. Illy szellemben vizsgálja Löbell úr Belgiumot — ha ugyan jól értettük őt — különösen political 's művészeti oldaláról, de a' társasági 's ipari viszonyokat sem hagyja illetlenül. A' művészetet illetőleg ugyan a' historiai elem inkább a' múltba lép vissza. Festészet 's szobrászat' tárgyai körül leginkább Schnasséra, Passavantra, és Forsterre hivatkozik a' szerző, nevezetesen az elsőnek nézeteit aestheticai tekintetben is magáéinak fogadja, csak itt ott módosítván, 's jegyzetekkel támogatván. Csak a' zenészetre nézve találjuk saját ítéleteit, azonban többnyire tekintet nélkül a' historia'ra, holott illy nemű visszatekintésekre alkalmúl szolgálhatott volna a' régi németalföldi vagy belgiumi hangász-iskola, melly egészen a' 17-dik századig európai híret feltartotta. Általában a' szerző' munkája nem annyira új 's eddig nem hallott vélemények, 's ítéletek, mint inkább a' kevesbé vagy jobban ismértetéseknak kellemes előadása 's ügyes közbe szövésével általán ki. Jól esett bírálónak majd mindenben egy véleményen lehetni a' szerzővel, 's ezzel hihetőleg az olvasók is úgy leendnek. Így ezen czim alatti értekezésében: „A' historiai principiumról a' politicalában,“ lényegesen azon elveket fejtegeti, mellyek korunk egyik politicalai pártjának sajátjai. Megmutatja, miként az úgy nevezett tespedő rendszer ha követ-

kezetesen állnak mellette épen oly elvont semmi, mint a' szabadelmű, mert mind a' kettő öncsinálta theoriájával a' történet' folyamába vág be, a' helyett, hogy annak menetelét, a' történetekben munkás erőt objective kifürkészne 's vele egy úton járna. Úgyan ezért nem állnak egymással ellenkezésben, sőt lényegesen összevágznak, mert mind kettőnek lényve áll a' historiával ellenkezésben. Haller' theoriáját a' *historiai jogról*, melly történeti alapjával, következetességével, 's gyakorlati életével oly nagyon szeret kérkedni, 's mégis oly elvont, mint bár mellyik, határozottabban 's keményebben megczáfolhatta volna a' szerző. Nem visszás okoskodás - e a' jogot magából a' jogból következtetni? Avagy a' mi egyszer positivum: ezért már jogos - e? A' státus nem természet' szüleménye, hanem emberi lélek' folyvást működő erejének nyilatkozása; munkája, az emberiség' szellemiségéhez tartozik, 's ugyan ezért Aristotelesként régibb az egyednél, mert az utóbbi csak a' nemből 's a' nem által lesz emberi egyed. A' státusnak köteleességét 's jogát még senki sem hozta kétségbe; csak annak alakja van vita alatt. Valamint az okozat függ az októl, úgy függ a' kormány — rendszer az erőttől, minnek az okozata, mi ezen okozatban nyilatkozik 's életbe lép. Ezen erő az egységnek a' különbféleség feletti hatalma, azaz: szellemi, nem természeti törvény, mi szerint az ember csak a' társaságban — mellynek mint életműszeres egésznek ő csak egy tagja — lehet emberi, szellemi lény. Ezen erő nyilvánul minden köz akaratban; itt is a' különféle tehetségek, érzések, indulatok, igyekezetek és gondolatok egy pontban központosúlnak. Ha az egyed szükségképen az egésznek tagja, kell hogy cselekvését 's akaratját az egésznek alá vesse. A' státus tehát az emberiség' egyik életműszeres közönsége' akaró 's cselekvő erejének nyilatkozása; 's ugyan ezért egyes tagjai akaratjának 's cselekvésének zsinórmérteke. De elkülönözve nem munkál egy erő sem, mindenik függ az egésznek szellemétől, a' lelki erők' öszevelegétől. Következéleg a' kormányrendszer függ az egész nemzet' characterétől, mint melly azon életműszeres egészet képezi, mellynek akaró és cselekvő ereje a' státusban nyilatkozik. Ebben áll tehát a' történetbúvárnak tisztje historice 's philosophice kimutatni azon kormányrendszert, melly egyedül tartathatik jogszerűnek, mert az egész nemzet' sajátosságából 's a' népelet' kifejlődéséből szükségképen következik. Régen meg van mutatva, miként a' germániai népeknél a' királyság egyedül jogszerű kormányrendszer. Mert a' királyság' fogalmában befoglalvák származatának, 's kifejlésének elvei is. Viszont a' királyság' fogalma befoglalatik a' német nemzeti characterben, mellynek alapja a' keresztény vallás. Mert a' királyság' eszméje sehol élőbb életbe nem lépett, mint a' német nemzeti character-

ben, midőn ez — felvévén a' keresztény vallást — kifejlett. A' keleti monarchiák sajátképen mind *despotiák* voltak, a' görög és római úgy nevezett királyság, nem királyság, hanem *heroismus*. Csak a' despotiának 's köztársaságnak egybeolvadásokból származott a' királyság' eszméje, melly a' státus' eszméjének leginkább megfelel. Ha a' germániai 's véle az európai státuséletet, Európának túlyomóságát el akarjuk enyésztetni, csak a' despotismust vagy a' köztársaságot kell helyre állítanunk. De ki lenné más kedvét öngyilkolásban, mint az örült, vagy kétségbe esett. Annyiban tehát egyetértünk a' szerzővel, hogy csak a' világtörténet' menetelének vizsgálása, a' benne működő 's fejledező erőnek felismerése vezethet célhoz, igazi státus-theóriához, vagy philosophiához, de melly nem bevégezt, sőt inkább — mint a' világtörténet — további haladásának csiréit magában foglaló. Csak ezen felismerés adhat jogot egyednek úgy, mint egész népnek egy követ vinni a' státus' épületéhez.

Szerző a' germaniai népelet' üdvét a' testületek helyreállításától várja, de megváltozott, természetyszerű alakban. Ebben is kezet fogunk vele. A' királyság' fogalmától épen olly távol jár egynek kényurasága, mint a' sokaság' uralkodása. A' testületek — mennyiben mint testek a' státus' vezetése 's hatalma alatt állanak, beligazgatásokat pedig magok intézik — legegyszerűbben, 's természetesebben kötik egybe ama' két ellentett eszmét. Ohajtottuk volna a' szerző által körülményesen előadva szemlélni, miképen és minémű alakban kívánná a' testületeket a' dolgok jelen helyzetében, helyre állítani, mert ez a' legnehezebb pont. Épen olly határozatlanul nyilatkozik, milly helyzetet kellene a' nemeseknek ma a' státusban elfoglalnia. Biráló' nézete szerint a' születési öröklés ennek lényéhez szorosan tartozik.

Belgiumnak politicalai állapotjáról érdekes felvilágításkat közöl. Megczáfolja azon állítást, mi szerint Belgium a' zendületnek mintegy gyűl-pontja. A' népeletben és népcharacterben szerző semmi illyest nem vőn észre: ellenkezőleg a' Belgák inkább nyugalomra, 's rendre hajlandók, 's az aggságig félnek minden új zavartól, rendbomlástól, háborútól. Az erkölcsiségről csak jót jelenthet, noha itt inkább a' szegényi adó' megváltoztával 1834-ben az angol parlamenthez adott biztossági tudósításra, mint saját tapasztalására hivatkozik. Az utólsót inkább kívántuk volna, mert úgy hisszük miként a' német átalában, de különösen erkölcsi tekintetben más szemekkel néz mint az angol. Ezek nagyon megszokták csak a' politicát tartani szemök előtt. Pedig a' tisztán politicalai erkölcsiség épen olly bizonytalan 's alap nélküli, mint minden erkölcsiség, mellynek vallásos alapja nincsen.

A' vallás' állapotját illetőleg megeleégszik a' szerző néhány észrevételekkel a' catholicismusnak a' szabadelműség-hezi viszonyáról Belgiumban. Könnyen elhisszük, miként a' catholicismus finomabb tapintattal bír, mint sem újabb me-renyeket kísértene meg a' szabadság', világgosság' 's minden ma-gasabb műveltség' elnyomására, mik annyiszor már hajótörést szenvedtek, és csak saját romlására fordultak. De ezen tapin-tat, ezen ügyesség csak jelen gyengeségének elismerése, 's ha-bár ennek érzetében (mint O'Connel' és Lamennais' követői) a' szabadelműek' karjába vetette is magát, ezen egyesülés csak külső 's kényszerített, mert nem elveken nyugszik. Ezt a' szerző is látszik érzeni, 's reménységét fejezi ki, hogy a' ka-tholica vallás nem sokára gyökeres változáson menend által, mellynek kimenetele ugyan még most be nem látható, de nem maradhat el, 's igazi politicalai, azaz: történeti alapokon álló reformot húzand maga után. Mi nem mondhatunk ellen. De ezzel még nincs befelelve a' kérdés, mellyről itt szó vagyon, kivévén, hogy a' szerző' nézete szerint nem tarthat sokáig az egyháznak a' státustól szoros elkülönözése, mint az jelenleg fenn áll. Ohajtottuk volna, hogy szerző a' népnek vallásos érzelméről — nem tekintve az egyházi és státusi viszonyo-kat — közlött volna valamit, legalább csak annyit, mennyit Belgiumbani rövid tartózkodása alatt tapasztalt.

Azon érdekes kérdéseket illetőleg, valjon Belgiumnak mint önálló független státusnak fenmaradása lehetséges-e? 's ha lehetséges, valjon kívánatos-e magokra a' Belgákra, 's a' többi Európára, nevezetesen Némethonra nézve? a' könyv-re utasítjuk az olvasót. Csak azt jegyezzük meg, hogy a' szerző ezen kérdésekre általános igennel felel. Vele megegyé-zünk mi is, az első kérdést illetőleg, mert az oránista párt az országban, ha bár számos is, de még is erőtelen, a' fran-czia párt pedig figyelembe sem jöhet, 's a' Belgáknak Fran-cziaország-hoz hajlandóságok inkább csak balitélet; a' más kérdést illetőleg, mivel Belgiumnak Hollandiávali egyesülése tekintve a' nép characterét 's érdekeit, mindég erőtetett fog-na lenni, midőn megfordítva Belgiumnak Németország-hoz csatlakozása jelen körülmények között nem csak lehető, sőt valószínű is, mi által azután legjobb kezesség volna a' fran-czia nagyra vágyó hódítási tervek ellen Belgium maga. Ves-sünk egy futó pillanatot a' művészetre is. Annak jelen állása Belgiumban igazán sajnálatra méltó. Itt a' francia befolyás tagadhatlanul károsabban hatott, mint a' németeknél. A' szerint, mit a' szerzőtől értünk, a' zenészet, 's költészet, egé-szen az új francia ízlés' hatalma alatt áll. A' francia szin- és regényköltészet, — mellyben a' tragicumot az iszonyatos; a' cha-rakterfestést 's compositiót a' legönkényesebb torzképek, az isteni gondviselést ostoba fatalitás képviselik — olly lélekte-

len, erkölcstelen, 's barbár, hogy nem lehet eléggé csudálni, mint mocskolhatják be magokat illy sárral mívelt férfiak és asszonyok, még Goethének 's Tiecknek idejében is. A' dalművészetben Rossini, Herold 's Meyerbeer utánoztatnak, kik az indulatot nyers lármával, a' gyöngédedet üres zörgéssel, vagy amazt vad — ezt enyelgő táncmelódiákkal fejezik ki. Franciaország a' művészet' mezején semmi nagyot elő nem állított; a' francia lélek saját hiúságában, felületes 's gyakorlati irányában alkalmatlannak látszik a' csendes, és tárgyával egybeolvadó művészetre. 'S mind e' mellett azon szerencsétlen ügyességgel bir e' nemzet, mi szerint gyengéit még inkább mint erényeit mindenütt divatba tudja hozni. Miképen lehetne ezen befolyást megszüntetni? Indítványba lehetne hozni, hogy a' francia nyelv helyett általában az angol nyelv tanítassék az iskolákban. Minden esetre úgy hisszük, bár melly tekintetben is, nagyobb nyereség volna. Az angol literatura minden osztályában több classicaí műveket mutat hat fel mint a' francia. De mi nagy zajgást tennének e' lépésre a' liberálisok 's fél-liberálisok? Kevés sikert lehetne ígérni mind addig, míg a' gallománia olly sok fejet elkábit, míg a' francia nyelv diplomaticai hárbn áll, 's előkelő körökben uralkodik? A' belga festészet is a' francia modort követi. Helyesen adja Löbell úr a' düsseldorfi iskolának az elsőséget. Lehet hogy a' francziák technicában felülmúlják a' németeket, de szelleme és iránya a' düsseldorfi iskolának magasabb, 's talán épen azért marad technicai szempontból hátrább. Mert sokkal könnyebb némi kéz-ügyességet nyerni, ha csak ez a' czél, vagy legfeljebb a' természetnek merész utánzása által imponálni, de nehezebb a' jelenetnek benső életébe hatni be, 's egy úttal azt technice és tökéletesen előadni.

Szellemdúsan és találva fejtegeti e' kérdést, miért a' németalföldi festészet — melly Van Eickban úgy látszik az olaszt megelőzte — nem bágott a' tökélynek olly magas fokára tekintőleg a' külső alak' szépségét 's a' compositiót, melyet az olasz a' XVI-ik század' elején elért. A' római szellem behat a' dolgok' lényébe, 's azon uralkodni tud, melly sajáttság a' németben olly mértékben nincsen meg. Ennek hiánya egy oldalról, másról a' német mesterek' félelme, mi szerint a' pogány elemre, azaz: a' régi művészeti szellemre tartózkodás nélkül bizakodni nem mertek, némelly részben megmagyarázzák ama' történeti lett dolgot. Saját oka azonban mélyebben fekszik a' német lélekben és characterben. A' német nemzetiségben, de magában az éghajlatban fekszik egy ellenállhatlan vonzalom a' külsőtől, 's nyilvánostól, a' bensőhez 's titkoshoz; a' német, míg lénye tiszta 's nem hamis, keveset ad a' külső fényre, ingerre, czifraságra, ő

mint Faust az életnek legbensőbb, legmélyebb forrását szomjúzza. Erre elég képzelődéssel bír ugyan, annyival mint az olasz, vagy bár ki, de mindég mégis több érzéssel, szemlélődő 's hőlcsekedő szellemmel. Ezért munkái teljességben 's intenzitásban nyernek, de mivel tartalmok erősb a' képzelődésnél, azért ez nem uralkodhatik rajta, 's nem húzhatja szép alakra, azért maradnak munkái kevesbé vagy inkább csin-nélküliek, 's bevégzetlenek. Azért nehezen nyernek befolyást idegenek előtt. Ezért különös sajátja a' német művészeti szellemnek a' muzsika, kivált a' harmonia tekintetéből elannyira, hogy Olaszhon 's egész Európa a' harmonia' ismertetét, 's kifejlését Némethonnak köszönik. Végre ezért nem tudták később is Rubens, Rembrandt, 's van Dyck idejében — midőn a' pogány elemtől borzadás már rég megszűnt — a' német származatú mesterek elérni az olaszok' alakszépségét, a' compositio' elevenségét, változatosságát 's kellemét.

Ergänzungsbl. zur Allg. Literatur Zeit. (78—79. 1837). után
B. T.

1. *Abenteuer auf einer Reise nach Indien über Aegypten, das heilige Land und Syrien.* Von Major SKINNER. Aus dem engl. von Dr. Jacobi. Drei Bändchen. Leipzig, Fischer. 1837.
8-adr. Ára 5 for. 15 kr. e. p.

2. *Streifereien in Ostindien nebst einer Wanderung über die Himalaya-Gebirge zu den Quellen des Ganges und der Jumna,* von Demselben. Übersetzt von Dr. Steger. Zwei Bändchen. Daselbst, 1837. 8-adr. Ára 4 for. 30 kr. e. p.

Skinner őrnagyot a' közönséges angol utazóktól bizonyos ifjú szesz különbözteti meg, melly nem örömet hagyja magát kényszeríteni, az éldeletet többre becsüli mint a' tudományt, 's egy régi templomot egy szép lány mellett könnyen feled. Ezen szesz jótékony hatást tesz az olvasóra, midőn szerzőt a' pusztákoni úton, és durva, vakbuzgó népek közt kísérvén, gyakran olly helyzetben leli, hol a' vidor kedv igen is szükséges, es üdvös vala.

Skinner Marseilleben ült egyiptomi hajóra, hova épen akkor ért, mikor Ibrahim basa' koniahi nagy győzedelmének híre megérkezett. Aztán tevő nagy utát a' pusztákon Karmel hegyéhez 's Jerusalem felé. „Egy hoszú terméketlen halom' tetejére jutván a' legszomorúbb, kövekkel elborított vidék' határán állottam, minőt csak gondolhatni. Lovam annyira el-

tikkadt, hogy kétszer rogyott le alattam. De tovább hajtám, félvén hogy amúgy Jerusalemet a' napok' fogytáig meg nem látandom. Fél óra mulva megpillanték az olajlák' hegyén egy mecsetet, és kissé jobbra fordulván, olly hirtelen tűnt-fel előttem a' szent város, hogy szememnek alig mertem hinni. Milly kevéssé felelt-meg várakozásomnak! Olly fáradtnak, elhagyottnak minő valék, nem sokba telt volna, illy csalódáson sírnom. Ha nem csalódom, azon helyen állék, hol a' zarándokok saruikat levonák, a' szent sírhoz meztláb közelitendők. Nekem minden gyászba burkoltnak tetszett. A' mohos kőfalak, mellyeken belől néhány csekély tornyocskák, 's alig szembetűnő egyháztornyok mutatkoznak, a' musulman temető' maradványai, tele besipadt sírokkal, távolban, a' Jordantól lefelé, zord hegyek, mellyek alatt a' holt tenger terül el, az estfényben a' legszomorúbb tájat ábrázolák, minőt csak gondolhatni. 'S maga Jerusalemben, a' hegy' tetején ollyan benyomást tett, mint ha részenként onnan szakadt volna le. "A' szent föld, régi újabb időkben olly sokaktól léven leírva; itt Skinner' különben élénk rajzát mellőzzük. A' jerusalemi görög templomban következő keleti képet festi: „Csak a' meszsze vidékről ide jött görög nők hordják nyiltan arcaikat, a' többiek mindnyájan fátyolozott arcczal járnak. Milly, mieinkkel ellenkező fogalom van itt a' szeméremről, nyugot' szépei előtt közönségesen ismeretes. Elhózzák magokkal az ájtatos anyák csecsemőiket is, és midőn azokat szoptatniok kellett, hátra maradának a' csoportból, 's a' szent sír' keleti oldalán letelepedvén nyujták emlőiket kisdedeiknek. A' hévség nem engedé a' gyermekek' fejét kitakarani, 's így az anyáknak annyival inkább kelle kebleiket meztleníteni, mennyivel arcaikat igyekezének elfátyolozni. Több mint százan foglatatoskodának ez édes kötelesség' teljesítésével, mellynek szemlélésén jól fogtam volna magam' mulatni, ha épen azon pillanatban a' szent hely, az Örmények 's Görögök közt támadt szemtelen czivódás' mezejévé nem lesz vala. Az ünnepélyesség iránti tisztelet egyszerre ki lőn aludva. A' gazdagon öltözködött Örmények (patriarchájok' öltözete nagyon pompás volt) elővíve a' Iohogót, azon boltozathoz jutának, melly a' kar' hágsójától, hol a' kenet' köve állott, az egyház' csarnokába viszen, mikor a' görögök eleibek állanak, a' szent sírhozi menetelt gátolandók. Ebből heves vita kerekedett; ütések, 's mennyire érthetem káromkodások esének, az elégségig mind két részről. A' törökök oda toppának, a' csendességet helyreállítandók, és nagy botjaikkal mind két fél' fejére hatalmas tanulságot adának a' békertársról. A' nép minden felülről a' vita' helyére rohant, mellyre a' törökök az örmények mellé állottak, 's a' sokaságot visszanyomták. Az én öreg barátom a' csarnokból engem

a' szorongásbán látván, mert nem valék elég erős a' néphul-
lámon áttörni, megfogá ruhámat, maga mellé ránta a' szent
járdalathoz, és nógata, csak használnám pálczám' minden fo-
gadózkodás nélkül. De ezen tanácsot 'elháritám magamtól, 's
követém a' törököktől megoltalmazott örmények' menetét a'
szent sír felé. Becsültethetik még keleten a' keresztyénség
illy jelenetek mellett?"

Szerző folytatá nagy utját (mint Lamartine, és más újabb
utazók) Damascus felé: „Meg valék lepve, midőn közel a'
város' kőfalához egy táborot látni véltem. Minden ház kisdéd
tornyokkal, fehérrel mint a' hó, vala körülvéve, melyek
„El-Adam“ falanak, minthogy azokból állott, haranglábtöm-
meg tekintetet adának. A' meglehetősen megerősített temető-
kerten menék át. Mindenik sírhoz zöld ág vagy virágbokré-
ta vala szurva. Midőn a' szűk utczákon, az említett vályog-
kerítések közt átjutánk, hol selyem szövök tarka fonalaikkal
mint gyártihelyen foglal kozának, kerteket, virágzó fák' pom-
pájával pillantánk-meg mind két oldalon, és hívém, Damas-
cus, mint a' mahomedanusok festik, földi paradicsom: csa-
lódás, mellyből az embert a' városkőfal' tekintete azonnal
kiragadja. A' város romaiban látszik fekünni, köröskörül min-
den szegény és nyomorú. — Egész délután ezen sajátlagos
időtöltéssel fel 's alá ábrándozám, és épen oly gyönyörül
szolgáltam azoknak, kik még eddig frank öltözetet nem lát-
tak, mint viszont engem minden mulatott a' mi előttem új
volt. Csak hat hónap óta batorkodhatik itt az európai ves-
zedelem nélkül saját öltözetében megjelenni, és midőn eddig
itt azt csak kevesen hordák, én sokak előtt igen szembeszö-
kő tünemény valék. Én, oly parányi báb vagyok a' mel-
lettem elmenő úszó ruhájú alakok mellett, hogy öltözetem-
re csak sajnálkozással nézhetnek, 's a' figyelmet, mellyet ger-
jesztek, rám nézve nem kevésbe hízegőnek érzem. A' török
aszszonyok „uram bocsáss-t“ mormognak ha mellettök el-
megyek, és segítségért látszanak kiáltani szerencsétlenséget
hirdető tekintetem ellen. A' keresztyén nők hangosan felka-
czagnak és édes hangjaikkal észrevételeket sziszegnek, mely-
lyek nekem koránsem kedvezők. Midőn egy csoport vidor
szépek előtt elmenek, keszkenőm kivéem zsebemből, 's
mint szokás, szemeimből vele a' port kitörlem. Ez őket oly
hangos hatótára fakasztotta, mi szerint kénytelen valék hin-
ni, hogy valami rettenetes bakot lőttem. Egész megzavarod-
va állék kendőmmel kezemben, melly a' legnagyobb újság-
kivánás' tárgya látszék lenni, mert távolból is sok aszszon-
nyok jövének azon csodaizét megnézendők. Azon hogy én
olly gyönyörököt hoztam ismét közükbe, a' hölgyek min-
den illedelmet elfeledve tapsolának, és rajtam kettőzött ka-
czajjal nevetének. Egy város' csudájává lenni, nem nehéz

feladat, és még teljességgel nem tudván, mi által érdemlém tulajdonkép meg hogy annak tartassam, követém alkonyat felé a' csoportot a' kolostorba. Bemenvén a' kapun, tapsolt egy kis gyermek meglepetve neki szembeötölő kerek kalapom' alakja által, és kiálta: „Abu-tanjer! Abu-tanjer! főzőfazék' atyja! ni a' főző fazék' atyja és minden oldalról ezen kiáltás zengett vissza, mert a' hasonlatosság, melly a' kerek kalap 's a' közönséges főzőfazék közt van, legsúl ha szelet gondol az ember hozzá, sokkal nagyobb mint sem észrevétlen maradhatna, és így követett engem a' sokaság' zaja, mig szeme elől el nem vesztém.“ Mit szerző Syria' politikai állapotjáról, és az egyiptomi győzelem' következelmiről mond, nem igen vigasztaló. Állapotja halálkórság' és fejetlenség' egyesülete, mellynek Ibrahim basa könnyen ura lehet ugyan, de a' mellyből valami tömört nem egy könnyen lehet alakítani.

Damascusból Skinner a' pusztán keresztül egy karavánnal utazott. Sereg fecske kíséré a' menetet, mint tengeren a' hajókat. Az arab zsványcsoportoktólí félelem, és a' kíséret' gyengesége miatt Palmyra' romjainak meglátogatásáról le kelle mondania. Szerző a' pusztát hatalmasan rajzolja: „Utunk Damascustól csaknem egészen keletre ment, és egy óra alatt egyremásra harmadfél angol mértföldet hagyánk utánunk. Egész terjedelme körülbelöl 480 mértföldet tesz, 's a' legkoszabb időköz, mellyben vizet nem találánk, hat napot. A' syriai pusztát, mellyen mi átmenénk legterméketlenebbnek tartják, bár mi azt rónában elég gazdagnak találók. Utközben egyetlen egy állat sem vesze-el, sem senkitől nem hallám, hogy legkevésbé is roszul érezte volna magát. Mi hát az a' rettenetes a' pusztában, és egy hadsereg' azoni átmenetének mi áll ellent? Ibrahim basa, ki a' bagdadi basaságot fenyegeti, ezreit színt olly könnyű szerrel átszállithatja, mint mi százan átutazánk. Ánutól Tadmor felé minden nap találni vizet, és dél felé Mesched Hossein, és Mesched Alitól, a' mekkai karavánúton, számos, jó karba levő vízfogók találhatók.“ Bagdadot Skinner, várakozásán alól elpusztultnak, üresnek találta. „Ezen szerencsétlen várost két évig egymás után a' dögvész ostromozá, és Irove ur ezen rettenetes nyavalya' dülésának, naplójában megrázó rajzát adá. Azon számtalan csapás' idejét, melly csak az emberiséget érheti, ő maga szerencsésen átélté. Ugyan azon pillanathan, mikor künn egy ellenséges hadsereg táborozott, egyesüle benn végromlásukra áradás, dögvész, és éhség. Midőn a' nyavalya tetőzött, akkor nyitá-meg az ellenség futó árkaikat. A' szerencsétlen lakosok, kiknek még elég erejük volt, vagyonukat házaik alá rejték, midőn hirtelen betört az áradat, elborított mindent, és a' város' egy negyedét egyszerre elpusztította. Azok, kiknek szaladásra nem volt

erejük, bele fulának, 's hullámban azon borzasztó éjszakán, a' felszámlálás szerint 15,000-en veszének. Az akkor legkeményebb csapást szenvedett városrészt még most is düledékeiben hever, mellyek közt koldúsok, kutyák és bélpoklosok csöszögnek. Alig van útca, mellyen a' pusztulás' nyomai még nem tetszenének. A' kereskedő-boltokat bezárák, és midőn a' kevés eleséget a' házakban elfogyaszták, kiverék az állatokat, hogy a' mint tudják, élelmöket az utczákon keressek, hol azok éhvel veszének, és a' dögvészt nevelék. A' vízfordók dolgaikat többé nem teljesítheték, és a' kit közülök a' betegség megrohant, a' folyót elérni törekedő, elalélva rogyott földre. Az anyák, kik halálok' közeledését érezék, öszveszedék végső erejüket, gyermekeiket az utcára viendők, azon reménnyel, hogy a' ragálytól megmenekeszenek, 's valami könyörületes elmenőtől az éhhaláltól megszabadítatnak. Találnak illy, csak néhány hetes gyermeket gondosan bepótlálva, és soknak, az életben maradtak közül, sem szüleikről, sem vallásokról semmit sem tudhatni. A' városból kifutni lehetetlen vala, és azoknak, kik az Eufrates' partjára törekvének menekedni, annak hullámai jövének eleibeik, és visszariaszták a' Tigrisbe, hol halálokat találnak. Elvégre Dadud basát is megroháná a' nyavalya, és seregeitől megfosztatva (egy egész georgiai ezred' földiei mind egy lábíg elveszének) átengedé a' várost mostani uralkodójának, és elfuta a' vizen. Az Albanusok, nagyobb száma az ellenséges seregnek, tűzzel vassal tevének tönkre még egy nagy részt, melly a' közönséges romlásban felmaradt. A' palotának egyetlen egy szobája sem maradt, és csak külső kőfalai mutatják előbbi kiterjedését. A' dögvész' kiütésekor a' város' népessége 80,000-re ment, mellyből csupán betegségben 50,000-en veszének."

Innen Skinner kirándult Babylon' romjaihoz, és aztán a' persiai öbölben hajóra ült Indiába evezendő.

Az indiai út nem kevésbé érdekes és vonzalmasan van írva. Szerző Calcutta-ból a' Gangesen Hindostan' belsejébe nyomult. Lerajzolja a' parti erdőket, mellyeknek lecsüggő gajjaiba kis hajója akadt, egy rettenetes égiháborút, és a' parti városokat, mellyekben az epekórság épen akkor dühösködött. Az utazásnak ezen része, minthogy már gyakran leirt városokon megyen-át, nagyon rövid. Delhibe ment, hol tovább tartózkodott, 's azt körülményesebben leirta. Itt a' többek között egy keleti piperkőcz' kőpöt adja: „Egy országbeli divatbolond sem lehet mulattatóbb, és hiübb, mint a' mahumedanus, és valóbizony külsejökben is több van, mire büszkék lehetnek, mint nekünk európai tarka ruháinkban. Ehhez járul lovaik' ékessége, melly olly pompás és vál-

tozatos, hogy ebben ínyök szerinti tág mező nyílik egész fényben csilloghatni.“

„Ha egy jó családbeli ifju egész felöltözve lóra ül, arcvonásain és viseletében világosan kimutatja, hogy képzete szerint, minden mindenkben. Turbánya' ránczai, és bajúza' pedrése láthatólag mélyebb studium' eredménye. Lová drága takaróval beterítve, és azon kevés szőr, mi alóla ki látszik oly sima mint csak lehet. Farka hosszú és sűrű, sérénye a' legkitünőbb gonddal lesimítva, mely végre ezüst boglárók használatnak, minden szőrszált kellő helyén tartandók. A' ló tanítatik ugrani és ágaskodni, és ezen tökélyekben állandóan gyakoroltatik, legsül ha a' lovag sűrű sokaság közt van; mert úgy látszik a' fő cél itt is, mint a' mi kevesbé ragyogó piperkőczeinknél, a' figyelemgerjesztés, és szembetűnés. Oly cél, mellyet egy lovag mindég elér, mikor a' gyaloglók szerte futosnak előtte.“ Az indus tánczosnók is pontosan és sok előszeretettel iratnak le. Hegyekközi hosszabb utában Skinner egy angol' képét festi le előttünk, kitől indus cselédei elszökének, valóban igazi egy indus jelenet: „Midőn a' zaj felé tartanék, látám hogy a' szerencsétlen emberek ugyan csak usznak a' vízben szomszédoin' sajkája elől elfutandók. Ez mint egy örült a' fedelen állott, 's korbácsát feje felett rázá: Ezen jelenetet el sohasem felejtendem. A' szomszéd külsejére nézve Lismahags hadnagyhoz hasonlított. A' hold kopasz fejére világolt, mert dűbében, hogy a' korbácsal embereit be nem érheté, hálósapkáját utánok vágta, és azért míg ő úgy állt, ezen vadon táj közegette, csak egy ingben, és embereit kergetve, egy világot adtam volna Smollet' tollaért, hogy ezen jelenetet örökíthessem.“

A' hurdwari búcsú, szerzőnek ismét egy élénk rajzolatra ada alkalmat. „Hurdward a' szokások' és viseletek' iskolája. Megjelennek a' nagy és szép alakú síkhek, a' karsú szénfekete bengalai nővel, a' sárga tatárokhoz hasonlító Ghorakokkal, ruházatjok, kocsiszereikre annyira különböző európaiakkal. Az örökös zsinat derekasan illik e' csudás jelenethez. A' braminok' szent csengetyűjétől a' vad állatok' ordításáig hallhatni itt mindenféle szó- és műszer-zenéket.“ Szerző a' Jumnan hajóra ült a' jumnontri zarándoklatban résztveendő. Ekkor mélyebben nyomult a' hegység közé, az úgy nevezett gungoutri ganges forrás felé. Ezen hegyi utazás igen érdekes, és gazdag úgy fenség és természet rajzolatokban, mint népeleti jelenetekben. Gungoutri, mint tudva van, az Indusok' egyik leghíresebb búcsújárásának helye. Csapatonkint tódulnak oda töredelmeskedendők, és sokan önként megfagyasztyák magokat, vagy a' mélységbe ugranak. A' forrásról illy hiedelemben vannak: „Az arany időben

könnyü szerrel és kényelmesen végezhető az ember a' forrásnál ájtatosságát, mert az akkor, mint az én braminom beszélé, Benaresben fakadt. Az eláradott gonoszság tevő, hogy most Hurdwarba kell menni. A' harmadik idő' bűne előtt Barahtha huzódott vissza; és most a' negyedik időben Cow-Mouth-on át a' Gungoutri hegyhez kell zárandokolni, hol a' forrás hihetőleg megmaradand.“

Szerző a' hegyekből Benaresen át tére Calcutába vissza. Utazásai minden olvasót jól fognak mulattatni.

Literaturblatt (Nro 213. 1838.) után

D. 1.

De la société Americaine, par Miss Martineau, traduit d' l'anglais par M. Benjamin LAROCHE. Paris, chez Charpentier. 1838. 2 vol. in 8-vo 15 fr.

Az amerikai társaság az európai kíváncsiságnak tág vizsgálódási mezőt, 's gazdag éledeletet nyújt. Minden, mit e' politikai, vagy vallási zsarnoklat' következtében hazájokból kibujdosott emberek által alapított fiatal köztársaságról hallunk, legnagyobb mértékben érdekel bennünket. Valósulva látjuk ott, mit velünk legforróbb vágyaink valaha reménytetének, értjük: az egyenlőség-, 's erkölcsiségen alapuló szabad, szilárd intézvényeket. A' szabadság' szűkkeblü elleni kémlő szemekkel kísérik e' társaság' tetteit, 's mindenkor készek gúnytapsra fakadni, ha ennek keblében bár mi csekély', rosszallható', vagy vizály' nyomára akadnak, vagy valamely álokból szerencsétlenséget vélnek jósolhatni e' köztársaságra, mellynek növekedő jóléte szédelgést, 's borzalmat támaszt lelkeikben.

Ekként minden, az amerikai társaság' ábrázolatával foglalkozó könyv, biztosítva van a' jó keletről. Nehéz azonban egészen pontos, biztos, és minden pártszellemtől ment tudósításhoz jutni. Nemzeti előítéletek, vagy egyedi remények mindig nagyobb, vagy kisebb befolyással vannak az utazókra. — Amerika, ennek törvényei, és szokásai felett úgy hozhatnánk pártatlan, 's józan ítéletet, ha az európai eszmék' nagy részét megsemmisíthetnők; le kellene mondunk mindenek előtt az itteni szokások', 's előítéletek' roppant tömegéről, mellyek olly kiáltó ellentétben állnak az egyenlőség' honának végtelen, és szabad haladásával. Mindenki emlékezik még Trollope asszonyságnak az amerikai szolgálók ellen készített vádiratára; — szegény dáma! nem tudott magán segítni; borzasztó eset! — nem talált cselédet szolgálatára.

Martineau kisasszonynak józanabb nézetei vannak az utazó szerepéről. De különben is, ő minden tekintetben több — Trollope asszonyságnál. Az országos gazdaság feletti beszélyei Angliában kitűnő tetszéssel fogadtatának, 's nevének bizonyos nevezetességet szereztek. Megszokta a' vizsgáldóást, 's komoly tanulmányokkal táplált lelke bizonyára sokkal alkalmasb a' tárgyak' józan felfogása, — 's Amerika' helyes leírására.

E' munka igen nevezetes, ámbár még ebben is láthatni az egyesült státusok elleni angoly elfogultság' némelly nyomait; — körülményes tárgyleírásai néha igen terjedelmesek, mik árnyat vehetnek az egész' ábrázolatra, 's könnyen általánosíthatják az egyes, elszigetelt dolgok, felőli megjegyzéseit. Egyébiránt ez olly hiba, mellyel nagyobb, vagy kisebb mértékben majd minden utazót vádolhatni. Továbbba olly vádokat emel az amerikaiak ellen, mellyek nem látszanak alaposaknak lenni: például: azt állítja, hogy „a' nő-nemnek, az eziránti igen nagy megelőzőségeik mellett is, nem csak political, de értelmi fontosságot sem tulajdonítanak. Az amerikai nőnem, szerinte, nem nyer szilárd oktatást, csak kellemes társalgásra neveltetik; férjeik mindent elkövetnek a' szükséges, sőt felesleges pénz' megszerzésére; nőjeiket azonban silány, szűk körbe szorítják, mellyből kilépniök nem szabad.“ Ezen állítás egészen ellenkezik Chevalier Mihálynak szint e' tárgyban közölt leveleivel, 's véleményünk szerint csak egyes leírdolgokra, és kivételekre alkalmazható, világos eltentétben állván ez az ország' szokásainak egészen más lelkületü szellemével.

Martineau kisasszony' munkájáról, véleményem szerint, egyéb bírálatot nem írhatni; ezt pedig bőven kipótólják a' dicséretetek, mellyeket előadásá' összege érdemel; ez ugyan is legelőnékebb érdekekkel teljes, és sokkal mélyebb nézeteket foglal magában az egyesült státusok' intézvényeiről, ezek' hiányiról, 's tökélyeiről, mint más utasoknak eddig nyilvánított illy tárgyú műveik' nagy része. E' munka Tocqueville úr „*Democratie aux États-Unis*“ című munkája mellett méltán foglal helyet, minthogy, körülményesen festergetvén a' népszokásokat, 's ekként felfedezvén a' köztársasági intézvények' gyakorlati batását, 's következményeit, némüleg mintegy kiegészítő pótléku szolgál Tocqueville ur' művéhez.

„Ez utazás' folytában, mond Martineau kisasszony, minden nemü intézvényt meglátogattam: az auburn-i, philadelphiai, és nashville-i fogházakat; jelesb vendéglöket, 's egyéb nevezetes épületeket; tudományos, és literariali intézeteket, az éjszak' kézműházait, a' dél' gyarmatait. 's a' nyugot' majorságait. Laktam valódi fényes palotákban; éltem nyomorú

tanyákon, 's vastag fatörzsökök' üregeiben; utaztam gyors szekéren, és parasztkocsin, lóháton, és valamint legjobb, úgy legrosszabb gőzhajókon is; láttam házassági 's kereszteleési szertartásokat, voltam gazdagok közt, mulató fürdőkben, 's alsóbb osztályiak közt, 's falusi ünnepeken; hallottam, és láttam politicai vitákat, földvásárlást, és rabszolgaárulást; figyelemmel kísérem a' főtörvényszék', 's tanács' üléseit, 's hallgatódzám egyes törvényhozóságok' vitázatain; főleg pedig, számos család' keblében nem mint idegen, hanem mint tagja a' családnak, mint leányok, vagy húgok a' család fejének, valék tekintve. Én tauusithatom legjobban az amerikai házielet' nyugalmát, 's erényeit; könyörgöm ez' okból, ne vádoljon valaki gondolatlansággal, ha tán néha szívem' sugalása vezetné pennámat."

„Lehetlen volna megneveznem utazásom' folytatásban szerzett ismerőseimet; e' névlap magában foglalandná a' politica', tudomány', 's literatura' majd minden kitünő emberét, 's majd minden nevezetesb asszonyt. Minden politicai pártban, minden vallási felekezetben voltak barátim; rabszolgatulajdonosok, ültetvényesek, 's a' rabszolgaságot megszüntetni törekvők, mezői gazdák, törvénytudók, kereskedők, tanítók, 's papok közt, — mindenütt voltak ismerőseim. Több hindu törzsök' keblében tartózkodám, 's a' déli státusokban több hónapot tölték szerezsenek közt."

Mint e' töredékből látható, Martineau kisasszony az amerikai társaságot minden osztályiban tanulá ismerni, 's így munkája nem lehet nem gazdag éles, és új észrevételekben. Valóban kimerítőleg is értekezik mind azon magas kérdésekről, mellyeket illy néprei pillantás támaszthat minden gondolkodó főben, 's e' mellett Amerika' minden érdekesb tájait kellemes előadásban ismerteti meg velünk. Útazott tavakon, megjárt majd minden tartományt, 's valamint félelem, úgy szenvedély nélkül fogván fel minden tárgyat, az amerikai társaság' teljes leltárával kedveskedik. Martineau kisasszonyban semmi neme sem létez politicai, vagy vallási elfogultságnak; ő a' valót, 's hasznost keresi, 's mindenütt elfogadja ezeket, hol velők találkozik. Átaljában észre vehetni, hogy Amerika' iránt különös rokonérzettel viseltetik, mint-hogy ott olly szabad intézvényeket talált, mellyek' befolyása alatt a' nemzet minden lehető kifejlődésre számolhat. Nyíltan rosszall azonban több fonákságot, visszaélést, 's a' romlásnak itt ott elszórt magvait egyenesen kimutatja; de mind ez, véleménye szerint, a' köztársaság' jövődjét nem veszélyezteti; sőt ugyan e' jövődjé tanúja leendő a' folyvást erkölcsibb, 's tisztább iránynak, mellyen a' társaság' művelődése szünetlen haladand.

„A' külgazdagság, és szabadelmű intézvények' boldog egyesülete által Amerikában naponként kevésbül a' vétkesek' és szegények' száma, 's a' társaság nincs kiteve olly történeti, 's véletlen szerencsétlenségeknek, mint egy bizonyos rendszerü kormány alatti nemzetek; 's ebből legbiztosban jósolhatni állandó, és hű ragaszkodást a' népfelségi elvekhez.“

Az amerikai társaság' jelen állapotjában zavarok némüleg a' műipari láz' következményei, mi itt óriási léptekkel halad előre. Martineau kisasszony kiemeli e' befolyást, 's megjegyzi az emerkai kereskedők' azon különös hajlamát, mi szerint jobban iparkosznak halomra gyűjteni, mint élvezni, 's megtartni kincseiket; miután mindent elkövetének, hogy műipar, vagy kereskedés által magoknak ragyogó létet biztosíthassanak, 's céljokat elérek, kincseik' nyugalmas élvezete helyett mintegy óhajtni látszanak önromlásokat, újonnan kezdendők fárasztó küzdéseiket. E' különös hajlandóság őket szűkségkép bolondos haszonképletekre (speculations), 's tulzó fényűzésre ragadja. Igen valószínű azonban, hogy e' láz idővel lecsillapuland, 's erősbülvén az értelmi kifejlődés, a' nemzet e' tulhágó munkássági bőséget, új és nemesb élvezekre fordítandja. Ennél nagyobb, 's veszélyesb gonosz a' rabszolgaság, mi mocsok gyanánt tűnik fel olly nemzet' keblében, mellynek intézvényei határozottan az egyenlőség' elvén alapulvák.

„Az amerikaiaknak ez iszonyu anomaliát, e' saját elveik elleni halalos bünt meg kell tagadniok, ki kell átkozniok az egész társaság' kebléből; de olly bévvel is dolgoznak ez erkölcsi nagy munkán, melly csalhatóan bizonyoságaul szolgál annak, hogy a' nemzet' szive még ép, 's nem romlott. A' haladás, mellyet a' rabszolgaság - szüntetési kérdés tőn az éjszaki kerületekben, sokkal tündöklőbb módon tanusítja a' nemzet' erkölcsét, hogy sem erre homályt vonhatnának a' papság' mély hallgatása, 's a' dél' ültetvényeseinek, az éjszak' kereskedési aristocriájának, e' megszüntetés elleni, örjögő kiabálásaik. A' nemzetet valamint nem egyes tagjai után kell itélnünk, kiknek világi érdekeik kapcsolatban vannak a' rabszolgakereskedés' fentartásával, úgy e' mocsok' eltörlése végett alakult, 's éjszokon virágzó nyolczszáz egyesület után sem, és szóval semmiféle párt után: a' nemzetnek a' rabszolgasághoz viszonyai legvilágosban kitűnnek a' pártok' zsurlódásinak figyelmes kémlése által. Ha igaz, hogy azon öt emberbarát, kik ez előtt mint egy öt évvel egy kis szobában gyűltek össze, erkölcsi erejüket feszítendők e' nemzeti szörny ellen, roppant táborrá szaporodék, mellynek ostromlásai alatt gyökerestül megrendült a' hibás intézvény, ha igaz ez, úgy a' rabszolgaság megszűnik becstelenítő mocsok lenni a' nemzetre nézve. Europa már most köteles Amerikát

nem csak a' rabszolgaság' fészke gyanánt, hanem egyszer's-mind a' rabszolgaság' megszüntetésének hazájaként tekinteni."

Látván a' sebes baladást, melyet illy rövid idő alatt tett ezen, olly sok magányérdeket érintő, nehéz kérdés, kétségkül mindenki ismétlendi Martineau' kisasszony' szavait:

„Bár milly hiányok léteznek is, vagy támadhatnak még a' törvényhozóságban, vagy a' végrehajtó hatalomban, az azokat orvosolható eszközök — egészen a' nép' kezeiben vannak; 's e' nép birtokában van azon dicső bizonyosságnak is, hogy idő, 's fáradtság által minden józan czélt elérhetend."

(Bulletin littéraire, et scientifique. 1838. Nro 2) után

M. K.

BIBLIOGRAPHIA.

78. *SOUVENIRS historiques du capitaine Kretzly*, ancien trompette-major; par F. Grandin. — Paris, chez Berlandier, 1839. 2 vol. in 8-vo. Ára 15 fr. — Egy időkor sem szült annyi emlékirást, mint a' franczia császárságé. Mindenki azt véli, fontos szerepet játszott ezen rövid időszak' nagy eseményeiben, 's valami újat akar mondani azon már annyiszor elbeszélt csatákról, azon már olly sok ezerfélekép kikutatott császárról. Igaz, hogy még egy munka sem nyújt azon katonai zarnokságról, melly alá Napoleon Franciaországot veté, mindenben igazságos és részrehajlatlan ítéletet. De nem ma kell egy hasonló tárgyról rézhajlatlan ítéletet reményleni 's különösen nem azon emberektől kell azt várni, kik az ügyes harcznok' szerencséjét követék. Még ittasan azon katonai dicsőségtől, melly csaknem minden főt elszédített, nem képesek, okosan 's józanon ítélni a' vezér' hibáiról, a' császár' zarnok bitorlásiról. Nékiek félisten Napoleon, kit imádnak győzelmeiben, kinn sajnálkoznak leesésében, 's kit ugy tekintenek, mint az áruulás' áldozatát. Szemeikben ez a' férfiú, ki évenként ezer meg ezer francziát küldött a' csatamezőre, mint juhokat a' mészárszékre, imádtá Franciaországot 's csak boldogságán függének gondjai. Nagylelkű hőst, 's a' nemeslelkűség' mintáját csinálnak ők

abból, A' jövendő világ nem fogja megfogni ezen túlzótt előszeretetet; már az új nevendékek is csudálkoznak azon, 's mind a' mellett is, hogy bámulják ezen genius' hatalmát, melly egy eltudta fojtani a' forradalmat, hirtelen felfüggeszteni az eszmék' menetelét, inkább úgy tekintik őt borzadva, mint egy rettentő ostort. — Azonban a' győzelmek' 's foglalások' ezen időszakának bizonyosságai még elég számosak egy közönség' képzésére, melly, kapva kap mind azon, mi azt emlékezetében feleleveníti. Ez kimagyarázza mind azon munkák' szerencsését, mellyek Napoleont illetik, 's hihetőleg Kretlly kapitány' emlékirási is részesülendnek abban.

79. MÉLANGES (Egyveleg); D. NISARD által. — Paris, 1838. 2 dar. S-adr. Ára 15 fr. — Ezen egyvelegben utazási emlékezetek, literáriá historia, 's criticalai studiumok foglalhatnak. Rendes dolog, hogy egyik darab' elején mutatkozik a' szerző' híres manifestuma a' könnyű literatura ellen, hova pedig igazán véve tartozik Nisard ur' ezen munkája is. Többnyire folyóirási 's szemlei darabok ezek, sokszor sietve 's inkább mulasztás mint oktatás végett irvák, mellyekben kevesebb az eszme mint a' phrasis, 's mellyek inkább szellem' játéknak, mint a' gondolat és studium gyömölcseinek látszának lenni. Egyébiránt azonban Nisard urnak igaza van a' mostani dráma és románra nézve. A' manifestum után azon szemlei értekezések következnek, mellyek Nisard urnak hírt szereztek 's mellyek valóban jelesek mind tiszta izlés', mind éles tekintet, mind értelmes stylus' tekintetében. Victor Hugo 's Lamartine-róli criticalai, próbatétele a' francia literatura' historiájáról, biographiai töredéke Armand Carrel-ről, nevezetes darabok, mellyeket örömmel olvashat mindenki; noha többek közt Chateaubriand' túlságos bámulása nem tetszhetik annak, ki tudja az ő káros befolyását korunk' literatrájára. Az utazási emlékezesek kellemmel irvák, mellyekben éles tekintetek, érdekes megjegyzések, igen mulatságos nemzeti jellem- 's erkölcsönások találatnak, de a' mellyek inkább valamely folyóírásba, mint könyvbe illettek volna.

80. SOUVENIRS de Mr. BERRYER, doyen des avocats de Paris, de 1774—1838. — Paris, 1839. 2 vol. in 8-vo. Ára 15 fr. — Egy üdvéd' emlékezeti, historiája a' törvényszéknek, kivált ha az kitűnő férfiú, kit talentuma már régóta kijelett 's kire ennél fogva sok fontos ügyek bízattak. 'S valóban Berryer ur' munkájában az igazságkiszolgáltatás' érdekes chronikája foglaltatik. Nevezetes részletek találatnak abban, a' birói hivatalról, az ügyvédekről, az ítélőszék' erkölcsében 's szokásabani változásokról. Előadja röviden azon nevezetesebb ügyeket is, mellyek' vitelére felszólított 's többek közt némi új felvilágosításokat nyujt marsal Ney'

megítéltetéséről is a' pairek' kamarája által. Olly könyv ez egyszer'smind, mellyből a' törvénytudó, hasznos tanácsokat, okos irányzatokat, követésreméltó példákat meríthet, 's mellyet a' világfi ingerlő olvasmányoknak találанд. —

81. DE LA COSMOGONIE de Moïse etc. (Mozes' cosmogoniája, öszve hasonlítva a' geologiai lettdolgokkal); MARCEL DE SERRES által. — Paris, *Lagny*. 1838. 8-adr. Ára 7 fr. — Igen érdekesek azon viszonyok, mellyek a' genesis' előadásai 's a' geologiai tudomány' új felfedezései közt vannak. A' zsidó törvényadó' geniusa új fénybe derül azok által 's új adatokat lehet azokból húzni az egyiptomi civilisatio' magas álláspontjára is, melly őt képezzé tévé esmereteinek szerzésére. Marcel de Serres úr részletesen követi a' teremtés' munkáit, ugy mint azokat Mozes előadja 's megmutatja, miként ezen előadás' fő lettdolgai, megerősítettetni láttatnak, azon különbözőféle revolutiók' maradványi által, mellyek földgolyónk' héján történtek. Mi földünk' régiségét illeti, Marcel de Serres szerint a' physical lettdolgok, ugy látszik ezt magasra vinni nem engedik; mert a' vizek' munkálatja 's más természeti tűnemények mellyek szakadatlan folyamatban vannak, elegendőleg kimagyarázni látszanak a' föld' szerkezete 's formájában változásokat, ha 4—5000 esztendőre fel nem megyünk is. Ezen adatot megerősítik a' gyeptözegek, növényföldek, sziklák' elsüllyedései 's szétbomlásaiból időmérték gyanánt húzott elméletek. Munkáját a' föld physical jövődjéről értekezéssel zárja be. Ezen érdekes tárgyról némelly új eszméket közöl 's visszaveti a' földgolyó' lassankénti kihűlése 's jövőendő megégéséről theoriákat. Mióta megjelent az ember — így szól — a' földön, azóta ennek értelme, foglalja el a' physical agensek' helyét, mellyek elvesztik eredeti erejüket, 's mellyeknek rendeltetésök az volt, hogy a' földet lakhelyül készítsék el az emberfajnak, 's azon egyedüli módosítások, mellyeken a' föld' felülege jövőendőben átmenend, csak olyak lesznek, millyeket az előrchaladó civilisatio' szükségei megkívánandnak.

82. LA MUSIQUE *apprise sans maitre*. (A' muzsika, tanító nélkül megtanulva). Edouard JUE által. Második átnézett és meg bővített kiadás. Paris. 1838. Ára 15 fr.

83. TRAITÉ de la composition et de l'ornement des jardins. (Értekezés a' kertek' csinálása 's felékesítése módjáról, százhatvan réztáblával, mellyeken! több mint 600 figura, kerttervek, kertékesítő épületek, vízemelő gépelyek). Paris, *Audot*, 1838—39. 20 szállitmány. 4-edr. Ára 25 fr. — Ezen jeles és pompás munka, nélkülözhetlén minden jobb izlésű mezci gazdának. El lehet ezen munkánál is mondani, hogy Audot ur nem közönséges kiadó, hanem különösen művész 's jó izlésű ember is; ő azon munkákat, mellyeket kiad,

maga igazgatja 's rajtok maga is dolgozik, 's általában nem ad egyet sem ki, melly valami kívánni valót hagyyna maga után kiadás' tekintetében. Mind a' jelen munka, mind a' *Herbier de l'Amateur*, mind a' majd említendő *Bon Jardinier de 1839*, igen kedvezőleg ítéltettek meg a' királyi kertész társaság' ülésében Párisban.

84. *ELEMENS d'agriculture pratique*. (A' gyakorlati földmivelés' elemei). David Low által. 2 dar. 8-adr. Paris. *Mme Huzard*. 1838. Ára 15 fr.

85. *LE BON JARDINIER pour l'année 1839*. etc. (A' jó kertész 1839-re, melly magában foglalja a' földmivelés' közönséges elveit, a' minden egyes hónapban végbeviendő munkálatok' előadását, minden a' kertekben művelt kellemetes vagy hasznos növények' historiaját 'sat. 'sat.) POITEAU és VILMORIN urak által. Paris, *Audot*, 1838. 12-edr. 8 réztáb. Ára 7 fr. — A' jó kertész, igen jeles munka. Míg a' francziák nem bírnak olly nagy és jeles munkával az egész kertészségről mint az angolok, jelen munkát a' kertészség' rövid encyclopaediája gyanánt lehet tekinteni. A' kiadó Audot minden esztendőben javítja és bővíti azt, a' nélkül, hogy a' miatt a' munka' árát nevelné. Az ezen évi sok pótlékok' csak legnevezetesebbjeit említendjük. PAYEN urtól egy hosszu értekezés a' *trágyáról*, a' legújabb theoria annak munkálatmódjáról a' plántákra, 's a' fő eszközök a' leghasznosb siker' elérésére. A' *pé-tsai* vagy is chinai káposztáról mind az mit eddig tudunk; a' *chinai mustárról*; az *alsalfá-ról*, melly úgy látszik nem egyéb, mint a' mi luczernánk, a' *korcs lóheréről* (*trifolium hibridum*), a' *festő czikszárról* (*Poligonum tinctorium*), a' *hudsonöbli fűről*, a' *guineai fűről*, a' *pyreneusi fenyőről*; több mint 50 nem gyönyörködtető plánta, fa és csemete; egy értekezés a' bazsa rózsá' szaporításmódjáról oltás által; több új kerti szerszámok; egy hosszu értekezés a' meglegházak' fűtés módjáról meleg viz' kerengése által, négy táblával 's a' t.

86. *THREE EXPEDITIONS into the interior of eastern Australia* etc. (Három expeditio keleti Australia' belsejébe, melly magában foglalja Australia — Felix' felfedezésének elbeszélését 's a' New-Sud-Wales-i gyarmat' leírását); L. MICHEL által. 2 dar. 8-adr. egy közönséges földabrosszal és 19 részint színelts metszettel, eredeti rajzok után; London, *Boone*. 1838.

87. *LA POPULARITÉ*. (A' népszerűség). Vigjáték 5 felvonásban, versekben, DELAVIGNE Kazimir által. Paris, 1839. 8-adr. Ára 6 fr. — Különös czím, egy vigjátékra! 'S valóban azon darab' elolvasása meggyőzheti az olvasót, hogy semmi mulatságos sincs, ezen szédítő dicsőségben, melly imádóit megvakítja 's annál rettentőbb esést készít nékiek, menél magasbra emelé őket. A' népszerűség inkább szomorú

mint vígjátékra szolgáltathat anyagot; azonban Delavigne ur se egyiket, se másikat nem tette. Darabja nem egyéb, mint kettős beszédbé foglalt politicalai értekezés. Azonban stylusa nemes, költészete átaljában véve tiszta és összhangzó; a' gondolatok magasak 's okos mérséklettség' bélyegével bírók; egy szóval, fel lehet itt találni a' szerző' jó és szép tulajdonainak legnagyobb részét; de nincsen abban se cselekvény, se érdek, se dráma, se comœdia. Ha itt ott comicus czélatok vannak is elhintve, azok olly halványak olly gyengék, hogy nevetést gerjeszteni nem képesek. Végre legnagyobb hibája talám ezen darabnak, hogy szerzőnk világos szándéka volt, korunkat festeni, de nem merészle annak visszásságit világosan megtámadni, hanem egy más kor' 's más ország' álképe alá rejté a' dolgot, honnan az egész igen csekély sikert képes előhozni.

88. *VOYAGE en Italie.* (Utleírás Olaszországba) Jules JANIN által. — Paris, 1839. n. 8-adr. Ára 7 fr. 50 c. — Jules Janin, a' híres feuilletonista egy orosz nagy ur' kísértében futotta át Olaszországot. Jelen munkáját a' francia criticusok szigorún megrótták. Jules Janin — így szól egyik — olvasóinál nagy elnézést szokott találni. Ő olly mulatságos! ő olly sok szellemmel bír! mondják, 's ha egyszer ezen hír meg van alapítva a' világ előtt, akkor úgy megy az, mint azon comicus színésznél, ki alig nyitja ki száját, már nevetést gerjeszt, mielőtt még bolondságit hallatná; a' legcsekélyebb fecsegés, mi J. J. aláírással bír, gyönyörűnek kiáltatik ki, 's ki a' legkisebb helyet critica ala batorodik venni, az szellem, -izlés és kellemtelen fajankó. Azonban ha ki fársadságát nem sajnálja, közelebbi vizsgálat alá venni ezen olly ragyogó stylust, ezen ezer aranyos pikkellyel megrakott harlequin öltözetet, mit talál az alatt, kérdem? Hol van a' studium, hol a' tudomány, hol a' gondolat, hol az érzés? Egyéb-e ez mint szappanbuborék, melly a' szivárvány' minden színét visszatükrözi, 's egyebet szélnél magában nem foglal? Kétség kívül J. J. ur sok szellemmel bír, de azt sokszor messziről sem úgy használja mint szellemű ember. Bizonyossága annak a' jelen utleírás, mellyben nincs semmi eredeti, semmi uj megjegyzés, semmi érdekes jellem vagy erkölcsvonás. Nem egyéb az egy félig művészeti, félig historiai fecsegésnél; omladványok', paloták', museumok' leírásának sok szószaporitással felékesített kiadásánál, millyet minden utleírásban feltalálhatni. —

89. *PRÉCIS de l'histoire des Français.* (Rövid summája a' francia historiának); J. C. L. SIMONDE DE SISMONDI által. — Paris. 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 16 fr. — Bevégezvén Sismondi ur nagy munkájának (*Histoire des Français*) 21-d. darabját, melly a' vallásos háboruk' korszakát fejezi be, érzé

hogy azt lehetetlen az elkezdett terv szerint folytatni a' jelen időkiig. Egy illy vállalatra, még egy ember élete kívántatnék 's egyébként is az utolsó századokról olly sok vizsgálódások, olly sok eredeti emlékirások, olly sok historiai munkák léteznek, hogy itt új kikutatandó bányát találni alig lehetne. Sismondi ur tehát jobbnak tartá átfutni a' historia' ezen részét 's az olvasót az olly nagy számu, 's bő forrásokra utalni. A' munka három darabból álland. Sismondi ur stylusát gyakran szigoru critica alá vetették, azonban ha nem bír is az minden kívánható kellemmel, fényvel és színezettel, nem lehet megtagadni tőle a' historiai előadás' nemességét 's komolyságát. Bír ő a' mellett a' legnagyobb mértékben egy becses tulajdonnal, mit semmi sem pótolhat ki az irónál, 's ez a' meleg és nemes szív; a' magas lélek, melly felfogja mind azt mi nagy és szép; a' mély meggyőződés, melly minden szavát őszinteség 's szabadlelkűség' jellemével bélyegzi. Ezen ritka tulajdonoknak 's a' korunkban fájdalom még ritkább studium-szeretetnek köszönheti Sismondi ur azon helyet, mellyet korunk' első rangu tudós illustratiói közt foglal el.

90. *FASTES mémorables de la France.* (Franciaország' nevezetes évkönyvei); gróf de VAUBLANC, egykori belső dolgokra ügyelő minister által. — Paris, *Cherbulter*, 1838. 8-adr. Ára 3 fr. — Vaublanc' munkája, hirtelen áttekintése a' francia' historia' fő lettdolgainak, egy képbe szoritása a' mindenek' csudálkozását felgerjesztő dicső tetteknek, egymáshoz sorozása azon nevezetes korszakoknak, mellyekben a' francia hatalom a' legfőbb fokra emelkedett. Átmenvén a' francia monarchia' évkönyvein, kezdetétől fogva XVII. Lajosig, fényes sommázatát adja mind annak mi nagyságost, poeitait 's lelkesedést gerjesztőt foglal magában a' historia. Vaublanc ur jeles ügyvéde a' francia jellem' nemes és ragyogó tulajdonainak 's munkája érdekes emlékkönyve a' francia historia' főbb lettdolgainak.

91. *VITA di Caterina de' Medici* etc. (Medicis Katalin' élete, historiai próbatétel). Eugenio ALBERI által. — Firenze, 1838, 8-adr. — Szerző igen ügyesen védi Medicis Katalin francia királynét. Egy hosszú dicsérőbeszéd ez, mellyet a' történetírók' nagy részének Katalin 's olasz characterere ellen tett vádjaik által megsértett nemzeti önszeretet ébresztett fel. Alberi' themája ugyan az, mint mellyet már Capefigue tett a' reformatióról irt munkája élébe. Ezen két irt szerént, Katalin és fia IX Károly egészen ártatlanok a' szentbertalani éj miatt; a' türelmet 's békét akarák ők; ellenállások csak a' parancsoló körülményeknek engedett, mellyek azt veszedelmesebbé tevék mint hasznossá. Alberi igen jeles képét adja munkája' kezdetén a' francia erkölcsöknek, Katalin' időkorában, ki még igen fiatal korában jött Franciaországba,

hogy I. Ferencz' második fiával eljegyeztessék. Alberi némi joggal állítja, hogy ha valamit csudálni lehet Katalin' magaviseletében az, hogy illy rendetlenségek közt, illy félvad korban neveltetvén fel, még sokkal rosszabbá nem leve mint vala. Egyebiránt Alberi' munkája elég érdekes és kevesse mert documentumokat foglal magában, mellyek' legnagyobb része a' florencziai levéltárakból van kivonva; 's ha még nem fejt is a' szentbertalani problémát, legalább új világot vet ezen fontos historiai dologra. —

92. *HISTOIRE du christianisme* etc. (A' kereszténység' s keresztény társaság' historiája); N. J. MATTER, az egyetem' közönséges felügyelője 's a' t. által. 2-d. kiadás. Paris; *Cherbulier*. 1838. 4 dar. 8-adr. Ára 22 fr. — Ezen munka első kiadása 1835-ben jelent meg, ezen cím alatt: „A' keresztény egyház' közönséges historiája.“ A' derék szerző ezen második kiadást némely változtatásokkal látta el, mellyek által az a' jelenkor' szellemének még inkább megfelel. Szerző az előbeszédben eleven vonásokkal adja előnkbe a' lelkek' mostani helyzetét, korunk' vallásos irányzatát, melly azt a' kereszténység', annak elvei' s története' komoly és mély studiumához vezeti.

93. Azaïs. *De la Phrénologie, Du Magnétisme et de la folie*. (A' magnetismusról, phrenológiáról s eszelősségről. Broussais' emlékezetének szentelt munka. — Paris, 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Azaïs ur, az *Explication universelle* 's a' *Système des compensations'* feltalálója, ma sem többet sem kevesebbet nem akar, mint nevét a' Newtoné mellé, vagy talán még a' felibe tenni. Ez ugyan nem igen szerény dolog egy philosophtól, de hát mit tegyen? senki sem akar neki oszlopot emelni, szükség hát hogy maga emeljen egyet magának. A' tudományok' academiája, felfedezéseit visszautasítja, a' publicum nem sokat gondol vele, dicsősége majd nem örökre családja' keblébe szorult, 's imé néhai Broussais ur, ki nem örömet cselekedett úgy mint mások, tapsot üt neki, felbuzdítja őt' s geniusnak nevezi egy hozzáintéztet megbízott levélben. Gondolni lehet, hogy akkor a' philosoph nem késett, nagy emberként mutatkozni 's egy bizarr cím alatt, melly a' phrenologia, magnetismus és eszelősség szavakat összevgyűjti — mintha több alkalmat akarna nyújtani a' tréfának 's gúnynak — Broussais' emlékezetének szenteli rendszerét, melly abban áll, hogy a' mindenség' minden tünetében a' kiterjedést a' vonzó erő helyére teszi. Ezen kiterjedés bizonyos neme a' magnesi sympathiák' és antipathiák' különös kicseréléseinek, melly a' különböző testek közt szakadatlan folyamatban van. Nem csak az anyagi tünetények függenek attól, hanem ez minden gondolatink' minden érzésünk' teremtő agense. Ez némileg egy közönséges

lélek, melly minden teremtett dolgokban munkál, élteti azokat mind addig míg bennök lakik 's a' halálnak engedi, mihelyt ott hagyja. Csupa egyszerű gépelyek' szerepére vagyunk hát itt szorítva 's merő anyagi egyéniségünk a' halál' pillanatában teljesen kialszik. Egyébiránt jelen munkában sok bizarr és mulatságos dologt lel az olvasó 's egy új példáját találndja azon különös tévedéseknek, mellyekre kárhoztatják a' rendszeres szemüvegek azt, ki azt egyszer orrára tette.

94. *HISTOIRE de la littérature allemande* etc. (A' német literatura' historiája, Heinsius' ötödik kiadása szerint); HENRY és APPEL urak által, egy előbeszéddel MATTER ur, az egyetem' közönséges felügyelője által. — Paris, *Brockhaus* et *Avenarius*. 1839., 8-adr. Ára 7 fr. 50 c. — A' német nyelv' studiuma a' francia collegiumokba be van véve. Ezen szempontból véve a' jelen munka, melly igen becses vezér azon számlálhatlan írók közt, mellyekkel a' világ egyik leggazdagabb literaturája bír, a' francziákra nézve érdekes jelenet. Noha ez, szükségeskép rövid, de mégis eléggé bő arra, hogy semmi létalapos ne hibázzék 's hogy Németország' tudományos kincseinek méltatását nyujtsa. Matter ur' előbeszédében, a' német nyelv' jelleme, studiuma 's a' francia nyelvre való befolyásának szükséges volta, illőleg varnak méltatva. „A' német literatura' historiája — így szól — ma melőzhetetlen kézikönyv a' tanulóra nézve, bár mi nemére a' tudományoknak szentelje magát 's bár mi nemzetből való legyen. A' német literatura tagadhatlanul legtermékenyebb a' mai literaturák között, 's a' köz vélemény szerint egy a' legtisztább, legerkölsőbb, leglelkiesméretesbbek közül. Ez annak alapjelleme, mert magáé a' német nemzeté is az; 's valóban Németország a' tudományokra nézve e' kettőben tündeté magát ki: a' könyvészetre nézve, nagy jámborság' szabályiban; 's az írókra nézve, a' komoly criticában. — A' másik jellem, melly különösen kitünő a' német literaturában, a' magas idealitás. Ezen érdem néha a' tulságig, a' mysticismus és homályig megy; de ezen eltérések nem magok a' szabály, hanem csak kivételek, 's ezek mindég veszélytelenek. A' szabály ellenben, a' tiszta és őszinte idealitás, különösen ajánlani látszik nekünk ezen literaturát a' közönséges lesüllyedés' ezen időszakában, melly javulásra igyekszik 's mellynek iránya az emberiség' legnemesb meggyőződésire jutni vissza.“ Sajnálni lehet, hogy nemzetünk, mellynek pedig a' szomszéd németek' fényes és gazdag literaturája nyújt legtöbb táplálékot, 's mellynek szelleme leng tudományos fejlődésünkben, még mind eddig sem bír egy hasonló tartalmu munkával, melly hasznos kézikönyvül szolgálhatna mind azoknak, kik magas példányok által lelkesülve kívánnak haladni az értelmi műveltség' pályáján.

A. B. P.

A' LEGÚJABB OROSZ

NOVELLISTIKA.

Az, mi jelen literaturai munkásságunknak uralkodó jellemet ad, minden ellenmondáson kívül a' novella és lyra. Ezt állítván, magában értetik, hogy alatta nem azon ropant regény, — drama, — költészet 's a' t. tömeget értjük, melly Moskwa' és Pétervár' sajtói alól isten tudja, hányféle úton borítja el a' mi szent ó Oroszországunkat, 's isten tudja, miféle olvasóktól nyeletik el. Ha mind azt tekintetbe akarnók venni, a' mit Moskwa' és Pétervár' prései az úgynevezett szépliteratura' nemében nyomnak, kiszülne, hogy e' literaturánk igen tarka 's gazdag mindennemű termékekben. Az utósó tizedben számtalan regény jelent 's jelen még mindég; p. *Tanjka, a' rastokini haramjanó; a' történet' áldozata; egy színésznő' fia; a' lázadók; Djatel Tüde 's a' t.*; dráma sem kevés nyomtatott; *Iweljew'* szomorú játéka: *Wlonskij Wladimir*, és: *Róma és Carthago; Timofejew'* színjátéka: *Katarin*; számtalan vaudeville: a' *zár alatti mátká', vasárnap a' tengerparti erdőcskében 's a' t.* nemében; nagyobb költeményeket is birunk, p. *Swjecintől, Alexandriade*, Bernettől: *Helena*, Titowtól: *húsvéti lámpa 's a' t.* De ha mind e' könyvlotmot a' literaturai műtermékekhez számolnók, csak visszaélnők a' *literaturai* névvel. Sőt mind ezt inkább sajtó-maculaturának nevezhetnők, mint orosz literaturának. Valóban regényünk mindeddig csak három nevet mutathat fel: Lazecinkow, Zagoskin és Weltmanét: a' legifjabb költészetet csak a' Puskin, Zukowsky, Barasinsky, Podolinsky, Sokolowsky nevek ékesítik; a' dráma, ah, még ez bölcsőjében fekszik, igen gyenge, ingó lábakkal mozog még, minden physiognomia nélkül, alig észrevehetőleg változik, habár különben Rosen báró és Kukolnik urak szép hangzású versekben tudnak is beszélni. — Minden egyebet, a' mi nálunk *dráma, regény, költemény* nevet hord czimlapján, minden tartózkodás nélkül törölhetjük ki az újabb orosz literatura' lajstromaiból, 's oda sorozhatjuk. . . . hova tetszik, csak a' szépművészetek' termékeihez nem, miket a' nemzet tulajdonkép' genialis termékeinek tökéjéhez számíthatnók.

A' mi jelenleg literaturánkban uralkodik, a' novella és kisebb költemények. 'S az orosz novellának mégis hasonló sorsa van, mint a' regénynek, drámának, és költészetnek. Mennyi csapatja az újabb novellairóknak! kezdjük csak számolni, nem lelendjük végét. Ki nem ír ma novellákat? alig hagyá el a' ficzkó iskolai padát, világ-, emberisméret nélkül, az embereket csak pajtásaiból ismerve, már novellába fog, morog a' szerencse' csalfasága, a' nőszerelem' változékonysága felett, meglepetik a' világ' hidegségétől 's felbontva látja varázsálmait, vagy szójátékokba, vagy a' társas élet', a' bál', a' Newszky-prospect' 's magányos séták' szeriute festői leírásaiban, falusi ligetekben, a' patak' csörgése', a' paraszt szekér' nyikorgása 's a' juhnyájak' bőgése mellett — ömlik el. Értetik: hogy mind ezekről nagy részint csak szóbeszéd után tud valamit; ez érzelmek' egyike sem keletkezett eddig soha szívében 's hagyá benne az élettapasztalás' mély nyomait. E' gondolatok mind ismeretlenek előtte. 'S mi a' következmény? Beszédnemek és beszédnemek, szappanhabokként sokszínűek és üresek 's ép' olly mulékonyok. Minden beszély lemondás- és árulásról fecseg, de életet, tulajdonképi életet, mi nélkül novella nincs, nincs regény, nem lelünk sehol, mert az élet, minden tekintetben, tökélyesen ismeretlen a' szerzőtanítvány előtt. 'S illy novellák jelennek meg aztán épen nem ritkán, könyvek- és lapokban, való kínul mind azoknak; kik eskükötelezett olvasóiul nézik magokat mind annak, mi orosz sajtó alól jó létre.

De nem a' *virágzó ifjuság* az, melly az orosz literatura' menetének épen jóakaró vizsgálóját leginkább botránkoztatja. Végső sorsok legtöbbnyire igen irigylésre méltó — az arany középszerűség. Literáriai bűncit gyermekjátékkul, ártatlan pajzánságul bocsáthatnók meg; jobb, ha novellákat írnak, mintha időjökkel visszaélnek, mi által erkölcsiségök 's egészségök, vagy néha mindkettő veszélyeztetik. Ez ifjak még sokkal inkább tűrhetők, mint azon novellairók, kik miután Balzac, Hugo, Sand, Sue, Charles Bernarddal 's a' t. jóllaktak, az újabb francia literatura' e' nagy képviselőit könyörtelen koppaszgatják, hangjokat majmolják, érzeményeikbe burkolóznak, 's most akármibe kerüljen, orosz Balzacok, orosz Sandok, sőt orosz Paul de *Kockokká* akarják tenni magokat. Ha bár ez urak gyakran kénytettek hallani, hogy az utánzás sehol sem visz valamire, még sem képesek átlátni, hogy a' francia novella tollaival felpiperézve, termékcikben a' lényeges becset, az igazságot, a' költészet' sinequanonát, áldozzák fel. Világos, hogy fel nem foghatják, hogy Balzac' és Janin' 's a' francia literatura' mind azon más csillagainak hősei és hősnői, Europa' legmakacsabb vallási, politici 's tudományos sok századokig

tartó küzdéseiből keletkeztek ki, hogy e' literátorok' csaknem minden characterere, ugy szólva, az europai élet' közepéből van kikapva, 's nemzete' erkölcsi physiognomiájának, ha öntudatlanul is, élesen rajzolt vonalait hordozza magán, hogy e' vonalok mindegyike némileg mathematicai eredmény, történeti állapotok egész sorából, miknek híret mi csak a' távolból vevénk, miknek befolyásait elődeink, 's tehát mi ránk is, semmi idomban át nem hozhaták; hogy nekünk is van múltkorunk, melly jelenkorunkra eredeti physiognomiát nyoma; tehát: hogy ezen urak, egy Louist Iwánnak, egy Emiliát vagy Ginevrát Praskowjának keresztelve, 's a' történet' helyét Párisból Pétervárba vagy Moskwába téve át, semmi egyebet nem csinálnak, mint unalmas, elvénhedt parodiákat írnak Europa' legnagyobb talenteinek életteljes, a' legnagyobb mértékben költői teremtményeire. 'S mit érnek mind e' novellák? A' tulajdonkép' orosz, ki francziául nem olvas: nem lel bennek semmi érdeket, nem éri fel észszel, 's ki a' franczia literaturát ismeri, csak nevetet feleltök.

De elég ez urakról. Ha tévedésből cselekesznek így, csak sajnálhatók; de ha meztelenségöket idegen tollal fedve, pávákként akarnak feltűnni, Krilowval mosolygunk illy szörnyetegeken, mik a' criticali bonczkés alatt sem nem pávák, sem nem varjúk.

De még e' novellairók sem teszik a' legundorabb osztályt; még roszaabb is van; tehetségtelen firkaók, nyomorú történetecske-gyárnokok, kik mindenfélét, a' mint látszik, igen költőietlen czélokhoz, fáradszhatatlanul írnek összevissza, a' jobb franczia literátorokat lehetőségig koppaszgatják, 's mind ez' összelopdosott darabokból saját czikkelyeiket tömik össze, 's aztán, igen hálátlanul, ugyan azon literátorokat, kézzel-lábbal gyalázzák, charlatanoknak, erkölcsztelen, fel-fuvalkodott népnek szídvá, míg magok az erkölcsztelen írókat lehetőleg majmolják, különösen abban, a' mi náluk valóban erkölcsztelennek látszanék, ha költői lelkesülés 's magasb törekvés nem eltesítné, de mi talentnélküli majmaink' tolla alatt, kiknek poetai érzelméről eszméjük sincs, valóban erkölcsztelen 's káros lesz. Ezen írók valóban azok' osztályához tartoznak, kik vendégházakat, korecsmákat 's hasonnemű szintéretet választanak hőseiknek, termékeiket moscokpapirra nyomják, az orosz nyelvtanról fogalmok sincs 's Pawlow' mondására támaszkodnak: a' szükség legjobb tanító!

Igy alakítja e' négy író-osztály novellistáink' számos népét, melly termékeivel a' pétervári 's moszkvai könyvboltokat elárasztja, a' lapok' nagy részét megtömi, 's végre a' fűszerárúsoknak gazdag étket nyújt, kik a' városkák' s

faluk' vásáiraiban halomkönyveket czipelnek körül, mit elhányt portékaként lelték a' könyvboltokban. De az okos criticus e' termékeket nem értheti, állitván: hogy orosz novella *van*.

Az orosz novella csak kis számú irónál fejlődik ki egész fényében, mi legalább csak négyet ismerünk, kiket literaturánk kevelységgel mondhat magáéinak. Puškin, Gogol, Odojewsky herczeg 's Pawlow N. F. — A' két első' novelláit *leiróknak* nevezhetnők; a' költői eszmének Shakspearei egyszerűsége 's Shakspearei természetigazság, az orosz kedély' mély ismeretével társultan tüntetik ki. *Pique-Dame*, *a' kapitánylány*, *Bjelkin' beszélyei* *) Puškintól, becses gyöngyei az orosz prosának, túlhaladnak mindent literaturánk e' szakában; nem csak a' fictio' jelességével, de névszerénta' kecses, egyszerű beszélymóddal, mely mesterkéltség nélkül, néhány czifrátlan szóval mégis hatalmasan hat, 's a' legnagyobb mértékben festői, az elbeszélés' e' művészetével nálunk kizárólag Puškin bír; őt utánozni lehetetlen; nagy lenni, és egyszerű, egyszerűséget bölcseséggel egyíteni, csak a' magasb szellem', a' lángész' kizáró tulajdona.

Miugyárt Puškin után bátran nevezhetjük *Gogol*-t, ki mindenek felett legközelebb áll hozzá, characterek' fellelése, 's az egyszerű hatékony elbeszélés' művészetével, mi mellett a' legközönségesb dolgok' 's állapotoknak érdeket tud adni, még olyaknak is, mik, mint látszanék, mindennapiságok miatt semmi figyelmet sem érdemelnek. E' művészetben annyira megegyezik a' két szerző, hogy Puškin' novelláiról szólva, önkénytelen is Gogol' *Mirgorod*, 's *Esték a' dikanka melletti mezőlakban* című műveiről ne emlékeznők; azon felett Gogol sajátóságos humorával is kitűnő, 's mellyel varázsnokként, miután p. Iwanowië Athanazával eléggé neveltete, egyszerre több lapon keresztül sirattat e' nyomorú, agg férfi felett, kit Pulcheria Iwanowna' halála után legmélyebb fájdalomban, betegen, elfeledtetve, megcsalatra mindentől, lehetőségbe tesz mindennapi szokásait kielégíteni. 's érzéketlen önefeledésben várhatja halálát. Olvassátok csak Gogol' kecses novelláját 's: *mint háborodott össze Iwan Iwanowicz Nikofolowicz Iwánnal* című beszélyében mindenhol előjövő végmondását, csak nem önkénytelen' fogjátok ismétleni: „Nyomorún megy a' dolog e' világon, uram, valóban nyomorún.“

Odojefsky herczeg, 's *Pawlow* N. F. novelláit philosphi novelláknak nevezhetnők. Költői bonczolata azok az em-

*) E' gyűjteményből közlend rövid idő alatt e' sorok' fordítója egy mutatványt.

berléleknek. Bár e' két író' novelláinak olvasmánya mindég Gogol' előbbi mondására emlékeztet, mégis az a' különég van, hogy e' két író ez' eredményre az emberszív' taglalata által jut, költői lelkesülés' teljes philosophi mélysége 's élénksége mellett, míg Gogol a' jellemek' éles körrajzait az életből csak tovarepülés közben kapja fel, és miután varázscsetével odalöké, megkeményítve szivét, nevet felette 's nevetet bennünket. Ki figyelemmel 's előítélet nélkül olvassa az *Alarczbált* Pawlowtól, 's *Elladiát*, *A' rögtönészt*, 's *Beethoven' utósó quartettjét* 's Odojetsky' egyéb novelláit 's beszélyeit, bizonyosan egyezendik velünk 's méltánylandja ezen írók' mély költői talentét, kiknek rövid idő alatt sikerült teremtményeik által irigylésre méltó hírt vivni ki az orosz közönség' legműveltebb osztályában.

De e' négy költőprosaí írón kívül van még egy, ki a' characterfestés 's az egyedek' végigvitelének művészetében megettök áll, de szokatlan ügyességével könnyen 's kellemesen beszélni, mindenhol szellemteljes eredetiség' villámaint szórní el 's az olvasót ragyogó dictiók' kiapadhatlan újságával 's a' beszéd' fordulataí' szokatlan merészségével meglepni, kitünő. Ez *Marlinsky* *), kinek kora halálát **) az orosz literatura csaknem egyszerre siratá Puskinéval. *Marlinsky*' novellái, mindenhol való költészet' sügalmai, halhatlanok maradnak literaturánkban, ragyogó művészetteljes saajtságok 's szép, tökélyes idomok által.

Ez öt novellista után még több másodrangu talenteket birunk, kik vagy nem régen kezdék meg pályájokat vagy épen most teszik azt 's jövőre sokat, igen sokat ígérnek. Ezek: *Grebenka*, *Melgunow*, *Muchin*'s néhány mások. Ide számítjuk a' *karpowkai esték*' szerzőnőjét, *Zukowa* asszonyságot is, továbbá *Kamenskij-t*, *Wladislawkewe-t* 's *Markowo-t*.

Zukowa asszony' novelláit az előadás' könnyedsége, az elbeszélés' kellemes hangja, 's a' nőszív' ismerete tüntetik ki; mit csak nemétől várhatni. Eddig két kötetet ada. A' másodikban hatalmas haladást látunk az előadás' művészetében. Utósó beszélye: *az utósó est*, epilogszerű ugyan, mellyben a' karpowkai estéket egy házasság bevégzi. Innen sejtethetnők, hogy több *estét* nem várhatunk, de akarjuk remélni, hogy a' szerzőnő, még új szép novellákkal, ha bár más címek alatt is, ajándékozand meg. Kár volna az illy szép talentet eltemetni, és új termekekben közleni a' hálás orosz közönséggel nem akarni többé.

*) Valódi neve Bestusheco.

**) Egy cserkesz golyó által.

Kamenskij, Wladislawjew 's Markow' nagy tehetségei közismeret 's tiszteletben állnak. Az elsőnek *Kelis-Bei, Majko, a' világ' vége*, és *Gmelin Gottlieb Samuel* (az academicus) című novellái a' legmagasb reményekre igazolnak. Szintérek többnyire Kaukáz és Grusia, melly földeket szorosán látszik ismerni 's szenvedélyesen szeretni. A' részint elvadult, részint vad állapotjokból még ki nem verekedett kaukázok' erkölcei 's életszokásai sajátosságos világot adnak 's nagy pályát nyitnak a' magasb költői érzelem' 's komor humoristicai nézetnek. E' világot Kamenskij, úgy látszik, tökélyesen ismeri 's nem szokott elmondó 's leíróként nézi, de mint költő, ki minden elemét a' szellemi pillantással áthatja, érzelmével meglekkesíti 's új jellem- és színhelyeket teremt belőlök, mik ép' annyira saját képzelme', mint a' valóság' tulajdonai. Minden cselekvő' személye többnyire egyetlen egy élő tettben egyesül; többnyire a' kaukazi félig ázsiai, félig európai földek' népeletéből választottban, hol keleti tudatlanság' sötét tömegéből, gyakran elromboló villámok' fényétől megvilágítva, néhanéha európai műveltség' fényes pontjai néznek elő. Kamenskij' minden novellájában egy fő eszme van, mintegy problemet nyújtó, olvasni, mint kezdé a' szerző' történetét, 's melly annak folytatásban felfejtetik. — Mind e' tulajdon biztos jelei a' szerző' eredeti talentének 's írói hivatásának. 'S választott szép és nemes pályáján nagy sikereket jósolhatunk neki; tágas itt még nálunk a' képzelem' tére. 'S mivel mi is részünkről használni akarunk K.nak, mint kezdő írónak, szabad legyen két, véleményünk szerint, igen lényeges jegyzést elmondanunk. 'S ezt sem tennők, ha a' szerzőnél nem látnók hatalmas talentet, mit még teljes ragyogásában literaturánk' első fényei' egyikeként reménylünk szemlélni. Az illy tehetségeknél kímélet nincs helyén, orosz példaszavunként: „a' nehéz kalapács eltördeli az üveget, kovácsolja az aczél.“ Első jegyzetünk a' beszély' tartalmát illeti. E' tekintetben azt a' hiányt leljük műveiben, hogy minden novellája terve' szélességének némileg meg nem felel. Mindég csinos eszmét kapva fel 's mélyen begondolja magát belé, úgy hogy kifejlesztése csak egy regény' rámajában nyerne helyt, kénytetik aztán előadásait rövidre vonni, körülmények' leírását, mik eszméi' teljes' kifejlésére szükségesek volnának, kihagyni, 's hallgatva mellőzni el olyanokat, mik önkényt kínálkoznak, 's átmenetül szolgálhattak volna egyik jelenettől a' másikra. Más részről hosszas leírásokba vesz el, miket hihetőleg azon gondolat szüle, hogy a' Kaukáz vagy a' régi Olaszország, olvasói' nagy részinek ismeretlen biralmak. Innen jó hát, hogy novelláinak néhány helye, épen nem a' legfontosb része — igen is az előtérbe lép, még

mások sötét barlangokként tűnnek fel. *) Különben mind ez nem egyéb, a' kezdő talent' szokott jelenél, melly cselekvésében még nem tevé magáévá a' kellő ügyességet, 's még meg nem szokott, majd kellőleg tartózkodni, majd hol a' művészet kívánja, szabad menetet hagyni a' szónak. De e' hiányt gyakorlat 's tapasztalás, csak hamar jóvá teendik. — A' másik jegyzet a' stylt tárgyazza, min a' tudományos dolgozásokbani elég gyakorlottság' hiánya igen látszik. Periodusai többnyire igen is hosszuk, igen szónoki móduak, epithetái igen felhalmozvák, kelletén túl sok köztétekkel; de a' tapasztalás majd megtanítandja, hogy lehetlen egyszerre mind azt kimondani, a' mi lelkünket eltölti, a' mi szellemünkben él; csak hamar meggyőződik, hogy egyszerre sokat mondani igyekeztén, kikerülhetlenül az ellenzethe bukik, hosszan vonott periodusokba, mik isten' napfényére tolaikodva, inkább arra valók, hogy megzavarjanak, mint felvilágosítsanak bennünket. De mind e' hiányok Kamenskij' ragyogó talente mellett eltűnők, párányik, 's tulajdonkép' dús szellem', praeg-nans előadáséerő' jelei.

Wladislawjew' novelláit 's beszélyeit egészen más jellem tünteti ki. Azokat olvasván egy okos fej' szép, folyékony elbeszélését véljük hallani, ki élteben sokfélét tapasztalt 's halla, 's most nekünk az élet' tarka állapotait 's eseményeit beszéli el, majd minden lehető részletességgel, majd ismét rövid, sebes, körrajzokban. Minden esetben sok közülé, a' mi valóságban nem történhete meg 's csak képzeterője' sajáta; de szívesen hiszünk mindent a' mit beszél, mint-ha valóban megtörtént volna, mert élénk, érdekes, valóban művészteljes előadása hihetővé tudja tenni. Novelláiban nem lelünk keresett jellemeket, a' dolgok' szokott rendéből kilépőket, 's az események is sohasem olly neműek, hogy az élet' ritkaságai közé kellene számolni — nem! minden sze-

*) E' hiányt mutatja magas gondolatokkal kitünő novellája: *Gmelin Samuel Gottlieb* is. Nemes mártírt látunk itt, mélyen rejtőt magába a' tudomány iránti szerelem' szent érzelmét, 's értte nyomort, fájdalmat, 's a' lélek' és test' minden kínait szenvedőt, a' nélkül, hogy magas hivatásához élte utósó perczéig hűtlen lenne. Minden, mi e' hőst környezi, valódi élénk költészetet lehell; a' merész kézzel oda vetett kankázi képek valódi művészetet árúlnak el; és Bachubecha, kibe mint büvfényben, sötétség és világosság, ázsiai szellem europaival, mohammedan kedélyesség, keresztény eszményiséggel küzd, a' legfőbb mértékben költői teremtmény. Beszélgetései Gmelinnel fris, tiszta, fenséges érzeményt lehellnek, hogy az olvasó rokonszenvtől ragadtatva meg iránta, önkénytelen szemrehányásokra fakad a' költő ellen, hogy ez eredeti jellemet tovább nem vivé ki, 's büvhölgye' szerencsétlen végét csak olly kevés körrajzzal adá.

mélye igen közönséges jellem, a' történetek a' legminden- napibbak közé tartozók, de mind ez olly élő, mozgó beszélő panorámában feltüntetve, hogy egy beszélyt olvasni kezdvén nem szűnhetünk meg bevégezése előtt. 'S azon felül a' szerző az elbeszélés' tárgyának választásában finom műveltségű művészlést árul el, 's az előadás' módja szép, született talentet mutat, melly tanulmány és tapasztalás által a' legmagasb műveltséget vivá ki. 'S novellái' gyűjteményének legújabb részei nem csak utána nem állnak, az előbbieknél, sőt túlhaladják, nem csak a' beszély' tökélyes idomával, de a' tárgy' választásában is. — Mint humoristicus író W. érdemlett kedvességben áll közönségénél.

Markow' novellái az anecdotszerű beszélyekhez tartoznak, mellyek' érdeke főkép' az esemény' bonyolításában 's kifejtésében áll. Színhelye többnyire a' megye; ha néha Moszkvába vagy Pétervárba viszi is, jellemei mégis többnyire csak megyeiek. E' körülmény valami sajátságos színezetet ad Markow' műveinek, 's különbözteti meg az előbbiektől. Eszébe ötlhetnek valakinek a' szerző' választását eltévesztettnek tartani; de mi, ellenkezőleg, azt hisszük, hogy ép' a' megyeélet a' legdúsabb nyereséget nyújtja a' valódi talentnek; sajátságos physiognomiájú, mit eddig legkevésbé irtak 's festének. A' főváros' élete, nevezetesen a' magasb rendeknél, egész Európában hasonló egymáshoz; de a' megye, ez a' valódi Oroszország, melly még nem voná fel Europa' ruháját, sőt ellenkezőleg mindent, a' mi europai, 's körébe jut, önmagában dolgozza fel 's characteristicai helyegét nyomja rá. De ki a' megyét anecdotnemű novellák' öltönyében tetszéssel akarja színre hozni, szükséges, hogy több évi élet után tökélyesen megismeré 's szokásait, életmódját, eredeti caractereit szorgalmasan tanulá. Mind e' mellett még bírnia kell a' művészetet, érdekes történeteket lelni fel 's ezeket mindég magasuló érdekléssel kellemesen elmondani. Ilyen Markow. Beszélye: *Jaj nekem, ha nem medve volt; a' becsületszó; a' hasonlíthatlan barát; Eugénia, vagy csudálatos jelenetek egy megyei vendégházban; egy agglégény' összeje; 's képek a' hadi életből*, elégséges bizonyítványok, milly művészteljesen tudja Markow a' megyeélet' 's általában a' középrennd' vonalait felfogni. Elbeszélése élénk és sima, a' styl egyenlő; gallicismusok, barbarismusok, solicismusok 's más ilyen ismusok, mikben az orosz litteratura annyira bővelkedik, nála fel nem lelhetők, 's így beszélye általában könnyű 's kellemes olvasatú. Még el akarjuk mondani, hogy az ő helyén az általa leírt állapotok' néhány igen is éles vonalát, vagy általában elkerültük, vagy legalább kevésbé élénk színekkel raktuk volna fel, de —

mindenki saját izlését követi; ez élénkség nélkül tán kevésbé hűven adnák beszélei az élet valóságát, melly gyakran örömet von fel illy éles színeket.

(Purkinje után)

K. G.

GRIFGAR SZEMLE.

PHILOSOPHIA.

Leib und Seele nach ihrem Begriff und Verhältnisz zu einander. Ein Beitrag zur Begründung der philosophischen Anthropologie von D. Johann Eduard ERDMANN, auserordentlichen Prof. der Philosophie an der Universität Halle. Halle, bei C. A. Schwetschke u. Sohn. 1837. VIII. und 133 S. 8-vo. Ára 1 for. e. p.

Az észtan' jelen előhaladásánál egy olly vizsgálat, mellynek feladata, habár hozzájárulólag is, az észteni szellemtant megalapítani, nem lehet érdektelen sem egyetemesen az észtan' sem részletesen a' szellemtan' tekintetéből. Ezen tárgy feletti felvilágosítás annyival inkább sürgetőbb, minthogy Hegel maga, ez a' legmélyebb, és legelméletibb alapítója a' szellemnek legalább Encyclopaediájában, mellynek harmadik része a' szellemtan-, a' szellem' egyetemes fogalmáról csak röviden szól, és némi homályt 's nehézséget hagy hátra, melly az ő elméletében járta; fejtegetőt nélkülözhetlenné teszi. Ezen tekintetből Prof. Erdmann úr nagy érdemet szerze, midőn ezen tárgy felett vizsgálatot és világosítást ada. —

Ezen munkát szerző, mint hozzájárulmányt azon értelmű észteni Anthropologia megalapításául írta, mellyben azt Hegel vette, névszerént ebben a' szellem, mint természetlét (Natursein) vétetik; vagy a' lélek a' testességgeli összefoglalkozásban, mellyben az ember, mint természetlény mint természeti egyed tétetik elmélet tárgyául. Mi körül mellékesen legyen megjegyezve, hogy bár Hegel a' Psychologia ne-

vet a' szellemtan harmadik részének adá szerző, a' Phaenomenologia vagy a' szellemtudalom létan (Bewuststein) után a' harmadik részt Pneumatológiának nevezé, a' három részt pedig együtt: a' szellemtermészettánt (Anthropologia) a' szellemtudalomlétant (Phänomenologia) és a' szellemöntudalomlétant, vagy tulajdon lélektant (Pneumatologia) szellemtannak (Psychologia) mondá Rosenkranz után. —

Tudjuk, hogy Cartes óta a' test és lélek' összefüggése, úgy mint tapasztalati egysége a' létnek és gondolatnak, az anyagnak és szellemnek, továbbá a' test' és lélek' összehangzó együttlétének, kölcsönös egymásra hatásának fejtegetése, fő feladata vala minden észtani elméletnek, melynek megoldásával az észtani rendszerek a' Leibnitz - Wolffélig a' legszorosabb összefüggésben valának, sőt a' Kant-i észtan által is alig nyert a' szellemtan valamit, mert ez istent és szellemet, valamint minden magában-létet megismérhetlennek nyilvánított, ezért szerző a' szellemtermészettánt megalapításánál, midőn az előző nézeteket is a' szellemről felhozza, ez által munkájának nevezetes méltánylást szerze. —

Méltán ostromolja szerző először is Wolf-i iskola szellemtani eredményét, mi szerint ha a' szellem levőnek állítatik, úgy nincs más szellemtan, mint vagy észí, vagy tapasztalati külön, melyek közül külön egyik sem elégítheti ki a' szellemvizsgálót, mert az észí szellemtan külön, a' szellem egységének, lényének, egyszerűségének és anyagtalan-ságának pusztán elvont határozásai közt marad, midőn a' tapasztalati szellemtan, a' lélek' különböző tehetségeinek felfogására nem emelkedhetik, egyedül csak azokat szedhetvén össze, melyek tapasztalati körébe esnek, 's szükségesképen a' lélek különféle vagy többszerű határozásánál áll meg. — Azonban azt sem lehet állítani, hogy a' lélek az egy- és többszerű' összetétele lenne, mert ez által a' szellem' fejlődési útján nincs. Ezért a' szellem nem mint valami készenlévő, hanem fejlődő, innen az *észtani szellemtan a' szellem' kifejlésének előadása*, melly fejlődésen a' lélek munkásságának egy- és többszerűsége összes (concret) egységben foglaltatik. De ezen összes egység, azon léttdolog, melyet minden öntudalomlétű én magában minden pillanatban feltalál, névszerint, hogy én érzelek, előterjesztek, gondolkodok, akarok 's a' t. cselekvőségemet bizonyos mód szerint tudom, és ezen különböző és változó állapotokat én magamtól, egyszerű énemtől megkülönböztetem, valamint minden érintett határozástól elvonni tudok. És ha én valamely határozott módon cselekvőleg vagyok, én azt tudom mi vagyok, és bár cselekvőségem' határozása különböző is, de azért tőlem nem valami külön vált, — mert én azt magamnak, mint azonost tudom, mint egy és azon ént. Éniink ugyan részletes és különböző

határozásait tagadhatja, a' mennyiben attól, a' mi ő jelenleg, elvonulhat, vagy egy cselekvésről másra megy át, de azért nem szűn meg sem részletes cselekvőségében sem egyiktől a' másokra általmenetelben. Tehát az öntudalomlét szokott tapasztalatában is meg van, úgy hogy énünk épen úgy egy, és egyszerű, mint különböző és többszerű, vagy helyesebben, hogy az sem egyik, sem másik, hanem a' kettő együtt összeges egységében. — És az elvont értelem iránt elfogult az, ki ezen összeges egységet nem látja, ki a' szellemet is, mint valami anyagi dolgot, mint fát vagy követ úgy tekinti, és midőn egy oldalról énünk egységét, másról különfeleségét egymástól elválasztja, és ezen ellentétel' megoldását nem a' szellem lényében keresi, az a' legtúlzóbb értelemelvonás' igaztalanságát igen hibásan úgy adja, mint elméleti észtant. —

A' szellem tehát a' nyugalmas térlét felett kiemelkedett, lényegileg munkás és élő, magát fejtő és fejlődő, és mint ilyen egy, de ezen egység nem azon elvont, melly minden többségeket elzár, hanem a' szellem épen úgy egy, mint minden élő, mint különböző cselekvőségének, mint annyi műszereknek 's függvényeknek egysége. Ezek szerint a' szellemtan úgy fejthet meg feledatát, ha az egy szellem különböző tehetségeit, mint kifejlésfokokat, és a' kifejlésfokokat viszont, mint különbségeket ismeri el. És ezen szellemi kifejlésfokokat a' szellem' egységében épen olly módon találjuk, mint akármelly élőműszeres testben; mert minden kifejlés-folyam a' műszeres tagok' lenyomása és kiképzése, egy folytonos *tagadás*, az előbbi határozásoknak és alakoknak változtatása, és elhárítása. A' kifejlés-folyamnál semmi sem marad közvetlen, és semmi sem nyer önállandóságot magáért, a' mi volt, és mi az alakot határozó, az a' következőben van, a' mi be az behatólag átmegey, azért, hogy létét megtartsa és felemelje, és ezen tagadva teremtő munkásság csak akkor tér nyugalomra, ha magában mint egészben minden részletes határozásokat és kifejléseket elért, és saját fogalma' valósulását előállítja. Á' természetfejlésnek is ez a' menetele, mellynek tetőpontján a' kifejlés' eszméje az állatok' lélájében, és érzésében jelenik meg. De még ez nem szellem.

A' szellem' fogalma a' természet' tagadása, és ezen tagadásban magában-léténél fogva szabadságra emelkedés, mi a' természetlétben nincs. A' mint már a' szellemnek fogalma szabadság, még pedig magában létileg és természet-tagadólag, úgy más célja a' szellemnek nem lehet, mint magát is szabaddá tenni, melly szabad létét a' tudásban éri el. A' szellem már, mint tudó' fogalma abban áll főleg, hogy az nem csak magát különbözteti meg mástól, 's ez által nem

csak lényének 's munkásságának különböző határozásait 's körülményeit, hanem magát magától is megkülönbözteti, magát magának ellenbe teszi, magát tagadja, magának mássa lesz, melly más-, lét és tudás, a' tudalomlét-, és ezen tudalomlétben az magát el nem veszi, nem csak, hanem azt önségével mintegy körülövezi, és abban magánál van (öntudalomlét). — Illyekre a' természet nem emelkedhetik. Ő nem különböztet, magán kívül nem megy, nincs tudása sem magáról, sem másról, és mint illyennen a' szellem felelemelkedett, a' természetnek magát urává teszi, 's magát mint igazságot ismeri. Azonban hol van a' természetről a' szellemre átmenet? *A' természeti élet' halála, átmenet a' szellemre*, ez olly igazság, melly nem csak az Anthropologia kezdetére, hanem minden elméleti és gyakorlati ismeretre erkölcsiségre, és vallásra nézve a' legáthatóbb jelentésű, 's világosan azt mondja, hogy a' szellem a' természet tagadása, 's lénye szabadság. — Azonban minthogy ezen tárgy a' Hegeli állponton szerző által sem adaték teljesen, itt recens. némi világosítást adni nem lát feleslegesnek. —

A' természetből a' szellemrei átmenetelben minden arra megy ki, hogy a' gondolat, még pedig mint tevő és termitő gondolat a' természetben benmaradólag van, de nem mint magát az öngondoló, hanem mint anyagított, ösztönszerű, és közvetlent, — vagy a' kérdés ezen átmenetelnél ez: hol fejlík ki a' természetből a' gondolat fogalomra? hol jön a' gondolat mint fogalom magáérti létre? Ezen kérdés fejtegetésénél helyesen mutogatja szerző, hogy a' szellem a' természet tagadása, de az, a' mi itt tagadtatik, pusztán közvetlenség, pusztá lét, — minthogy pedig a' szellem' kifejlése a' természet' folytonos tagadása, és közvetlenségétől megszabadulása, nagyon meg kell különböztetni a' természet' olly tagadását, melly a' szellem' fogalmát teszi, és azt, melly a' természetnek közvetlenségére vagy pusztán létmódjára vitetik, így a' szellem' szabadságának csak határát képezi, 's ezen átmenetelnél már, a' természetből kijövő pont, az állatlélel kezdődik, mellynek érzeménye 's előterjesztése van, de ezen állatléli érzemény- 's előterjesztéstől mi módon különbözik az emberi? mi az érzemény, hol az átmenetel ettől a' magasabb munkásságra a' szellemi lélekre és magára a' szellemre? Ezeknek, és hasonló érdekes kérdéseknek felelet nélkül nem szabad vala maradniok. —

Szerző a' pusztán természetileg élő egyedeket, — ellenbe tevő a' nemnek, — méltán példányoknak nevezi, mert azok' egyedisége természeti, és közvetlen és nem magábani egyetemes, de az ember, nemének nem pusztá példánya, az ember a' valódi egyed, ő az egyedés Én, mit az állatokról elmondani nem lehet. Az állatok pusztán példányok, mert ők

nemöknek képviselői, melly által és mellyekben halhatlanok, de hiányzik nekik a' gondolkodó egyediség 's a' szabadság, elve, ők csak a' faj és különség elválását bírják, de nem gondolkodó egyedek, nem Ének, ezért az állatok, mint csak látszó egyedek halálokkal elvesznek, és megöletésök nem veszteség, mert nemök ugyan az marad, 's mint halhatlan hasonló létet hoz elő, de az emberi egyed magában halhatlan, testiségének elhaltával nem vesz el, egyedül azért, mert ő öntudalmas, magát fentartó, közvetlenségének halálát túlélő, ő Én-, és mint ilyen magának maradó egyetemes, általános önhatározásban magáért létező. A' mondottak helyes meg nem különböztetéséből származék az, hogy sem az állati érzemény, sem a' szellem' fogalma, sem a' gondolat, úgy mint azt szerzőtől várni lehet, kifejtve nincsenek. Az ember az érzeménynyel pusztán kezdődik, az állat pedig már azzal megszűn.

Az egyetemes és egyedes nem teljesen kifejtett azonitási elvéből foly szerzőnek azon állítása, hogy az embert, lélek (egyetemes) és test (egyedes) mint két tevők' (factorok) viszonya teszik. De mellőzve azt, hogy észtanban factorok' használása az elidült úgy nevezett összetevő észtan iránt ébereszt gyanút a' lélek és test' ilyen viszonyánál az méltán kérdészetik, mi és hol van az, mi a' kettőt, az egyetemet és egyedest azonossá köti? hol az ezekre viszonyuló harmadik mozzan? És ezen magas viszonyító egység maga a' lélek, melly a' testnek minden magára ható belsőleges részeinek 's tagainak önállandóságát tagadja, így az egészet megható azonos egység. A' lélek valóban egyszerű egyetemessége a' testnek, és minthogy illy egyszerű; érzeményiség, a' különített részletek' tagadó munkássága, 's ez által tagadólagos magára visszahatás, tehát a' lélek egyetemességében magára viszonyuló magát mint Ént tevő egyed. Ezeket Anthropologia alapításául érinteni kell, különben a' mondandók állatlélre is illenek, pedig Anthropologiában nem állati lélről és testről, hanem a' szellemi, vagy emberlélekhez tartozó és a' szellem céljához képest műszerezett embertestről van szó. —

A' lélek és test' viszonyánál méltánylást érdemel szerző' világosítása, a' léleknek Kant szerénti megismérhetlenségéről, a' lélek anyagi és pusztán testi, dualisticai, és scholasticai, a' semmit nem jelentő physikai befolyásu, alkalmi, és elvmegalapított összehangzási rendszerekről, mellyeken felül, méltán emeli a' Spinoza' és Aristoteles' nézeteit, de módosítással. A' spinozai rendszer' módosítását úgy, hogy abban a' lélek és test egységében, a' terjedelmi és gondolkodási lény egymástól különítőleg és valólag, nem csak nézetileg vizsgáltsék. Az Aristoteles módosításit pedig úgy, hogy a' lélek és test egységében a' *νους* mint *χωριστος* ne kívülről jő-

jön mint valami új, isteni, és halhatlan, a' kettőhöz, mint tevőhöz, hanem öngondolkodó, és a' szellemnek saját mozgana legyen. Ezek után helyesen jeleli ki szerző az Anthropologia' határát, mi szerént az az embert természeti egyediségében, vagy a' szellemnek természetiséggel szükségesképeni fejlődését vizsgálván, az, mi az emberben, mint pusztán természeti jelen-meg minden szellemi elem nélkül, millyen például a' nemfolyamat, az Anthropologiából, mint Physiologia vagy éléstanba tartozó kizárassék, valamint a' természetiségből kiszabadult munkálatai is a' szellemnek, millyen a' tudalom, entudalom, akarat 's a' t. nem Anthropologia, hanem fentebb fejlődű szellemtan' tárgyai. Mind ezen nézetei szerzőnek az érdekes tárgyról még helyesebben ütnek ki, ha a' hegeli gondolkodást, tételeket és tartalmat, a' Schelling' észtanától kölcsönözött köntösbe nem öltözteti vala, millyenek a' tevők (factor), különítés (Differenz), közönítés (indifferenz), azonság 's a' t. categoriái.

Jahrbücher für wiss. Kritik. (II. No 101. 1837.) után

Sz. J. W.

Entwurf eines Systems der Sittenlehre. Aus Schleiermacher's Handschriftliche Nachlasse, herausgegeben von Profess. Alex. SCHWEIZER (Schleiermacher's sämtliche Werke. Abth. III. B. V.) 1835. Reimer XXIV. und 479 S. 8-vo. Ára 3 for. e. p.

Harminezkét év folyt el, midőn Schleiermacher az eddigi erkölctan' híres criticáját adá, azóta erkölctana' rendszerét változtatgatta, míg nem a' szerző által a' jelen alakban a' boldogult' kézírata közül kiadatek. —

Schleiermacher' ezen erkölctana úgy tűnik fel, mint olly középmiteltségű, mellyet ezen tudomány Kant és Fichte által nyert, a' Hegel' philosophiája által pedig nyerni kezdett. Hegel a' gyakorlati philosophiából csak a' harmadik részt az erkölctant dolgozta ki bővebben, az erény- és jogtannak pedig csak egytetemes alapvontait adá, mit Michelet, Abegg, és Göschel kezdtek részletekben kifejteni. Schleiermacher leginkább a' schellingi rendszerhez tartá magát, úgymint az 1803-ig ki volt fejteve, mert azon hatásnak benne semmi nyoma, mit az 1809-ben tartott szabadságróli híres értekezés szült; Schleiermacher a' schellingi rendszert nem csak elvben, hanem a' kifejezetekben is megtartá; ezért némely mathematicai kitételek, a' dologiság', és eszmeiség', a' természet', és ész' ellentételek, a' különbözítetni, és különbözítleníteni (differenziren und undifferenziren) 's a' t. kifejezések

azon idői elvet hozzák vissza. Elő jön a' földszellem nevezet is, azon értelemben, miben később Hegel a' világszellemet vevé, szóval Schleiermacher' philosophálása teljesen Wallenstein' táborához hasonlít, mellyben a' különböző népekből álló csoportok tarka vegyülékekkel tűnnek fel, de ezek egymást az ő jargonokban megértik, mert ők mind a' hatalmas Friedland' szellemének engedelmeskednek, ki velök experimentizál. —

Áz erkölcsstan' bevezetése unalmas és hiános. Schl. az erkölcsstan' fogalmát lehozólag azt a' történet- és természet-tan közzé helyheti, a' mennyiben szerinte a' történettann' képkönyve az erkölcsstannak, ez pedig alapkönyve a' történettannak, továbbá a' mennyiben schellingi modorban a' természet és ész ugyanazonítatnak. Illyen Van és tudalom, természet és ész, azonság és különbség száraz elentételek után végre elő áll az erkölcsstannak fichtei szinte száraz meghatározása, mi szerént *erkölcsi lesz az észnek természetté levése*. Ezen határozás némely fichtei és schellingi tételek után világosítást nyerend. Fichte a' gyakorlati philosophia' feladatát ebben helyheti: A' nem-én az Én által határozatik meg; ezért Schl. azt állítja, hogy a' cselekvés által a' természet' és ész' különbsége megszűnik, és a' természet, mint ész által meghatott, az ész pedig, mint Van tűnik fel. Schelling a' gyakorlati szellem' nyilatkozását úgy tekintette, mint történettani kijelentését istennek, és a' művészetben találá legtisztább kinyomását az általa előfeltett dologi és eszmei azonságnak. Ezen nézeteket vivé keresztül Schl. az egész erkölcsstan' mezején, mire nézve az erénybeni ügyességet művészetnek tartja, és a' legmagasabb erkölcsi alakot az egyházban találja, mellynek tisztelete szerinte lényegileg a' legtisztább képezet. A' mennyiben az ész, a' természet által kinyomatni akar az eszköz-organon, — a' mennyiben pedig kinyomva van képezet — symbolon. — Ebből következik, hogy az organon' és symbolon' ellentétele csak viszonyos, és az erkölcsiség' maximuma ott tartozik lenni, hol a' természet az észnek csak tűnekezése, az az, az egyházban, hol a' művészet a' legmagasabb érzelmek' legtökéletesebb közlése lesz.

A' szabadság' és kénytetés', a' jó és rossz' ellentételeik Schl. szerént nem tartoznak az erkölcsstanban, mert ez az erkölcsiséget az ő levésében épen úgy magában foglalja, mint a' történettann. Ezzel azon moralisták' értelmében láttatik Schl. valamit mondani, mi szerént sem a' kénytetésnek, a' szabadság, sem a' rossz'nak, a' jó ellen tettelesen fellépni nem szabad. Am de a' philosophia, melly a' szellemre felemelkedett, egészen másképen gondolkodik ezen fogalmakról, ennek a' szabadság épen azért szabadság, mert az magának kénytetés. —

Illyen más philosophusoktól függés és philosophusi elv hiány mellett is ezen erkölctan azért igen nevezetes, mivel az egyedes szellemnek az egytetemes szellemmel harczát oly teljességben terjeszti elő, mit kivüle még eddig nem bírnak. Minden gyakorlati philosophia, az ézésnek a' törvény'-egytetemes akarátávali ezen harczát fejtegeti, hol a' boldogság-vágy az ézésnek hizeleg, a' rigorismus ellenben a' törvény' méltányáért az egyedet semmíti. Schl. ezen törvényeli küzdésnek adja nézőhelyet, — hol a' küzdési dús értelein mellett nevezetes Schl. azért is, hogy az erkölctannak oly kiegészítést is adja, — mit egyébaránt antiknak nevezhetünk, — millyenek: a' vendégszeretés' nyelv' és művészet' erkölctani értelmök. Egyébaránt a' művészet' tárgyiságát Schl. igen helytelen fogja fel, azt tartván, hogy az a' phantasia' sajátjának tagadása, holott ennek tárgyisága semmi más mint az, hogy a' műben a' művész' eszméje teljesen kinyomva legyen, hogy a' genie' teremtő' phantasiája, szabadságában legmélyebb szabályszerűséget nyilvánítson. —

Az erkölctan mint egész hiányos és rendszeretlen, mindazáltal részleteiben sok jeles gondolatok vannak, mik hogy annál inkább kitűnjenek, az egésznek rövid átnézetét adándjuk. — Schl. elosztja az erkölctant: jóság-, erény-, és kötelességtanra. Az első magában foglalja a' legfőbb jó' előterjesztését, mint minden erkölcsirányzatoknak valósítását. A' második leírja az erkölcsi személy' tulajdonságát, a' harmadik az erkölcsi cselekvés' módját.

A' jóságtan egytetemes alapvonalakkal kezdődik, de a' mellyek keresettek és határozatlanok. Illyen egytetemes nézetek után az erkölcsi munkásság elosztatik eszközítő (organisirend) és képezítőre (symbolisirend). Az eszközítőhez egytetemesen tartozik 1. A' gymnastica mint az egyedes érzékek' és lélekadomány' művelése. 2. Mechanica, mint a' műszeretlen természetnek az érzék és lélek' eszközévé művelése. 3. Földművelés, mint a' műszeres természetnek az emberi hásonra képezése. 4. Gyűjtemények, mint a' műszeres, és műszeretlen testeknek ismeréseszközéül összeszedése. Ezen négy fő ponthoz járul mint alosztály a' vendégszeretés is, mi aránylag az előzőkhez, szerencsésen van kivéve. De annál inkább kevésbé kielégítő a' munka' képezítő része, melly a' tulajdonképeni philosophiai nézeteket foglalja magában. Ez a' természetnek és észnek ugyanazonításán alapul, melly elvnel fogva mind az, mi itt adatik erőszakos és keresett. A' jóságtan' utolsó része az, melly a' tökéletes erkölctani alakokról tanít, 's ezért szerkeztőnek (construitiv) mondatik. Itt már Schl. egészen honn van, hol nem tulajdonképeni tiszta ismeretekről van szó. Schl. szerint minden erkölctani alakoknak egytetemes alapja a' természettől adatott család. Szeretet,

nőzés és család ugyan azon fogalmak. A' nemek' pusztá ve-
gyítése erkölestelen, a' honnan az egynejtűség felel meg a'
szeretet lényének. A' férj' és nő' egyediségök' összeolvasztása
fejt ki a' családi szellemet. A' szülek a' gyermeket nevelés
által kiszabadítani; ellenben a' gyermekek kegyesség által
ezen kiszabadítást hosszútani tartoznak. A' családokból, a' men-
nyiben azok nemekké és ágakká emelkednek ki; — származik
a' *polgárzat*, mellyben ellentétel a' felsőség és az alattvalóság,
melly vagy nép-, vagy egyeduralkodási. A' főburalkodás a'
kettő közt ingó alak. Az *alkotmány*, a' felsőség' és alattvalóság'
ellentételes arányának módja: a' honnan az alkotmány szerű
határozások sem egyik, sem másik oldalról nem jönnek ki, mert
az uralkodó' részéről zsarnokságra, a' nép részéről pedig,
lázongásra hajlás fejlhet ki. Az alkotmány tehát egy közös
cselekvéy legyen, mert senki nem lehet zsarnok, 's senki
nem lehet rabszolga. A' polgárzat' életének biztosításáért
folytatnak a' *hadak*. A' polgárzat' körén felül van a' *népesség*,
mellynek öntudalma a' nyelv' egységében áll. Itt Schl. egy
igen nevezetes tárgyat kísért meg, ugymint az academiák'
lehozását, az egyetem és iskolák mellett. A' nemzeti tudás,
az olvasók' és tudósok' ellentétele által fejlődik ki, melly utol-
sók aristocratiát képeznek, kik a' polgárzatnak különös
alkotmányától, melly őket oltalmazza és ápolja — függetle-
nek lévén, együtt academiát alkotnak. Az egyetem' olly kü-
lönbtelensége a' tudósoknak és közönségnek, melly által a'
tudós hivatal előképeztetik. Az iskola: a' kész és kifejlett is-
meretek' előadását foglalja magában. A' nemzetegység' körén
felül van a' szabad társaság, melly az egyedi öntudalmak
azonsága által feltételeztetik. Az öntudalmak' egysége egy-
szersmind az erkölcsök' egységét szüli. A' társaság a' lélek-
adományok' és érzemények' vizsgálásából jön ki, de az egész
társi élet a' barátságon épül fel, melly ösztönzetet az érzel-
mektől vesz. Legszélesebb köre az erkölcsi alakoknak az
egyház, mert Schl. szerint a' néptömeg' érzelmére alapul,
melly érzelem a' természet által adatott, és a' papi, 's világi
ellentétel által ismeretre fejtendő. Az érzelem, mint az egyed'
legbelsőbbje másra átvihetlen, így tárgyas határozásáról szól-
ni sem lehet; hanem csak *sejtés* által jeleltethetik ki; ezért
nem a' nyelv, hanem a' művészet mint legtisztább képező
közlés, lesz a' kijelentés' eszköze. — Ezen egyházi és isteni
tiszteletről elmélete Schleiermachernek szoros egyfűggsben
van az ő vallásról fogalmával és kegyes érzelmével: — de fe-
ledí, hogy minden vallás, az ő erkölcsi lelkületében, a' nem-
zeti erkölccsel legszorosabb egyfűggsben van, és hogy a'
szabad társaság, kétségkívül szélesebb körű mint az egyházi
azonság.

Az erénytan' fő osztályai: az erény, mint érzemény eszmeiségben 1. bölcsesség és szeretet, 2. mint ügyesség tárgyiségben meggondolás és állandóság. Schl. egész erénytanát azon feladás' megfejtésére építi, mi módon lehessen a' görög fő erényeket a' keresztény fő erényekkel azonságba hozni 's itt fő érdeme, a' philologi helyes jegyzetekben áll.

A' kötelességtan részint egyetemes 1. jog- és hivatal-kötelesség; részint egyedes 2. lelkiismeret- és szeretet-kötelesség. Itt Schl. az énzés' fő szabályát igyekezett az énfeláldozással kiengesztelni, melly ezen két ellenkező fő szabályokban foglaltatik: *sajátíts magadnak, és lépj társaságba*, mit Schl. így old meg: lépj a' társaságba, de egyediségednek feltartásával, melly kiengesztelhetésre a' hirtok' és sajátóság' fogalmaikat szükség megkülönböztetni. Schl. a' kötelességeknek, magunk, mások, és isten erántiakra felosztásánál, a' categoricus imperatívus ürességénél, az angol erkölcsstan' önkörös sympathiájával sokkal feutebb emelkedett, de ezen elvont tiszta fogalmakat egész alapig nem láthatá át. Az erény' fogalma is elvont, ez az énelges állítás' tiszta tilalmának és parancsának tagadása. Az erénynek mint érzeménynek tárgyas értéke, egyedül a' kötelesség' éntudalma által van, ezen éntudalomnak tárgyas értéke pedig, azon igyekezés által, mellyel a' cselekvő a' kötelesség' fogalmát valósítja. Ezen átmenetel, ezen tárgyiség az erény. Az öszszes erény tehát mint az erények' többsége, a' jóságbanba esik. —

Ez Schl. érdeklött munkájának rövid vázolata, mellyből látszik, hogy ez, az elv' hiánya miatt elég zavart. Mi rendszeresebb lecmdett vala ez, ha az egyetemes alapvonalokat tartalom szerént, részint a' jóság-, részint a' kötelességtanban, az elemi részt pedig egészen a' kötelességtanban adta volna elő? Mert magában, egyedül a' család' a' társaság' és a' polgárzat' erkölcsstani fogalmak, a' mit Schl. a' gymnasticáról mond, az a' nevelésre tartozik, melly főleg a' családéletben lép fel, — a' mechanica, földművelés, és gyűjtemény a' polgári társaság' oeconomiajának tárgyai. — A' ház- és vendégjog ismét a' családkörre vitetik. Az egyház végre csak tagdólagosan tartozik az erkölcsstan' körébe, mert ennek elve magasabb, mint az ember' akaratja, melly egyedül tárgya az erkölcsstannak. A' vallásos szabadság ugyan, a' lelkiismeret' fogalma után elve az erkölcsi szabadságnak, ez ellenben nem elve; hanem feltétele a' vallásosnak, — de ezen összefüggés még nem jogosít arra, hogy az egyház az erkölcsstanba felvétessék. Épen ezt lehet mondani a' művészetről is, a' mellyre az erkölcsstan csak annyiban viszonyúl, a' mennyiben az, az erkölcsök' tisztítására, valamint rútitására is nagy hatással van, továbbá a' mennyiben itt egy határnak kell lenni, mit átlágni nem szabad a' nélkül, hogy a' szabad akarat' allo-

mánysága, a' szép jelenetek szépműtani érdekének feláldoztassék. Az elv és ezeknek figyelembevételével mellett Schl. érdeklött munkája midőn most csak ingó rendezet, valóban erős rendszer lehetet vala! —

(A' Jahrbücher der wiss. Kritik 1836. Nov. Nr. 96—97 után)
Sz. W. J.

C. L. MICHELET, *Geschichte der letzten Systeme der Philosophie in Deutschland von Kant bis Hegel*. 2 Theile, Berlin, 1837 und 1838, bei Duncker und Humblot. 537 és 801 l.
8-adr. Ára 10 fr. 30 kr. p. p.

Michelet úr' ezen munkája által azon ígeretét teljesíté, mi szerént a' Kanttói philosophiát teljesebben adandja elé, mint az a' Hegel észtantörténeti leczkém adatni szokott, 's ezen ígerete valólag teljesült; mert ha a' Hegel' észtantörténeti leczkém az észtan' életműszeres kifejlését nem látni nem lehet is; mindazáltal itt az észtan szemlélődési életműszeresség rendesebb és tovább vitt fejlődésében van, csak annyiban is, a' mennyiben Hegel saját rendszerénél megállapodott, 's az észtan' jelen állását csak néhány nagy vonatokban jelezé ki.

És valamint az észtantörténete előtt, — mint azt Hegel előadja, — minden illyes igyekezetek kitérnek, ha szinte Hegel' ezen nemű előadását hiány nélkülinek nem mondhatjuk is: úgy azon különös szak' kidolgozása Michelet úr által a' szemlélődési eszmének egyetlen igazsága, és tőle, Chalybäeus' nem minden szellem és lélek nélkül irt munkája hátra marad mind az anyagra, mind az észtani életműszerességre nézve, melly utolsó, Chalybäeusnál, egy igaztalan közvetítés álláspontja után csak igaztalanul üthete-ki, miről rec., a' hallei Jahrbücher-ben szólt.

Az egész munka egy bevezetés által nyitattik meg, mellyben a' munka' célja, a' felvett időszak' egyetemes jelleme a' Kant előtti észtan' rövid rajza, 's a' kérdéses időszak' egyetemes felosztása foglaltatik.

Michelet úr itt célul tűzé ki annak megmutatását, miképen Kant óta az észtanban az elvek' szabad tudalma jelesül ki van fejtve, valamint jelenkorunk főleg az öntudalom', és öngondolás' felfogásával foglaltatos. Legközelebb pedig célja megmutatni, miképen a' legközelebb mondott történeti alapokon az észtan Hegelben általános tudománnyá emelkedett.

Ezen időszak' hősei közzé számíthatnak Kant óta, kivüle, Jacobi, Fichte, Schelling és Hegel. Azonban igen könnyű megmutatni, hogy Jacobinak semmi joga arra, hogy az első

nagyságu csillagok közt tündököljék, mint ezt később szerző is megismeri; ezért ide Kant, Fichte, Schelling és Hegel számitandók.

Ezen időszak' jellemére egyetemesen megjegyeztetik, hogy az észtantörténet építményének legutósó kúpját a' hegeli észtan tevé fel.

Az érintett időszak' észtanának felfoghatása véget a' közvetkező észtan-történet' rövid vázlata bocsáttatik elé. Első fő időszak a' görög észtan, mint a' közvetlen eszme' kifejtése a' lét és gondolat közvetlen egységében. Ezen időszak' felosztása Hegel szerint: Thales, Stoicismus, és az új platonismus. Rec. (*Die Idee und Geschichte der Philosophie*, Leipzig, 1838.) megmutatta, hogy a' régi philosophia' elvont tudalma a' következő alakokban fejlődik ki. 1. A' lét, gondolat, és tudalom' közvetlenségének alakja Thales, a' Sophisták, és Socrates. 2. A' visszaható gondolkodás', és az öntudalom' alakja (Philo). 3. Az általános gondolás' és tudalom' alakja elvont modorban (Proklus). —

A' közép korban nincs többé a' leirt közvetlenség. Itt a' szellem' tartalmas ellentétele, vagy a' lét és gondolat, a' természet és szellem kettőssége áll elé, az ész pedig a' hitre alapul, míg végre az ész' és hit' ellentételre fejlenek, 's ebből fejlődik az új észtan.

Az új észtan is a' lét és gondolat, a' hit és ész' ellentételeből indul ki, — de feladatja a' tartalmas eszmét, mint az érintett végetlen kettősségeknek egységét előállítani, mellyben midőn az észtan először a' gondolkodásból a' létre, másodsor a' létből indulva ment a' gondolkodásra a' valódi eszme' közvetítésétől messze, vagy üres eszmeiségben, vagy anyagiságban marad (Cartesius, Locke, Kant.)

Ezek után adatik a' Kant-tóli philosophiának egyetemes felosztása. Ezen időszak általán véve eszményiség, még pedig 1. éneleges eszményiség Kant és Fichtenél; 2. tárgyalagos Schellingnél; 3. általános Hegelnél, a' honnan az egész munka is három fő részekre oszlik, mellyek körül mint fő alakok körül forognak a' több észtani nézetek. Rec. nem helyesli a' Kanttoli philosophiának három részekre osztását, mert neki a' Schelling' esztana is általános eszményiség, még pedig egyedül azért, mert ezt Schelling annak nevezi, hanem kettőre kívánna azt osztatni, mellyek között az elsőben Fichte Kant-hoz, a' másodikban Hegel Schellinghez állítotték viszonyba, mint Kant előtt Leibnicz Spinozához.

Szerző szerint ezen időszak az érintett rendszerekre osztván, az első könyvben az éneleges eszményiség adatik elé, Kant kezdte ezt meg, Fichte bevégezé. Ezen könyv három szakaszokra oszlik, első szól a' bíráló eszményiségről, második a' tapasztalati eszményiség' alakjáról, harmadik a' Fichte ta-

pasztalattúli eszményiségének kifejtéséről. A' második szakaszban tehát a' Kant észtanának szétdarabolt tagjai, a' Kant ellen felkelt egyoldalú polemicusok állnak, azon alakok, melyek ma is folyvást hallatszanak, és elvre a' Kant észtanához tartoznak; még Fichte a' Kantféle philosophiát kiegészíti, így a' második fő tagot a' magáértlétet képezi. Ezért mondja Hegel, hogy a' Fichte' észтана a' Kanténak kivitele. Ezen és Schellingén kívül semmi észtanok nincsenek. A' többiek ezekből csak felkapnak valamit azokkal küzdenek, 's kínozzák azokat is. Ils se sont battus les flancs pour être des grands hommes. Így Bouterwek, Reinhold, Fries, Krug és mások. Egy Hamann, Herder, Jacobi kétségkívül, mint mondani szokták fenséges eszmékkal bírtak, de ez semmi tudományos előhaladás, hit' - észtan olly észtan, mi nem létezik.

Az első szakaszban tehát szól Kant' bíráló eszményiségéről, hol Kant' rövid életrajza, és munkáinak sorolatja adatván, a' következőkben határozatlik munkálatának eredménye. A' Kant észtanában a' bírálói elem a' tapasztalattúli eszményiség, és kétség' egyítésében áll. — A' Kant észтана, az éneleges öntudalomnak eszményisége, melly a' magábanit a' magáértinek ellenébe teszi, — az a' tárgynak általános kettősítése, azért néki a' tárgyak csak tünemények, — a' Kant' észтана általános ellenmondás. De mind e' mellett is azon végtelen érdeme van, hogy általa az észtan azon állapotra emelkedett, mellyen a' világ a' szellemben egészen és szabadon ujjá születik, és megerősítettik.

A' második szakaszban előadatik a' közvetlen tudás' észтана, vagy a' tapasztalati eszményiség, a' hitésztan, az értelem elvonás, a' népszerű észtan, a' tudalom' dolga, melylyekkel, mint Kanttal, az éneleges közvetlenség közös, csak hogy itt észtaniatlan népszerűséggé, és értelem elvonássá fajulva.

Mint hogy a' közvetlen tudás' észтана a' Kant észtanából származott mint gyökérből, — ezen szakasznak első fejezetében a' Kanti iskola, másodikban az értelem eszményiség, vagy hitésztan, a' harmadikban a' kettőnek egyítése a' meggyőződés' eszményisége adatik elő. —

Az első fejezetben tehát szó van a' kanti iskoláról előadva Reinhold' előterjesztés - elméleti, a' kétes - tan-, eszményi, és a' Herbart' értelem - elvonási fokozataikon, — hol először is a' Reinhold előterjesztés - erő elmélete, mint a' Kriticismus' alaki alapja, végre pusztá elő-feltéteményes észtaná fajul, — a' második pont alatt a' Kant' ostromlói közzül — Schulz-e' tapasztalati kétsége, — Beck' kétes eszményisége, — és Bardili' logicája jellemeztetnek; a' harmadik pontban érintetik Herbart' eszményi értelem Metaphysicája, ez a' mennyiben a' magábanit az emberi ismeret' körén kívül

helyheti, és a' dolgok' felfogását egyedül az emberi értelemhez aránylag engedi meg a' Kanti állásponton van, e' mellett az elvont azonság' tételéből indulván ki a' dolgok' fogalmát úgy dolgozza fel, hogy a' gondolkodásban az ellenmondások elenyészsenek, mivére némely elvont tételeknek egész tömegét hordja össze, mellyek kölcsönködésbe lépven — a' mi köztük nincs — az ismerés' magábanija merő látszat lesz, míg végre a' gondolkodásnak ellenmondó Isten, a' dolgok' végtelen erőművészetét kifejteni segíti. Ez valóban nem más, mint tiszta szellemtelenség, és az ékes elmesség' alakisága.

A' második fejezetben az érzelem és hit-észtan adatik elő. Itt szó van Hamann' mysticai, Herder' tapasztalati, és Jacobi' kéteses bíralati hitésztanaiból. Ezen férjfiak igen sok fenségést mondanak, sok mélyet hordanak fel Kant- és Spinoza ellen, de az általános eszménységnek mind csak kedély-előhírnöki. Sőt Jacobi a' tudomány ellen kimondá azt, miképen az ész' érdekében van az, hogy semmi isten ne legyen más, — mint a' kedély-lételü, hogy minden észtan' végkövetkezményében istentagadásra, vaktörténetlegességre, és Spinozismusra vezet. Igen is meg lehet engedni, hogy az általános észtan, eszményített Spinozismus, de olyan Spinozismus, melly át van hatva az eszménység által, miben az állomány általános közvetített alanyává van magasítva, a' terjedelem pedig az eszme' küllátszatává aljasítva. —

A' harmadik fejezetben adatik a' Jacobi' iskolája, az értelemre visszaható hit-észtan, Kantot és Jacobit egyesítendő. Ide tartoznak Bouterwek, Krug, Fries, Calker. — Mind népszerű észtan, a' közvetlenség' értelem visszahatása elsimult szemlélődés, az igazi szemlélődés Fichte-nél jövend elő.

A' harmadik szakasz fejtegeti a' tapasztalattulí eszménységet. Ezen szakasz ismét három fejezetre oszlik, az elsőben adatik Fichte' eredeti észtana, másodikban Fichte' iskolája, a' harmadikban Fichte észtanának új átalakulása.

Az első fejezetben a' lichtei észtan' három mozzanai a' tudománytan, természetjog, és erkölcsstan szerént fejtegettetnek. A' Fichte' rendszerében lényeges az, hogy benne a' Kant által felvett levő és magát-tudó Én' viszonya, az egyetemes Én' általános önlétesítő menetelvé leve, és hogy a' dolog magánija, 's a' homályos innenségben hagyatott világ általános menetelü Énné eszményítették, holott az Én még nem általános szellem, azért egyoldalú, véges, 's a' le nem győzött tárgyas akadályokkal foglaltos. A' szörnyű játékszin itt azzal kezdődik, hogy a' szellem, legközelebb mint Én, a' világnak benmaradólagos előfeltéteménye, örök önlétesítésének céljává lesz, melly által az anyagi, és tárgyi világ az eszménységnek álomképévé válik, míg a' magát-tudó általános szellemen ismét állandó tárgyiságba megy, de mindég eszmében

foglalva. A' szerző méltányosan emeli ki Fichte' tudománytanát a' következő szavakban: Ezen vas és elhajlíthatlan következményiség, a' tudománytan' legnagyobb érdeme, ez igazi csudaműve a' gondolkodásnak. Igen is az épen olyan mint Kant' tiszta észcriticája, mint legmagasabb értelemben Hegel eszmetana (logica), mindazáltal ellenmondásaihan összeomlik mint Kant' munkája, csak Hegel' eszmetana győzött le és oldott fel minden ellenmondást.

A' második fejezetben rajzoltatik a' Fichte' tanából kifejezett észtan' álláspontja. Ezen álláspontot Michelet úr három alakban fejtegeti, ugymint a' Schlegel' atalányának magában összeomló szabadságában, valólag, az egyoldalú Én' alakiségében, — Schleiermacher szerint azon határtevésben — mi szerint a' végetlen Én sajátosságának, az egy atalány' különböző visszatükrözései tétetnek ellenben, — — végre Novalis szerint azon ohajtozó törekvésben, hogy a' tulajdonképeni Én, az egyetemes végetlenben közönytessék. — Ezen férjfiaknál láthatni az atalányos eszményiség' — Schelling és Hegel felé központosító hatását, azonban ez náluk nem valósul. —

A' harmadik fejezetben a' Fichte észtanának új alakja adatik-elé, melly bizonyly az atalányos eszményiség felé hajol, azonban ezt az sem valósítja. Az új alakban is ez az elv: hogy a' tudás csak határtevése az atalános Énnek, vagy az életnek, azért nem azonos az istenséggel, csak jelenet azon, így az erkölcsi eszme, a' tudás' felsőbb alapjává lesz. Ez az atalános ellenmondás, az énelges eszményiségben tudásnak lenni, melly mindent, melly az atalányt tudja, így a' mindenfeletti erő, és mégis olly határ legyen, mellyet az erkölcsi eszme' boldog országában kell semmiteni. Minden későbbi mély tételei a' fichtei új tannak ezen *Πρώτον Ψεύδος*-on semmisülnek. Schelling az, ki a' tudást eredetileg az atalános állományba helyheti, és ez által az énelges és tárgylagos egységében, az atalános észből az eszményiséget atalánossá teszi. —

Innen történik átlépés a' munka második könyvére, hol a' tárgylagos eszményiség fejtegettetik. Ezen szakasz is három fejezetekben fejtegettetik, a' schellingi észtan, az ő iskolája, végre Solger, mint legközelebbi átmenet Hegelre.

Az első szakaszban igen helyesen adatik elő Schelling észtaná', három egymásból kelő időszaki alakjai, ugymint: az azonság rendszer, természet észtan, és isten-tan után. Schelling mind ezekben egészen véve a' közvetlenség' magábanijánál marad. Schelling teljes közvetítéssel a' szemléelő eszmetanra (logica) nem emelkedett, így nem emelkedhetett az atalános megáérti fogalomra, hanem ennek csak magábanijára az értelmes nézlésre. A' Schelling' észtanának ezen álláspontjá-

ből, — mellyen a' természettan körül tett nézetei minden előzőt, sőt Hegel't is némileg meghaladók — értetik az, hogy észтана magábanjáról sokan közvetlenségre, a' hit- érzelem-észtanra estek vissza, ilyenek: Windischmann, Wagner, Kranse, ide tartoznak Svabedissen és Troxler is. A' Schelling észtanának fentebb látott álláspontjából érthető az is, hogy ő az istentanban világelőtti, és világáltali istenség' kettős közvetítésének kettősségébe láttatik esni, a' helyett, hogy a' világelőtti isten csak elvont magábani csak észtani eszme. — — — —

Az észiség és tapasztalatiság, szükségesség' és szabadság' illy kettősségébe esett Schelling is, és minden erőködése mellett sem vergődheték azon szabad eszmére, mellyre Hegel emelkedett, 's melly Schellinget mint állandó rém folyvást kísére. — — — —

A' második szakaszban a' schellingi iskola áll; Oken, Klein, a' mysticai természettanárok: Schubert, Baader és Steffens szerint. Oken' alakizáló szerkezése természettanának első 's második kiadására hivatkozva elég helyesen elő van adva: Klein röviden, a' mysticai természetésztan pedig bővebben érintetnek. — Schubert', előbbi nézetét, — mi szerint a' növények és állatok tökélyesebb életműszeressége hosszas menetel által a' tökéletlenebből fejlett ki, — úgy igazítja, hogy a' természetországok' egésze egyben állítatik elé, a' mit Michelet úr is helyeselni látszik. De mind a' két nézet recensens' véleménye szerint némi túlsággal bír, 's mind kettő egyben igaz, mert nem csak bizonyos kifejlésbeni eszméje áll a' föld, idői életműszerességének, hanem azzal együtt szükségesképen annak is állni kell, hogy a' föld, első alakulásakor az életműszeresség' menetelében, először az elemi országot előtéteményezé, azután ifjú crejében az életműszeresség' nagy-szerű, inkább mennyiségi, mint minőségi teremtményeit szülte, még pedig mind téri különbségben, — mind idői egymásutáni következésben, míg újlagos forrás által az előbbi alakok elenyésztek, és a' minőségileg előkészített földből az első teremtésnek mérséklete és szellemes ismétlése, a' teremtmények' legnemesbikével az emberrel jött létre, melly alakulás után a' föld szilárdabb alakjában megállapodék, azért hogy érzékenységből újlag megifjudjék. Miután Baadernél a' kettős égbeesés kimutatatták, 's e' mellett Baader némelly mély eszméi tüntetnek ki, Steffensnél ismét bővebben elővételik a' természetésztan' polemia, vagy a' föld kifejlés' története. Itt először is rozsaltatik, 's méltán is, hogy Steffens a' régi és új hegyekről szól. Itt rec. Steffens-t védi, Michelet azon elvont alapja ellen: hogy az elvont a' tartalmast előfeltéteményezi, ismételve a' fentebb mondottakat, hogy miután a' föld' ifju teremtésereje kialudt, és miután

életműszeresség magából származott, minden idői egymásutániság lézagi egymásmellettségé ment át, és a' nagy működésnek eredménye közvetlenség lön. Felhossa továbbá, miképen Hegel a' természetéről csak elvontan szól, vagy annak életműszerességi menetelét kevéssé fejtegette, magát inkább csak a' tiszta eszményi fokokra szorítá, mert ő a' természetannak csak encyclopaediáját adá, valamint a' szellem-encyclopaediájában is a' polgárzatról, vallásról, és észtanról a' történettani fokokat nem fejtegette ki.

A' harmadik fejezetben következik Solger, ki igen helyesen mondja: azon idő, mellyben minden közvetlen meggyőződésesek majd mind kiirtattak, csak belátás- és öntudalom által szabadíthatatik meg 's ezen állás pont a' Hegelé. - - - -

A' harmadik könyvben tehát előadatik a' Hegel' általános eszményisége. Itt először is azon egyetemes álláspontadatik, mellyen Hegel által van elismerve az általános eszme valódisága, de ezen az észtan meg nem állapodik, sőt inkább csak kezdődik. — A' mi jelenleg történik, ez csak a' Hegel' elvének megismerése, a' cél pedig annak keresztülvitele minden tudományokon, a' mitől még mi igen megszűve vagyunk, 's mi a' hegeli tétélektől eltérés nélkül nem történhetik. —

Ezek után szó van a' Hegel' életéről és irományairól Gabler és Hinrichs feletti jegyzetekkel, továbbá a' hegeli iskoláról, mellyben mint nem eléggé avatottak említetnek Göschel, Fichte, Weisse, Braniss, — ezek után jön a' tulajdonképeni hegeli iskola, ennek két (vagy három) pártokra is szakadása, hol helyesen hozatik fel Hegel' ezen tétéle: „Ha valamely pártban vita támad, az mint szerencsétlenség tűnik fel, holott az annak inkább szerencséje“ — hozzá adja Michelet úr: „hogya a' szerencse a' dolog' szükségességének képe.“ — A' hegeli iskola' két pártra szakadása okául felhozatik a' halhatatlanságról, az isten' személyességéről, — és a' Strauss Jézus életéről írt tanítmány, továbbá előadatik Hegel' hatása a' tudományokra, hol Rosenkranz, Henning, Schultz, Wirth, Daub, Sietze, Gans, Michelet maga, Kapp, Hothó, Röscher, Mundt, Strauss, Vatke, Erdmann, Feuerbach, de Penhoen, Biese említetnek.

Ezen előzmény után következik az általános eszményiség' előadása, először a' Schelling' azonság rendszeréből levés, azután a' gondolkodó Énnék, a' szellemjelenet-tan (Phänomenologia) általi tudomány álláspontjára emelése, harmadszor a' tudományok' egyetemes encyclopaediája szerént, 's ezeket bezárja a' világtörténettan' észтана. — — —

Michelet' ezen munkája azon jelenet, mellyben az ész-tani eszme' kifejlése korszerűn és világosan van adva. Innen van, hogy a' közvetlenség' zavart forrása (Leoban) leginkább ezen munka ellen van irányozva. — A' kegyes buzgalom, a'

tudománytalan tüzeskedés, semmit mást mint indulatokat támaszt (mint Görresben), de komoly tettet nem létesít. Minden vita, melly az alapos, kifejtett és komoly tudomány ellen, máskép, mint tudományilag irányoztatik, fanatismus, a' közép századba tartozó, és a' nem is méltánylás' pecsétével jegyzendő.

Bayr hoffer után. (Jahrb. für wissenschaftliche Kritik 1839. I. Nro 17. 18. 19. 20.)

Sz. W. J.

M Ű V É S Z E T.

Beschreibung der Stadt Rom, von Ernst PLATNER, Carl BUNSEN, Eduard GERHARD und Wilhelm RÖSTELL. Dritter Band. *Die sieben Hügel, der Pincio, das Marsfeld und Trastevere*. Erste Abtheilung. *Capitol und Forum, Palatin, Aventin und Coelius nebst ihren Umgebungen*, oder der Beschreibung 3-tes bis 7-tes Buch. Mit Plänen, Aufrissen und Ansichten. Stuttgart und Tübingen, J. G. Cotta'sche Buchhandlung. 1837. Ára az eddig kijött részeknek 55 for. 38 kr. Képekkel együtt 103 for. 8 kr. váltóban.

Ezen jeles mű végére gyorsan siet. E' jelen kötetben a' vállalat' tulajdonképeni fő tárgya a' régi Roma' rajzolata. Roma' újabbkori pompája' és a' cath. egyház' középpontja' székének, a' vaticani megyének részletes rajza és vizsgálata után adatik. E' világváros' örökre nevezetes emlékeinek lehető legtökéletesb rajzát terjeszteni a' mívelt olvasó közönség' ítélete alá, szerzők szerént, e' nemben első próbatétel. Hogy pedig a' próbatétel, olly magas szellemű, alapos tudományű, és finom műveltségű férfiak' együttmunkálata által, minőknek lenni magokat e' munka' elsőb kötetiben bebizonyították, minden efféle előbbi vállalatoknál feljebb fogna állani, azon várakozás a' legörvendete-ekben igazoltatott. Nagy megnyugtató az olvasónak, ki nem pusztá hypothesiket akar olvasni — mellyekben senki nem inkább bőmarkú mint a' régiség- és tájiró; — ha látja miként az előadott tett dolgok még ugyan meglevő, de igen ritka kútfők' alapos vizsgálatából merítvék. De bár milly tudományos legyen is ezen mű' criticája, mégis annak, ki alapos tanulságot akar, nem teljesít vala többet, mint a' mennyi szükséges, mi szerént a' közlöttelekről magának elegendő meggyőződést szerezhessen. Egyelőre e' jelen mű' kiváló érdeméhez tartozik az, hogy

hebbe, mennyire eszközölhető vala, adva van a' régi Roma' minden egyes emlékének története, és előmondva alakjának, mivoltának, és irányának későbbi 's korábbi változása. Ha már ezen mű' körében itt ott egyes osztályrészek között hasonlatlanság mutatkozik, onnan kell magyarázni, hogy lehető pontossággal csak bizonyost törekvének közleni, a' régi és újabb vizsgálók' véleménye iránt óvakodának, sem történet-tanilag, sem hely szerént be nem bizonyosodhatott pusztá gyanítást fel nem vevének, 's a' legjelentősebből is inkább kevés valót mint sokféle alaptalant adának. De egyszerűs-mind ezen hasonlatlanság kezelése a' közlők' vigyázóságának és önmegtágadásának, és gerjeszt annál nagyobb bizodalmat közleményeik iránt.

Mi a' munkát közelebről érdeklő röviden érintjük. A' kiadók' vigyázósága leginkább a' régi romai emlékek' és piacsterjedelme leírásában tűnik ki. Adatok' hiánya miatt annak rajzáról le kelle mondaniok, de azt megmutaták, hogy a' capitoliumi dombon állott három oszlopok, mellyeket eddig közönségesen Augustus császártól a' dörgő Jupiter' tiszteletére — ki őt' a' Cantaberek elleni táborozásában a' menykőütéstől megmentette — épített egyházainak tartották, sokkal inkább Saturnus' egyik egyházához, a' régi Roma' azon tiszteletes szent helyéhez tartozandók, mellyben, 's a' szomszéd capitoliumi tabulariumban a' világ' öszvehalmozott kincsei tartatának. Szint olly hibásan tulajdonították a' capitoliumi dombról balra a' piacon állott nyolcz joniai oszlopokat a' Concordia' egyházának, holott azok a' Vespasian' egyházához tartoznak; a' valódi Concordia egyház pedig, mellyet a' híres M. Furius Camillus a' város' építése 388 évében, a' patriciusok és plebejusok' egyesség' fogadása következtében épített, aztán pedig Augustus, későbbben a' nagy Constantin ismét helyre állított, állott, mint az 1817-ki ásások bizonyítják a' senatorpalota mellett, balra Septimius Severus capitoliumba vivő hágesójának ivétől. Mi illeti a' piac' emlékeinek és határának pontos meghatározását, abban a' vigyázóság gazdagon meg van jutalmazva. „Mióta e' kötet megjelent a' Julius' basilicájának felfedezése, és több más ásási következmények lehetővé tevék a' régi piac' határainak kijelelését, és fő épülete' valóságos fekvésének meghatározását. Ha nem csalódunk eddigi feltételes vizsgálatainkat nem csak ezen fontos esemény, hanem a' nép piacczal szomszéd Julius Caesar', es a' császárok' diszpalotáinak leírása is biztosította. (előszó VI. l.)“ Ezen nyereség öszvefüggő előadása csupán toldaléknak terjedelmes is lenne, illő azért a' következő részben e' végre egy különös szakaszt szentelni.

A' capitoliumot történeti-régiségi tekintetben, körülményesen leírta Bunsen, az újabb capitoliumi épületeket gyűjteményével Platner, és a' capitoliumi museumnak, mint a' munka' második kötetében a' vaticani múlkincseknek itt van első tökéletes rajza és leírása adva, úgy hogy, a' ki nem sokat törődnek is a' romai tájirással, de a' romai művilágban egy ügyes, mívelt biztos vezért óhajt, ezen könyvet tovább nem nélkülözheti. A' régi capitolium' eddig ismeretlen maradványai között legnevezetesebb a' senator palota alatt lévő nagyszerű oszlopcsarnok, melly a' piac felé nyíltan 's oszlopokon állott; 's kívülről oszlopok köríték, szélessége 17 láb, magassága két annyi, hosszágában 11 iv van. Itt van a' tabularium, hol a' romai respublica' idejében a' rézremetszett néphatárzatok falra függesztve tartatának. A' tabulariumba letétele által birt a' törvény kötelező erővel, itt tartattak a' más köztársaságokkal és fejedelmekkel tett szerződések is; és így ezen helyet úgy lehet nézni, mint a' romai birodalom' levéltárát 's íróteremét. Az alsó emeletbeli titkos szobákban valának a' zászlók, és a' romai polgárok' műjegyzéke, főleg pedig az aerarium, a' birodalom' kincstára, melly itt a' saturnus egyház' hátúsó oldalához ért. Két nyílás a' berakott oszlopkörökön pompás kilátást szolgáltat az alatt fekvő egyház-romokra, és a' piacra, a' palatinus és Coelius hegyekre, és a' bájoló albai hegyeségre, egy pillanatot a' világuraság' legközelebbi részére, mellynek közép pontja, ezen czifrátlan de nagyszerű porticusban egyesült.

Hasonló hűséggel rajzoltatnak a' diadalívcek, és a' különféle piaczuk, különösen a' békeség' basilicája, a' palatinusi romok, és a' Vespasian' colosseuma, és a' régi Roma' több más nevezetes emlékei. Különös gondot fordítanak a' Hadriantól épített kettős - Venus és Roma-nak szentelt egyház' kipubatólására, 's leírását is megpróbálták. A' colosseumot Knapp német építész rajzolta 's magyarázta.

A' régi Roma' ezen részén is az újabb addig tanyáztott, míg a' levegő' egészségtelensége innen el nem üz. Az Aventinuson és Coeliuson állott pompás régi egyházak és kolostorok most, mint a' parochialis egyház, a' lateranumi szent János' basilicája csak nem egészen elpusztultak 's elhagyottak, a' szent Pálé is a' köfalon kívül omADVÁNYAIBÓL alig emelkedik ki. A' keresztyén régiség' barátja köszönni fogja a' kiadóknak, hogy a' keresztyén elővilág' ezen építményeinek legrégebbi alakját, vagy legalább előbbi tekintetét olly hűn igyekezének vissza adni, mint csak lehetett, és ki nem fakadna panaszcra az olly magas mint szabadelmű szerzőkkel, hogy a' régi keresztyén művészet' emlékei közül egy sincs Romában, még a' szent Pálét,

szent Clemensét sem vevén ki, melly későbbi időkben és javítások mellett, eredeti, tiszta, nemes stílet egészen megtartotta volna, hanem legtöbbszörre izléstelen maizásban cnyészett el. Azonban X Leo uralkodásának diszére válik, hogy szent Pál' egyháza' ismétli helyreállításakor annak régi alakját is tervül tüzte ki. Bár nem igen szoroson vették, mégis sok nagy, régibb egyházat éktelenítő hibák mellőztettek, és mind ez, ide gondolván, hogy az új granitoszlopok Simplontól, 's a' Lago Maggiore-től hordatnak, olly sokba kerülő, hogy az egyházi státusok' jelenlegi kétes viszonyainál, és a' kül egyházi bevételeknél fogva teljes elismerést érdemel.

Öhajtjuk e' jeles mű' folytatását, 's bevégzését semmi sem zavarja.

Literaturblatt (Nro 5 1838.) után

D. I.

The library of entertaining Knowledge — The British Museum. — The Townley Gallery. 2 Vols. By Sir Henry ELLIS. London, MDCCCXXXVI. By Charles Knight.

Örvendetes jelenetei közzé tartozik időkorunknak, hogy igyekeznek a' legkülönműbb tudományok és művészetek felőli ismeretet olly iratok által, mellyek népszerűséget nyomossággal egybe kötnek, közönségesen terjeszteni és közbirtokká tenni. De sehol sem történik ez olly különféle és kielégítő módon mint Angliában. Ezen értelemben a' magok szakának első tudósai, p. o. physicában és chemiában egy Faraday, lezskéket tartanak a' Royal Institution-ban, 's nem különben nyomos tanultságú férfiak dolgoznak egy Bibliothecán a' hasznos és gyönyörködtető ismeretek' terjesztésére, 's hol a' szükség kívánja a' szemlélhetőnek világosítását, mindenütt a' legszerencsésebben alkalmaztatnak a' most olly tökélyre vitt fa- és aczelművészetek és könyvmatok. A' fenebbi munka is hasonló iparkodások' eredménye azon dicső műkincsek' magyarázására, mellyeket a' britt muzeum magában foglal. A' szerző, Sir Henry Ellis, most fő könyvtárnok ezen nemzeti intézetnél, az előtt néhány éven ált különösen az antikgyűjteményre ügyelt, és így azzal régolta ismeretes. A' *Townley-Galleria*, mellyről értekezik egyedül ez a' két kötet, azon antik sculpturák' fő kincsét foglalja magában, mellyeket a' britt muzeum az elgini márványok' és a' phigaljai párkányzat' későbbi nagy szerzeményei előtt birt. *Charles Townley*' rövid életirásából, kitől a' gyűjtemény nevét viseli, tanuljuk, hogy annak alkotása 1768-tól fogva

olaszhonnan a' francziák által lett elfoglaltatásáig lefolyt évekbe esik, és így oly időkorba, mellyben a' Winkelmann által felgerjesztett lelkesülés az antik sculpturák' szépsége és jelenténye iránt mind inkább inkább terjedett, és a' legszerencsésebb ásások által gazdag táplálatot nyert. Igaz, hogy a' nyert kincsek' nagyobb része a' pápai muzeumba folyt, de minden privátszemélytől meg tudta szerzeni Townley a' legjobbat. 1772-től fogva felállítottak az ő szerzeményei egy házbau Parkstreet-ben Londonban, melly az által aprónként egy muzeum tekintetét nyéré, még pedig annyival inkább, midőn Townley mindenféle műaprólékokat (anticagliákat) 's régi pénzeket is gyűjtött. Némellyeket ehhez az ismeretes római banquier Jenkins adott. Azonban az ő tőle tett vásárlatoknál Townley a' megkívántató vigyázattal élt. A' miveltek ott nem csak teljes szabad bejárást, hanem egyszer'smind a' birtokosban egy szeretetreiméltó és igen tanult ciceronét lettek. Az ő 1803-ban következett halála után a' márványok és égetett földök összeséggel 20,000 font sterlingért a' britt muzeum' számára megszerezettek, és minekutána sajátlag a' véggett épített kilencz teremben felállítottak, megnyitattott 1808-ban a' bejárás a' közönségnek. Townley' életirása után a' czélhoz illőleg rövid áltűnetét adja a' szerző a' művészet' menetelének Phidias' korától fogva annak teljes elallyasodásáig, mellyhez némelly értesítések járulnak a' régi műemlékek iránt lassanként felebredő érdek' történetéről, mellynél az idő a' mikor, és a' hely a' hol a' legnevezetesebb műemlékek feltaláltattak, ki van téve. A' mint illik, szöll egy kevésse szorosabban a' korábbi műemlék-gyűjtőkről Angliában, kik között méltán emeltetik ki, mint legelső, és legfigyelemre méltóbb, Howard Tamás, arundeli gróf, első Károly' kortársa. De csak kevésse Townley előtt gróf Leicesteről Holkhamban Norfolkshircben és lord Egremonttól Petworthban alakított gyűjtemények is, mellyek jeles műveket foglalnak magokban, felhoznak itten.

A' műemlékek' tulajdonképi leírása a' terracottákkal kezdődik, mellyek 83 számmal az első kis teremet díszesítik. Ezen hitvány anyagneműben, mint tudjuk, a' régiek legkellemetesb találmányaiknak egész sorát hagyták nekünk hátra. Reliefekre ez a' gyűjtemény talán leggazdagabb és legválogatottabb azok közt, mellyek léteznek. Némellyek mint párkányok' folyton folyó czifrázati symmetriásan, arabeszk módon tartvak, mint p. o. a' griffek és Amazonok (Nro 4.) 's a' griffek és Arimaspok közti harc (Nro 7. 8.). Más egészen szabad művészetűekben bizonyosan résznyire nagy mesterek' találmányi tartattak-fen számunkra, mert a' régieknek az a' szerencsés tapintatok volt, hogy a' műgondolatokat, mellyek a' genie' bélyegét viselek, végtelen sokszorozás által közbirtokká

tegyek. Oda tartozik p. o. Nestor, ki a' megsebesített Machaonnak az enyhítő italt nyújtja (Nro 20.), 's egy vitéz, hihetőleg Orestes, ki Apollo' védelméért esedezik. A' magyarázatoknál felhordja a' szerző a' legjelesebb archaeologusoknak, egy Winkelmannnak, egy Viscontinak, egy Millingenek véleményciket, 's a' jegyzetekben a' tárgyhoz illő helyeket is közöl a' classicusokból. Azontúl következik hasonló írásmódban a' márvány faragmányok' magyarázata, még pedig először az állványoké, azután a' bűsztöké, majd a' reliefeké, és végre az edényeké. Az állványok között különösen kijelelik magokat: egy hét lábnyi magas nő alakú oszlop (caryatide), mely 1766-ban közel a' Via Appiához találtott. Ezen állvány a' fametszetben különösen szerencsésen van adva. Egy 6 1/2 lábnyi magas Venus' statuája, mely 1776-dik évben Ostánál a' Claudius' fürdőiben találtott. Mint a' híres milói Venus a' Louvreben, ez is két darab maradványból van dolgozva, 's mint annak, úgy ennek is csak alsó fele béleplezve. A' főnek nemes characteréből, 's a' felfelé emelt tekintetből itélve, egy Venus victrix az, még pedig ref. itelete szerént egy a' legjelesbbek közzül, melyet az ó korból birunk. A' Myron' híres tányérhajítójának különféle példányaiból a' legjelesb munkája van itt; a' nagy megerőltetés mellett is az izomjáték épen nincs túl űzve. Azonkívül taláztatnak itt némelly későbbben talált, de ugyan azon teremekben felállított 's ugyan azért ezekkel együtt leirt nagy tekintető statuák. Egy Apollónak életnagyságot haladó statuája Choiseul-Gouffier' gyűjteményéből igen fontos áltmeneti mű a' conventionalisból a' szabad művészetbe. A' Rondanini házból való Faun az erős musculatura' kiképzésében a' legjelesebb művek közzé tartozik e' nemben. Fő ékességét teszi azonban a' gyűjteménynek a' jeles bűsztök' sora. Minervának egy colossális bűsztje hajdankori stylben, mellyben azonban ezen istenség' későbbi characterere már igen határozottan kimutatja magát, gondos és éles műveletű. Nem kevésbbé érdekes egy más, hasonlóul colossalis bűsztje Herkulesnek, mellyben annak characterere szigorú, de igen nemes módon van felfogva; a' rövid, göndör haj pedig csupa egyes, csigaként tekerődző, igen esinos munkájú fűrtöcskék által van kifejezve. Homernek, Periandernek, Pindarnak, Sophoklesnek, Hippokratesnek, Epikurnak és Periklesnek általjában kitünő jelességű bűsztjeinél fogva, mellyek a' 3-dik szobában mind együtt vannak, egyszerre Görögországba általtéve képzeli magát az ember, annak legvirágzóbb korában. Leirhatatlan a' magas képzettségnek azon benyomata, mely a' nézőhez ezen arcvonatokból szöll, mellyekben szépség, tisztaság és jóság egymással vetelkednek. A' szakálás Bacchus' különféle bűszt-

jei ugyan azon szobában, a' szellem' és atyai szelidség' kifejezésének legfinomabb kidolgozására nézve a' legszebb ábrázolatok közzé tartozik, mellyeket ezen istenségről hírnünk.

A' reliefek közt is nagyon kitünő műv találtatik. Egy Castor, ki lovát szelidíti, jels a' motivumban, és remek a' lapos reliefiel szigorú bánásban. Ama' híres relief, Homer' apotheosise, melly az előtt a' Colonna palotában volt, csak 1819-ik évben vásároltatott 1000 font sterlingen. Inkább az előterjesztés és egyes motivumoknál, mint a' dolgozásnál fogva jels. Az edények közt két márvány edény bacchusi előterjesztésekkel reliefben, mind alak, szellem, 's motivok' élénksége és szépsége, mind kidolgozás által a' legkiválóbb emlékek közzé tartozik e' nemben, Egy gyertyatartóláb' igen csinosan van három oldalain Mars' három geniusával ékesítve, kik annak sisakját, paizsát és kardját viszik. — Egy igen tökéletes mutató rekeszti be a' hasznos munkát.

Waagen után (Jahrb. für wissenschaftl. Kritik 1837. Nro 113).

A. B. S.

BIBLIOGRAPHIA.

95. *ETHEL*; par le marquis de *CUSTINE*. 2 vol. in 8-vo Paris, 1839. Ára 15 fr. A' jelen román' szerzője azon írók' egyike, kik a' divatszerinti hibák' legkevésb nyomát mutatják, 's kik a' kor' rosz izlése ellen legjobban megtudák magokat őrzeni. Stylusa kellemetes és ragyogó, a' nélkül hogy képekkel tulságosan volna terhelve. Jobban láttatik ő esmerni, mint romániróink' legnagyobb része, azon világot, mellyet a' szinpadra hoz: írási hintve vannak éles vonásokkal, mellyek csípős, de figyelő 's egészen független szellemet mutatnak. Ezen tulajdonok a' jelen románnak szerencsét szerzendnek.

96. *LE NAUFRAGE et le desert*. (A' hajótörés és a' sivatag); A. *CREUSÉ DE LESSER* által. Paris, 1839. 8-adr. Ára 7 fr. 50 c. Kellemes elbeszélése egy igaz és egyszerű történetnek, mellyben az olvasók hatalmas érdeket találандnak, 's mellyből nemes és tiszta szívgerjedelmeket szerzendnek, mire fájdalom olly ritkán nyujtanak a' jelenkor' literátorai alkalmat.

97. *L'HOMME et l'Argent*. (Az ember és a' pénz); Emile *SOUVESTRE* által. — Paris, *Charpentier*. 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Souvestre különbözik a' jelenkor' romániróitól. Munkáit mindég magas erkölcsi gondolat bélyegzi. Azon kevés számú ifju írók közé tartozik ő, kik nem csak tetszeni, de használni is akarnak. Társasági szerkezetünk' hibái 's az azokból eredő szenvedések, az ő criticáinak tárgyai, mellyekre a' közönség' figyelmét fordítani kívánja 's megmutatni az orvoslás' szükséges voltát a' társasági boldogságra nézve elmulthatlan súlygyen' helyreállítására. Szerző a' rosz' forrását a' polgári törvényben keresi, mi annál rosszabb mivel az igaznak színe alatt rejtezik abban. Ennek kifejzhetlen tévutai, számtalan formalitásai, kétértelmű fentartásai, noha azok a' törvényhozó' gondolatában, a' becsületes ember' biztosítására valának szánva, mint meg annyi leshelyekké lesznek nekie, mellyeknek a' gonosz hasznát veszi, hogy menetelét megnehezítse, igyekezeteit elkedvetlenítse 's reményeit dugába dönthesse. Ezen dicsért törvénykönyv, mind annak, ki egy kevéssé élt 's ki esmerni tanulta a' világot, nem egyéb hazugságnál 's a' törvényfogások' szörszálhasogatási, nem kevésbé félelmesek, mint a' gazemberek' csa-

ládsági; mind két oldalról ellenség előtt érzi magát ez ember, kivel egyezkedni siet, hogy a' teljes elromlástól megmenekedjék. Az előtt meg kellett a' bírakat vásárolni, most jólelkűek a' bírák, de az igazságkiszolgáltatás nem kevésbé drága, hála azon költséges formalitásoknak, mellyekkel azt körülveszik, úgy hogy sokszor a' költségek, öszvekötvé azon bizonytalansággal, mellyet a' törvény' csaknem minden textusának homálya okoz, a' becsületes ember arra készte-tik, hogy magát orránál fogva engedje hurczoltatni, a' nélkül, hogy magát oltalmazná. Ezen kívül sok erköcstelen 's valóban büntetésreméltó tettek meneksenek meg a' törvénytől, valamint azon ember, kinek kezeiben pénz 's hitel van, bir azon nagyon könnyü hatalommal is, semmivétenni azt ki ezen két hatalmas segédszerrel nem bir. A' talentum 's rény tehát, mindég alá vannak vetve a' pénznek. —

98. *VOYAGE en Hollande et en Belgique* etc. (Utazás Hollandiában és Belgiumban, az első oktatás', a' joltévőség' intézetei 's a' fogházak' tekintetében, ezen két tartományban); M. RAMON DE LA SAGRA által. — Paris, 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Ramon de la Sagra ur, kijelölt természetvizsgáló 's több nevezetes munkáiról esmeretes tudós, polgári villongásokkal küszködő hazájának szerencsétlen sorsa által buzgó hazafiai érzésre ébresztetett. Lelke, melly eddig botanica 's zoológiával foglalatосkodott, az erköcsi emberre függeszté most figyelmét, azon eszközökre, mellyek az embert megjavíthatják 's azon intézetekre, mellyek értelmét kifejthetik 's a' babonás tudatlanság' setétségéből kiragadván, tiszta és felvilágosodott vallás' világához vezethetik. Elevenen érdeklé szívét azon mély nyomoruság, melly a' köznépet emészté 's használván, 15 évi utazásiban gyűjtött esmereteit, Madridban még nem hallott philantropicus leczkéket tartott, mellyek számos hallgatókat gyűjtének, 's mellyek az emberiség' becses magvait hinték el. Hogy azonban hazájának ezen tekintetben még többet használhasson, feltevé magában beutazni Europa' több tartományait, megvizsgálni philantropicus intézeteit, fogházait, nyilvános iskoláit, hogy ezek' egybehasonlítása által esmereteit gazdagítván, azokat hazája' ujonnan alakítására fordíthassa. Ezen hasznos vándorlás' első gyümölcse a' jelen munka, melly Cousin' Hollandiáról írt munkájának pótlékaul szolgálhat, 's melly nagyérdékü jegyzetek 's fontos tanúlevelekkel gazdag.

99. *FRAGMENS sur l'électricité universelle* etc. (Töredékek az egytetemes villanyosságról vagy kölcsönös vonzódásról); F. ROESSINGER által. Genève et Paris, *Cherbuliez*. 1839. 8-adr. Ára 4 fr. — Korunk' physicusai számtalan felfedezéseket közöltek azon fontos szerepről, mellyet a' villanyosság játszik a' természetben. A' természetes ész azonnal kész, az

illy eredményeket épülete' anyagául használni 's szokása szerint előre bocsátván a' figyelet' folyását, közönségesíti a' már esmért lettdolgokat 's a' villanyosságot minden tünemények' egyetemes agensévé teszi. Ezen értelemben írta R. ur is munkáját. Neki a' villany-folyam isten, lélek', élet', érzékenység' 's a' kölcsönös vonzódás' oka; ő ebben találja minden rejtélyek' magyarázatát, mellyek' annyi századok óta gyötrik az emberi lelket. R. ur' annyira meg van győződve rendszere' fenséges voltáról, hogy kész minden ellenvetések' ellenébe kiállni 's elleneit maga részére megnyerni. Egyébiránt a' munka, nevezetes eredetiséggel bir 's olvasásra méltó; a' tárgy fontos és tudós, melly teljes figyelmet 's folytonos vizsgálódást érdemel.

100. *THÉORIE de la machine à vapeur.* (A' gőz-gépely' theoriája); PAMBOUR által. Paris, 1839. Ára 7 fr. 50 c. — Pambour ur, jelen munkájában új 's az eddigieknél kielégítőbb theoriáját adja a' gőzgépelynek, egyszerűbb és érthetőbb formulákra vezetőt, melly azok' kívánságának is megfelelő, kik a' mathesissel kevésbbé foglalatostkodtak.

101. *L'USCOQUE — Spiridion*; par George SAND. — Paris, 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 16 fr. — George Sand' két új munkája. Az első egy román, azon kalandokat festő, mellyekből Lord Byron Corsar-ja' anyagát húzá; másik bámulatos töredék, mellyben ezen író' talentoma, olly magasságra emelkedett, millyet mind eddig el nem ért. Uscoque szellemdús elbeszélés, mellyet érdeklél olvashatni, noha a' bűnök' hosszú sora végre fáradságot 's utálatot szül. Amabban igen elmés ellenzet van ezen román és a' Spiridion közt. Amabban a' drámai cselszövény' minden segédzerei' használatnak, ebben nincs se asszony, se szerelem, se semmi más adatok, mellyek a' képzelődés' munkáinak rendszerint alapul szoktak szolgálni. Ekként George Sand' talentoma kétös egyenlő nevezetességű alakban mutatkozik. Ha Uscoqueban a' szenvedelmes asszony tűnik ki, ki örömet átadja a' magát képzelődése' kicsapongásinak, Spiridion ellenben magas gondolatokat, fontosságot, 's mély okoskodást nyújt, mellyek inkább philosophiai 's vallásos tárgyak' studiuma val foglalkozó ember' tulajdonainak látszanak lenni. Ezen utolsó munka, egy új 's jobb időszakot formálанд az író' pályáján. Minden munkái közt leginkább helyegzi a' genius ezt, mellyben tagadhatatlan felsőségű talentommal értekezik azon legfontosb tárgyakról, mellyek a' lelkeket jelennel ingatják. —

102. *OEUVRES de M. de FONTANES.* (Fontanes' munkái); legelőször öszveszedte 's egy levéllel megelőzte *Chateaubriand*; egy biographiai esmertetéssel *Roger* 's egy másikkal *Sainte-Beuve* által. — Paris, 1839. két darab, 8-adr. Ára 16 fr. — Fontanes ur, egykor az egyetem' nagy mestere, a' császár-

sági kor' költője volt 's az eszmék olly sebesen haladnak a' jelen kor által, hogy őt örömet egy más század' emberének hinnők. Ha egyszerű, szerény stylusát öszve hasonlítjuk a' *Génie du christianisme*' pompás nyelvével, 's okos, tiszta, igénytelen költészetét, a' *Pensée d'aout*' kétértelmű phraseologiájával, alig hinné az ember, hogy ezen három író ugyan azon korban élt. De Fontanes ur, egészen a' 17-d. század' iskolájához tartozik, a' verscsinálás' 's nyelv' tisztasága tekintetében, de nem emelkedik soha nagy magasságra. Átaljában véve, nemes, tiszta és kellemetes, de hideg. Innen hosszabb költeményei millyek *La Grèce sauvée, la Maison rustique* et Pope' munkájának az emberről fordítása, nem nyujtnek olly sok érdeket. Bár mennyire ki legyenek is azok dolgozva, hiányzik azokban azon élet, azon változatosság, azon mozgás, mellyek elmúlhatlanul szükségesek az alexandrinek' monotonijának legyőzésére. Több kellem van az apróbb költeményekben, mellyek közt különösen kitűnnek következő Chateaubriandhoz intézett stanzák:

Le Tasse, errant de ville en ville,
Un jour accablé de ses maux,
S'assit près du laurier fertile
Qui sur la tombe de Virgile
Etend toujours ses verts rameaux.

En contemplant l'urne sacrée,
Ses yeux de larmes sont couverts!
Et là, d'une voix éplorée,
Il raconte à l'ombre adorée
Les longs tourmens qu' il a soufferts.

Il veut fuir l'ingrate Ausonie,
Des talens il maudit le don,
Quand, touché des pleurs du génie,
Devant le chantre d'Herminie
Paraît le chantre de Didon.

„Eh quoi! dit-il, tu fis Armide,
„Et tu peux accuser ton sort?
„Souviens-toi que le Méonide,
„Notre modèle et notre guide,
„Ne devint grand qu' après sa mort.

„L'Infortune, en sa coupe amère,
„L'abreuva d'affronts et de pleurs,
„Et quelque jour un autre Homère
„Doit, au fond d'une île étrangère,
„Mourir aveugle et sans honneurs

103. *Du Travail intellectuel en France etc.* (Az értelmi munkáról Franciaországban, 1815 óta 1837-ig; *Amedée Duquesnel* által, — Paris, 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. Jelen munka igen sebes és tökéletlen képét adja a' francia értelmi mozgásnak. Szerző rendre áttekinti a' philosophiát, vallást, nemzeti gazdaságot, literaturát, történetírást, megnevezi a' nevezetesb írókat, 's megítéli egy két szóval munkáikat, rendszereiket, irányait. Duquesnel ur, azon ma csak nem közönségesen bevett véleményt vallja, hogy a' jobban értett 's szélesebben kifejtett keresztyénségnek kell minden magasb lelkek' sphaerájának lenni, melly nélkül nem képesek azon szükséges elemeket feltalálni, mellyek munkáiknak erkölcsi erőt 's hatalmas és tartós befolyást adjanak. Ezen nézetpont igen helyes, 's épen azért lehet sajnálni, hogy Duquesnel ur' egyébhint okos mérsékletességgel 's komoly criticával irt munkája olly tökéletlen 's hibás, ugy hogy munkáját elolvasván alig tud az ember többet mint az előtt, hogy több tulajdon nevet mint eszmét talál 's hogy azon igen jeles nézetek, mellyeket itt ott kifejt, csak élénk sajnálkozást gerjesztenek, hogy a' szerző több időt nem vett magának munkája' bővebb kidolgozására.

A. B. P.

**FRANCZIA ACADEMIA' ÜLÉSEI JULIUS ÉS
AUGUSTUSBAN.**

ARAGO tudósítá az academiát, ingénieur *Arnoux'* javallatiról, miként kelljen locomotiveket 's terhes szekereket a' vasutaknál, tetszésszerű felátmérőjű görbéken akadály nélkül mozgatni. Az academia' felszólítására, Poncelet' elébbi tudósítása óta, megkísérté Arnoux nagyban tett próbatételek által rendszerét, (a' költség nem kevesebb mint 150,000 frankra ment) 's egy tulajdonkép ezen célra csinált vasúton Saint-Mandénál az apróbb, p. o. 18 meter

átmérőjű köröket megjárta 's más lényeges mind eddig meglévő akadályokat, az emelkedés' és süllyedés' az ut' hirtelen görbüléseire nézve 'sat, elhárított.

Egyszer'smind benyújtotta Arago, *Franchot'* készülékének rajzolatát, mellynél fogva a' levegő, mozgóerő gyanánt használtatik, a' szerint a' mint egy bezárt edényben, a' melegmérséklet' hirtelen változtatása által kiterjed vagy öszvehúzódik. — Egy biztosság nevezetett ki, ezen próbátételt, a' gőzgépelemek' kipótlására, nagyban közelebbi vizsgálat alá venni.

BONAFOUS, egy levélben közölte az academiának, miként nekie sikerült, a' selyemnek, nemzése' pillanatában, némelly a' férgek' eledelébe vegyített substantiák' színét adni, az által hogy chinaiak' módja szerint, azon levelekre, mellyeken a' hernyók magokat táplálják, riskását és indigóport vagy pirosító bűzért hintett. Indigo által a' gubók sötét zöldes kék színt, pirosító bűzér által, halavány rózsaszínt nyernek. A' hernyóknak négy éveseknek kell lenniök; mind két nemű gubókból mutatványok 'nyujtattak bé az academiának.

FIGEAU előadta bánásmódját, a' világképek' lekötésére, melly alkalmasint egy a' legjobb eddig esmeretesek közt. Ez abban áll, hogy a' közönséges alkénés savanyu székső olvadékba, minden három gramma széksőra egy gramma chlorsavany adassék, mindenik egy litre lepárolt vízben felolvasztva.

DONNÉ egy kiviágító készüléket mutatott be, microscopiumok' számára, mellyel ő a' microscopiáról felolvasásainál élni szokott, 's melly különösen nagyobb publicumbani demonstratióknál használható, hol a' microscopium kézzel kézre megy.

JACQUELAIN, a' platina' feldolgozásainak nemeiről értekezett, 's platina kristályokat mutatott be, mellyek mint az aranynál nyolczszögletűek.

DUFRENÓY egy új érczről értekezést nyujtott be, melyet Greenough' tiszteletére, kinek Anglia' szép geologiai földabroszát köszönjük, Greenovit-nak nevezett. Ezen ércz *Bertrand-le-Long* által találtatott Piemontban, sanct-marcelli barnakőben, mellyet apró rozsapiros erecskében fut keresztül. A' greenovit, titan és manganból áll, könnyen három irányban hasad, 's ezen hasadéklapok' ketteje, mellyek egymással 110° 35' szögletet csinálnak, színekkel játszik.

BIOT, az indusok' és arabok' régi csillagászatáról nyujtott be egy értekezést.

RICHARD Perrotetnek, a' kormány szolgálatában lévő fűvésznak, India' természethistoriájára nézve tett munkálatairól tudósított. 22 év alatt átvizsgálta ő lassan lassan China' partjait, a' Philippinákat, a' bourbon-i, guyana-i, quadeloupe-i, senegambia-i gyarmatokat, 's legközelebb két évet töltött el természethistóriai vizsgálódásokkal a' Nil-Gherrie-kben vagy India' kék hegyeiben 's most több mint 8000 plántával, nagy számu részint élő, részint kitömött állatokkal 's egy fagyűteménnyel tért vissza. Neki, Senegambia Florája' egyik szerzőjének, 's a' gyarmati földművelésről szolló több értekezés' írójának lehet köszönni nagy számu hasznos növények' bevitelét 's meghonosítását, különféle gyarmatokba, nagy számu exotikus növények' behozását Európába, melyek közt különösen nevezendő a' *Morus multicaulis*, melly már Franciaország' minden részében műveltetik, — a' nopal és cochenill művelés' bevitelét a' senegali gyarmatokba, 's a' mangoultványek' első szabályszeres megalapítását Bourbonon, melly által ezen sziget' művelésrendszere egészen új alakot nyer. Ezenkívül számos igen nagy becsű figyeletek' birtokában van ő a' növény-physiologiáról, gyarmati földművelésről és meteorologiáról.

LÉON DUFOUR egy értekezést olvasott a' tuskés bogarak' anatomiaja 's metamorphosisáról; DUVERNOY, a' kopolyúk' egy új formájáról, a' crustuceák' egy fajánál a' *Decapoda macrouránál*, mellyet neki Nizzából küldöttek, 's melly nagy mélységű tengerekben szokott élni, 's MIRBEL Payer' egy értekezéséről tudósított, melly a' dicotyledonok' leveleinek idegrendszeréről szól.

DUROCHER a' scandinaviai özönvízről vizsgáladásinak eredményeit közlötte. Azon nágy vízőzön, melly Norvegia, Svédország és Finnlandban, azon homokos üledéket letette, mellyben a' fektetek találtak, még más nyomadékokat is hagyott maga után, tudniillik azon barázdákat és rovatékokat, mellyekről az utóbbi időkben sokszor volt szó. Finnmark' éjszaki részében, az éjszaki szélesség 70-dik gr. sok zöld kősziklák' csúcsát láthatni barázdákat és rovatékokat, mellyek EENy-ról DDK-re irányozvák 's némelly pontokon 2500 lábbal emelkednek felül a' tengeren. Ha innen délfele nyomul az ember, Lapponia' belsejébe, talál még egyes álló sziklák' is, mellyeken azon rovatékok, ugyan azon irányban mutatkoznak. Láthatni még azokat a' norvégiai Lapponia' magas plateau-ján is, hol éjszokról majd nem keletre vonulnak. Ezen plateau-n detritus és kődarab lerakódot talál az ember, mellyek az özönvízi időszakból láttatnak származni. A' déli részen ezen barázdák csak igen tökéletle-

nül fordulnak elő. Finnland nagy részt csak két fajú granitból láttatik állani, egy durva és egy finom szemű fajból. Ugy lehet ezen tartományt tekinteni, mint egy granitplateau-t, mellynek igen egyenetlen felülege, részint egy vízirányosan lerakott 's réteget' nyomait mutató homokos üledék által lett lapos-sá. — Itt vannak a' fektetek 's minden ott lévő sziklákon, láthatni azon rovatékokat, még pedig annál világosabban 's szabályosabban, mennél keményebb 's finomszerűebbek a' kövek. Néha ezen bazárdák 15—20 mértföldnyi távolságra, egészen el vannak külső befolyások által törölve. Finlandban ezen rovatékokat világosan láthatni a' 64° 30' éjszaki szélességtől — a' 60-dikig 's a' 20° keleti parisi lineától a' 30-dikig, az irány mindenütt ugyan az. Durocher megjegyzi, hogy Muszka-, Lengyel- és Németországban a' rétegek' előjövése majd mindenütt az által jeleli ki magát, hogy csoportokban vannak 's halmokon lerakodva, hol töltéseket vagy félkörű sánczokat képeznek, mellyeknek domboru oldalak éjszak felé van irányozva. Néha a' tetőkön, keskeny, közönségesen éjszakraól délre irányzott vonalokban fekszenek. Oroszországban 's Litthvaniában egész a' Niemenig csak réteg darabok találtnak, mellyek Finnlandból 's az Onega-tó partjáról származnak. Azon halom-lánczolat korlátozza ezeket, mellyek a' Dúna' forrását a' Dnieper' forrásától 's messzebb keletre a' Niemen' forrását a' Pinsk-mocsároktól elválasztják. Lengyelországban két lerakodékot találni, mellyek ifjabbak a' harmadrendű kövezeteknél, tudniillik egy agyagos, mellyben édesvízkágylók 's nagy ásványallatok' csontjai vannak, és a' diluvium, melly amannál újabb 's mellyben csontok épen nincsenek. A' Lengyelországban előjövő réteget nagy részt Finnlandból származik, Svédországból csak kevés; határa Wlodawától, egy kevéssé éjszakra Kielcetől az 51° és 5° éjszaki szélesség közt megy. Daniában a' diluvium igen hatalmas; homok és agyagrétegekből áll 's több mint 70 faj még most is az éjszaki tengerben élő kágylókat tart magában.

ANDRAL egy már rég várt értekezést olvasott fel, azon változásokról, mellyeken a' vér, különbséle nyavalyákban, egyes állató részeire nézve átmegy. Ezen vizsgálódások, mellyeket ő Gavarey-val együtt tett, nagy érdeket nyujtanak, kivált mi a' fibrinát, a' vizgolyócskákat 's a' tojásfejtárgyat illeti.

Végre a' mineralogiai osztályban, Bronchant de Villiers helyébe, *Dufrenoy* urat választá tagul az academia. Versenyhársa az esmeretes Constant Prévost volt. —

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társaság, jul. 6. tartott kis gyűlésében, több belsezerkezeti tárgyon kívül, az Evkönyvek' ügyével foglalkodott, minek következtében az 1836/8-ki dolgokat magában foglaló IV-dik kötet azonnal sajtó alá is ment. — A' könyvtárt nevelték: 1. Kecskeméti Csapó Daniel néhány magyar bibliographiai ritkasággal a' mult század' elejéről. 2. Nagy Ignác: Szinmütára XI-d. füzetével.

A' m. tud. társaság f. e. augusztus' 3. 10. 17. 24. és 26. tartott üléseiben: több belső tárgy' elintézésén kívül: I. Acshines' beszédeit Szabó István lt. fordításában Péczely József r. és Székács József lt. ajánlatára a' Hellen Classicusok' III-ik kötetében kiadás végett a' nagy gyűlés elejébe terjesztette. II. Egy, külön kinyomatás végett beküldött jogtudományi munkának, 's egy a' Tudománytár' számára benyújtott philosophiai értekezésnek bírálók rendeltettek. III. Szeremi György XVI. századbéli írónak Gévay Antal lt. által közlött historiai töredéke „De morte regis Ludovici II-di“, mint historiai különösség, Bajza József rt. ajánlatára a' Tudománytárba felvételre rendeltetett. IV. Egy törvénytudományi, egy philologiai 's egy szépliteraturai munka az illető véleményadók' megegyező ítéleténél fogva, nyomtatástól elmozdítatott. V. Czech József váczai, Drnovszky Ferencz nyitrai, és Gáspár János erdélyi tájszókkal és szólásmódokkal, Pajor István pedig az academia által kiadott tájszótárnak a' komáromi szójáráshoz illesztésével öregbítették a' szótári készületeket. VI. Jancsó Imre a' Krems városa' levéltárában talaltató, 's Magyarország' történeteit a' XV-d. század' második, 's a' XVI-d. század' első felében illető oklevelek' kivonatát küldé be. VII. Verebi Végh János egy kagyló - 's más természeti ritkaságok' gyűjteményével kedveskedett a' társaságnak. VIII. Szkalnik Károly egy általa, saját eljárás szerint készített daguerrotypet mutatott be példányképen. IX. A' könyvtár következő ajándékokkal gyarapodott: 1. Briedl Fidélt l. tagtól a) Egyházi tár. X—XIV. füz. Pest, 1837/9. b) Pannonia' századjai, írta Guzmics Izidor. Győr, 1830. 's több alkalmi versek. 2. Császár Ferencz lev. tagtól; a) A' váltóóvasokról; és b) Váltójogi műszótár. Budán, 1840. 3. Fényes Elek lev. tagtól: Magyarország' 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja. Pest, 1836—9. VI. köt. 4. A' pesti növendék papságtól, munkálatai' VII-d. kötetét. Buda, 1840. 5. Nagy Ignácztól: Szinmütár, XII-dik füz. Budán, 1840. 6. Varga Somától: Választmányi javaslat a' Pesten állítandó középponti ref. főiskola iránt. Pest, 1840. 7. Névsora a' balatonfüredi fürdő uraknak. Veszprém, 1840. 8. Korody Páltól: Rede zur Gedächtniss-Feyer des Joseph Litsken, Wohlthäter der ungr. evangelischen Kirche zu Kronstadt, gehalten von Georg Schwarz. 1840. 9. Chorin

A *tól : Kind des hohen Alters. Wien. 1809. 10. Fábíán Gábor r. tagtól: Arader Kundschaftsblatt, és Aradi tudakozó intézet' hirlapjai 1839—40. — 11. Bugát Pál r. és Flór Ferencz I. tagoktól: Orvosi tár, új folyamat, 4-dik félev. Pest, 1840. — 12. Gárdoss Jánostól: A' hályog' mütéteiről. Buda 1840. — 13. Dübren-tei Gábor r. tagtól, Labanoff Sándor herczeg' nevében: a) Lettres inédites de Marie Stuart 1538—1587. és b) Nouveau Repertoire des lettres, instructions et autres piéces de Marie Stuart. Paris, 1838. — X. Ötvös Ágoston 14 régi ezüst pénzzel öregbítette a' társaság' pénz- és régiség-gyűjteményét.

Az academia' XI-ik nagy gyűlése f. évi august. 27-ikétől september 7-ig tizenkét ülésben végezte szokott esztendei foglalatosságait, ugmint: könyvkiadások és nyelvmunkálatokról gondoskodását, jutalmak' elítélését, újak' kitűzését, új tagok' választását 's több belső dolgozatai elintézését. A' köz ülésben előterjesztett 's több hazai lapban megjelent titoknoki jelentésből tudva lévőkön kívül még a' következők tételnek közzé: I. Az *Eckönyvek* V-ik kötete sajtó alá adatni, ezental pedig az illető VI. évi történetek és értekezések külön kötetekben esztendőnként kibocsátatni határozottak. II. Zsöldos Ignác rendes tagnak „*Népszerű erkölestudománya*“ mint a' magyar nép és ifjúság erkölcsi képzésére rendelt, 's mint ilyen a' literatura egyik igen érezhető hézagát pótló munka, soron kívül sajtó alá adatni; valamint: III. Aeschines beszédeinek Szabó István levelező tag által ez évben megindított „*Hellen Classicusok*“ című gyűjteményében kiadatás végett az igazgatóságnak ajánlatott. IV. A' társaság' szabadon vállalkozó tagjai által eszközzendő magyarra fordítása, külön utasítás mellett elrendeltetett. V. Köszönet szavaztatott azon hazafiaknak, kik a' társaság' megbízott rendes tagja' Döbren-tei Gábor' hivatalos felszólítására *magyar nyelvrégiségek* hű másolása- és másoltatásában szívesek voltak eljárni, ilyenek ez évben gróf Dessewffy József igazgató tag, Sárosy Gyula, Sáros megyei aljegyző, Mészáros Imre, nagy-szombati professor, Paraszky Lőrincz, beszterczebányai kerületi másod tartománybiztos, Bezerédy Ignác, Győr vármegyei első alispán, Tatay János, nagy-lövői plebánus urak. VI. A' magyar *színműtár* czélirányos nevelésével megbízott álló választmány jövő academiái évre is meghagyatott munkálkodásában. VII. Az 1841-re kiírt drámai jutalomra beérkezendő szomorujátékok meg-bíralásával szavazatok' többsége báró Eötvös József és Fáy András tisztt., és Bajza József, Czuczor Gergely és Vörösmarty Mihály rendes tagokat bizta meg. VIII. A' rendezés alatt lévő pénz- és régiséggyűjtemény' órének utasítás dolgoztatott. A' közönség' részére mikor és mikép leendő megnyitásáról ezen tárnak a' maga idejében külön jelentés fog szólni. IX. A' tagajánlási iverk' felolvasása után választásokhoz fogván, a' társaság 1) a' Kovács Pál lemondása által a' nyelvtudományi osztályban meg-ürült rendestagi helyre *Pulszky Ferencz* lev. tag választatott. 2)

a' gróf Festetics László úr által alapított 's Tanárky Sándor rt. elhunytá által megürült hadtudományi r. tagságra a' mondott mélt. gróf' alapítványszerű befolyásával *Kiss Károly* lt. választatott. 3) Levelező tagok lettek: *Bloch Móricz*, *Markó Károly* az ausztr. csász. műv. academia tagja, *Nagy Ignác* magyar kir. udv. kamarai ingrossista; *Széchy Agoston*, nyug. kegyes isk. professor; *Szemere Bertalan* táblabíró, *Szigligeti Edvárd*, a' magyar nemzeti színház' tagja; *D. Taubner Károly*, ev. préd., 's rector-prof. Pesten, és *Wargha István*, a' tolnai kisdedovó-képző intézet igazgatója. X. Lefolyván ez idén az academia fenállásának tizedik éve, ez idő alatti történetei' megírásával a' titoknokot bizta meg a' gyűlés. A' XI. társaság' gyűlései rendezésére, valamint a' jutalomosztások, kéziratok kezelése stb. körül új és bővebb intézkedések költtek; mellyek teljesen a' rövid idő múlva megjelenő 1841-beli Névkönyvben lesznek láthatók, 's mikre mint a' társasággal érintkezésbe jövő külső írókat is illetőkre ezek előleg is figyelmessé tétetnek. XII. A' könyvtárt a' gyűlés folyamatja alatt a' következő kül- és belföldiek gyarapították: 1) *Wyld János*, az angol királyné geographusa: *Map of India*, ahhoz tartozó leltárral. 2) *Nagy Károly* rendes tag az általa kiadatott első magyar földteke', — özv. *Karacs Ferencz*né pedig férje' europai m. atlasának egy példányával. 3) *Bloch Móricz* lev. tag: A' zsidókról, Pest, 1840. A' zsidók, *Schwab Arszlán* után. Buda, 1840. Mózses öt könyve, 1. és 2. füzet. Buda, 1840. 4) *Nagy Ignác* lev. tag. Színműtár, 13-ik füzet. Buda, 1840. 5) *Szigligeti Edvárd* lev. tag, *Mic bán* családja. Pest, 1840. 6) *D. Borsos Márton*: A' csecsemő és első gyermekkor. Kolosvár, 1838. 7) *Horváth János* rendes tag, három, — *Sárváry Pál* lev. tag, hét, — *Zsoldos Ignác* rendes tag, két — és *Tóth Ferencz* superintendens hét darab régibb munkával. — XIII. A' kézirtárt nevelték: 1) *Koós Károly* Torna vármegyei alispán, egy régi magyar historiai kézirtattal; 2) *Kossovics Károly* rendes tag: *Jezsuita inádságos könyvvel*, 1730. 3) *Nagy János* rendes tag: A' muzulmanok historiája, öszveszerzette *Csergics Simon*, felsőlendvai plebános, két kötet. Melly szíves adományokért a' társaság ezennel köszönetet mond.

Az igazgatóság' szeptember 1-én, 6-ik és 8-án tartá üléseit. Ezekben I. Olvastatott a' fenséges főherczeg nádor pártfogó' kegyes levele a' két elnöknek 1840-re lett kir. megerősítéséről. — II. Az elnökség a' pénztárnak esztendő közben tett véletlen megsemléléséről tett jelentést, mi szerint, pénz, számoló könyvek és irományok teljes rendben találtattak. Hasonlókép III. a' pénztárhivatalnak 1839-ről szóló számadása ügyészi, és ezután igazgatósági vég vizsgálat alá vettettvén, szinte helyeseknek találtattak: a' summák az igazgatóságnak szeptember' 1-éről kiadott évi jelentésében láthatók. — IV. Ugyan ezen hivatal' tudósítása szerint a' pénztár' állapotja augusztus' 30-án ez volt: a) a' fő pénztár' bevétele 14,150 for. 6 7/20 kr., kiadás 10,298 for. 36 kr., 's így a' készpénz-mennyiség: 3851 for. 30 7/20 kr. b) Kamattartozék 9511 for. c) A' mellék- vagyis nyomtatási pénztár' bevétele az év kezdetétől: 8,123 for. 17 6/20 kr., kiadás 7,511 for. 53 kr., kész pénz 611 for. 24 6/20 kr. — V. Feljelentettek a' társaság' pénzalapjának folyó évi öregedései; t. i. a) *Somody János* alsoszuhi ref. préd. *Szeremley Ábrahámnak* általa kiadott egyházi beszedeiből tíz példányt ajánlott, ára 1 for. 30 kr. c. p.

b) Kovács Tamás pannonhalmi főapát az elhunyt Guzmics Izidor bakonybéli apátot hellenből tett fordításai fejében illető 231 for. 21 kr. a' társaság' tókéi' nevelésére visszaajándékozta. c) Némelly névtelen tanulók a' titoknokhoz 5 frtot küldtek be váltóban. — VI. Költség rendeltetett a' Corpus Juris magyarra fordítására, az Évkönyvek' V-ik, a' régi magyar nyelvemlékek' IV-ik kötetének, a' Német-Magyar Zsebszótár' második kiadásának 's — az „Academia' Történeteit“ nyomtatására. — VII. A' nagy gyűlés által nyomtatás végett felterjesztett következő kéziratoknak tiszteletdíj határoztatott: 1) Zsoldos Ignácz rendes tagnak Népszerű Erkölcstudományaért 3 arany ívétől; úgy 2) Szabó István lev. tagnak Aeschines' fordításaért szinte 3 arany ív szerint. — VIII. A' játékszíni küldöttségnek jó színdarabok' szerzésére 1840/1-re 250 for. adatott rendelkezése alá. — IX. A' nagy gyűlés' javaslatára a' philosophiai osztály egy vidéki rendes taggal neveltetni határozatván, három ajánlottak közül egyet értőleg Hetényi János, ekeli ref. pred. és lev. tag neveztetett ki. — Végre X. az elnökség a' rendszabások' kivanatához képest leköszönvén, köz akarattal ismét megmarasztatott, 's a' kir. megerősítés kieszközlésére ó fensége a' pártfogó kéretett. Pesten, nov. 23-án 1840. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉSEK.

Verebi *Végh* János úr, Fehér megye' tiszt. fő jegyzője, az academiának egy, több száz darabból álló, válogatott kagyló-'s más természeti ritkaságok' gyűjteményével kedveskedett. — Pesten, aug. 10. 1840. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

Egy névtelen izraelita Pesten, a' magyar academia' részére olly ajánlatot tett, mi szerint az ő és hitvese halála után 700 pengő forint fizettetik a' tudós társaság' pénztárába; addig pedig mig él, ő maga, — halála után pedig hitvese, évenként 42 pengő forinttal járulnak a' társaság' céljai' előmozdításához. — Pesten, october' 31-én, 1840. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

A' GÖRÖG LITERATURA'

JELEN ÁLLAPOTA.

Alig tizenöt éve, hogy az első sajtó Görögország' partinál kikötött; a' régen rabnép, lánczait széttörve, ébredezni kezdett, 's ő küzdeni ment érte. Ismeretlen társul érkezék a' görögök közé; némelyek nevét sem ismerék; mások, főkép a' palikárok és ezeknek főnöke, bizalmatlanul és megvetéssel nézék; nem láttak benne egyebet, csekély tekintetű, tinta- és korommal beázolt műszernél. De csak hamar megismerék hatalmát; 's bámulás, hála és csudálat követék a megvetést, látva, mint tartja fel a' nemeslelkű philhellen Maier hirlapjával a missolonghii csatázók', a' szabadság' e' hősei', bátorságát 's bizalmát; a' rettenthetetlen athéni Psyllast, nemzete' szellemében, népszerű nyelv' segélyével, a' nap' hatalmas embereinek gögét 's önzetét megharczolgotát; később Sutzos Sándort, Capo-d'Istria' tekintetét lerombolót, egyéb fegyver nélkül, véres gúny' vonalainál; és Polisoídest, szakiratában (*Apollo*) elírulva e híres statusférfi' téveit 's kormány' visszaéléseit.

Még tíz év nem folyt le azóta, 's már mindenszerű gát' daczára, mik ellen kezdetben küzdenie kellett, a' journalismus Görögországban szörnyü hatalom lón. A' görögök megszokák, hogy egyszer hetenként legalább, beszélni halljanak a' közügyekről, ha ezt nem mindég részrehajlatlanul és jó czélből is, legalább határtalan szabadsággal. E' szabadság' elnyomása vagy körzete nálók már, a' milyen még jelenleg is, ép' olly lehetlen, mint lenne Angliában, hol az idő a' hosszú megszokás' minden erejével ruházta fel. Hasztalan próbált e' végett Capo-d'Istria minden módot, minél ellenségesebben mutatkozáék a' hirlapok iránt, annál nagyobb vágygyl olvastatának, annál több befolyást s tekintetet víttak ki.

Mi a' görög sajtószabadságot lényegesen megkülönbözteti minden egyéb országitól, azon mód, mellyel ott létesült. Máshol mindütt, még Angliában is, népszerűtette 's a' hatalomtól hosszú és véres küzdések után kicsikart szabadalomul tűnik fel; Görögországban ellenben, természetileg 's aka-

dályzatlanul jöve létre, kétségbehozhatlan jog- és szükségből közérdekek felett kölcsönösen hasonlítgatni 's egymást felvilágosítani. Csaknem első eredménye lön a' felkelésnek; ugyanazonosodott vele; 's ezért függ rajta olly erősen a' nép. Görögországban a' sajtószabadság minden egyéb hatalom előtt kapott lábra; már gyökeret vert, midőn a' legkülönfélebb kormányok még csak követték. Valóban régibb ott, mint maga a' polgárosodott társaság. Azért áll a' törvényhozáson kívül, a' mi kényszerítve van utánna czammogni, erőtlenül valaha elérni.

Illy állapotban lelte a' kormány, Görögországba érve, 1833. február. a' sajtószabadságot. Kezdetben megharczolatlanak véelve, igen politicalag, létező és szükséges lett-dologul fogadá, 's némelly törvényes, 's általa elmulaszthatlanoknak vélt körök közé szoritkozott vonni, jogszerű határai közt megtartandó, 's elnyomandó a' visszaéléseket, mikre tévedhetne.

Az ujjgörög literaturát illetőleg, jellemzetéül elég leend az, mit a' sajtószabadságról 's azon módról, miként Görögországban létre jött, 's ott folytatott utáról mondánk. A' felkelés' kezdete óta, tökélyesen elvált az előttei tudós, csaknem mondhatnám: classicaei idomirányu literaturától. Ez az ujjá születő népnél a' régi nyelv' és kor' tanulmányát igyekszik felébreszteni, 's különféle ismeretek' alapjául népszerű, francziák-és németektől meritett philosophiát behozni. Költészete borés szerelemmel mulatozik, vagy, franczia múpéldányok után, szomorujátékokat próbál szabni. Ellenben az új literatura, csaknem általában politica' és journalismus' helyegét viseli. Tulajdonkép, mind eddig csaknem semmi egyéb, mint napról napra élő literatura. Nagy és kis hirlapok és időszakiratokban ismerteti magát; 's még ott is, hol tudományos címének legmesszebb kellene távolítani, igen leggyakrabban a' nap' eseményeire, különféle pártok' becslésére, miknek küzd-társa, vagy szolgája lön, tér vissza. Költészete ugyanazon útat követi; miután először harczot és hősoket énekle, most egyszerre a' politicalai satyrának esik, 's azt elég szerencsével 's ügyességgel kezelve.

Ez az irány-változás haladás? hátralépés-e? Annyi bizonyos, hogy politicalai tekintetben az ujjgörög literatura fontosabb, más régibb népek' nagy részének literaturáinál. A' politicalai elem bizonyos gyakorlati irányt ad neki, 's úgy látszik, meg kell akadályoztatnia, hogy soha pusztá képzemenylázzá, a' henyeség hülye időtöltésévé ne legyen, a' német literatura' 1/3-ként. De valóban nyert-e vagy vesztett-e változással? új pályára kell-e ezzel lépnie 's sajátságos és önálló jellemet kivívnia; vagy arra volna határozva, soha nem lenni egyéb a' nap' viszhangjánál 's politicalai eszmék' és szenved-

délyek' rabszolgájánál? Ezt egyedül az idő döntheti el. Mindazáltal, azon rövid idő alatt, mióta a' kormány Athenbe székele, 's törvényhivatalok, egyetemek, egy orvosiskola 's a' hiányzott intézetek' nagyobb része létesült, mozgalmában már visszatérést vehetni észre nyugodtt tanulmányok- 's tudományos munkálatokhoz; 's ha elgondoljuk eddigi sikereit, és pedig ide nem számítva a' törökországi görögöket, mind ezt mintegy 800,000 lakosság' körében, bizvást feltehetjük, hogy ez előkészületek új, szerencsésebb irány' és működés' hirnökei.

Nézzük át futólag a figyelemre méltóbb görög lapokat 's legújabb kori literaturai műveket.

A' politikai lapok közt legrégebb, legosztatlanabb tetszést bír a' cretai *Antoniades*-től ez előtt Naupliában, most Áthenben szerkesztett *Athene*. Ez teszi főkép az oppositiopártot, melly most alkotmányos- vagy angolnak nevezetik; kelendőse mégis csak 700 példány. Szerkesztője, bár viselete a' forradalom alatt nem minden vád feletti ugyan, névszerént kalózhajó-részvényei miatt: mégis azért nem kevésbbé őszinte hazafi, sohasem tétető magát valamelyik párt' vak műszereül. Nyíltan mondja ki gondolatait, önmeggyőződése szerint; 's ha (mint gyakran) csalatkozik, legalább lelkismerelesen teszi. Itt azon oppositio' oka, mellyben csaknem folytonosan a' hatalom' embereivel áll. 'S ezért is legnépszerűbb 's legszélesebb terjedelmű lapja, a' mint legrégebb is. Csak görög nyelven jelenik meg; stylje egyenetlen, rögös, formahiánnyal vádló kiadóját. — *Aeon*, a' Hetaeria' történetei' írója' Philemon' szerkesztése alatt, 500 példányban; az orosz vagy Capo-d'Istriai vagy conservatív, de nem kormányelleni párt' közlönye. — A' *Tachydrom* (Hírnök) is Athenben jelenik meg, görögül es francziául; kiadja Ballys, a' kormány', főkép a' benső-ügyminister' Glarakis' érdekeiben; de bár milly becsületes embernek tartassék is ez, lapját még sem tudá közkedvességüvé tenni. — *Sokrates*, hasonlólag alkotmányos, Sophianopolostól, lelkes; mintegy 600 előfizetővel. — *Sotir*, melly minden szél' zászlójának nevezetik, egy időre félbeszakadt, most ismét megindult. Ezen athenei lapokon kívül, Syraban néha néha új tünemény bukkan fel, de minden nyomatek és becs nélkül.

A' többi szakiratok közt említést érdemlők: a' *Revue universelle pittoresque*' fordítása, rézmetszetekkel, kijő Athenben, mint nagy befolyásu közlönye hasznos ismereteknek; továbbá a' királyi-orvos dr. Wihmer — alapította *Asklepios*, mit a' gyógyegyetem 's orvostársaság ad ki; 's az areopag', vagy legfőbb törvényszéki ítéletek' 's a' kormányrendeletek gyűjteményei.

Az újabb kori szépliteraturai művek közül feltünőbbek: *A százműzött*, történeti regény, Sutzos Sándor, a' költész-től, (németül, Berlin, 1838. Herbignél), bár nem szertelen regényírói talentet eláruló. Szerencsétlen eszme volt, ugyan-is, a' jelenkori történetekből választani tárgyat, midőn még minden régi szenvedély ébren van, vagy alig kezdődik lecsendesülni. A' cselekvény Capo-d'Istrias elnök' utolsó napjaiban, 's a' halálát követett polgárháboru alatt történik. A' költész nagy részint önmagát rajzoló regénye' hőisében. — *Politikai satyrák* (ὁμειννός) a' smyrnai *Orphanides* lhtől. Ez a' fiatal költő, ministeriumi-írnok, az előtt sérteni nem aká-ró, csaknem félnék embernek tartatott; egyszerre a' közön-ség közé veti metsző satyráit, 's hat rágalompórt lát nya-kán. A' Sutzos iskolájának tanítványa, bár ez első próbában is tagadhatatlan tehetségek' és nagy erejű styl' próbáit adá, mégis példánya alatt maradt. Satyrája igen is személyes 's legtöbbnyire pletykává (chronique scandaleuse) fajul. — Ide sorozzuk, az újgörög régibb és ifjabb költemények' antho-logiáját; kiadá Koromilas könyváros. A' gyűjtemény' legsi-kerültebb részét Klephé és népdalok teszik; e' két mutatóvány eszmét adhat az olvasónak a' költészet' e' neméről:

1. *Egy haldokló Klephé' bucsúja*. Kelj fel, jöjj le a' partról, merítsd kebledet a' hullámokba; szolgáljon karod evezőül 's tested csólnakul, 's ha isten és a' szűz álhagyják szöknöd a' mélységet, menj téreinkre, a' sátor alá, hol nem rég gödölyét evénk; 's ha társaim kérdezendnek: hová le-vék, ne mondd nekik, hogy meghaltam és itt nyugszom, csak azt mondd, hogy az idegen földön meg nem házasodtam. Nőm a' föld, egy bérczsúcs napom, és sógoraim kavicsok.

2. *Az anya és haldokló leánya*. Oda fenn, e' hegyen, melly fejét a' fellegekbe, lábát gőzbe rejti, nő a' feledés' fűve. A' juhok, legelve azt, megfeledkeznek bárányaikról. Menj te is e' hegyre, ó anyám, hogy engem elfeledj. — Ah, ezerszer eendjem e' füből, és nem foglak elfeledhetni! —

Megemlíthetni még a' Staël' *Corinnáját*, görögül Simos E. által. Ezen ifju írónak annyira csinos stylje van, hogy azt jobb végre is használhatná, rég' elfeledett mű' fordításá-nál, — 's Goldoni' néhány vígjátéka', a' *Paul et Virginie*, 's más illy nemű munkák' fordítását, *Karadias I.* egykori oláh hospodar (vajda) által.

Mi a' tudományos munkákat illeti, a' legfőbb rész régi vagy idegen művek' fordításából áll, és ezzel felment ben-nünket szót tenni rólok; a' másik, sokkal kisebb jelentősé-gű, hogy sem kötelességünknek tartanók, itt foglalkozni vele.

Könyvárosbolt Athenben 4 van; 1 görög, a' többi 3, német (bécsi, müncheni, stuttgarti) alapítvány, 's ezek kö-

zül az első kiadó is. Árúczikkei közt kitünőbbek: Gogi' ó és ujjörög szótára, három 8-adr. kötetben Balbi' földismerete görögül; Goldsmith' görög historiájának fordítása; kivonatok minden görög classicusból, 10 kötetben. E' bolt-nak betűöntőgyára is van, az egyetlen Görögországban. Árúczikkelyeinek nagyobb része saját nyomóintézetében, német papíron jelenik meg 's kitünőleg csinosan. A' királyi sajtó' betűi nagyobb részént párisiak. — E' kettőn kívül még 4 nyomóintézet van (a' Rallysé most Mackeldej' romai törvénye' fordítását adja, Rallys tanácsnoktól); 1 Syrában 's 1 Naupliában. Könyvárosbolt az Athénieken kívül még Syrában 3; Naupliában 1, de hitvány. — Legszükségesebb volna egy papirmalom, miután csaknem minden papírt Franciaországból kell hozatni. Rövid idő előtt e' végett Didot Görögországban volt, de sikerről még mitsem hallani. A' könyomintézet királyi és jelesen dolgozik; a' többek közt Görögország' annyira szükséges térképét Altenhofentől, igen nagy csinnal és pontossággal adá.

France litt- (1837. jul.) és az 1839-ik Hamburg. Correspondent szerint.

Kazinczy Gábor.

GREGÓR SZEMLE.

STATUSGAZDASÁGTAN.

Handbuch der Staatswirthschaftslehre von Joh. Friedr. Eusebius Lotz, herzogl. Sachs-Coburg- und Gothaischen wirkl. geheimen Conferenz-Rath. Erster Band, zweite vermehrte und verbesserte Auflage. 1837. Erlangen, b. Palm u. Enke. gr. 8. XVIII. u. 546. S. Ára 3. for. 45. kr. e. p.

Ezen kézi könyv első kiadásban 1821-dik esztendőben jelent meg, 's a' státusgazdálkodási tárgyak általa a' bizonyosságban sokat nyertek, sokat felvilágosított, 's útát nyitott nagyobb 's lényegesebb előlépésekre mellyek annyival fontosabbak, mennyivel nagyobb hatással voltak a' nemzeti gazdálkodási rendszerek a' státusgazdálkodásnak mind történetére, mind kivált annak alakjára 's anyagjára, 's nagy bizonytalanságot szültek a' státusgazdálkodásra tartozó tárgyak helyeztékben, fogalmukban, kiterjedésökben, tartalmukban kidolgozásukban, 's tudományos megalapításukban, miből külső és belső károk következtek. A' státusgazdálkodástant majd a' politiával, majd a' fináztudománnyal kötötték össze, majd egyes gazdasági tudományokhoz csatolták, majd és leggyakrabban a' nemzetigazdálkodási tudománnyal szőtték 's vegyítették össze, mi most is megtörténik. Mert ezen fogalnak „Státusgazdálkodás, Státusgazdálkodástan“ többféle jelentésűek, 's ahhoz képest, mire vitetnek? különböző értelembe vétethetnek, mivel státus majd kormányt jelent, majd a' népnek a' kormányhozi viszonyát.

Innen státus és népgazdálkodás többnyire felcseréltettek, 's most is p. o. Rau azt népgazdálkodásnak nevezi, mit mások státusgazdálkodásnak hívnak. Ő a' nemzetigazdálkodás alap fogalminak vizsgálatában — (Lipcsében 1811-ben jelent meg) útát igyekezett törni melly a' kereskedői rendszer mellett, melly saját hasznát a' mások kárára építi, 's ez által veszedelmes iránya nyilvánvaló, még is fájdalom a' jelen kormányokban buzgó követőkre talált; a' természetű rendszer mellett, — melly szabadelmű eszméket állítván fel, a' birtoki törvényeknek rostálgatásai által azokat a' státus intézvényi

ellenére megállapítani, 's a' nemzetigazdaságot felemelni igyekezett; 's a' Smith. A. iparrendszere mellett korszakot csinált.

Mi alatt az Angolok 's Francziák jobbadán a' népességi kérdéssel, a' kereskedéssel 's az adóknak státusgazdálkodási következményeivel foglalkoztak, azalatt a' Németek szem előtt tartva ellenharczosaik' dolgozatait a' státusgazdálkodást tekintőleg a' földmivelésre és regaléokra kiegészítették 's a' státusgazdálkodást a' nemzeti gazdálkodástól különválasztották, mely utolsót Rau' derek munkája nagyon elősegítette; de ismét öszve vegyítették a' politiával 's egy részben a' finanszesmérettel is, hová az előttünk fekvő munka' írója is tartozik. Ő a' státusgazdálkodást abban az időben új 's az embernek a' földijókhozi saját 's természetes viszonyinak legjobban megfelelő minta szerint igyekezett kidolgozni, 's azt mint önálló tudományt megalapítani, egyszersmind olly alakban terjeszteni elő, hogy annak tanulása a' státusférfinak könnyíttessék, 's tanjainak a' köz életbe általtétele előmozdításáék.

A' főpont' — mely körül az ő státusgazdálkodási vizsgálódásai forognak — volt az emberi szorgalom' alaptörvényeinek, a' mennyiben az kincs szerzésre, bírásra, 's azzal élésre törekszik — az okos érdekeknek, 's abból következtetett haszonkeresésnek lényegéböli kimutatása, 's azon alapokra útalás, miért emeli az ember a' természeti erőknék 's az emberi léleknek szüleményeit kincsekké, ezen felemelést mint viszi végbe, mi czélokat igyekszik a' mellett elérni, 's ezen czéloknak eléreése miképen lehet mindenhol legkönnyebb, legbiztosabb, 's legtökéletesebb: szerinte az embert csupán szellemi oldaláról kell felfogni, mint támad, nyilatkozik, 's munkálódik benne a' szorgalom, és mint vezérli kincsszerzésre, bírásra, 's velelére intézett igyekezetében érdeke és okos haszonkeresése?

Ezen alapeszmék szerint igyekezett a' természető és iparrendszerek barátinak nézeteit megbírálni, 's való életbe léptetni mi mellett többnyire mindentől óvakodott, mi egyedül az oskolába tartozik: ezek szerint igyekezett a' természetést és fogyasztást, a' mint azok az embernek lelki természetéből, az őtet ezekben vezető érdekeknek 's haszonkeresésnek örök törvényei szerint következnek, szabályozódnak 's alakúlnak, 's az emberi szorgalom két irányainak viszonyukat, 's egymásra kölcsönös hatásokat szemmel tartani. A' javak' keringését a' természetésnek csak előmozdítójául nézte, és az embernek vagyonhozi viszonya meg állapításában nem annyira a' vagyonbírás magában, mint inkább, és főképen azon tekintetet tartotta szem előtt, miként az ember a' javaknak használata 's elhasználata által czélját érni, lételét és tökélyre iparkodását biztosítani, 's megerősíteni törekszik, minthogy a' pusztá vagyonszerzésnek ezen fensőbb czél nélkül tulajdonképen sem-

mi jelentése 's alapja sincs, sőt az embernek kincsszerzésre 's bírásra intézett minden törekvése oktalan 's céltalan igyekezetté válik.

Hogy az ember kincsszerzésre 's bírásra intézett minden igyekezetében, létele biztosításának 's tőkélyre törekvéseinek irányában soha egyedül elkülönözve nem gondolható, hanem mindég legelénkebb közlekedés által összeköttetve, szüntelen előtte forgott, hanem a' közlekedésbe forgó embert kénrteti minden személyes érdeke, 's rajta uralkodó haszonlesése mellett is mindég a' legszigorúbb gondossággal figyelni a' közjó parancsolta törvényekre, a' mint azok a' közlekedés' szellemben fekszenek, abból következnek, 's mindég jobban kifejlődnek. Innen a' státusgazdálkodási tudomány fő feladatának tartja felvilágosítani 's meggyőzni az embert a' szorgalom' alap-törvényeiről, érdekének, 's okos haszonlesésének természetes irányáról, 's arról, hogy csak akkor reménylhet 's várhat biztosan igaz 's állandó jólétet, ha kincs szerzésre, bírásra 's használatra nézve a' közlekedés' örök törvényeinek lehető legnagyobb vigyázattal hódol, saját érdekét a' közjó' feltételeihez fűzi, és mindeneknek lehető legszélesebben kiterjedt közjavukban keresi alapját 's forrását vagyonszerzésre, bírásra 's használatra intézett saját céljainak.

Elkerült minden philosophiai különböztetések 's szőr-szálhasogatásokat az ipar természetének 's sokféle igen különböző alakzatokban mutatkozó feltételeinek kifürkészésében, kikerülte a' metaphysica formát is, melybe némely státusgazdálkodási írók vizsgálataikat burkolták. Sőt inkább a' közélet nyelvén igyekezett előadni azt, mi különben is az életre tartozik, minek az élet' folyását kimutatni, 's szem elé rajzolni célja. A' második és harmadik részben a' practica státusgazdálkodást adta elő, felvilágosítván ezekben, mi befolyással van a' polgári viszony a' vagyonszerzéstől bírástól, 's használatától függő emberi jólétre általában? különösen pedig, mennyiben legyenek célirányosak vagy nem, a' kormányoknak intézvényi az emberi szorgalom vezetésére tekintőleg a' természetét és magános fogyasztást? végre a' közfogyasztási vagy a' fináncztudományt.

Ezen álláspontra kellett bírálónak az olvasókat vezetni, hogy megítélhessék jelen kézikönyv' szellemét, a' státusgazdálkodási anyagok' kidolgozásának módját, 's egyszersmind lássák, miképen a' státusgazdálkodást a' nemzeti gazdálkodástól elválasztotta, de a' politiat a' fináncztudománnyal öszvegyítette, 's azon vallomásából, miként ő ezen kézikönyv' ter-ven semmi változtatást tenni szükségesnek nem tartott — szembe ötöljék az, hogy ő azon új iránynak — mi szerint a' politia és fináncztudomány a' státusgazdálkodásból kiküszöböl-ve, a' státusnak gondoskodása a' szellemi jólétről pedig an-

nak körébe főképen tanítványa Bülau által bevonatott — nem hódol, sem föeszmei közül egyet is fel nem áldozott: sőt igyekeztván a' legújabb státusgazdálkodási írók' vizsgálódásait megczáfolni magáéit helyeseknek 's megállhatóknak találja.

Ha bár az újjabbak a' státusgazdálkodást a' népgazdálkodástól elválasztották is azon egyszerű oknál fogva — mi szerint az elsőnek a' státusnak a' vagyontömeghezi, a' másodiknak az embernek a' vagyontömeghezi viszonyát czélja kifejteni: még is az utóbbinak természetét a' bíráló nézete szerint nem helyesen fogták fel, miszerint ennek, bár felteszi is a' státus' lételet, azon viszonyokkal, mellyekbe a' státus a' vagyontömeghez jön, semmi dolga nincs, hanem a' vagyontömegnek magában véve természetével, származásával, felosztásával használásával 's elhasználásával, a' külső segédszerekkel 's akadályokkal pedig nem aggódik, és így a' státusgazdálkodás' körébevaló a' státusnak munkásságát kimutatni, miként nevelje az a' nép' gazdagságát anyagi és szellemi javakkal. Ezen nézetet Bülau védi Mohl ellen, ki a' státusgazdálkodást a' politia aláhelyezi, de éles elmével 's ésszel hírván mind a' közbátorságra ügyeletet mind más polítiai tárgyakat elkülönöz, 's „Praeventiv Justiz“ név alatt a' törvénytudomány alá rendez; Schön ellen, ki a' szellemi javaknak a' státusgazdálkodás körébe felvételök ellen nyilatkozik, sőt ezeknek lealacsonyításukat találja az által, hogy becs és ár szerint ítéltetnek meg; és a' szerző Lotz ellen, ki a' szellemi javakat nem tartja valóságos javaknak, hanem csak eszközöknek azokhoz jutásban, szerinte ki vagyont esmérategyűjtésre költi, az csak lehetőséget szerzett ismét vagyonhoz jutni.

Itt a' szerzőnek két fő eszméi tűnnek elő, mellyeknek bíráló nem hódolhat, mivel szerinte a' politianak más czélja nincs, mint a' törvény 's rend elleni kihágások' közvetlen távoztatása, és így ez csak gépelyként őriz, koránt sem életműszerleg teremt és éltet. Másik eszme az, mellyet bíráló el nem fogadhat, miképen a' szellemi javak nem mint javak önmagokban tekintendők, hanem csak mint eszközök azokhoz jutásban. Mert a' régítől fogva a' legújabbakig minden történetek, 's épen jelenkorunknak materialis iránya mutatja legjobban, mi nagy és hatalmas befolyásuk legyen a' szellemi javaknak az anyagiakra, miképen ezek amazok által nevednek, 's a' státuséltre elősegítvén annak erejét, a' rendet, mivelődést, erkölcsiséget, vallást, egészséget és tudományokat — milly hatást gyakorolnak. A' történetek tanúságul szolgálnak miképen a' mivel't 's mindég előre haladni törekedő lélek a' szellemi 's anyagi jókat egyaránt munkálja, miképen lelki miveltség, alapja minden népek' jólléte megszerzésének, megtartásának, 's emelésének, és így a' státusnak azon gondja, mellyel a' nép' szellemi, erkölcsi, 's testi jóllétét igyekszik

előmozdítani, semmivel sincs olly rokonságban, mint épen az anyagi jóllét iránti gondoskodással; miként a' vezérelvek a' bánásmód' karaktere, az utak és eszközök, benső természetöknél fogva mind kettőben hasonló; miként a' státusgazdálkodásnak a' szellemi javakat mint vagyonszerzésre képeségeket minden esetre figyelembe kell vennie, 's hogy a' gyakorlat is a' szellemi 's anyagi munkálatok' belső rokonságát a' hivatalnak ugyanazonosságával elesmérte.

Bíráló rég ezen véleményben volt, 's ebben még jobban megerősödött Pölitznek azon kijelentése által miszerint ő a' nemzetigazdálkodásnak mint tudománynak tetőpontját csak akkor várja, ha abban a' lelki kincsek épen úgy méltányoltatnak mint az anyagiak: ennél fogva a' Bülau által kidolgozott státusgazdálkodás, melly Lipcsében Göschennél 1835-ben jelent meg, kedves jelenet volt bíráló előtt; ezen munkában mind a' két munkásságnak characterere, egymással rendszeres rokonsága megmutattatott, 's megálapított Lotz úr által; hogy az anyagiakkal kelletin túl többet foglalkozott a' kisebbet a' nagyobb felé emelte, ezt nagyon elvesztette szem elől, 's némüleg félre esmérte ezen tudománynak igaz és nemes characterét, mellynek célja nem annyira a' népnek külső javakkal gazdagítása, mint inkább annak ügyességgel, képességekkel, 's szellemi segédzerekkel felkészítése.

Ha a' szerző ezen két alapeszmét, mellyekben bíráló véle nem egy véleményű, munkája tervébe felveszi vala, úgy ezen kézikönyv sokban más alakot és irányt nyer, bírálónak mind ezen munka' szerzője, mind az újabbak nézeteit ki kellett mutatnia, hogy mind a' szerző, mind ezen criticali értekezésnek olvasói előtt szembe ötljék azon álláspont, mellyről bíráló ezen munkát tekinti. Az új kiadásban kevés új van, különben a' szerzőnek régi nézeteit meg kell vala tagadnia, mit nem csak hogy nem tett, sőt az újabb nézetek ellen harcra száll, 's több ellenvetésciben petitio principii-t követ el. Azonban a' 2-ik kiadásban némelly előbbi állításai felvilágosítottak, 's itt ott kiegészítettek. A' jegyzésekben a' hijjánok kipótolvák, az említettem felvilágosítások 's javítások mint szintén az újabb nézetek elleni ellenvetések csatolvák; 's az újabb írók megnevezvék. Az egészből kiviláglik a' szerzőnek szép és dicséretes igyekezete, mi szerint törekedett az újabbnak 's minden általa megszerezhető eszközöknek használatával a' tudományt lehetőképen kimívelni, és megállapítani azon elveket, mikre szüksége van, ha az embernek vagyontömeghezi azon helyzetét megadni 's feltartani kívánja, melly természetének, törvényes és erkölcsi kötelességeinek leginkább megfelel. Csak azon két nézettől kell elállanunk, miként a' szellemi javoknak a' státusgazdálkodás' körébe húzása szükséges, és hogy a' politia és fináncztudomány töle el-

választandók, az elsőbb helyett azon véleménnyel tartanunk, miszerint a' szellemi javak magokban véve nem javak, hanem csak eszközök azoknak megszerzésében, a' politiaiban és fináncztudományban pedig az alkalmazott státusgazdaságot keressünk.

A' velős és tartalmas bevezetésben az 1—145: értekezik a' szerző a' vagyonnak természetéről, sajátságairól, 's alapfogalmiról, a' becsről, becsnemekről, 's alapeszméiről, az árról, árnemekről, miként minden emberi jólét függ az árú, becsétől, jövedelemtől, vagyoniállapottól, tőkepénztől, pénztől 's gazdagságtól; a' státusgazdálkodásnak történetéről 's litteraturájáról, mint állott ez a' Görögöknél, Romaiaknál, 's a' középső századokban, az újjabb rendszerekről, nevezetesen a' kereskedőrendszer elveinek kifejlésökről, a' természet rendszerről 's ennek irányáról, az iparrendszerről, 's ezeknek kimivelőiről, főtanjairól, megvizsgálja mind ezen rendszereket 's igyekezik összeegyeztetni. Az első részben foglaltatik a' tiszta státusgazdálkodástan, a' 145— laptól — 293-ig, tárgya mindennemű javaknak előállítás, figyelemmel lévén a' lelki miveltség' becsére, a' második rész tárgyazza a' fogyasztást, ezt ismét két szakaszokra osztja fel. Általában értekezvén a' földi jók éldeletéről, mint az emberi igyekezetnek azok' megszerzésében fő céljáról, 's az adásvevésnek befolyásáról e' célra, az első szakaszban beszéll a' szerzéstől az éldeletre átmenetelről, vagy az adásvevésről, ennek rendes folyamata feltételeiről tekintőleg az árú' árának fontosságát, az árlábnak befolyásáról az emberi szorgalomra; a' való árnak 's az adók és vevők' adásvevésbeni egyaránti készségének egyensúlya szükségéről, mint az igaz értékek, 's a' positiv és negativ segédszerek' függetlenségének főfeltételéről.

Közelébbi meghatározása a' pénz természetének, 's annak az adásvevésre nagy fontosságának, az út és mód, mint hat a' parázs pénz, 's annak forgása az adásvevésre, saját értelmök a' mindennapi panaszoknak a' pénz szükéről; vizsgálatok a' pénztömeg' szaporodtáról Amerika' feltalálása óta, fejtegetése annak, mennyiben hat az ország pénzének fogyása annak elszegényedésére, mennyiben emelkedett az árú' becsé Amerika' feltalálása óta a' pénztömegnek nevedése mellett, 's mennyiben nevedett a' pénzár is; elmélkedés a' hitelről 's annak saját characteréről mennyiben az adásvevésnek segédszere, a' belső 's külső kereskedésnek előmozdításáról; vizsgáldások a' szenvedő kereskedésnek a' birtoki 's a' közvetlennek a' közvetlen feletti elsőseiről; értekezés a' kereskedőhelyekről, 's vásárokról, a' kis kereskedésre szánt országos és heti vásároknak a' világvásár feletti elsőseiről a' nagy kereskedésben; mi nehéz legyen a' munka, tőke, 's fekvőbirtok' összes befolyásuknak a' természetények előál-

lításáni viszonyukat egyes esetekben helyesen meghatározni 's megállapítani, mennyiből álljon a' munkának, a' tőke' és a' föld birtok' hasznának illendő ára vagy a' munkabér, kamat és haszonbér, miktől ezeknek örök ára külön külön függ; végre nyomozása annak, mi káros legyen a' munkabérnek a' kamathoz 's haszonbérhez aránytalan viszonya, 's ellenben mi jótévő következményi legyenek a' munkabér' magasságának, 's mi befolyással vagyon egyik élelemág' jövedelmezése a' többire — mind ezen tárgyak az első szakaszba tartoznak, 's a' szerző' nézetéhez képest igen körülményesen tárgyaltnak a' nélkül, hogy egyik vagy másik rendszerhez csatlakoznának, 's e' tekintetben jobbat kívánni alig lehet.

A' második szakaszban az 528—546. lapig foglaltatvák a' valóságos fogyasztásnak fogalma, 's annak külömbfélé fajtái, észrevételek a' fősvényesség' 's pazérlás' káráról; hol van a' takarékoságnak határa, hogy a' közjó eléréttessék, vizsgálódások minden fogyasztásnak szükséges korlátiról mind az emberre mind a' természetre alkalmazva, 's különösen ez utóbbi viszonyban micsoda változhatlan törvényeket követ a' természet, az ember pedig a' legtöbb esetekben béketűrőssel 's ön megadással kéntelen a' kárt viselni, 's a' pusztításokat, mellyeket a' romboló elemek hatalma okoz, szenvedni, mint találja még is boldogságát jobb időknél reménylésében, miket mindég várhat, ha szorgalmával azokat előidézni akarja, 's 'ez által utóbb az elemek' hatalmán győzedelmeskedik.

Az egyes tárgyak' megbírálásába nem avatkozik a' bíráló, minthogy egy részről az első kiadás' bírálatá, más részről a' legújabb íróknak vizsgálódásai, 's a' közelebb lefolyt 16. évek tapasztalásai a' szerző' előadásainak alaposágát, 's a' megczáfolandó eszméket, mellyeket bíráló feljebb közönségesen kiemelt, eléggé kijelelték. Csak néhány pontokra kíván szólni, hogy hosszasan ne láttassék. Bár milly élesen 's mélyen meggondoltnak tessék is a' státusgazdálkodásnak, tiszta és alkalmazott státusgazdálkodásra felosztása, bár mi fontos legyen is az alap-eszmék' megkülömböztetésére, 's bár mi sok okai legyenek is a' szerzőnek maga mellett: mind ezek elfognak enyészni, ha azon eszmét szem előtt tartjuk, hogy a' státusgazdálkodástannak feladása tudományos rendben előadni azon eszközöket, mellyekkel a' státus a' népnek mind anyagi mind szellemi jóllétét megalapíthatja, hogy a' státusgazdálkodás a' nemzetigazdálkodásra támaszkodik, a' politianak sok részeivel rokonságban áll, az elvet ő szolgáltatja ennek, a' törvényekről gondoskodást pedig reá bizza, és így az elsővel össze nem vegyíthető. E' szerint a' státusgazdálkodásnak dolga van a' javak' három forrásaival, mellyek a' természetierők, a' munka 's a' tőke, melly a' két előbbivel a' nagyobb vállalatokban kezét fog; következőleg a' státusgazdálkodási mun-

kasság három részre oszlik u. m. az emberi erőkről gondoskodásra, a' természeti erőknél 's a' tőkéknek használatára. Az első nélkül a' két utóbbit előmozdítani nem lehet, amannak kell uralkodni ezeken, különben csak holt dolgok; ezért a' státusnak fő gondoskodása legyen az emberi erőt nevelni mind a' népességre mind egyenként testi, lelki 's erkölcsi tehetségekre nézve, 's így Bülaunak tökéletes igaza van, midőn ő a' státusgazdálkodás' dolgozásában a' természeti erőkről gondoskodást, u. m. földművelést, kereskedést, mesterségeket, 's a' tőkéről gondoskodást, melly áll azon elvek' kimutatásában miként kelljen tőkéket összeállítani, biztosítani, 's megtartani — utánna teszi sőt alárendeli az emberi erőkről gondoskodásnak, 's bírálónak nézete szerint szem előtt tartja, mit teremtet Némethionban a' lelki műveltségre az előtteni időkből fordított gond, 's mily nagy kamatot hozott a' reá fektetett tőke. Ha nyomozzuk a' műveltség különböző ágai' haladását, vagy a' műveltség története' összes mezejét, elég okokat lelünk amaz állításra, 's valóban visszatetsző, hogy még ma is harcolhatnak azon igazság ellen, miként a' státusnak a' szellemi erőt kell kiemelve a' többi felett legnagyobb gonddal kifejtenie, holott a' történetek tanúsággal szolgálnak, miként csak szellemileg művelt népek és státusok lehetnek nagyok 's hatalmasok, azok pedig melyekben a' lelki rugékonyság, zsarnokság vagy más körülmények által elnyomva tartatott, erőtlenek, szegények, 's a' political mérlegben semmit nem nyomók maradtanak. Kinek példa kell, tekintsen a' történetek' könyvébe, nézzen végig a' műveltség' menetelén a' legrégebb népeken kezdve a' legújabbakig; jelen korunk is elegendő adatokat szolgáltat, ha elfogulatlan szemekkel körültekint.

E' szerint a' szerzőnek tiszta státusgazdálkodási tudománya más jelentést, más helyhezetet, és más character-t kap, képzővé (formell) válik, holott az ő kidolgozása után csupa anyagi. Bíráló amaz képző értelembeli kidolgozástól nagy előmenetelt 's alaposságot várt volna, de szerzőnk jeles íróink közül Raut, ki a' szellemi javoknak helyet nem ad a' státusgazdaságban, Schönt — ki azt állítja, hogy azok lealacsonyítottának, 's a' talentomot 's érdemeket nem saját becsekért, nem a' jóért, szépért 's valóért becsülnék, hanem a' haszonért, melly eszme valóban félre csavart — hozta fel nézetei bizonyosságainak.

Csalhatlanúl az első megfajtott kérdés minden státusgazdálkodási rendszerben ez, mit érteni a' „Javak“ nevezete alatt. Igen, de ezen fogalomnak nem csak anyagi hanem szellemi, nem csak physical, hanem lelki jelentése is van, az utóbbi uralkodik az elsőn, és így a' státusnak fő gondjának kell lenni a' lelki javakra. Az eszmétekben szegény 's ügyetlen ember

ritkán jut vagyonhoz, valamint a' bár mi módon kapottakat megtartani, 's azokkal okosan élni sem tud (kivételek mint minden szabály alól vagnak). A' lelki javaknak másokkal közlése, ebből áradó nyereség, a' lelki javaknak öszvesége a' közlés' módja, 's a' közlötteknek minősége kétség kívül a' státusnak első gondoljai közé tartoznak; a' nép' erkölcsi lelki 's testi jólléte következőleg a' nemzetnek megöröködése, 's külső súlya egyedül ezektől függenek, mint ezt Bülaun kívül Pö-litz, Storch, Steinlein 's mások is megmutatták, kikben a' szerző épen annyi ellenharczosaira talál, mint a' mennyi védői vagnak. Mire vitt némely státusokat a' nevelés éranti gondatlanság 's hanyagság? A' státus ugyan nem lehet a' népnek nevelője, 's nem szabhat minden egyes ember eleibe útat, mellyen testi 's lelki erejét kifejtse 's gyakorolja, hanem nékie kötelessége a' miveltség eszközeit a' népnek kezébe szolgáltatni, köteles gondoskodni, hogy a' nép számához arányzott, 's a' nép szükségének 's különbféle céljainak megfelelő nevelő 's képző-intézetek legyenek, ezeket vezetni, 's caractereket szemmel tartani 's mind untalan tökéletesíteni az ő tisztje. Nemde a' státusgazdaságnak legnemesebb ága-e ez?

Ezen fogalmak „erő, tőke, 's egyebek képző értelem-ben magasabb 's nemesebb jelentéssel bírnak, mint mellyet nekik a' szerző ad, ő mindég csak az anyag körül forgoló-dik, melly ha csak haszonvehetetlen részeket foglalna magá-ban, méltán holt tőkének nevezetethetnék. Bíráló nem hagy-hatja helyben a' szerzőnek azon állítását sem, miként sze-rinte „minden tőkéek holtak“ a' mennyiben az anyagban olly hasznos elemek léteznek, mellyek a' lelki erőt kimivelni 's használható állapotba helyhezni segítik, 's a' mennyiben min-den tőke emberi erővel, természetee 's munkával egyesülten mindég újabb és nagyobb vállalatok' kiviteleben segédeszköz, 's végre épen ebben, t. i. mind az anyagi, mind a' szellemi segédforrásoknak vállalatokra használásokban áll való ereje a' tőkének. Bíráló tehát ha a' lelki erőkkel viszonyban gon-dolja a' tőkét, holtak nem mondhatja, bár mit mondjon is a' szerző ellene; a' természet szüli az anyagot, de az ész ál-tal vezetett emberi szorgalom dolgozza fel azt, 's alkotja a' tőkét, mihez természetesen eszközökre van szüksége, mely-lyek közül legfontosabb a' pénz, de az ész szerzi meg ezt is, az ész tanítja meg minden segéd szerek' becsét esmérni, okosan használni, 's a' természetményeknek 's műveknek írást meghatározni, másokkal öszvehasonlítani, 's a' jóllétet — melly minden esetre reávitales — megalapítani. Minden vi-szonyokban a' lelki javak játszanak fő szerepet, erre tanít-hatta a' szerzőt a' státusgazdálkodás' történetének átnézése is; de anyagi nézete miatt már Plato' eszméjét is helytelenül fog-ja fel, mivel annak megmutatására utasítja, hogyan hat a'

státus 's a' polgári élet vagyonszerzésre, bírásra 's használatra miként vezet az embereknek társaságokba egyesülésére, az életmódok' szaporodására 's feloszlására, 's mint segíti ez elő a' köz boldogságot, 's nem sejtí a' lelki kapcsolatot, mi által a' hajdan kornak bölcsse e' nagy munkát kivinni kívánja. Nem az anyagot, hanem az eszképet, mely p. o. a' nemzeti nevelés' alapeszméiben rejtezik, kell vala a' szerzőnek felfognia.

Szerencsésebb az újabb idők' különféle rendszerei' kifejtésökben, azoknak célzatait röviden és helyesen jeleli ki. A' kereskedői rendszer minden erővel kívülről pénzt szerezni, vagy legalább a' kereskedési mérleget feltartani igyekezett, szomszéd országok feletti nyereszkesedés volt alapja, 's ezeknek gyengéi 's bolondsági adának amannak sok hasznokat, 's még ma is ezen okokat hordogattják fel támogatására. A' természetrendszerrel kéméllöbben bánik, mivel maga is annak némileg pártolója; ugyan ezért nem emeli ki elég kimerítőleg, miként ez mind az előbbeni rendszernek elveivel, mind a' tapasztalással ellenkezik, 's az élet' természetes és örökös viszonyainak félre-eszmérésén alapúl, bár egyes részletekben jeles oldalai legyenek is. Ez a' nem-anyagi javaknak kikiáltott ellensége; — bár miképen törekedjék is a' szerző megmutatni, hogy utolsó célja az emberek' egyesítése 's a' kártékony haszonlesésnek legyőzése legyen, 's ennek, mely lényegénél fogva már az adásvevésben fekszik, olly irányt igyekszik adni, mely által a' harczolók, a' ki békülésre, a' békés együttélésre, 's egy célra munkálásra vezetessenek.

Nagyon érdekes olvasni, midőn a' szerző megmutatni eröködik, miként Smith A. az általa felállított ipar rendszernek nem feltalálója, ámbár ötlet lehet nevezni annak teremtojének. Elégge esmeretes az, miként ő czáfolta meg a' természetők' tévedéseit, ő világosította fel a' két rendszer' hibáit 's a' nemzeti gazdaságnak általa feltárt elemei által a' népek történetére kiszámíthatlanúl befolyt, azon tan által, mi szerint a' javak' lényege és hecse nem anyagi tulajdonságokban, hanem az embereknek azokróli nézeteikben álljon, átmenetelt készített a' szellemi javakra, 's e'képen rendszerét általában az emberek' 's a' dolgok' örökös természetére építette. Hiba nélkül ugyan nincsen, de bár mi gondosan igyekeztek is a' szerző hibáit kikeresgélni, sem ő, sem a' keresetszabadság' baráti, kiknek sok elvei a' köz életben elesmerést víttak ki, sem a' javak' közösségének védői nem ingathatják meg. A' rendszert egészben világosan adja a' szerző elő; megmutatja, miként terjedett az mindenhol el, azonban Németországban, Francia 's Angolhonban védői 's baráti mellett, némely tüzes és szellemdús ellenharczosokra is talált, úgy hogy Németországban lassanként kezdének annak

csalhatatlanságán kételkedni, bár mint felkeltek is Storck Oroszországban és Rau Németországban mellette.

A' státuszgazdálkodástannak történetében ezen pontra jutván a' szerző, megismeri ugyan a' Smithféle teoriának érdemeit; mindazáltal figyelmeztet azon viszonyra, mellyben az ember a' dolgok' 's javak' tömegéhez áll, az embernek elvont lényegére, 's a' természetnek a' javak' előállításábani befolyása tekintetbe nem vételére. Hogy pedig a' szellemnek az anyagra gyakorlott szoros és benső kölcsönös hatását elnézi, 's ugyan azért az elsőnek semmi önálló helyet a' státuszgazdálkodásban ki nem mutatván, egyoldalúság' vétkebe esik, az előbb mondottakból magyarázható. E' teoriának a' dolgok' 's az ember örök természeténi alapulását senki kétségbe nem hozhatja. Noha a' rendszerek' egyesítésének sükertelen próbáit festegeti, még sem osztozik Schön-nek, annyival kevesebb Bülow-nak eszméiben. Az elvek' egyesülésen alapúlt státuszgazdálkodást nem akarja nevezni annak, hanem az utóbbinak státuszgazdálkodását inkább miveltség' vagy jólét' politikájának tartja, jóllehet Bülow-nak eszméje szerint a' szellemi javak nem mint eszközök az anyagiaknak megszerzésére, hanem mint valóságos javak tekintendők. Már hogy az ő célzatai a' státuszgazdálkodástól idegenek, 's annak körébe teljességgel nem tartozók volnának, bíráló meg nem foghatja, midőn a' legújabb idők' történetei által megbizonyosodott az, miként lelkes és művelt nemzetek csupán anyagi javakkal be nem elég-szenek, miként az anyagi jó épen a' szellemi által tűnik ki, hogy értelmi miveltség' alapja a' népelet, megalapításának, megőrzésének 's emelésének, a' státusok' nyugalmanak, csendének 's erejének, a' közjólét származásának; előmenetelének, s kiterjedésének, hogy az anyagi 's szellemi érdekek kölcsönös egyesülésben munkálnak, 's különösen jelenkorunkban az értelmi 's erkölcsi erőnek a' közjóra nagyobb befolyása van mint bár mikor.

Szerzőnk az emberi léleknek a' dolgok' előállításában nagy fontosságot tulajdonít: mégis nem tud megbarátkozni azon eszmével, hogy a' státusnak a' lélek' munkásságára kitűnő gondot kell fordítnia, következőleg a' lelki munkásság-nak is a' státuszgazdaságban helyének kell lennie. Fesse bár mi fényesen ennek becsét, vagy tegye utánnok a' külső javaknak, mellyek mindég mellőzhetetlenek; nem sokra megyen, mert rendületlenül áll az, hogy a' testi javaknak a' lelkiekkeli kölcsönös egyesülése teszi a' státuszgazdálkodásnak alapját. Igaz ugyan, hogy a' természet minden természetnyeket maga teremt, de az emberi szorgalom módosítja azokat, az értelem pedig hatásukat sokszorososan neveli, 's céljaira használja. Az értelem vezeti 's módosítja a' természetést; ez uralkodik mindennemű javakon, az emberi lélekben mint

utolsó principiumban találjuk okát a' meghatározott czélok szerint intézett öszves természetnek, a' dolgok' haszon — és cserebecsőknek. Igaz az is, hogy a' tett táplaszereinek bizonyos mértékben meg kell lenniök, mi előtt lelke' mívelését sikerrel munkálhatná, de ebből nem következik, hogy a' lelki javakat a' státusnak épen olly gonddal nem kellene ápolnia, vagy hogy azt mint a' státusgazdálkodásnak önálló tárgyát nem kellene tekintenünk. Szerzőnknek emez ellenvetésiben *petitio principii* vagyon, mert ismeretekkel bírás, erkölcs, testi jóllét, megelegetés tulajdonképen kincsek, 's ezek nem csak a' szerzésre, hanem a' nélkülözésre is megtartanak bennünket.

A' jövedelem' jelentését is materialis értelemben vette a' szerző, holott az esméretek' szaporodása is jövedelem még pedig ollyan, melly táplál, 's olly tőkét segít szerezni, melly nem csak az egyes embernek, hanem az egész emberiségnek javulásában, mint az emberi jóllét' nevedésének legfontosabb, igaz és valódi alapjában áll. A' gazdagabb jószágbirtokosok által okozott birtok' egyenlensége nem dönti meg ezen állítást; mert a' történet bizonyítja, miként csak mívelt és értelmes népek lehetnek erősek 's gazdagok, megelegetettek, 's hatalmasok. Mihelyt Athénének belső míveltsége hanyatlott, mindég gyengült, míg nem elenyészett; mihelyt a' világhódító Roma egész erejét földi kincseknek szerzésére, háttárainak terjesztésére fordítá ingadozni kezde, 's kívülről jövő erő annál könnyebben megfosztotta gazdagságától 's uraságától, minél kevesebb lelki erővel, 's értelmi míveltséggel bírt. E' szerint a' gazdagság is sokkal magasabb és nemesebb értelmet nyer, 's épen ez az igazi, mert az elv a' történetek' könyvében letörölhetetlen betűkkel vagyon írva. Csak a' lélek által, ezen a' természetben is élő és munkálódó principium által fejlett ki az emberi nemzet, 's folytatja kifejlődését naponként; következőleg az értelmi tehetségeknek lehető legnagyobb kifejtése nem második, hanem első feltétele vagyon 's gazdagságszerzésnek.

Ha a' szerzőnek szép gondolatait — a' léleknek 's a' lelki míveltségnek a' testre, vagyon szerzésre, bírásra 's használatra, általában az anyagra befolyásáról — figyelemmel olvasuk, 's látjuk, miként ő a' tőkegyűjtést csak lelki míveltség által tartja lehetségesnek, miként ez által feltételeztetik a' tőke' czélirányos használata; nem találunk elegendő okot miért nem vette fel a' szerző a' szellemi javakat mint önállókat a' státusgazdálkodás' körébe. A' Smith A. ellen intézett bizonyítványok nagy részben megállhatók; némelyek pedig semmit nem nyomók 's az értelmi míveltség' súlya által megelegethetők. Az értelmi míveltség ad a' munkának, annak felosztásának, a' gépelemeknek, általában a' practica élet' kiható

's beható (intensív, extensív) viszonyainak igaz, helyes és célszerű irányt, ez intézi az emberi szorgalmat, 's ez uralkodik minden munkás erőn a' népesség' különböző osztályaiban. Ez viszen be az iparágakba lehető legnagyobb szabadságot, ez serkenti munkásságra az emberi szorgalmat felköltő, vezető és segítő haszonlesést, elhárít minden csökkenést, és sükertelenné teszi a' kereset korlátlan szabadságának káros következményeit, melyeket azon kiterjedésben, mire Német- 's Franciaországokban mentt, húz maga után.

Az értelmi műveltség sokkal nevesebb jelentést ad a' tulajdonnak, mint millyet ennek a' szerző tulajdonit, 's a' jólétnek 's gazdagságnak minden feltételeit szabályozza. Ennek befolyása által jutalmaznak a' mennyire lehető aránylag a' különbözőféle iparágak; ez által nyernek becsökben a' természetények, (maga a' szerző is hévvel kel ki a' földművelésnek elhanyagolása 's megvetése ellen) és ez szab typust az iparéletnek. Mind ezen hasznokat a' szerző legalább hallgatással elesmeri, mégis az anyagi érdekeket legyőző szellemeket sem amazoknak elébe nem teszi, sem önállást nékik nem tulajdonit, 's eképen azoknak becsökröli kételkedését elárulja.

Érdekes megmutatása azon állításnak, miként azon népeknek — melyek a' földművelésnek, kivált az élettermésztésnek elhanyagolásával kirekesztőleg mesterségekre, kézművekre, 's kereskedésre adják magokat — nagyságuk és hatalmuk csak mulékony tünemény azokéhoz mérve, kiknek jólétük 's gazdagságok földművelésen nyugszik. Azonban az éjszakamerikai statusokról vett példát bíráló nem tartja ide alkalmazhatónak, sőt inkább az újabb tünemények, a' nagy pénzszűke 's más egyebek mutatják, miként Európával természetelleni vállalatokba elegyedett, miként fő figyelmét gyárookra, kézművekre 's kereskedésre fordította, 's ha a' német gyarmatosok földművelésre nem adnák magokat, még nagyobb zavarban volna. Nemde a' célszerű nevelő intézetekre a' kormányok' részéről fordítani kellett szükséges gondoskodás hiányának, 's a' művelés elmulasztásának kell e' tévovázást tulajdonítani? Nemde mindég jobban 's jobban büntetődik e' miatt Anglia? Nem rettentő hosszút állott-e Franciaországon? Spanyolországnak alászállását nem főképen ez okozta-e? Nem nagy része volt-e az angliai dolgos néposztály' kedvetlen helyzetének előidézésében, 's nem emel-e naponként nagyobb közfalat a' társaságnak szerencsésebb osztálya a' számosabb, amazért verejtekező néptömeg között? Franciaországban az anyagi érdekeknek előszeretetteli ápolását, 's a' nem anyagiaknak ha nem egészen, de legalább nagy részben elhanyagolását nem teljes elerkölcstelenülés 's minden viszonyoknak felforgatása követ-

te-e? nemde Némethonban is bizonyos 'szellem kezdette a' népcharacteret elenyésztetni, 's a' materialismus' órvényébe süllyeszteni? — De elég legyen ennyiben figyelmeztetni ama státusgazdálkodási elvnek — melly kizárólag az anyagi javakat pártolja — káros következményire.

Hogy a' földművelés a' polgárisodásnak szülője, ez ismét az iparnak, a' műveltség' lehető kifejlődésének anyja, ennek elhanyagolása pedig a' nép' gazdagságát csak hamar elenyészteti, ha bár még annyi arannyal 's ezüsttel bírna is, a' szerző nagyon jól kifejtí, 's Spanyolországot idézi fel példáu!, melly a' 17-ik században a' világkereskedést kezei közt tartva, virágzó kereskedéssel bírt, egyébaránt is a' legtermékenyebb országok' egyike, — most csekély számú népeknek is alig képes a' legsilányabb elemelet kiszolgáltatni. Szintén dologhoz értéssel van megmutatva, miként az iparágak, kézművek, gyárok, mesterségek fő elemét teszik az ember' jólétre 's gazdagságra törekvő igyekezetének.

Tehát a' milly' mértékben biztosítják 's elősegélik az az iparágok az embernek tökélyutáni törekedését, 's a' szellemi elemet — melly az emberi működésen uralkodik, a' természetit pedig módosítja — nyilvánvalóvá teszik: olly' mértékben kell vala szerzőnek a' státusgazdálkodásba a' nem-anyagi javakat felvennie, önálló helyöket kimutatnia, és a' státusnak gondjaiba ajánlania, annyival is inkább, hogy bár mellyik iparágban is csak alapos esméretek óvnak meg tétovázástól, 's biztosíthatják vagyoni állapotunktól feltételezett létünknek, másba avatkozástól pedig visszatartanak, vagy csak bizonyos nyereség mellett engedik meg, és hogy csak ezek által lehetett Hollandiának helybeli viszonyait használva, kézművek, gyárok 's kereskedés által Európának leggazdagabb országai közé felemelkednie.

A' fogyasztás' characterét helyesen helyezi e' szavakkal: Az éldelet, 's a' javaknak az emberi célok szerinti használatát által nyer a' természetés, 's az erre fordított munka és szorgalom jelentőséget és célt. A' közlekedésről, a' javak' elosztásáról 's keringéséről tant a' fogyasztás részének nézi, miben bíráló véle nem egyértelmű, mivel ez tulajdonképen csak segédje, vagy inkább vége a' productionnak — tehát önálló kapocs a' természetés és a' fogyasztás közt, jelesen az ipar által alkotott jólétnak egyenetlen 's nem kedvező felosztása a' státusnak komoly megfontolását kívánja meg. Itt is a' lelki műveltségnek munkálatai túlnyomó súlyal nyomják a' mérleget, mert az iparnak emelkedése által a' művészi 's kereskedői értelmességnek a' tökébirást, a' munka felosztást, az élelmességet mind inkább kellett a' mestereberek' műhelyeiből a' gyárakba áltplántálnia, mi által munkabér, és ár, mellyeknek kiszámítását a' szerző próbálta

meg először, lényegesen módosíthatnak. Miután megmutatta, miként minden esetre nem más, mint saját hővségünköl a' felesleget adni valami olyanért, mire szükségünk van kifejti az ár, az olcsóság', a' drágaság', feltételeit, kimondja véleményét a' kereskedési zavarok' kikerülése iránt, ha t. i. a' közlekedés lehető legkorlátlanabb, az adók és vevők egyaránt készsége mutatnak, ha az árulók 's a' keresők között egyforma csődülés vagyon, 's a' közlekedés legnagyobb szabadságában talál egyedüli óvszert mind a' természetőre, mind a' fogyasztóra egyaránt káros tolongás ellen.

E' tárgyról sokat lehet mondani, bíráló a' szerzőnek nézetében nem osztozik, Raunak 's másoknak javallatit megállhatóbbaknak véli, 's ama feltételelten szabadságnak — bár mint védje is a' szerző — ellene nyilatkozik. A' vagyon' 's személybátorság', jó száraz és vízi utak', fontok', mértékek' és pénzek' egyenlőségokról kívánatait alaposaknak tartja, nem dicsérvén mindazáltal azon nagy czikornyásságot, melylyel az utóbbiról értekezik. A' pénz mind azt, mit mint közlekedési eszköz és cseresegéd az árúk' keringésében munkál, a' hitel által eszközölvén, a' szerző is olyannak veszi, szellemi hatását kiemeli 's kitűnőbb oldalaira figyelmeztet: mégis előadásából nem tetszik ki, miként a' hitelnek fentartása rendszereteket, erkölcsiséget, 's igazság érzetet ültetvén a' nép' szívébe az országnak nagy hasznára válik, miként értelmesség, jogosság 's becsületérzés elegendő kezességet adnak, 's ez által a' népharaktert, mint minden hitelnek alapját kifejtik. Sokat lehetne ezen erkölcsi elemről mondani, ha a' hely megengedné — szerzőnek feladata volt, eme' képző irányt jobban kitűntetni, 's az általa derékül tárgyalt anyagin felül emelni.

A' birtoki és szenvedő kereskedésről, a' közvétéles és közvetlen kereskedési közlekedésről, adó, vevő és kereskedő helyekről, országos- és világvásárokról, munkáról tőkéről 's fekvő birtokról, munkabérről, 's annak a' munka ajánlástól 's kereséstől függéséről 's más ezen tárgyakat illető viszonyokról szerzőnk anyagi értelemben ügyességgel 's belátással értekezik: mindazáltal előadásának több oldalúságot 's nagyobb fontosságot adhatott volna, ha a' képző irányt teszi vala elsőnek, 's a' szellemi elemet, mint alapot tünteti vala ki a' státusgazdálkodási tárgyak közül. Tanúságos megmutatása azon állításnak, hogy a' munkabér az egyébként egyenlő jóléti viszonyok között mindég ott legmagasabb, hol a' természet' adakozása az embert abba az állapotba helyeztette, mellyben az élelmére legszükségesebb szereket legolcsóbb áron megszerezheti. Fájdalom, jelenkorunkban e' pontban legnagyobb aránytalanság divatoz, mellynek közelebbi fejtegetésébe ereszkedni bírálónak nem célja. Még többet lehetne a'

tőkéről 's a' kamatról 's a' t. a' munkára 's a' munkabérre véve beszélni, minthogy a' státusgazdálkodási irók között e' tárgyra nézve ellenkező vélemények uralkodnak. Nebenius azon állítása' megczafolásában, mi szerint a' tőkek jövedelmezésének alapját azoknak a' sokféle vállalatokra elkerülhetetlen szükségökben, 's a' nélkülözés' nehézségében keresi — bíráló meg nem egyezhetik, mivel alaposabbnak tartja ezt az ellenvetésknél.

A' földbirtokon fekszik a' jószágjövedelem, 's ennek, mint a' közlekedő emberek jövedelme egy részének előadása, azért a' szerző lehető nagy gonddal vizsgálja; mert ezen alapszik főképen az adó, melly oly különböző, 's mégis a' jól elrendelt státusgazdálkodásnak lényegét teszi. Fájdalom azonban sem a' theoria meg nem felel a' praxisnak, sem ez amannak, 's e' tekintetben egymással legellenkezőbb nézetek divatoznak. A' jószágjövedelemet úgy tekinti a' szerző, mint a' jószágra tett költségnek, — mellybe t. i. a' földnek elfoglalása, jövedelmező állapotba tétele, 's feltartása került — kamatját. Itt nagy fontosságú a' vegyes és tiszta jövedelem, de szorosan soha meg nem határozottat 's nem is lehet meghatározni. Különös figyelmet fordít a' szerző a' haszonbérletre, 's a' haszonbérre, ezt úgy véli legmagassabbra emelhetőnek, ha a' jószág minél kisebb részecskékre osztatik fel, 's helyesen jegyzi meg, hogy a' nagy jószágbirtokosok' panaszai a' csekély haszonbér miatt különösen ezen elővigyázatnak elmulasztásából erednek. Hogy a' nagyobb jószágoknak apróbbakra elszaggatása a' státusnak is jövedelmezőbb, kétség alá nem jöhet: mindazáltal a' jószágok' elszaggatásában is van bizonyos határ, mellyen túl nem hasznos sőt inkább káros. Végre beszél a' szerző a' munkásokról, 's az ipar' tiszta jövedelmének elosztásáról, hol a' magas kamatnak, 's jószágjövedelemnek a' munkabérre, 's más természeti tőkéknél hasznára, tőkésünmákra, munkákra 's a' többi, befolyásukat nem lehet figyelem nélkül hagyni.

Minden, mit az emberi szorgalom alkot, vagy a' természettől kiküzd, végre is éledelet' tárgya lessz: mindazáltal ezen pontnak meghatározása épen oly különböző, mint a' saját célokra szánt termékek' és művek' természete: ezért a' szerző két közönséges nézőpontból fogja fel, 's elosztja használatra 's szorosan vett fogyasztásra, az elsőn érti a' nyers termékeknek gyárakban 's kézművek általi feldolgoztatásukat, a' másikon a' természettől nyert, és emberi szorgalom által készült termékeknek és haszonvelőségeknek részint magunk 's cselédink, részint barmaink táplálékára, 's szerszámokra fordítását. Tapintattal értekezik az okos takarékoságról, pazarlásról, fűsvenységről, és értelmes gazdálkodásról, a' fényűzésről, mint mellőzhetlen eredményéről

kézműiparban, társaságos életünk' kifejlődésében, 's vagyunk' okos gyűjtésében 's haszonra fordításában előhaladásunknak; a' nélkül mégis hogy kiemelné, miként nem fényűzés, nem sovárgás, hanem vállalkozás a' tőke varázs erejének szülő anyja, hogy ebben az értelmi 's erkölcsi character kitünőleg munkás, 's hogy a' vállalkozásnak igaz, helyes és biztos alapja a' léleknek, szívnek, és kedélynek ezen műveltségi fokában legyen, hogy a' fogyasztásnak összes mezéjén fő szerepet a' szellemi érdekek játszanak, következőleg önállásuknak kell lenni a' státusgazdálkodás-tanban, ha ez saját nemes és tisztán tudományos characterében tárgyalatik.

Jóllehet a' legtöbb tárgyak alaposan tárgyalatnak, 's a' különbözőféle rendszereknek hibái 's tévedései felfedeztetnek, felvilágosítatnak, 's megjavíttatnak — mi mellett azonban szembevetőképen kiviláglik szerzőnek a' természetrendszer iránti részrehajlása, 's az iparrendszertől idegenkedése: — mindazáltal egészen más alakot nyert volna a' státusgazdálkodás, ha első és önálló helyet adott volna a' szellemi érdekeknek, mellyek az anyagiakkal szoros viszonyban állanak, 's a' népnek külső jóllétére kivált az újjabb időkben igen nagy hatással vagynak, 's az utóbbiakon elannyira uralkodnak, hogy elhanyagolásuk a' státusnak legnagyobb fogyatkozásai közé tartozik. Mert minden idők' története megigazolja azon mondatát: „mens agit at molem“ mutatja, mi nagy befolyásuk legyen a' nép' testi, értelmi és erkölcsi erejének a' nép' összes vagyontömegére, miként ezen nemzeti erő fő részét teszi a' nemzeti kincsnek, 's így a' státusgazdálkodásnak kötelessége azon tant, mi szerint a' státusnak gondolkodnia kell ezen kincsnek megszerzéséről rendszerébe felvenni, 's a' szellemi érdekeknek önálló helyet kimutatni.

Götting. gel. Anzeigen (St. 161—164. 1837.) után

B. T.

Das Armenwesen nach allen seinen Richtungen als Staatsanstalt und als Privatwerk und seine dermalige Gestaltung in den civilisirten Staaten in und ausser Europa. Frey nach den französischen Preisschriften des Herrn M. T. DUCHATEL, jetzigen französischen Finanz-Ministers zu Paris und des Herrn F. M. L. NAVILLE, Predigers zu Genf. Im Auszuge und nach dem vaterländischen Erfordernisz bearbeitet von einem deutschen Staatsbeamten. Weimar. 1837. Voigt. 25 3/4 ív, nagy 8-adr. Ára 2 fr. 15 kr. e. p.

Jelen munka két nagyobb részre, vagy könyvre oszlik, mellyek közül egyik sokkal terjedelmesh a' másikkal. Jelen

sül az elsőben mintegy 30 lapokon a' szegénység' szülő okai röviden előadatnak; a' másokban kimutattatnak az eszközök, mik által a' szegénységet vagy megelőzhetni, vagy rajta segíthetni. Az alapelvekben mind a' két szerző, kiket a' könyv' czíme megnevez, megegyeznek. Mert mind kettő nyilvános ellessége a' szegénydíj-rendszernek, 's mind kettő azon véleménynyel van, mi szerint a' magányjóltevőség, kivált jótékony egyesületek által sokkal többet tehet a' nyomoruság' enyhítésére, a' szegénység' fogyasztására, mint a' státus minden szegény-törvényeivel, dologházaival, szegény-telepjeivel, koldulási-tilalmival 's több e' f. 's utóvégre a' státusnak minden beavatkozásait nélkülözhetőkké teendheti. Abban mindazáltal némi eltérés van a' két szerző között, hogy Naville a' Duchateltól 's több új státusgazdaságtanítóktól védett úgy nevezett restrictiv jótékonytságot el nem fogadja. Mind kettőjük nézeteinek közlése célja e' jelentésnek. A' két pályamunkában uralkodó szellemre nézve legyen elég egy két jegyzettel czélzanunk.

Duchatel csupán státusgazdasági szempontból veszi fel a' tárgyat. Munkája, melly második kiadásban is változtatott czím alatt: *Considerations d'Economie politique sur la bienfaisance*, etc. megjelent, tisztán elméleti, jól-lehet ő maga mint gyakorlati státusférfi egy ideig a' francia finanszigazgatásnak feje volt. Naville' munkájában ellenkezőleg a' gyakorlati szempont uralkodik, holott ez az ő munkakörével egyben függni nem látszik. Fő czélul tűzte ki lerajzolni a' szegényápolásnak tettelegi állását Europa művelt' országaiban, 's néhány amerikai szabad státusokban, állításainak bizonyosságul szolgálándót. E' végre egy függeléket csatol munkájához a' német fordító által is közölttet, mellyből kiviláglik, miszerint Naville a' szükséges adatokat nem csak számos nyomtatott kútfőkből egybe gyűjtötte, hanem e' végből még közlekedésbe lépett több európai 's északamerikai hivatalbeli tudós- 's egyházi férfiakkal is, kiktől szerzett szó- 's írásbeli felvilágítások által a' nyomtatott kútfők' hiányait kiegészíteni igyekezett.

Visszatérvén a' fentemlített feladat' megfejtésére először is Duchatel urat hallgatjuk meg: „A' szegénységnek 's inségnek két forrása vagon, így szöll ő, emberi hibák, 's történetes események. Ha az embereket hibájuk' következményiről biztosítjuk, úgy a' nyomornak, inségnek vége 's határa többé nem lessz, ez törvénye physical 's erkölcsi valónknak.“ Egészen másként áll a' dolog a' balesetekkel, mellyeket ember elhárítani nem képes, mellyek ön hibája nélkül sújtják őtet 's miket nem gondatlansága által húzott magára. Mert a' sors' kerekét emberi akarat avagy gyarlóság meg nem akaszthatja. A' státusgazdaság csak a' második forrásból eredett

nyomoroknak enyhítésére enged jótékony intézeteket létesíteni. Ezen osztály alá soroz Duchatel úr minden olyan eseményeket, mellyeket sem előre nem láthatni, sem meg nem gátolhatni, bár mely idő-korban érjenek bennünket: mint terhes nyavalyák, mindennémű bénaságok, zavart elmeállapot, 's minden egyéb, mi a' testi 's lelki erők' használatában akadályul szolgál. Tovább: tűzgyuladások, jég, áradások, mik tápla-szereinket elrabolják, 's t. e' f. „Őrizkedjünk, így szóll tovább ide sorolni a' népes háznép' terhét, mint ezt sok philantropusok cselekszik. Ha illyes terhe nyomja a' szülöket, annak oka a' fontolatlan házasságban, számolás' 's okosság' hiányában vagyon. Engedjük, ne több csak egy jótékony intézetben meg, hogy illy' igénnyel lehessen, segélyt követelni, majd meglátjuk a temérdek rosszat, mi a' szegény dijj' kíséretében járni szok.“ Még az agg-kor sem ad igényt szerinte idegen segélyre, mert az természetes, nem történeti esemény. Már gyenge kortól fogva kell: hogy az öregségről megemlékezzünk. „Családokra kell hagyni az öregek' ápolását, mit isten maga reájok bízott, 's ha mégis találkoznának gyermekek, kik embertelenül elhagyják lételők, szerző okait hanyatló korukban, ezen esetekben a' mindég éber magány-jöltéviség az inség' nagyságához mérve adakozás állal jóvá teendő amazzok' kötelesség-feledéseit. De állandó intézetek ne szolgáljanak csábító ingerül szent kötelességek' mellőzésére, 's galád tettek' szaporítására, mellyek botránkozató elvetemedetség' egyes példái maradnak mind addig, míg a' nyilvános erkölcsiség törvények által nem igazolja azokat.“ Magoknak a' szegényeknek okos 's előrenéző viseletükön kívül az inségnek másik óvszeresül számítja D. úr az emberi természetben gyökerezett szánakozás' érzetét. Ha mérlegbe vetjük a' jöltévis adakozás adta segedelmet, nem csak a' gazdag 's vagyonos osztályok' adományit kell tekintetbe vennünk: „A' szegényeknek rokon érzetük sorsosik' bal esetén épen olly bő forrása a' segedelemnek.“ Hiszen Angliában is a' szegények' héti 3 filléréből több gyűlt be a' bibliai társulatok' számára, mint a' gazdagok' fényes ajándékai, — vagy évi ajánlataiból. Az adakozók' nagy száma fejt meg e' különösnek tetsző dolgot. Már pedig a' rokonszenv, mellyet embertársaink' szenvedésén érzünk, sokkal hatalmasabban munkál, mint a' bibliai társulatok' vallásos buzgalma. (!) — Utóbb kerül a' sor a' státus intézvényekre, mikre nézve D. úrral tökéletesen meg egyezünk, mi szerint ezek a' magános intézetekkel egybe-hasonlítván soha nem szűlnek olly hatást, azonkívül, hogy tőlök elválhatnak, a' minden köz intézetekkel együttjáró kezelési fogyatkozások, a' segély kiosztásábani késedelmezés és hanyagság. E' tekintetben általános szabályul teszi: „Nem helyes, ha a' státusigazgatás mind azt teszi, mit a' magános sze-

mélyek magok tehetnek, 's ugyan ezért a' magányjóltevőség felettök áll a' nyilvános hasonnemű intézeteknek.“

Azonban mennyiben legyenek az említett intézvények, a' körül írt határvonalak között áldást hozók, minden esetre problema marad, mellynek adatai időtől 's helytől függenek: Megfejtése előtt a' társaság' erkölcsi állapotját szükség fontolóra venni. A' polgárisodás' haladása a' jótékony intézetekre nézve is kedvező sükert szülend, t. i. emancipatiót. Végre a' társas életnek természetes előhaladásával el fog enyészni „a' státus kötelességének szüksége a' szegények iránt, mint a' státusvallás és nyilvános igzságok! D. úrnak vizsgálódása végén foglalt elméletei figyelmet érdemlők. Itt mondja többek közt: „a' kegyes intézetek' rendszeresítése új alapot nyer még a' vallástól.“

A' papnak, mint erkölcs' és könyörület' tanítójának, hivatása, vezetni a' munkát, 's örködni a' végrehajtás felett. Mindenütt, hol a' vallás felséges céljától el nem esavartatik, hol az isten előtt bűnös, társaságra veszélythozó fogások által politicali eselszövények műszerévé le nem alacsonyítatik, gyűlpontul szolgáland a' jótékony adakozásoknak, 's innen, mint oltárról, ágazandnak szét az életet 's örömet tenyészítő sugárok. Mint a' szűkölködőnek véde, útjában csak elismerésre, csak szeretetre találand a' lelkész, ki hivatását érti, még azok is, kik nem hitesorosoi, segíteni fogják törekedéseit, 's áldani őtet emberbaráti eljárásában. A' szegényápolás nem ismér szakadást, minden felekezetek, minden philosoph rendszerek örömet szegődnek zászlója alá.“

Naville pedig, ki mint fellyebb is említők, a' restrictiv rendszert nem helyesli, őt alapelvet különböztet meg, melyekre véleménye szerint, minden jótékony intézet' tervét alapítani szükség, jelesül: A' segedelmezés mellett a' szegénynek saját munkássága el ne nyomassék, sőt ébresztessék, hogy élelmét legalább egy részben megszerezhesse. A' szűkölködőnek nem csak anyagi, hanem lelki szükségét is tekintetbe kell venni. Nem szabad feledni, mi szerint a' felsegítendő a' társasághoz, 's különösen családjához kötelekkel vagyon kapcsolva, mellyek tiszteletben tartandók. Minthogy a' magányos intézetek fenállásának nélkülözhetlen feltétele a' polgároknak pénzbeli segedelmek által járulása az intézethez, azért illy nemű készséget felkölteni, 's táplálni szükség. Végre oda kell törekedni, hogy a' magány jóltevőség mind inkább közvetlen érintkezésbe lépjen a' szegényekkel, 's ez által annak hatása a' szűkölködő néposztály' valódi javának inkább megfelelő irányt nyerjen. Ezen alapelveknek bővebb kifejtések után így szól N. úr: „A' jóltevőségnek közép utat kell választania, a' vak szánakozás, 's embergyűlölő tétovázás között. Ennél fogva fő cél a' segedelmezés alkalmazásában ezen út-

nak akkép követése, hogy elégtéessék ugyan a józan szána-
kozás' kívánatainak, de meg ne gátoltassék azon munkásság'
kifejtése, melly által a' szegény maga is gondoskodhatik szük-
ségéről. " E' cél' elérésére legbiztosabb útnak tartja N. úr
jótékony egyesületek' alakulását. Ezekre nézve következő te-
kintetekre figyelmeztet: „Tapasztalás igazolja, mi szerint ha
a' kegyes adakozások' felosztásában előre köz megállapodás
nem eszközöltetett, hanem minden egyes tag saját belátása
szerint lát munkához, számtalan visszaéléseknek kell szükség-
képen származniok; általában az emberiség csak akkor el-
vezheti ebbeli fáradozásainak örömét, ha az öszves belátások
egy tömegbe gyűjtetvén, azok tetteleg alkalmaztatnak, a' ke-
zelésbe folytonos javítások 's a' foglalkozás' felosztása bevi-
tetnek, 's a' szegények' inségének enyhítésére célszerű min-
dennémű intézetek alapítatnak. " E' mellett kívánja, mi sze-
rint ez egyesületek általános terv szerint rendeztessenek 's e-
kép' kikerültsék, hogy egyes segedelmezésekben vagy igen
sok, vagy igen kevés történjék. Mert ha a' nyomornak min-
den ágát nem vonják az intézet' körébe, ha nem osztják el
azokat célszerűleg magok között, úgy az intézet koránt sem
hajt annyi hasznót, mennyit különben hajthatna, 's az egyes
adakozásokkal járó károk következnek elő. Ezért nem mun-
káltak annyit, mennyit várni lehetett az eddigi jótékony egye-
sületek. Az eddig némelly helyeken szokásban lévő összpön-
tosításuk helyett a' szegények segedelmezésinek — kíváná N.
úr, mi szerint a' szükölködőknek minden osztálya különös
ápolás alatt álljon, mert okosság 's józan szánakozás paran-
csolják, mi szerint minden szükölködő szükségének termé-
szetére, nemére, korára, helyzetére figyelve legcélszerűb-
ben segítssék, 's a' munkafelosztásnak hasznai a' szegények'
ápolásában is alkalmaztassanak. E' végre osztályozni szük-
ség őket tehetségük szerint, főképen pedig a' dologtehetőket
különválasztani a' munkára alkalmatlanoktól. Mindeniknek
gondját egy külön al-osztályára az egyesületnek szükség bíz-
ni, mert mindeniknél más elvek követendők. A' dologtehe-
tetlenek' segítségével fő szerepet játszik a' könyörület, ellen-
ben a' munkára alkalmasoknak csak munkát kell szolgáltat-
ni, és csak akkor lehet ingyen segíteni, ha minden módok
kimerítettek a' munkásság' megkísértésére. Ezen al-osztályok'
ismét elosztandók fiókosztályokra, tekintettel lévén itt is a'
vezérelvekre. Például az utóbb említett al-osztályt lehetne 3
fiók-osztályra különözni: dolgoztató, kölcsönöző, 's aján-
dékmegajánló fiók-osztályokra. Az első osztállynál pedig
annyi fiók-osztályt tart N. úr szükségesnek, wennyi neme
vagyon a' nyomornak. Nevezetesen, vakok, süketnémák,
gyógyíthatlan betegek, 's olyanok, kiknek gyógyításuk le-
hetséges, mind meg annyi osztályokat képeznek, 's ugyan

annyi ápoló osztályokat tesznek szükségessé. — Az e'kép' tervezett egyesületeknek úgy is kell még a' szegényt figyelembe venniök, mint erkölcsi lényt, 's a' családi kapcsolatokat tiszteletben tartaniök. Ennél fogva könyveket kell neki szolgáltatni, melyekből tanulságot 's vigasztalást vegyen, melyek benne a' kegyes érzéseket táplálják, 's megnyugtására szolgáljanak. Szükség' esetében gyermekeiknek oktatásukról gondoskodni kell. Vérszerinti rokonokat soha nem kell elválasztani, sőt inkább alkalmat nyújtani nekik a' kölcsönös kötelességeknek teljesítésére, melyeket rokonsági viszonyuk megkíván. — Szegényedés' megelőzésére nem tartja czélirányosnak N. úr a' szegénytelepeket, hol szűkölködőknek nagy tömege rakásra szorítottatik, mint ez némelly országokban történik, hanem jónak látná földeket osztani ki oly személyeknek, kiket csekély jövedelemforrásaik miatt inségre jutástól lehet féltetni, sőt némelly esetekben a' kormányokkal egyetértőleg pusztá és parlag földek' megművelését eszközölni általok; javálja a' kivándorlások' előmozdítását is. Ide számítja a' kölcsöntárakat, ha kegyes végből 's belátással tervezettek, takaréktárakat, főképen pedig kölcsönös felsegítés 's élelmisszerek' biztosítása véget öszveált egyesületeket, ezeket még többre nézi a' takaréktáraknál. Végre véli, mi szert nagy részben fogyasztatnék a' szegénység, ha a' csapszékekbeni részeskedések', dözsolések' helyébe más illedelmes, 's kevesebb költséggel járó multságok hozatnának be a' nép közé. — Az ötödik 's hatodik, alapelveknek körülményes fejtegetésében N. úr értelme lényegesen ide megyen ki: a' kegyes ajánlatok' gyűjtését a'képen kell intézni, hogy a' jótételben bizonyos szenvedélynek is táplálék nyujtassék, t. i. a' nyomorultak' minden osztályaira különös gyűjteményeket kell csinálni, hogy mindenki azon osztályra adakozhassék, mely kedélyéhez legközelebb áll, hogy így annyival gazdagabban adakozzék. A' jótékony egyesületek' elrendelése a'kép' történjék, hogy annak keblébe minden személyek felvétessenek, kikre nézve a' szegényápolás foglalkodás lehet, 's minden tagnak az egyesületnek azon osztályában adassék hely, mely hajlomaival, izlésével, világi állásával leginkább megegyezik. Így a' kézműves a' dolgoztató osztálynak fog használni belátásával, 's mind azon eszközökkel, melyeket ismértei, 's hivatása nyujtanak. A' magpénzes, a' kereskedő, a' kölcsöntárnak fognak pénzzel szolgálni, a' takaréktárakat, 's a' kölcsönös segítőtárakat kezelni, tapasztalásaikkal, melyeket saját érdekükben gyűjtöttek, ezen intézeteknek is használni. A' lelkes az erkölcsiséget előmozdító bizottságban teljesítendő nemes hivatását. 's a' t.

Mi illeti a' névtelen német státustisztviselőnek munkáját, általánosan csak dicséretet jelenthetünk róla. Munká-

ját, mint az egészből kitetszik, szenvedélyes szerelemmel végzé. Miért is csak azt óhajtjuk néki, vajha minden emberbarátok, szegények-pártfogói 's védei találjanak munkájában olyan magvakat, mik nemes pályájukon gazdag aratást teremjenek! —

(Allgemeine Litteratur - Zeitung 1838. Nro 190—208.) után
B. T.

BIBLIOGRAPHIA.

104. SOUVENIRS; par M. le Comte de VAUBLANC, ancien ministre de l'intérieur. — Paris, chez Ponce Lebas, 1838. 2 vol. in 8. Ára 15 fr. — Egy hosszú, elég nyugtalan pályá, melyre a' szerző' helyzete és talentoma által tététt, 's mellynél fogva ő kora' legfontosbb eseményeiben részesült. Emlékirásit már kiadván, ezen két új darabra hagyá sen azon számos anecdotákat, vonásokat, epizódotokat 's közleményeket, mellyek képesek megesmertetni a' társaságot és erkölcsöket, a' XVIII. század' végén. Noha a' forradalom' ellensége, nem kiméli mindazáltal a' royalisták' gyengeségit 's nevetséges oldalait, mellyek a' monarchia' megbukását elősegítették. Vaublanc ur, a' korlátlan hatalom' 's nemesi kiváltságok' ügyvéde, személyes tulajdonokon kívánná azokat alapulva látni 's úgy hiszi, hogy csak ezek biztosíthatják azok' lételét 's maradását. Az ő hőse XIVd. Lajos, mert ő tudta igazgatni 's fentartani a' királyi méltóságot, magasabb körben, a' nemzet' minden osztályai felett, 's minden megtámadások ellen biztosítva. De ő utána az erkölcsök' kiéapongása, mindég lejjebb süllyesztette a' nemességet, 's midőn a' philosophiai eszmék a' társaság' minden osztályiba becsúsztak 's a' forradalmi mozgásokat nemzettek, a' királyság maga körül, csak energia nélküli, gyenge 's apró cselészövényekkel hűbélődő pártot talált, melly semmi nemes erőfejletre nem vala képes a' népmozgalom' visszatörlesztésére. V. ur a' forradalom' közepette, úgy mutatkozott mint a' tiszta monarchia' bajnokja 's nem félt kitenni magát a' nyilvános veszélynek, mellynek ör-

vénye elől csak elrejtés által menekhetett meg. A' restauratio alatt belső ügyek' ministerévé lett, először XVIII. Lajos, azután Xd. Károly alatt. —

105. *TRAITÉ élémentaire d'Astronomie.* (Elemi értekezés a' csillagászatról, *Arago'* leczkéi, *Herschel* 's a' legghiresb csillagászok szerint a' mívelt karok' számára). A. MUTEL által. Paris 1839., 8-r. Ára 7 fr. 50 c. p. — Jelen munka igen érdekesen 's a' tudomány' legujabb felfedezései szerint van szerkesztve. Szerző követi *Arago'* leczkéinek rendjét 's három főrésze osztá azt fel, mellyekben az égi mozgások' *látzatosságáról*, *valóságáról* és *okairól* szól. Bevezetésül a' földmérés' elveinek — mennyire a' könyv' megértésére szükséges — rövid summázata, valamint a' legfontosabb astronomiai műveleteknek leírása szolgál. — Egy negyedik részben, melly szinte mint a' többiek négy fejezetre van osztva, részletesen elő van adva mind az, mi a' földet magában véve illeti meteorológiai és geológiai tekintetben. Végre egy függékben rövid áltnézése foglaltatik a' csillagászat' ó és új történetének. Mutel ur' világa előadása értekezései, teljes képét nyújtván, a' tudomány' mostani állapotjának, érdemlett becslesmérését kétségkívül elnyerendi.

106. *REVOLUTIONS des peuples de l'Asie moyenne.* (Közép Ázsia népeinek forradalmai, költözködéseik' befolyása, Europa' társasági állapotjára, egy abrosszal 's synoptical táblával); A. JARDOT által. — Paris, 1839, 2 dar. 8-adr. Ára 16 fr. — Ezen világos nyelven irt munka, mély és lelkiismeretes studiumok' eredményének látszik lenni. Igen érdekes historiai képet nyújt ez, mellyben azon különbféle népek' menetelét lehet követni, kik Ázsia' kebléből Európába rohantak, elfoglalák annak tartományit, 's azon különbféle nemzeteknek adának lételt, mellyek azokat jelennen lakják. Érdekes részleteket találhatni itt azon forradalmakról is, mellyeken az Ázsia' belsejét lakó népek áltmentek. Különösen fontos helyet foglal itt el a' chinai birodalom' története. Noha a' kiszabott korlátoknál fogva kéntelen vala hirtelen áltmenni az eseményeken, mellyek' tárgya körül tódulva fejlődtek, szerző mindazáltal nevezetes módon tudá felébresztetni az érdeket. Eleven világot vet ő azon költözködésekre, mellyeknek öszvebonyolt fonalait olly nehéz a' történetírásban kibontani. Könyvét egy synopticus tábla követi, melly szerző' egész rendszerét előterjeszti 's előadja a' költözködő népek' által követett rendet, valamint menetelőket 's az ő rendeltetésöket.

107. *ÉLÉMENTS de géologie pure et appliquée.* (A' tiszta és alkalmaztatott földtan' elemei, vagy egy nézelődő, leíró, iparkodó 's hasonlító földtani leczkefolyam); A. RIVIÈRE által. — Paris, 1839. 8-adr. Ára 12 fr. — Ezen leczkefolyam

a' parisi királyi athenaeumban tartatott. — A' földtan' jelen állapotjának képe az, melly az azzal öszvefüggő minden tünemények' világos magyarázatát adja, melly vezérül szolgálhat a' tanulónak, első lépteiben, a' föld' eredetének, öszvetételének, minéműséginek 's a' t. esmeretében; de bármívelt embernek is, hogy ezen érdekes tárgyról magának közönséges esmereteket szerezhessen. Rivière ur öt főrésze osztá munkáját. Az elsőben közönséges elméletek foglaltatnak, vagy is a' földtan' roppant birodalmának sebes átnézése, melly egyéb tudományok' legnagyobb részével öszvefüggésben lévén, mindnyájokat körében látszatik foglalni 's csak azoknak öszves segedelme által tehet előlépéseket. A' másodiknak czimzete: *Geographia*, melly a' föld' leírásával, meteorológiai tüneményekkel, a' hegyek' alakjával 's helyzetével, azok' természetével 's a' különböző földfajok' elosztásával a' föld' felülegén, foglalatoskodik. A' harmadik részben, melly a' *geogeniát* tárgyazza, előadja szerző azon tüneményeket, mellyek a' historiai korszakhoz tartoznak 's azokat, mellyeknek nyomait körülünk találjuk, de a' mellyek minden historiai emlékezetet megelőző korszakhoz tartoznak. A' negyedik rész *geotechniá*-nak van szentelve, vagyis tudományos esmeretek' alkalmaztatásának az ipar' szükségeire, 's azon becses segédforrások' megvizsgálásának, mellyek ennek abból nyilhatnak. Végre az ötödik részben, a' *geosynontonomiá*-ban Rivière ur, némelly nagy érdekű nézeteket nyujt azon viszonyokról, mellyek planétánk' elömvüves és elömvüvetlen világa közt léteznek, megvizsgálja a' clima', az atmosphaera', a' vizek', a' földek' 's a' t. befolyásának törvényeit az elömvüves lények' elosztására, a' növények' állására, az emberek' lakására, a' növények' áltlantálására, az állatok' költözködésére; az ezen lényekben történő módosításokra, a' népek' polgárisodására, azok' vallására, szokásira 's a' t. Kevésbé studírozott oldala még ez a' tudománynak, 's melly a' szerint, a' mint a' geologia jobban esmertetik, kétségkívül a' legnagyobb fontosságú eredmények' termékeny bányája leend.

108. MONSIEUR JABOT, *son histoire véritable* etc. (Jabot ur, az ő valóságos története, 's miként semmi egyéb mint modorjai által a' mint kell, 's jó tartása által boldogulhatott a' világban), Génève, 1838, hosszas 8-adr. képekkel.

109. MONSIEUR VIEUX-BOIS, *histoire véritable des ses amours* etc. (Vieux-bois ur, az ő szerelmeinek valóságos historija, és hogy miként, sok viszontagságok után, elvév a' szeretett tárgyat). Génève. 1839. hosszas 8-adr. képekkel.

110. MONSIEUR CREPIN, *son histoire véritable* etc. (Crepin ur, az ő valóságos története, és hogy miként őtizenegy gyermekét nem sok viszontagságok nélkül nevelé fel, mellyek

a' methodusok' jelességéből, a' phrenologiai tapintgatásokból, 's nője' makacs előítéleteiből származtak). Génève, 1839. hosszas 8-adr. képekkel.

Ezen három füzet, szellemmel és eredetiséggel teljes rajz-sort foglal magában, Toepfer urtól, kinek köszönhetjük a' *Bibliothèque de mon oncle, le Presbytere* és még más apró nagy szerencsésü munkácskákat. Rajzzai, melyek critical irányzatok, 's az ezeket követő szellemdús stylusnál fogva, inkább a' literaturához, mint a' szép művészségekhez tartozni látszanak, nem különben mint irományi az elsőrangú humoristák' sorába helyeztetik őket, mert mindegyikét ezen munkáknak, a' szellem' azon nemének világos bélyege különbözteti meg, mellyet az Angolok *humour*-nak neveznek 's mellynek híres képviselői, Sterne, Jean-Paul Richter és Xavier de Maistre voltak, Angliában, Német- és Franciaországban. A' genevai professor méltán nevezethetik ezek mellett; nyomdokaikat követi mint író és mint rajzoló. A' különbözőféle characterek' legesekélyebb vonásait, az érzés' legkisebb árnyékait is, valamint a' társaságban bőven uralkodó neveltségeket, ritka finomsággal felfogván, csudálatosan személyesíti azokat, a' nélkül hogy még csak gyanítani is lehessen legkisebb gonosz szándékot is, 's így minden embert megnevettet, noha mindenki találhat rajzaiban, ön egyéniségéből, valamely többé kevésbé nagyított vonást.

111. NOUVELLES scènes populaires etc. (Új népi scéna), tollal rajzolta *Henri Monnier* által. — Paris, 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Monnier Henrik' talentoma a' characterek' minden apró árnyéklatinak, minden a' közéletben szünetlenül előforduló de a' felüleges figyelő' szemeit kikerülő gyengeségek' 's neveltségesség' festésében, tűnik ki. Igen érti ő azon mesterséget, kitüntetni azokat, nagyítás nélkül, mindég, még a' legkisebb részletekben is, szigorúan ragaszkodván az igazsághoz, a' nélkül hogy unalmas lenne; minden személeinek azon különös, neki saját magaviseletet, hozzá illő nyelvet, tulajdonságinak hibáit, 's hibáinak tulajdonságait adni. — Szorosan a' természet után készített festés ez, mellyben az egésznek öszhangzása, a' részletek' pontoságából ered, a' valóság' tökéletes előterjesztése, azon hosszúságok nélkül, mellyeket ez rendszerint scénaíhoz vegyít. Ez utolsó tekintetben, Monnier sokkal feljebb áll Paul de Kock-nál, ki magát illy nemű compositiókban szinte gyakorolta. Finomabb figyelő, 's élesebb elme ez, melly a' legkevésbé jelelt vonásokat is felfogja, nem keresi az aljast 's nem meríti ki tárgyát úgy, hogy olvasóit elfárasza. — A' francia criticus, Monnier' munkájának, egy különös lettdologra figyelmezteti olvasóit. Az igazi vígjáték, kiszorítva némileg a' szinpadról, a' közélet' könnyed rajzolatában talál jelennen unene-

déket. Leclercq' példabeszédei, Monnier' scénaí, és Paul de Kock' némelly töredékei, több valódi comicus erőt rejtének magokban, mint a' jelen francia dramaticus írók' özsves darabjai.

112. COURS PRATIQUE, *analytique, théorique et synthétique de langue grecque*; par A. DUSSERT. — Paris, Derache. 1839. — 8-adr. Ára 3 fr.

113. MANUEL *pratique de langue grecque*. — (A' görög nyelv' gyakorlati kézikönyve); J. E. BOULET által. — Paris, 1838. 16-odr. Ára 3 fr.

Ezen két munka, csaknem egyenlő szellemben van készülve. Nevezetes 's arra czélzó próbatételek ezek, kiemelni a' classicus nyelvek' studiumát a' közönséges kerekvágásból. Szerzők el akarák hagyni a' közönséges utat 's annak hosszas methodusát, melly öt hat évet szenteltet a' görög és latin nyelvek' studiumára. Illy nemű az élő nyelvekről kihirdetett dolgozatokat használván, azokat a' görög nyelvre próbálák alkalmaztatni 's azt tenni ezen holt nyelvvvel, mit Robertson tett olly szerencsével az angolnál. Ezen új methodus, a' nélkül, hogy a' gyermekeket hosszú és unalmas rendszabályokkal fárasztaná, azonnal érdeket gerjeszt azokban fel, mindjárt olvasás és fordításra fogván őket. Valami könnyű textust fogni fel, az eredeti mellé tévén szórul szóra a' fordítást, tanultatni a' görögöt és francziát úgy, hogy a' nevendék, minden szó' értelmét tudja, özsvchasonlíttatni aztán, a' kitételek' mechanismusát 's a' szavak' elrendelését a' két nyelvben, mellyek tulajdon geniusát e' szerint megesmeri, cz' a' Duffert ur' leczkefolyamában világos nyelven kifejtett rendszer, melly szerencsével van alkalmazva Boulet ur' kézikönyvében. — Boulet ur' módszere gyakorlatba van egy intézetben, mellyet ő nyelvek' tanítására alapított, 's mellyben számos hallgatók előtt tartja leczkéit, 's mint látszik, igen kielégítő eredményeket valósított. Azonban 14—15 esztendőn alól lévő gyermekeket nem lehet a' szerint tanítani, mivel az az értelemnek némi kifejlését kívánja, 's ebben különbözik a' régi módszertől, melly az emlékező tehetségen alapul.

114. SOUVENIRS *du lieutenant-général comte Mathieu DUMAS*, de 1770. à 1836. publiés par son fils. — Paris, 1839. 3 darab, 8-adr. Ára 27 fr. — Gróf Dumas Mátyás minden esetre egy legnagyobb hírü katonái közül Franciaországának. Nem csak elnyeré ő a' csatamezőn a' legmagasb előlépéseket, hanem munkái is a' birodalom' írói közt kijelelt helyet vívának ki nekie. Emlékirási is legnagyobb részt a' katonai tudományoknak szentelvek, 's nagy számu becses documentumokat foglalnak magokban, azon dicső időszak' történetéből, melly ha nem tette is Franciaohon' boldogságát, legalább évkönyveire eleven fényt vetett. De gróf Dumas nem

csak Napoleon' győzelmeire hivatkozott; hanem mivel ő magas hivatalainál fogva, az időszak' legfontosb eseményeinek nagy részében részt vett, 's az ezek által szült csaknem minden nagy embereket esmert, érdekes részleteket nyújt a' nevezetesb historiai lettdolgookról, mellyekben hosszú pályája részt venni engedé.

115. LE MAITRE *d'école*. (Az oskolamester); *Frederic SOULIÉ* által. 2 dar. 8-adr. Paris, 1839. Ára 15 fr. — Soulié Fridrik' oskolamestere igen érdekes elbeszélés, noha hőse egy kissé erőltetett, 's a' cselszövény' be- és kibonyolítására igen öszvebonyolt eszközökhöz folyamodott. Ezen románnak azon hibája van, melly a' jelen írók' munkáinak legnagyobb részét bélyegzi, hogy benne a' nemes és tiszta érzetek legkevesebb helyet foglalnak el, 's csaknem el vannak fojtva az alacsony szenvedelmek által, mellyek azokban elejétől végig, minden erkölcsi eszme és czél nélkül fejledeznek. Ha szerző az által a' jelen társaság' criticáját akará adni, szándékát kijeleltebb módon kellett volna kijelentenie.

116. DELEYTAR; par Eugène *Sue*. Paris, 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Ezen munkában, mellynek czime spanyol szó, 's annyit tesz mint gyönyörködtetni, szerző társasági rendünk' vétkeit szabad lélekkel ostromolja. Két sattyrai szellemü dráma van abban, mellyekben a' *biró* és *törvényhozó*, mind azon hibáikkal festetvék, mellyek nevelésökből, egy megromlott társaság' közepette crednek. Noha ezen rajzok egy kissé tulságosak, de mégis igen eredeti characternt nyujtanak azok, 's bizonyosan sok kemény és jó igazságokat foglalnak magokban, mellyeket nem lehet eléggé kézzelfoghatólag adni, ha javítani akarunk azon ocsmány visszaéléseken, mellyek társasági szerkezetünk' alapját jelenneu megrendítik. Két elbeszélés rekeszti be a' munkát, mellyek igen elmések 's érdekesek.

117. *HISTOIRE de la vie, des écrits* etc. (Luther Márton' élete, írásai és tanai); J. M. V. AUDIN által. — Paris, *Maison*, 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Ezt a' könyvet egy catholicus irta, 's egészen ellenséges szellemben a' reformatio eránt. Azonban igen sok különös részletek vannak abban Lutherről 's írásairól, mellyek igen érdekes olvasmányt nyujtanak. A' reformatio ma teljesen bevégzett dolog, mellynek kifejlését a' világnak minden szóvitái sem volnának képesek megakadályoztatni. Az okosság lerázta az emberi tekintet' jármát 's lehetetlen többé reá venni annak felvételére. Ezen felszabadulást (emancipatiót) némeltyek igen nagy jó, mások siralmas rosznak tartják. Ezen utolsók' sorába tartozik a' jelen könyv' szerzője. Ugy látszik Luther' munkáit studirozta 's mind azt, mi ezen nagy német refor-

mátort illeti, de azon számtalan tanúiratok közül, melyeket felhányt, különösen azokat választja ki, melyek Luther 's tanait a' legrosszabb színbe helyeztetik. Mind e' mellett is méltó tisztelettel említi Luther' magas talentomát mint íróét, 's szép dicséretet ad szónoki ragyogó tulajdonainak. „Luther“ így szól, „a' reformatio' nagy predikátora. A' szónok' csaknem minden ajándékival birt ó: gondolatok' kimeríthetetlen termékenységgel, képzelőtehetséggel, melly olly hirtelen felfogja, mint nemzi a' benyomásokat, kimondhatlan hőségü és hajlékonyságu stylussal. Szava tiszta és visszhangzó volt, szeme lángragyogásu, feje antik, mellye széles, kezei ritka szépségűek, tagjártatása bő és gazdag. Nem hanyagolta el a' külső formát sem; öltönye mindig kikeresett esinosságu volt, nyakig gombolva; hátrafésült haja fekete hullámokban omlott el vállain. Fogaira rendkívüli gonddal volt, 's azoknak fejérségét mind végig megtartotta. Nála a' gondolat nemzé a' szót: magas vagy köznépi vala a' gondolat, azt mindég nemes vagy bizodalmas kitétel követé. Mivel napjai' végéig szükséges vala rá nézve, a' néppel élni, jól tudván, hogy minden tartalmas forradalomnak a' néptömegből kell kikelnie, a' kézmíves' különbféle mesterségeiből kölcsönzé azon műnyelvet, melly a' sokaságot megragadá, 's az ó német' mesteremberi nyelvhez nagy számú csábító naifságu kitételeket kötött. Rabelais és Montaigne volt ó egyszer'smind, Rabelais, furcsa ötletü stylusával; Montaigne fordulataival, mellyek behatnak és metsznek. — Midőn Luther a' predikálószékre feláll, egy ijesztő kép vonul fel fenyegetve, a' pápa képe az, mellyet lát, mint Machbeth, Banco' árnyékát, mindenütt hol azt test és vér szeme nem veheti észre. Ezen szakadatlan megjelenségek, néki pompás képeket nyujtanak, melly előtt az antik ékesszólás' minden ragyogványi elhalványulnak: Dávid ez, ki istenhez kiált fel, ellenségi ellen; Jeremias ez, ki a' Sionon sír, Ezsaiás ez, ki jövendőt jósol.“ —

118. *VOYAGES dans les contrées désertes de l'Amérique du Nord etc.* (Utazások éjszaki Amerika' sivatag pusztáin, mellyek Astor' comptoir-jának megalapítása végett tétettek, az éjszaknyugoti oldalon); WASHINGTON IRWING által. Angolból fordította G. N. Grolier. — Paris, *Dufart*, 1839. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Astor Jakab János, egyike vala az értelmes és áthatatos munka által szerzett roppant gazdagságok' ritka példáinak. Egy paraszt' gyermeke, a' mezei élet' egyszerűségében nevelve fel, géniusa' sùgallati által korán a' kereskedői pályára vezéreltetett. Mint mondják, első munkálata a' volt, hogy egy tereh fuvolát vitt Baltimoreba, honnan egy tereh szücsportékával tért vissza, mellyet Angliában nagy haszonnal adott el. Ekkor elhatározá magában, Ameri-

kában telepedni meg, 's csak hamar New-Yorkba tért vissza, hol nagyobb munkássággal fekvék azon kereskedésnek, mellyben gazdagság' forrását pillantá meg. Természetesen, hogy munkálkodását a' legkisebb lépcsőn kezdé el; de állhatatos iparkodást, szigoru gazdálkodást 's szoros egyeneslékűséget kötött azzal öszve! Ezen tulajdonokhoz adjd még egy nagyravágyó lelket, melly mindég felfelé tekintett, egy nagy terjedelmű, termékeny, merész geniust, egy gyors elmét, melly minden körülményeknek hasznát tudá venni, 's egy különös és tántoríthatatlan bizodalmat a' jó sikerbe. Használó jól használt tulajdonokkal, roppant gazdagságot gyűjtte magának, melly túlhaladt mindent mit az emberi kívánságok magoknak képzelní tudnak. De a' gazdagság, bár mi nagy lett légyen az, egy illy helyegű lelket nem vala képes kielégíteni, 's miután milliókat halmoza öszve, nevét egy dicsőséges vállalathoz akará kötni, melly egy tájék' szerencsés létét előmozdítván, az ő emlékezetét kedvessé tegye a' maradék előtt. Akkor csinálta magának azon tervét, hogy az Angoloktól elragadja a' szücsportékávali kereskedést Éjszak-amerikában, mellyel eddig úgy szólván egyedárússágot űztek. Tervét azonnal nagyszerű alapra építé, melly annak szerencsés sikert láttaték ígérni. Missouri és Columbia mellett egy sor comptoir-t akara felállítani, azután ezen utolsó folyamnak torkolatját elfoglalni, ugy hogy az egész indus kereskedést ott központosítsa, 's így Amerikát urává tegye ezen fontos kereskedésnek. Tudta azonban, hogy e' célra szükséges az egyesült státusok' kormányának pártfogása, sőt segedelmé is. Felfedezé tehát tervét Jackson elnöknek, ki azt helybchagyá és segedelmét ígéré. Azonban politikai okok tilták a' kívánt segedelem' megadását. De ez nem állt ellentörekvéseiben 's öt milliót nem félt szerencsétlenni ezen oriai vállalatra. Két expeditio, egyik tengeren, másik szárazon, munkálkodott a' fő comptoir' megalapításában, mellynek neve Astoria lett volna, 's a' belföld' azon pontjainak kikeresésében, hol segéd-comptirokat kellett vala felállítani. Szerencsétlenségre Astor ur, ki társakat eleitől fogva szükségeseknek tartott, — ezek', egyike által, ki eredetére nézve scot volt, elárultatott. Azt gondolá az, hogy egy hasonló vállalatban nem lehet célbá menni, míg az angol követ meg nem kérdeztetett, ha valljon ez az ő részvétöket nem fogná-e vétken tetnení tekinteni. A' követ nagyon megütöközött Astor ur' csudálatos tervén, de az angol compania, melly a' dologról azonnal tudósítottatott, agenseket küldött sietve az amerikai expeditiók' megelőzésére, 's megakadályoztatá őket, az intézet' megalapítását lehetlenné téven másként, mint öszveütöközés által, melly hadizenést tehetett volna szükségesé. — Azonban ezen első akadályt szerencsésen le lehetett

vala győzni, ha Astor ur' tengeri expedíciója gyorsan 's öszvesen kormányoztatik, annyival inkább, mivel az angol emissariusok elhagyatván útjokban védseregök által, nem állhattak volna ellent az angol comptoirok' megalapításának. De szerencsétlenségre Astor ur olly kapitányt választott, ki durva és szigoru volt, 's csak a' hajói fenytéket értette, minden legkisebb tekintet nélkül a' társaság' tagjaira, honnan soknemű káros egyenetlenkedések származtak. Ezen kívül Astor ur' éles elmével 's nagy belátással készített utasításai nem követettek pontosan. De még mind e' mellett is nagy eredményei lettek volna az expedíciónak; ha politicalai körülmények nem állottak volna ellent. A' háboru kiüött Anglia és Amerika közt; ez nem oltalmazható az alig alapított 's nagyon messze lévő intézeteket. Astoriának tehát olly ellenséggel kelle alkudozni, melly ellen küszködni lehetetlen vala 's megegyeznie függetlensége' elvesztésében, hogy belőle egy angol gyarmat legyen Fort Georges név alatt. Látván Astor ur, hogy az ellenállás lehetetlen, comtoir-jait eladá az angol compániának. E' volt ezen vállalat' kimenetele, melly ha sikerült volna, illő segély 's a' kormány' valódi pártfogása által, Amerikát roppant kereskedéssel ajándékozta volna meg, sivatag pusztákat népesített 's egy uj státust alapított volna, a' sziklás hegyeken túl. Ezen nagy és szép eszme' emlékezetének fentartására irta le W. Irwing azon utazásokat, mellyekre az alkalmat nyújtott. Használván mind azon tanuirományokat, mellyeket vele Astor ur közlött, egy nagy érdekű munkát hozott létre, melly azon kívül, hogy a' vállalat' történetét adja, igen sok különös figyeleteket közöl az igy megvizsgált tájakról, mellyeket mindenki nagy gyönyörrel olvasand. A' franczia fordítás kellemetes nyelven van 's igen kedvező fogadtatást nyert Francziahonban.

119. *TRAITÉ de l'éclairage du gaz* etc. (Értekezés a' kőszénből, gyántákból, faeczetből, tőzgeből, olajokból 's a' t. kivontt légszessel világításról); Id. PELOUZE által. — Paris, 1839. 8-adr. atlással. Ára 12 fr. — Ezen értekezés teljesen előad mindennemű utasításokat és esmereteket, miként kell a' legnyereségesb módon gyártani a' légszest, melly kevés évek alatt fontos ipari ággá lön, 's melly még a' *physica* és *chemia*' felfedezéseire támaszkodva, nagyobb tökélyre is menend. Pelouze ur, tárgyát a' tudomány' álláspontjának megfelelőleg 's becses gyakorlati adatokkal gazdagítva dolgozá ki.

MAGYAR BIBLIOGRAPHIA 1839-RŐL.

I. Hirlapok. Folyóirások.

- Hírnök. Szerkeszti 's kiadja Balásfalvi Orosz József. Pozsony, Schmid Antal' bet. fol. Megjelenik minden hétfőn és csütörtökön. Félévi ára helyben 4 fr. p. postán 4 fr. 24 kr. p.
- Századunk. (Melléklap a' Hírnökhöz.) 2d. eszt. folyam. 4-edr. Jelenkor. Szerkeszti HELMECZI Mihály. Pesten, Trattner - Károlyi' bet. fol. Megjelenik kétszer egy héten.
- Társalkodó. (Melléklap a' Jelenkorhoz.) 4-edr. Budapesti rajzolatok. Politicai, tudományos, művészeti, mu-
lattató mindenféle jelentéseket hirdető hirlap. Szerkeszti 's kiadja MUNKÁCSI János. Budán, Gyurian és Bago' bet. fol. Megjelenik minden kedden és pénteken reggel. Ara helyben 3 fr. 36 kr. postán 4 fr. p.
- Hazai és külföldi tudósítások. Kiadja Kulcsár A. Szerkeszti Nagy Pál. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 4-edr. Megjelenik minden héten kétszer. 33d. esztendei folyam. Hasznos Multságok. (Melléklap a' h. és k. tudósításokhoz.) 4-edrét.
- Erdélyi híradó. Szerkeszti 's kiadja MÉHEŠ Sámuel. Kolosvárott, az erdélyi híradó' bet. fol. Megjelenik minden hétfőn és csütörtökön. Ára félévre 5 fr. p. p.
- Nemzeti társalkodó. (Melléklap az erdélyi híradóhoz.) 4-edrét. Megjelenik minden csütörtökön. Ára magának 2 fr. p.
- Vasárnapi ujság. Közhasznú ismeretek' terjesztésére. (Melléklap az erdélyi híradóhoz. Szerkeszteti BRASSAI Sámuel. 4-dr. Megjelenik minden hétfőn. Ára külön 1 fr. 30 kr. p. p.
- Erdélyi hírlap. Szerkeszti VERESS János. Brassó. Gött J. bet. 4-edr. Ára fél évre 1 fr. 20 kr. p. p. postán 2 fr. p.
- Mulattató. (Melléklap az erdélyi hírlaphoz.) 4-edr.
- Szion. Szerkeszti GYARMATHY J. F. Budán, a' m. k. egyet. bet. (Második év.) fol. Ara helyben, velinen 3 fr. fiúmei velinen 4 fr. postán 3 fr. 48 kr. vagy 5 fr. e. p.
- Athenaeum. Tudományok' és szépművészetek' tára. Kiadó szerkesztők: SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztőtárs: BAJZA. Harmadik év. Budán. a' m. k. egyet. bet. 4-edr. Megjelenik minden héten kétszer.
- Figyelmező az egyetemes literatura' körében. (Melléklap az Athenaeumhoz.) Megjelenik minden héten egyszer.

- Regélő.** Szerkeszti MÁTRAY Gábor. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 8-adr. Megjelen hetenként kétszer, vasárnap és csütörtökön képekkel. Félévi díjja hetenként 5 fr. postán 6 fr. p. p. Honművész. (Melléklap a' regélőhöz).
- Ismertető** öszművészetben, gazdaságban és kereskedésben. Szerkeszti BORSOS Márton. Budán, az egyetem' bet. 4-edr. Megjelenik hetenként kétszer egyegy íven. Ára félévre helyben 3 fr. postán 4 fr. pp.
- Tudománytár.** Kiadja a magyar tudós társaság. Szerkesztik LUCZENBACHER János és BALOGH Pál. Budán a' m. kir. egyet. bet. 8-adr. Minden hónapban jelenik meg egy 5 ivnyi füzet. Hatodik évi folyamata. Ára 5 fr. finom velinen 6 fr. 30 kr. pp. postán 1 fr. 36 krral drágább.
- Tudományos gyűjtemény.** 23-ik esztendei folyamata. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. Havonként megjelenik egy füzet. 8-adr. Ára helyben 5 fr. 36 kr. postán 7 fr. 12 kr. pp.
- Koszoru.** (Szép literatúraí ajándék a' tudományos gyűjteményhez.) 19-ik esztendei folyamata. Havonként egy ív.
- Egyházi tár.** XIII. füzet. Szerkeszti GUZMICS László, bakonybéli apát. Pesten, Beimel József' bet. 1839. 354 l.
- Orvosi tár.** Szerkesztik és kiadják Dr. BUGÁT és Dr. FLOR. Új folyamata. (Második év). Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 8-adr. Megjelenik hetenként egy ív. Félévi ára 2 fr. 30 kr. postán 3 fr. 20 kr. pp.
- Themis.** Ertekezések a' jog' körében. Szerkeszti SZALAY László. Pesten, Heckenast Gustávnál. 3-ik füzet. 1839. 78 l. 8-adr.
- Erdélyi predicatori tár.** Szerkeszti SALAMON József. IX-ik füzet. Kolosvárt 1839. a' ref. coll. bet. Ára füzve 1 fr. pp.

-
- König.** freistädtische Pressburger Zeitung. Redacteur A.F. RICHTER. Verleger Ign. Ad. Schaiba. 4-o Megjelenik kétszer egy héten, (kedden és pénteken).
- Pannonia.** Welt- und Zeitgemälde zur Belehrung und Unterhaltung. (Melléklap az elébbihez). Ára a' kettőnek helyben 3 fr. 30 kr. postán 4 fr. 48 kr. pp.
- Vereinigte Ofner Pester Zeitung.** Ofen, k. ung. Universitätsschr. fol. Megjelenik kétszer egy héten.
- Gemeinnützige Blätter zur Belehrung und Unterhaltung.** 29-ter Jahrg. 4-to. (Melléklap az elébbihez).

-
- Pester Tageblatt,** zeitschriftlicher Organ für Wissen-, Kunst und Leben. Redigiert von Dr. Sigmund SAPHIR. Pesth, Landerer's Buchdruckerei. 4-to, 2-er Jahrgang, Preis 9 fl. C. M.
- Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode.** Kiadja WISER FER. Tizenkettődik esztendei folyamata, 8-adr. színel képekkel.
- Das siebenbürger Wochenblatt und die damit verbundene Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde.** Kronstadt, bei Johann Gött und Wilhelm Német. 4-edr. Megjelenik kétszer egy héten amaz, 's ez minden csütörtökön.

11. Hitstudomány. Egyházi beszédek. Ajtatos könyvek.

- Az ut igazság és élet, vagy is a' megváltó' szelid lelke szeretetben és igazságban, mellyet több beszédekben hallgatóival ismertete GASPARIH Kilit, sz. Ferencz szerzetes Pesten, Beimel' bet. XX. és 201 l. 8 adr.
- Kalászkod az élet' köréből KORNMANN Rupert után. A' székesfejérvári papi nyugintézet' javára. Székesfejérvár, Szammer Pál' bet. 1839. Első kötet, 247 l. 2-ik kötet 181 l. n. 8-adr.
- Henczfalvi Szász József'* papi beszédei. Kijadta Szász István. Maros-Vásárhely, 1839. 8-adr. 120 l. Ára füzve 24 kr. pp.
- Nefejeles, vagy azon erkölcsi mondások', énekek', és imádságok' gyűjteménye, mellyekben a' pesti belvárosi kisdédóvó intézetben a' kisdédek' sziveik képeztetése gyakoroltatnak 's' a' t. Kijadta VARGA Péter. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839, 32 l. 8-adr.
- Bibliai, vagy is ó és új testamentomi történet, mellyet *Stapp József* német munkája után irt *Szász István József*, szombat-helyi megyés áldozó pap. U. o. U. a. 1839, 376 l. 8-adr. Ára 50 kr. pp.
- PAP István, külömbféle predikációk 's ezekhez alkalmaztatott imádságok egy egész esztendőre; mellyeket 1829/30 eszt. mint vámosi predikátorságának első eszt. elmondott. Első rész, első füzet. Veszprémbe, Jesztány Totth János és Vázsonyi István tulajdonok, 1839. 11 ív. 8-adr. nyomtattak 1000 példányt.
- Rosnyói egyházi töredékek. Rosnyón, Kek József könyvnyomt. intézetében, 1839. 8-adr.
- Kétszer ötvenkét bibliai történetek számos fametszettel. Kőszegen, Reichard Kár. bet. 1839. 8-adr. Ára 12 kr. pp.
- Bujdosásnak emlékezet könyve. Debreczen, Tóth Lajos által. 1838. 246 lap. 18-adr. nyomt. 2000 péld.
- Énekes könyv. Debreczen, Tóth Lajos által, 1839. 592 lap. 8-adr. nyomt. 10,000 péld.
- Agenda. Debreczen, nyomtatott Tóth Lajos' betűivel, 1839. 24 lap. 12-dr. nyomt. 1000 péld.
- Szent historia' rövid summája. Debreczen, Tóth Lajos által, 1839. 36 lap. 12-dr. nyomt. 1000 péld.
- Az igaz clenodiumnak magyarázata József napján, tek. nemes nemzeti 's vitézlő Vizeki *Talián József* urnak, több tekint. nemes megyék' táblabirájának tiszteletére előadva Miskolczy Károly által. Veszprémbe nyomtatott Jesztány Totth János által. 1839. 8-adr.
- Utmutatás, I-ső darab. Debreczen, Tóth Lajos által, 1839. 166 lap, 8-adr. nyomt. 3000 péld.
- Alkalmatos kézi könyv, melly külömbféle imádságokat foglal magában. Komáromban nyomt. Weimüller Francisca, 1839. 128 lap, 32-dr. nyomt. 2000 példány.
- Magyar kis officium, mellyben minden időre alkalmas imádságok és énekek vannak. Komáromban, Weimüller Francisca által, 1839. 288 lap. 12-dr. nyomt. 2000 péld.
- Jónap, az az: imádságos könyvecske. Komáromban, Weimüller Francisca' bet. 1839. 216 lap. 18-adr. nyomt. 4000 péld.

- Gertrudis, imádságos könyvecske. Budán, Gyurian és Bago' bet. 1839. 12-dr. nyomt. belőle 2000 péld.
- Egyedül az örök élet' hívése ösmerteti meg a' földi élet' becsét. Egyházi elmélkedés, mellyet tartott 's a' t. Tórn Mihály, predikátor. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839.
- Gyászkoszorú, mellyben borzalmat gerjesztő szerencsétlenség foglaltatik, melly Buda-Pestet 's a' t. érdeklé. Készítette nemes Mészáros 'Su'sanna. Győrött, özvegy Streibig Lipoldné' bet. 1839. 43 l. 8-adr. füzve 24 kr. pp.
- Egy leánynevelő intézet és egy közönséges iskola' közötti alapos különbség 's a' t. Kifejtve egy beszédben, STEINACKER Gustáv által. Pesten, Landerer' bet. 8-adr. 12 l. Ara 12 kr. pp.
- Egyházi beszédek, énekek és imádságok, mellyek főtisztelendő Báthori Gábor urnak, mint a' papi szent hivatalban 50 évet betöltött fő pásztornak tiszteletére 's a' t. mondattak. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 24 l. 4-edr.
- A' magyarok' első királya és apostola szent Istvánnak emléke. Egyházi beszédben megújítva Kis-Tatai TATAY István által. Bécs, 1839. 26 l. 8-adr.
- Az erény' ösvénye. Német után készítetté NAGY Márton. Pesten, Beimel' bet. és költs. 1839. 118 lap, 12-edr.
- Mennyei aranykulcs 's a' t. Rév-Komáromban nyomt. Weinmüller Francisca, 1839. 288 lap. 12-dr. nyomt. 3000 péld.
- Egyházi beszéd, mellyet urunk' menybemenetele' ünnepén mondott Szabó Imre. 1839. Veszprémben nyomtatott Jesztány Totth János által, nyomt. 500 péld.
- Az ur vacsorájához először készülőknek való tanítás NAGY István, dunántúli ev. gyülekezetek' Superintendense által. Kőszegen, Reichard Károlynál, 1839.
- Rövid jelentése a' minden esztendőben tartani szokott ájtatosságnak 's a' t. németből fordítottá BIELIK László. Selmecezen, Mihálik Caecilia' bet. 1839. 8-adr. 52 lap.
- Öt új istenes énekek. Selmecezen nyomtatott Lorber Ferencz' bet. 1839. 8-adr. 8 lap.
- Halottas könyv. Debreczenben Tóth Lajos bet. 1839. 130 lap. 12-edr. nyomt. 3000 péld.
- A' szent misének becse 's a' t. Galura Bálint' német munkája után fordítottá FENCZY János. Pesten, Beimel' bet. és költs. 1839. 216 lap. 8-adr.
- Az emberektőlí félelem sem szabadságot nem adhat, sem mentességül nem szolgálhat isten szavának megvetésére. Egyházi beszéd, mellyet a' pesti ev. h. vallásuk' templomába tartott NAGY Mihály. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839 19 l. 8-dr.
- Hazai katekismus. Brassó, Gött J. bet. 1839. 2 iv. 12-dr. nyomt. 2000 péld.
- Mohács véres mezején, ama' szerencsétlen ütközetnek forduló napján, mint néhai Király József pécsi püspöktől alapított nemzeti gyászünnepen 29. aug. 1837. tartott egyházi beszéd, mondotta Kövér János, vörsei pleb. 2-dík kiadás. Pécsent, püsp. bet. 1839. 17 lap. 4-edr.

- A' Krisztus Jésusnak kinszenvedése előtt az ő szűz szent anyyával való beszélgetése 's a't. Selmecezen nyomtatott Lorber Ferencz' bet. 1839. 8-adr. 8 lap.
- Lelki jó illat-imádságos könyv. Debreczenben, Tóth, Lajos' bet. 1839. 336 lap. 32-dr. nyomt. 2000 péld.
- Istenes énekek. Selmecezen, nyomtatott Lorber Ferencz' bet. 1839.
- A' Máriavölgyi csudálatos képnek és szent kutnak eredete. Kiadta a' helybeli plebánus. Pozsonyban, Belnay' örökösei által 4839. 8 l. 8-adr. nyomt. 500 péld.
- Keresztyényi halotti énekes könyv. Kőszegen, Reichard Károly által. 1839.
- Keresztyén énekes-könyv, készítettett és kibocsáttatott az Ág. vallástételt tartó ev. a' Dunántul lévő Superintendentiája által. Kőszegen, Reichard Károlynál. 1839.
- Négy Istenes énekek. Selmecezen nyomtatott Lorber Ferencz' bet. 1839. 8-adr. 8 lap.

Hermeneuticae biblicae generalis Principia rationalia Christiana et Catholica selectis exemplis illustrata usibus auditorum exhibet Joan. RANOLDER, Theol. Doctor etc. Quinqueecclesiis. 1839. 8-adr, XVI., 429 lap.

Considerationes de Ecclesia Romano Catholica etc., authore Joanne KROMMER. Neosolii typis Philippi Machold, 1839. 8-adr.

Libellus passionum et lamentationum to gest etc. Bystrici tiskem Filippa Macholda. 1839. 12-dr.

Pravda, illi: Skerb Poglavarah za Dobro dodložnikah Svojih. (Az igazság, vagy is: Fellyebbvalók' gondja ez alattvalók' javítására). Bécs, 1839. 10 ív.

Biblische Historie nach Hübner, für die evangelische Schulen. Presburg, 1839. bei Wiegand, 336 l. 8-adr. Ára 30 kr. pp. nyomt. belőle 500 péld.

Weihstunden im Tempel des Herrn. Predigten von M. KOLBENHEYER, ev. Prediger in Eperjes und G. STEINACKER etc. Pest, bei Kilian et Comp. 1839. XX. és 342 l. n. 8-ad.

Ursprung des gnadenreichen Marienbildes und des Brunnes zu Mariathal. Nyomtatott Belnay' örökösei által. Pozsony, 1839. 8 lap. 8-adr. nyomt. 500 péld.

Heilige Rede am Tage der Einweihung der neuen Orgel zu Kronstadt, von Christoph v. GREISSING. Kronstadt, gedruckt von Johann Gött. 1839. I 1/4 ív. 8-adr. nyomt. 100 péld.

Kleiner Himmelschlüssel in mittlern Druck, darinnen überaus kräftige u. s. w. Gebether sammt Gesänge enthalten sind. Komorn, gedruckt bei Franciska Weinmüller, 1839. 252 l. 18-adr. nyomt. 2500 péld.

Baumgärtl. Gebethbüchlein. Ofen, mit Gyurian und Bagoi'schen Schriften. 1839. 12-o. Nyomt. belőle 2000 péld.

Rosenthal, in welchem auch andere Blumen ausgesät sind etc. von Emanuel ROSENTHAL, aus Sborob in Ungarn. Ofen, gedruckt in der kön. ungar. Universitäts-Buchdruckerei. 1839. 2 iv. 8-adr. 500 péld.

Kleines Baumgärtl., in mittlern Druck, darinnen kräftige u. s. w. Gebether enthalten sind. Komorn gedruckt bei Franciska Weinmüller. 1839. 252 l. 18-dr. nyomt. 2500 péld.

Illyrische Kirchengesänge. Budán a' m. k. egyet. bet. 1840. 10 1/2 iv. 8-adr. nyomt. 500 péld.

Episztoly a Evangelia etc. Bystrici tisk. Filip. Macholda 1839. 12-r. Knátky Milas y Katechismus. Nagyszombati al-esperes által. Nagyszombat, Jelinek' bet. 1839. 44 lap. 12-dr. nyomt. 1000 péld.

— Radicek. (Imádságos könyv). Budán. Gyurian' és Bagó' bet. 1839. 18-adr. nyomt. belőle 2000 péld.

Chinuch-Hakerio — zsidó nyelven. — Budán, a' m. kir. egyet. bet. 1839. 1 1/2 iv. 8-adr. nyomt. 500 péld.

Haroë — zsidó imádságok. — Budán, a' m. k. egyet. bet. 1839. 10 1/2 iv. 8-adr. nyomt. 500 péld.

Techinoth — zsidó imádság. — Budán a' m. k. egyet. bet. 11 1/2 iv. 8-adr. nyomt. 3000 péld.

III. *Philosophia.*

A' lélekeszme bölcsészeti — történetbirálati szempontból, különös tekintettel Hegelre. Irta Dr. TAUBNER Károly. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 193 l. n. 8-adr.

A' philosophia' szükségessége, mit előbeszélt a' helv. vallástételtartók' főtiszt. túl a' dunai egyházkerülete anyaiskolájában, a' philosophiai oktató székbe apr. 8-án 1839. tartatott igaztásakor CZIBOR Ferencz 's a' t. Pápán, a' reform. főiskola' bet. 1839. 8-adr.

Propylaemok a' magyar philosophiához, irta SZONTAGH Gusztáv. Budán a' m. k. egyet. bet. 1839. 18 7/8 iv. 8-dr. nyomt. 500 példány.

Philosophiai anthropologia, irta KÖTELES Sámuel. Budán a' m. k. egyet. bet. 1839. 13 7/8 iv. 8-adr. nyomt. 500 péld.

Életpálya. Irta ZSOLNOS Ignác. Pápán, a' ref. főiskola bet. és költs. Szilády Károly által. 1839. 295 lap. 8-adr.

Elvtan. Irta ELENYÁK György. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 56 l. 8-adr.

IV. *Törvénytudomány.*

Magyarhoni magános törvénytudomány elemei. Kövy Sándor után, újabb törvényezikkelyekkel 's 'felső ítéletekkel és más bővítésekkel irta 's kiadta Alsóviszti FOGARASI János, ügyvéd, 's a' t. Pesten, Beimel' bet. 1839. Ára 3 fr. velinen 5 fr. pp. nyomt. belőle 1900 péld.

- Polgár-tükör, vagy a' honi polgárság' és szabad kir. városok' jogait érdeklő oktatás. Szerző Tyraki és Boldogfai CSAPLY József Alajos, hites ügyvéd. — Pesten, Beimel' bet. 1839. 79 lap. 8-adr. Ára 1 fr. 12 kr. pp.
- Bevezetés a' természeti jogba és a' tiszta általános természeti jog. Irta CRACSKO Imre, h. ügyvéd 'sa' t. Győrött, Streibig Leop.' bet. 1839. XX. és 365 l. 8-adr. Ára 2 fr. pp.
- A' magyarországi rabszolgák' állapotjáról. Irta HORVÁTH Antal. Pozsony, nyomt. Schmid Antal. 1839. 63 lap. 8-adr. nyomt. 500 péld.
- Néhány szó a' honi közbátorságról, írta ZSOLDOS Ignác. Pesten. Trattner-Károlyi' bet. 1839. Ára 50 kr. pp.

- Enchiridium juris ecclesiastici, cum singulari ad alienas confessiones attentione. Edidit N. Jo. CHERIER etc. Pestini. 1839. sumpt. C. A. Hartleben. n. 8-dr. Első köt. XXIV. és 407 lap. 2-ik köt. XX. és 413 lap. Ára 5 fr. pp.
- Croatiae a Slavoniae cum Regno Hungariae nexus et relationes. Disquisivit G. FEJÉR, bibl. regius. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 135 és 183 l. n. 8-adr. Ára fűzve 1 fr. 10 kr. pp.
- Epitome juris naturae, seu universae doctrinae juris philosophicae. Scripsit Ant. VIROZSIR, etc. Pesten, Beimel' bet. 1839. n. 8-adr. XXIV. és 528 l. Ára 3 fr., velinen 3 fr. 24 kr. pp.

V. Történettudomány. Életírás.

- Világ' közönséges historiája. A' legrégebb időkötül a' jelenkorig. Irta K. — kv. III-ik kötet. 1839. Pesten Landerer' bet. (Heckenast' tulajdona) 350 l. n. 8-adr. Ára fűzve 1 ft. 20 kr. velinen 2 fr. 20 kr. pp.
- Kölcsey Ferencz' gyermek 's ifju kori életrajza, 's néhány eredeti levele. Jegyzésekkel kiadja KÁLLAY Ferencz, ac. r. t. Pest, Trattner-Károlyi' bet. 86 l. 18-dr. velinen fűzve 30 kr. pp.
- A' francia lázadás, és következményei; — hiteles források után kidolgozta SCHIMMER Károly Aug., németből magyarra fordította Sz. J. Kassán, Werfer' bet. 1839. 208 lap. 8-adr. Ára fűzve 1 fr. 24 kr. pp.
- Napoleon császár' élete, több történetírók szerint magyarázák ILLÉS és SZÉKRÉNYESSY. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. V. fűzet. Ára 2 fr. 30 kr. pp.
- A' romai literatura' történeteinek alaprajza. Baehr' rendszerén; — az iskolai ifjuság' számára készítetté CSOMA Mihály, első fűzet, melly a' közöns. részt és költészetet foglalja magában. S. Patakon, nyomt. Nádaskay Andr. 1839. 182 l. 8-adr.
- Duna' kiadása Magyarországon. Budán, Gyurian és Bagó' bet. 1839. 22 iv. 8-adr. nyomt. belőle 1000 péld.

- Historia V. Capituli Cath. Eccl. Quinqueecl. a Paulo AIGL, ejusd. V. Capit. Canonico. Quinqueecl. typ. lyc. ep. 1839. 30 iv. 8-adr. Ára 1 fr. 6 kr. velinen 2 fr. pp.
- Reflexiones in scriptores novos rerum veterum hungaricarum historico-criticae. Scripsit Georgius' FEJÉR, Bibliothecarius re-

- gius. Budae, typis reg. univ. hung. 1839. nyomt. belőle 500 példány.
 Quaedam animadversiones in medium aevum. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 53 lap. 8-adr.

- Geschichte der Pest, die vom 1738 bis 1740 in Temesvarer Banat herrschte. Mit einer Planskarte und topogr. hist. Beigabe von Anton v. HAMMER, orient. Dolmetscher. Temesvárátt, Beichelnél. 1839. XII. és 87 l. füzve 40 kr. pp.
 Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens. Herausgegeben durch Er. Jos. KEMÉNY. I. Band. Klausenburg, bei Tilsch und Sohn. 1839. 8-dr. 382 l. Ára füzve 2 fr. 24 kr. pp.
 Die Thaten der Vorwelt, oder Biographien und Characterzüge berühmter Männer, Darstellungen merkwürdiger Epochen und Scenen aus der Geschichte, gesammelt von C. AUSTERLITZ. Magyar-Óvárott, 1839. Czeh' S. bet. 71 lap. kis 8-adr. Ára füzve 20 kr. pp.
 Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte im XVI. u. XVII. Jahrhunderte etc. Kiadta GÉVAY. Bécs, Strauss' bet. 1839. 106 l. 4-edr. Ára 1 fr. 30 kr. pp.
 Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte 's a' t. von A. K. Némethi Wilmos könyvtáros' költségén. Brassó, Gött János' bet. 1839.

VI. Régiségtudomány.

- Magyar régiségek. Szerkeszté Kis Bálint. Három kömetszetel. Pesten, Landerer' bet. XXIV. és 294 lap. 8-adr. Ára 2 fr. 30 kr. pp.

- De studio antiquitatis rite instituendo. Oratio die 3-a Non. Sept. 1838. habita, quo munus publicum auspiciatus est, Tob. God. SCHRÖER, Phil. Hist. etc. Professor in Lyceo evang. Poseniensi. Posenii, typ. Weber. 1839. 16 lap. 8-adr. nyomt. belőle 500 péld.

VII. Föld- és Helyesírás. Utazások. Statistica.

- FÉNYVES Elek, magyar országnak, 's a' hozzá' kapesolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I. 2. 3. 4. rész. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. Ára 8 fr. pp.
 Utazás a' sókamarai uradalomban 's a' t. Debreczen, Tóth Lajos' bet. 1840. 272 lap. 8-adr. nyomt. 600 péld.

- Kurzer Abriss der Erdbeschreibung. Ein Leitfaden beim Schul- und Privatunterrichte. Vierte, bedeutend verm. und verb. Aufl. Pressburg, 1839. bei Jos. Landes. XVI. és 94 l. 8-adr. Ára 30 kr. pp. nyomt. belőle 500 péld.
 Das Banat, in topographisch-naturhistorischer Beziehung, mit besonderer Berücksichtigung der Herculesbäder nächst Me-

chadia. Pressburg 1839. bei Wigand. 176 lap. 12-edr. Ára 1 fr. 36 kr. nyomt. belőle 500 péld.

Das Banat, oder Hercules - Bäder nächst Mehadia, von Joseph v. DORNER. Pressburg, nyomt. Wigand. 1839. 244 l. 8-adr. nyomt. 500 péld.

Allgemeiner Erde-Dollmetsch von Hugo Chiolich v. Löwenberg. I. Band. Budán, a' m. kir. e. bet. 1839. Ára 1 fr. 30 kr. pp.

Saggio di topografia storico, — fisico — medica del litorale ungarico di Girolamo Fabris. Flumine, typ. reg. gub. fratrum Karletzky. 1839. 8-adr. nyomt. 200 péld.

VIII. Számvetés-tudomány. *Mathesis.*

Kolosvártól Grétzig hajózható, országos nagy csatorna tervének és a' földszin 's folyóvíz-ágy oltalmi elvének rövid előadása. Eredetien szerzé BESZÉDES József 's a' t. Pesten. Trattner-Károlyi' bet. (Hartleben K. A. tulajdona). 1839. n. 8-adr. 68 lap. Ára 48 kr. pp.

Elemi szامتudomány az alsóbb iskolák' számára. Irta TARCZY Laj. Pápán, a' ref. főisk. bet. Szilády Károly által. 1839. 46 l. 8-adr. ára 36 kr. váltó.

IX. Természettudomány.

Elemi ismeretek a' természettudományból az alsóbb iskolák' számára. Irta TARCZY Lajos, Pápán, a' ref. főiskola' bet. Szilády Károly által. 1839. 45 l. 8-adr. Ára 36 kr. váltóban.

X. Természethistoria.

Rövid természeti historia, mellyet a' tanuló gyermekek' számára készített és elméjékhez alkalmaztatva, rövid kérdésekben és versekbeli feleletekben foglalva kiadott Borosnyai LUKÁCS János, prof. 3 rész. Maros-Vásárhely. 1839. 8-adr. 24, 56 és 15 lap.

A' természet' három országának általános megtekintése. Hallgatói számára készitő SOLTKÉSZ János, o. Dr. 's a' t. S. Patak. 1839. Nádaskay' bet. 176 lap. 8-adr.

A' természet' ősméletének jóltevé befolyása a' tudományos műveltségre általában, miről 's a' t. rendes tanító-székébe ünnepléses beigtatása alkalmával nov. 12-kén 1839. értekezett Csécsői Imre, o. Dr. 's a' t. Debreczen. Tóth Lajos' bet. 1839. 19 lap. 4-edr.

XI. Orvosi-Tudomány.

Diaetetica' elemei. Hallgatói' számára, kézirat helyett kiadta Dr. SCHEDEL Ferencz. Budán, 1839. a' m. k. egyetem' bet. 88 l. n. 8-adr. Ára füzve 30 kr. pp. nyomt. belőle 300 péld.

Az egri fürdők orvosi 's helyleirási tekintetben. Irta FEJES Mihály, o. Dr. 's a' t. Pesten, Beimel' bet. 1838. 84 l. 8-adr.

A' nevezetesebb beszézi véres műtételek Dr. Fritic-tól, bevezetve *Diffenbach* által. XXX kőre metszett és színekkel vilá-

- gosított táblával. Magyar és latin nyelven kiadva az orvosi tár' szerkesztői által. Pesten, 1839. Trattner-Károlyi' bet. n. 9-edr. 8 és 146 lap.
- Vizgyógyrendszer, vagy útmutatás miként kell használni a' Fris vizet mint gyógyszert embernek és baromnak nyavalyáiban és sérelmeiben, A-tól Z-ig. — A' vizgyógyegyesület' három alapítója Oertel, Kolb és Kirchmayer után magyarázta egy hazafi. Pozsony, Bucsánszky Alajosnál. 268 lap. 12-edr. Ára füzve 40 kr. pp. nyomt. belőle 500 péld.
- Gyógymód a' marhavész ellen. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. egy iv. 8-adr. nyomt. belőle 1000 péld.
- Elmélkedések a' physiologia' és psychologia' körében, írta D. Mocsy Mihály. Budán, a' m. k. egyet. bet. a' m. t. társaság' költ. ségén 1839. 9 1/2 iv. 8-adr. nyomt. 500 péld.
- Sebészség Dr. *Chelius* kézikönyvéből fordított *Smalkovics* Mihály, harmadik kötet. Budán a' m. k. egyet. bet. 1839. 19 iv. 8-dr. nyomt. 600 péld.
- Egészség tudomány nemzeti oskolák' számára. S. Patakon, Ná-daskay András' bet. 1839. 64 lap. 8-adr.

Selectus Medicaminum recentiori tempore detectorum auctore Daniele Wágner. Budae typ. reg. scien. univ. Hung. 1839. 1 1/2 iv. 8-adr. nyomt. 1000 példány.

- Kurze Abhandlung über die Heilquellen in Töplitz vom G. Kratochwilla. Pozsonyban, nyomtatta és kiadta Weber. 1839. 159 lap. 8-adr. nyomt. 1000 péld.
- Die Heilquelle zu Teplitz nächst Warasdin von J. C. Schlosser. Zágrábban D. Gaj Lajos' bet. 1829. 30 lap. 8-adr.
- Mittel wieder die Löserdürre. Essegg, gedruckt mit M. Alois Diwald'schen Schriften. 1839. 8-adr. nyomt. 250 péld. Ára 6 kr. váltóczéd.
- Die berühmtesten und besuchtesten Bäder und Gesundbrunnen von Ungarn 's a' t. Bécs, Strauss özv.' bet. 1839. 226 l. 8-adr.
- Die Trentschienner Bäder, von Dr. Leopold Beer. Pressburg, nyomt. Wigand 1839. 138 lap. 8-adr. nyomt. 500 péld.
- Die umstimmenden Einwirkungen und die Krankheiten des Körpers und der Seele während und nach der Überschwemmung von Pest. Dargestellt von A. Schoerf. Leipzig, 1839. Seit. 77. 8-adr.
- Grundriss der Stöchiometrie, von C. M. Nendwich: Dr. der Med. Budán, Gyurián' és Bagó' bet. 1839.

Academiai értekezések.

- Dem. NEDELKO, diss. inaug. physiol., pathol. de Senectute. Pestini, typ. J. Beimel. 1839. 8-vo 24 lap.
- Joan. Bapt. QUAPIL, diss. inaug. med. de dyssenteria. Budae, typ. J. Gyurián et Bagó. 1839. 8-vo 18 lap.
- Aloys. FRANZ, diss. inaug. med. de catalepsi. Ib. Id. 1839. 8-vo pag. 32.

- Ign. CSELKO, diss. inaug. med. rufimentum physiographiæ communitatus Trenchiniensis. Ib. Id. 1839. pag. 20.
- Ad. SZTANKOVICS, diss. inaug. med. sistens physiognomiam ut signum in morbis. Ib. Id. pag. 20 8-vo.
- Sal. MANGOLD, diss. in med. de podagra. Ib. Id. 1839. p. 14. 8-vo.
- Steph. ZAJÁK, diss. inaug. med. de feбри nervosa. Ib. Id. 1839. pag. 32 8-vo.
- Franc. SÁNTA, diss. inaug. med. de diagnosi nervosium acutarum. Ib. Id. 1839. pag. 16. 8-vo.
- Ign. Maur. KLEIN, diss. inaug. med. de cynanche membranacea. Ib. Id. 1839. p. 22. 8-vo.
- Jos. SAY, diss. inaug. med. de conitino. Ib. Id. 1839. p. 22. 8-vo.
- Car. NAGY, diss. inaug. med. de morbis salubribus. Ib. Id. pag. 32. 8-vo.
- Car. LUMNICZER, diss. inaug. med. de angina membranacea. Ib. Id. pag. 24. 8-vo.
- Jos. MOLNÁRFY, diss. inaug. med. de feбри puerperali. Ib. Id. pag. 16. 8-vo.
- Ign. FISCHHOFF, diss. inaug. med. de nocivo influxu vitæ urbanae in sanitatem. Ib. Id. 1839. pag. 16. 8-vo.
- Dem. KULCSÁR, diss. inaug. med. de peste orientali. Ib. Id. 1839. pag. 25. 8-vo.
- E. Aug. HLARMSEK, diss. inaug. med. de coffea. Ib. Id. 1839. pag. 23. 8-vo.
- Jos. STEGEMUND, diss. inaug. med. exponens tractatum partus et puerperii. Ib. Id. 1839. pag. 19. 8-vo.
- Ant. BULBUK, diss. inaug. med. sistens observata in clinico medico. Ib. Id. pag. 22. 8-vo.
- Car. POLAK, specimen inaug. botan. sistens recensionem, plantarum phanerogamarum in com. Castriferrei Hungariae hucusque inventarum. Ib. Id. pag. 20. 8-vo.
- J. FLEISCHER, diss. inaug. pharmacol. de virtute narcoticorum. Ib. Id. 1839. pag. 16. 8-vo.
- Georg. SKULTETV, diss. inaug. medico-practica de cephalalgia. Pestini, typ. Jos. Beimel. 1839. pag. 39. 8-vo.
- Joan. PARAY, spec. inaug. sistens evacuationes sanguinis topicas. Budae, typ. J. Gyurian et Mat. Bagó. 1839. p. 24. 8-vo.
- Steph. Mich. HOFFER, diss. inaug. botanico-med. sistens lycopodineas Hungariae. Ib. Id. 1839. pag. 14. 8-vo.
- Steph. Kocsis, diss. inaug. med. sistens observata in clinico medico. Ib. Id. pag. 32. 8-vo.
- Car. RESNYI, diss. inaug. med. de amaurosi. Pestini, typ. Jos. Beimel. 1839. pag. 19. 8-vo.
- Mich. MUNKÁCSY, diss. inaug. med. de morbis mulierum. Ib. Id. 1839. pag. 24. 8-vo.
- Rup. Ign. MÉSZÁROS, diss. inaug. medico-botan. de coniferis Hungariae. Ib. Id. 1839. pag. 18. 8-vo.
- Jac. Jul. FRAENKL, diss. inaug. med. sistens circumcisionem respectu medico. Ib. Id. 1839. pag. 17. 8-vo.
- Wilh. JOACHIM, spec. inaug. med. de scientiis propedeuticis in praxim medicam. Budae, typ. r. sc. univ. hung. 1839. p. 13. 8-vo.

A' haj-ápolásról. Értekezik Rósa Ferencz. Budán, Gyurián' és Bagó' bet. 1839. 8-adr. 67 lap.

- Orvosi értekezés a' szülőkéről. Irta orvos doctorrá létekor 'SIRÓ István. U. o. U. a. 1839. 8-vo. 50. lap.
- A' görvélykór' esmertetése, okai és megóvása. Irta és kiadta orvos doctorrá iktatásakor ELSASZER Ferencz. U. o. U. a. 1839. 8-adr. 31 lap.
- A' görvélykórul. Értekezik DAUBROVA Ignác, or. dr. Budán, U. o. U. a. 1839. 8-vo. 26 lap.
- Az őszporhonokról. Értekezik TARSÓTZKY Máté, hites ügyvéd 's orvos doctor. U. o. U. a. 1839. VIII. és 32 lap. 8-adr.
- Orvosi értekezés a' pokolvarról. Irta CSÁSZÁR Ferencz, orv. dr. U. o. U. a. 1839. VIII. és 32 lap. 8-adr.
- A' gyógyszerintézetekről értekezik GRÜNVALD Pál, or. dr. U. o. U. a. 24 lap. 8-adr.
- Orvosi értekezés a' betegek' életrendéről. Irta MAGÓCSY Vincze. U. o. U. a. 1839. 22 lap. 8-adr.
- Kórosetek' rajza a' pesti sebész-orvosi intézetből. Közre bocsátá orvos-doctori rangra emeltetése alkalmával KATONA Géza. U. o. U. a. 1839. 27 lap. 8-adr.
- Az aranyérről, értekezik ERCSEY Imre. U. o. U. a. 1839. 28. l. 8dr.
- Az orvos' viszonyairól. Irta orvos-tanári méltóságra emeltetése alkalmával TÓTHFALUSI Miklós. U. o. a' m. k. egyetem' bet. 1839. 29 lap. 8-adr.
- A' keleti dögvész' történeti vázolatáról értekezik CORAIDES Péter. Pesten, Beimel József' bet. 1839. 20 lap. 8-adr.
- A' gyermekek' testi nevelése, a' fogantatástól egész az emberkorig, vagy azon rendtartások' előadása, melyek szerint a' szülők gyermekeiknek ép testet, és abban hasonló lelket szerezhetnek. Kiadta GOTTVALD Gáspár, or. dr. Pesten. Trattner-Károlyi' bet. 1839. 92 lap. 8-adr.
- Értekezés az orvosi tudomány' korszakairól. Irta LOSY Pál. U. o. U. a. 1839. 28. lap. 8-adr.
- Magyar 's dalmatországi kigyók. Orvos dr. GERENDAY Józseftől. 4 kótáblával. Pesten. Fűskúti Landerer Lajos' bet. 1839. 69 lap. 8-adr.

XII. Házi és mezei gazdaság.

- Rövid utmutatás a' tenyésztésre. Pécselt a' püsp. lyceum' bet. 1839. 8-adr.
- Tanácsadó a' magyarországi birkatenyésztők' számára. Irta ELSNER J. G. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. n. 8-adr. Ára füzve 1 fr. 20 kr. pp.
- A' háztartás mesterségének minden ágaiban tapasztalt gazdaasszony 's a' t. öszveszedte SZEPESI József. Kassán, nyomatta Werfer. 1839. 126. lap. 8-adr.
- ANGYALFFY A. Juhász-katé, vagy is a' juhok' tartásáról 's a' t. a' köznép' számára. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. Ára 30 kr. pp.
- Mezei és háztartás, második kötet, készítette BALÁSHÁZY János. Debreczen, Tóth Lajos' bet. 1838. 448 lap. 8-adr. nyomt. 1200 péld.
- Honi indigo, közli KATONA Dienes. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 46 lap. 8-adr.
- Hogyan kell a' mezei gazdának termékei' termesztésénél 's eladásánál hasznot kémleni? Kiadta egy gazdasági tiszt. Kassán, Werfer' bet. 1839. 168 lap. 8-adr.

- A' pálinka főzés' titka. Kiadta PETZ Károly, serfőző. Pesten, Heckenastnál. 1839. 8-adr. Ára 40 kr. pp.
- CZIFRAY István, szakácmester', magyar nemzeti szakácskönyve 's a' t. újra kiadta Vasváry Gyula. — 6-ik kiadás. Pesten, Trattner-Károlyi által. 1839. 600 lap. 8-adr.

Beiträge zur Kenntniss und Verbesserung des ungarischen Forstwesens und des Forstwesens im Allgemeinen. Von Ludwig GREINER, Forst-Director etc. I. Band. 1-tes Hef mit 3 lith. Zeichnungen und 1 Kupf. Pesten, Landerer' bet. 1839. n. 8-d. (10 és) 96 l. füzve 1 fr. 20 kr. pp.

Erinnerungen für den Schaf-Ispány, das ist: für die bei Schäferereien angestellten Unterbeamten. Aus vieljährig praktischer Verwaltung-Erfahrungen zusammengeordnet und verkündet durch Joseph von BARTOSSÁGH. Pest 1839. Verlag von Gustav Heckenast. nyomt. belőle 1000 péld.

Elniges über Ungarn nach dem „Néhány szó a' lóverseny körül“ des Gr. Stephan SZÉCHENYI, aus dem ungarischen übersetzt von Hermann KLEIN. Pesth, Verlag von Gustav Heckenast. 1839. 15 1/4 Bog. in 8-vo. 500 példány.

Mittheilungen aus dem Gebiete der Schafzucht, u. Woll-Industrie. Gewidmet der hohen löbl. ung. ökonom. Gesellschaft von Adolph HEKSCHE. Pesten, Landerer' bet. 1839. 50 l. 8-adr.

Rathgeber für die ungarischen Schafzüchter v. J. G. ELSNER. Pesten, Hartlebennél 1839. 152 lap. 8-dr. Ára 1 fr. 30 kr. pp.

XIII. Nyelvtudomány. Philologia.

Parthenon, tanulmányok' tára. Magyar tanítók' és tanulók' számára kiadja Szász Károly. Első osztály. Nyelvészet 1-ső kötet. Magyar-nyelv-tudomány. N. Enyeden, a' r. collegium' bet. 1839. n. 8-adr. 16 iv. Hat, hét ivnyi havi füzetekben. Egy évfolyam' előfizetési ára 4 fr. velinen 6 fr. pp.

Nyelvtudományi pályamunkák. Kiadja a' magyar t. társaság. Második kötet. 1. A' magyar nyelv' gyökérszavai. Irta. Dr. ENCEL József. 2. Tiszta magyar gyökök. Irta NAGY János. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 19 1/2 iv. 8-adr. nyomt. belőle 500 péld.

Az anyanyelv-tanítás' szükségéről 's módjáról. Irta SZÉCHY Ágoston Imre. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839.

A' latin nyelvtudomány' elemei magyar nyelven. Irta ENVI Ir. és Pál, nemes-dömölki ev. pred. Pesten, Eggenberger' tulajdona. 1840. (Trattner-Károlyi' bet.) 120 lap. 8-adr. füzve 30 kr. pp.

Latin nyelvtudomány, lépcsőnkénti gyakorlatokkal. Iskolák' számára készítette Bocsor István, oktató. Pápán, a' ref. főiskola' bet. 1839. Első folyamat. X. és 176 lap. 8-adr.

Latin nyelvtudomány. Irta Szász Károly. N. Enyeden, a' ref. collegium' bet. 1838. 8-adr.

- Deák nyelv' kezdete példákban. Debreczen, nyomt. Tóth Lajos 1838. 170 lap. 8-adr. nyomt. 2000 péld.
 Növendék fiuknak miért és hogyan kell tanulni latinul. Irta EDVI ILLÉS Pál. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839.

Német Grammatika, készítette TOEPLER Theophil Eduard. Pesten, Heckenast Gusztávnál. 1839. 13 3/4 iv. 8-adr. nyomt. 1500 példány.

A' magyar urfi, oder: die Kunst in 46 Stunden gut ungarisch lesen, verstehen, sprechen, und schreiben zu lernen, von J. T. SCHUSTER. Wien, im Verlage bei M. Smidl's sel. Witwe.

Az ékesen szólas' vagy rhetorica' elemei, a' római nyelvre alkalmazva; a' tanuló ifjuság' 's közönséges leczkék' számára. Irta PÉTERFI Albert. N. Enyeden, 1839. a' ref. collegium' bet. 194 l. 8-adr.

BLAIR Hugo', rhetorikai és aesthetikai leczkéi. Némelly kihagyásokkal és rövidítésekkel Angolból Kts János. Második kötet. Budán, 1838. a' magyar kir. egyetem' bet. 23 iv. 8-adr. nyomt. belőle 500 péld.

Vollständiges Taschenwörterbuch der Fremdnamen und Fremdwörter. Ein Handbuch zur richtigen aussprache der engl. franz. span. port. italien. polnischen, und ungarischen etc. Personen und Ortsnamen 'stb. Für alle Stände von Dr. Franz PICHLER. Pesten, Heckenast Gusztávnál 1839. 12-edr. 3 fr. pp.

Deutsch und wallachische Grammatik. II. Theile. Kronstadt, gedruckt von Joh. Gött. 1839. 8 iv. 8-adr. nyomt. 1000 péld.

Publius Ovidius Naso' levelei, vagy pontusi elegiái. IV könyv. Fordította EGYED Antal. 's a't. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 8-adr. 140 lap. Ára füzve, 30 kr. pp.

Római classicusok magyar fordításokban, kiadja a' m. t. társaság. Harmadik kötet. C. Jul. CAESAR munkái' első kötete. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 24 1/4 iv. 8-adr. nyomt. 500 péld.

LANGH colloquia — újabb kiadás. — Debreczenben, Tóth Lajos által. 1838. 136 lap. 8-adr. nyomt. 1000 péld.

LANGH colloquia — régibb kiadás. — Debreczenben, nyomt. Tóth Lajos. 1838. 88 l. 8-adr. nyomt. 1000 péld.

XIV. Elemi oktatás.

Első oktatásra szolgáló kézikönyv, vagy is a' legszükségesebb tudományok' öszvesége. Vallási különbség nélkül, minden

- néptanítók' 's tanulók' számára készült 's a' magyar tudós társaság által első rendű Marczibányi Lajos jutalommal koszorúzott pályamunka. Irta Edvi ILLÉS Pál. Második megjavított és bővített kiadás. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1838. nyomt. belőle 2000 péld.
- Utmutató az olvasás tanításban. *Kaweraw'* nyomán *Vajna Antal'* által dolgozva. Kolosvárt, az ev. ref. collegium' bet. 1839. 60 lap. 8-adr. Ára 36 kr. váltóban.
- Flóri' könyve, sok szép képekkel, 's a' t. Irta BEZERÉDY Amalia. Pesten, Landerer' bet. 1840. 107 lap. 8-adr.
- Kis-tükör — megbővített kiadás. — Debreczenben, Tóth Lajos' betűivel. 1839. 192 lap. 8-adr. nyomt. 2000 péld.

Lesebuch für die deutsche Jugend. Eine Sammlung von Erzählungen, Beschreibungen und Gedichten, zu Declamations-Verstandes- und Sprachübungen, besonders aber zur Erweckung eines poetischen Sinnes. Von T. G. SCHRÖER, Professor. Pressburg, 1839. bei Jos. Landes. VIII. és 140 l. 8-adr. Ára 36 kr. pp. nyomt. belőle 500 péld.

XV. Szép literatura.

- Vándor' szünórái. I. rész: Emlékezet Italiára: valóság és költemény. II. r. Nápolyi levelek. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 331 l. n. 12-edr. velinen, füzve. Ára 1 fr. pp.
- Zsenge költészeti mutatóványok, a' budai fő tanoda' VI évi nevendékitől. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. n. 8-ad. 32 lap.
- Erkölcsmesék és eredeti költemények. FERGE István által. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 8-adr. 104 lap. Füzve 24 kr. pp.
- Országgyűlési lant. Irták P. P. V. Pozsony, Schmid Antal' bet. 1839. 44 l. 12-edr. Ára 20 kr. pp.
- Dalhon. Irta VAJDA Péter. Első füzet. Pesten, Eggenberger Józ. könyvtárosnál. 1839. 9 1/2 iv. 8-adr. nyomt. belőle 500 péld.
- Tünemény. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 2 1/2 iv. 8-adr. nyomt. belőle 600 péld.
- Színműtár. Kiadja NAGY Ignác. Második füzet. Peleskei Notarius. Bohózat 3 szakaszban, írta GAAL József. U. o. U. a. 1839. 2 1/2 iv. 4-edr. nyomt. belőle 500 péld.
- Negyedik füzet. Egyesüljünk. Eredeti vígjáték három felv. Irta NAGY Ignác. U. o. U. a. 1839.
- JÓ'SIKA Miklós' regényei, kilenczedik kötet, a' csehek Magyarországon, első rész. Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona. 1839. 10 1/6 iv. 16-dr. nyomt. 1500 péld.
- JÓ'SIKA Miklós' regényei, tizedik kötet, a' csehek Magyarországon, második rész. Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona. 1839. 10 1/2 iv. 16-adr. nyomt. 1500 péld.
- A' csehek Magyarországon, korrajz I. Mátyás király' idejéből, írta b. JÓ'SIKA Miklós, harmadik rész. Heckenast Gusztáv' tulajdona. Pesten, Trattner-Károlyinál. 1839.
- Abafi, első rész. Irta JÓ'SIKA Miklós, második kiadás. Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona. 1839. (Budán, a' m. k. r. egyet.' bet.) 8 1/6 iv. 16-dr. nyom. 500 péld.

- Abafi, második rész, írta JÓ'SIKA Miklós, második kiadás. Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona. 1839. (Budán, a' m. kir. egyetem' bet.) 9 iv. 16-dr. nyomt. 500 péld.
- Zólyomi, írta JÓ'SIKA Miklós, második kiadás. Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona. 1839. (Budán, a' m. k. egyetem' bet.) 8 iv. 16-dr. nyomt. 500 pld.
- Olympia. Drámai pályavirágok. Tóth Lőrincztől. Első füzet. Ronow Ágnes. — Alkonyatkor. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1839. 70 és 82 l. n. 12-ed. Ára kötve 1 fr. 20 kr. pp.
- Csák, dráma, négy szakaszban, írta BEÖRHY Zsigmond. Pesten, 1839. Beimel József' bet. 112 l. kis 12-ed.
- Budapesti árvizkönyv. Szerkeszti b. Eötvös József. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1839. első köt. 296 l. 2-ik köt. 3-ik 312 l. n. 8-ad. Finom velinen 's kemény táblában kötve egyegy köt. ára 2 fr. 30 kr. pp. Nyomatott belőle 1250 példány.
- Remény. Zsebkönyv. 1839. Kolosvártt, a' kir. lycum' bet. 12-dr. VIII és 376 lap. Velinen, kötve, Ára 1 fr. 20 kr. pp.
- Külföldi játékszín. Kiadja a' m. t. társaság. Tizenötödik kötet: *A' levelezők*. Vigjáték két felvonásban, és *Esz és szív*. Vigjáték egy felv. B. Steigentesch-től. Fordítá KÜLKEY Henrik. *A' kénytelen házasság*. Vigjáték egy felv. Moliere után Kazinczy Ferencz. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1839. n. 12-ed. 150 lap. Ára 20 kr. pp.
- Munkálatai a' pesti nevelők papság' magyar iskolájának. VI-ik kötet. Budán, 1839. a' m. kir. egyetem' betüivel. VI és 346 lap. n. 8-adr.
- MARJANVIC István' versei és színművei, czimképpel, 7 dar. (Horvát nyelven). Pécsent, 1839. a' püsp. lyc. bet. 12-ed. velinen.
- A' zászlótartó. Vigjáték három felvonásban. *Schröder-től*. Fordította Fel-Apáthi MOLNÁR Sándor. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1838. öt iv. 8-ad. nyomt. belőle 750 péld.
- Eredeti játékszín. Kiadja a' m. tudós társaság. *Hetedik kötet*. Az atyátlan. Írta Tóth Lőrincz. U. o. U. az. 1839. 6 iv. nyomt. belőle 800 péld.
- Pyrker* tanúsítása. UPVARDY János által. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 18 1/8. iv. 8-adr. nyomt. 300 péld.
- Szentjóni Szabó László' költeményes munkái. Pesten, Beimel bet. és költs. 1839. 128 lap. 12-ed.
- Záh Klára, magyar történeti dráma, három szakaszban, írta Fogarasi NAGY Pál. M. Vásárhelyen a' reform. coll. bet. 1839. 108 lap. 8-ad.
- Buda. Színművek' zsebkönyve. Kiadta HAZUCHA. Pesten, Beimel bet. 1839. 267 lap. 12-edr. (Földvári Gábor' képével).
- BEÖRHY Zsigmond' színművei. Első kötet. Csáb, dráma négy szakaszban. Pesten, nyomt. Beimel. 1839. 112 lap. 12-ed.
- Gyöngyök a' német költészetből. Gyűjté TARCY Lajos. Pápán, a' ref. főiskola' bet. Szilády Károly által. 1839. 16-odr.
- Dalfűzér, írta KUNOSS Endre. Pozson, nyomt. Schmid Ant. 1840. 10 iv. 8-adr. nyomt. 500 péld. Ára 1 fr. pp.
- Anakreon' dalai, fordította Dr. TAUBNER Károly, kiadá egy oldalakkal Vajda Péter. Budán, Bagó' és Gyurián' bet. 1839. 94 lap. 16-dr. Ára 24 kr. pp.

- KAZINCZY Ferencz' eredeti munkái a' m. t. társaság' megbizásából összeszedék Bajza és Schedel, második kötet. Utazások. Budán, a' m. k. egyet. bet. 1839. 17 3/4 iv. 8-adr. nyomt. belőle 500 péld.
- Szózat a' pesti magyar színház' ügyében BAJZA-tól. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 6 1/2 iv. 8-adr. nyomt. 775 péld.
- Emlény. Karácsonyi, ujesztendei és névnapi ajándék 1840. öt aczé'ra metszett képpel. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 15 iv. 8-ad. nyomt. 500 péld.
- DÜBRENTÉI Gábor, Karakterfestő 's elmés mulatságos anecdoták. Pesten, Trattner-Károlyi' nyomt. 1839. Ára 36 kr. pp.
- Külföldi játékszin, tizenhatodik kötet. Kiadja a' magyar t. társ. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 6 1/2 iv. 8-ad. nyomt. belőle 750 péld.
- Külföldi játékszin, kiadja a' magyar tud. társaság, tizenhetedik kötet. Romeo és Julia. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 7 1/2 iv. nyomt. 750 példány.
- Gemma di Vergy. Nagy opera, olaszból magyarittá JAKAB István. Budán, a' m. k. egy. bet. 2 iv. 8-ad. nyomt. 300 péld.
- Elme derítő, szivképző 's characterfestő történetek' 's adatok' füzére. Kiadta HORVÁTH Zsigmond. I. kötet. Pesten, Eggenberger' tulajdona. (Trattner-Károlyi' betűivel). 1839. n. 12-edr. 222 l. velinen, csinos köt. 1 fr. 20 kr. pp.

-
- Blumenkränze, der reifern Jugend geweiht. Eine Sammlung aus-erwehelter Gedichte zur Veredlung der jugendlichen Herzens. Herausgegeben von C. AUSZTERLITZ. M. Óvárótt. 1839. Czéh S. bet. 85 lap. kis 8-adr. Ára füzve 16 kr. pp.
- Otto der Grosse und die Ungarn. Ein episches Gedicht in 24 Gesängen von Fr. Herausgegeben v. D. F. Beck. München, 1839. 440 lap. 8-ad.
- Gedichte, von der Gräfin OLDOFREDI-HAGER. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 8-ad. 19 iv. Nyomt. belőle 750 péld.

-
- Rázbojnici Na Gori Kulminskoj, ili: Moč Věre (A' rablók Kulm' térin, vagy is: a' Hit' ereje). Pécs, a' püsp. lyceum' bet. 1839. 9 iv.
- Nicola Šubič, Knez Zrinj'ski, ili: Pad Sigetski. (Šubič Miklós, Zrínyi uva, az az, Szigethi veszedelem). U. o. 1839. 7 iv.
- Zora. Almanach na rok 1839. (Harmadik év). N. Budine, a' m. k. egyetem' bet. 12-ed. 10 iv. Nyomt. belőle 500 péld.
- Romulus (román, Lafontaine után ráczul). 2-ik kötet. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 7 iv 8-ad. nyomt. belőle ezer péld.

XVI. Vegyes iratok. Apróságok.

- Soproni estvők. Literaturai egyveleg. Kiadja Kis János, 's a' t. Első füzet. Sopron, 1839. Özv. Kulcsár Katalin asszony' bet. n. 8-adr. XVI. és 240 l. Ára 1 fr. velinen 1 fr. 30 kr. pp.

- Terve a' pest megyei köznép' számára felállítandó takarékpénztárnak.** Irta FÁY András. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 5 1/8 iv. 8-adr. nyomt. belőle 500 péld.
- Munkálatai a' pesti nevendég papság' magyariskolájának.** Hatodik kötet, a' Primás' arczképével. Budán, a' m. k. egyet.' bet. 21 5/8 iv. 8-ad. nyom. 750 péld.
- A' religio' és haza' szózata V. Ferdinand, ap. királyunk' 's urunk' születése napján, hirdette SZALAY Imre. Veszprémben, nemes Jesztány Totth János által. 8-ad.**
- Oda, mélt. Nagy-Károlyi gróf Károlyi György ur ó nagyságának 's a' t. HORVÁTH Cyrill által. Szegeden, nyomat, Grün János' bet. 1839. egy iv 4-ed. nyomt. 500 péld.**
- Emlény, V. Ferdinand m. ország' királyának születése' napján s'tb. SIMONFALVAY Gellért. Szegeden, nyomatott Grün János' bet. 1 1/4 iv. 4-ed. nyomt. 280 péld.**
- T. T. Csécsi Imre urnak választatásakor mondott beszéde.** Debreczen, Tóth Lajos' bet. 1839. 19 lap. 4-edr. nyomt. 200 péld.
- Örömvers, mellyel főméltóságú herczeg Kopácsy József, Magyarország' Primását és fő Cancelláriusát 's a' t. 1839-ik év' május 28-án történt beigtatási ünnepén üdvözlé SUJÁNSZKY Antal, Rév-Komáromi segéd - pap. Egy iv. 4-ed. nyomtatott 350 példány. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839.**
- Örömvers, mellyet főmélt. hg Kopácsy József, esztergomi Érseknek 's a' t. be-mutattak a' szent Imre herczegről nevezett intézet' nevendék papjai. Pozsonban, ifjabb Schmid Antal nyomtatta 1839. 8 lap. 4-ed. nyomt. 500 péld.**
- Örömvers, mellyel főmélt. herczeg Primás Kopácsy József Magyarország' Primását 's a' t. 1839-ik év május 28-kán érseki székébe történt beigtatása' ünnepén legmélyebb tisztelete zálogául üdvözljé. Budán a' m. k. egyetem' bet. 1839. Egy iv, nyomt 500 péld.**
- Mennyegzői koszoru, mellyet T. T. Somogyi Benjamin urnak 's a' t. fűzött Jesztány Totth János. Veszprémben, Jesztány Totth János' nyomtatása 4-ed. 200 péld.**
- Halotti emlékszó, mellyet mélt. Zicsi Zichy József urnak, arany sarkantyus vitéznek 's a' t. gyász ünnepén mondott SZALAY Imre. Veszprémben, nyomatott nemes Jesztány Totth János által 4 edr. nyomt. 1500 péld.**
- Beszédek, mellyek a' nemes Jász és Kun kerületeknek 1839-ik évi szent György hava' 17-én Jászberényben tartott tisztújító széke' alkalmával mondattak. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 4-edr.**
- Méltóságos és főtiszt. Karner Antal urnak, választott Bácszi püspöknek 's a' t. bucsuzásakor a' pesti királyi fő papház' nevendékei. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. Egy iv 4-edr. nyomt. 500 péld.**
- Gyászversek, gróf Pallavicini Eduard elhunytára. Szegeden, nyomatott Grün János' bet. 1839. Egy iv 4-edr. nyomt. 260 p.**
-
- Argyrus Királyfi. Nagy Ignácztól. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 4 iv 16-dr. nyomt. 250 péld.**
- Népbarát, kiadja KAZINCZY Gábor. Kassán, 1839. Ára 4 fr. pp.**
- Vi-tan. Irta DOMJÁN. Budán, Gyurián' és Bagó' bet. 1839. 46 lap. 8-adr. (12 könyomatu táblával).**

- Kolosvártól Gréczig hajózható csatorna tervének előadása. Szerző BESZÉDES József. Pesten, Trattner-Károlyi' betüivel 1839. 68 lap. 8-adr.
- Nefelejcs, vagy azon erkölcsi mondások, mellyekben a' pesti kisdedovó intézetben a' kisdedek szíveik' képezetése gyakorlatik 's a' t. Kiadta VARGA Péter. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 32 lap 8-adr.
- A' kisdedovó intézeteket Magyarországnban terjesztő egyesület' 1839-ki évkönyve. Kiadta KACSKOVICS Lajos. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 12-edr.
- A' kisdedovó istézeteket Magyarországnban terjesztő egyesület' 1838-ki évkönyve. Kiadta KACSKOVICS Lajos. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 60 lap. 12-edr.
- Egy leánynevelő intézet és egy közönséges iskola közötti alapos különbség 's a' t. előadta STEINACKER Gusztáv. Pesten, Landerer' bet. 1839. 12 lap. 8-adr.

Beszédek, mellyek tek. Pázmány Dienes urnak, a' helv. vallás-tételt követő dunántuli főtitst. Superintendentia' világi főgondviselői hivatalába lett beigtatása' ünnepén mondattak. Pápán, a' ref. főiskola' betüivel, Szilády Károly által. 1839. 18 lap. 4-edr.

Hálakoszoru, mellyet tek. idősbb Kazay Gábor urnak és példás élete párjának a' pápai főiskolában a' critica, philosophia és exegetica theologica' tanítószékei alapítóinak áldoznak azon főiskola' nevendékei. Pápán, a' reform. főiskola' bet. és költ. Szilády Károly által. 1839. 12 lap. 4-edr.

Polgártükör, vagy a' honi polgárság' és szabad kir. városok' jogait érdeklő oktatás. Szerző CHAPLY József. Pesten, nyomtatott Beimelnél 1839. 79 lap. 8-adr.

A' pápai Casino részvényeseinek névsora betürendel, annak törvényei, 's több tudnivalók. Pápán, a' ref. főisk.' betüivel, Szilády Károly által. 1839. 35 lap. 12-dr.

Emlékbeszéd Márton István prof. felett. Kun Pál. Pápán, a' ref. főisk.' bet. Szilády Károly által. 1839. 7 lap. 4-edr.

Fiui-hódolat főmélt. herczeg Kopácsy József urnak, Magyarországn' Primássának 's a' t. midőn érseki székebe igtatatték a' veszprémi nevendék papságtól. Pünköst hó' 28-ikán 1839: Veszprém-ben, nyom. Jesztány Totth János által. 4-edr.

Tisztelet-koszoru, mellyet főmélt. herczeg Kopácsy József urnak, Magyarország' Primásának 's a' t. midőn érseki székebe igtatatték, nyujt a' veszprémi papság. Veszprém-ben, nyomtatott Jesztány Totth János által. fol. nyomt. 212 péld.

Örömhagok főmélt. Kopácsy József, Primás herczegnek, éneklé Ponori THEWREWK József. Pozson, nyomt. Schmid Antal. 1/2 iv nyomt. 500 péld.

Versek gróf Károlyi György ő nagyságának 's a' t. H. M. vásárhelyi helv. vallástételi Gymnasium' nevendékei által. Szegeden, nyomtatott Grün János' betüivel. 1839. Egy iv. 4-edr. nyomt. 300 péld.

Beszédek, mellyek Szegvárt a' közgyűlésen tartattak, midőn mélt. gróf Károly György ur főispáni helyettesi székebe beigtat-

- tatott. Szegeden, nyomtatott Grün János' bet. 1839. 3 iv. 4-edr. nyomt. 1000 péld.
- Vándorló-könyvek. Debreczen, Tóth Lajos által. 1839. 32 lap. 8-adr. nyomt. 200 péld.
- A' vengszenni sybilla; vagy: egy híres kártyahányóné vég valomásai, kiadta KALISCH. Kassán, nyomtatott Werfer' betüiv. 1839. 56 lap. 12-edr.
- Estréli ének. Selmecezen, nyomtatott Lorber Ferencz' bet. 1839. 8-adr. 8 lap.
- Gyalogvitéz dal. M. Vásárhelyen Erdélyben. 1839. 12-edr.
- Hadfogadó dal. M. Vásárhelyen Erdélyben. 1839. 12.
- Huszárdal. M. Vásárhelyen Erdélyben. 1839. 12-edr.
- Tiszt. SZARÓ Imre ur' versei. Veszprémben, Jesztány Totth János' betüivel. 1839. nyomt. 1500 péld.
- Tiszt. DOBAY professor ur' versei. Veszprémben, Jesztány Totth János által. 1839. nyomt. 600 péld.
- Főtiszt. SZALAY Imre veszprémi kanonok ur' versei. Veszprém, Jesztány Totth János által. 1839. nyomt. 1500 péld.

- Kézi ABC. és elemi olvasó könyvecske; a' dunamelléki hel. val. egyházkerületbeni fi- és leányiskolák' számára írta WARGA János, első folyamat, az alsó nép iskolának Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 43 lap. 8-adr.
- Magyar ABC-és könyvecske. Brassó, nyomtatta Gött Ján. 1839. 3 1/4 iv 8-adr. nyomt. 1000 péld.
- ABC a' rév-komáromi reform. gyermekek' számára. FARKAS János által. Komárom, Weinmüller Francisca' bet. 1839. 48 l. 4-dr. nyomt. 5000 péld.
- Abécze, készítette T. T. ZÁKÁNY József. Debreczen, Tóth Laj.' bet. 1839. 40 lap. nyomt. 3000 péld.
- Reformatus leány ABC. Komárom, Weinmüller Francisca' bet. 1839. 16 lap. 8-adr. nyomt. 2500 péld.
- ABC cedarium. Brassó, Gött János' betüiv. 1839. 2 iv 8-dr. nyomt. 2000 példány.
- Libellus alphabeticus. Brassó, Gött János nyomtatta. 1839. 4 1/4 iv 8-adr. nyomt. 2000. péld.
- ABC und Buchstahrbüchlein. Selmecezen. 1839. 8-adr.

- Álmos könyvecske. Budán, Gyurián' és Bagó' bet. 1839. 8-adr. nyomt. belőle 3000 péld.

- Tekint. nemes Veszprém vármegyei tudósítások. fol. nyomtatott 700 példány.
- Tanuló-levelek. Veszprémben, Jesztány Totth János' betüivel. 1839. nyomt. 100 péld.
- Mérnök Tabellák. Veszprémben, nyomt. Jesztány Totth János. 1839. nyomt. 500 péld.
- Gyónó-czédulák. Veszprémben, Jesztány Totth János' bet. 1839. nyomt. 1000 péld.
- Pelsőcz mezővárosban tartott közgyűlési végzések. Rozsnyón, Keck József' bet. 1839. Egy iv. fol.

- A' rosnyói iskolában lévő ifjuságnak az 1839-ik eszt. érdemszerinti felosztása. Rosnyón, Keck József' könyvnyomtató intézetében. Egy iv. fol.
- Examenre hívólevelek. Debreczen, Tóth Lajos által. 1839. 4-edr. és fol. nyomt. 250 péld.
- Tek. Ersek fiscalis ur' tabellái. Veszprémben, Jesztány Totth János' betüivel. 1839. nyomt. 500 péld.
- Közönséges építési rendszabás szabad kir. Pest városára nézve. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 4-edr.
- Ó hercz'. primási tabellái. Veszprémben, Jesztány Totth János által. 1839. nyomt. 250 péld.
- Tanuló levelek. Veszprém, Jesztány Totth János' betüivel. 1839. nyomt. 50 péld.
- Árjegyzékek. Debreczen, Tóth Lajos' betüivel. 1839. fol, nyomt. 1000 példány.
- Különös építési rendszabás Pest külvárosainak szélső részeire nézve. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839. 4-edr.
- A' veszprémi királyi nemzeti főiskolában foglalatokodó ifjuságnak rendre való felosztása, 1839. Veszprémben, Jesztány Totth János nyomtatása. 4-edr. nyomt. 150 péld.
- Dühös állatok' marását és veszettséget távozttató orvosi közbátorsági rendeletek. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 3 iv. 8-adr. nyomt. 1000 péld.
- Vármegyei végzések. Rosnyón, Keck József' betüivel. 1839. Hat 1/2 iv. fol.
- Balaton-Füredi savanyó vizi p. t. vendégek' lajstroma 1839-dik évben. 4-edr. nyomt, 300 péld.
- Tanuló levelek. Veszprém, Jesztány Totth János' betüivel 1839. nyomt. 50 péld.
- Recepissék. Veszprémben, nyomt. Jesztány Totth János. 1839. nyomt. 250 péld.
- Gyónóczedulák. Veszprémben, Jesztány Totth János' betüivel. 1839. nyomt. 1000 péld.
- Praefectusi tabellák. Veszprémben, Jesztány Totth János által. 1839. nyomt. 250 péld.

Stála památka pre Detř. Kiadta Wachter könyváros. Nagyszombat, nyomtatta Jelinek. 1839. 28 lap. 12-edr. nyomt. 1500 péld.

-
- Celsissimo ac Reverendissimo Dom. Dom. Principi Josepho Kopácsy, Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis Archi-Episcopo etc. dum die 28. Maji anno 1839. ad primatialia subsellia inauguraretur in tesseram filialis devotionis Alumni Regii Generalis Seminarii Pestani. I fil. 4-dr. nyomtattott 300 példány. Budae, typis regiae scientiarum universitatis Hungariae 1839.
- Oda. Celsissimo ac Rev. Dom. Dom. Principi Josepho Kopácsy, Metrop. Eccl. Strigoniensis etc. oblata ab alumnis seminarii Poson. — Posonii, typis Antonii nobilis de Schmid. 1839. 8 lap. 4-edr. nyomt 500 péld.
- Idyllion Celsissimo Principi Dom. Josepho Kopácsy ab Archi Abbatia S. Montis Pannoniae. Poson, nyomt. Wigand, 1839. 8 lap. 4-edr. nyomt. 500 péld.

- Operata systematica sive exc. regnicolaris deputationis pro pertractandis in consequentiam articuli 67, 1791, etc. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 1839, 4-edr. ára 10 fr. pp.
- Epicedion piis manibus Rev. Domini Francisci Xav. Livak Abbatis infulati etc. a regio Gymnasio Fluminensi sacratum. Flumine, typis reg. gub. frat. Karletzky. 1839. 4-edr.
- Oratio funebris, Rev. Dom. Francisco Xav. Livak Abbati Infulato etc. Patavii, 20. Junii pie in domino defuncto habita a Casparo KOMBOL. Flumine, typ. reg. gub. fratrum Karletzky 1839. 4-dr.
- Carmen bucolicum honoribus Adm. Rev. Spect. ac Clarissimi Patris Glycerii Spányik, CC. RR. scholarum piarum assistentis provincialis etc. dum in assessorem centralis censurae, renunciaretur a H. hum. scholae alumnis ad diem nominis oblatum 1839. Budae, typ. reg. univ. hung. I 1/2 iv 4-dr. nyomt. 300 péld.
- Rev. ac Magnifico Domino Michaeli Adámkovics, superiori directori nostro etc. ab Antonio FABER. Posenii, typ. Antonii Schmid 1839. 2 lap 4-edr. nyomt. 500 péld.
- Paedicteron, honoribus administratorum rei litterariae palaestrae Essekiensis etc. a H. Hum. alumnis cum fine anni scholastici 1839 dedicatum. 8-adr. Essekini, typis M. A. Diwald. nyomt. 200 példány.
- Ode, honoribus Illustr. ac Rev. Domini Emerico Palugyai de Eadem et Bodafalva, Episcopi Nitriensis etc. dum eundem Episcopatum solenniter auspicaretur etc. Posenii, typis Fr. Wigand, 1839. 5 l. 4-edr. nyomt. belőle 200 péld.
- Assertiones ex Universa Theologia quas suscepit Lazarus Paulovits. Budae, typ. reg. univ. hung. 1839. 1/2 iv 8-adr. nyomt. 100 példány.
-
- Juventus regii Gymnasii majoris Veszprimiensis scholarum piarum e moribus ac studiis, ut meruit, in classes relata semestri primo anno 1839. Veszprimii typis Joannis Totth de Jesztány. 4-edr. nyomt. 500 péld.
- Juventus regii Gymnasii majoris Veszprimiensis scholarum piarum e moribus ac studiis, ut meruit, in classes relata semestri secundo anno 1839. Veszprimii, typis Joannis Totth de Jesztány. 4-edr. nyomt. 500 péld.
- Juventus Archi-Gymnasii Poson. Ord. S. Benedicti etc. Posenii, typis Antonii nob. de Schmid. 1839. 8 lap. 4-edr. nyomtat. 500 példány.
- Auditores juridicae et philosophicae facultatis in reg. scient. Academia Poseniensi etc. Posenii, typis succ. Belnay. 1839. 1/2 iv nyomt. 500 péld.
- Carmen saeculare quo introducti in oppidum Magyaróvár instituti scholarum piarum memoria recolitur die 25. augusti 1839. Budae, typ. reg. scient. univ. hung. Egy iv 4-edr. nyomt. 500 példány.
- Classificatio a' R. C. nemzeti iskola' részére. Debreczen, Tóth Lajos' bet. 1839. 4-edr. nyomt. 110 péld.
- Classificatio a' T. T. Piarista urak' részére. Debreczen, Tóth Lajos által. 1839. 4-edr. nyomt. 200 péld.

Auditores Lycei Rosnaviensi in classes distributi anno 1839. Rosnaviae, typ. Josephi Keck, 1 iv fol.

Directorium ó hercz. megyés püspök' reszére. Veszprém, Jesztány Totth János által 1839. nyomt. 480 péld.

Zum Namensfeste, dem Herrn C. Fr. Wigand, achtungsvoll gewidmet, von A. BAYER u. s. w. Pressburg, bei Wigand. 1839. fol. 1 Seite.

Theoretisch - practische Anleitung zur Fechtkunst, von Louis CHAPPON, öffentl. Lehrer der Fechtkunst. Budán, Gyurián' és Bagó' bet. 1839.

Kurze Darstellung des Verhältnisses der beiden gewerkschaftlichen St. Nicolai- und St. Johannis-Hütten zu den waldbürgerlichen Phönix- und St. Georgi-Hütten. Leutschau, gedruckt bei Johann Werthmüller. 1839. 16-dr.

Sträusschen von lehrreichen Aufsätzen zur Übung für Kinder im lesen der Kurentschrift. Pozson, nyomt. Schmid Antal. 1839. 8-adr. nyomt. 500 péld.

Anweisung, blinde Kinder von der frühesten Jugend an zweckmässig zu behandeln. Ofen, gedruckt mit kön. ung. Universitäts-Schriften. 1839. 3 iv 8-adr. nyomt. 500 péld.

Theater-Journal. Kiadta Holzman, sngó. Tyrnau, nyomt. Jelinek. 1839. 8 lap. 16-dr. nyomt. 250 péld.

Versuch einer Instruction für Herrschafts-Beamte von Vincenz Kölesy. Pécssett, püsp. bet. 1839. 20 iv.

Monumente aus der Installation Sr. Exc. Freiherrn Aloys von Mednyánszky zum Obergespan. Szerzé Flamm Márk. Pozson, nyomt. Schmid Antal. 1839. 55 lap 8-adr. nyomt. 500 péld.

Dein Stern. Gedicht Sr. fürstlichen Gnaden Herrn Herrn Joseph von Kopácsy etc. von Johann B. Hollósy. Pressburg, gedruckt bei Anton edlen von Schmid. 1839. 8 lap. 4-edr nyomt. belólte 500 példány.

Gedichte für den Musikverein. Oedenburg, gedruckt bei Katharina von Kulcsár. 1839.

Hochzeitgedicht des Herrn Samuel Schaezel. Oedenburg, gedruckt bei Katharina von Kulcsár. 1839.

Theater-Journal. Oedenburg, bei Katharina von Kulcsár. 1839. Tranbüchl. Budán, Gyurián' és Bagó' bet. 8-adr. 1839. nyomt. belólte 3000 péld.

Einladung zur Declamir-Übung der ungarischen Gesellschaft. Oedenburg, gedruckt bei Katharina von Kulcsár. 1839.

Einladung zur Declamir-Übung der deutschen Gesellschaft. Oedenburg, gedruckt bei Katharina von Kulcsár. 1839.

Curenzen fürs Comitát. Oedenburg, gedruckt bei Katharina von Kulcsár. 1839.

Einladung zur Versamlung der Mitglieder des Musikvereins. Oedenburg, gedruckt bei Katharina von Kulcsár. 1839.

Feuerlösch-Ordnung für die kön. Freystadt Eszek. Eszek, gedruckt bei M. A. Diwald 1839. 8-adr. nyomt. 500 péld.

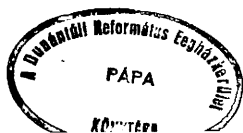
Rechnungs-Ausweis der Kleinkinderbewahr-Anstalt. Oedenburg, bei Katharina von Kulcsár. 1839.

Todten-Verzeichniz der Liebesversamlung. Oedenburg, bei Katharina von Kulcsár.

- Namensverzeichnis der Neujahrsbilleten Versendung. Oedenburg, bei Katharina von Kulcsár.
- Verzeichniz der Mitglieder des Oedenburger Musikvereins. Oedenburg, gedruckt bei Katharina von Kulcsár.
- Catalogen für das ev. Lyceum. Oedenburg, gedruckt bei Katharina von Kulcsár. 1839.
- Volkshymen. Oedenburg, bei Katharina von Kulcsár.
- Vorschriften zur Comitats-Restaurations. Oedenburg, gedruckt bei Katharina v. Kulcsár.
- Namensverzeichnis der Ev. deutschen Schulen, gedruckt bei Katharina von Kulcsár. 1839.
- Volksrede, illyrisch. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. Egy iv 4-edr. nyomt. 300 péld.
- Cnostkowa Zenobia, kiadta Fermegh, tábla-biró. Nagyszombat, nyomtatta Jelinek. 1839. 57 lap. 8-adr. nyomt. 500 péld.
- Zalosi upokogena a na radost obratena. Kiadta Resetka, plebános. Nagyszombat, Jelinek által. 1839. 12 lap. 4-edr. nyomt. 500 példány.
- Trauer-Gedicht — zsidó nyelven. — Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. 2 iv. 4-edr. nyomt. 500 példány.

XVII. Névkönyvek. Almanachok. Kalendáriumok.

- Astronomiai napló és kalendárium 1840-re. Szerkezti Nagy Károly, r. t. Bécsben, Sollinger' bet. a' m. t. társaság' költségein. 134 lap. 8-adr. finom velinen, ékes borítékba kötve 20 kr. pp.
- Mezei naptár, gazdasági kalendárium a' nép' használatául 1840-dik szökő évre, kiadja a' hazai gazdasági egyesület, szerkezti Kacskovics Lajos. 1 év ára borítékba fűzve 2 garas pp. Budán, a' m. k. egyet.' bet. 9 1/2 iv 4-edr. nyomt. 5000 péld.
- Magyar- és Erdélyországi Kalendárium 1840-dik szökő esztendőre. Szegeden, Grün János által. 1839. 4 iv 8-adr. nyom. 20,000 példány.
- Kalendárium. Debreczen, Tóth Lajos által. 1840. 96 lap. 8-adr. nyomt. 5000 péld.
- Erdélyi Házi-Segéd, Kalendárium 1840-dik szökő évre. Kolosvárat, Tilschnél. 1839. 152 lap. 4-edr.
- Magyar- és Erdélyországi Kalendárium 1840-ik szökő évre Komárom, Weinmüller Francisca' bet. 72 lap. 8-adr. nyomtatott 92,000 példány.
- Magyar Hazai Vándor 1839. Közhasznu Kalendárium minden rendű és rangu olvasók' számára. Szerkeztette Károlyi István. Kilenczedik évi folyamat. Két rajzollattal. Pesten, 1839. k. 4-edr. 168 lap.
- Közhasznu Honi Vezér, gazd. házi 's tiszti kalendárium 1839-ik köz esztendőre. Egy kőre metszett czimképpel 's két rajz-táblával. Nyolczadik esztendei folyamat. Pesten, Landerernél 1839. 288 lap. n. 4-edr.
- A' Magyar Házi-Barát. Egy közhasznu házi 's gazdasági kalendárium 1839. közönséges évre, 's a' t. Szerkezté Staut József. Hatodik év. Kassán, Werfernél 1839. 217 l. 4-edr.

Uj oktató és mulattató Fillér Kalendárium 1839. közönséges évre 's a' t. Számos kőre metszett ábrázatokkal. Harmadik év. Kassán, Werfernél. 1839. 96 lap. 4-edr.

Erdélyi Házi-Segéd 1839-dik évre. Első év. Kolosvártt, a' kir. lyceum' bet. 1839. 168 lap. 4-edr.

Directorium, seu ordo divini officii etc. ad usum Dioecesis Vegliensis, pro anno 1839. Flumine ex typ. Karletzky. 12-o 7 iv. Nyomt. belőle 200 péld.

Schematismus P. P. Franciscanorum pro anno 1840. Poson, nyomt. Belnay' örökösei. 64 lap. 8-adr. nyomt. 700 péld.

Schematismus almae provinciae S. Joannis a Capistrano ordinis minorum S. P. Francisci regularis observantiae ad annum christi 1840. Budae, typ. reg. scient. univ. hung. 3 5/8 iv. 8-adr. nyomt. 300 példány.

Pesther-Ofner Wegweiser für 1840. Gemeinnütziger Geschäftskalender, bearbeitet v. Al. Blaskovics. gr. 4-to 1839.

Temesvárer Kalender. Aradon, nyomt. 4000 péld.

Wegweiser. Pressburger Kalender für 1840. Kiadá Bucsánszky. Pozson, nyomt. Schmid. 1839. 70 lap. 4-edr. nyomt. 500 péld.

Nowozloženy a ponapraweny Hospodársky Kalendár na přestupnj rok 1840. etc. Beszterczén, Machold Philip' bet. 1839. 8-dr. Palkowice Kalendár na rak 1840. Kiadta Palkowits. Pozson, nyomtatta Schmid Antal. 1839. 40 lap. 8-adr. nyomtatott belőle 500 példány.

Almanacco per l'anno comune 1839. Fiume Ant. Karletzky. fol. Nyomt. belőle 500 péld.

Melly osztályban mennyi munka jelent meg, e' vagy ama nyelven mutatja ezen táblácska.

O s z t á l y.	Magyar	Deák	Német	Tót	Szerb	Oláh	Zsidó	Olasz	Összesen
I. Hirlapok. Folyóírások . . .	17	—	5	—	—	—	—	—	22
II. Hittudomány. Egyházi beszédek. Ajtatos könyvek .	48	3	8	4	1	—	3	—	67
III. Philosophia	7	—	—	—	—	—	—	—	7
IV. Törvénytudomány . . .	5	3	—	—	—	—	—	—	8
V. Történettudomány. Életírás	6	3	5	—	—	—	—	—	14
VI. Régiségtudomány . . .	1	1	—	—	—	—	—	—	2
VII. Föld- és Helyleírás. Utazások. Statistica	2	—	4	—	—	—	—	1	7
VIII. Számvetés-tudomány. Mathesis	2	—	—	—	—	—	—	—	2
IX. Természettudomány . . .	1	—	—	—	—	—	—	—	1
X. Természethistoria	3	—	—	—	—	—	—	—	3
XI. Orvostudomány	23	30	8	—	—	—	—	—	61
XII. Házi- és Mezei gazdaság	9	—	6	—	—	—	—	—	15
XIII. Nyelvtudomány. Philologia	14	2	3	—	—	—	—	—	19
XIV. Elemi oktatás	4	—	1	—	—	—	—	—	5
XV. Szép irodalom	42	—	3	—	4	—	—	—	49
XVI. Vegyes iratok. Apróságok	70	20	31	1	—	—	—	—	122
XVII. Névkönyvek. Almanachok. Kalendáriumok. . .	11	2	5	—	—	—	—	1	20
Összesen	265	65	79	5	5	—	3	2	424

LITERATURAI MUTATO.

A.

- Abrantes* (Junot), La Duchesse de Valombray. 148.
Aimé (Martin) Oeuvres de Molière 110.
Alberi (Eugen), Vita di Caterina de' Medici 394.
Abrantes (Junot) Hedwig 148.
Ampère (M. J. J.), Histoire littéraire de la France 305.
Antonia (Maria) cseh novella író n. 43.
Arago (M.), Annuaire pour l'an 1838. présenté au roi par le bureau des longitudes suivi d'une Notice sur le tonnerre. 351.
Archibald Alison, History of Europe during the French Revolution 1789—1815. 206.
Az Angolok' gastronomiai literaturája 157.
Azaïs, de la Phrénologie, du Magnétisme et de la folie 395.
Audin (J. M. V.), Histoire de la vie, des écrits etc. 473.
 Armenwesen (das) nach allen seinen Richtungen als Staatsanstalt und als Privatwerk 's'a't. Frei nach dem französischen Preisschriften des Herrn M. P. Duchatel und des Herrn F. M. L. Naville 's a't. bearbeitet von einem deutschen Staatsbeamten 462.

B.

- Barrow* (John), Ein Besuch auf der Insel Island über Tronyem im Sommer 267.

- Barthelemy* (Saint Hilaire), De la logique d'Aristote. 68.
Baumann (J.), Fuszreise durch Italien und Sicilien 271.
Baermann Dr. (L.) Stuart u. Revett Alterthümer von Athen 306.
Beckowszky (János), cseh történet író 14.
Berrier, Souvenirs 390.
Bèche (A. D.), L'art d'observer en géologie 352.
Benesch, cseh historicus 8.
Berthold (A. A.), Lehrbuch der Physiologie des Menschen und der Thiere 270.
Bétant, Herodotus 150.
Belloc (Louise Sw.), Pierre et Pierrette 190.
Bornstedt (Adalbert), Haupt Reliefs der Gegenwart, Worte an meine Zeit und an mein Vaterland. 139.
Boulet (J. E.), Manuel pratique de langve grecque 472.
Brezowsky, szlav utazó 1.
Bilegowszky (Bohuslaw), cseh évkönyv író, 11, 12.
Brycky, cseh törvénytudomány író 13.
Bromme (Fr.), Beiträge zur Topographie und Statistik der vereinigten Staaten von Nordamerika 180.
Bulwer' (C. L.) legujabb munkái 327.
Dr. Burger (Johann), Lehrbuch der Landwirthschaft 274.
Dr. E. Burkhardt, Ges. d. französ. Revolution im 1789—1814. 350.

C.

- Capefigue*, Philipp d'Orleans régent de France 187.

- Cellerier* (J. E.) Esprit de la législation mosaïque 111.
Czelakowsky (László) cseh poeta 44.
Czechorod (Pessina) cseh történetirő 14.
Cherbulier Sermons 146.
Chaubard Elemens de geologie 68.
Chamisso's (Adalbert) Werke. Reise um die Welt 55.
Châteaubriand Essai sur la littérature anglaise et Considerations sur le genie des hommes, des temps, et des révolutions; Paradis perdu de Milton 244.
Clere (J. Vict.) des Journaux chez les Romains etc. 190.
Colombat (Or. Dr.) Traité des maladies des femmes etc. 230.
Combe (Ed.) et Tamisier, Voyage en Abyssinie dans les pays de Galla de Choa et d'Ifat 265.
Comenius (Amos) cseh iró 14.
Coindet Memoire sur l'hygiène des prisons 72.
Constantin (S. A.) Bibliothéconomie. 273.
Chevalier (Pietri) Donatien 148.
Crapelet (G. A.) Etudes pratiques et littéraires sur la typographie etc. 144.
Crepin, son histoire véritable 470.
Creusé de Lesser, le naufrage et le desert 429.
Creuzer's (Friedrich) deutsche Schriften, neue und verbesserte 285.
Critica 'állapotja Francziaországban 77.

D.

- Delavigne* (Kazimir), La Popularité 392.
Delattre (Ch.), Le spectacle de la nature, et de l'industrie humaine ou les chefs-d'oeuvre de Dieu, et des hommes répanus sur la surface de la terre 142.
David (A.), Le dernier Marquis 149.

- Dickens* (Ch.), Le club der pickwistes 150.
Didier (Charles), Le chevalier Robert 148.
Droz (József) Histoire du règne de Louis XVI etc. 353.
Dubi (András) cseh historicus 7.
Dumas (Sándor), Le capitaine Paul 149.
Dupont, Revue Francaise 69.
Dussert (A.) Cours pratique, analytique, théorique et synthétique de langve grecque 472.
Dalemille cseh költő és történetirő 7.

E.

- Erdmann* Dr. (Johann Eduard), Leib und Seele nach ihrem Begriff und Verhältnisz zu einander 405.
Ellis (Henry), The library of entertaining Knowledge etc. 425.
Ethel par le marquis de Custine 429.

F.

- Falkenstein* (K.), Beschreibung d. kön. öffentlich. Bibliothek zu Dresden 272.
Flandin, Etudes et souvenirs de voyage etc. 69
Franciaia academia' jutalomkérdései 76.
Franciaia academia' ülésai Januariusban 112.
Ugyan az Januarius' 16 és 17-dikén 151.
Ugyan az Februariusban 193.
Ugyan az Marcziusban 233.
Ugyan az Aprilisben 274.
Ugyan az Májusban 307.
Ugyan az Juniusbán 354.
Ugyan az Julius és Augustusban 433.
Fontanes, (M. de) Oeuvres 431.
Franciaia újabb dráma 117.
Franciaia történetirők 197.
Franciaia szinpad és költői 277.
Friedrichsthal (E. R.), Reise in den südlichen Theilen von Neu-

Griechenland. Beiträge z. Charakteristik dieses Landes. 47.

G.

Gehe (Eduard) *Leben Washingtons*. 230.

Georgii (Ludwig) *Alte Geographie, beleuchtet durch Geschichte, Sitten, Sagen der Völker und mit vergleichenden Beziehungen auf die neuere Landes und Völkerkunde*. 348.

Gil-Blas von Santillana (*Geschichte des*). Pforzheim. 348.

Gosse (L. A.) *Examen médical et philosophique du système pénitentiaire*. 72.

Grandin (F.) *Souvenirs historiques du capitaine Krettly*. 389.

Grotier (G. N.) (ängolból) *Voyages dans les contrées désertes de l'Amérique du Nord*. 474.

Görög literatura' jelen állapotja. 441. 10.

H.

Habicht (E. C.) *Synonymisches Handwörterbuch der lateinischen Sprache*. 273.

Hammer (Jos.) *Über die Länderverwaltung unter dem Chalifate*. 304.

Hayeck (Wenzel) *cseh évkönyv-iró*. 10, 12.

Hanka, *cseh nemzeti muzeum' öre, esköltemény iró*. 5, 15, 40.

Hartenstein (G.) *Über die neuesten Darstellungen und Beurtheilungen der Herbartschen Philosophie*. 95.

Hawkins Bisset, Germany; the spirit of her history, literature, social condition and national economy. 64.

Henry (C. S.) *Elements of Psychology*. 109.

Hailbronner (Carl) *Cartons aus der Reisemappe eines deutschen Touristen*. 365.

Hivatalos jelentések. 36.

Hnieukowsky (Sebestyén) *cseh hős költemény iró*. 40.

Holy *cseh hős költemény iró*. 41. 1840. XII.

Henry és Apfel urak által, egy előbeszéddel Matter urtól: Histoire de la littérature allemande etc. 396.

Hugh, Murray, Esq. F. R. S. L. Joh. Crawford's a't. *An historical and descriptive Account of China; its ancient and modern History, Language, Literature, Religion, Government etc. etc.* 182.

J.

Jacobi (Dr.) *Abenteuer auf einer Reise nach Indien über Aegypten das heilige Land und Syrien*. 379.

Janin (Jules) *Voyage en Italie*. 393.

Jabot son histoire véritable. 470.

Jardot (A.) *Revolutions des peuples de l'Asie moyenne*. 469.

d'Jbn-Khallikan. *Kit ab Wefeyat el-azyar, ou vies des hommes illustres*. 74.

Jue (Eduard) *La Musique apprise sans maître*. 391.

Jungmann (József) *cseh iró*. 16.

K.

Kalina Dr. (Mathias) *Böhmens heidnische Opferplätze, Gräber und Alterthümer*. 330.

Kamaryth, *cseh poëta*. 43.

Kamenicky, *cseh poëta*. 43.

Kenney (T. M.) and *Hall* (J.) *History of the Indian tribes of North America; with biographical sketches and anecdotes of the principal chiefs*. 85.

Klemm Dr. (Gustav) *Handbuch der germanischen Alterthumskunde*. 339.

Klemm Dr. (Gustav) *Italica*. 270.

Klickpera (Wenzel) *cseh dramaticus*. 41.

Kuthen (Márton) *cseh év-könyv-iró*. 12.

L.

Labanoff (Sándor) *Lettres inédites de Maria Stuart etc.* 108.

Laroche (Benjamin) *De la société* 39

- Americaine, par Miss Martineau, traduit d'anglais. 385.
Langer (Jaroslaw József) cseh poëta. 42.
 Legujabb orosz Novellistica. 397.
Leue (F. G.) Von der Natur des Eides. 184.
Liebig (J.) Manuel pour l'analyse de substances organiques. 188.
Liljegren (János) Run Laera. 109.
Liljegren (János) Run Urkunden. 109.
 Literatura, művészetek, és tudományok Spanyolországban. 317.
Libri (Guillaume) Histoire des sciences mathematiques en Italie, depuis la renaissance des lettres jusqu' à la fin de XVIIe siècle. 257.
Lübel Dr. (Johann Wil.) Reisebriefe aus Belgien. Mit einigen Studien zur Politik, Geschichte, und Kunst. 373.
Loose (Heinrich) Gedichte. 191.
Lotz (Joh. Fried. Eusebius) Handbuch der Staatswirthschaftslehre. 446.
Low (David) Elemens d'agriculture pratique. 392.

M.

- Machaczek*, cseh színműirő. 4, 42.
 Magyar tudós társaság' ülései. 35, 114, 155, 276, 309, 437.
Masson (Mihály) Les Romans de la famille. 148.
 Magyar bibliographia 1839-ről. 477.
Matter (N. J.) Histoire du christianisme etc. 395.
Mandl Dr. (L.) Anatomie microscopique. 188.
 Mexikanische Zustände aus den Jahren 1830—1832. 28.
Michelet (C. L.) Geschichte der letzten Systeme der Philosophie in Deutschland von Kant bis Hegel. 415.
Michel (L.) Three expeditions into the interior of eastern Australia etc. 392.
Mollebaut Soixante fables nouvelles. 352.

- Montgomery* (Martin, Robert) Statistics of the colonies of the british empire etc. 232.
Montgomery (Martin, Robert) The history, antiquities, topography and statistics of eastern India etc. 231.
Montenegro u. die Montenegriner. Ein Beitrag zur Kenntniz der europäischen Türkei und des serbischen Volks. 61.
Monnier (Henri) Nouvelles scènes populaires. 471.
Montgaillard. Histoire de France, depuis la fin du règne de Louis XVI, jusqu' à l'année 1825 précédée d'un discours préliminaire, et d'une introduction historique sur la monarchie française, et les causes qui ont amené la révolution. 223.
Monteil (Amans Alexis) Histoire des Français des divers états. 75.
Mutel (A.) Traité élémentaire d'Astronomie. 469.

N.

- Negedli* (Ján.), cseh prosaista. 16, 40, 46.
Necker (de Saussure) Etudes de la vie des femmes. 71.
Nisard (Dr.) Melanges. 390.

O.

- Oken* (Professor) Allgem. Naturgeschichte für alle Stände. 348.
Oprat (Benesz,) első cseh nyelvtant készíté. 12.

P.

- Pambour* Théorie de la machine à vapeur. 431.
Palacky (Ferencz) cseh történet iró és folyóirat szerkesztő. 38, 39, 43, 45.
Pape Dr. (Wilhelm) Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache, zur Übersicht der Wortbildung nach den Endsyblen geordnet. 232.
Pape (Dr.) Die Sterne, ein Schöpfungslid in 5 Gesängen. 232.

Papencordt Dr. (Felix) Geschichte der vandalischen Herrschaft in Afrika. 82.

Parent Duchatelet (A. J. R.) De la prostitution dans la ville de Paris etc. 73.

Pelouze Traité de l'éclairage du gaz etc. 476.

Pollak, cseh poéta. 43.

Puchmayer, cseh költő. 41, 16.

Puchow János) (cseh) Cosmographiát irt. 12.

Pulkawa (Pribik) cseh historicus. 7.

Preller Dr. (Ludwig) Demeter u. Persephone, ein Cyclus mythologischer Untersuchungen. 291.

Prefat (Ulrich) cseh író. 13.

Premizli, cseh író. 5.

Presl, cseh folyó irat szerkeztő. 44, 46.

Prespole, cseh költő. 10.

Preuss (J. E. D.) Friedrich der Grosse als Schriftsteller 225.

Pringle (Thomas) Südafrikanische Skizzen. 32.

Poitau és Vilmorin. Le bon Jardinier pour l'année 1839. etc. 392.

Platner (Ernst) (Carl) Bunsen, (Eduard) Gerhard, und (Wilhelm) Röstel, Beschreibung d. Stadt Rom. 422.

R.

Raspail, Nouveau système de physiologie végétale et de botanique. 70.

Rauwer (Karl), Lehrbuch der allgemeinen Geographie. 48.

Rauwer (Karl), Palaestina. 272.

Resal (Tamás) latin és cseh szótárt adott ki. 12.

Retik (Magd.), cseh poéta' nő. 43.

Riedel Dr. (A. F.), Nationaloekonomie, oder Volkswirtschaft. 133.

Ripley (György), Philosophical, Miscellanies etc. 109.

Rivière (A.) Elémens de géologie pure et appliquée. 469.

Roon (Albrecht), Anfangsgründe der Erd- Völker und Staatenkunde etc. 48.

Rossinger (F.), Fragmens sur l'électricité universelle 430..

Rottek D. (Karl), Spanien und Portugal. Geographische, statistische und historische Schilderung der pyrenäischen Halbinsel. 305.

Roux (Fern.), Histoire des progrès de la civilisation en Europe. 150.

S.

Sagra (Ramon), Voyage en Hollande et en Belgique. 439.

Sand (George), L'uscoque. Spiridion. 431.

Schmidt Dr. (E. A.), Geschichte von Frankreich. 17.

Schaller Dr. (Jul.), Die Philosophie unserer Zeit. Zur Apologie und Erläuterung des Hegel'schen Systems. 102.

Schmidt (J. J.), Grammatik der tibetischen Sprache. 273.

Schilling (Julius), C. A. Büttigers kleine Schriften archäologischen und antiquarischen Inhalts. 349.

Schafarik (József Pál), cseh író. 44. 45.

Schlosser (F. C.), Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts und des neunzehnten bis zum Sturze des französischen Kaiserreichs, mit besonderer Rücksicht auf geistige Bildung. 91.

Schubert Dr. (F. W.), Handbuch der allgemeinen Staatenkunde von Europa. 53.

Schweizer Prof. (Alex.), Entwurf eines Systems der Sittenlehre. Aus Schleiermacher's handschriftliche Nachlasse. 410.

Schubert D. (G. H.), Die Geschichte der Seele. 230.

Simonde de Sismondi (J. C. L.) Histoire des Français. 23.

Ugyan az; Etudes sur l'économie politique. 144.

Ugyan az; Etudes sur l'économie politique. 146.

Ugyan az; Précis de l'histoire des Français 393.

- Serres** (Marcel). De la cosmogonie de Moïse etc. 391.
- Sommer** (Johann Gottfried), Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse. 297
- Soulié** (Frederic), Le Maître d'école. 473.
- Souvenirs** du lieutenant-général comte Mathieu Dumas de 1770 à 1836, publiés par son fils. 472.
- Souvestre** (Emile), L'homme et l'argent. 429.
- Souvestre** Antonio Giovanni. 70.
- Smit** (Flaszka) cseh költő. 8.
- Spruner**, Historisch-geographischer Hand-Atlas. 301.
- Steffler** (J. F.), Tyrol und Voralberg, statistisch und topographisch mit geschichtlichen Bemerkungen. 230.
- Steger** (Dr.) Streifereien in Ostindien, nebst einer Wanderung über die Himalaya-Gebirge zu den Quellen des Ganges und der Jumna. 379.
- Stepanek** (Nepom. János) cseh színmű író. 16.
- Sternberg** (Kaspar Maria), cseh természettaníró. 37.
- Sue** (Eugene) Deleytar. 473.

T.

- Titoknoki hivatalos jelentések:** 114.
- Titoknoki hivatalos jelentések:** 315.
- Titoknoki hivatalos jelentések:** 440.
- Ternaux** (Henri), Voyages Relations et Memoires originaux etc. 109.
- Traité** de la composition et de l'ornement des jardins. 391.
- Tudomány és történeti emlékek** Angliában. 237.
- Turinsky**, cseh poéta. 42.
- Tylki**, cseh író. 42.
- Tichy** (Ludmilla) cseh irónő. 43.

U.

- Uschold** (Johann) Vorhalle zur griechischen Geschichte und Mythologie. 282.

V.

- Valery** (M.), Voyage historique, littéraire, et artistique en Italie etc. 188.
- Vaublanc**, Fastes mémorables de la France. 394.
- Vaublanc** Souvenirs. 468.
- Vitterhets** (Kongl.) Historie och Antiquitets academiens Handlingar. 108.
- Vieux bois**, histoire véritable des ses amours. 470.
- Voltaire** 1838-ban Franciaországban. 357.

W.

- Walcowsky**, cseh író. 11.
- Wesely** (Wenczel) cseh-geometria író. 14.
- Wenzel** (Heinrich), Gedichte. 271.
- Westermann** (A.) Geschichte der römischen Beredsamkeit von Erbauung der Stadt Rom bis zur Auflösung des weströmischen Reichs. 262.
- Wilkinson** (J. G.), Topography of Thebes, and general view of Egypt etc. 106.
- Wocel**, cseh színmű író. 42, 44, 46.

Z.

- Zacharia** (D. K. S.), Abhandlungen aus dem Gebiete der Staatswirthschaftslehre. 137.
- Zahradnik**, cseh meséket írt. 43.
- Zap**, cseh író. 43.
- Zawisch**, cseh költő. 5.